

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LXXXIII

Comunitat lingüística i norma

Actes del IV Col·loqui Internacional
«La lingüística de Pompeu Fabra»
(Tarragona, 18, 19 i 20 de novembre de 2013)

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA CARDONA (ed.)

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Comunitat lingüística
i norma

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LXXXIII

Comunitat lingüística i norma

Actes del IV Col·loqui Internacional
«La lingüística de Pompeu Fabra»
(Tarragona, 18, 19 i 20 de novembre de 2013)

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA CARDONA (ed.)

Barcelona, 2018

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Col·loqui Internacional “La lingüística de Pompeu Fabra” (4t : 2013 : Tarragona, Catalunya), autor

Comunitat lingüística i norma : actes del IV Col·loqui Internacional “La lingüística de Pompeu Fabra” (Tarragona, 18, 19 i 20 de novembre de 2013). — Primera edició. — (Biblioteca Filològica ; 83)
Bibliografia

ISBN 9788499654157

I. Pradilla, Miquel Àngel, 1960- editor literari II. Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica

III. Títol IV. Col·lecció: Biblioteca Filològica (Institut d'Estudis Catalans) ; 83

1. Català — Normalització — Congressos 2. Català — Gramàtica — Congressos

3. Català — Lexicografia — Congressos

811.134.1'26(063)

811.134.1'36(063)

811.134.1'374(063)

Aquesta publicació compta amb el suport de l'Obra Social ”la Caixa” i la col·laboració de la Fundació Privada Mútua Catalana.

© dels autors de les ponències

© 2018, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juny del 2018

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Azcunze | Ventura

Fotografia de la coberta: Pompeu Fabra durant el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906). Autor: desconegut. Procedència: Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

Compost per Fotoletra, SA

Imprès a Open Print, SL

ISBN: 978-84-9965-415-7

Dipòsit Legal: B 16494-2018

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars de la *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

ABREVIACIONS	9
INTRODUCCIÓ	11
PART I. PLANIFICACIÓ DEL CORPUS. APROXIMACIONS TEÒRIQUES I ESTUDIS DE CAS	
El concepte d'inseguretat lingüística i la seva utilitat per als processos de planificació lingüística, <i>per Josep M. Baldaquí Escandell</i>	17
El valor comunicatiu de la llengua. Un criteri per a la gestió de la variació lingüística en la varietat formal de la llengua catalana, <i>per Miquel Àngel Pradilla Cardona</i>	31
L'estandardització lingüística com a procés dialèctic, <i>per Carles Castellanos i Llorenç</i>	47
La difusió explícita de la normativa: vies i estratègies en la societat de la informació, <i>per Montserrat Sendra i F. Xavier Vila</i>	57
PART II. ASPECTES HISTÒRICS I SOCIALS	
Antoni Maria Alcover i la lingüística del segle XIX, <i>per Antoni Arnal i Bella</i>	71
Viure Fabra a partir dels textos orals, <i>per Maria-Rosa Lloret</i>	79

Domènec Guansé, primer biògraf de Pompeu Fabra, <i>per Montserrat Corretger i Jordi Ginebra</i>	91
Visites de Pompeu Fabra a Tarragona, <i>per Jordi Ginebra</i>	101
Carta inèdita de Pompeu Fabra a Rafael Patxot, <i>per Mònica Montserrat Grau</i>	113
Sobre Puig i Ferrer i la codificació fabriana. Els adverbis en <i>-ment</i> , <i>per M. Teresa Domingo Masdéu</i>	133
Els autors i la normativa fabriana: el cas concret de Mercè Rodoreda, <i>per Trinidad Escudero Alcamí</i>	149
Model de llengua i qualitat lingüística a les escriptures populars de l'exili republicà del 1939, <i>per Natàlia Carbonell Ros</i>	159
De les dificultats d'editar Verdaguer normativament en el segle xx: el cas de les obres completes de la Llibreria Catalònia (1928-1936), <i>per Ramon Pinyol i Torrents</i>	171
Cels Gomis i Mestre i la discrepància de les <i>Normes ortogràfiques</i> de 1913, <i>per Emili Samper Prunera</i>	181
El pròleg de Riba a la segona edició del DGLC, <i>per Isabel Turull i Crexells</i>	191
L'auxiliar <i>ser</i> i la discrepància més explícita del fabriana rossellonès Carles Grandó amb Pompeu Fabra, <i>per Francesc Feliu i Pep Serra</i>	203
La introducció de les <i>Normes</i> de 1913 a Menorca: <i>Llum Nova</i> , la revista capdavantera a difondre l'adhesió, <i>per Gemma Albiol Torres</i>	213
Les <i>Normes</i> de l'Institut d'Estudis Catalans: repercussions al País Valencià, <i>per Josep Daniel Climent</i>	223
La implantació de les propostes fonètiques fabrianes segons Antoni M. Badia i Margarit, <i>per David Paloma</i>	233
La implantació de les propostes sintàctiques fabrianes segons Antoni M. Badia i Margarit, <i>per Joan Costa Carreras</i>	247

L'ensenyament de la llengua a l'exterior des de l'estàndard occidental. Dificultats i contradiccions, <i>per Annabel Gràcia i Damas</i>	263
PART III. ASPECTES GRAMATICALS: DESCRIPCIÓ I CODIFICACIÓ	
Com es pronuncien aquestes vocals? De les normes fabrianes als dubtes actuals en el vocalisme àton, <i>per Imma Creus i Josefina Carrera-Sabaté</i>	275
El règim nominal en la tradició gramatical catalana del segle XIX i fins a Pompeu Fabra, <i>per Elga Cremades</i>	291
Un cas d'instabilitat en la duplicació pronominal: <i>Els aspectes tractats anteriorment i (d')altres que (en) tractarem tot seguit</i> , <i>per Joan-Rafael Ramos</i>	303
És de clivellades que parla Fabra, <i>per Noèlia Sánchez Candela</i>	315
<i>Tothom qui</i> o <i>tothom que</i> ? Reflexió sobre la implantació d'una norma sintàctica de Fabra (1933), <i>per Aina Labèrnia Romagosa i Joan Borràs-Comes</i>	325
PART IV. ASPECTES LEXICOGRÀFICS	
Els gallicismes del <i>Gazophylacium catalano-latinum</i> de Joan Lacavalleria, <i>per Pere Montalat</i>	339
Fabra i Alcover: hi ha alguna cosa més a dir-ne quant a l'ús del lèxic?, <i>per Maria Pilar Perea</i>	351
El tractament dels auxiliars en el <i>Diccionari general de la llengua catalana</i> de Pompeu Fabra, <i>per Roser Llagostera i Xavier Rull</i>	363
El procés d'incorporació a la lexicografia catalana dels vegetals americans des del <i>Diccionari de la llengua catalana</i> de Pere Labèrnia al <i>Diccionari general de la llengua catalana</i> de Pompeu Fabra, <i>per Ramon Marrugat Cuyàs</i>	373
El femení de familiars i altres animals: anàlisi de la representació en els diccionaris normatius, <i>per Joan Rebagliato Nadal</i>	381

Abreviacions

§	apartat, subapartat, paràgraf
AMP	Arxiu Municipal de Palafrugell
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
APEC	Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana
AURV	Arxiu de la Universitat Rovira i Virgili
AVL	Acadèmia Valenciana de la Llengua
BDLC	<i>Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana</i>
CD	complement directe
CEC	Centre Excursionista de Catalunya
CF	conversa filològica
CI	complement indirecte
DCVB	<i>Diccionari català-valencià-balear</i>
DECLC	<i>Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana</i>
DGLC	<i>Diccionari general de la llengua catalana</i>
DIEC	<i>Diccionari de la llengua catalana</i> de l'Institut d'Estudis Catalans
DIEC2	<i>Diccionari de la llengua catalana</i> (2a edició) de l'Institut d'Estudis Catalans
DIEC2-E	<i>Diccionari de la llengua catalana</i> (2a edició, en línia) de l'Institut d'Estudis Catalans
DNV	<i>Diccionari normatiu valencià</i>
ex.	exemple
FCGM	Fons Cels Gomis i Mestre
FDG	Fons Domènec Guansé
GCC	<i>Gramàtica del català contemporani</i>
GF	<i>Gramàtica francesa</i>
GLC	<i>Gramàtica de la llengua catalana</i>
GNV	<i>Gramàtica normativa valenciana</i>
GUL 1	<i>Guia d'usos lingüístics</i> , vol. 1: <i>Aspectes gramaticals</i>
IEC	Institut d'Estudis Catalans
IIFV	Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

IL	inseguretat lingüística
LE	llengua estàndard
LH	llengua històrica
N1	nivell elevat
N2	llengua habitual
N3	parlar col·loquial
OCF	<i>Pompeu Fabra. Obres completes</i>
p. ex.	per exemple
PEOC	<i>Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana</i>
PEV	Programa d'Ensenyament en Valencià
PIP	Programa d'Incorporació Progressiva
RAE	Reial Acadèmia Espanyola
UAB	Universitat Autònoma de Barcelona
UGR	Universitat de Granada
UGT	Unió General de Treballadors
UOC	Universitat Oberta de Catalunya
UPF	Universitat Pompeu Fabra
URV	Universitat Rovira i Virgili
v.	vegeu
vs.	<i>versus</i>

Introducció

El llibre que el lector té a les mans aplega les contribucions fetes en el IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra». El Departament de Filologia Catalana i l'Equip de Recerca en Llengua, Estructura i Ús de la Universitat Rovira i Virgili van organitzar aquesta trobada acadèmica, que es va celebrar entre els dies 18 i 20 de novembre de 2013 a Tarragona.

En representació del Comitè Organitzador us voldria fer avinent el nostre goig per l'arribada a bon port d'una sèrie congressual que compta ja amb quatre edicions. L'origen l'hem de cercar en la commemoració, l'any 1998, del cinquantè aniversari de la mort de la figura més rellevant del procés de codificació de la llengua catalana. La segona i la tercera edicions es van celebrar els anys 2003 i 2008, respectivament. Van ser les edicions que van determinar la continuïtat d'aquesta activitat acadèmica. I tot respectant-ne el caràcter quinquennal, a les acaballes del 2013 es va donar el tret de sortida d'un col·loqui internacional que hauria de contribuir a la consolidació de la referencialitat de la Universitat Rovira i Virgili en la temàtica que ens ocupa.

Quinze anys des de la primera edició permeten ja una certa perspectiva. Una perspectiva en què les publicacions derivades dels col·loquis anteriors s'han anat fent ben presents en el nostre àmbit del coneixement. Els continguts tractats en les tres primeres reunions acadèmiques es poden trobar en les publicacions que relaciono a continuació: La lingüística de Pompeu Fabra (2000, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, dos volums), Entorn i vigència de l'obra de Fabra (2007, Cossetània i Universitat Rovira i Virgili) i Fabra, encara (2012, Institut d'Estudis Catalans).

La proposta fundacional manté encara una vigència plena. Per tant, el nostre objectiu central és l'estudi de l'obra de Pompeu Fabra. Un estudi crític, acadèmicament solvent, que defuig els plantejaments hagiogràfics i que, en segona instàn-

cia, ens ha de projectar a una anàlisi rigorosa de la normativa de la llengua catalana.

D'altra banda, seguint el camí iniciat en la tercera edició del Col·loqui, també hem volgut oferir una mirada sociolingüística. Una mirada que ens situe en l'àmbit de la planificació del corpus lingüístic. Una mirada que ens permeta inserir la norma en la societat destinatària. Una societat que, en els temps actuals, ha de donar resposta comunicativa a un repertori lingüístic molt més complex. Un univers comunicatiu on l'oralitat ha pres una dimensió molt destacada. La norma, doncs, prendrà sentit en el procés global d'estandardització de la llengua catalana. Un procés, tot siga dit de passada, de gran transcendència en el marc global de la normalització lingüística.

L'arquitectura del Col·loqui va descansar en sis ponències marc i una taula redona dedicada a la qüestió ortogràfica. Un tema especialment adequat en el marc del centenari de la promulgació de les Normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans. Un leitmotiv ben present en l'organització del Col·loqui, tal com ho demostra la ponència inaugural, a càrrec de la professora Mila Segarra (Universitat Autònoma de Barcelona). De la dimensió contrastiva amb altres codificacions, se'n van ocupar les ponències dels professors Nikola Vuletić (Universitat de Zadar) i Jürgen Erfurt (Institut für Romanische Sprachen und Literaturen de la Universitat de Frankfurt). El primer va exposar les grans línies de l'experiència serbocroata i el segon ens va exposar el cas del francès al Quebec. Maria-Rosa Lloret (Universitat de Barcelona) es va ocupar del vessant docent de Pompeu Fabra. Josep M. Baldaquí va aprofundir en el concepte inseguretat lingüística al País Valencià. I, finalment, l'autor d'aquestes línies introductòries va propiciar una reflexió al voltant del concepte valor d'ús de la llengua, com a element a tenir ben present a l'hora de gestionar la variació lingüística en la varietat formal de la llengua catalana. Malauradament, les ponències de la professora Mila Segarra i dels professors Nikola Vuletić i Jürgen Erfurt no han pogut veure la llum en aquest volum.

En l'àmbit de les comunicacions, s'hi van presentar trenta-tres propostes, totes elles validades pel Comitè Científic, que van tenir l'oportunitat de ser sotmeses a la consideració dels assistents. Comunicacions que van abordar els diferents nivells d'anàlisi lingüística: el foneticofonològic, el morfosintàctic i el lexicosemàntic; i aportacions vinculades a la historiografia lingüística. El present volum n'acull trenta-una. Tot plegat conforma un abordatge multidimensional a l'objecte d'estudi del Col·loqui.

No voldria acabar les meues paraules sense donar les gràcies a les persones que han col·laborat en l'arribada a bon port del IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» i de la publicació que n'ha derivat. El Comitè Organitzador el van formar Elga Cremades, Maite Domingo, Jordi Ginebra, Roser Llagostera, Emili Llamas, Anna Montserrat, Pere Navarro, Miquel Àngel Pradilla (president),

Xavier Rull (secretari) i Silvia Veà. El Comitè Científic estava constituït per Joan A. Argenter (Universitat Autònoma de Barcelona), Joan Armangué (Universitat de Càller), Albert Branchadell (Universitat Autònoma de Barcelona), M. Teresa Cabré i Castellví (Universitat Pompeu Fabra), Germà Colón (Universitat de Basilea), Jaume Corbera (Universitat de les Illes Balears), Kálmán Faluba (Universitat ELTE de Budapest), Antoni Ferrando (Universitat de València), Jordi Ginebra (Universitat Rovira i Virgili), Joan Julià-Muné (Universitat de Lleida), Georg Kremnitz (Universitat de Viena), Maria-Rosa Lloret (Universitat de Barcelona), Joan Martí i Castell (Universitat Rovira i Virgili), Josep Martines (Universitat d'Alacant), Josep M. Nadal (Universitat de Girona), Pere Navarro (Universitat Rovira i Virgili), Joan Peytaví (Universitat de Perpinyà), Ramon Pinyol (Universitat de Vic), Miquel Àngel Pradilla (Universitat Rovira i Virgili), Claus Pusch (Universitat Albert-Ludwig de Friburg de Brisgòvia), Vicent Salvador (Universitat Jaume I) i Xavier Rull (Universitat Rovira i Virgili).

Quant a les institucions col·laboradores, voldria destacar el suport de la Diputació de Tarragona, la Fundació Privada Mútua Catalana, el Departament d'Economia i Coneixement de la Generalitat de Catalunya, el Ministeri de Ciència i Innovació i l'Institut d'Estudis Catalans. En relació amb aquesta darrera institució, és de justícia retre la nostra gratitud més sentida per l'acolliment dels continguts del Col·loqui en el seu marc editorial.

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA CARDONA
President del IV Col·loqui Internacional
«La lingüística de Pompeu Fabra»

PART I

Planificació del corpus. Aproximacions teòriques i estudis de cas

El concepte d'inseguretat lingüística i la seva utilitat per als processos de planificació lingüística

JOSEP M. BALDAQUÍ ESCANDELL
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Universitat d'Alacant

1. REFLEXIONS SOBRE EL CONCEPTE D'INSEGURETAT LINGÜÍSTICA (IL)

Què és la inseguretat lingüística? Què entenem per inseguretat lingüística? En una enquesta que hem realitzat entre ensenyants, la idea que s'expressa amb més freqüència, el concepte «intuïtiu» que se'n sol tenir està relacionat amb la manca de confiança, la incomoditat o l'ansietat que s'experimenta per haver d'utilitzar una llengua de la qual no es té una competència suficient. Aquest sentit habitual del terme no es correspon amb la conceptualització que se'n fa des de la sociolingüística.

El concepte d'IL apareix en el discurs sociolingüístic a partir dels treballs de William Labov (1966) realitzats dins del marc teòric del variacionisme. Inicialment el terme apareix amb un sentit molt concret, però posteriorment va eixamplar el significat amb noves propostes que provenien, sobretot, de l'àmbit de la sociolingüística francòfona. Evitarem explicar tot el recorregut que ha fet el concepte d'IL des dels orígens a l'actualitat, perquè ja ens hi hem referit en altres llocs (Baldaquí, 2009a), i ens centrarem en la situació actual, en què des de la sociolingüística es parla de tres classes diferents i complementàries d'IL.

En primer lloc, hi ha la proposta original de William Labov (1966) que descriu la IL com la distància que hi ha entre les formes lingüístiques que els parlants perceben com a més prestigioses i aquelles que utilitzen habitualment. La concordança entre les formes lingüístiques utilitzades i les valorades com a més prestigioses implica seguretat lingüística i la discordança, inseguretat. Vista així, la IL és una mesura de la consciència del prestigi lingüístic que tenen els parlants en relació amb els seus propis usos. Un parlant insegur segons aquesta definició es correspondria amb una persona que, per exemple, digués: «Jo dic *gavinet*, però s'ha

de dir *ganivet*». Aquesta conceptualització inicial de la IL ha estat anomenada posteriorment *inseguretat lingüística formal*, per a diferenciar-la de les altres modalitats d'IL que s'han proposat.

En segon lloc, tindriem la inseguretat en l'*estatus*, concepte que devem principalment a Louis-Jean Calvet (1999).¹ La IL en l'estatus s'ha definit com el resultat de la valoració negativa que el parlant realitza de l'estatus de la llengua o la varietat que utilitza en comparació amb l'estatus d'una altra llengua o varietat. En aquesta modalitat de la IL, els parlants valorarien que la seva manera de parlar és menys valuosa o menys prestigiosa que altres llengües o varietats lingüístiques. Un hipotètic parlant amb inseguretat en l'estatus podria dir coses com: «parlar en castellà és més fi que parlar en valencià» o «el valencià de Petrer és pitjor que el de Gandia». Aquests exemples ens mostren que la inseguretat en l'estatus té un origen social i pot interioritzar-se com a normes d'ús lingüístic que són restrictives per a la llengua minoritzada.

La tercera modalitat de la IL, la formulació de la qual devem també, sobretot, a Louis-Jean Calvet (1999), és la inseguretat deguda a factors d'identitat. En aquest cas, el sentiment d'inseguretat apareix perquè la llengua o la varietat que utilitza un parlant no es correspon amb la que és pròpia de la comunitat de la qual el parlant sent que forma o que hauria de formar part. Per tant, estaria relacionada amb la funció que té la llengua com a element que configura la identitat de la comunitat que la utilitza i amb la necessitat que té l'individu de formar part d'una comunitat.

En la nostra opinió, a les modalitats d'IL que acabem d'esmentar caldria afegir aquell sentit més «intuïtiu» de la IL que, com hem vist, sol aparèixer, en primer lloc, en preguntar als parlants què entenen per IL. Per tant, pensem que una teoria ampliada de la IL hauria de tenir en compte, també, aquella que es produeix per l'existència de déficits en la competència comunicativa dels parlants.

Totes aquestes modalitats d'IL afecten àmbits diferents de l'actuació lingüística dels parlants i tenen també graus de concreció o d'abstracció diferents. En alguns casos, són fenòmens intralingüístics, que afecten variants o varietats diferents dins d'una mateixa llengua i, en d'altres, poden ser tant intralingüístics com interlingüístics i, per tant, podríem parlar d'una *inseguretat bilingüística* o *multilingüística*.²

A partir del que hem exposat i de les nostres reflexions sobre el concepte, pensem que les diverses modalitats de la IL es poden representar en un esquema

1. Si bé n'hi ha precedents en l'obra d'altres sociolingüistes francesos, com ara Bretegnier (1996) o Calvet mateix (1996).

2. Aude Bretegnier (1996) i Louis-Jean Calvet (1996) són els primers a suggerir «la possibilité d'une insécurité "bi-linguistique"» (Bretegnier, 1996, p. 916) o que «l'insécurité peut aussi résulter de rapports que j'appellerai interlinguistiques, entre des langues différentes, et elle est alors le produit du plurilingüisme» (Calvet, 1996, p. 21-22).

com el que presentem a continuació (figura 1), encara que som conscients que es tracta d'una simplificació d'un conjunt de fenòmens interrelacionats que, per la seva complexitat, són difícils de representar gràficament d'una manera exacta:

INTRALINGÜÍSTICA		INTRALINGÜÍSTICA o INTERLINGÜÍSTICA	
Inseguretat lingüística en la competència	Inseguretat lingüística formal	Inseguretat lingüística en l'estatus	Inseguretat lingüística en la identitat
←-----		-----→	
+ Concreta + Objectiva + Personal + Lingüística		+ Abstracta + Subjectiva + Grupal + Social	

FIGURA 1

La forma més bàsica i concreta de la IL seria aquella que té l'origen en la manca de competència comunicativa del parlant, entesa com a dèficits de coneixement del codi i de les seues regles pragmàtiques de funcionament, que impedeixen a l'usuari sentir-se còmode i segur en l'ús de la llengua. Hem col·locat la inseguretat originada per la manca de competència comunicativa a l'esquerra del nostre esquema per a remarcar que té un caràcter bàsic, inicial, i també pel seu grau més gran de concreció. De fet, és, com hem vist, el sentit primer que se sol atribuir al terme *inseguretat lingüística*.

Aquesta modalitat de la inseguretat és únicament intralingüística, ja que fa referència als dèficits de competència en una llengua determinada. En tot cas, la inseguretat per manca de competència lingüística pot aparèixer tant per manca de domini de la segona llengua que s'està aprenent com també per dèficits de competència en la producció d'un determinat tipus de discurs, i en aquest darrer cas pot afectar tant els nous parlants d'una llengua com també les persones que no han desenvolupat una competència equilibrada i completa en la seva pròpia llengua.

En la segona cel·la de l'esquema hem col·locat la IL formal o laboviana. Si bé és també un fenomen bastant concret, el grau de concreció és inferior al que trobem en el cas anterior, ja que l'avaluació del prestigi d'unes determinades formes lingüístiques respecte d'unes altres implica un cert grau de subjectivitat i d'abstracció per part dels parlants.

Per tal que aparegui la IL formal, cal que hi hagi prèviament un grau suficient de competència lingüística. Les nostres investigacions demostren que els joves que tenen menys competència lingüística en llengua catalana són també els que hi expressen un grau inferior d'inseguretat formal. Per contra, els joves que tenen una competència millor en aquesta llengua són també els que hi manifesten més IL formal, que s'ha d'entendre com una consciència més gran de les normes del

prestigi lingüístic, la qual només és possible quan s'ha adquirit prèviament una competència lingüística i pragmàtica suficient (Baldaquí, 2006 i 2009b; Baldaquí *et al.*, 2010).

La IL formal és un fenomen intralingüístic, però fem notar que de vegades és el resultat de la comparació entre variants lingüístiques procedents de varietats —geogràfiques o socials— diferents d'una mateixa llengua. Seria el cas, per exemple, d'un parlant lleidatà que valorés com a més prestigioses algunes variants lingüístiques del català central en oposició a les pròpies.

La tercera casella del nostre esquema correspon a la IL en l'estatus. És un tipus d'inseguretat que pot ser tant intralingüística com interlingüística. La inseguretat en l'estatus entre varietats d'una mateixa llengua (intralingüística) pot tenir relació amb la inseguretat formal. Pensem, per exemple, en un hipotètic parlant que digués: «A Crevillent parlem pitjor que a Alcoi». Aquest parlant, a més d'expressar una inferioritat en l'estatus de la seva varietat del català respecte de la d'una altra localitat, que percep com a superior, està emetent, també, un judici de valor sobre la qualitat de la seva varietat respecte d'una altra. Així, aquest mateix parlant podria explicar la «inferioritat» de la seva varietat amb arguments com ara «nosaltres diem *mançana* i ells diuen *poma*», expressió que es relacionaria clarament amb la inseguretat lingüística formal. En canvi, quan la inseguretat en l'estatus es produeix entre llengües diferents (interlingüística), la possible relació entre la inseguretat formal i la inseguretat en l'estatus desapareix.

En qualsevol cas, i malgrat la relació que pot haver-hi entre la inseguretat formal i la inseguretat en l'estatus, hem de tenir present que l'estatus d'una llengua o d'una varietat lingüística ve determinat, principalment, per factors de caràcter social, entre els quals en destaquem tres: l'estatus socioeconòmic del grup etnolingüístic que utilitza la llengua (o la varietat), el capital cultural que vehicula la llengua (o la varietat) i el suport institucional que rep (Giles, Bourhis i Taylor, 1977). Per tant, hem deixat de moure'ns en l'àmbit de la sociolingüística en sentit estricte i hem passat a l'àmbit de la sociologia del llenguatge.

Una altra consideració és que a aquesta modalitat de la IL correspon un grau d'abstracció superior que a la inseguretat formal, ja que no es tracta d'avaluar el prestigi de variants lingüístiques concretes, sinó d'una valoració més general del prestigi de tota una varietat o de tota una llengua, que sempre es fa amb relació al prestigi percebut d'una altra varietat o llengua.

Fixem-nos que, conforme avancem cap a la part dreta de l'esquema, ens movem des de fenòmens que són bàsicament lingüístics a d'altres que no ho són en sentit estricte i que tenen, cada vegada més, un clar component social. I, paral·lelament, anem des de fenòmens més concrets a d'altres que tenen un caràcter més subjectiu i abstracte, ja que depenen, sobretot, de la percepció que tenen els parlants dels factors socials que condicionen l'ús de les llengües.

Finalment, en la part de la dreta de l'esquema hem col·locat la IL en la identitat, que hem definit com el sentiment d'inseguretat en l'ús de la llengua que es produeix perquè el parlant utilitza una llengua o varietat que no es correspon amb la que és pròpia de la comunitat de la qual el parlant sent que forma o hauria de formar part.

Si ens referim a varietats lingüístiques de la mateixa llengua, el fenomen sol produir-se quan la varietat parlada per l'usuari no es correspon amb una altra varietat de la mateixa llengua parlada per la comunitat en la qual vol integrar-se. Seria el cas hipotètic d'un valencià que es trasllada a viure a Barcelona i sent que la seva varietat geolectal d'origen no correspon amb la de la ciutat en què resideix i de la qual intenta formar part. Ara i adés és identificat com a foraster, amb expressions com, per exemple, «vostè deu ser valencià», que produeixen a qui les escolta una certa sensació d'incomoditat, de sentir-se assenyalat com a estrany. De tota manera, aquests casos solen resoldre's de manera natural i poc traumàtica a mesura que el parlant adopta gradualment trets de la varietat del nou lloc de residència.

El fenomen és molt diferent quan afecta llengües diferents i no varietats d'una mateixa llengua. En el nostre entorn, aquest tipus d'IL sol produir-se quan el parlant abandona la llengua minoritzada i passa a utilitzar la llengua dominant en el context. Aquests canvis solen justificar-se per una valoració negativa de l'estatus de la llengua minoritzada, cosa que ens indica una connexió entre la IL que té l'origen en l'estatus de les llengües i la IL que té l'origen en la identitat dels parlants.

També ens sembla evident que quan la IL identitària es produeix entre varietats d'una mateixa llengua, el fenomen no té la mateixa intensitat que el sentiment de culpabilitat, de deslleialtat o d'autoodi que pot generar-se pel fet d'abandonar la llengua de la pròpia comunitat, fenomen habitual en els processos d'interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional. Fixem-nos que quan arribem a aquest punt, el fenomen de la IL no pertany únicament al camp de la sociolingüística o la sociologia del llenguatge, sinó que ens trobem dins de l'àmbit de la psicologia social del llenguatge.

Fins ací, hem aportat algunes reflexions sobre la IL, bàsicament una anàlisi de les relacions que, segons el nostre parer, hi ha entre les diferents modalitats de la inseguretat, i hem introduït la proposta d'incloure dins d'aquest sentit ampliat del concepte la IL provocada per l'existència de dèficits en la competència comunicativa dels parlants.

Aquestes reflexions teòriques tenen suport empíric en les investigacions que hem realitzat a partir d'una mostra de 2.190 joves valencians, mostra que és representativa dels joves d'entre 14 i 16 anys que viuen a les comarques catalanoparlants del País Valencià.

Aquells joves van contestar una enquesta que incloïa quatre qüestionaris: un qüestionari sociolingüístic, un test d'actituds lingüístiques, un qüestionari d'inseguretat lingüística formal³ i un qüestionari de percepció de la inseguretat lingüística.⁴ Com a resultat dels dos darrers qüestionaris es van construir dues escales: una sobre la IL formal i una altra sobre la percepció de la IL. Aquesta darrera escala té caràcter diferencial, és a dir, es va construir a partir de les diferències de puntuació en la inseguretat en la llengua minoritzada i en la llengua dominant.

L'escala de percepció de la inseguretat lingüística era totalment original i per això en vam estudiar l'estructura amb una anàlisi de components principals⁵ (Baldaquí, 2011). El resultat obtingut s'ajusta bastant bé a una solució de tres factors, que conjuntament expliquen el 59,55 % de la variància del constructe sobre la percepció de la inseguretat lingüística que havíem valorat en l'enquesta.

El primer dels factors, que explica el 29,73 % de la variància, es pot interpretar com «l'avaluació de la seguretat o la inseguretat en les pràctiques lingüístiques personals, de la qualitat lingüística personal i la percepció de la dificultat de la llengua». És un factor clarament relacionat amb la IL originada per dèficits en la competència comunicativa i amb la IL formal, els dos tipus d'inseguretat que, com hem vist abans, són més concrets i personals, tenen un caràcter clarament lingüístic i sols apareixen com a fenòmens intralingüístics.

El segon factor, que explica el 18,08 % de la variància, el vam titular «avaluació de la seguretat/inseguretat desitjable, tant en les pràctiques lingüístiques personals com en l'estatus de les llengües, i la valoració del paper de les llengües en la conformació de la identitat grupal», i l'interpretem com el factor que més s'assembla a la IL basada en la identitat. Com veiem, no està relacionat amb les pràctiques lingüístiques personals, sinó amb la percepció que es té de la IL. És un

3. Vam seguir el model de Labov, però ampliant considerablement les variants lingüístiques estudiades. El nostre qüestionari inclou 45 ítems referits a variables fonètiques (10 ítems), morfosintàctiques (20 ítems) i lèxiques (15 ítems), i valora la inseguretat en l'ús de la llengua en un àmbit formal: en classe i en la relació amb el professorat.

4. Es tracta d'un test original que té com a finalitat valorar la percepció i les creences que els enquestats tenen sobre la inseguretat lingüística. Es pot consultar a <<http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/16889>>. El qüestionari inclou ítems referits als àmbits següents: l'autoavaluació de la seguretat o inseguretat lingüística personal, en diverses situacions; l'avaluació de la qualitat lingüística del territori; l'avaluació de la qualitat lingüística dels models formals de referència; l'avaluació de la dificultat de la varietat formal i de la llengua escrita; la valoració de la seguretat en l'estatus de les llengües, i la valoració del paper de la llengua en la conformació de la identitat del grup.

5. L'anàlisi de components principals és una tècnica estadística multivariàble que s'utilitza per a reduir la dimensionalitat d'un conjunt de dades (en el nostre cas, els resultats de cadascuna de les preguntes del qüestionari sobre la percepció de la IL) en un nombre limitat de factors que sintetitzen la informació del conjunt original de variables. La interpretació dels factors resultants i de la seva contribució a l'explicació del resultat serveixen per a analitzar l'estructura del constructe estudiat, en el nostre cas la percepció de la IL.

factor que arreplega elements de la IL més subjectius i abstractes, referits sobretot al grup i al conjunt de la societat.

Finalment, el tercer factor, que explica l'11,73 % de la variància, el vam definir com «l'avaluació de la seguretat/inseguretat en l'estatus de les llengües, que inclou la qualitat lingüística general del territori com un element conformador d'aquest estatus». Veiem, doncs, que està clarament relacionat amb la IL en l'estatus i que posa en relació l'estatus amb la qualitat lingüística percebuda de la variant lingüística pròpia del territori.

En síntesi, valorem que les dades empíriques que resulten de l'anàlisi de components principals donen suport a la interpretació que hem presentat de les relacions entre les diverses modalitats d'IL i a la inclusió, dins del constructe d'aquella modalitat, de la IL que té l'origen en dèficits en la competència comunicativa dels parlants.

2. DE LA TEORIA A LA PRÀCTICA: APORTACIONS DE L'ESTUDI DE LA IL A LA PLANIFICACIÓ DE L'ADQUISICIÓ DE LA LLENGUA CATALANA AL PAÍS VALENCIÀ

Una vegada revisat el concepte d'IL, volem mostrar com l'estudi de la IL pot tenir aplicacions pràctiques per al disseny dels processos de planificació lingüística en totes les seves fases: planificació del corpus, planificació de l'estatus i planificació de l'adquisició (Kloss, 1969; Cooper, 1989).

Com sabem, els processos de planificació són dinàmics, ja que cal ajustar constantment les relacions entre la llengua i la comunitat de parlants. Per això, dins de la planificació del corpus distingim una etapa inicial de codificació i una etapa posterior d'elaboració, en la qual es desenvolupa funcionalment el codi per fer-ne els ajustaments que necessiten els usuaris. Igualment, la planificació de l'estatus i la de l'adquisició estan formades per un conjunt de polítiques i actuacions concretes que es revisen de manera constant per ajustar-les a les necessitats de la societat i també, per què no dir-ho, a la ideologia dels governants.

L'estudi de la IL proporciona un marc teòric adequat per a investigar diversos fenòmens directament relacionats amb els processos de planificació lingüística, com ara el grau de coneixement i d'ús de determinades variants lingüístiques, del seu grau de prestigi en relació amb altres variants, el grau d'acceptació dels models de llengua vehiculats, el grau o el tipus d'IL que experimenten determinats grups de parlants..., i ens permet posar en relació aquestes dades amb d'altres de caràcter sociolingüístic, cosa que ens ajuda a aprofundir en el seu coneixement i ens aporta informació molt útil a l'hora de fer els ajustaments necessaris en els processos de planificació, tant del corpus com de l'estatus o de l'adquisició.

En les investigacions que hem fet sobre la IL hem fet alguns passos en el camí de descriure aquest complex fenomen al País Valencià. Passem, ara, a presentar de manera resumida els resultats d'alguns d'aquells treballs amb la finalitat d'exemplificar sumàriament l'aplicabilitat de l'estudi de la IL als processos de planificació lingüística.⁶

2.1. *Valoració del prestigi d'algunes formes lingüístiques*

La planificació lingüística al País Valencià experimenta, actualment, un període d'incertesa i un cert grau de desorientació per la coexistència de dos models de llengua normativoprescriptius: el de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), que al País Valencià té com a referent institucional les universitats amb estudis de filologia per mitjà de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV), i el de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), ens normatiu creat l'any 1998 i incorporat a l'Estatut d'autonomia de la Comunitat Valenciana en la reforma de l'any 2006.

Encara que el model promogut per l'AVL no qüestiona explícitament la unitat de la llengua catalana, es diferencia del model de l'IEC-IIFV en un aspecte important: mentre la proposta de l'IIFV prioritza el caràcter convergent amb el diasistema de la llengua catalana, l'AVL ha optat per un model de codificació de caràcter autònom i individuador (Pradilla, 2011, p. 122), que es justifica per la preferència de «les solucions valencianes genuïnes vives» (AVL, 2006, p. 14).⁷ És, per tant, un model que té la intenció d'aproximar la norma prescriptiva del valencià formal a la norma descriptiva dels parlants valencians. Dit amb altres mots, ens trobem davant d'un procés de col·loquialització de la llengua formal dels valencians.

Aquest tipus d'operació sol partir de la idea que els usuaris tenen tendència a no utilitzar els models de llengua formal perquè no s'hi identifiquen i, per tant, se suposa que l'acostament del valencià formal al del carrer augmentarà la identificació dels usuaris amb la norma i incrementarà l'ús de la llengua formal. En la nostra opinió, es tracta d'una hipòtesi deliberadament simplista, que no té en compte la complexitat dels processos que determinen l'ús de les llengües minorit-

6. Les dades i les conclusions que exposarem a continuació són el resultat de la recerca duta a terme a partir de la mostra de 2.190 joves valencians a què ja hem fet referència anteriorment. Aquestes conclusions, referides a joves que tot just estan finalitzant l'ensenyament obligatori, ens permetran arribar a consideracions aplicables, sobretot, a la planificació de l'adquisició lingüística en el món educatiu.

7. El model de l'IEC-IIFV està descrit a la *Guia d'usos lingüístics*, vol. 1: *Aspectes gramaticals* (GUL 1), publicada l'any 2002, mentre que la descripció del model de l'AVL està publicada a la *Gramàtica normativa valenciana* (GNV) de l'any 2006.

TAULA 1

Variable	Variants	N	Percentatge (%)
Forma de l'adjectiu demostratiu de proximitat	<i>aquesta</i>	1.769	82,62
	<i>esta</i>	372	17,80
Futur de <i>veure</i>	<i>veurem</i>	1.096	51,14
	<i>vorem</i>	1.047	48,86
Formes de sufix <i>-ista</i>	<i>futbolista</i>	1.935	90,21
	<i>futboliste</i>	210	9,79
Pronom personal feble de 2a persona plural	<i>us done la raó</i>	1.348	62,90
	<i>vos done la raó</i>	795	37,10
Plural dels mots amb restitució de <i>n</i> etimològica	<i>homes</i>	1.201	56,04
	<i>hòmens</i>	942	43,96
Forma d'alguns ordinals	<i>cinqué</i>	1.670	77,96
	<i>quint</i>	472	22,01
<i>Servei/servici</i>	<i>servei</i>	1.576	73,54
	<i>servici</i>	567	26,46

zades, que tampoc respecta «la normativització consolidada»⁸ fins ara al País Valencià i que parteix d'uns pressupòsits que no estan demostrats.

En la nostra investigació sobre la IL formal hem obtingut informació sobre el grau de prestigi de les 45 variables lingüístiques estudiades. En aquest treball presentem el grau de prestigi d'una tria de set variables que generalment són percebudes com a definidores dels dos models de llengua contrastats. Es tractaria, doncs, d'estereotips o de marcadors lingüístics, d'acord amb la terminologia que va encunyar Labov (1973, p. 314), i són variables de caràcter morfològic i lèxic.

Els resultats, que presentem en la taula 1, posen de manifest que els joves valencians valoren com a més adequades les formes lingüístiques convergents amb el català general que han après als centres educatius.⁹ Hi ha quatre variables en les quals existeix una preferència clara, de pràcticament tres quarts parts de l'alumnat, per la forma lingüística convergent: *aquesta* (86,62%), *futbolista* (90,21%),

8. Remarquem aquesta expressió perquè el respecte a la «normativització consolidada» és un precepte arrel·legat en el Reglament de l'AVL (Decret 158/2002).

9. En la taula presentem, en primer lloc, les formes convergents (model de l'IEC-IIFV) i, en segon lloc, les particularistes (model de l'AVL). La pregunta del qüestionari va consistir a presentar dues frases que només es distingien en la variant estudiada i demanar als enquestats que assenyalessin quina de les dues frases consideraven més adequada per a utilitzar-la en un context acadèmic (a classe, per a parlar amb el professor).

cinqué (77,96 %) i *servei* (73,54 %). En la variable referida al pronom feble de segona persona de plural (*us/vos*) també hi ha una preferència clara pel model de l'IEC-IIFV, però no tan marcada (62,9 %). Finalment, hi ha dues variables en les quals els resultats mostren un cert equilibri entre les dues opcions comparades, però sempre a favor de la variant convergent: *veurem* (51,14 %) / *vorem* (48,86 %), i *homes* (56,04 %) / *hòmens* (43,96 %). En resum, valorem que són dades que no corroboren la hipòtesi de la manca d'identificació dels parlants amb el model de llengua formal que s'ha vehiculat al País Valencià des de l'establiment de les *Normes* de Castelló l'any 1932.

2.2. Anàlisi de tendències de la IL formal

Fent un pas més enllà, l'anàlisi de tendències de la inseguretats lingüística formal proporciona dades valuoses per a la planificació de l'adquisició de les llengües. Exemplifiquem aquesta afirmació amb l'estudi de les tendències de la inseguretats lingüística formal en l'ús de la perífrasi d'obligació personal «*haver de* + infinitiu». És una estructura lingüística que, com bé sabem els professors de llengua, es treballa a les aules de manera molt insistent al llarg de l'ensenyament obligatori però amb resultats migrats, ja que és difícil eradicar l'ús de la perífrasi castellanitzant «*tenir que* + infinitiu», especialment entre l'alumnat catalanoparlant.

L'anàlisi de tendències de la inseguretats formal que podem veure representada en la figura 2 posa de manifest¹⁰ que hi ha una consciència normativa molt elevada en tots els grups de l'enquesta (superior al 70 % en tots els casos),¹¹ però la

10. Per a interpretar la llegenda de la figura, cal tenir present que la primera paraula de cada parella expressa l'opció considerada més adequada (és a dir, més prestigiosa) per l'entrevistat i la segona indica la variant que recorda emprar habitualment. Així, en aquest cas: a) *segur: hauries de / hauries de* indica que s'és segur en aquesta variable perquè es considera preferible i s'usa habitualment l'estructura «*haver de* + infinitiu»; b) *segur: tindries que / tindries que* indica que s'és segur en aquesta variable perquè es considera preferible i s'usa habitualment la variant acastellanada «*tenir que* + infinitiu»; c) *insecur: hauries que / tindries que* indica que s'és insegur en l'ús d'aquesta variable perquè es considera preferible la variant normativa («*haver de* + infinitiu») però s'usa habitualment la variant castellanitzant («*tenir que* + infinitiu»); d) *insecur: tindries que / hauries de* indica que s'és insegur en aquesta variable perquè es considera preferible la variant acastellanada («*tenir que* + infinitiu») però s'usa habitualment la variant normativa («*haver de* + infinitiu»). Els grups de l'eix de les abscisses estan formats per la combinació de la primera llengua dels enquestats (altra llengua, castellà, bilingües català-castellà, català) i el programa educatiu que han seguit, el Programa d'Incorporació Progressiva (PIP), vehiculat predominantment en castellà, i el Programa d'Ensenyament en Valencià (PEV), vehiculat principalment en llengua catalana.

11. La consciència normativa és la suma dels percentatges de la primera tendència (*segur: hauries de / hauries de*) i de la tercera (*insecur: hauries que / tindries que*), és a dir, el percentatge de tots els joves que consideren preferible la forma normativa «*haver de* + infinitiu», encara que no la utilitzen.

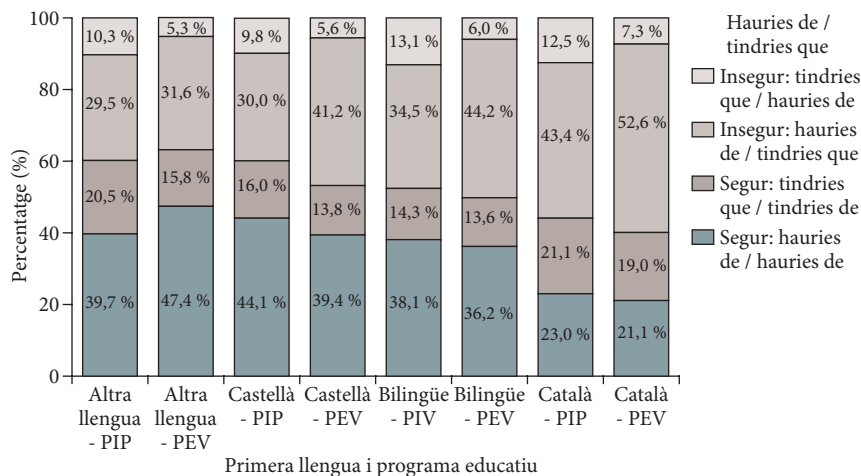

FIGURA 2. Tendències en la inseguretats lingüística formal.

seguretats en l'ús de la variant més formal i normativa és superior en els grups d'alumnes que utilitzen menys el valencià. Per contra, la resistència a substituir la construcció no normativa per l'equivalent normativa és més intensa en la mesura que els joves usen més el valencià i tenen més contacte amb el model de llengua familiar-col·loquial, cosa que provoca un nivell d'inseguretats (insegur: *haver de / tenir que*) molt important en tots els alumnes valencianoparlants i en els estudiants bilingües que reben ensenyament en valencià (PEV).

Com podem veure, l'anàlisi de les tendències de la IL formal permet anar comprovant el grau de prestigi de les variants i la seva introducció entre grups de parlants concrets, diagnosticar les causes de la IL en l'ús de variants lingüístiques problemàtiques i planificar estratègies per a superar les dificultats trobades.

3. REFLEXIONS FINALS

Aquest treball es proposava dos objectius principals, que es corresponen amb les dues parts en què s'estructura. El primer objectiu ha estat la revisió del concepte d'IL. Es tracta, com hem vist, d'un concepte que al llarg del temps ha experimentat una ampliació considerable del seu significat original. Nosaltres, sense entrar a discutir la pertinència d'aquesta ampliació de significat, hem intentat aprofundir en la comprensió del concepte a partir de l'anàlisi de les relacions entre les diferents modalitats d'IL que s'han proposat, tot tenint en compte tant la reflexió teòrica com les dades empíriques de què disposem. Paral·lelament, hem justificat la conveniència d'introduir en aquest concepte ampliat de la IL una altra

modalitat: la IL que prové de la manca de competència dels usuaris en l'ús d'una varietat lingüística determinada.

En la segona part, ens hem proposat com a objectiu reivindicar les aportacions que des del marc teòric de la IL es poden fer al disseny dels processos de planificació lingüística. Es tracta d'unes aportacions que considerem molt pertinents si atenem a la situació d'incertesa que existeix actualment al País Valencià per la coexistència de dues propostes normatives en competència. Les limitacions d'espai no ens han permès aprofundir en aquest aspecte, i per això ens hem limitat a exemplificar la nostra proposta amb alguns resultats dels estudis que hem fet sobre la IL formal. En qualsevol cas, pensem que la revisió d'altres investigacions nostres (Baldaquí, 2006, 2009 i 2011; Baldaquí *et al.*, 2010) pot servir perquè els investigadors interessats puguin valorar amb més detall l'interès de la proposta.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AVL = ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006). *Gramàtica normativa valenciana*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- BALDAQUÍ, Josep M. (2006). *El model de llengua i la seguretat lingüística dels joves valencians*. Barcelona: PAMSA; València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- (2009a). «La inseguretat lingüística i l'aprenentatge de les llengües minoritzades: reflexions des del País Valencià». *Revista Catalana de Pedagogia*, núm. 6 (2009 [2007-2008]), p. 177-197.
- (2009b). «Inseguretat lingüística o consciència normativa? Inseguretat i ús de la llengua entre els joves valencians». *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 22, p. 71-94.
- (2011). «Relations between formal linguistic insecurity and the perception of linguistic insecurity: a quantitative study in an educational environment at the Valencian Community (Spain)». *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, vol. 32, núm. 4, p. 325-342.
- BALDAQUÍ, Josep M.; LLORCA, Francesc X.; PONSODA, Joan J.; SARAGOSSÀ, Abelard (2010). «La consciència del prestigi lingüístic entre els joves. Una aportació a l'estudi descriptiu de la inseguretat lingüística formal al País Valencià». *Caplletra: Revista Internacional de Filologia*, núm. 48 (primavera), p. 9-46.
- BRETEGNIER, Aude (1996). «L'insécurité linguistique: objet de l'insécurité? Essai de synthèse et perspectives». A: ROBILLARD, Didier de; BENIAMINO, Michel (dir.). *Le Français dans l'espace francophone: Description linguistique et sociolinguistique de la francophonie*. Vol. 2. París: Honoré Champion, p. 903-919.
- CALVET, Louis-Jean (1996). «Les "Edwiniens" et leur langue: sentiments et attitudes linguistiques dans une communauté créolophone». *Revue Québécoise de Linguistique Théorique et Appliquée*, núm. 13, p. 9-50.
- (1999). *Pour une écologie des langues du monde*. París: Plon. [Citem per l'edició anglesa de 2006: *Towards an ecology of world languages*. Cambridge: Polity]
- COOPER, Robert L. (1989). *Language planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press.

- COSTE, Daniel (2001). «Compétence bi/plurilingue et (in)sécurité linguistique». *L'École Valdôtaine*. Suplement al núm. 54: *Atti del Convegno Valle d'Aosta regione d'Europa: l'educazione bi/plurilingue, ponte verso la cittadinanza europea (4 settembre 2001)* [en línia]. <http://www.regione.vda.it/Istruzione/Pubblicazioni/ecole_valdotaine_archives/Atti/05.htm> [Consulta: 8 novembre 2013].
- FERRANDO, Antoni (coord.); CUENCA, Maria Josep; PÉREZ SALDANYA, Manuel (2002). *Guia d'usos lingüístics*. Vol. 1: *Aspectes gramaticals*. València: Universitat de València.
- GILES, Howard; BOURHIS, Richard Y.; TAYLOR, Donald M. (1977). «Towards a theory of language in ethnic group relations». A: GILES, Howard (ed.). *Language, ethnicity and intergroup relations*. Londres: Academic Press, p. 307-348.
- KLOSS, Heinz (1969). «Notes concerning a language-nation typology». A: FISHMAN, Joshua A.; FERGUSON, Charles. A.; DAS GUPTA, Jyotirindra (ed.). *Language problems of developing nations*. Nova York: John Wiley and Sons, p. 69-86.
- LABOV, William (1966). *The social stratification of English in New York city*. Washington: Center for Applied Linguistics.
- (1973). *Sociolinguistic patterns*. Filadèlfia: University of Pennsylvania Press.
- PRADILLA CARDONA, Miquel Àngel (2011). «La gestió normativa de la llengua catalana. Unitat en la diversitat o diversitat d'unitats?». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 56 (desembre), p. 115-141.

El valor comunicatiu de la llengua. Un criteri per a la gestió de la variació lingüística en la varietat formal de la llengua catalana

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA CARDONA
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

La gestió normativa de la llengua catalana, amb l'adveniment de nous centres codificadors de caràcter regional, està vivint uns moments de desorientació important. Es podria dir que la institucionalització de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) (Llei 7/1998, de 16 de setembre de creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua) va inaugurar una nova conjuntura normativoestandarditzadora que es podria catalogar com a *pluricèntrica*. Una dinàmica que s'havia de veure reforçada amb la Llei 10/2009, de 22 de desembre, d'ús, protecció i promoció de les llengües pròpies d'Aragó, que preveia la creació de l'Acadèmia Aragonesa del Català.

El pas del temps ha matisat aquesta tendència. Així, pel que fa al cas aragonès, el canvi de govern propiciat per les eleccions autonòmiques de 2011 va impulsar un gir radical, de manera que el Ple de les Corts d'Aragó va aprovar la Llei 3/2013, de 9 de maig, d'ús, protecció i promoció de les llengües i les modalitats lingüístiques d'Aragó. La nova llei, més enllà de la retòrica que acompanya una proposta d'intervenció sociolingüística de mínims, ens instal·lava en un paroxisme majúscul a l'hora de denominar les «modalitats» en qüestió: «llengua aragonesa pròpia del àrea oriental», per al català, i «llengua aragonesa pròpia del àrea pirenaica y prepirenaica», per a l'aragonès; unes llengües, conegudes popularment com a LAPAO i LAPAPYP, la gestió normativa de les quals hauria d'anar a càrrec d'una Acadèmia Aragonesa de la Llengua...

En relació amb el cas valencià, la nova *auctoritas* esdevenia, doncs, una mostra més del particularisme que importants sectors sociopolítics del País Valencià han impulsat secularment. Un particularisme que ha experimentat una transfor-

mació substancial, una mutació que l'ha portat a arraconar el secessionisme tradicional i a potenciar l'aïllacionisme referencial.

Siga com siga, és una obvietat que contemporàniament estem assistint a una impugnació del model tradicional de gestió monocèntrica de la norma de la llengua catalana. Així, va fent camí una dinàmica politicoideològica que obstaculitza l'assoliment de consensos imprescindibles per a garantir el funcionament unitari del codi.

Dit això, el que us proposo és avançar en la interpretació d'un procés, el de la planificació del corpus de la llengua catalana, que s'ha d'incardinar en el marc general d'un procés de planificació lingüística i ha de sintonitzar amb la intervenció sobre l'estatus de la llengua que es vol promocionar.

I en aquest assaig de fer més entenedora la dinàmica que ens acompanya, és fonamental fondejar, novament, en conceptes molt rebregats en la nostra tradició sociolingüística; tant, que sovint fan més nosa que servei a causa de la polisèmia que ha generat la seua caracterització. M'estic referint a conceptes fonamentals com el de *comunitat lingüística* o el de *varietat estàndard* de la llengua.

Amb la (re)definició del concepte de comunitat lingüística com a rerefons de tota la reflexió, us proposo defugir els criteris simbólicoactitudinals, proveïts d'una forta càrrega identitària, i sumar esforços al voltant del factor interaccional. El fet de situar el debat en l'àmbit comunicatiu ens ofereix una interpretació menys ideologitzada del conflicte normatiu i apunta el camí d'una política lingüística compromesa amb la llengua pròpia.

2. CARACTERITZACIÓ GENERAL DE LA CODIFICACIÓ DE LA LLENGUA CATALANA. ANY 1932

En l'àmbit del procés d'estandardització de la llengua catalana, el consens que va suposar la signatura de les *Normes* de Castelló l'any 1932 ocupa un lloc rellevant. No en va, l'acord implicava l'acceptació de la doctrina fabriana en terres valencianes, la incorporació d'un territori important a un projecte cultural comú on la llengua compartida n'havia de ser l'eix vertebrador.

D'altra banda, és important destacar que pels volts de l'any 1932 van tenir lloc un parell d'esdeveniments que consolidaran la normativa catalana patrocinada per l'IEC, un corpus prescriptiu que recolzava en tres obres que donaven cobertura als centres d'atenció prescriptiva de tota codificació: *a)* les *Normes ortogràfiques* de l'IEC (1913), lleugerament modificades en el *Diccionari ortogràfic* (1917); *b)* la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1918), i *c)* el *Diccionari general de la llengua catalana*, també de Pompeu Fabra (1932). Aquests esdeveniments van ser, d'una banda, l'adhesió a la normativa per part de l'Acadèmia de Bones Lletres

de Barcelona, fet que va tenir com a conseqüència immediata la residualització de l'antinormisme a Catalunya, i, de l'altra, la mort d'Antoni M. Alcover, fet luctuós que va implicar la desaparició de l'antifabrisme a les Illes Balears.

L'any 1932 va ser, doncs, un any cabdal en l'establiment i la difusió d'una norma unitària per a la comunitat lingüística, definida ara, si se'm permet la simplificació, com el conjunt territorial que comparteix la llengua catalana. Fou l'any, en definitiva, en què la unitat de la llengua va deixar de ser una formulació programàtica. Així, amb la vehiculació de la norma en el seu vast domini territorial, es feia més efectiva que mai una pulsio unitarista, de vegades tenallada per alguns plantejaments disgregadors, en aquest primer terç del segle xx encara de baixa intensitat. Un període, el que clouen els esdeveniments del 1932, en què es definiran els grans eixos en què descansarà el nostre procés d'estandardització.

A l'hora de catalogar la normativa de la llengua catalana, com és sabut, partint dels criteris de diasistematicitat i d'historicitat, es va arribar a un model de codificació que podríem anomenar *monocèntrica*, això és, bàsicament fixada des d'un centre codificador (Institut d'Estudis Catalans), però *composicional* i *polimòrfica*, és a dir, amb aportacions dels diversos parlars i, alhora, amb l'acceptació de formes alternatives com a solucions equivalents. És justament en l'assoliment de la fixació ortogràfica —d'una importància simbòlica cabdal— on el caràcter composicional es visualitza millor. Dit això, voldria alertar sobre el rerefons ideològic que solen amagar determinades impugnacions a la totalitat quan denuncien, en relació amb el polimorfisme del model, una preeminència de les opcions morfològiques i lèxiques del català oriental central, mentre passen per alt que la composicionalitat afavoreix clarament les varietats occidentals —sobretot la valenciana— en l'establiment del codi gràfic. Tot i admetre una part de raó en la queixa lingüística, novament la identificació o el rebuig dels usuaris en relació amb el model formal ens remet a consideracions extralingüístiques, molt relacionades amb les dinàmiques centrífugues que s'han instal·lat en la comunitat lingüística catalana. I com a prova inequívoca d'aquesta fragmentació referencial, destacaré l'alteració contemporània del monocentrisme originari en favor d'un enfocament pluricèntric adaptat a l'ordenació autonòmica dels territoris catalanòfons de l'Estat espanyol. Un pluricentrisme que, un cop consolidada l'AVL, encara podria tenir més camí per recórrer. Les paraules del president Bauzá, en ple debat sobre el model educatiu a les Illes, en podrien ser una premonició: «No volem ensenyar el català de Catalunya, volem ensenyar el català dels nostres padrins»...

D'una manera sintètica podríem dir que la nova proposta valenciana, que denominaré *model autonomista*, en l'àrdua tasca de negociació permanent entre les diferents sensibilitats lingüísticoideològiques que conviuen en el si de l'AVL, ha acabat esdevenint una síntesi que recull els principis fonamentals del secessionisme (individuació, col·loquialització de la norma i legitimació de la interferèn-

cia lingüística) i els projecta sobre la codificació fabriana. Val a dir que aquesta operació ha acabat generant un conflicte amb el corpus prescriptiu de l'IEC, en principi no previsible. En aquest sentit, la referència a la «normativització consolidada» de la Llei de creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua ens hauria de fer reflexionar sobre la bondat de l'orientació lingüística que s'ha seguit, sobretot en l'àmbit lèxic, primer amb el *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià* (2006) i recentment amb el *Diccionari normatiu valencià* (DNV) (2014).

D'altra banda, una de les qüestions més preocupants del model autonomista la constitueix la confusió que genera el reajustament estilístic que promou. Amb l'accés a la primera línia de la formalitat de formes catalogades anteriorment com a col·loquials i l'obertura a l'acceptació de la interferència lingüística, els agents culturals que havien protagonitzat la lluita per la dignificació de la llengua (els sectors universitaris, el món de l'ensenyament i l'àmbit editorial) han vist impugnat el seu capteniment lingüístic. El consens no serà fàcil, malgrat que amb el temps la pressió institucional, amb tots els ressorts administratius al seu servei, pot desnivellar la pugna.

3. EL FET LINGÜÍSTIC I EL FET SOCIAL. COMUNITAT LINGÜÍSTICA I MODEL REFERENCIAL

3.1. *Consideracions preliminars*

Com és sabut, el litigi sobre la segmentació dels contínuums lingüístics és un debat que va de bracet del de la caracterització del concepte de comunitat lingüística. En aquest apartat mirarem d'aportar-hi una mica de llum.

Deixeu-me dir, d'entrada, que els conceptes *llengua* i *norma* són força complexos. Es tracta de termes polisèmics, que escapen a la univocitat que hauria de presidir tot llenguatge d'especialitat. Hi cal anar alerta. Són dos conceptes molt vinculats a les dinàmiques sociopolítiques que mediatitzen els comportaments socials (i per inclusió, els lingüístics) dels humans (si més no dels humans que es comuniquen amb llengües normativitzades). En relació amb el primer, la llengua, la reïficació a què ha estat sotmesa des de la lingüística formal o sistèmica és a la base del col·lapse definitori dels termes *llengua vs. dialecte*; una qüestió que la sociolingüística ha volgut defugir amb el terme *varietat lingüística*. Quant al segon, la norma, tal com ens fa veure Argenter (2009, p. 35), ha contribuït al reforçament del procés d'ontologització i reïficació de la llengua, tot concebant-la com una realitat discreta i fixada, independent del parlant i de les seues pràctiques comunicatives immediates. En última instància, la llengua seria la norma (o la varietat estàndard) que la representa. D'altra banda, l'establiment de varietats for-

mals (o varietats estàndard) està fortament vinculat a l'aparició moderna del concepte d'estat-nació, a la creació, en definitiva, d'una representació de la llengua sancionadora de la pertinença al grup i de l'alteritat.

La nostra condició de comunitat lingüística administrativament escapçada, amb dinàmiques disgregadores i processos de minorització lingüística actius en graus diversos en els diferents territoris, exigeix anàlisis rigoroses. Un debat en què s'ha d'avançar sense més dilació és el de si de la (conjunturalment qüestionada) unitat lingüística i de la (pretesa) unitat cultural es desprèn un funcionament sinèrgic en els àmbits comunicatiu i actitudinal. Aquesta acció col·lectiva podria ser alguna cosa molt semblant al que Lluís V. Aracil (1982, p. 76) anomenava, a propòsit de la disputa sobre la unitat de la llengua, *unitat sociolingüística*, i ens alertava del fet que només s'aconseguirà el consens si som capaços de crear una veritable consciència social de la seua existència. Una *comunitat de consciència*, podríem dir-ne, consolidada des de la lluita contra els prejudicis lingüístics i des de la transformació de les actituds interdialectals. Un veritable programa d'actuació, tot siga dit de passada, de gran transcendència per a la mateixa viabilitat de la llengua qüestionada.

La sociolingüística, sense haver assolit un consens intern, s'ha ocupat a bastament de caracteritzar el concepte de comunitat lingüística. D'una manera molt esquemàtica podríem dir que bona part dels investigadors s'alineen al voltant de dos grups de factors definidors. El conglomerat de factors de caràcter simbólico-actitudinal —essencialment, la comunió de normes i actituds cap a la llengua dels membres de la pretesa comunitat— ha estat defensat per autors com Fishman (1991) i Labov (1994). El criteri de la interrelació té en Hudson (1981) i Gumperz (1971) els representants més emblemàtics. Hudson ens diu que una manca d'interacció entre territoris que comparteixen una llengua converteix els seus parlants en membres de comunitats lingüístiques diferents. Més encara: un grau elevat d'interacció entre usuaris de llengües diferents els convertirà en membres d'una mateixa comunitat lingüística.

Arribats en aquest punt, per a l'avinentesa que ens ocupa és important fer notar, ara en relació amb la norma, que l'acceptació d'una determinada varietat referencial exigeix una consciència prèvia de comunitat lingüística. I, paral·lelament, no s'ha de perdre de vista que la norma, o l'estàndard que se'n deriva, té un paper substancial en la seua consolidació. D'altra banda, si assumim la condició general de llengua subordinada, és imprescindible incardinar el procés d'estandardització en el marc d'un programa de planificació lingüística. El model d'intervenció lingüística d'Einar Haugen (1966), per exemple, és especialment apte per a la gestió de processos d'estandardització. De manera forçosament esquemàtica, definiré la fase de *selecció* com l'opció per una determinada varietat lingüística en el marc d'un conflicte de normes d'ús; la *codificació* consistirà en

l'establiment d'una varietat normativa; la *implementació* implicarà la difusió de la varietat codificada, i, finalment, l'*elaboració* propiciarà l'adquisició de nous recursos expressius —compleció terminològica i multiplicació de recursos sintàctics. La recepció d'aquest model a casa nostra ha tingut en Xavier Lamuela (1984) el seu principal valedor. Això sí, a partir d'una adaptació —no només terminològica— que ens ha aportat formulacions força interessants. La distinció entre llengua codificada i llengua estàndard ha estat una de les més celebrades: la llengua estàndard seria el resultat d'un procés reeixit de vehiculació de la varietat codificada. Planificació del corpus i planificació de l'estatus (Kloss, 1969) anirien, doncs, de bracet i retroalimentarien els seus objectius. Prendre consciència d'aquest lligam serà fonamental a l'hora de bastir una interpretació global de la planificació lingüística domèstica.

Tot seguit, d'acord amb els dos blocs de criteris esmentats com a definidors d'una comunitat lingüística, assajaré una interpretació de les dissonàncies observades en el domini lingüístic de la llengua catalana, tant pel que fa a la certificació de la seua unitat, com en la gestió sectorialitzada de la norma que la nova conjuntura politicosocial ha imposat. Parteixo del convenciment que la pretesa comunitat lingüística catalana avui dia encara no dóna una resposta satisfactòria als requeriments multifactorials esmentats. Així, la formulació programàtica de l'existència d'una comunitat lingüística «de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó» es veu impugnada permanentment per la proliferació de tensions disgregadores, dinàmiques centrífugues que afavoreixen processos d'individuació de grau i característiques diferents. El cas valencià, per intensitat i tradició, és el més notable i, en conseqüència, centrarà les meues reflexions. Tanmateix, convé no perdre de vista per a una anàlisi exhaustiva del fenomen que cap territori catalanòfon no és aliè a plantejaments particularistes de mena diversa.

3.2. *Els factors simbólicoactitudinals. El protagonisme contemporani del criteri de la consciència dels parlants*

L'agenda sociolingüística més recent ens remet a una constatació paradoxal. Quan semblaven superades les confusions filogenètiques induïdes pels sectors secessionistes —sobretot en el període de trànsit entre la dictadura franquista i l'època democràtica—, quan semblava que la doctrina unitarista —difosa primordialment des del món acadèmic— havia aconseguit deixar en la més absoluta marginalitat els plantejaments acientífics dels qui adduïen teories fabuloses que atorgaven uns orígens mítics a la varietat valenciana, ens adonem que la *questione della lingua* continua, de manera obsessiva, en l'agenda de lingüistes, sociolingüistes i, sobretot, de polítics. Així, de manera cíclica —sovint amb les conteses

electorals a les envistes— es reprèn la teoria que atorga al valencià uns orígens ibers o se n'impugna, ras i curt, la pertinença al diasistema català. El qüestionament de l'accepció lingüística del terme *valencià* en el DNV per part del Govern de la Generalitat Valenciana en constitueix l'exemple més recent.

Davant d'això, més que instal·lar-nos en un paroxisme paralitzador, sóc del parer que faríem bé de cercar explicacions raonables i raonades de la persistència contumaç d'aquest capteniment crònic en la societat valenciana. D'entrada, sembla evident que l'estratègia individuadora ha variat i s'ha adaptat discursivament a la modernitat dels plantejaments sociolingüístics. Aquest fet, des d'una tradició sociolingüística com la catalana, amb un fort component reparador i extremament compromesa amb la subversió de l'*statu quo*, es veu amb una gran perplexitat. Implicaria que la disciplina que ens havia de fornir el corpus teoricometodològic que ens menaria a la normalitat podria haver donat cobertura programàtica a la legitimació d'uns plantejaments disgregadors, tradicionalment vinculats a una aposta de residualització de la varietat històrica i territorial.

Quant a la dialèctica que s'estableix entre els conceptes de llengua i dialecte, l'aplicació al mosaic lingüístic italià ens aporta tot un seguit de reflexions que faríem bé de no perdre de vista des del nostre àmbit lingüístic. En aquest sentit, Vittorio Dell'Aquila i Gabriele Iannàccaro (2004), autors del primer manual universitari de planificació lingüística de la Itàlia contemporània, apunten que la distinció dels conceptes *llengua* i *dialecte* des del punt de vista lingüístic és absurda. La versió extrema d'aquesta formulació vindria a dir que la lingüística no hi té res a dir. La diferenciació s'hauria de cercar, doncs, en els àmbits social i funcional. Dell'Aquila i Iannàccaro, en parlar de la situació a Itàlia, ens adverteixen que, quan es parla de *dialectes italians*, no s'ha d'entendre 'dialectes d'Itàlia', sinó 'dialectes del llatí a Itàlia'. Ens parlen de la paradoxa que suposa que la varietat que més s'acosta a l'italià, el cors, és considerada una llengua diferent. Asseguren que el català i el castellà (consolidats com a llengües diferents) presenten estructures més pròximes que el llombard i l'italià (considerats la mateixa llengua). Són del parer que el criteri més important és l'estatus d'oficialitat: la llengua tindria un reconeixement social i nacional que el dialecte no té. Més que la tradició literària: el cas napolità en seria un bon exemple. Els autors suara esmentats, des de la tradició italiana, insisteixen a destacar que la segmentació dels contínuums lingüístics amb criteris lingüístics collideix, doncs, amb raonaments sociopolítics. Res de nou, però: som davant d'una asseveració que constitueix un lloc comú en la disciplina sociolingüística.

Probablement, per a l'avinentesa que ens ocupa, la formulació de Heinz Kloss (1978 [1952], p. 15-24; 1969, p. 74-77) que ens remet a la distinció de *llengües per distància* (*Abstand*) i *llengües per elaboració* (*Ausbau*) és especialment rellevant. Sense anar més lluny, molt prop nostre el cas gallec esdevé un dels exemples con-

temporanis d'individuació reeixida a partir d'un procés planificat de distanciament de la varietat portuguesa. Un procés d'elaboració que respon, com és sabut, a motivacions essencialment politicoideològiques. D'exemples d'*Ausbausprachen* a hores d'ara en podríem adduir un bon grapat: la segmentació del continuïum escandinau danès, suec i noruec; la desagregació de les varietats luxemburguesa i neerlandesa de l'alemany; les distincions entre búlgar i macedoni, txec i eslovac; la fragmentació de l'espai serbi, croat, montenegri i bosnià; etc.

Sembla detectar-se una tendència contemporània a la creació de noves entitats lingüístiques, nous àmbits referencials. I la disciplina sociolingüística acull tot un seguit de conceptualitzacions que els donen cobertura teòrica. En el paràgraf anterior ens hem referit al procés d'emancipació més celebrat, l'elaboració klossiana, però en podríem adduir d'altres, com la doctrina sobre les llengües polinòmiques, que Marcellesi (1980) i Thiers (1993) apliquen al cors, o la disciplina estandardològica de Muljačić (1980), molt influent en el món romànic.

A l'hora de projectar les reflexions precedents sobre el debat domèstic de la unitat de la llengua, ens adonem que ha resistit a fortes embranzides tot exhibint un parell d'arguments favorables i un de clarament a la contra. Els criteris favorables han estat (i encara són): l'homogeneïtat estructural de les diferents varietats i la tradició lingüísticocultural compartida. Hi passarem de puntetes, però deixarem dit que, el primer, el de la proximitat lingüística dels diferents parlars, descausa en els dictàmens del món acadèmic, autòcton i internacional (*argumentum ex auctoritate*), i recorre sovint a la intercomprensió intralingüística.¹ El segon, el de la continuïtat històrica dels lligams culturals, centra la seua atenció en l'imponent edifici intel·lectual que s'ha bastit amb la utilització d'un codi compartit, amb especificitats territorials però de vocació diasistemàtica.

L'argument en contra, l'autèntica pedra filosofal de les propostes individualadores —el secessionisme tradicional i l'aïllacionisme contemporani—, és el de la consciència dels parlants. Una consciència d'especificitat que, tot i no ser ni de bon tros general, és exhibida com la prova irrefutable d'uns plantejaments, avui majoritaris en la societat valenciana. Aquest criteri, amb una forta càrrega identitària al darrere, mediatitza el nou debat, ara sobre l'establiment d'una varietat referencial amb un fort component demarcatiu (vegeu § 3.3).

En un article de referència obligada, Georg Kremnitz (2008) ens ofereix una reflexió aprofundida sobre un dels metatemes d'aquesta ponència, la delimitació de les llengües. En relació amb el criteri de la consciència dels parlants, adverteix que s'ha d'emmarcar en el procés de democratització de la societat actual i que no

1. Guillem Calaforra (1994) ens forneix una reflexió sobre aquest criteri i n'identifica les febleses estructurals que el fan vulnerable davant una societat (quasi) impermeable a l'argumentari científic.

és concebible sense l'assumpció d'un fort component ideològic. La consciència popular s'erigirà, doncs, en la gran valedora d'unes propostes emancipadores que recolzarien en una mena de *saber lingüístic* en construcció permanent. Aquest saber s'aniria conformant a partir de les experiències personals i col·lectives viscudes pels diferents individus. La sociolingüística americana inclouria aquestes consideracions en l'àmbit de les actituds lingüístiques o, més recentment, en el de les representacions socials. Som, doncs, davant un criteri al qual darrerament la disciplina sociolingüística ha atorgat un paper preferent en la caracterització de les unitats lingüístiques. I, tanmateix, segons la meua opinió, és un criteri susceptible d'una revisió crítica que el situe en unes coordenades d'influència sensiblement menors. Vegem-ho sumàriament.

Permeteu-me retornar a Kremnitz (2008, p. 19). Ens diu: «Il faut insister sur le fait que ce “savoir linguistique” n'est ni clair ni explicite; Coseriu, s'appuyant sur Leibniz, le caractérise jadis comme “claro confuso” (Coseriu 1958, 33), terme que Brigitte Schlieben-Lange reprit et développa plus tard (1975). Cette pénombre dans laquelle évolue la conscience linguistique la rend fortement influençable et, finalement, vulnérable». Hi estic absolutament d'acord. I em permeto afegir que en situacions de subordinació lingüística, com la valenciana, amb un fals debat lingüístic que amaga un veritable conflicte identitari, la instrumentalització està servida.

Això no vol dir que l'opinió dels parlants, la seua estimació lingüística, no tinga cap importància. La té, i en contextos multilingües la representació social de les llengües del repertori és determinant a l'hora de fer una prospecció sobre la viabilitat comunicativa de cadascuna. Tanmateix, no podem deixar de banda que aquesta opinió recolza en «sabers» parcials, això és, en experiències massa sovint limitades per l'adscripció a determinades xarxes socials i, com s'ha dit, en interpretacions induïdes sota formulacions fortament ideologitzades davant les quals la indefensió dels individus és molt generalitzada. En relació amb el que s'acaba d'exposar, el cas valencià és un exemple paradigmàtic de dissonància entre el saber objectiu i la ideologia, els dos vèrtexs que Kremnitz (2008, p. 28-29) proposa de discriminar quan ens referim a les estimacions dels parlants. És clar que, com ell mateix ens recorda, també s'ha de comptar amb la possibilitat (real) d'incorporar en la nostra consciència «savoir objectivement falsifiable». Novament, el cas valencià sembla present en l'asseveració de l'eminent sociolingüista alemany.

3.3. *El factor interaccional. El valor comunicatiu de les llengües*

La dinàmica comunicativa és, sens dubte, un factor a tenir molt present en la delimitació de les comunitats lingüístiques. Com s'ha dit, sociolingüistes desta-

cats l'han prioritzat obertament. El sintagma *comunitat de parla* ha reforçat la proposta comunicativa. Gumperz (1971) el defineix com «qualsevol grup humà que es caracteritza per una integració regular i freqüent durant un període de temps considerable i separat d'altres grups semblants per la freqüència d'interacció». I des de la sociolingüística domèstica Josep-Àngel Mas (2008, p. 95-144) proposa l'establiment d'una relació de complementarietat en la caracterització de la comunitat lingüística i la comunitat de parla. Així, distingiríem diferents espais de relació funcional (i simbòlica): un de més extens i amb més feblesa comunicativa entre els seus membres, la comunitat lingüística; i uns altres de més reduïts però més compactats comunicativament, les comunitats de parla. La suma de les comunitats de parla definiria la comunitat lingüística. La sociolingüística, doncs, ha pres en consideració el criteri de la interrelació dels parlants, però no li ha atorgat el paper preminent que alguns investigadors, entre els quals m'incloc, hem anat reclamant de manera repetida.

Paral·lelament a la consideració d'aspectes tan importants per a l'esdevenidor de les llengües com l'*estatus* (la situació legal) i el *prestigi* (el reconeixement intern i extern), Roberto Bein (2001) en va proposar un altre, el *valor d'ús* (*Gebrauchswert*). Kremnitz (2003), un parell d'anys més tard, l'anomenarà *valor comunicatiu* (*kommunikativer Wert*). Malgrat les dificultats de formalitzar-lo, una definició provisional establiria el valor comunicatiu d'una llengua en una societat (o en una part) a partir de la freqüència global de les interaccions dels seus membres. Estaríem parlant de la utilització real d'una llengua (o d'una varietat) en una societat.

La fragmentació o la fusió d'espais comunicatius, seguint Kremnitz (2006, p. 66-70; 2008, p. 13-16), es pot explicar en termes de *comunicació* i de *demarcació*. La funció demarcativa, amb un fort component identitari, posaria èmfasi en les particularitats comunicatives dels individus i de les societats. La dialèctica entre aquestes dues funcions se sol resoldre de la manera següent: si la demarcació augmenta, la probabilitat de fragmentació d'un espai comunicatiu és més gran; si allò que augmenta és la comunicació, la fusió de formes lingüístiques (i de comportaments) tindrà moltes possibilitats de reeixir. Des d'una perspectiva variacionista (geolingüística i sociolingüística), aquest fet s'ha corroborat en moltes ocasions, de manera que en la caracterització de les varietats lingüístiques és fonamental recórrer a la història sociocultural dels territoris. Així, les isoglosses lingüístiques, en permanent estat de variabilitat, en constitueixen la dimensió lingüística. I els fenòmens lingüístics variables s'expliquen sovint a redós dels fluxos comunicatius, també canviants, de les comunitats de parla.

Les comunitats lingüístiques parteixen, doncs, d'una situació d'equilibri entre les funcions esmentades. Ara bé, determinats avatars històrics poden alterar aquesta relació equitativa, de manera que la modificació dels fluxos comunicatius

a l'interior de la comunitat pot incrementar el component demarcatiu d'alguna de les seues parts. Un procés, el que s'ha descrit, que, malgrat ser especialment rellevant en les societats contemporànies, ha menat a la creació de noves comunitats lingüístiques des de temps immemorials. Arribats en aquest punt, és important destacar que cada fragmentació d'un espai comunicatiu minora el valor d'ús de les varietats resultants, ja que els parlants perden interlocutors. D'altra banda, si la segregació es dona en un context territorial multilingüe, s'ha d'avaluar rigorosament el rol comunicatiu que adopta l'altra (o les altres) llengua (llengües) en litigi.

Novament, la projecció sobre el cas valencià de les reflexions precedents ens permetrà avançar en la interpretació del conflicte. Efectivament, avui dia el procés d'individuació valencià recolza en un context altament deficitari de comunicació transautonòmica (i de comunió simbólicoafectiva). Impulsat per unes elits al poder que prioritzen els valors identitaris de la funció demarcativa, la pèrdua de valor comunicatiu de la varietat valenciana es compensa amb la potenciació del valor comunicatiu de la llengua castellana, omnipresent en la formalitat comunicativa de l'ecosistema valencià. No cal dir que en el marc d'una situació tan desequilibrada la varietat valenciana presenta una situació de crisi d'usos que ens fa témer pel seu futur a mitjà termini (Pradilla, 2008, p. 83-120).

Les tensions entre els conceptes de comunicació i demarcació que acabem de presentar també permeten avaluar el conflicte de normativitzacions que sol acompanyar la segregació dels espais comunicacionals. L'aparició de varietats referencials de nova creació està vinculada, sovint, a canvis sociopolítics que posen en evidència la fractura del consens preexistent en un àmbit comunicatiu. Les emancipacions polítiques de l'etapa postcolonial o les noves fronteres que han generat conflictes contemporanis testimonien el que s'acaba de dir. Aquestes varietats solen potenciar tot un seguit de formes interpretades com a genuïnes d'un col·lectiu que no hi vol renunciar malgrat la previsible reducció del valor comunicatiu del nou codi. La solució exonormativa és l'origen de les llengües per elaboració (*Ausbausprachen*) a què he fet referència en el subapartat anterior. Però hi pot haver una sortida endonormativa, que se sol articular al voltant del concepte de llengües pluricèntriques (o policèntriques). Sembla que fou Heinz Kloss (1978 [1952], p. 66-67), pioner en tantes formulacions sociolingüístiques, el primer a utilitzar-lo per a donar compte de la proliferació de centres referencials en l'àmbit de la mateixa llengua.

En relació amb el que acabo de dir, el diasistema gallec, portuguès i brasiler ens permet exemplificar aquesta doble sortida a les reivindicacions d'individuació referencial. Així, el gallec s'ha escindit tot creant una *Ausbausprache* exonormativa; i el brasiler porta a terme una gestió endonormativa cada cop més autònoma del seu àmbit comunicatiu primigeni. L'espanyol, passada l'època colonial i amb una comunitat lingüística molt extensa i disgregada, actualment esdevé un

cas paradigmàtic de plantejament pluricèntric (Asociación de Academias de la Lengua Española), malgrat la tutela de la Real Academia de la Lengua Española.

D'altra banda, més enllà de la creació d'*auctoritas* regionals, la potenciació de formes peculiars de base territorial és un capteniment cada cop més freqüent en la comunicació actual. Un capteniment que no té les mateixes conseqüències en les grans llengües internacionals (l'anglès i l'espanyol, per exemple) que en àmbits comunicatius més reduïts. Això és, mentre que l'increment de la demarcació lingüística i la consegüent disminució del valor comunicatiu de les llengües de gran abast no posa en perill la seua funcionalitat, en canvi, en les llengües mitjanes —com la catalana— i en les minoritàries, l'esmentada reducció pot tenir conseqüències funestes. Per exemple, si la demarcació és excessiva, la pèrdua de valor comunicatiu afecta sectors tan sensibles com el mercat editorial, que veu aprimat excessivament el seu àmbit d'acció fins a qüestionar-ne la viabilitat.

En el treball esmentat, Kremnitz desdramatitza la concurrència de normes en una mateixa comunitat. Escriu: «Em sembla que la sociolingüística del conjunt català guanyaria treballant en aquesta direcció i que el normativisme barceloní deuria obrir-se en direcció a una més gran permeabilitat de les altres varietats del català, per exemple també als mitjans com la ràdio, la televisió, etc. Un espai més gran per a la varietat a l'interior de la llengua augmentaria la funció comunicativa i disminuiria els perills d'un demarcacionisme exagerat» (Kremnitz, 2006, p. 75-76). Un parell d'anys més tard, tot referint-se a les solucions pluricèntriques (Kremnitz, 2008, p. 32), ja no deixa marge d'ambigüïtat en relació amb la seva posició: «Il va de soi que dans le cas de langues menacées une telle stratégie n'est pas sans risques. Mais elle est de toute façon préférable, du point de vue des chances d'emploi et de survie, à des conceptions identitaires plus rigoureuses encore qui tentent de trancher tout lien de communication entre les variétés comme le font quelques représentants de la renaissance occitane (qui vont jusqu'à refuser la dénomination de la langue) ou comme le fait une frange de valencianistes face au catalan».

Segons la meua opinió, el pensament de Kremnitz, malgrat que descansa en alguns pressupòsits sobre la codificació i l'estandardització de la llengua catalana que caldria revisar, ens ofereix una visió desapassionada que hauria d'estimular la nostra reflexió interna. D'entrada, se m'acuden un parell de qüestions que només apuntaré, tot i ser conscient que exigeixen un desenvolupament més pregon. La primera fa referència a la percepció, consolidada fins i tot en determinats cercles acadèmics, que la normativa de la llengua catalana privilegia la varietat barcelonina des d'un plantejament monomòrfic. Aquesta consideració no només parteix d'un coneixement insuficient de la norma (tal com s'ha dit, composicional i polimòrfica), sinó que en la seua consolidació hi té una responsabilitat rellevant la difusió quasi exclusiva per part dels agents socioculturals catalans implicats (en-

senyament, mitjans de comunicació i administració) d'un model que només la visualitza parcialment. Dit això, no voldria passar per alt la constatació de l'existència de tot un seguit d'accions dels agents esmentats, encara insuficients, tendents a visualitzar la diversitat de solucions formals que la norma preveu. El problema, doncs, no el tenim en la norma, sinó en la seua vehiculació. El codi normatiu català, més enllà de la millora d'aspectes que poden grinyolar, ofereix un marc d'actuació òptim per a garantir un treball tècnic al voltant d'un projecte comunicatiu fonamentat en l'assoliment d'un model unitarista des de la diversitat d'opcions referencials proposades. Sense anar més lluny, la proposta valenciana al voltant de l'IIFV constitueix una aposta per un model de base territorial que té ben present la seua incardinació en un àmbit comunicatiu de més abast. La implementació de la norma en la societat és la que caldria redirigir, quan es done el cas, cap a un tractament més equitatiu de la diversitat formal.

L'altra qüestió que vull esbossar ens remet als riscos que corren les llengües subordinades a què al·ludia Kremnitz quan s'endinsen per la senda del pluricentrisme. A hores d'ara, amb una AVL consolidada legalment i exercint l'acció codificadora que se li ha encomanat, el plantejament pluricèntric, de grat o a la força, el tenim aquí. Què en podem esperar, doncs, d'aquesta nova conjuntura estandarditzadora? El cas valencià, amb una llarga història de desavinences al darrere, respon a una motivació politicoideològica evident. En aquesta nova direcció que ha iniciat el particularisme valencià, l'acció codificadora empresa per l'AVL no ha aconseguit deslliurar-se d'una política lingüística institucional profundament tribal, que vol impermeabilitzar l'ecosistema valencià de qualsevol vinculació a un espai comunicacional (i simbólicoactitudinal) de més abast. Si bé a hores d'ara les discrepàncies en el model proposat no són insalvables, la tendència que es dibuixa, impulsada per la incomunicació promoguda des del poder, amb episodis tan sinistres com la judicialització dels mitjans de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals al País Valencià, augura un augment indefectible de la demarcació referencial. El risc de fragmentació lingüística hi és. I en cas de persistir les actuals circumstàncies sociopolítiques, l'afebliment de la comunicació interautonòmica pot acabar naturalitzant la dinàmica demarcativa de la varietat referencial que gestiona l'AVL. En aquest sentit, el debat que ha generat la presentació del DNV, a hores d'ara en una fase molt incipient, no hauria d'obviar les reflexions precedents.

4. COROLLARI

L'acceptació o el refús d'una varietat referencial ve determinat per una consciència prèvia de comunitat lingüística. El cas valencià ens remet a una disputa en

què els contendents discrepen obertament sobre l'àmbit territorial on han de bastir complicitats, de la mena que siguen. Arribats en aquest punt, no puc estar-me de dir que defugir les consideracions identitàries (nacionals) i centrar el debat en l'àmbit cultural (i comunicacional) aplanaria molt el camí d'una entesa sempre complicada. No en va, la dinàmica identitària és a la base dels diversos plantejaments individuadors valencians, el secessionisme tradicional i l'aïllacionisme contemporani. Uns plantejaments que recorren, sovint, al discurs colonialista, passant per alt que erren en el colonitzador. Una dinàmica particularista que magnifica el criteri de la *consciència dels parlants* a l'hora de qüestionar l'existència de la comunitat lingüística. Un criteri tan voluble i fàcilment manipulable en situacions conflictives que l'epistemologia sociolingüística hauria de posar en quarantena.

D'altra banda, si s'assumeix la condició de varietat subordinada, el debat sobre el model de llengua no es pot desvincular de l'horitzó de funcionalitat anhelat. Planificació del corpus i planificació de l'estatus, quan són tutelades pel poder institutiu, solen anar de bracet. Dit això, ve a tomb recuperar la dialèctica entre comunicació i demarcació amb què Georg Kremnitz interpreta la fusió o la segmentació dels àmbits comunicatius. Sens dubte, sotmetre el cas valencià a la prova del factor interaccional ens ajuda extraordinàriament a posar llum en la interpretació del conflicte lingüístic. En aquest sentit, ha de quedar clar que la tendència constatada a bastir un model institucional amb una forta càrrega demarcativa (identitària) està en clara sintonia amb una planificació lingüística institucional que té en la impermeabilització comunicativa (amb la prohibició de la recepció dels mitjans de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals com a paradigma) un dels grans eixos d'actuació. D'altra banda, és fonamental prendre consciència que la pèrdua de valor comunicatiu de la varietat valenciana que comporta la fragmentació de l'espai comunicacional només afavoreix la llengua castellana, l'idioma que disputa veritablement l'espai formal (i identitàri) al codi autòcton.

I acabo. Sembla clar que avui la gestió normativa de la llengua catalana es troba més prop d'un model amb diversitat de varietats referencials i centres codificadors que d'un model de gestió unitària que administre la diversitat seguint criteris de comunicació supraterritorial. La nova conjuntura estandarditzadora és un indicador més de la fallida dels factors simbólicoactitudinals i de l'extraordinària feblesa dels interaccionals que defineixen l'existència de la comunitat lingüística. La viabilitat d'aquests darrers, els factors comunicacionals, ha de ser la principal comesa d'una planificació lingüística compromesa amb la nostra llengua.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ARACIL, Lluís V. (1982). *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana.

- ARGENTER, Joan A. (2009). «Per una norma en la diversitat o per una diversitat de normes?». A: KABATEK, Johannes; PUSCH, Claus D. (ed.). *Variació, poliglòssia i estàndard*. Aquisgrà: Shaker, p. 33-41.
- BEIN, Roberto (2001). «Die Wechselwirkung Prestige/Gebrauchswert des Französischen: früher erste, heute dritte Fremdsprache in Argentinien». A: BORN, Joachim (ed.). *Mehrsprachigkeit in der Romania: Französisch im Kontakt und in der Konkurrenz zu anderen Sprachen*. Viena: Praesens, p. 82-90.
- CALAFORRA, Guillem (1994). «La “unitat de la llengua catalana” com a fet científic i *argumentum ex auctoritate*: revisió crítica». *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 7, p. 37-56.
- COSERIU, Eugenio (1958). *Sincronía, diacronía e historia: El problema del cambio lingüístico*. Montevideo: Universidad de la República.
- DELL'AQUILA, Vittorio; IANNACCARO, Gabriele (2004). *La pianificazione linguistica: Lingue, società e istituzioni*. Roma: Carocci.
- FERRANDO, Antoni (ed.) (1990). *La llengua als mitjans de comunicació*. València: Universitat de València. Institut de Filologia Valenciana.
- (2006). «Percepció i institucionalització de la norma lingüística entre els valencians: panorama històric». A: FERRANDO, Antoni; NICOLÁS, Miquel (ed.). *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- FISHMAN, Joshua A. (1991). *Reversing language shift*. Clevedon; Filadèlfia; Adelaide: Multilingual Matters.
- GUMPERZ, John J. (1971). *Language in social groups*. Stanford: Stanford University Press.
- GUMPERZ, John J. (ed.) (1982). *Language and social identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAUGEN, Einar (1966). *Language conflict and language planning: The case of modern Norwegian*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- (1983). «The implementation of corpus planning: theory and practice». A: COBARRUBIAS, Juan (ed.). *Progress in language planning*. Berlín; Nova York; Amsterdam: Mouton.
- HUDSON, R. A. (1981). *La sociolingüística*. Barcelona: Anagrama, p. 46-47.
- KLOSS, Heinz (1969). *Research possibilities on group bilingualism: A report*. Quebec: International Center for Research on Bilingualism.
- (1978). *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800*. Düsseldorf: Schwann.
- KREMnitz, Georg (2001). «Le travail normatif en occitan». A: BOYER, Henri; GARDY, Philippe (coord.). *Dix siècles d'usages et d'images de l'occitan*. París: L'Harmattan, p. 21-42.
- (2003). «Le concept de ‘conflit linguistique’ aujourd'hui. Essai d'une mise à jour. Avec une annexe: Quelques remarques sur le terme de ‘valeur communicative’ des langues». *Lengas*, núm. 54, p. 7-22.
- (2006). «Català, valencià, balear: respostes científiques a qüestions polítiques?». A: VALLVERDÚ, Francesc (ed.). *Cap a on va la sociolingüística?: II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 20 d'octubre de 2005)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 63-76.
- (2008). «Sur la délimitation et l'individuation des langues. Avec des exemples pris principalement dans le domaine roman». *Estudis Romànics*, vol. xxx, p. 7-38.

- LABOV, William (1994). *Principles of linguistic change*. Vol. 1: *Internal factors*. Oxford: Blackwell.
- LAMUELA, Xavier (1984). «Fixació i funcionament de la gramàtica normativa en el procés d'estandardització de la llengua catalana». A: SOLÀ, Joan; CABRÉ, M. Teresa; MARTÍ, Joan; PONS, Lídia (ed.). *Problemàtica de la normativa del català: Actes de les primeres jornades d'estudi de la llengua normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 65-90.
- MARCELLESI, Jean-Baptiste (1980). «De la crise de la linguistique à la linguistique de la crise: la sociolinguistique». *La Pensée*, núm. 209, p. 4-21.
- MAS, Josep-Àngel (2008). *El morfema ideològic: Una anàlisi crítica dels models de llengua valencians*. Benicarló: Onada.
- MOLLÀ, Toni (2002). *Manual de sociolingüística*. Alzira: Bromera.
- MULJAČIĆ, Žarko (1980). «Per una classificazione "standardologica" delle lingue romanze». A: IZZO, Herbert J. (ed.). *Italic and romance: Linguistic studies in honor of Ernst Pulgram*. Amsterdam: John Benjamins, p. 85-96.
- NICOLÁS, Miquel (1998). *La història de la llengua catalana: La construcció d'un discurs*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2004). *El laberint valencià: Apunts per a una sociolingüística del conflicte*. Benicarló: Onada.
- (2008). *La tribu valenciana: Reflexions sobre la desestructuració de la comunitat lingüística*. Benicarló: Onada.
- SCHLIEBEN-LANGE, Brigitte (1971). «La conscience linguistique des Occitans». *Revue de Linguistique Romane*, t. 35, p. 298-303.
- THIERS, Ghjacumu (1993). «Language contact and Corsican polynomia». A: POSNER, Rebecca; GREEN, John N. (ed.). *Trends in Romance linguistics and philology*. Vol. 5: *Bilingualism and linguistic conflict in Romance*. Berlín; Nova York: Mouton de Gruyter, p. 253-270.

L'estandardització lingüística com a procés dialèctic

CARLES CASTELLANOS I LLORENÇ
Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània
Universitat Autònoma de Barcelona

Les consideracions d'aquesta comunicació són el resultat de les reflexions de l'autor motivades pels estudis de traducció i els treballs entorn de l'estandardització en contacte amb llengües amb un grau divers de distància lingüística amb el català. Aquests contactes forçats entre realitats lingüístiques de diferent ordre han comportat treballs de comparació i de translació que han demanat propostes teòriques que exposaré d'una manera succinta.

Malgrat els esforços universals esmerçats en la seva codificació, la llengua com a fenomen social es troba sotmesa indefectiblement a la variació. Però la variació de la llengua no és aleatòria ni indeterminada, sinó que és una variació regulada per processos dialèctics, essencialment per una dialèctica estructural, la que posseeix cada llengua entre dos aspectes essencials de la seva constitució formal: l'estructura i la variació; i per una dialèctica social que existeix entre tot sistema lingüístic i el seu entorn extralingüístic. És dins aquest marc de dialèctiques múltiples que es desenvolupa l'estandardització.

La dialèctica que hem anomenat *estructural*, i que existeix entre els seus elements constitutius, es fonamenta en el fet que estructura i variació són simplement dos aspectes de la mateixa realitat sense els quals no existiria la comunicació lingüística com la coneixem: les estructures i els elements compartits de la llengua són la garantia de la viabilitat de la intercomunicació (els parlants es reconeixen en els aspectes comuns i generals en les diverses situacions comunicatives); i la variació és el que permet que la llengua posseeixi la capacitat creativa necessària per a adaptar-se a noves i variades situacions comunicatives.

Exposarem les implicacions d'aquesta dialèctica estructural en dos fenòmens del procés d'estandardització: en el fenomen inicial i complex de la individuació de la llengua com a varietat referencial, i en la relació que la llengua estàndard manté amb els seus dialectes en el seu funcionament ja establert.

Pel que fa a la dialèctica social, que també hem esmentat, cal assenyalar que és més coneguda i ha estat més presa en consideració per la lingüística, quan es fa referència, per exemple, a la situació com a element operatiu en tot acte comunicatiu (Bloomfield, 1970, p. 139-140). No cal dir que aquesta dialèctica social ha estat sobretot assenyalada per la sociolingüística. No ens entretindrem, però, en aquesta constatació general per tal com volem orientar aquesta comunicació, sobretot, a l'estudi dels processos d'estandardització emergents.

No podem deixar d'assenyalar, tanmateix, que el caràcter dialèctic de la llengua i dels processos de l'estandardització ha estat reconegut de manera general pels estudiosos d'aquestes dinàmiques. El Cercle Lingüístic de Praga amb Matheisius al capdavant ha partit de l'existència d'una certa plasticitat de la llengua, és a dir, d'una dialèctica social. Pompeu Fabra mateix mostra en les seves propostes i els seus criteris entorn de l'estandardització (entorn del procés de formació de la llengua literària, utilitzant la seva terminologia) una aplicació molt afinada de la dialèctica social que es manifestà en la seva reconeguda prudència, fonamentada sempre en la verificació de l'ús social, a l'hora de promoure mesures estandarditzadores. I d'ençà del darrer terç del segle xx, les consideracions esdevenen generals i habituals: Lamuela i Murgades (1984), Nadal (1992), Lamuela (1994), etc. En el tombant del segle xxi, no podem deixar d'esmentar, en aquest sentit, experts lingüistes i sociolingüistes amazics (Boukous, 1995 i 2009; Ameer, 2009).

1. CONCEPCIÓ SOCIAL I DIALÈCTICA DE LA VARIACIÓ LINGÜÍSTICA I DE LA FORMACIÓ DEL SIGNIFICAT

És important estudiar el procés de formació del significat per a tractar la qüestió de la variació lingüística. Si observem el procés de formació del significat des d'un enfocament dialèctic, podem constatar que el significat és un fenomen relatiu; neix d'una relació: es forma per la coincidència de dos factors fonamentals, l'emissió lingüística i la situació comunicativa en la qual té lloc aquesta emissió. Una emissió lingüística només pren significat en una situació comunicativa concreta, combinant dins el cervell dues percepcions, la percepció de l'emissió lingüística, que podríem anomenar, també, *impressió lingüística*, i la percepció de la situació comunicativa (o context comunicatiu), que podríem anomenar *impressió contextual*.

El significat és, doncs, en primer lloc, el resultat d'una convenció establerta socialment. Aquesta convenció d'origen binari (emissió/situació) és el resultat de les ocurrencies comunicatives, de tal manera que els significats s'estableixen segons la freqüència social de les ocurrencies. I, en segon lloc, l'aprehensió individual d'aquesta combinació binària de percepcions depèn de l'experiència social

de l'individu, el qual estableix el grau de semblança o de diferència existent entre les diverses percepcions binàries (ocurrències) successives. El significat no és un fenomen fix sinó que és un procés variable, pel fet que mai no es produeix una emissió lingüística exacta a una altra, ni una situació comunicativa exacta a una altra.

Les accepcions més establertes de les paraules i de les frases no són altra cosa que el resultat de les ocurrències més freqüents. La variació lingüística (nous mots o noves accepcions d'un mateix mot) es produeix per desviacions de l'un o l'altre dels factors binaris concurrents esmentats. Pot variar l'emissió lingüística davant una mateixa situació comunicativa o pot variar la situació comunicativa (es poden produir diferències en la forma de l'objecte designat, en la col·locació dels parlants o en el context cultural, etc.). Si aquesta variació (del mot o de la situació) esdevé freqüent, dona lloc a un nou mot o a una nova accepció, reconeguts socialment (com en les accepcions recollides als diccionaris, etc.).

En resum: els conceptes *llengua* i *parla* són dos aspectes d'un mateix fenomen, un fenomen que tendeix, d'una banda, a variar (tal com hem descrit adés) però que, d'altra banda, tendeix també a l'estabilitat, pel fet que ha de poder garantir, de manera suficient, la intercomunicació en el si del grup lingüístic. Recordem que Mathesius ja afirmava que la llengua posseeix una estabilitat flexible. Sistema lingüístic general i realització lingüística concreta no sols no són conceptes separats, sinó que s'influeixen mútuament de manera dialèctica. Pel que fa a l'estructura i el funcionament bàsics de la llengua (com a repertori doblement articulat, amb una estructura finita i il·limitadament expandible), remetem als nostres treballs (Castellanos, 2010 i 2011). Convé que recordem, ara també, les aproximacions de Ferrater (1981) en el mateix sentit quan descriu la llengua per la seva composició d'elements discrets, capaços de contrastar-se i combinar-se entre ells.

Aquestes descripcions són el fonament material de la dialèctica entre estructura i variació en el fenomen lingüístic, en la mesura que la rigidesa estructural garanteix l'estabilitat del sistema i la creativitat il·limitada produeix la variació.

2. ASPECTES LINGÜÍSTICS I SOCIOPOLÍTICS EN LA INDIVIDUACIÓ

Al llibre *Llengua, dialectes i estandardització* (Castellanos, 2000) analitzem quines són les condicions que fan que un conjunt de parlars assoleixi el grau de cohesió necessari per a fer efectiva l'existència d'una llengua estàndard referencial comuna.

Observant globalment la distribució geogràfica universal dels parlars, cal partir de l'anàlisi de les grans àrees amb un grau d'homogeneïtat establert en el si de

cadascuna, anomenades *continuums lingüístics*. Aquesta realitat és definida pel fet que en el si d'un continuum lingüístic existeix una gradació de les característiques lingüístiques, de manera que és possible la intercomprensió entre parlars veïns pertanyents al mateix continuum (seguim la definició de Chambers i Trudgill, 1994, p. 23). És evident que aquest factor d'intercomprensió que existeix entre parlars veïns pot no existir entre parlars que es trobin allunyats entre ells dins el mateix continuum. També és possible que, a causa del fenomen gradual de diferenciació interna, dins un mateix continuum existeixi més d'una llengua estandaritzada i reconeguda amb la seva individualitat pròpia i que, d'altra banda, hi puguin haver dins un mateix continuum parlars sense estandaritzar o d'assignació dubtosa entre les diferents llengües referencials que s'hagin desenvolupat.

L'observació de diferents continuums lingüístics ens mostra la complexitat d'aquests processos d'agrupació de parlars. Un primer cas a observar pot ser el continuum format per les diferents llengües escandinaves, objecte fins avui d'estudis extensos i detallats, en el si del qual han tingut lloc fenòmens de canvis d'assignació de parlars, com és el cas del parlar d'Escània que era considerat un dialecte danès fins al segle XVII i que va ser considerat tot seguit una variant de suec. El continuum de les llengües escandinaves ha donat lloc, també, a un altre fenomen específic d'individuació, el de la individuació múltiple, que és aquella que té lloc damunt un continuum lingüístic que hauria permès, altrament, una individuació simple (és a dir, amb un grau d'homogeneïtat interna que hauria pogut permetre una única assignació individuadora). Les llengües escandinaves ens poden exemplificar, encara, un altre fenomen important, el de la individuació complexa de la llengua noruega, en la qual s'han desenvolupat dues llengües estàndards, conegudes com a *nynorsk* i *bokmål*.

Fora de l'àrea escandinava, en el si de l'àrea que podem anomenar per simplificar *germànica continental*, existeix un altre fenomen remarcable, el de la individuació lingüísticament irregular dels diferents estàndards. És sabut que els parlars germànics continentals constitueixen un continuum lingüístic format per un conjunt de varietats conegudes històricament per designacions regionals i globals sovint poc definides, que han abocat a dues llengües estàndards, l'alemany i el neerlandès. Ja des de la baixa edat mitjana aquests parlars han estat coneguts amb les denominacions de *dietsch*, *duutsch* o *deutsch*, que volia dir 'pertanyent al poble', en oposició al llatí, principalment. Però les diferències en el si dels parlars germànics continentals no responen, des del punt de vista estrictament lingüístic, a aquesta doble assignació. La diferenciació lingüística principal dins aquesta àrea s'estableix entre els parlars anomenats *alt alemanys* i el grup dels parlars *baix alemanys* (incloent-hi el neerlandès). Observem, doncs, que aquest procés de formació de llengües estàndards en el si de les llengües germàniques continentals s'ha polaritzat en l'estàndard alt alemany i l'estàndard neerlandès, i no ha seguit,

per tant, la divisió a partir dels trets lingüístics més remarcables que establiria la diferència més marcada entre els parlars baix alemanys i els alt alemanys. Les raons d'aquest procés d'individuació irregular són, doncs, d'ordre extralingüístic.

Un altre cas també remarcable d'individuació irregular és el del contínuum catalanooccità, contínuum dividit en un conjunt de dialectes principals dels quals els més diferenciats del nucli central llenguadocià són el català i el gascó. En la seva gramàtica, Loïs Alibert (1979, p. XVI-XVII) assenyala una dotzena de diferències entre aquests tres parlars esmentats. Una anàlisi estrictament lingüística permetria de considerar de manera semblant, tant el gascó com el català, com a varietats d'una mateixa llengua i faria possible de preconitzar, així, un sol estàndard per al conjunt catalanooccità o permetria, també, processos diferenciats per al català i per al gascó. La proposta d'un sol estàndard fou en certa manera el sentiment general entre els escriptors i estudiosos en una primera època de la renaixença occitana i catalana del segle XIX en què tots els parlars es reconeixien en la llengua antiga de l'«edat d'or», l'anomenat «llemosí». Els gramàtics occitans ho preconitzaren més obertament en aquests termes almenys fins al primer terç del segle XX (1934), en què tingué lloc la presa de posició d'un grup important d'intel·lectuals catalans, entre els quals Pompeu Fabra. En aquell manifest intitulat «Desviacions en els conceptes de Llengua i de Pàtria» (*La Veu de Catalunya*, 6 de maig de 1934) són criticades de manera explícita aquestes posicions panoccitanes: «La nostra Pàtria, per a nosaltres, és el territori on es parla la llengua catalana», territori que identifica amb els Països Catalans. La presa de posició del manifest respecte a la diferenciació entre català i occità és clara:

[...] avui la lingüística afirma que el català i la llengua d'oc —coneguda per tots els romanistes amb el nom de provençal— són dues llengües diferents, constitueixen dos grups lingüístics a part, malgrat les semblances de diversa índole que hom hi pugui trobar, les quals no són més grans que les que hi ha entre el castellà i el portuguès.

A la nostra manera de veure, tot i les argumentacions d'ordre lingüístic de les diferents posicions, les raons fonamentals que les motivaven eren de tipus social i polític. El fet és que d'aleshores ençà, tot i posseir en conjunt una norma convergent, els estàndards i les denominacions s'han dividit en dos, el català i l'occità, sense seguir, per tant, de manera estricta i única les característiques de caire únicament lingüístic existents. Cal considerar, doncs, que de manera general la individuació és el resultat de forces socials centrípetes i centrífugues contraposades que incideixen en un fenomen d'identificació social, unes forces en les quals els factors d'ordre lingüístic hi són lògicament, també, avaluable.

La relació entre la llengua referencial i els dialectes que s'hi relacionen depèn, d'una banda, de la distància lingüística relativa de cada dialecte respecte a la llen-

gua. I, d'altra banda, depèn també de diferents factors de cohesió i d'identificació geoeètnica, factors que, com sabem, són també de caràcter relatiu.

Des del punt de vista estrictament lingüístic, és possible d'establir tres nivells de distància entre parlars, per a la descripció dels quals remetem a Castellanos (2000, p. 49). Per a donar-ne una idea general, posem com a exemples de la distància de primer grau o D1 la que hi ha entre el valencià i el mallorquí, o entre l'andalús i el castellà. Una de segon grau, D2, seria l'existent entre el francès i l'italià. I una de tercer grau, entre el català i el basc.

La intercomprensió només fóra, doncs, possible en els graus primer i segon de distància. Es pot deduir, per tant, també, que dos parlars amb distància de primer grau poden ésser dialectes d'una mateixa llengua. La identificació referencial només serà, però, possible en el terreny lingüístic si les distàncies lingüístiques relatives (D1 o D2) permeten d'establir relacions d'atracció en un sentit i en l'altre. En el cas d'equilibris de forces, diferents factors de tipus social relacionats amb els usos lingüístics (utilitat social d'un estàndard o de l'altre) poden tenir un paper definitiu en el decantament de les opcions.

Aquesta definició relativa (dialèctica) és la que determina les possibilitats d'identificació i les necessitats d'elaboració que pot assumir tot parlar: una distància de «grau 1» pot permetre l'aparició d'un codi elaborat propi, que ha optat per una diferenciació (una individuació) per raons extralingüístiques, com és el cas de les llengües escandinaves. I una distància de «grau 2» entre un parlar i el seu codi estàndard de referència (com es pot esdevenir entre el francès i els parlars occitans) permet parlar de situació de subordinació.

3. RELACIÓ DIALÈCTICA ENTRE LLENGUA ESTÀNDARD I DIALECTES

Analitzarem, tot seguit, la dialèctica existent entre la llengua estàndard ja establerta i els dialectes que s'hi identifiquen. Apuntarem, concretament, que aquest fenomen dialèctic té repercussions fins i tot en el procés mateix d'elaboració de la llengua estàndard, un cop ja s'ha començat a establir la seva funció referencial; d'una manera general, podem dir que la norma lingüística esdevé més inflexible en situacions de resistència de la comunitat lingüística. Aquest és el cas assenyalat per al francès del Quebec (Castellanos, 2000, p. 48) i també per a la relació existent entre les llengües escandinaves, les quals incrementen o disminueixen les iniciatives de col·laboració en l'estandardització (neologia conjunta, etc.) en funció de l'evolució del context sociopolític.

L'estudi del *pluricentrisme* (característica de les llengües que tenen més d'un centre normatiu com el cas de l'anglès amb centres als Estats Units, Anglaterra, Austràlia, etc., i de l'alemany, amb Alemanya i Àustria, etc.) ens mostra també

l'existència de forces socials d'aquest ordre. Les temptatives de separació o d'aproximació entre els diferents centres normatius de l'anglès, de l'alemany, etc. —tal com ens recorda l'obra de Clyne *et al.* (1992, p. 457)—, també depenen de forces i de tendències que operen d'una manera variable en elles mateixes i relativa en la seva contraposició amb altres forces exteriors d'origen lingüístic i social.

La consciència de grup intervé en la constitució i el manteniment de la referencialitat lingüística. I depèn de factors d'estructuració sociopolítica, com l'existència d'un centre de referència (o més d'un) que permeti d'orientar i projectar la identificació més enllà de l'àrea més immediata de relació dels individus; la consciència col·lectiva del grup en qüestió en les diferents zones; la influència política i ideològica dominant damunt el grup en qüestió... (Remetem als treballs d'Aracil, Cobarrubias, Ninyoles, Lamuela, Junyent, etc., per a l'estudi de la minorització.)

En la regulació de la relació entre llengua estàndard i dialecte, cal prendre en consideració, doncs, l'entorn geopolític.

Un cop feta aquesta descripció de l'aspecte de la variació referent a la llengua estàndard, convé assenyalar, des d'un punt de vista general, que la llengua, en tant que realitat referencial supradialectal, no és altra cosa que una fixació selectiva que tendeix a posar en relleu l'aspecte estructural del llenguatge. I aquesta característica de la llengua és constatable tant si la referencialitat de la llengua s'estén a una variació àmplia de lectes, com si la variació és més restringida. Ens trobem, doncs, amb un fenomen de caràcter general sotmès a dialèctiques internes i externes, com hem vist.

4. LA DIALÈCTICA PRÒPIA DELS PROCESSOS D'ESTANDARDITZACIÓ EMERGENTS

Ja hem vist que la individuació no té lloc tan sols per una dinàmica general interna entre la llengua i els dialectes que s'hi relacionen. En l'estudi dels processos d'individuació emergents hem de partir de la consideració general que cada nova referencialitat en les societats hodiernes, societats establertes políticament, amb poders ben constituïts i llengües oficials omnipresents, emergeix molt sovint a través d'un procés dialèctic entre diferents varietats potencialment referencials: la que pugna per emergir, és a dir, la llengua nova; i la llengua preexistent. L'estudi general dels processos d'estandardització lingüística és, de fet, avui dia l'estudi de l'estandardització de llengües emergents. És, doncs, l'estudi dels processos marcats per una dialèctica de contraposició entre referencialitats diferents.

Ens podem preguntar, finalment, quan la individuació pot fracassar, quan ens podem trobar amb casos d'indeterminació en els processos d'emergència d'una nova llengua estàndard. Els casos possibles, a parer meu, són dos:

— El cas de *distància lingüística inapropiada*: una distància lingüística excessiva (de grau 2 o 3) pot dificultar o fer impossible la identificació referencial.

— El cas de *forces sociopolítiques insuficients*: una identificació social insuficient pot fer inviable l'emergència d'una llengua nova.

Per tal de poder abordar adequadament la qüestió, és important precisar el concepte *individuació*. Cal establir, sobretot, una diferenciació entre aquest concepte *individuació* i el concepte *elaboració d'una llengua estàndard*, en el sentit que, per tal que hi hagi individuació, no és imprescindible que existeixi un grau d'elaboració de la llengua comparable al de les llengües estàndards més elaborades, sinó tan sols el grau d'elaboració que permeti d'establir la seva referencialitat. Ha de ser possible el desenvolupament d'una funcionalitat operativa en el si de la comunitat lingüística, fenomen que evidentment depèn de la seva situació sociolingüística, una situació que ha de permetre uns usos socials generals en la vida quotidiana de la comunitat.

Es tracta, doncs, d'un fenomen amb dues cares: internament ha d'existir una identificació referencial i ha de ser possible un ús social generalitzat, i, externament, hi ha d'haver distinció social envers les referencialitats precedents.

En conseqüència, no es pot dir que hi hagi cap element absolut que pugui determinar si un parlar ateny (o pot atènyer) —o no— la individuació. Ni tan sols cal que existeixi un diasistema extens damunt el qual es pugui individuar una llengua referencial. L'èxit d'aquest procés depèn, fonamentalment, de factors polítics i socials interns (consciència i cohesió del grup lingüístic en qüestió) i externs (entorn polític i sociolingüístic al qual es troba sotmès un grup lingüístic determinat).

5. CONSIDERACIONS FINALS

En general, podem constatar, a l'hora d'examinar diferents contínuums lingüístics, l'evidència segons la qual els processos complexos d'individuació no es poden entendre considerant únicament els aspectes lingüístics. La teoria dialèctica de la individuació que hem esbossat s'ha d'entendre, doncs, com una proposta general en què la consciència del caràcter dialèctic del procés pot ajudar a abordar els diferents fenòmens que s'hi produeixen.

En aquesta comunicació hem observat diverses manifestacions dels processos d'estandardització, i hem pogut constatar que tots es troben travessats per formes de dialèctica. Des de la llengua mateixa que és variació i estructura alhora; fins

també el significat, que és un fenomen que hem observat que és de caràcter relatiu i, per tant, sotmès a una forma de dialèctica; tot incloent-hi, evidentment, la relació que existeix entre els parlars i les seves llengües referencials corresponents. Tot és dialèctic.

En aquest context, l'estandardització, com qualsevol intervenció sobre la variació lingüística, està inscrita en la dinàmica social i té, per aquesta raó, implicacions ideològiques, com sabem (perquè partim de la constatació que la ideologia es transmet en bona part a través de la regulació de la variació). En el cas de l'aparició d'una nova realitat lingüística referencial, és a dir, en els processos d'individuació emergents, la dialèctica hi és encara més complexa pel fet que cada nova llengua emergent guanya la seva referencialitat a través d'una pugna en què intervenen factors diversos d'ordre lingüístic i sociopolític.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALIBERT, Loïs (1979). *Gramatica occitana segon los parlars langadocians*. Montpeller: CEO.
- AMEUR, Meftaha (2009). «Aménagement linguistique de l'amazighe: pour une approche polynomique». *Asinag* [Rabat: IRCAM], núm. 3, p. 75-88.
- ARACIL, Lluís V. (1982). *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana.
- (1983). *Dir la realitat*. Barcelona: Països Catalans.
- BLOOMFIELD, Leonard (1970 [1935]). *The language*. Londres: Unwin University Books.
- BOUKOUS, Ahmed (1995). *Société, langues et cultures au Maroc: Enjeux symboliques*. Rabat: Université Mohamed V. Faculté des Lettres et des Sciences Humaines.
- (2009). «Aménagement de l'amazighe: pour une planification stratégique». *Asinag* [Rabat: IRCAM], núm. 3, p. 13-40.
- CASTELLANOS, Carles (2000). *Llengua, dialectes i estandardització*. Barcelona: Octaedro.
- (2010). *Traducció i ideologia*. Girona: Documenta Universitaria.
- (2011). «Structure et variation dans le phénomène de l'individuation linguistique». A: *L'espace des langues: VIII Colloqui Internacional Problemes i Mètodes d'Història de la Llengua: 20, 21 i 22 de juny de 2011*. París: L'Harmattan.
- CHAMBERS, Jack K.; TRUDGILL, Peter (1994). *La dialectologia*. Madrid: Visor.
- CLYNE, Michael [et al.] (1992). *Pluricentric languages: Differing norms in different nations*. Berlín; Nova York: Mouton de Gruyter.
- COBARRUBIAS, Juan (1983). «Ethical issues in status planning». A: COBARRUBIAS, Juan; FISHMAN, Joshua A. (ed.). *Progress in language planning*. Berlín; Nova York; Amsterdam: Mouton.
- FERRATER, Gabriel (1981). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema.
- JUNYENT, Carme (1992). *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Empúries.
- LAMUELA, Xavier (1987). *Català, occità, friülà: Llengües subordinades i planificació lingüística*. Barcelona: Quaderns Crema.
- (1994). *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.

- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària, segons Fabra*.
Barcelona: Quaderns Crema.
- NADAL, Josep M. (1992). *Llengua escrita i llengua parlada*. Barcelona: Quaderns Crema.
- NINYOLES, Rafael (1971). *Idioma i prejudici*. Palma: Moll.

La difusió explícita de la normativa: vies i estratègies en la societat de la informació

MONTSERRAT SENDRA i F. XAVIER VILA
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

D'acord amb el model clàssic de planificació lingüística (Haugen, 1983), elaborat tenint *in mente* la societat industrial i els estats nació dels segles XIX i XX, un cop enllestida la fase de codificació d'una llengua s'inicia la fase de vehiculació d'aquesta codificació entre els usuaris de la llengua. En les societats industrials, aquesta difusió es duia a terme essencialment gràcies a l'escola, els mitjans de comunicació tradicionals i diverses esferes formals com el món laboral i l'Administració.

El desplegament de la *societat xarxa* i la societat de la informació (Castells *et al.*, 2003) ha implicat una sèrie de canvis pregonos pel que fa a la dinàmica de la comunicació que, com no podia ser altrament, han afectat considerablement la manera com es difonia la normativa lingüística. Des del punt de vista del sistema educatiu, s'ha allargat el període formatiu, s'ha massificat l'accés a la formació universitària i han sorgit noves institucions que s'ocupen de la formació continuada, uns canvis que s'han vist reflectits també en l'ensenyament de la llengua.¹ Però és probablement en la difusió de la norma fora del sistema educatiu on més canvis s'han produït com a conseqüència de l'entrada al paradigma informacional.

És en aquest terreny, és a dir, en l'estudi de les vies emprades contemporàniament per a la difusió explícita de la normativa del català més enllà del sistema educatiu, que se centra aquest treball.

1. Per a una panoràmica de les institucions encarregades de la docència de la llengua catalana, vegeu Vila (2011).

2. LA DIFUSIÓ DE LA NORMATIVA EN EL CAS CATALÀ: DE LES CONVERSES FILOLÒGIQUES AL TWITTER

2.1. *La importància de la fase de difusió en la implantació de les innovacions lingüístiques planificades*

A la jornada organitzada per Avalnorm (Costa *et al.*, 2015), el president de la Secció Filològica de l'IEC, Isidor Marí, destacava tres condicions necessàries per a la implantació de les innovacions normatives: 1) que hi hagi orientacions normatives i models lingüístics per als diferents usos i per als diferents usuaris; 2) que aquestes orientacions siguin fàcilment accessibles, i 3) que hi hagi uns sistemes pràctics d'informació i resposta als dubtes (ex.: Optimot). En altres paraules, per tal d'assolir-ne la implantació, cal que la norma sigui clara i accessible.

Paradoxalment, però, i encara que els treballs sobre la planificació lingüística del corpus sempre han subratllat la transcendència de les fases posteriors a la codificació de la llengua (Lamuella, 1994; Kaplan i Baldauf Jr., 1997; Spolsky, 2009), són pocs els estudis que s'han ocupat d'aquests altres estadis, tant de la dinàmica de difusió com de l'anàlisi de la implantació.² Un dels pocs terrenys en què sí que hi ha hagut certa investigació sistemàtica sobre aquestes fases és en l'àrea de la terminologia. En aquest sentit, els estudis sobre la implantació terminològica han estat pioners a Catalunya i les seves conclusions són rellevants en el terreny que ens ocupa. Aquests estudis assenyalen la (manca de) difusió de la codificació entre els usuaris com l'element clau a l'hora d'entendre l'estat d'implantació de les solucions normatives (Vila, dir., 2007; Montané, 2012; Costa *et al.*, 2015; Gresa, 2016). Extrapolant les troballes a la planificació lingüística en general, la conseqüència és òbvia: cal incorporar activitats de difusió de la tasca normativitzadora realitzada; altrament, si l'usuari no ha arribat a conèixer les propostes codificades, mai no podrà plantejar-se de fer-les servir (Vila, dir., 2007).

Quines són les vies per a la difusió de la normativa? El procés de difusió pot dur-se a terme de dues maneres diferents: difonent la nova varietat implícitament o explícitament.

Entenem per difusió implícita de la varietat normativitzada el fet de posar a l'abast dels parlants models de llenguatge correcte a través de l'ús efectiu de la varietat com a llengua oral o escrita en els àmbits més o menys formals. Formen aquesta via els mitjans de comunicació, els escriptors o els mestres, a més d'un

2. De fet, l'allèrgia cap a l'estudi de la difusió i l'avaluació de resultats no és exclusiva de les polítiques del corpus. Les polítiques de promoció de l'ús i del coneixement tampoc no s'han distingit per la seva voluntat avaluadora. Per a una síntesi en aquest terreny, vegeu Boix-Fuster, Melià i Montoya (2011).

seguit immens d'altres actors (des dels poders de l'estat —executiu, legislatiu i judicial— i l'Administració en el seu conjunt, el món econòmic —des de les editorials fins a les cadenes de supermercats, des dels col·legis professionals fins als empresaris—, les associacions de tipus diferent —des dels partits polítics, sindicats, a les ONG— i fins i tot els col·lectius i els activistes lingüístics individuals (Vila, 2015)).

La difusió explícita de la normativa, en canvi, fa accessibles les normes, de manera completa o sobre la base de petits exemples, i té com a objectiu transformar els usos a partir de la reflexió sobre l'ús *correcte* i *incorrecte* del llenguatge. És en aquest terreny on trobem la principal cadena de transmissió de la normativa: el sistema educatiu —escolar i extraescolar— i les tasques de difusió dels lingüistes.

És a través de tots aquests agents, tant implícits com explícits, que la població de totes les edats, des dels escolars fins als adults i la tercera edat, va rebent (o no) les propostes codificades i, finalment, les implanta, les adapta o les rebutja.

2.2. *La difusió explícita de la normativa lingüística del català abans de la societat de la informació*

Un dels èxits del procés de normativització del català ja des d'abans de la Guerra va ser precisament la consciència que calia difondre les solucions normatives i l'eficiència amb què aquesta tasca va ser empresa, atesos els migrats mitjans de què es disposava en aquell moment. El mateix Pompeu Fabra va dedicar-hi abundants energies (*Converses filològiques, Silabari català* (1904), *Gramàtica catalana. Curs mitjà* (1918) o *Les principals faltes de gramàtica* (1925)).

La mordassa imposada pel franquisme a les expressions en llengua catalana va tenir òbviament unes conseqüències funestes per a tots els esforços de difusió de la normativa. Tot i això, la tradició va mantenir-se amb autors com Albert Jané, Josep Ruaix o Joan Solà i s'allargassa fins avui dia, amb articulistes que, com Albert Pla, Màrius Serra o Ramon Solsona, continuen oferint reflexions sobre llengua i normativa des de tribunes més o menys tradicionals.

2.3. *Un nou entorn per a la difusió de la normativa: la societat del coneixement*

Tanmateix, el desplegament de les tecnologies de la informació i comunicació i la societat de la informació ha transformat radicalment la societat: la societat industrial ha donat pas a l'anomenada *societat xarxa* (Castells *et al.*, 2003). Aquesta nova organització de la societat ha implicat una sèrie de canvis pregons pel que

fa a la dinàmica de la comunicació que, en allò que aquí ens interessa, pot resumir-se en tres tendències:

1. S'ha multiplicat el nombre de canals de distribució de la informació.
2. S'ha multiplicat la tipologia dels canals de distribució de la informació, la qual cosa condueix a la multiplicació de productors de continguts, tant de tipus empresarial com *amateur* i activista.
3. S'ha trencat l'oligopoli d'accés a la veu pública: en la societat de la informació, molts dels filtres que fins fa poques dècades restringien la difusió d'opinions a col·lectius limitats i sovint cooptats, fortament lligats als poders més ben establerts, han perdut molta capacitat d'incidència. Avui les veus oficials, acadèmiques i *legítimes* (Bourdieu, 1982) competeixen amb veus no oficials, extraacadèmiques i il·legítimes, en una xarxa complexa en què els mitjans tradicionals i les noves tecnologies s'entrellacen de manera inextricable.

Entre altres aspectes, Castells *et al.* (2003, p. 42) apunten una distinció fonamental entre la població en funció de l'edat pel que fa a les vies d'informació: es dibuixen fortes diferències entre aquells que van ser educats en democràcia i autonomia (que tendeixen a informar-se menys pels canals tradicionals —premsa, ràdio, televisió—) i els seus progenitors (molt més aferrats als mitjans tradicionals). Igual com la resta del món, les societats de llengua catalana han anat abocant-se més i més a uns modes de consum informatiu, formatiu i de lleure basats en les noves tecnologies, i els canals de difusió explícita de la normativa no han quedat exclosos d'aquesta nova dinàmica.

3. OBJECTIUS D'AQUEST TREBALL

Tot seguit, analitzarem les diverses vies de difusió explícita de la normativa que s'utilitzen actualment. A través de l'anàlisi de diversos elements, intentarem respondre les preguntes següents:

1. Quines vies s'utilitzen actualment per a la difusió de les innovacions normatives?
2. Quina mena d'autors les produeixen?
3. Quins objectius persegueixen les instàncies de difusió lingüística?
4. Quina relació hi ha entre els diferents autors, els propòsits i les diferents vies?

4. METODOLOGIA

Aquest és un treball exploratiu que només aspira a una primera mapificació del que són les vies contemporànies per a la difusió explícita de la normativa. La

metodologia utilitzada per dur a terme l'estudi s'ha basat en l'exploració qualitativa de tots els suports coneguts dedicats a la divulgació de la normativa catalana. La recollida de dades va dur-se a terme entre els mesos de setembre i octubre de 2013. Posteriorment, s'han identificat els autors i la seva posició en el camp i s'ha analitzat la relació entre els diferents autors i les vies de difusió.³

5. ANÀLISI DE RESULTATS

5.1. *Quines vies hi ha per a la difusió de la normativa?*

Tal com s'esperava, la recerca ha permès constatar que avui dia la difusió de la normativa es realitza tant per les vies més tradicionals com pels mitjans d'informació i comunicació tecnològicament més avançats. En aquest sentit, s'han detectat fonts de difusió de normativa en forma de:

- llibres,
- articles de premsa diària,
- articles en revistes,
- programes de ràdio,
- programes de televisió,
- pàgines web,
- blogs,
- xarxes socials.

Una anàlisi més detallada detecta una considerable interconnexió entre els mitjans. És habitual, per exemple, que els autors d'articles de diaris apleguin els seus articles i els publiquin en forma de llibre. Per la seva banda, l'entrada a Internet dels diaris ha projectat els articles de la premsa escrita cap a Internet, de manera que ara ja poden considerar-se directament multiplataforma.

5.2. *Quina mena d'autors les produeixen?*

La difusió de la normativa és duta a terme per quatre tipus principals d'autors:

3. Els principals problemes metodològics han estat dos. En primer lloc, la gran quantitat de fonts documentades fa impossible l'exhaustivitat en un treball d'aquestes característiques. Lluny d'un propòsit censal, aquí analitzarem una selecció d'algunes de les fonts més significatives de cada mitjà. El segon problema detectat ha estat identificar adequadament els autors de recursos digitals, especialment blogs i xarxes socials, ja que la xarxa permet un anonimat que tot sovint fa opaca la identitat real dels autors d'un recurs.

a) Autoritats normatives: seguint la tradició de fer accessibles les obres normatives, les autoritats normatives —en primer lloc, la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, però també l'Acadèmia Valenciana de la Llengua— publiquen les diferents obres que produeixen tant en paper —llibres, opuscles, etc.— com a les seves respectives pàgines web. En aquest sentit, l'accés per Internet als diccionaris i les gramàtiques constitueix un canvi substancial en la manera de difondre la normativa, tant per la rapidesa que permeten com pel canvi de relació econòmica que es genera.

b) Institucions lingüístiques professionals o amb fort component lingüístic: un bon nombre de recursos existents a la xarxa són generats per institucions públiques o privades amb un interès professional per temes lingüístics. Entre aquestes hi ha, per exemple, les universitats, que mantenen diverses pàgines web amb informació sobre normativa adreçades, en primer lloc, a la seva comunitat universitària, però accessibles, al capdavant, a qualsevol internauta. El mateix es pot dir de diversos mitjans de comunicació, que mantenen pàgines on combinen els seus criteris propis amb la normativa estricta. Un altre cas és el que constitueixen empreses privades dedicades a l'elaboració del corpus que penegen part dels seus diccionaris a Internet, com ara Enciclopèdia Catalana.

c) Professionals de la llengua: hi ha un nodrit grup de lingüistes, assessors, correctors i altres professionals de la llengua que participen en les tasques de divulgació de manera més aviat individual. Un petit nombre d'aquests, normalment vinculats a un mitjà de comunicació, ho fan de manera professional. D'altres, però, comparteixen a la xarxa coneixements, opinions, dubtes, troballes, etc., de manera aparentment desinteressada. Els mitjans que utilitzen són molt diversos i abracen pràcticament tot el ventall de mitjans de comunicació possible.

d) Autors no professionals: al costat dels professionals, sovint juga també un tipus d'autor que no sembla tenir —o almenys no expressa— una vinculació professional amb la llengua. La seva participació es realitza sobretot per Internet, participant en discussions, però també hi ha un cert nombre de casos de webs, blogs i perfils de Twitter de temàtica lingüística animats, en primer lloc, per no professionals. Un cas particular d'autor no professional és el de la Viquipèdia: tot i no dedicar-se estrictament a la difusió de la normativa, la seva funció d'obra de referència en tots els temes la converteix en un agent de primer ordre en la difusió de solucions normatives.

5.3. *Quins objectius persegueixen?*

Fruit de l'anàlisi duta a terme, s'han detectat tres propòsits principals:

a) facilitar l'accés als textos normatius,

- b) divulgar la normativa entre els no professionals de manera més amena,
- c) discutir aspectes de la normativa.

a) *Facilitar l'accés als textos normatius*

En termes generals, les institucions normatives s'han limitat a posar al mercat els productes normatius en un format únic i especialitzat, tant en paper com per Internet. Aquesta limitació de formats ha deixat la porta oberta a iniciatives diverses que assumeixen la tasca de divulgar la normativa de manera menys sòbria i més adaptada a una pluralitat de públics.

b) *Divulgar la normativa entre els no professionals*

Pel que fa a la divulgació entre els no professionals, la quantitat de formats utilitzats per a la divulgació és superior. D'una banda, els formats *tradicionals* continuen essent utilitzats: des de sessions de formació, curssets i tallers (per exemple, els cursos de català que la UGT ofereix als seus afiliats), fins a llibres, televisió, ràdio i premsa escrita.

La difusió de la normativa catalana manté una posició constant en el món editorial, tal com es pot apreciar en la taula 1.

Els mitjans de comunicació miren de difondre amenament (ludolingüística) les qüestions de la llengua a través d'espais televisius com *El gran dictat* (TV3), *Paraules en ruta* (TV3) o *Català a l'atac* (TV3), i radiofònics com *El codi Fabra* (RAC1), *Un quart de català* (Tarragona Ràdio), *Estira la llengua* (Andorra Difusió) o *Entre paraules* (Catalunya Ràdio).

La premsa escrita publica regularment articles sobre qüestions normatives, habitualment redactats pels seus assessors lingüístics o altres professionals de la llengua: per exemple, Albert Pla (*Ara*); Magí Camps (*La Vanguardia*); Núria Puyuelo, Joan Abril o Eugeni S. Reig (*El Punt Avui*); o Josep Ruaix (*Llengua Nacional*).

A tots aquests recursos tradicionals, cal afegir-hi els que han nascut amb l'eclosió de les noves tecnologies i Internet: pàgines web, blogs i xarxes socials. Les

TAULA 1

Llibres relacionats amb la normativa catalana publicats els darrers tres anys

<p>PLA, Albert (2011). <i>Un tast de català</i>. Barcelona: Columna.</p> <p>RUAIX, Josep (2011). <i>Diccionari de barbarismes</i>. Barcelona: Claret.</p> <p>SOLÀ, Joan (2011). <i>Plantem cara</i>. Barcelona: La Magrana.</p> <p>MAS, Marta (2012). <i>Gramàtica catalana de la A a la Z</i>. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.</p> <p>VIDAL, Pau (2012). <i>El catanyol es cura</i>. Barcelona: Barcanova.</p> <p>SEDÓ, Jordi (2013). <i>Un rèquiem pel catanyol</i>. Barcelona: Malhivern.</p>

FONT: Elaboració pròpia.

TAULA 2
Blogs sobre normativa catalana

<i>Títol</i>	<i>Autor</i>	<i>Adreça</i>
Ficar-hi la llengua	Marta Breu	http://ficahilallengua.wordpress.com/
Matèria de llengua	Roger Sarrià i Asela Masià	http://www.materiadellengua.cat/
Etcètera	Núria Puyuelo	http://blogs.elpunt.cat/nuriapuyuelo/
El català com cal	Marc Daini	http://elcatalacomcal.blogspot.com.es/

(Consulta: 20 novembre 2013)

FONT: Elaboració pròpia.

pàgines web dedicades a difondre qüestions normatives són majoritàriament propietat d'institucions, com els webs dels serveis lingüístics universitaris o les del Consorci per a la Normalització Lingüística.⁴

Un altre format que ha tingut un gran desenvolupament en els últims anys han estat els blogs sobre llengua: des dels elaborats per activistes, fins als elaborats pels professionals de la llengua (taula 2).

Finalment, l'últim àmbit en què la divulgació de la normativa entre els usuaris no professionals ha iniciat la seva presència han estat les xarxes socials (Twitter i, en menor mesura, Facebook). Val a dir que, tot i la seva curta trajectòria, aquests mitjans estan assolint una difusió gens menyspreable. En aquest sentit, el nombre de seguidors d'alguns d'aquests mitjans depassa de molt l'audiència de pràcticament tots els mitjans escrits tradicionals (taula 3).

c) Discutir aspectes de la normativa

Un dels aspectes probablement més innovadors del nou paradigma comunicatiu és l'aparició de nombrosos espais en què no sols es difon la normativa, sinó que també es qüestiona i es discuteix obertament. Certament, els espais públics per a la discussió sobre la normativa fa molt que existeixen, ja siguin butlletins especialitzats, espais de participació com les cartes al director o d'altres, i la història de la filologia catalana és curulla de polèmiques de tipus lingüístic.⁵ El que ha fet el nou paradigma comunicatiu és eixamplar exponencialment l'espai disponible per a la discussió sobre la normativa.

La nova configuració dels mitjans d'informació i comunicació ha arrabassat el quasimonopoli sobre la discussió de la codificació que mantenien les instituci-

4. Aquest tipus de pàgines acostumen a estar enfocades didàcticament per tal de garantir la comprensió dels internautes que les visitin (per exemple, l'espai Sens dubte de la Universitat de Barcelona, <http://www2.ub.edu/assessling/cgi/consultes/welcome.pl>).

5. Recordeu, per esmentar-ne només dos exemples, les polèmiques entre Alcover i Fabra (Perea, 2005) o els debats sobre el gonellisme (Moll, 1972).

TAULA 3

Perfils de Twitter que es dediquen exclusivament a la difusió de la normativa

<i>Nom d'usuari</i>	<i>Seguidors</i>	<i>Adreça</i>	<i>Autodescripció</i>
Català Correcte (@Catala_Correcte)	33.382	https://twitter.com/Catala_Correcte	El català correcte en petits comprimits.
Ésadir (@esAdir)	9.847	https://twitter.com/esAdir	El portal lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals.
En bon valencià (@bonvalencia)	6.185	https://twitter.com/bonvalencia	Apunts de #llengua cada dia per a utilitzar el #valencià d'una manera més correcta i adequada.
Flaix Llengua (@FlaixLlengua)	4.626	https://twitter.com/flaixllengua	El portal lingüístic del Grup Flaix (@flaixfm i @radioflaixbac). Estigues al dia de la llengua catalana amb nosaltres!

(Consulta: 10 novembre 2013)

FONT: Elaboració pròpia.

ons normatives i l'ha posat a l'abast pràcticament de qualsevol que vulgui intervenir-hi. En aquest sentit, ens trobem davant d'una evolució que no sabem fins on arribarà: d'una banda, la legislació continua reconeixent la màxima autoritat normativa a unes institucions determinades, però, d'una altra, aquestes institucions han quedat molt més exposades a l'escrutini i a la crítica tant dels professionals com de la societat en general. No és clar encara si aquest canvi ha reduït substancialment la capacitat de control real de les acadèmies sobre la codificació de la llengua, però en tot cas, el que sí que és evident és que en la codificació i l'elaboració del català se senten ara moltes més veus que no pas unes poques dècades enrere.

Una part de les discussions sobre la normativa tenen lloc, essencialment, entre els professionals de la llengua. N'és mostra, per exemple, el debat sobre la conveniència d'acceptar l'article *lo* com a forma normativa realitzat a través de la revista digital *Núvol* (<http://www.nuvol.com/noticies/lo-de-larticle-neutre>) pel març de 2013. Aquesta revista conté una secció permanent anomenada «Homo Fabra» destinada a la llengua i a la ludolingüística i serveix, en moltes ocasions, com a fòrum dels professionals de la llengua.

Ara bé, al costat d'aquests plantejaments més o menys crítics amb la normativa, el cert és que la xarxa acull un bon nombre de discussions de molt escàs nivell argumentatiu, fetes per persones sense formació que hi aboquen tota mena de prejudicis, males interpretacions i fins i tot absurditats. N'és una mostra el reguit-

zell de bajanades publicat a la pàgina de l'autoproclamada *Acadèmi de sa Llengo Balèa*.

5.4. *Quina relació hi ha entre els autors, les vies i els objectius?*

L'anàlisi dels diferents autors i de les vies permet afirmar que hi ha certa segmentació entre autors, vies i objectius. D'una banda, l'autoritat acadèmica no s'encarrega de fer difusió de les seves obres més enllà de la seva publicació en paper o en línia: són els professionals de la llengua i els activistes els que s'encarreguen de divulgar els continguts normatius a través de les diverses plataformes existents. D'altra banda, l'autoritat normativa tampoc no participa en el debat sobre els aspectes controvertits de la normativa: el debat està constituït pels professionals de la llengua i activistes lingüístics. Les institucions tendeixen a usar les vies més institucionals i eviten els mètodes més àgils, esquemàtics i barats, com ara Facebook i Twitter, que són usats més per institucions i individus.

6. CONCLUSIONS

Com a conseqüència del pas d'una societat industrial a la *societat xarxa*, s'han produït tres canvis principals en la comunicació de la informació. En primer lloc, s'ha multiplicat el nombre de vies de difusió i els canals de distribució de la informació: els mitjans tradicionals de comunicació (llibres, televisió, ràdio, premsa escrita) conviuen amb els nous mitjans digitals (pàgines web, blogs, xarxes socials), que guanyen influència entre les noves generacions. En segon lloc, s'han multiplicat els productors de continguts: desenes de persones es dediquen a la divulgació de la normativa catalana, ja sigui professionalment o bé de manera activista. En darrer lloc, s'ha trencat l'oligopoli d'accés a la veu pública: qualsevol persona pot adreçar-se al gran públic a través d'Internet i els nous mitjans digitals. A l'hora de preservar la seva *auctoritas*, les institucions normatives tenen, ara, més interlocutors als quals atendre i/o respondre.

Finalment, hem identificat com els diversos actors s'interrelacionen a l'hora de difondre la varietat normativa i les vies que utilitzen per a fer-ho: d'una banda, l'acadèmia *només* s'encarrega de posar a l'abast dels usuaris els textos normatius; d'una altra, les institucions lingüístiques, els professionals de la llengua i els activistes assumeixen les tasques de difusió entre els usuaris no professionals de la llengua. Els professionals i els activistes són també els qui protagonitzen, actualment, el debat públic sobre les qüestions controvertides de la normativa, un espai que Internet ha eixamplat de manera molt considerable.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BOIX-FUSTER, Emili; MELIÀ, Joan; MONTOYA, Brauli (2011). «Policies promoting the use of Catalan in oral communication and to improve attitudes towards the language». A: STRUBELL, Miquel; BOIX-FUSTER, Emili (ed.). *Democratic policies for language revitalisation: The case of Catalan*. Basingstoke, Regne Unit: Palgrave, p. 150-181.
- BOURDIEU, Pierre (1982). *Ce que parler veut dire: L'économie des échanges linguistiques*. París: Fayard.
- CASTELLS, Manuel; TUBELLA, Imma; SANCHO, Teresa; DÍAZ DE ISLA, M^a. Isabel; WELLMAN, Barry (2003). *La societat xarxa a Catalunya*. Barcelona: UOC.
- COSTA, Joan; PALOMA, David; BACH, Carme; BERNAL, Elisenda; LABÈRNIA, Aina (2015). «I Jornada d'Estudi de la Implantació de la Normativa (Barcelona, 6 de juny de 2013): presentació dels textos que es publiquen». *Treballs de Lingüística Catalana*, núm. 25: *Secció monogràfica I: Els usos lingüístics a Catalunya. Balanç i perspectives de futur*, p. 13-16. Disponible en línia a: <<http://www.raco.cat/index.php/TSC/issue/view/23438/showToc>> [Consulta: 6 juny 2017].
- GRESA, Deva (2016). *Estudi d'implantació terminològica: La gastronomia del Pròxim Orient i el Nord d'Àfrica als restaurants de Gràcia i l'Eixample de Barcelona*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Disponible en línia a: <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000238/00000006.pdf>> [Consulta: 6 juny 2017].
- HAUGEN, Einar (1983). «The implementation of corpus planning: theory and practice». A: COBARRUBIAS, Juan; FISHMAN, Joshua A. (ed.) (1983). *Progress in language planning: International perspectives*. Amsterdam: Mouton, p. 269-289.
- KAPLAN, Robert B.; BALDAUF Jr., Richard B. (1997). *Language planning: From practice to theory*. Clevedon, Regne Unit: Multilingual Matters.
- LAMUELA, Xavier (1994). *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.) (2006). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2: *Sil·labari. Gramàtiques de 1918 (Curs mitjà), 1928, 1929 i 1941. Cursos orals*. Barcelona: Proa: Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- (2010). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Proa: Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- MOLL, F. de Borja (1972). *Polèmica d'en Pep Gonella*. Palma: Moll.
- MONTANÉ, M. Amor (2012). *Terminologia i implantació: anàlisi d'alguns factors que influencien l'ús dels termes normalitzats de la informàtica i les TIC en llengua catalana*. Tesi doctoral. Universitat Pompeu Fabra. Disponible en línia a: <<http://www.tesisenred.net/handle/10803/97295>> [Consulta: 10 juliol 2013].
- PEREA, M. Pilar (2005). *Antoni M. Alcover: Dialectòleg, gramàtic, polemista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SPOLSKY, Bernard (2009). *Language management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VILA, F. Xavier (2011). «Language in education policies». A: STRUBELL, Miquel; BOIX-FUSTER, Emili (ed.). *Democratic policies for language revitalisation: The case of Catalan*. Basingstoke, Regne Unit: Palgrave, p. 119-149.
- (2015). «L'avaluació de la implantació de la normativa: la perspectiva sociolingüística i glotopolítica». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 25: *Secció monogràfica I:*

Els usos lingüístics a Catalunya. Balanç i perspectives de futur, p. 129-140. Disponible en línia a: <<http://www.raco.cat/index.php/TSC/article/view/306456>> [Consulta: 6 juny 2017].

VILA, F. Xavier (dir.); NOGUÉ, Marina; VILA, Ignasi (2007). *Estudis d'implantació terminològica: Una aproximació en l'àmbit dels esports*. Barcelona: Eumo: TERMCAT.

PART II

Aspectes històrics i socials

Antoni Maria Alcover i la lingüística del segle XIX

ANTONI ARNAL I BELLA
Universitat Rovira i Virgili

Les discrepàncies entre Antoni Maria Alcover i Pompeu Fabra sobre la reforma del català modern potser s'haurien de veure, més que com un enfrontament personal,¹ com la conseqüència de dues maneres molt diferents de concebre el llenguatge humà. Mentre que hom pot considerar Fabra un gramàtic del segle XX —segons Ferrater (1981, p. 4), forma part d'una generació de grans gramàtics europeus com Adolf Noreen, Vilém Mathesius, Otto Jespersen i Charles Bally—, Alcover, només sis anys més gran, pertany plenament a la lingüística del segle XIX; les seves idees lingüístiques són pròpies del comparatisme anterior als neogramàtics. La seva concepció de la ciència del llenguatge és la dels comparatistes Franz Bopp, Jacob Grimm, August Friedrich Pott, Abel Hovelacque o Max Müller, els quals apareixen sovint citats al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*.

Encara que les obres d'aquests autors són una part important de la ciència del llenguatge del segle XIX, de fet, però, no tenen gaire incidència en la lingüística actual. En el cas d'Alcover, passa una cosa semblant. Coromines considera que la seva aportació a la lingüística catalana es limita a la dialectologia i, només en aquest aspecte, hi podem trobar algunes idees encertades. Mentre que «l'esforç de Fabra per tal de crear una ciència lingüística del català va ser un esforç ben reeixit» segons Coromines (1971, p. 399), en canvi,

Balari i Mn. Alcover [...] es lliuraren a la lingüística amb fervor, però llur obra acabà essencialment en un fracàs; un fracàs certament molt erudit, però aquesta erudició, que a casa nostra no podia recolzar en una tradició filològica i lingüística, va ser per a ells més un llast que no un guiatge, per tal com en ells no anava acompanyada d'una dosi igual d'esperit crític.

1. Massot (1985), Moll (1962 i 1983) i Perea (2005) destaquen la importància que tingué per a mossèn Alcover l'enfrontament amb Pompeu Fabra.

És interessant que Coromines posi junts Balari i Alcover, malgrat la diferència d'edat, perquè tots dos pertanyen a la lingüística del segle XIX. Alcover, gairebé vint anys més jove, considerava Balari un mestre. En la necrològica que li dedicà, diu que «el Dr. Balari era una de les poques glòries de la filologia espanyola, y en tal concepte'l veneràvem» (Alcover, 1904, p. 115).

En el discurs presidencial dels Jocs Florals de l'any 1894 (Balari, 1894) —segons Alcover (1904, p. 118), «un parlament magistral a favor de l'autonomia de la nostra llengua»—, Balari comenta una carta de Pérez Galdós al diari *La Prensa* de Buenos Aires (1886) en la qual deia que era una llàstima que Narcís Oller escrivís les novel·les en català i no en castellà, i argumentava que «el catalán no tiene construcción propia. La sintaxis es la castellana y sólo varían las voces». ² Per a Balari, aquesta afirmació va molt més enllà de la qüestió de l'aptitud del català com a llengua literària i afecta la seva filiació com a llengua independent de l'espanyol.

La teoria de l'arbre genealògic (*Stammbaumtheorie*) de les diferents famílies de llengües, que recorda el model darwinian de l'evolució, es troba al centre de la doctrina comparatista del segle XIX. Agrupant les llengües en famílies, hom presuposa que hi ha hagut una llengua anterior de la qual provenen totes les del mateix grup, de manera que només es pot assignar un progenitor a cada llengua. Per tant, aquest model assumeix que no hi pot haver una llengua ocupant una posició intermèdia amb relació a les branques separades de l'arbre de família. Encara que es poguessin donar canvis a causa del contacte, aquests no afectarien la classificació genètica, la qual vindria determinada per la retenció d'una identitat bàsica heretada a través d'un procés de transmissió regular. De manera que, en el canvi lingüístic, els canvis innovadors haurien de ser sempre desenvolupaments interns de la forma original, cosa que faria que, en casos com el de les llengües romàniques, aquestes mantindrien a través del temps, malgrat el contacte amb altres llengües, unes identitats lingüístiques diferenciades com a continuacions del llatí. Aquest principi de classificació genètica no funcionaria si les llengües es poguessin barrejar, és a dir, si admetíem que el contacte pot afectar, a part del lèxic, les estructures morfosintàctiques.

En el cas de l'anglès, tenim una llengua amb un vocabulari ple de paraules d'origens molt diferents, sobretot d'origen llatí, però genèticament classificada com a llengua germànica. ³ Per això, Max Müller diu que, a l'hora de fer l'arbre d'una família lingüística, no importa quant de vocabulari pot emmanlleva una llengua d'una altra, perquè la seva gramàtica mai no es veu afectada pel manlleu.

2. Alcover (1903, p. 518-520) també comenta aquestes paraules de Pérez Galdós.

3. Com diu Max Müller (1885 [1861], p. 89): «On the evidence of its dictionary, therefore, and treating English as a mixed language, it would have to be classified, together with French, Italian, and Spanish, as one of the Romance or Neo-Latin dialects. Languages, however, though mixed in their dictionary, can never be mixed in their grammar».

In the English dictionary the student of the science of language can detect, by his own tests, Celtic, Norman, Greek, and Latin ingredients, but not a single drop of foreign blood has entered into the organic system of the English speech. The grammar, the blood and soul of the language, is as pure and unmixed in English as spoken in the British Isles, as it was when spoken on the shores of the German ocean by the Angles, Saxons, and Juts of the continent. (Müller, 1885 [1861], p. 84)

Tenint en compte això, Balari considera que, si el català i el castellà són dues llengües diferents, el que diu Pérez Galdós, que «sólo varían las voces», és un contrastentit, perquè

Es un fet provat per la esperiencia que quan un poble pert sa llengua, muda abans de tot sos vocables per los de un altre idioma, servant solament lo que ell te de genial, que es sa propia gramática. (Balari, 1894, p. 35)

Balari sosté el seu raonament amb una citació de les *Lectures on the science of language* de Max Müller,⁴ una obra que Alcover cita sovint i de la qual probablement degué treure la metàfora de l'ànima de la llengua (*soul of the language*), encara que substituint *grammar* per *sintaxis*: «Ja's sab que la sintaxis dins una llengua té una importància capital; ve a esserne l'ànima» (Alcover, 1903, p. 460). «La sintaxis, qu'es l'ànima, el moll...» (Alcover, 1904, p. 54).

En les *Lectures on the science of language* hi ha una reivindicació de la naturalitat dels dialectes enfront de l'artificialitat de les llengües literàries, que esdevindrà un motiu central de la lingüística d'Alcover. Segons Müller (1885 [1861], p. 52), «the literary idioms [...] must be considered as artificial, rather than as natural forms of speech. The real and natural life of language is in its dialects». Quan les llengües literàries han fixat un terme general, els dialectes ens en proporcionen cinquanta, cadascun amb el seu matís de significat; de manera que són les llengües literàries les que deriven i s'alimenten dels dialectes i no pas a l'inrevés (Müller, 1885 [1861], p. 68). Aquesta idea la trobem sovint repetida en les obres d'Alcover acompanyada de citacions de Max Müller, com quan diu que

4. «En la segona de ses *Lectures on the science of language* tractant Max Müller d'aquest matex assumpto porta com à prova lo que's llegeix en lo Catalogo de las lenguas del gesuita Hervás y Panduro, [...]» (Balari, 1894, p. 35). Müller, com a suport de la seva teoria segons la qual la gramàtica és l'ànima de la llengua, fa referència a Hervás (1800), que diu que les llengües s'han de classificar segons llur gramàtica i no segons el vocabulari. Aquesta idea la recull Alcover: «Escoltau lo que'n diu el doctíssim Max Müller dins la seua *Science of Language*, c. iv, de l'obra del P. Hervás: "(...) Ell fonc un dels primers que sentà aqueix principi: la vera afinidat de les llengües cal determinar-la principalment per l'evidencia gramatical, no per la sola similitud de mots". I posa Max Müller dins una nota i per aclarir més el concepte les mateixes paraules del P. Hervás, que diu (i. 65): "Más se deben consultar gramáticas para conocer su carácter propio por medio de su artificio gramatical"» (Alcover, 1915, p. xx-xxi).

[...] el gran Max Müller dins les seues admirables Lectures, fetes a «the Royal Institution» de Londres els anys 1861-1863 sobre «the Science of Language», [afirma] que totes les llengües literàries viuen, se nodrexen, se renouen i s'aguanten precisament dels dialectes, que son l'element viu, la rel, la font, l'ànima de les llengües. Sí, aqueixa bella munió de formes dialectals que, gràcies a Deu, posseim desde Salses fins a Santa Pola, desde Calaceit i els cims nevats de les Maleides fins a Alguer, son la rel, la font, l'ànima, la vida de la llengua catalana. (Alcover, 1911, p. 252-253)

Les *Lectures on the science of language* són una sèrie de conferències que Müller va fer a la Royal Institution of Great Britain, un organisme científic dedicat a l'estudi de la ciència. La primera conferència du el títol «The science of language one of the physical sciences», on diu: «There are two great divisions of human knowledge, which, according to their subject-matter, may be called *physical* and *historical*. Physical science deals with the works of God, historical science with the works of man» (Müller, 1885 [1861], p. 23). Argumenta que la ciència del llenguatge és una ciència física i els seus mètodes han de ser els mateixos que hom ha seguit amb èxit en botànica, geologia, anatomia i altres branques de l'estudi de la natura.⁵ En la ciència del llenguatge, «language itself becomes the sole object of scientific inquiry. Dialects which have never produced any literature at all, [...]» (Müller, 1885 [1861], p. 24-25).

Durant la segona meitat del segle XIX, fins al canvi de paradigma de finals de segle,⁶ la llengua era considerada un organisme que s'havia d'estudiar com altres fenòmens naturals.⁷ Gaston Paris, en el «Préface» de la gramàtica de Diez, diu que els treballs dels lingüistes «révèlèrent cette vérité, si brillamment développée dans le récent livre de M. Max Müller, que toutes les langues sont soumises à des lois générales et spontanées, et que leur organisme n'est ni moins logique ni moins admirable que celui de tous les phénomènes naturels» (Paris, 1863, p. II).

Alcover considera que fa ciència del llenguatge estudiant els dialectes, com les ciències físiques investiguen el seu objecte d'estudi. Les *eixides filològiques* que feia, de vegades dalt d'un matxo,⁸ pels poblets de muntanya a la recerca de les di-

5. La idea de l'estudi de la llengua com una ciència natural es troba en una altra obra citada per Alcover: Hovelacque (1876, p. 1).

6. Per a Sampson (1980, p. 13), «the years around 1900 happen to have marked an important turning-point in the history of modern linguistics».

7. Segons Pott (1833, p. xvii), també citat per Alcover, la llengua, com tots els objectes naturals («wie jeder organische Naturgegenstand»), es troba en un estat de canvi constant durant la seva vida.

8. Un text de Rovira i Virgili de l'any 1912, que segons Ginebra reproduïx unes paraules de Fabra, en què parla d'Alcover, trasllueix la incomprensió que la seva tasca lingüística suscitava a l'Institut d'Estudis Catalans: «Ab mossèn Alcover, no més hi ha a fer una cosa: comprarli un matxo pera que's dediqui a arregar mots pels poblets de la montanya. Per què l'han posat a l'Institut d'Estudis Catalans a mossèn Alcover? ¿Per què no li han comprat un matxo?» (Ginebra, 2012, p. 79).

ferents maneres de dir les coses en català, eren com les expedicions científiques dels botànics o dels entomòlegs a la recerca de nous espècimens. Considera que «Una llengua no es res escrit, mort, sino qualcom parlat, vivent. Com *organisme vivent*,⁹ la llengua catalana es idèntica amb totes les seues maneres y variants locals» (Alcover, 1908, p. 26). Per tant, no es pot canviar ni millorar, com no es pot canviar un organisme natural, i encara que les llengües canvien contínuament per l'acció dels parlants, com diu Müller (1885 [1861], p. 40), «it is not in the power of any man either to produce or to prevent it». Inventar paraules o normes gramaticals, que segons Alcover és el que pretenia fer Fabra, seria com voler canviar les lleis de la circulació de la sang. Com diu Max Müller (1885 [1861], p. 40): «We might think as well of changing the laws which control the circulation of our blood [...] as of altering the laws of speech, or inventing new words according to our pleasure».

Encara que Alcover (1919, p. 356) reconegués que «En Fabra! Come filòleg és un bon filòleg que cal tenir en conte», era difícil que es posessin d'acord perquè partien de dues maneres molt diferents de concebre què és una llengua. La manera de veure la llengua que tenia Alcover, com d'una mena d'organisme espiritual que viu en els diversos parlars del poble, que no es pot modificar ni canviar, havia de xocar per força amb Fabra, que, com diu Ferrater (1981, p. 3), no va perdre mai de vista que una llengua és un objecte funcional, una eina de comunicació. Per a Fabra, la llengua és un sistema de mitjans d'expressió adequats a un fi, és a dir, una eina, i per tant el seu valor depèn de com aconsegueix aquesta finalitat.¹⁰ Es veu, doncs, que mentre que per a Alcover la variació diatòpica és un valor, com ho pot ser en la flora o en la fauna, en canvi, per a Fabra, el valor de la llengua, que veu com una institució de naturalesa social,¹¹ es troba no en la varietat, sinó en l'eficàcia com a eina de comunicació. El propòsit de Fabra era fer del català un instrument la principal qualitat del qual fos l'eficàcia, i per això calia reduir-ne la variació. En aquest sentit, són reveladores les paraules d'Alcover, de l'any 1920, quan ja s'havia distanciat de l'IEC:

9. La cursiva és meua.

10. Lamuela i Murgades (1984, p. 35-36) destaquen la similitud de plantejaments entre Fabra i l'Escola de Praga, en què la llengua és concebuda com un sistema de mitjans d'expressió apropiats a un fi. La primera de les *Thèses des Travaux du Cercle Linguistique de Prague* (1929) diu: «Produit de l'activité humaine, la langue partage avec cette activité le caractère de finalité. [...] De ce point de vue, la langue est un système de moyens d'expression appropriés à un but» (Lamuela i Murgades, 1984, p. 108).

11. Saussure (1971 [1916], p. 33) en la definició que fa de *llengua* parteix del fet «que la langue est una institution sociale», semblant a les institucions polítiques o jurídiques. Fabra, com Saussure, també considerava la llengua com una institució d'índole social; per això diu que en la llengua escrita fóra intolerable «que hi traspuessin els capricis d'un escriptor oblidós del que és aquesta institució de naturalesa social que anomenem llengua» (Fabra, 1932, p. 125).

La Ciència Llingüística lo que demana, lo que vol, son diccionaris de totes les varietats dialectals, escrites i parlades, de totes les llengües, perquè just dins aquells sementers dialectals, parlats o escrits, se troben totes les formes, totes les modulacions, totes les vibracions, tots els matissos, totes les manifestacions de l'ànima dels pobles, fedors de totes les llengües, rels i fontanals de totes les parlades. Això demana la Ciència Llingüística. Ara En Fabra, naturalment, vol una altra cosa, lo... Diccionari de la Llengua Literària, perquè ab l'escusa de la literatura, no hi admetrà més que lo que a ell li donarà la aconfessional gana, lo que ell anomena Català normal. (Alcover, 1920, p. 311)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni Maria (1903). *Questions de llengua y literatura catalana*. Palma: Amengual y Muntaner.
- (1904). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, t. II.
- (1908). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, t. IV.
- (1911). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, t. VI.
- (1915). «Pròleg». A: FORTEZA, Tomás. *Gramática de la lengua catalana*. Palma: Escuela Tipográfica Provincial, p. V-LXXXVII.
- (1919). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, t. X.
- (1920). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, t. XI.
- BALARI, Joseph (1894). *Discurs llegit en la Festa dels Jochs Florals del any 1894*. Barcelona: La Renaixensa.
- COROMINES, Joan (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- FABRA, Pompeu (1932). *El català literari*. Barcelona: Barcino.
- FERRATER, Gabriel (1981). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema.
- GINEBRA, Jordi (2012). «La implantació social del fabrisme: l'acció d'Antoni Rovira i Virgili». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 73-83.
- HERVÁS, Lorenzo (1800). *Catálogo de las lenguas de las naciones conocidas*. Vol. 1: *Lenguas y naciones americanas*. Madrid: Imprenta de la Administración del Real Arbitrio de Beneficencia.
- HOVELACQUE, Abel (1876). *La linguistique: Histoire naturelle du langage*. París: C. Reinwald.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- MASSOT, Josep (1985). *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MOLL, Francesc de B. (1962). *Un home de combat (Mossèn Alcover)*. Palma: Moll.
- (1983). *Aspectes marginals d'un home de combat (Mossèn Antoni M. Alcover)*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MÜLLER, F. Max (1885 [1861]). *Lectures on the science of language*. 9a ed. Londres: Longmans, Green, and Co.

- PARIS, Gaston (1863). «Préface». A: DIEZ, Frédéric. *Introduction a la grammaire des langues romanes*. París; Leipzig: A. Franck, p. I-XIX. [Trad. de Gaston Paris]
- PEREA, Maria Pilar (2005). *Antoni M. Alcover: Dialectòleg, gramàtic, polemista*. Castelló de la Plana: Fundació Germà Colón; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- POTT, August Friedrich (1833). *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der Indo-Germanischen Sprachen*. Lemgo: Meyerischen Hof-Buchhandlung.
- SAMPSON, Geoffrey (1980). *Schools of linguistics: Competition and evolution*. Londres: Hutchinson.
- SAUSSURE, Ferdinand de (1971 [1916]). *Cours de linguistique générale*. Ed. de Charles Bally, Albert Sechehaye i Albert Riedlinger. París: Payot.

Viure Fabra a partir dels textos orals

MARIA-ROSA LLORET
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

Coneixem els continguts d'alguns dels cursos que va impartir Fabra a partir dels apunts conservats per alumnes que hi van assistir, dels quals es reproduïx una mostra en el volum 2 de les *Obres completes* de Pompeu Fabra, dedicat a la seva obra pedagògica. La majoria d'aquests textos es limiten a deixar constància dels continguts lingüístics que hi impartia i, de manera singular, posen de manifest els fonaments gramaticals i lingüístics de l'obra de Fabra, aspecte que no sol aparèixer de manera explícita en altres treballs de l'autor (v. Lamuela i Murgades, 1984). La personalitat i el tarannà de Fabra hi són menys visibles, perquè, tot i que contenen al·lusions a la seva opinió sobre aspectes concrets, normalment s'hi expressen en boca del transcriptor, amb redactats neutres com el següent: «El senyor Fabra pensa proposar l'acceptació de la concordança del verb *haver-hi*» (Badia, 2006 [1937], p. 1005). N'és una excepció el text de Miravittles (2006 [1971]), que transcriu les notes taquigràfiques agafades per ell del Curs superior de català que Fabra professà a la Universitat de Barcelona l'any acadèmic 1934-1935,¹ perquè reflecteix més fidelment l'oralitat del curs i permet de conèixer, gràcies a la perícia del transcriptor, la manera que tenia Fabra d'expressar-se a l'hora d'impartir classes: «Observem el mot *cloïa*: cal accentuar aquesta *i*? No, perquè és un mot pla acabat en *a*» (Miravittles, 2006 [1971], p. 872). Per aquest motiu, el text sovint revela la personalitat de Fabra i l'opinió del *Mestre* expressada en els seus mots, amb una ironia poc visible en altres obres, la qual cosa ens permet de viure el *mestre* Fabra com si fóssim a l'aula, tal com Josep Miracle testimonia en la «Nota proemial» de l'obra:

1. A la portada del llibre publicat per Miravittles el 1971, hi llegim «Universitat Autònoma de Barcelona» perquè la Universitat de Barcelona tingué la categoria d'Autònoma durant la república.

L'autenticitat del document és tan visible, que tots els qui, com jo, han tingut la sort d'escoltar Pompeu Fabra en les seves lliçons, llegint les d'aquest llibre tindran la sensació que senten la mateixa veu del Mestre, amb les mateixes inflexions, amb els seus mateixos matisos, i àdhuc que el reviuran amb aquells mateixos gestos i amb aquell mateix seu anar i venir de la taula a la pissarra i de la pissarra a la taula. (Miracle, 2006 [1971], p. 820)

L'objectiu d'aquest treball és examinar el text de Miravittles i Serradell per extreure'n informació de primera mà sobre els aspectes següents: el tarannà i l'estil de Fabra (§ 2); el rerefons de la normativa (§ 3); els supòsits teòrics en què es basava Fabra (§ 4), i les reflexions de Fabra a l'entorn de la llengua i de la situació sociolingüística en què vivia el país (§ 5).²

2. EL TARANNÀ I L'ESTIL DE FABRA

El text de Miravittles recull de manera magistral els trets característics del tarannà i l'estil del mestre Fabra, reconeguts per altres coetanis seus: *a*) entusiasme a l'hora d'explicar llengua (v. text 1); *b*) ironia a l'hora de valorar certes actituds (v. text 2); *c*) contundència a l'hora de rebutjar o de donar suport a determinades solucions, amb acceptació de les limitacions (v. text 2), i *d*) persuasió dels arguments adduïts, amb la ferma convicció que era el moment de redreçar la situació de la nostra llengua (v. text 3).³

Text 1:

Als mallorquins, o als tarragonins, si els donessin una regla per a escriure correctament la *v* i la *b*, és com si a nosaltres ens donessin una regla per a escriure la *f* i la *p*. Diríem: «Oh, això ja ho sabem». Aquestes coses les han de tenir molt en compte els mestres. Si un mestre es passés una estona llarga —com ho necessita un de Barcelona— ensenyant un alumne tarragoní quan s'ha d'escriure *v* i *b*, seria una cosa absurda. L'infant diria: «L'orella ja m'ho diu prou». (Miravittles, 2006 [1971], p. 893)

Text 2:

Quan jo vaig proposar, a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, de suprimir la lletra *h*, va ésser qüestió de dos minuts: semblava que hi havia d'haver una catàstrofe. Si per canviar la *y* en *i* i per suprimir la *h* final

2. Aquest estudi parteix del treball de Lloret i Ramos (2006).

3. J. V. Foix (1965 [1913], p. 39) en destaca trets similars amb relació al curs de 1913-1914 al qual va assistir: «[...] la gràcia i l'elegància de la dicció, la impertorbable serenitat amb què, si s'escau —i em sembla que es complau— proposa solucions ardides, quasi temeràries; la gosadia amb què lluita contra les falses autoritats i llurs prejudicis, a mi em milloren el to. En Fabra és un mestre de gramàtica, però també de contenció».

d'*amich* i *blanch* hi ha hagut dotze anys de renyines entre reformistes i antinor-mistes, calculeu el que hauria passat si s'hagués aconseguit la supressió absoluta de la *h*, que és una lletra que fa dos mil anys que no es pronuncia, puix que com és sabut en la decadència de l'Imperi romà ja deixà de pronunciar-se la *h* aspirada que portaven certs mots com *homo*.

[...] Una de les raons més fortes és l'enorme quantitat de llibres escrits d'acord amb l'actual ortografia, i una altra és que s'haurien de fer diccionaris nous.

Fa vint anys el català ho podia fer, puix no hauria estat una pertorbació tan gran. No es féu per un sentimentalisme equivocat. La reacció contra la supressió de la *h* vingué de part dels mateixos literats, dels qui després s'havien de deixar de les dificultats de la nostra ortografia. Aquesta supressió cada dia és més difícil, perquè el nombre de llibres publicats va augmentant d'una manera rapidíssima, i a més —i sobretot— perquè la gent que s'ha esforçat a aprendre tots els mots que s'escriuen amb *h* no s'avorirà que aquest esforç hagi resultat inútil i que hagi perdut el temps. Perquè passa una cosa, i és que a tothom sap greu d'haver d'aprendre's coses inútils, però un cop sabudes a tots ens dol d'haver de constatar que aquestes coses no serveixen de res. (Miravittles, 2006 [1971], p. 835-836)

Text 3:

En català sobretot no pot ésser reduïda a la pronúncia —tantes vegades incorrecta— la normal grafia dels mots. Si una llengua està supeditada a una altra, tendeixen a unificar-se: hauríem acabat per suprimir el so de la *l* doble. Les dues *l* catalanes futures seran un dels elements de bellesa del nostre parlar. Una llengua que imita una altra mai no arriba a tenir el grau de bellesa de la segona. Hem d'exagerar els trets diferencials. Si es tractés d'una cosa perduda de segles, ja no valdria la pena de parlar-ne; però és una cosa perduda recentment per la influència castellana. (Miravittles, 2006 [1971], p. 914)

Cal destacar, a partir de reflexions com la que el text 3 destapa, la intencionalitat programàtica de les decisions de Fabra a l'hora de realçar, protegir i impulsar els trets diferencials del català enfront de la llengua sociopolíticament dominant, és a dir, el castellà.

3. INFORMACIÓ SOBRE EL REREFONS DE LA NORMATIVA

Al llarg del curs, Fabra posa èmfasi a destacar l'arbitrarietat de la llengua (en el sentit de Saussure) i el caràcter convencional de la gramàtica: «Una pronunciació bona és una convenció» (Miravittles, 2006 [1971], p. 835); «La gramàtica de llengües literàries és convencional, però no per això deixa d'ésser important i necessària» (Miravittles, 2006 [1971], p. 834). Posa de manifest, però, que darrere la convenció hi ha la feina dels filòlegs, que han de buscar criteris per fer cohe-

rents les gramàtiques: «En la gramàtica hi ha molt de convencional, però no perquè sí» (Miravittles, 2006 [1971], p. 835). Així, no s'està de comentar que algunes decisions preses pels gramàtics fan les llengües menys previsibles del que podrien ser: «El català, com tots els idiomes, té algunes dificultats ortogràfiques, algunes d'elles inevitables, però n'hi ha d'altres que s'haurien pogut evitar» (Miravittles, 2006 [1971], p. 842).

En aquesta línia, durant el curs Fabra s'esplaia a comentar algunes decisions, per emblemàtiques o per, a parer seu, *evitables*, de la gramàtica del català, d'entre les quals destaquen, per insignes, les següents: *a*) l'ús de la lletra *h*, al qual era contrari per anacrònic (v. text 2, *supra*); *b*) l'ús de *ll*, del qual era partidari per emblemàtic (v. text 3, *supra*); *c*) l'ús d'un únic símbol per a la lateral palatal, *ll* (v. text 4), decisió que en aquest curs no discuteix tot i que l'havia criticada en treballs i cursos anteriors (p. ex., en el curs de 1913-1914, que va aparèixer publicat en forma d'articles a la revista *Catalunya*; v. Càtedra XII, 2006 [1913], p. 738-739); *d*) les distincions ortogràfiques entre *b/v*, *a/e* i *o/u*, de les quals era partidari per respecte als altres dialectes (v. text 1, *supra*, i text 5); *e*) les distincions ortogràfiques entre accent obert i tancat, a les quals era contrari per no atendre la variació interdialectal i intradialectal (v. text 6, on, a més, apareix capdavanterament recollida la peculiaritat del català de Vilanova de no diferenciar el timbre obert o tancat de les vocals mitjanes tòniques), i *f*) les excepcions en l'ús de la dièresi, a les quals era contrari per restar regularitat a la regla que n'estipula l'ús (v. text 7).

Text 4:

En el català antic no tenien lletra per a representar la *l* palatalitzada; en castellà sí. Explicació no n'hi ha cap. Com que la *ll* castellana entre vocals ve de dues eles, conservaren les dues eles. El so de la *l* doble llatina, en català antic el veiem representat de vegades per *ll* o *yl* i de vegades amb una *l* tota sola: *cavall*, *caval*, *uyl*, *trebayl*. (Miravittles, 2006 [1971], p. 910)

Text 5:

El dia que representéssim cada so del català que parlem per una lletra [...] les grafies que resultarien no servirien per a aquells catalans [...]. Tot això dóna lloc a una dificultat ortogràfica, no volguda sinó imposada per la llengua [...]. Imposar una pronunciació sobre les altres és impossible. (Miravittles, 2006 [1971], p. 844-845)

Text 6:

L'ús de dos accents per a la *e* i la *o* és un inconvenient. Jo ja vaig tractar de fer veure, en la Secció Filològica de l'Institut, els avantatges d'emprar un sol accent. El cert és que el meu criteri no triomfà i usem dos accents.

Els qui no posseeixin la pronunciació de Barcelona no poden aplicar la regla, perquè no es pot fer una regla per a cada pronunciació. Però ni els mateixos barcelonins no poden aplicar la regla amb facilitat [...]. Fixem-nos amb la

e de *café*: aquesta *e* és oberta o tancada? No ho sabem; potser és oberta, potser és tancada. Per als de Vilanova el problema es fa impossible. (Miravittles, 2006 [1971], p. 864-865)

Text 7:

Així és tal com hauria sortit la regla d'aplicació de la dièresi de les meves mans [...]. Però jo, com és natural, el dia de la discussió de la dièresi, vaig comparèixer a la reunió de la Secció Filològica de l'Institut amb unes llistes d'exemples de mots que havien de portar dièresi, i va passar un error d'òptica igual que quan hom mira els números premiats de la loteria, que sembla al primer cop d'ull que hi ha tots els números sortejats a la llista; i van dir: «Però si totes les planes dels llibres seran plenes de dièresis, perquè hi ha mils i mils de mots en què hi ha una *i* o una *u* precedides de vocals, que no s'han d'accentuar i que no són consonants ni vocals subjuntives».

I llavors es va creure que s'havia de limitar l'ús de la dièresi i fer algunes excepcions. Però la qüestió és saber el fonament de la dièresi, i després les excepcions s'aprenen amb una gran facilitat. (Miravittles, 2006 [1971], p. 872)

Amb tot, admet que, per tradició —o per *sentimentalisme*, en mots seus—, s'havia mostrat favorable a algunes decisions normatives poc coherents (v. text 8):

Text 8:

Cal confessar que, per manca de valor de prescindir de l'etimologia llatina, potser tinguérem una mala pensada quan vam defensar l'ús de la *c* amb el so de *s* sorda davant *e* i *i*. El castellà utilitza la *c* justificadament perquè diu, p. ex., *cielo*. Nosaltres, al contrari, podríem escriure *cel* amb *s* pel que fa a la seva pronunciació. [...]

Així com amb *b-v* no es pot fer, perquè es tracta d'una confusió dialectal que no comprèn tot el català, en el cas de la *s* sorda - *c* es tracta d'una confusió que és de tots. [...] Però sempre hi ha una part sentimental. Escriure *sel* en lloc de *cel*, com *roza* en lloc de *rosa*, faria una mala impressió. (Miravittles, 2006 [1971], p. 903)

4. INFORMACIÓ SOBRE ELS SUPÒSITS TEÒRICS DE FABRA

En el text de Miravittles trobem referència explícita als treballs de Saussure i de Grammont, especialment a la part de fonètica, que és una versió succinta dels aspectes sincrònics desenvolupats en el Curset de fonètica que Fabra va impartir el 1933 al Col·legi d'Arquitectes (v. Florensa, 2006 [1968]). Destaca, en aquesta part, la influència de les idees, revolucionàries en aquella època, de l'obra de Saussure (1916) i del seu deixeble Grammont (1933) quant a la classificació dels sons en funció del grau d'obertura oral amb què són emesos (v. text 9) i de les síl·labes

com a conjunts d'obertures i tancaments (v. text 10). (Per a una anàlisi més detallada d'aquestes qüestions, v. Julià-Muné, 2005, § 2.1; Lloret i Ramos, 2006; Lloret, 2008.)

Text 9:

Per formar-nos una idea de l'explicació científica de la síl·laba ens hem de fixar en l'obertura dels fonemes. [...] Entenem per obertura d'un so l'obertura bucal que té, o sigui l'obertura que ha de tenir la boca per a poder emetre el dit so. [...]

Dins les vocals: 1.er grau, *a*; 2.^{on} grau, *e*, *o*; i ja més tancades, *i* i *u*.

Dins les consonants: des de les vibrants i laterals, que són les més obertes, passant per les nasals, la *f* i altres fricatives, fins les oclusives, que són les més tancades de totes. (Miravittles, 2006 [1971], p. 852-853)

Text 10:

Els punts mínims ens indiquen allí on acaba una síl·laba i en comença una altra. [...] Allí on hi ha el màxim s'anomena el punt vocàlic, i allí on hi ha el mínim d'obertura és la separació de la síl·laba.

Tenint una sèrie de sons sabem les seves obertures relatives, i llavors passant d'un so d'obertura petita a un d'obertura gran i després a un altre d'obertura més petita i així successivament, obtenim una sèrie de pujades i baixades, que representades gràficament formen allò que s'anomena l'escala de Grammont [...]. (Miravittles, 2006 [1971], p. 853-854)

Crida l'atenció el fet que Fabra faci referència a l'obra de Grammont coetàniament a la seva publicació: el *Traité de phonétique* de Grammont es publica el 1933, el mateix any en què Fabra impartí el Curset de fonètica al qual assisteix Florensa i un any abans que impartís el Curs superior que va atendre Miravittles. Queda palès, per tant, que Fabra estava al dia dels corrents lingüístics de l'època.

5. LES REFLEXIONS DE FABRA A L'ENTORN DE LA LLENGUA

Un dels valors que tothom coincideix a destacar del text de Miravittles és la documentació que aporta sobre les opinions de Fabra a l'entorn de la creació, l'aprenentatge i la difusió de la llengua culta, d'entre les quals Lloret i Ramos (2006, p. 688-690) destaquen les següents:

a) *La fixació d'una llengua literària o nacional.* Fabra utilitza els termes *llengua literària* o *llengua nacional* per a referir-se a la varietat referencial que actualment anomenem *llengua estàndard* i deixa ben clara la necessitat de fixar una única varietat codificada de la llengua, escrita —i oral, si es pot— (v. text 11), tot

i que no exclou l'existència de diverses pronúncies dialectals sempre que siguin genuïnes (v. punts *b* i *c*, *infra*).

Text 11:

Allò que s'ha de buscar és que hi hagi una unitat lingüística. Naturalment que anant de poble en poble veiem com l'idioma canvia. Però això passa a tot arreu del món. Per exemple, és molt diferent el francès parlat a París del que es parla a Bordeus, si bé a França tothom procura de parlar igual que a París. Una pronunciació bona és una convenció. El francès ha nascut a París, i per això els parisencs tenen aquesta autoritat. (Miravittles, 2006 [1971], p. 835)

b) El paper dels dialectes en la llengua referencial. Encara que busca evitar al màxim el divorci entre la llengua escrita i la parlada (i malgrat la situació del francès que descriu en el text anterior), s'oposa a imposar una pronúncia dialectal sobre una altra sempre que no entrin en contradicció amb la forma fixada gràficament (v. text 12). En general, posa un èmfasi especial a demostrar que sempre havia estat partidari de buscar solucions de consens, de màxima adequació de la grafia al conjunt de pronúncies dialectals (v. textos 5 i 6, *supra*).

Text 12:

En el romanès passa una cosa anàloga, també confonen la *a* amb la *e*. Però els romanesos, [...] prescindint de sentimentalismes, escriuen sempre à. [...] A Romania també hi ha comarques que distingeixen en la pronunciació la *a* i la *e*. Però és que els romanesos han fet una cosa que nosaltres no l'hem feta ni la fariem mai: imposar la pronunciació d'unes comarques sobre les altres. (Miravittles, 2006 [1971], p. 845)

c) El paper de la varietat col·loquial en la llengua referencial. Sovint esmenta el fet que en la llengua parlada trobem vacil·lacions, és a dir, variació, algunes de les quals s'acaben incorporant a la llengua literària, o estàndard. Segueix, per tant, els postulats de Saussure a l'hora d'atendre les vacil·lacions actuals per preveure la llengua futura (v. text 13):

Text 13:

Fa uns vint anys tothom deia *ment*, del verb *mentir*, però actualment gairebé tots diem *menteix*. En aquest cas s'accepten les dues formes com a bones, però pot arribar un dia que es digui: *ment* és dolent [...].

El mateix pot passar amb el mot *bull*, del verb *bullir*. A Lleida diuen *bulleix*, i podria passar que aquesta forma s'estengués per tot Catalunya [...].

[...] Els gramàtics no poden dir altra cosa que: En aquest moment això és bo i allò altre és dolent. Per això algú ha dit, amb molt d'encert, que les faltes de gramàtica d'avui són la llengua del demà. (Miravittles, 2006 [1971], p. 835)

Amb tot, la variació que Fabra acaba acceptant en la llengua referencial és bàsicament de tipus morfològic, com ara l'expandiment del model de flexió amb increment *eix* a la tercera conjugació (il·lustrat en el text anterior) o els plurals en *-os* dels mots tipus *bosc* —no en els del tipus *desig*, que tanmateix acabarà acceptant en la *Gramàtica* de 1956 (Fabra, 1956, § 34)— (il·lustrat en el text següent):

Text 14:

S'ha de dir *bosc* o *boscós*? La gramàtica diu que tots dos plurals són bons. Un es deixa portar per raons eufòniques o per raons històriques. El qui ha de fer d'arbitri diu: «Ja es decidirà amb el temps». Però en els plurals de *desig*, *boig*, etc., no es permet de posar *os*. (Miravittles, 2006 [1971], p. 944-945)

És més reticent, en canvi, a acceptar en la llengua referencial la variació fonològica pròpia del col·loquial. En aquest sentit, és interessant constatar el parer de Fabra sobre les combinacions *-ia*, *-ió* posttòniques, que condemna en qualsevol nivell de la llengua referencial, tot i admetre que, per qüestions sociolingüístiques, llengües com el francès es poden permetre de distingir-ne un ús estricte, amb hiat, en poesia d'un altre de més relaxat, amb diftong, en altres contextos d'ús de la llengua culta (v. text 15).⁴

Text 15:

[...] De la mateixa manera, el mot *història* s'accentua, sense tenir en compte la pronunciació dolenta que d'ell generalment en fem, perquè és esdrúixol.

Un mot com *acció* en català antic tenia tres síl·labes; ara aquest mot usualment en té dues. [...] I això mateix passa amb el mot francès *action* [...]. Els diccionaris francesos diuen: *action* té dues síl·labes, i entre parèntesi afegeixen: en vers, tres. Això, com és natural, estableix un divorci entre el llenguatge parlat i la poesia, i al mateix temps aquesta resulta artificiosa. [...]

De totes maneres, és un inconvenient que hi hagi una divergència entre una pronunciació normal acceptada i la versificació. A França, quan llegeixen poesies han de pronunciar molts mots d'una manera diferent a la pronúncia corrent, per tal de servir el ritme del poeta. Afigureu-vos l'efecte que ens produiria a nosaltres veure recitar com al segle XVII: faria riure i diríem: Aquest senyor (o qui sigui) fa el savi. Nosaltres, aquestes coses no som capaços de fer-les. (Miravittles, 2006 [1971], p. 858-859)

d) El paper de la tradició en la fixació de l'ortografia. Tot i que pel que fa a l'ortografia Fabra es mostra fervent partidari d'excloure el criteri etimològic en favor d'una ortografia més sincrònica i racional, admet el pes de la tradició a l'ho-

4. Del mateix parer és Castellanos (1990).

ra de prendre algunes decisions (v. text 8, *supra*, amb relació al manteniment de les grafies *ce*, *ci*).

e) El *respecte a la norma*. Deixa clar que, al marge de l'opinió que un pugui tenir sobre una qüestió ortogràfica o gramatical, una llengua culta ha de seguir inexorablement les normes aprovades (v. text 16, amb relació a la contradicció d'accentuar diacríticament el nom *mà*, *vs.* el possessiu *ma*, i no l'adjectiu *sa*, *vs.* el possessiu *sa*).

Text 16:

Pot ésser que un dia els encarregats de revisar l'ortografia creguin convenient de proposar que el *sa* substantiu masculí s'accentuï. [...]

Això és l'ortografia; no es poden tenir idees pròpies. Altrament tots faríem el que voldríem: vindria l'anarquia ortogràfica, i un estranger, si s'ho mirava des de fora, diria: «Aquesta gent són pocs i no s'entenen». I si és un centralista diria: «Aquest poble no pot ésser lliure, no té personalitat, necessita la direcció i l'ajut d'una altra nació més entenimentada». [...]

Hem de seguir sempre les normes establertes, tant si són bones com si no ho són. (Miravittles, 2006 [1971], p. 869-870)

f) *La difusió de la norma*. Apella al paper difusor d'un determinat model de llengua per part de la gent que gaudeix de prestigi social (escriptors, mestres, oradors...) (v. text 17).

Text 17:

La llengua de la gent culta i distingida influeix en els de baix; per això és molt funest que la gent distingida, o més ben dit, prestigiosa, parli malament. Si no hi ha models de llenguatge correcte que s'ofereixin com a guiatge de la cultura lingüística d'un poble, la llengua es desfà, com va passar a Barcelona amb el català del segle passat. (Miravittles, 2006 [1971], p. 870)

La creença ferma que tenia en el paper difusor de l'escola provoca que fins i tot suggereixi la possibilitat de reincorporar trets diferencials del català en zones del domini en què s'han perdut, amb el benefici addicional d'aconseguir un grau d'unitat lingüística més important (v. text 18).

Text 18:

I no solament està ben escrit *mòbil* amb *b*, sinó que més endavant, si les coses van bé i el català arriba a ésser el que mereix i readquireix el lloc d'honor que li pertoca, a les escoles catalanes podríem intentar una cosa: introduir la *v* en la pronúncia de Barcelona, com a Mallorca i a Tarragona. (Miravittles, 2006 [1971], p. 870)

g) *El procés d'aprenentatge*. Remarca diverses vegades la importància que té la lectura en el procés d'aprenentatge de l'ortografia i del vocabulari pel que tenen de convencional i d'arbitrari, respectivament: «Per a l'aprenentatge de la llengua el millor sistema és la lectura, i la lectura de bons escriptors» (Miravittles, 2006 [1971], p. 833); «[...] no aprendre'ls de memòria agafant una llista i tractant de recordar-los tots, sinó llegint molt. [...] L'home que amb la lectura no en té prou per a aprendre l'ortografia dels mots està condemnat a analfabetisme perpetu» (Miravittles, 2006 [1971], p. 893).

També avisa de la necessitat de consultar els diccionaris normatius: «Si ens falla la memòria, o en els casos dubtosos, cal consultar el Diccionari» (Miravittles, 2006 [1971], p. 905), en què la majúscula indica sens dubte que el diccionari al·ludit era el que esdevingué oficial, de 1917.

h) *La pressió del castellà*. La preocupació de Fabra per depurar el català de castellanismes, constant en la seva obra, és ben patent al llarg de tot el curs. Apuntem un exemple que deixa clara l'opinió que tenia Fabra sobre la situació en què es trobava el català respecte del castellà (v. text 19):

Text 19:

Observem el mot *mòbil*, que en castellà s'escriu *móvil*. A cap italià, a cap francès, a cap català no se li ocorreria de canviar aquesta *b* en *v*. [...] però hi havia la *v* del *móvil* castellà —que ells escriuen així perquè es creuen que és derivat de *mover*— i, nosaltres, naturalment, dins d'aquella docilitat provinciàna en què ens trobàvem, també ho escrivíem amb *v*; els qui ho posaven amb *b* semblava que seguien la tradició que fins seguien els castellans quan s'equivocaven. (Miravittles, 2006 [1971], p. 896-897)

i) *El context històric i social*. Així mateix, algunes de les afirmacions de Fabra només prenen el sentit adequat en el context històric i social del moment. Per exemple, els mots «[n]aturalment que de sintaxi no en tenen solament les llengües cultes, puix que els negres analfabets, p. ex., tenen llengua, i per tant, també tenen sintaxi» (Miravittles, 2006 [1971], p. 834) expressen la facció moderna i científica de la lingüística coetània a Fabra, que defensava la igualtat entre totes les llengües.

També cal interpretar en el seu just context històric alguns dels atributs que imputa als catalans (v. text 19, *supra*, i text 20) i alguna de les reaccions que els parlants tenien en un moment de recuperació de la llengua com el que es vivia en aquells anys (v. text 21).

Text 20:

Diem *traïdor* sense pensar en el verb *trair*; ho pronunciem com en castellà, i els castellans és natural que ho facin així perquè el verb en llur idioma és *trai-*

cionar. I aleshores els catalans, amb aquella docilitat provinciana que tenim, hem copiat la seva pronunciació, que en el nostre idioma resulta dolenta. (Miravittles, 2006 [1971], p. 897)

Text 21:

Aquests mots que en fer depuració de la parla ens hem anat assimilant, els diuen més fàcilment els joves que no els vells, i és natural, perquè aquests porten a llur damunt el pes d'una colla d'anys que han estat emprant un llenguatge ple de barbarismes i, sobretot, d'innecessaris castellanismes moderns [...]. De vegades es donen vergonya de dir certs mots segons amb qui parlen, [...] perquè saben que la gent està acostumada a sentir-los a dir malament. Jo mateix, per exemple, anant amb el tramvia de Badalona i parlant amb el cobrador, no m'atreveixo a pronunciar determinades paraules, em fa no sé què. Si voleu és absurd, però no ho puc evitar. [...] Hem de fer un treball de depuració, no solement de mots, sinó també de pronunciació. (Miravittles, 2006 [1971], p. 886)

j) *Llengua i pàtria*. En el mateix context històric i social cal situar exaltacions patriòtiques com la següent:

Text 22:

El català té una gran facilitat d'adaptació. Si diem a qualsevol gramàtic estranger que ara fa trenta anys tothom deia *tiro*, i que ara diem *tret*, gairebé no s'ho creurà. No fa pas molts anys que els propulsors de la nostra llengua eren titllats d'optimistes; precisament l'optimisme és una de les formes del patriotisme, i per patriotisme, per catalanisme en aquest cas, tothom mira que la llengua no degeneri, que conservi la seva bellesa. Conservant aquest flama patriòtica, es fan miracles; per catalanisme s'han fet moltes coses que d'altra forma no s'haurien fet. (Miravittles, 2006 [1971], p. 885-886)

6. CONCLUSIONS

La destresa de Miravittles a l'hora de transcriure el Curs superior de català que Fabra impartí a la Universitat ens concedeix el favor de fer-nos creure que assistim a les seves classes; ens permet de *viure* el *mestre* Fabra a l'aula. Els fragments que hem destacat il·lustren, amb el seu estil, l'enorme personalitat de Fabra i la intencionalitat programàtica de les seves decisions i actituds. Les paraules reviscudes de Fabra deixen traslluir, per damunt de tot, la ferma convicció que era el moment de redreçar la situació del país i de la llengua. Conservem, com van fer Fabra i els seus coetanis, la «flama patriòtica» que obra «miracles», que fa coses que d'altra manera no es farien —o mai no gosaríem fer.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA, Alfred (2006). «Català superior (1937): Apunts d'Alfred Badia». Ed. a cura de Maria-Rosa Lloret i Joan Rafael Ramos. A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 973-1070.
- CASTELLANOS, Jordi (1990). «L'ortoèpia segons Fabra». *Els Marges*, núm. 42, p. 83-91.
- CÀTEDRA XII = «XII. [La l palatal i la l doble]». A: «Càtedra de Llengua Catalana (1912-1913): Apunts anònims». Reed. a cura de Maria-Rosa Lloret i Joan Rafael Ramos. A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 736-739. [Ed. de 1913: *Catalunya*, núm. 306, p. 478-479]
- FABRA, Pompeu (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- FLORENSA, Adolf (2006 [1968]). *Un cursillo de fonètica catalana: Apuntes tomados por Adolfo Florensa, arquitecto*. Reed. a cura de Maria-Rosa Lloret i Joan Rafael Ramos: «Curset de fonètica (1933): Apunts d'Adolf Florensa». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 773-812. [1a ed.: Barcelona: Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares, 1968]
- FOIX, Josep Vicenç (1965 [1913]). *Catalans de 1918*. Barcelona: Edicions 62.
- GRAMMONT, Maurice (1933). *Traité de phonétique*. París: Delagrave.
- JULIÀ-MUNÉ, Joan (2005). «Introducció general a l'època i a la lingüística catalana». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 1. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 93-153.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- LLORET, Maria-Rosa (2008). «L'excepcionalitat sil·làbica de s: de Fabra als nostres dies». *Catalan Review*, núm. 22, p. 265-292.
- LLORET, Maria-Rosa; RAMOS, Joan-Rafael (2006). «Els cursos orals de Pompeu Fabra». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 663-706.
- MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.) (2006). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- MIRACLE, Josep (2006 [1971]). «Nota proemial». A: MIRAVITLLES (2006 [1971]), p. 819-821.
- MIRAVITLLES, Joan (2006 [1971]). *Apunts taquigràfics del Curs superior de català (1934-1935) professat per Pompeu Fabra a la Universitat Autònoma de Barcelona*. Reed. a cura de Maria-Rosa Lloret i Joan Rafael Ramos: «Curs superior de català (1934-1935): Apunts de Joan Miravittles i Serradell». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 813-971. [1a ed.: Andorra la Vella: Erosa, 1971]
- SAUSSURE, Ferdinand de (1916). *Cours de linguistique générale*. París: Payot.

Domènec Guansé, primer biògraf de Pompeu Fabra

MONTSERRAT CORRETGER i JORDI GINEBRA
Universitat Rovira i Virgili

1. SEGUIMENT DE LA IMPLANTACIÓ DEL FABRISME

El primer text que coneixem de Domènec Guansé dedicat específicament a Fabra o a les seves obres és una ressenya del *Diccionari general de la llengua catalana* publicada a *La Publicitat* el 29 de desembre de 1932.¹ La ressenya destaca «la justesa i la claredat de les definicions», «la gràcia amb què els exemples nombrosos són triats», l'abundància de modismes i, en relació amb el que constituïa un punt central de les preocupacions guanserianes, el fet que el diccionari apareix com un «vestit folgat per al nostre pensament», és a dir, que permet als escriptors la diversitat estilística, i no justifica, per tant, la prosa gramaticalment correctíssima però que fa «la impressió d'una cosa inerta, com si llegíssiu esperanto o qualsevol altre idioma artificial» (Guansé, 1932, p. 3).

L'any 1933 Guansé va participar activament en una altra iniciativa relacionada amb la promoció del diccionari de Fabra. L'editor, Antoni López Llausàs, va tenir la idea de publicar un quadern amb opinions laudatòries del diccionari procedents de polítics i escriptors de renom. Va encarregar la feina de curador i compilador a Guansé, que es va adreçar a les figures més representatives del país. El resultat va ser un opuscle que contenia, en reproducció facsímil, un recull de breus panegírics autògrafs de personalitats com Francesc Macià, Jaume Bofill i Mates, Francesc Cambó, Pere Coromines, J. V. Foix, Josep M. López Picó, Joan

1. Aquest text, ja comentat per Corretger (2011, p. 63), està consignat a la bibliografia sobre l'obra i figura de Fabra del novè volum de les *Obres completes* (Pineda, 2013). La «fabrologia» de Guansé consta de tretze textos. Hem localitzat l'article de *La Publicitat* de 1932 a partir de Pineda (2013). Dels altres onze textos, set estan consignats en aquesta bibliografia, i quatre no: l'article de *La Rambla* (1935), el perfil dels *Retrats literaris* (1947) i els dos textos publicats a *Germanor* (1949 i 1955). Una recerca extensa probablement faria descobrir més textos de Guansé sobre Fabra.

Puig i Ferreter, Carles Riba, Antoni Rovira i Virgili, Joaquim Ruyra, Josep M. de Sagarra i d'altres. També de Guansé mateix, que escrivia el següent: «Pompeu Fabra, amb el seu Diccionari General de la Llengua Catalana, és el revolucionari més gran de Catalunya, perquè aconseguí d'imposar un ordre: tot allò que cau fora de l'abast de la seva obra, és obscura barbàrie que no compta».² L'aplec d'opinions va encapçalat per un prefaci de tres pàgines, que no té títol ni signatura, però que hem d'atribuir forçosament a Guansé mateix.³ Un dels elements que cal destacar-ne és l'al·lusió explícita al diccionari de Fabra com a diccionari oficial: «Tots plegats —i podem dir que tots plegats representen Catalunya— es someten joiosos, si no a la dictadura, almenys al fet normatiu que implica un diccionari que esdevé OFICIAL per voluntat de tots» (la majúscula és de l'original).

El 1934, a la col·lecció «Quaderns Blaus», que dirigien Màrius Aguilar i Carles Soldevila, va aparèixer *Pompeu Fabra*, la primera biografia del gramàtic publicada com a llibre, i el mateix any es publica un nou article de Guansé sobre Fabra, amb motiu d'un esdeveniment important. Com se sap, aquell any Francesc Maheu, que havia estat el capdavanter de l'antifabrisme combatiu dels darrers lustres, va oferir a Fabra la presidència dels Jocs Florals. Els estudiosos consideren aquest fet de gran relleu simbòlic i institucional, ja que el valoren com el final de la «batalla de les Normes». Guansé va aprofitar l'avinentesa per publicar un article al setmanari *La Rambla* dedicat a la qüestió. Per a Guansé, la «presidència de Fabra als Jocs Florals marcarà una data fonamental en la cultura catalana. Representa la fi d'una lluita, d'una lluita de més de quaranta anys per la unificació i normalització del català» (Guansé, 1934b). (Fixem-nos en el terme *normalització*, que no es generalitza amb aquest ús fins molt posteriorment.) L'últim treball dedicat a Fabra anterior a la Guerra Civil va ser publicat el 20 de gener de 1935 a la revista quinzenal *Priorat*, de Falset, amb el títol «L'obra de Pompeu Fabra». Hi resumia les línies mestres ja exposades al llibre de 1934 amb atenció especial als dos moments culminants de la seva vocació de gramàtic (Guansé, 1935, p. 4).⁴

2. Guansé [1933, s. p.]. L'opuscle no està datat i no conté cap indicació sobre el nom del compilador, però sabem que va ser Guansé perquè ell mateix en va parlar anys després: «El seu èxit [del diccionari] va ser enorme. Una de les coses que em donà la mesura del seu èxit, va ser un fascicle de simple propaganda que m'encarregà el seu editor, Antoni López Llausàs. Aquell fascicle consistia essencialment en un arrecplec d'opinions autografiades de les personalitats més il·lustres del país» (Guansé, 1949, p. 21). Al Fons Domènec Guansé (FDG) de l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) es conserva, per exemple, la carta amb què Joan Estelrich va enviar-li l'opinió. Es poden consultar imatges de l'opuscle al web <http://lexicografia.blogspot.com/>. Agraïm a Joan Puig Malet que ens hagi facilitat l'accés a aquests textos.

3. L'atribució és segura. Tot i que l'estil és lleugerament més neutre i oficialista que l'habitual de Guansé, literari i creatiu, les coincidències de contingut i de forma amb la ressenya de 1932 no permeten el dubte. I això malgrat que resulti estrany que fes un pròleg en un aplec d'opinions en el qual també participava com a autor.

4. Hem conegut aquest text gràcies a Xavier Rull (2012, p. 158 i 159).

L'últim treball dedicat a Fabra anterior a la desfeta del 1939 va ser publicat el 24 de febrer de 1938 a *La Publicitat*, amb motiu dels seus setanta anys. És un article molt breu, «La vocació de Pompeu Fabra», signat amb el pseudònim Begur, que tracta exclusivament els dos episodis de la vida del gramàtic que havien protagonitzat l'article del 1935: el de la carta als nebots i el de la descoberta de la inutilitat de les gramàtiques catalanes del moment.

Ja a l'exili, Guansé publica el 1947 els *Retrats literaris*, entre els quals n'hi ha un de dedicat a Fabra. És un text breu, centrat en el perfil humà del personatge retratat. Algunes anècdotes ja figuraven a la biografia de 1934, però Guansé no fa pas un resum del llibre. S'hi endevina la preocupació, elegantment diluïda en un text més descriptiu que argumentatiu, per reafirmar, en un moment polític extremament difícil, l'autoritat de Fabra: «Sobta, però, avui que tot ho veiem tan clar i tan senzill, avui que ningú no dubta que la raó i el més elemental bon sentit ha estat sempre de la seva banda, considerar els adversaris que ha tingut en la seva ja llarga i gloriosa carrera» (Guansé, 1947 i 1994, p. 194).

Dos anys després Guansé escriu el seu primer text sobre Fabra posterior a la mort del Mestre. Es tracta de l'article «La vida exemplar de Pompeu Fabra», publicat a la revista *Germanor* el 1949. És un treball molt més extens que el de 1947, en el qual el predomini de la descripció humanitzadora s'equilibra amb l'increment de la valoració directa i clara: «La vida de Pompeu Fabra és una de les completes i reeixides que s'ha produït a Catalunya des dels primers temps de la Renaixença. Una vida que, de bon principi, s'orienta vers la seva finalitat. I en tal manera que, àdhuc no admetent el providencialisme, es fa difícil, en pensar-hi, evitar-ne el mot» (Guansé, 1949, p. 11).

El 1955 apareix, també a *Germanor*, l'article «Segona edició del Diccionari Fabra», que, contra el que sembla que promet el títol, és molt més una reflexió sobre la situació social i política de la llengua i del país que una ressenya o notícia de la reedició de l'obra de Fabra. Per Guansé, la figura de Fabra encarnava i definia l'esperit de disciplina que imperava en la vida intel·lectual catalana dels anys trenta, i el diccionari havia concretat el somni d'una generació d'escriptors. El crític contraposava els esforços dels personatges del món de la cultura amb l'actuació dels polítics, que jutjava severament (Corretger, 2011, p. 63). Guansé aprofitava per desprestigiar la posició d'escriptors espanyols com Unamuno o Madariaga, perquè havien manifestat que el català modern era una creació artificial. I els retreia que amb aquesta visió només «hi tenen a veure les lleganyes que sovint es crien als ulls dels més excel·lents pensadors castellans quan miren Catalunya amb por d'enlluernar-se» (Guansé, 1955, p. 3). Acabava celebrant l'aparició de la segona edició del diccionari, però alertava que tampoc no calia fer-se il·lusions per al futur, i insistia de nou que, si els polítics haguessin actuat amb la mateixa disciplina que els intel·lectuals, el país no hauria caigut tan avall i la recuperació seria més fàcil.

El 1963, amb motiu del cinquantenari de les *Normes ortogràfiques*, Guansé publica a *Serra d'Or* l'article «Fabra, un inconegut».⁵ És un retrat, amable i cordial, del perfil humà de Fabra, redactat més en la línia del retrat de 1947 que no pas del text de 1949. En acabar-lo, Guansé valora el gramàtic situant-lo en la seva «generació natural», segons el seu caràcter: «en realitat, la generació on encaixà plenament, i a la qual espiritualment va pertànyer, és la generació que comença amb Carles Riba, que ja tenia vint-i-cinc anys menys: una generació que va creure que era arribada l'hora de canviar el mite i l'englantina per l'anàlisi psicològica i la música de cambra».

L'any 1964 l'editorial Alcides va publicar la segona edició de la biografia de Fabra, un text reelaborat i ampliat a partir del llibre de 1934, i el 1966 Guansé va publicar una nova edició, molt revisada, dels *Retrats literaris*, ara amb el títol d'*Abans d'ara (retrats literaris)* (Corretger i Foguet, 2015). Hi va suprimir el retrat que havia dedicat a Fabra, en part perquè feia dos anys acabava de publicar-ne la biografia en llibre, i en part com a resultat d'una decisió que explicava al pròleg —que la sèrie estava «exclusivament dedicada a literats»—, on d'altra banda no deixava de fer-ne un retrat breu (Guansé, 1966, p. 9-10), en el qual afirmava, entre altres coses, que l'obra de Fabra «és el que promogué el gran miracle de l'època, el que constitueix el més alt honor del període, el que millor el caracteritza: l'acceptació unànime de les normes, la unificació del català literari, la clarificació de la llengua parlada» (Guansé, 1966, p. 9).

Finalment, cal fer referència al que hauria pogut ser el darrer text de Guansé sobre Fabra. I que no va ser. El 1968 la revista *Destino* preparava un número especial a propòsit del centenari del naixement de Fabra. Els editors van demanar un article a Guansé, però l'escriptor tarragoní va refusar l'oferta. Ell mateix explica la situació al seu amic, l'editor Pelai Sala:

[...] l'alternativa que se'm presenta —que es pla[n]teja a tot escriptor català— no m'abellix. Fa poc que em demanaven un article per a *Destino* amb motiu del número especial que preparen per a commemorar la naixença de Pompeu Fabra (el centenari). El motiu em plaïa i em temptava. Abans de donar una resposta definitiva, m'hi vaig pensar, amb el full posat a la màquina per si em decidia. Ni ho vaig començar. Vaig tenir la sensació que seria grotesc, que tots els «amics» s'imaginarien que aprofitava una bona avinentesa i un bon moment per a infiltrar-me en aquella publicació. Vaig declinar.⁶

5. Vegeu Granados (2003, p. 72) i Corretger (2011, p. 265 i 290).

6. Carta de Domènec Guansé (datada a Barcelona) a Pelai Sala (Santiago de Xile) del 7 de febrer de 1968 (FDG, ANC).

2. LA PRIMERA BIOGRAFIA DE FABRA

Com hem dit, el que atorga a Guansé un lloc més destacat entre els escriptors que van seguir i impulsar la implantació del fabrisme és la seva condició d'autor de la primera biografia de Fabra. El llibre, *Pompeu Fabra*, va ser un encàrrec de Carles Soldevila per a la sèrie «Quaderns Blaus», que dirigia amb Màrius Aguilar i que publicava la llibreria Catalònia. Guansé es va entrevistar amb Fabra a l'Ateneu Barcelonès per recollir informació i dades (Guansé, 1998, p. 78-79). Encara que es tractava d'una obra d'encàrrec, l'autor hi va treballar amb el mateix esperit amb què s'ocupava sempre de la literatura. A més, havia de ser un encàrrec plaent per a ell, com cal deduir del que hem explicat als paràgrafs anteriors. El llibre, de fet, complementa l'activitat crítica de Guansé, basada, pel que fa als criteris lingüístics, en la naturalitat i la flexibilitat del pensament gramatical de Fabra. Demuestra, també, les raons per les quals la normativa fabriana és la garantia d'una producció literària catalana moderna, de nivell europeu i, sobretot, plural. Totes les posicions creatives s'hi poden centrar sense limitacions. A més, la biografia descobreix les bases del treball de Fabra i aproxima la seva personalitat al públic. Vida i obra s'uneixen en una presentació —ja deutora de Sainte-Beuve— que humanitza el treball del professor i del gramàtic, generador de vida i d'entusiasme per la llengua.⁷

La segona versió, revisada i molt ampliada, de la biografia fabriana va aparèixer el 1964, com a primer fruit de Guansé en el seu retorn a Catalunya. Sorgeix com a pont entre els *Retrats literaris*, que el 1947 apopen el món cultural de preguerra, ja perdut definitivament, a la catalanitat exiliada, i els retrats d'*Abans d'ara*, del 1966, que informen les noves generacions en plena dictadura de la ingent producció cultural i literària catalana durant els primers quaranta anys del segle xx. La biografia de Fabra se situa entre aquests dos títols: forma part del primer i queda exclosa del segon, amb una justificació a la qual ja ens hem referit.

Aquesta biografia definitiva de Fabra (pensem que l'anterior només arribava a l'any 1934) sorgí de l'encàrrec que li féu l'editorial Alcides, fundada el 1961 i dirigida per Pere Puig Quintana, on eren redactors Francesc Vallverdú i Albert Manent. Guansé hi col·laborà amb la de Margarida Xirgu (núm. 11) i la de Pompeu Fabra (núm. 14) (Dalmau, 2001, p. 112-113).

Guansé era un escriptor molt ben acreditat com a autor de retrats i semblances; per aquest motiu en arribar a Barcelona rebé diversos suggeriments de l'edi-

7. No hem fet una recerca exhaustiva de la recepció de l'obra. En va aparèixer una ressenya breu a *La República de les Lletres* (Valor, 1936), i l'any 1938 Xavier Benguerel, parlant del gramàtic, va escriure: «Caldria divulgar-la, la vida del mestre Pompeu Fabra. Domènec Guansé va escriure una sucinta i càlida biografia per als "Quaderns Blaus", però massa breu i episòdica per a conèixer bé tota la pacient i tossuda labor del nostre filòleg per antonomàsia» (Benguerel, 1938, p. 3).

torial Alcides, dels quals resten nombroses traces al seu arxiu. Així, pel gener de 1964 explicava a Pelai Sala la seva comesa en aquest ampli projecte: «També haig de fer per l'Alcides biografies de tots tamanys per una enciclopèdia biogràfica de Catalunya, en diversos volums, a partir de l'edat de pedra fins a l'actualitat. La dirigeix Ferran Soldevila i sortirà per fascicles».⁸ Per bé que hi ha constància d'aquests encàrrecs i que l'editorial va rebre una gran quantitat de biografies breus per part de Guansé, no totes les previstes veieren la llum, atès que l'empresa hagué de plegar el 1964 (Dalmau, 2001, p. 113).

L'encàrrec fet a Guansé no fou ben acceptat per tothom. En aquest sentit, l'escriptor Joan Baptista Xuriguera descobreix una certa reticència envers l'autor de la biografia tot recollint paraules d'un tercer: «Per què l'han encarregada a Guansé aquesta biografia, si no coneixia el mestre Fabra? No havia pogut escriure-la Miracle, per exemple, o bé Aramon, o Coromines?» (Xuriguera, 2009, p. 203-204). Però, com se sap, l'obra crítica de Guansé, incloses les seves galeries de retrats, demostra la injustícia d'aquests mots, atès que la seva assimilació de l'obra fabriana és un factor determinant en la definició dels conceptes literaris que aplica a les seves crítiques. Ben altrament, en una ressenya d'aquesta segona biografia, Albert Jané valorava sobretot la presentació que hi feia Guansé «d'aquest Fabra humaníssim i afable, mai engavanyat per la seva ciència, amic dels clars raonaments i enemic de polèmiques inútils i de sorolloses estridències, que sols com a últim refugi recorria a la ironia, una ironia subtil, gairebé imperceptible» (Jané, 1964, p. 613).⁹ El llibre també va agradar a Xavier Benguerel: «Acabo de llegir el teu *Pompeu Fabra*. Quan d'un llibre pots dir que t'ha fet passar una bona estona, que l'has llegit amb interès, que entre pàgina i pàgina no t'ha agafat a cap moment el pensament de fer-hi una becaina, jo crec, modestament, que és molt. M'he empassat el teu llibre en dos àpats i gairebé consecutius. Això implica que és saborós i apetitós» (carta del 4 de maig de 1964, FDG, ANC). I Josep Miracle el va qualificar de «meritíssima síntesi biogràfica» (Miracle, 1968, p. 26).

La biografia de Guansé és ja rellevant només pel fet que és la primera, i per tant pel fet que aporta tot un conjunt de dades que a partir d'aquell moment formaran part dels coneixements biogràfics generals sobre Fabra: orígens familiars, estudis, descobriment dels cenacles culturals catalanistes, estada a Bilbao, retorn atenent la crida de Prat de la Riba, etc. El llibre, a més, demostra la ductilitat del pensament gramatical de Fabra, fa veure les raons per les quals la normativa fabriana és, de fet, la garantia d'una producció literària moderna, apta per acollir totes les posicions creatives. També ens sembla destacable que Guansé aprofiti

8. Carta de Domènec Guansé a Pelai Sala (a Santiago de Xile) del 28 de gener de 1964 (FDG, ANC).

9. Text ja citat per Granados (2003, p. 55 i 85).

l'obra per transmetre als lectors aspectes més o menys tècnics del pensament de Fabra que, curiosament, costen de trobar expressats en textos del gramàtic mateix.

El treball de Guansé ens sembla encara més rellevant per un altre tret: la construcció del personatge biografiat. En més d'una ocasió Guansé va fer referència al fet que biografar un gramàtic no era una tasca brillant, ja que «la vida d'un filòleg per important que sigui és molt més difícil d'animar que la d'una actriu» (carta a Eugeni Sierra, 12 d'agost de 1963, FDG, ANC). A més, sabem que Fabra mateix havia dit a Josep Miracle aquestes paraules: «Sóc un home gris, sense relleus, sense biografia» (Segarra, 1998, p. 7). El repte de Guansé era, doncs, convertir una tasca grisa en un resultat atractiu. Però no és només que el text hagués de resultar llegidor, sinó que la figura biografiada quedés justificada. Ho va fer entretenint-se molt en l'element humà (començant ja per la personalitat del pare de Fabra) i, diguem-ho així, transcendentalitzant la figura del biografiat a partir d'aquests elements humans. Aquesta manera de fer, a més, no era nova per a l'escriptor tarragoní, sinó que responia, de fet, al seu ideal biogràfic (Corretger, 2011, p. 16-19): si el biografisme inherent a la seva crítica literària dóna testimoni de la seva comprensió humanitzadora de la literatura, en una biografia de Fabra era lògic que Guansé busqués la «comprensió humanitzadora» de la gramàtica i el gramàtic.

Guansé, doncs, transcendentalitza la trajectòria vital de Fabra perquè hi atorga sentit des del primer moment. Un sentit que apareix anunciat i confirmat per trets excepcionals que, d'una manera o altra, hem d'acabar emparentant narrativament amb els senyals sobrenaturals de les vides de sants o, sense sortir del terreny de la literatura catalana laica, amb els senyals que, d'acord amb el *Llibre dels fets*, guien la vida de Jaume I i en testifiquen el caràcter d'elegit de Déu. Una perspectiva que Guansé mantindrà sempre, en qualsevol dels textos que des de llavors dedica a Fabra, com evidencien passatges com aquest: «L'obra de Pompeu Fabra —la seva obra enorme i delicada que el fa avui el màxim prestigi de la intel·lectualitat catalana— és deguda sobretot —la intel·ligència a part— a una secreta flama, a un gran ideal que l'ha guiat durant tota la vida: l'amor a la llengua catalana» (Guansé, 1935, p. 3).

Guansé planteja la vida de Fabra, per tant, com una vida amb una missió per aconseguir, una missió totalitzadora, i l'escriptor tarragoní es presenta com el cronista que dóna testimoni de la manera com aquesta missió es manifesta, es desenvolupa, topa amb dificultats i després triomfa. Un dels episodis més representatius en aquest sentit és el de la carta als nebots:

Ell tenia dotze o tretze anys. Vivia amb els seus nebots Galí, o, més exactament, els nebots Galí vivien a casa dels pares de Fabra. S'estimaven com germans. Els Galí van marxar uns dies a Camprodon i, naturalment, s'hagueren

d'escriure. Fabra, en fer-ho, tot just estampada la fórmula tradicional: «queridos primos», està perplex. Allò no rutllava. No trobava la manera de fer sensible el seu afecte. Li semblava que escriure a unes persones que estimava tant, en un idioma diferent d'aquell en què acostumava a parlar-los, era com fer comèdia. Aleshores, de sobte, tingué una inspiració: els escriuria en català! (Guansé, 1934a, p. 15-16)

Un altre és l'episodi de la descoberta de la ignorància suprema dels gramàtics catalans. Quan, ja resolt a escriure en català, Fabra busca una gramàtica per aprendre'n, troba a casa el diccionari de Pere Labèrnia i la gramàtica de Bofarull i Blanch: «Fabra fullejà aquests llibres amb passió. No trigà a adonar-se de llur insuficiència. La gramàtica, sobretot, mancada de mètode, era gairebé incoherent [...]. Fabra, adolescent, comença a tenir rubor d'aquest desori» (Guansé, 1934a, p. 16-17). Per aquest motiu decideix investigar pel seu compte, descobreix gramàtiques italianes, angleses i franceses —«gramàtiques de debò» (p. 17)—, amb les quals aprèn ràpidament aquests idiomes, i aquesta facilitat que percep per les llengües li desvetlla una ambició que «fou decisiva no sols per al propi esdevenidor, ans per als destins espirituals de Catalunya: l'ambició d'escriure una gramàtica catalana» (p. 17).

Sebastià Bonet (1993, p. 5-6) ha estat el primer estudiós a trobar un paral·lisme entre aquesta sobtada presa de consciència de Fabra i l'*epifania* —la manifestació de la seva missió d'artista— del *Retrat de l'artista adolescent* de James Joyce. Bonet parla del «retrat del gramàtic adolescent». Les dues manifestacions fabrianes —les dues *epifanies*— revelen al Fabra adolescent la seva transcendental missió al món. Fixem-nos, a més, que, vist des de la perspectiva de la lingüística d'avui (tot i que això en aquell moment no podia haver estat pensat així de cap manera), les dues epifanies —i les missions consegüents— encaixen en els dos àmbits en què s'organitza la planificació lingüística. El rebuig del castellà i l'opció pel català en la redacció de les cartes pertanyen a l'àmbit de l'ús, de l'estatus; i el rebuig de les gramàtiques deficients i l'opció per l'elaboració de la bona gramàtica pertanyen a l'àmbit del corpus, de l'estructura de la llengua.

3. CONCLUSIONS

La dedicació constant i compromesa de Domènec Guansé a la divulgació i exaltació de l'obra de Fabra contribueix a mostrar que el triomf del fabrisme no va ser exclusivament el resultat de la qualitat tècnica dels treballs gramaticals de Pompeu Fabra, ja que, com va escriure Guansé mateix, «seria absurd d'atribuir a un sol home tots els resultats obtinguts» (Guansé, 1966, p. 9). La dedicació de Guansé contribueix a mostrar, doncs, que Fabra «per a dur endavant els seus

propòsits necessitava, i utilitzà, nombrosos col·laboradors, auxiliars i deixebles» (Guansé, 1966, p. 9). Alhora, des d'una perspectiva complementària, també contribueix a mostrar que la reforma lingüística de Fabra va ser percebuda, entre els intel·lectuals i escriptors de les primeres dècades del segle xx, com la creació d'un instrument precís i adequat per a la construcció d'una cultura moderna, autònoma i plural. La «canonització» de la figura de Fabra realitzada per Guansé —construint un personatge mític, a partir de la narració, hàbilment transcendentalitzada, d'episodis ordinaris— sembla que hem de considerar-la, en aquest context, un mitjà per garantir que la utilitat d'aquest instrument ja no serà mai més posada en dubte i que, per tant, la normalitat i el progrés de la cultura catalana no podran ser obstaculitzats per l'anarquia intel·lectual, la barbàrie i la desmesura.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BARGALLÓ VALLS, Josep (1994). «Domènec Guansé, retratista dels escriptors catalans entre dues dictadures». A: GUANSÉ, Domènec. *Abans d'ara: Retrats literaris*. Introducció i edició de Josep Bargalló Valls. Tarragona: El Mèdol, p. 7-15.
- BENQUEREL, Xavier (1938). «Meridians. Els setanta anys de Pompeu Fabra». *Meridià*, any I, núm. 7 (25 febrer), p. 3.
- BONET, Sebastià (1993). «Pròleg». A: FABRA, Pompeu. *Ensayo de gramática de catalán moderno; Contribució a la gramática de la llengua catalana*. Ed. facsimil. Barcelona: Alta Fulla, p. 5-48.
- CORRETGER, Montserrat (2011). *Domènec Guansé, crític i novel·lista: entre l'exili i el retorn*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CORRETGER, Montserrat; FOGUET, Francesc (2015). «Els Retrats literaris de Domènec Guansé». A: BALAGUER, Enric; FRANCÉS, Maria Jesús; VIDAL, Vicent (ed.). *Aproximació a l'altre: Biografies, semblances i retrats = An approach to the other: Biographies, resemblances and portraits*. Amsterdam: John Benjamins, p. 83-89.
- DALMAU I JOVER, Antoni (2001). *Una flama en la nit: Pere Puig i Quintana o el combat cultural sota el franquisme*. Barcelona: Galerada.
- GRANADOS, Txell (2003). *Una passejada per la vida i l'obra de Domènec Guansé*. Tarragona: El Mèdol.
- GUANSÉ, Domènec (1932). «Els llibres nous. Diccionari general de la llengua catalana de Pompeu Fabra». *La Publicitat*, any LIV, núm. 18218 (29 desembre), p. 3.
- [1933]. [Opinió autògrafa de Domènec Guansé]. A: GUANSÉ, Domènec [ed.]. *Diccionari general de la llengua catalana de Pompeu Fabra: Opinions autògrafes*. Barcelona: Llibreria Catalònia, s. p.
- [1934a]. *Pompeu Fabra*. Barcelona: Catalònia, s. d.
- (1934b). «La batalla de la llengua. Pompeu Fabra als Jocs Florals». *La Rambla*, any v, núm. 229 (7 maig), p. 2.
- (1935). «L'obra de Pompeu Fabra». *Priorat*, núm. 146 (20 gener), p. 3-4.
- (1938). «La vocació de Pompeu Fabra». *La Publicitat*, any 60, núm. 19776 (24 febrer), p. 4.

- GUANSÉ, Domènec (1947). «Pompeu Fabra». A: *Retrats literaris*. Mèxic: Catalònia, p. 143-150.
- (1949). «La vida exemplar de Pompeu Fabra». *Germanor*, núm. 535-536 (gener-febrer), p. 11-22.
- (1955). «Segona edició del Diccionari Fabra». *Germanor*, núm. 590 (gener-juny), p. 1-3.
- (1963). «Fabra, un inconegut». *Serra d'Or*, 2a èp., any VI, núm. 1 (desembre), p. 52-54.
- (1964). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Alcides.
- (1966). *Abans d'ara (retrats literaris)*. Barcelona: Aymà-Proa.
- (1994). *Abans d'ara: Retrats literaris*. Introducció i edició de Josep Bargalló Valls. Tarragona: El Mèdol.
- (1998). «[Testimoniatge de] Domènec Guansé i Salesas». A: MIR, Jordi. *Memòria de Pompeu Fabra: 50 testimonis contemporanis*. Barcelona: Proa, p. 77-82.
- GUANSÉ, Domènec [ed.] [1933]. *Diccionari general de la llengua catalana de Pompeu Fabra: Opinions autògrafes*. Barcelona: Llibreria Catalònia. [Opinions autògrafes de Francesc Macià, Jaume Aguadé, entre d'altres]
- JANÉ, Albert (1964). «Els llibres. *Pompeu Fabra*, per Domènec Guansé». *Serra d'Or*, 2a èp., any VI, núm. 9 (setembre), p. 60-61.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà. [Ed. facsímil: Barcelona: Proa, 1998]
- PINEDA I CIRERA, Anna (2013). «La recepció de Pompeu Fabra. Bibliografia sobre l'obra i la figura». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona: Proa: Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 839-905.
- RULL, Xavier (2012). «La difusió del fabrisme al Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta a través de la premsa local (1927-1936)». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 153-160.
- SEGARRA, Mila (1998). *Pompeu Fabra: L'enginy al servei de la llengua*. Barcelona: Empúries.
- VALOR, Enric (1936). «Quaderns Blaus. "La Nostra Gent". *Pompeu Fabra*, per Domènec Guansé». *La República de les Lletres* [València], any III, núm. 8 (abril-juny), p. 30.
- XURIGUERA, Joan Baptista (2009). *Diari*. Lleida: Signe, p. 203-204.

Visites de Pompeu Fabra a Tarragona

JORDI GINEBRA
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

Fins ara no s'ha intentat fer la crònica de les visites de Pompeu Fabra a Tarragona. És un fet estrany, si es té en compte que a Tarragona s'organitzen des de fa quinze anys els col·loquis dedicats a Fabra. En aquesta comunicació, doncs, es pretén documentar les visites que el gramàtic va fer a Tarragona durant les primeres dècades del segle xx. Es tracta d'una recerca de base hemerogràfica i arxivística, que servirà alhora per tractar de determinades tensions sociolingüístiques que es van viure a la ciutat del Francolí durant els anys de la república. Es pretén, en última instància, contribuir a documentar i contextualitzar la biografia de Fabra, una exigència potser indefugible ara que la informació sobre Fabra és cada vegada més accessible i que és possible plantejar-se la compilació completa de totes les seves dades biogràfiques.

2. CRONOLOGIA DE LES VISITES

La primera visita de què tenim constància és del dia 24 de maig de 1922, segons que informa el periòdic *La Veu de Tarragona* del 27 de maig: «El passat dimecres passà el dia a Tarragona D. Pompeu Fabra, de l'Institut d'Estudis Catalans, que vingué per a assistir a l'examen dels alumnes de les classes de català que subvenciona l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana» (Redacció, 1922). Aquestes classes devien ser les que es feien a l'Escola Normal (Duran, 1997, p. 145). No sabem res més d'aquesta visita, que, d'altra banda, no consta a la cronologia de Fabra més actualitzada que tenim, que és la del volum novè de les *Obres completes* (Jané i Mir, 2013).

La segona visita, de vuit anys després, és només de pas. D'acord, ara, amb el que ens indica el *Diario de Tarragona* en una breu notícia intitulada «Llegada de intelectuales catalanes», la nit del 30 de maig de 1930 va arribar Jaume Bofill i Mates, que anava de viatge a València per fer de mantenidor dels Jocs Florals de Lo Rat Penat, acompanyat de Pompeu Fabra, Estanislau Duran i Miquel Ferrà (Redacció, 1930). L'endemà al matí, 31 de maig, devien reprendre el viatge.¹

La tercera visita va ser l'any següent, el 17 de juliol de 1931, per pronunciar la conferència «L'ensenyança de la llengua catalana», dissertació que tancava el cicle organitzat, com en anys anteriors, per la Inspecció de Primera Ensenyança. La presència de Fabra a Tarragona s'emmarca, ara, en un context nou, després de la proclamació de la república i després de l'anomenat Decret de bilingüisme, que va crear un cert clima d'eufòria entre els catalanistes. Fabra, a més, havia estat designat inspector de l'ensenyament de català a les escoles de mestres. El diari *Tarragona Federal* en va oferir el dia següent una ressenya plena d'entusiasme (però que no permet fer-se una idea clara del contingut de l'exposició). L'acte, presidit per Ramon Nogués, governador civil, va ser solemne i concorregut. El presentador de Fabra va ser Manuel Galés, diputat al Parlament i professor de la Normal, i hi van assistir personalitats com Ramon Nogués i Biset, diputat a Madrid; Pere Lloret, alcalde de la ciutat; Laura Miret, directora de la Normal (dones), i Miquel Sancho, director de la Normal (homes) (Redacció, 1931b).²

Només quatre mesos després va tenir lloc la quarta visita, també per pronunciar una conferència, ara com a acte de presentació pública de la delegació tarragonina de Palestra, entitat patriòtica fundada el 1930, que presidia el mateix Fabra. La xerrada, amb el títol «El català, llengua de l'ensenyament», es va fer el 29 de novembre al saló d'actes de l'Ajuntament, i el presentador en va ser Joan Antònio i Guàrdias, president de l'esmentada delegació. Van donar detalls de l'acte les publicacions locals *Diari de Tarragona* (1 i 4 de desembre), *La Cruz* (1 de desembre) i *La Veu de Tarragona* (1 de desembre), i el diari barceloní *La Publicitat* (4 de desembre). Entre els assistents hi havia el director de l'Escola Normal, Miquel Sancho, i el diputat al Parlament Manuel Galés. Va presidir l'acte el senyor Josep Gilabert, alcalde accidental. La sala era plena d'una concurrència devota i

1. La parada a Tarragona no consta en cap font bibliogràfica, però el viatge a València sí que està àmpliament documentat. Vegeu, entre d'altres, Pitarch (2008, p. 67), Jané i Mir (2013, p. 810) i Murgades (ed., 2013, p. 659-661).

2. El títol de la conferència l'he obtingut de Jané i Mir (2013, p. 814), que tanmateix no donen cap altra dada a part de la data i el títol. En canvi, *Tarragona Federal* no n'indica el títol. Uns quants dies abans de la conferència, *La Veu de Tarragona* havia anunciat que Fabra arribaria a Tarragona el 16 de juliol, «Per tal de donar uns curssets de català per a funcionaris i mestres nacionals» (Redacció, 1931a). No tinc més referències d'aquesta qüestió, si no és que al·ludien, amb certa confusió, a l'acte del dia 17.

entusiasta. El fil conductor del discurs de Fabra va ser la idea que amb l'Estatut d'autonomia no n'hi hauria prou per normalitzar la llengua, sinó que calia, a més, el compromís dels catalans. Els amfitrions van dur Fabra a visitar la catedral i les muralles romanes.³

De la cinquena visita, un any posterior, en sabem poca cosa. La secció «Miscel·lània» del *Diari de Tarragona* del 3 de desembre de 1932 ofería aquesta nota breu: «Avui ha estat a Tarragona l'eminent filòleg català Pompeu Fabra, catedràtic de llengua catalana de la Universitat de Barcelona. Ha visitat l'Escola Normal de Mestres, informant-se de les aspiracions dels alumnes que tenen demanat que les assignatures s'expliquin en català. Al vespre, Pompeu Fabra ha regressat a Barcelona» (Redacció, 1932).⁴

La sisena visita va tenir lloc molt poc després de la cinquena: el 20 de gener del 1933. Fabra va ser rebut a l'estació per una comissió d'alumnes de l'Escola Normal i per una professora. Tot seguit es va dirigir a l'Escola per visitar-la i saludar el director. Els alumnes, mentrestant, se n'anaren cap al saló de sessions que l'Ajuntament havia cedit perquè Fabra hi pronunciés la conferència. Va presidir l'acte el president de la Comissió de Cultura, Antoni Brunet, i hi eren el director de la Normal i d'altres professors. Al migdia Fabra va ser obsequiat amb un dinar íntim amb membres de la junta local de Palestra. A la tarda, al teatre de l'Ateneu, va pronunciar una altra conferència, «La llengua catalana i el patriotisme». Va presidir l'acte l'alcalde, Pere Lloret, amb el senyor Bru i Ferrer, president local de Palestra, entitat organitzadora de l'acte.⁵ Pot resultar sorprenent que aquesta visita i l'anterior siguin tan pròximes, i sobretot que en totes dues hi hagi la implicació de l'Escola Normal. És una qüestió sobre la qual tornaré després.

Tornem a veure Fabra a Tarragona al mes de maig del mateix any, amb motiu d'un dels actes de la commemoració del primer centenari de la Renaixença, que Palestra va organitzar a Poblet el dia 28. El gramàtic, com a president d'aquesta entitat, va passar el dia 21 a Tarragona, amb Enric Llopis i Amadeu Serch, que també n'eren dirigents, i a la tarda van participar en una reunió de la junta de la delegació tarragonina (Palestra, 1933).

3. Aquesta visita està consignada per Jané i Mir (2013, p. 814), i Murgades (ed., 2013, p. 362-366) transcriu el text de la conferència de Fabra en les tres versions de *La Publicitat*, *La Cruz* i el *Diari de Tarragona*, circumstància que m'estalvia donar més detalls del contingut del parlament.

4. La visita no apareix consignada a Jané i Mir (2013).

5. Redacció (1933a). Magriñà (2006, p. 90 i 91) parla d'una vinguda de Fabra a Tarragona, però no n'indica el dia, tot i que és segur que es refereix a aquesta visita. Jané i Mir (2013, p. 817) també consignen aquesta estada de Fabra a Tarragona, però només esmenten una de les dues conferències, «La llengua catalana i el patriotisme», i diuen que es va fer al local de Palestra (la va organitzar Palestra, però es va fer a l'Ateneu de Tarragona).

Aquesta és la setena i darrera visita de Fabra que he pogut documentar. Tres anys després, el 24 de març de 1936, el diari *Catalònia* anunciava una conferència pròxima de Fabra en el marc d'un cicle organitzat per l'Ateneu de Tarragona (Redacció, 1936a). L'endemà en tornava a parlar (Redacció, 1936b), i també en parlava el *Diari de Tarragona* (Redacció, 1936c). No he pogut comprovar, però, que aquesta conferència arribés a tenir lloc.

3. HISTÒRIA D'UN CONFLICTE

He indicat abans que potser no era previsible que Fabra vingués dues vegades, amb tan poc temps de diferència, a l'Escola Normal de Tarragona (desembre de 1932 i gener de 1933). Recordem que un decret del 9 de juny de 1931 del Govern provisional de la república havia facultat les escoles normals de Catalunya perquè creessin càtedres de català per a la formació dels futurs mestres, i que per designació oficial Fabra tenia a càrrec seu la inspecció d'aquest ensenyament (Navarro, 1979, p. 63).

A Tarragona l'Escola Normal comptava amb un grup nombrós d'alumnes compromesos amb la llengua catalana, i amb uns quants professors que els donaven suport. Això va fer que s'intentés concretar l'aplicació de l'esmentada disposició legal des del primer moment, és a dir, des del curs 1931-1932 (el decret és del juny del 1931).⁶ No tenim notícies gaire clares sobre l'èxit d'aquesta aplicació, però sabem que el professor Manuel Galés va fer almenys unes quantes classes (potser amb dificultats), ja que en la sessió del Claustre del 10 de desembre feia saber que «desea que en el horario se señalen horas para dar la clase de Gramática catalana que él desempeña».⁷ D'altra banda, a final de curs, el 28 de maig de 1932, Manuel Comes i Segura, alumne de l'Escola, en un article publicat al *Diari de Tarragona* en el qual es lamentava que els mestres tinguessin encara poc coneixe-

6. De fet, ja abans de la proclamació de la república el professor Manuel Galés havia fet una instància al Claustre de la Normal perquè es restaurés la seva càtedra de gramàtica catalana (que la dictadura de Primo de Rivera havia clausurat), instància sobre la qual el Claustre, en la sessió del 24 de març de 1931, va informar favorablement per unanimitat. Vegeu «Llibre d'actes de les sessions de Claustre. Des de setembre 1917 fins novembre 1931», p. 185 (capsa 1042 de l'Arxiu de la URV; des d'ara, AURV). (Agraeixo a Montserrat Garriga l'amable i diligent ajuda en la consulta del fons de l'Escola Normal de Tarragona de l'Arxiu de la URV.) Com se sap, l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC) havia promogut, abans de la dictadura, la creació de càtedres de català a les escoles normals (Duran, 1997, p. 145). La Normal de Tarragona havia acollit la proposta el 1917, i havia designat Manuel Galés professor de la matèria. La càtedra, voluntària i gratuïta, s'havia inaugurat al gener de 1918 (Noguera, 1984, p. 164).

7. «Llibre d'actes de les sessions de claustre. Des de gener 1931 fins juny 1936», p. 33 (capsa 1042 de l'AURV).

ment de la llengua catalana, donava aquesta informació: «Doncs bé. Heu-nos ací a les acaballes de les classes. Durant el curs s'ha fet a la Normal un tímid assaig, un curset de Gramàtica Catalana, del qual ha tingut cura la intelligent i activa professora de la Normal, senyora Montserrat Bertran [...]. Però cal que aquest pas vagi seguit d'altres».⁸ No sabem com cal conciliar aquestes dues referències (potser el curs el va començar Manuel Galés i després se'n va fer càrrec Montserrat Bertran); el cas és que poc o molt s'hi va ensenyar català, i poc o molt endevinem que les circumstàncies no van ser fàcils.

En el curs següent, 1932-1933, sembla que la situació no havia canviat gaire, però que igualment s'hi va fer docència de català. El registre de la correspondència de sortida de l'Escola consigna, el 12 d'octubre de 1932, l'enviament d'una carta a Manuel Galés i Montserrat Bertran, en la qual «Se le indica fijen dias y horas para las clases de Gramática Catalana».⁹

Uns quants alumnes, sigui com sigui, no es van accontentar amb això, i van intentar que, a més de classes de català, hi hagués classes en català. Cal tenir en compte que llavors, fins i tot la professora Bertran, quan l'assignatura que impartia no era la de català, utilitzava el castellà com a llengua docent. Però els alumnes devien saber que era amb ella que es podia mirar de canviar les coses. Així, si hem de creure el testimoniatge de l'esmentat alumne Manuel Comes, va ser llavors, a finals de 1932, que ell mateix va atrevir-se a fer el pas:

A Història de la Pedagogia, quan em va tocar a mi de donar una lliçó vaig sol·licitar de la professora de dir-la en català (no se n'hi havia donat mai cap i tot es feia en castellà!). La professora, senyora Montserrat Bertran, després d'uns instants de vacil·lació, hi va accedir, i jo vaig pronunciar la primera lliçó en català, a la Normal de Tarragona, a finals de l'any 1932. Més tard, a petició dels altres alumnes (que a poc a poc van anar dient, ells també, les lliçons en català) la senyora Bertran va explicar les lliçons en la nostra llengua.¹⁰

8. Manuel Comes i Segura (1932). Article ja citat per Magriñà (2006, p. 91), que dóna erròniament com a data de publicació el dia 25.

9. «Llibre de sortida de correspondència. Escola de Mestres. "Homes". Des de maig 13 fins desembre 1931. Escola de Mestres "Homes" - "Dones". Des de gener 1932 fins setembre 1933», p. 280 (capsa 6193 de l'AURV). També sabem que en aquest curs hi va haver classes de català pel testimoniatge posterior de Comes (1934a, p. 1) i la mateixa Bertran (1933). Caldria matisar, doncs, l'afirmació de Magriñà (2006, p. 91) —que repeteixen Magriñà i Gavalda (2010, p. 126), amb referència equivocada— que no va ser fins al curs següent, 1933-1934, que es va nomenar Bertran per al càrrec de professora de català. Si bé és cert que el document en el qual es basa Magriñà, de l'11 d'octubre de 1933, diu que «se acuerda proponer como Profesora de Catalán a Dª Montserrat Bertran, única aspirante», també diu, tot seguit, «la cual, además, ya ha venido desempeñando esta enseñanza durante los anteriores cursos» («Llibre d'actes de les sessions de claustre. Des de gener 1931 fins juny 1936», p. 117; caps 1042 de l'AURV).

10. Comes (1934a, p. 1-2). Text ja citat per Magriñà i Gavalda (2010, p. 126-127).

Probablement aquest petit «èxit» —i potser també la recomanació de la professora Bertran mateix— va animar els alumnes a demanar oficialment a l'Escola que es fessin classes en català. Però la posició dels dirigents del centre no els va ser gaire favorable. Així, el registre de la correspondència de sortida de l'Escola con-signa, el 2 de desembre de 1932, l'enviament d'una carta a Manuel Comes, en la qual «Se le contesta negativamente a su petición sobre clases en catalán».¹¹ El mateix Comes (1934*b*) explicaria després l'episodi: «Va ésser llavors que jo vaig presentar una instància a secretaria dirigida al senyor director. En primer lloc se'm va dir, d'una manera grossera, que parlés “cristiano”, i l'oficial de secretaria, amb el beneplàcit de la secretària, em va rebutjar la instància per tal com estava escrita en català.»

Fixem-nos, sigui com sigui, que aquesta nota del registre de correspondència és del 2 de desembre, i que l'endemà mateix Pompeu Fabra era a l'Escola Normal, com hem vist, «informant-se de les aspiracions dels alumnes que tenen demanat que les assignatures s'expliquin en català». ¿Havien acudit a Fabra perquè pressionés davant la direcció del centre? Tot i que la visita de Fabra devia estar prevista des d'abans, és evident que la seva presència a l'Escola tot just el dia després que les autoritats del centre havien negat als alumnes la possibilitat de fer classes en català devia incomodar l'equip directiu.

Potser Fabra es va comprometre aquell dia amb els alumnes a donar-los un suport més decidit, i potser aquesta és la raó que tornés a Tarragona molt poc després. El fet és que el 18 de gener de 1933 Montserrat Bertran adreçava una carta al director de l'Escola en aquests termes: «Havent rebut una lletra del Sr. Pompeu Fabra, Inspector de les classes de Català, assabentant-me de que vindrà el divendres propvinent, em plau comunicar-li a V. S. tal com ell m'encarrega. Li prego, que tant vosté com els altres professors, donguin als alumnes tota mena de facilitats per poguer assistir als parlaments i conferències de l'il·lustre filòleg».¹² Ignoro si aquesta carta tenia el propòsit de suavitzar unes relacions entre alumnes i pro-

11. «Llibre de sortida de correspondència. Escola de Mestres. “Homes”. Des de maig 13 fins desembre 1931. Escola de Mestres “Homes” - “Dones”. Des de gener 1932 fins setembre 1933», p. 284 (capsa 6193 de l'AURV). Cal suposar que és a aquesta petició que es referirà a final de curs la memòria preceptiva del director de l'Escola (malgrat que en un lloc es parla de classes en català i en l'altre del fet que els alumnes s'expressin en català), que indica el següent «También he de consignar aparte, por ser asunto extraoficial, que el alumno Don Manuel Comes, entonces presidente de la Asociación de estudiantes, presentó una instancia, firmada por varios alumnos, en la que solicitaban de esta Dirección se les concediese hablar en catalán en las clases, a lo que se contestó que no estaba en las atribuciones de esta Dirección el concederlo» («Memoria que el director de la Escuela Normal del Magisterio Primario de Tarragona tiene el honor de dirigir a esa superioridad en cumplimiento de lo que dispone la orden ministerial de 5 de noviembre de 1932», mecanoscrit custodiat a «Memòries. Escola Normal Magisteri 1932/1935-36», caps 5288 de l'AURV).

12. «Entrades anys 1933 a 1936 (correspondència)», lligall 1933 (caps 6098 de l'AURV).

fessors que havien esdevingut tenses. Sembla que la resposta va ser, almenys formalment, positiva, ja que el registre de la correspondència de sortida de l'Escola consigna, el 20 de gener de 1933, l'enviament d'una carta a la professora per «Delegarle la representació del Sr. Director en la conferència de D. Pompeyo Fabra Gramática Catalana».¹³ Efectivament, Fabra va visitar el director de la Normal en arribar a Tarragona, abans de fer la conferència als alumnes de l'Escola, a la qual no hi va faltar el director mateix. No sembla, doncs, que el conflicte hagués crescut.

Però les tensions degueren continuar. A partir de llavors i durant els mesos següents, els obstacles per al català no es van reduir a limitar-ne l'ús o la docència, sinó que van afectar algun aspecte administratiu relacionat amb els alumnes que havien seguit les classes. En concret, un dels problemes era que el centre es negava a expedir certificats d'haver cursat l'assignatura de català —les conegudes *papeletes*—, al·legant que no era oficial. Fabra havia de tornar a Tarragona al mes de maig, i l'esforçada professora Bertran devia pensar que una conversa entre el gramàtic i el director de l'Escola podia contribuir a solucionar el problema. Per això, el 20 de maig va escriure una carta a aquest darrer: «Tinc l'honor d'adreçar-me a V. S. per tal de comunicar-vos que, el propïent dilluns dia 22 de maig, vindrà a Tarragona l'inspector de les classes de Català i filòleg insigne En Pompeu Fabra, per a determinar amb V. S. ço que es refereix a les qualificacions de les classes de Català.»¹⁴ Alhora, però, Bertran publicava un article al *Diari de Tarragona* denunciant la situació, circumstància que no devia ajudar a la concòrdia. Explicava, així, que els alumnes de català demanaven una qualificació oficial, i que la qualificació havia de consignar-se en acta, generar una papereta i arxivar-se a secretaria. Però que la secretària de l'Escola els negava aquest dret:

Com a professora que sóc de Català des de la seva creació, m'he cregut en el deure d'intervenir. El senyor Director, l'autoritat del qual he requerit, s'ha inhibit de l'assumpte i ha dit que això era qüestió de Secretaria. La Secretària m'ha respost a mi igual que als alumnes: que el Català no era assignatura; que ella era funcionària de l'Estat espanyol i que res no tenia a veure amb Catalunya; s'ha negat en rodó a tot, inclús a donar les «papeletes» de Català. O! És que no es tracta tan sols de Catalunya, sinó també del compliment d'unes disposicions oficials, publicades per la *Gaceta*. Es tracta també del dret d'uns alumnes, els quals no han de perdre el resultat dels esforços fets ni allò que d'ells es pugui derivar. Es tracta que no se'ls molesti ni s'expulsi del claustre llurs representants amb tota il·legalitat: que no se'ls faci por amb la pèrdua de beques i d'altres drets, com a càstig de llur amor i afició al català. Es tracta de fer comprendre que els

13. «Llibre de sortida de correspondència. Escola de Mestres. "Homes". Des de maig 13 fins desembre 1931. Escola de Mestres "Homes" - "Dones". Des de gener 1932 fins setembre 1933», p. 287 (capsa 6193 de l'AURV).

14. «Entrades anys 1933 a 1936 (correspondència)», lligall 1933 (capsa 6098 de l'AURV).

procediments dictatorials han d'acabar quan la llibertat ha substituït a la Dictadura [...].

Si algú dubta del que venim dient, que s'arribi fins a la plaça dels Artillers. Allí, a l'entrada de l'Escola Normal del Magisteri Primari, veurà dos o tres grans i, després de pujar-los, un tauler d'anuncis. En ell podrà llegir un paper on s'especifica aula per aula i hora per hora quines assignatures s'ensenyen, on s'expliquen i qui les exerceix. Endebades buscarà, entre elles, el Català: Aula núm. 1 Física, Química, etc. Aula núm. 2 Història, Agricultura, etcètera. Enlloc no trobarà el Català i sortirà convençut que allí la nostra llengua no s'estudia, o que hi ha qui la menysprea o bé que a Secretaria no es dona fe d'allò que a la Normal es fa, i que, a nosaltres, com a catalans, vivament ens interessa. (Bertran, 1933)

Sabem que Fabra va marxar de Tarragona aquell dilluns 22 de maig al matí, però no sabem si abans es va entrevistar amb el senyor Miquel Sancho, director de l'Escola Normal. Si ho va fer, la trobada potser no va produir els fruits que esperava Bertran. El fet és que només quatre dies després les tensions van esclatar encara amb més força a la premsa, i en un article no signat aparegut al *Diari de Tarragona*, intitulat «La qüestió del català a la Normal de Tarragona», es deia explícitament que Fabra havia estat enviat a Tarragona pel conseller de Cultura, Ventura Gassol, «havent-se assabentat potser del que estava passant», s'afegia que no s'havia tingut amb Fabra les consideracions que se li devien, i es feia saber que l'alcalde de Tarragona havia intervingut al Parlament de Catalunya denunciant la situació de l'Escola Normal de Tarragona (Redacció, 1933b, p. 1).

¿Quina era aquesta situació? Segons el diari, s'entrebancava tant com es podia el desenvolupament dels cursos de català, no es donava certificats als qui hi assistien —com hem vist—, i certs funcionaris del centre es negaven a acceptar comunicacions orals i escrites en català. L'article acabava centrant la crítica en la persona de Luisa Alonso, secretària de l'Escola:

A la senyoreta Alonso no li és plaent l'idioma català [...]. A la senyoreta Alonso li semblen malament les reclamacions dels que demanen per al català un tracte més d'amic que d'adversari. [...] A la senyoreta Alonso, secretària de la Normal, li plauria més un establiment de l'Estat, on una discrepància conceptual i sentimental que pateix i que és superior a les seves forces i a les seves possibilitats de cordialitat, tolerància i tendra feminitat, no li faci la vida amarga, creant-li diàriament conflictes amb els alumnes o amb els professors catalans. Aquests alumnes i professors que no accepten [...] aquell pla de superioritat dominant i pretensiosament irònic en què la senyoreta Alonso es col·loca. (Redacció, 1933b, p. 2)

Al marge del conflicte, és lògic que ens fem una pregunta més directament relacionada amb el tema d'aquesta exposició: ¿Quines van ser les desconsideracions amb Pompeu Fabra? Dos dies després el director de l'Escola, Miquel Sancho,

publicava al mateix diari l'article «Aclaracions necessàries. L'assumpte del Català a l'Escola Normal», defensant-se de les acusacions. En l'escrit afirmava que l'Escola havia recomanat el major respecte i consideració al català dins l'acatament a les lleis de la república, que alumnes i professors parlaven en català sempre que calia, que no era cert que no es rebia cap escrit en català a les oficines de l'Escola, que amb motiu de la darrera Festa del Llibre s'havia repartit entre els alumnes obres de literatura catalana (i en la vetllada que s'havia celebrat es van llegir treballs i pronunciar discursos en català), i que la professora de català —per contrast amb el que corresponia— no havia pres possessió del seu càrrec (i que cap autoritat catalana ni espanyola no havia comunicat a l'Escola aquest nomenament i, per tant, administrativament, no es podia pensar a donar caràcter oficial al curs). Afegia que era la bona disposició del director el que havia fet possible que es trobessin aules i hores per fer les classes. Finalment, quant a la relació amb Fabra, s'adreçava al gramàtic demanant-li que digués si havia estat rebut de manera incorrecta, i puntualitzava que en una visita d'inspecció no es podia anar al darrere de l'inspector, sinó esperar a ser cridat. Remarcava que Fabra no inspeccionava el centre, sinó la classe de català. I deia que la direcció de l'Escola havia presentat els seus respectes a Fabra, i havia escoltat d'ell paraules plenes de consideració (Sancho, 1933).

¿Tenia raó Miquel Sancho? Tres dies després, el 31 de maig, un article de Ricard Anguela combatia les seves afirmacions:

En les taules de cafè, en el passeig i fins en el clos íntim, de la llar, es comenta apassionadament [...] la campanya descapdellada a l'entorn del tracte que es dóna al nostre idioma dintre l'Escola Normal [...]. Ens sembla una manca de sentit el que, per exemple, digui la senyora Alonso que *en negar-se donar papere-tes per a l'ensenyança del Català, autoritzada en les Normals, ho ha fet en compliment de la Llei*. Una de dues: o està autoritzada l'ensenyança del Català, o no està autoritzada; però si està autoritzada el més petit concepte de la lògica ens priva de creure que pugui existir una Llei que prohibeixi estendre *papere-tes*. (Anguela, 1933)

I, pel que fa al tracte que havia rebut Pompeu a la Normal, la denúncia d'Anguela era clara i contundent:

La visita del senyor Pompeu Fabra és una altra qüestió que cal, també, aclarir, perquè les manifestacions del senyor Sancho no responen del tot a la realitat. El Mestre Fabra entrà a la Normal quan encara no hi era el senyor Sancho i reuní els alumnes als quals dirigí la paraula, i quan arribà a l'Escola l'esmentat senyor Sancho, sabent que l'honorable Pompeu Fabra estava reunit amb els alumnes, *els féu cridar per dues vegades*, deixant l'eminent filòleg gairebé sol. ¿És que això no és una manca de consideració al venerat Pompeu Fabra? (Anguela, 1933)

4. FINAL

El conflicte lingüístic a l'Escola Normal de Tarragona va continuar viu durant més d'un any, però en aquesta exposició no en podem donar més detalls. Hem arribat fins aquí perquè ens interessava reportar aquest cas de boicot material a Fabra, ja que no tenim gaires testimoniatges —si és que en tenim cap altre— de boicot a un acte protagonitzat per Pompeu Fabra en l'època en què el gramàtic català tenia tot el reconeixement social. D'aquest episodi en queden punts per aclarir, però el que seria més rellevant és poder descobrir si va ser realment un episodi aïllat, o si el podem considerar un indicatiu de l'existència al món escolar d'aquell moment de grups socials que se sentien més aviat amoïnats pel projecte general de catalanització que havia inaugurat la proclamació de la república.¹⁵

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANGUELA, Ricard (1933). «Encara el mateix tema. El català a l'Escola Normal». *Diari de Tarragona* (31 maig), p. 1.
- BERTRAN, Montserrat (1933). «Quelcom més, referent al Català i a la Normal». *Diari de Tarragona* (20 maig), p. 1.
- COMES I SEGURA, Manuel (1932). «El català a les Escoles Normals». *Diari de Tarragona* (28 maig), p. 4.
- (1934a). «Un any a l'Escola Normal de Tarragona». *Diari de Tarragona* (12 agost), p. 1-2.
- (1934b). «Un any a la Normal de Tarragona». *Diari de Tarragona* (12 [14] agost), p. 1. [Continuació de 1934a]
- DURAN, Lluís (1997). *Pàtria i escola: L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Catarroja; Barcelona: Afers.
- FABRA, Pompeu (2013). *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- JANÉ, Albert; MIR, Jordi (2013). «Cronologia general de la vida i l'obra de Pompeu». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 781-836.
- MAGRINÀ, Cristina (2006). «L'Escola Normal de Tarragona al temps de la República (1931-1936): una renovació qüestionada». A: SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; PIQUÉ PADRÓ, Jordi (coord.). *La Segona República al Camp de Tarragona*. Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver, p. 63-97.

15. El conflicte lingüístic a l'Escola Normal de Tarragona ha estat tractat per Marrugat (1994), Magriñà (2006) i Magriñà i Gavalrà (2010), però demanaria una monografia exhaustiva. Entre els detalls pendents de l'episodi hi ha el de determinar de quina de les visites de Fabra es parla (desembre de 1932 o gener de 1933). Les referències de la premsa a les desatencions de la direcció de l'Escola envers Fabra van continuar. Se'n parla, per exemple, en articles al *Diari de Tarragona* de l'1 d'agost i del 15 d'agost de 1934.

- MAGRIÑÀ, Cristina; GAVALDÀ, Antoni (2010). «El difícil encaix de la legislació republicana a l'Escola Normal de Tarragona. Combats de la professora Montserrat Bertran Vallès». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, núm. 21, p. 117-133.
- MARRUGAT, Eva (1994). «L'ensenyament del català a Tarragona durant el període republicà: un estudi des de la premsa». *Kesse*, 2a èp., any IV, núm. 16 (desembre), p. 9-12.
- MURGADES, Josep (ed.) (2013). «Textos i materials». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 61-777.
- NAVARRO, Ramon (1979). *L'educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62.
- NOGUERA, Joana (1984). *La Escuela Normal de Tarragona, 1843-1931: Cien años de la vida de una Escuela Normal*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona.
- PALESTRA (1933). «Commemoració del Primer Centenari de la Renaixença Catalana a Poblet». *Diari de Tarragona* (23 maig), p. 1.
- PITARCH, Vicent (2008). «La participació de l'Institut d'Estudis Catalans en el procés de gestació de les Normes de Castelló». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Castelló de la Plana en homenatge a les Normes de Castelló (14 i 15 de desembre de 2007)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 59-73.
- [REDACCIÓ] (1922). «Novas». *La Veu de Tarragona* (27 maig), p. 3.
- (1930). «Notícies de províncies». *Diario de Tarragona* (31 maig), p. 6.
- (1931a). «Informació local». *La Veu de Tarragona* (21 juny), p. 5.
- (1931b). «La conferència d'En Pompeu Fabra a la Diputació». *Tarragona Federal*, 2a èp., any II, núm. 59 (18 juliol), p. 3.
- (1932). «Pompeu Fabra, a Tarragona». *Diari de Tarragona* (3 desembre), p. 4.
- (1933a). «Una visita de l'eminent catedràtic Pompeu Fabra». *Diari de Tarragona* (22 gener), p. 5.
- (1933b). «La qüestió del català a la Normal de Tarragona». *Diari de Tarragona* (26 maig), p. 1-2.
- (1936a). «Les pròximes conferències de l'Ateneu de Tarragona». *Catalònia* (24 març), p. 2.
- (1936b). «Ateneu de Tarragona. El curs de Conferències». *Catalònia* (25 març), p. 3.
- (1936c). «Ateneu de Tarragona. El curs de Conferències». *Diari de Tarragona* (25 març), p. 3.
- SANCHO, Miquel (1933). «Aclaracions necessàries. L'assumpte del Català a l'Escola Normal». *Diari de Tarragona* (28 maig), p. 1.

Carta inèdita de Pompeu Fabra a Rafael Patxot

MÒNICA MONTSERRAT GRAU
Postgrau de Correcció i Assessorament Lingüístic
(Universitat Autònoma de Barcelona)
Universitat Oberta de Catalunya

1. L'APARICIÓ D'UN NOU DOCUMENT DE POMPEU FABRA

La casualitat va voler, fa uns mesos, que el matemàtic i expresident de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) Manuel Castellet i Solanas em proposés la correcció d'un llibre sobre «l'exili» de la imatge de la Mare de Déu de Núria. Com a comissionat per al Patrimoni Documental del Centre Excursionista de Catalunya, Castellet va rebre tota la documentació del fons Estudi de la Masia Catalana, propietat de la família Patxot, de mans de la néta de Rafael Patxot, Núria Carreras i Patxot.¹ Aquest fet va propiciar el manteniment d'una relació epistolar entre Manuel Castellet i Núria Carreras, i el naixement d'una amistat, el 2010, que, malgrat la distància, s'ha mantingut. Núria Delétra-Carreras i Patxot va explicar a Castellet un episodi que ratlla l'èpica sobre com la seua família —que l'any 1936 es va exiliar a Suïssa encapçalada per l'avi Rafael Patxot—, en una època d'agitació i amb moviments anticlericals, va «salvar» la imatge de la Mare de Déu de Núria, en traslladar-la des del santuari fins a Suïssa.

El 30 de maig del 2013, mentre jo estava immersa en la correcció d'aquest llibre sobre la Mare de Déu de Núria, va tindre lloc l'acte de presentació del novè volum de les *Obres completes* de Pompeu Fabra a l'IEC. Aquest volum recull textos i documents —correspondència inclosa— d'índole diversa (d'interès lingüístic, sociopolític, crític i biogràfic). A l'Espai Fabra, inaugurat en aquell mateix acte, hi vaig poder saludar Manuel Castellet (president de l'IEC del 1995 al 2002). En el transcurs de la

1. Núria Carreras i Patxot signa, de fet, Núria Delétra-Carreras i Patxot, en virtut del seu casament amb Jean Delétra. De nom oficial, per tant, Núria Delétra (el cognom del marit difunt), quan es tracta d'afers vinculats amb Catalunya, escriu i es fa dir Núria Delétra-Carreras i Patxot (Carreras pel pare i Patxot per la mare).

nostra conversa, Castellet em va explicar el que a mi em va semblar una primícia, molt important precisament en el marc en què ens trobàvem. La resumeixo.

El dia 20 de febrer de 2013, durant una visita que Manuel Castellet va fer a Núria Delétra-Carreras i Patxot, a casa seua, en un petit poble del cantó suís de Vaud, la néta de Rafael Patxot va donar a Castellet una carta manuscrita de Pompeu Fabra, datada el 18 de gener de 1907, que havia escrit com a resposta a la que Patxot li havia enviat i en la qual transmetia algunes consultes lingüístiques. Pocs dies més tard, en tornar a Barcelona, Manuel Castellet va portar la carta a l'Institut d'Estudis Catalans i la va lliurar al president de la Secció Filològica, Isidor Marí i Mayans. En realitat, el dipòsit de la carta a l'IEC encara va estar envoltat de més solemnitat, ja que, quan Castellet va arribar a l'IEC amb la carta manuscrita de mestre Fabra, s'hi estava celebrant una reunió del Consell Permanent de la institució —és a dir, el Consell de Govern, que reunia el president de l'entitat, els dos vicepresidents, el secretari general i els presidents de les cinc seccions.

En aquells moments, feia molt poc temps que s'havia tancat l'edició del novè i últim volum de les *Obres completes* de Pompeu Fabra i, per tant, aquell document ja no s'hi va poder incloure.

Em va semblar important poder explicar l'episodi i, sobretot, traure a la llum la troballa d'una carta manuscrita de Pompeu Fabra de la qual encara no es tenia constància. Per això, amb el vistiplau de Manuel Castellet, em vaig posar en contacte amb el president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, per explicar-li les meues intencions i sol·licitar els permisos que fossen pertinents. Marí ho va veure amb bons ulls i de seguida va comunicar als responsables de les *Obres completes* de Fabra la possibilitat de fer pública l'existència d'aquesta epístola del Mestre.

Amb el vistiplau, ja, de tots els responsables i implicats, vaig posar-me en contacte amb les documentalistes de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, on es custodia la carta, i vaig sol·licitar d'anar-la a consultar; un cop allà, la vaig transcriure.

L'objectiu principal d'aquesta comunicació és donar a conèixer una carta inèdita de Pompeu Fabra, que té el valor afegit, al meu parer, de presentar un contingut exclusivament lingüístic i posar de manifest la relació d'aquests dos personatges, Fabra i Patxot, tan importants, en aquells moments i ara, per a la cultura i el futur del país.

2. ELS CRITERIS D'EDICIÓ

D'entrada, editar una sola carta sense haver-la d'inserir en el conjunt d'un epistolari homogeni no presenta la dificultat de la mateixa tasca feta en el context d'un recull d'aquestes característiques.

Si el 2005 s'hagués tingut constància de l'existència d'aquesta carta, s'hauria inclòs en el volum 8 de les *Obres completes* de Fabra, i és per això que, a l'hora de transcriure l'original manuscrit, si esqueia, s'han seguit els criteris d'edició que Jordi Manent va aplicar en editar la correspondència fabriana.

Per a Jordi Manent l'edició de les cartes de Pompeu Fabra havia de respondre a l'objectiu —cito textualment— de «reproduir els textos llegats amb la màxima fidelitat possible i, alhora, fer-los propers al lector actual». En aquesta mateixa línia i amb aquest mateix propòsit, a l'hora de transcriure aquesta última carta trobada, s'ha respectat l'ortografia original del text manuscrit de Fabra.

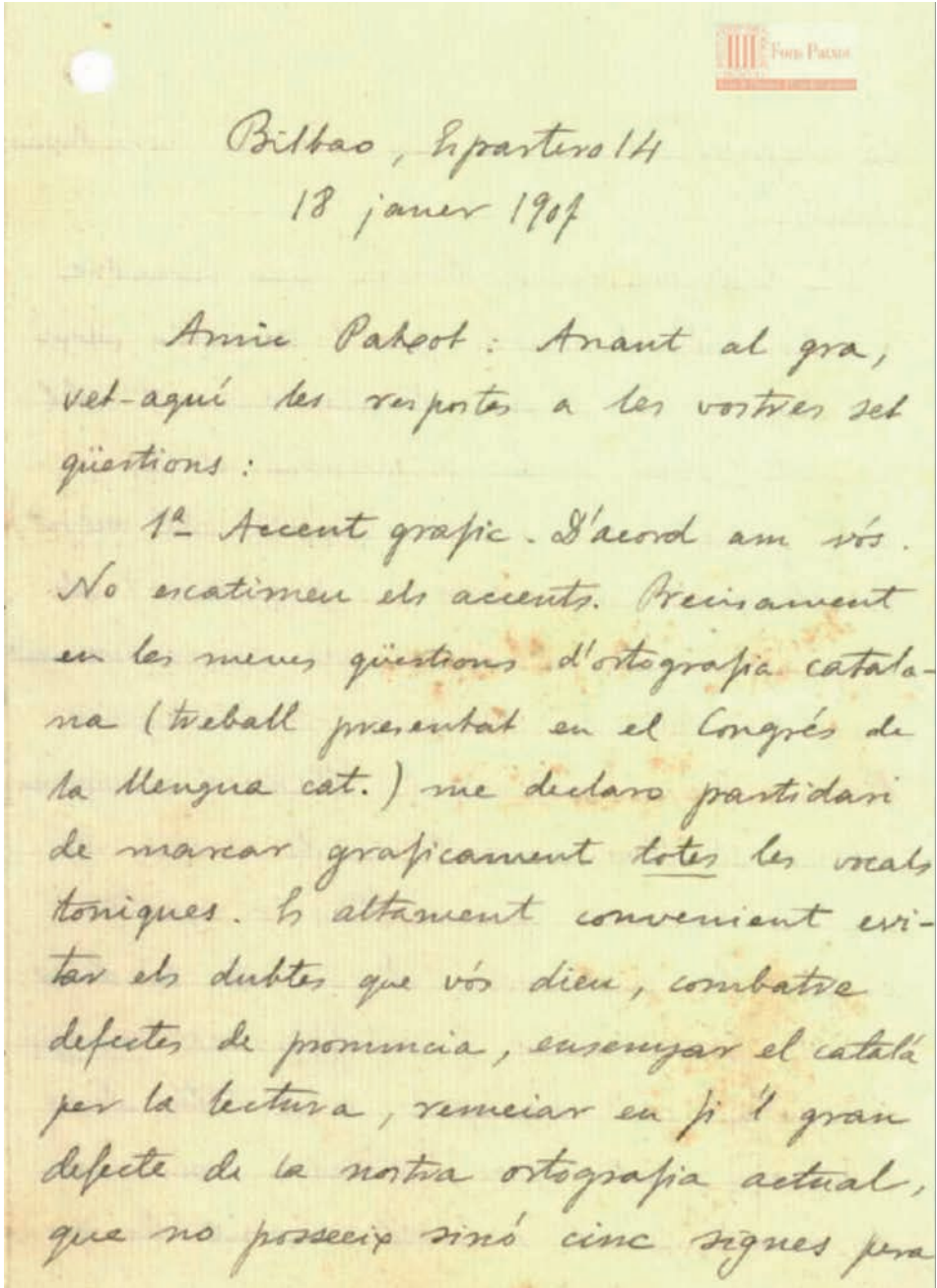
Manent, en l'edició de l'epistolari, va haver de distingir entre les cartes escrites en l'etapa prefabriana i les escrites posteriorment a la publicació de les *Normes ortogràfiques*. En el primer cas, el criteri de transcripció era el que s'ha esmentat (el respecte per l'ortografia original), i en el segon cas la intenció també era respectar l'ortografia i la sintaxi de les cartes de Pompeu Fabra, si bé va caldre, en algun cas, fer-hi alguna anotació, «esmenar o corregir algun oblit de Fabra», «amb l'afegit dels claudàtors per a aquelles paraules o expressions incompletes o bé amb l'afegit del símbol < > per a suprimir alguna lletra sobrerera» (Mir i Solà, dir., 2012, p. 48-50).

Les anotacions que l'editor de l'epistolari, Jordi Manent, va fer eren les següents (Mir i Solà, dir., 2012, p. 51):

- a) Fets històrics.
- b) Fets personals de la vida de Fabra o dels corresponents.
- c) Referències bibliogràfiques de llibres i articles.
- d) Citacions identificables d'autors, d'obres, de lleis i decrets i de notícies periodístiques.
- e) Informacions sobre editorials, revistes, institucions, entitats, grups o conceptes.
- f) La possible ambigüitat de cognoms.
- g) Precisions d'expressions lingüístiques.
- h) Ocurrences idiomàtiques.
- i) Altres ocurrences de tota mena que el curador ha cregut convenient de precisar.

En el moment de transcriure la carta, es van tindre al davant aquestes pautes ja que es podia trobar que fos necessari aplicar-ne alguna. Finalment, la claredat de la carta ha fet innecessari haver d'introduir-hi aclariments i precisions de qual-sevol mena, però sí que s'ha reservat espai, al final, per destacar les informacions més importants dels dos interlocutors, així com posar en relleu l'únic esment que hi ha d'una institució, *L'Avenç*.

3. EL FACSIMIL I LA TRANSCRIPCIÓ

Bilbao, Leparturo 14
18, jaaner 190f

Amic Pabot: Anant al gra,
vet-aquí les respostes a les vostres set
questions:

1^a. Accent grafic. D'acord am vós.
No escatimeu els accents. Precisament
en les meves questions d'ortografia catala-
na (treball presentat en el Congrés de
la llengua cat.) me declaro partidari
de marcar graficament totes les vocals
tòniques. És altament convenient evi-
tar els dubtes que vós dieu, combatre
defectes de pronúncia, ensenyar el català
per la lectura, remeiar en fi 'l gran
defecte de la nostra ortografia actual,
que no posseix sinó cinc signes per

la representació de les nostres nombroses vocals.

2ª Esdrúixols. Si tenim un nombre menor d'esdrúixols que l'castellà, això es degut, no a un desplaçament del accent, sinó a la supressió de les vocals finals e, o (cast. mérito, cat. mèrit) En els mots hereditaris (populars) els desplaçaments d'accent són excessivament rars en totes les llengües romaniques. Els nombrosos esdrúixols llatins conserva, doncs, el llur accent; si'ls veïem sovint esdevenir paroxítons o opítons es per la supressió d'una de les dues vocals posttoniques (mánicu > cast. mango, hóspite > cast. hosped) o de totes dues (érmu > cat. erm). D'italià conserva les vocals finals i molt sovint les me-

diels posttoniques : té molts esdrúixols.
El castellà suprimeix rarament les finals,
però molt sovint les medials (mango,
asno, freno, pulga...): té pocs esdrúixols
(hereditaris). El francès suprimeix sem-
pre la medial i suprimeix o redueix
a e sorda la final: no té cap esdrúixol,
no té sinó paroxitons en e (manche,
âne, ...) o oxitons (œil, vert, ...). Al intro-
duir-se en les llengües vulgars mots llatins
(savis) esdrúixols, el francès s'ha trobat
en una situació en la qual no s'ha
trobat cap més llengua romànica: el
francès no comportava més d'una sil-
laba darrera de la tònica. Així, en els
esdrúixols que emmanllevava, o fo se-
cripçada una sillaba (l'ultima angele
ange) o l'accent passà a la penultima

(músique musique) el català no s'ha trobat en la situació del francès, sinó en la de les altres llengües romaniques: el català tenia prou esdrusols (mánega, càrrega, llémena, tébea, esdevingut avui tebia, etc.); suportava perfectament dues síl·labes atones darrera de la tònica; doncs música, època, baròmetre, etc. d'existència de mots com filosòp, paragràf, el pop. music, no es vaó supicient pera que 'ns posem a desfigurax l'accentuació classica! ~~Sonx~~ contrari en absolut a l'introducció dels símbols ph, th, ch, rh, y, que cap falta 'ns fan i dels quals se passen perfectament castellans, italians, rumanesos, suecs, danesos, eslaus (els portuguesos ara treballen per treure's els de sobre!)

3^a d final. Si: els antics escrivien gaire bé constantment t final (vert, mai verd), així com ch (larch, mai larg) tot escrivint b (sap i sab). No obstant, jo no sóc pas partidari de rebuixar sistemàticament la d final. En mots savis com multitud, àcid, jo escric d; ara, en mots populars com verd, perd, Mard, dubto.

4^a l palatal. Els antics l'escrivien l, ll, yl (lop, caual, selha, trebayl). l i ll són inacceptables, yl ho és en principi de paraula (imagineu-vos ylop, ylí). Previnent de la l palatal inicial, nosaltres tenim dues altres ll palatals: l'una procedent de ll llatina (caballus), a la qual correspon ll castellana (caballo), l port. (cavalo), l franc. (cheval), ll it.

 Fons Patxot

(cavall); l'altra procedent de les combina-
cions llatines cl, ll, ll (oculus, folia),
a la qual correspon j cast. (ojo, hoja),
ll port. (olho folha), il=ill (pron. y) franc.
(œil, feuille), cchi o gli it. (occhio, foglia)
Les dues ll palatals no s'han conso en
tot el domini català: les varietats nord-
orientals i el balear les distingeixen pro-
nunciant la primera ll (cavall) i la
segona i (vi, fuia); es dir que aquests
dialectes fan una distinció que fan totes
les altres llengües literàries (cp. el romanès
cal, ochi, foaie). Tenint en compte això,
jo proposo: una l amb un diaentíic per a
la l palatal inicial i la procedent de
ll llatina i el diagraf yl per a la l
palatal procedent de cl, ll, ll. Mireu de
lligir el meu treball sobre la l palatal

A l'Avenc el tenen

5ª Podem perfectament escriure je, ji en els casos que diem.

6^a - viatge, paratge, calitja son bons; en quant a mitja, desitja, platja, la meua opinió es que deuen ser reemplaçats (en la llengua literària) per mija, desija, etc. Vos, que sou empordanès, es-origuen sense por mija, etc. que son, sens dubte, preferibles a mitja, etc. En quant a tz, ja es diferent: la pron. catalana de la z grega sembla haver estat tz (dlàtzer, horitzó) h clar que això no vol dir que en els emmanlens recents no poguem adoptar el z sensill z (que, per altra part, trobem en principi de paraula: zel, zona), sobretot en el sufixe verbal -itzar, cast. -izar, fran. -iser, angl. -ize.

7^a - El cas de iguales es diferent del cas de anada (aquelles noies van iguales, jo hi som anada). Els adjectius concorden sempre amb el substantiu al qual se refereixen; el que hi ha es que l' català (com el cast., etc.) posseeix adjectius de dues terminacions (bo, bona) i adjectius d'una (gran) i així com, al costat de home bo, diu dona bona, al costat de noi gran, diu noia gran, sense que deixi d'haver-hi concordança. Originàriament en totes les llengües romàniques, els adjectius de dues terminacions (flexibles) corresponen als llatins de tres (bonus, -a, -um) i els d'una (no-flexibles) als llatins de dues (brevis, -e) o d'una (prudens); doncs, originàriament són no-flexibles els adjectius provinents de brevis, dulcis, prudens, fortis...

Ara, en totes les llengües, se manifesta una ten-
 dença a intraduir la a de bona, etc. en el feme-
 ni dels adjectius de la segona classe. El francès
 arriba al extrem de fer acabar tots els seus
 adj. femenins en e (< a): brève, douce, prudente,
forte, etc. (masc. bref, doux...). Les altres llèn-
 gües, totes, s'han quedat molt endarrera del
 francès; totes, sense exceptuar el català. És un
 error creure (i hi ha que ho creuen) que l'inva-
 riabilitat de certs adjectius es un castellanisme.
 El català mig-ieval apenes coneix adj. no-flexibles
 esdevinguts flexibles: encara usa com a femenins
 no tant sols igual, prudent, sinó fort, dolc. En
 català modern, aon, durant els segles podriem
 dir illiberans, s'ha manifestat de nou la ten-
 dença a generalisar la -a, ens trobem
 que certs adjectius heriten entre la forma sense
a i la forma amb a. Quina es la preferible?

Jo, tenint en compte el desenvolupament històric del català, prefereixo en general la forma sense a, principal, vertical etc., a principala, verticada. Anem als participis. Aquí la qüestió és diferent: el participi té sempre les dues terminacions; aquí s'tracta de saber si s'ha de fer concordar o no amb tal o tal nom. Pera un barceloní és artificial tot lo que sigui fer concordar el part. en altres casos que 's dos següents: 1º Amb el subjecte quan l'auxiliar es esser; 2º Amb el complement directe quan l'auxiliar es haver i el compl. dir. el, la, els, les, ne. Que vós, parlant, el feu variable (espontàniament) en tal i tal altre cas, escriviu-lo variable en tal i tal altre cas; però en cap més o... sempre; però ^{sobritot} guarden-vos de confeccionar regles artificioses, imitant o copiant altres llengües!

Esperant noves qüestions, que procuraré respondre. El millor que sapiga, us saluda
aff.

P. Fabra

Bilbao, Espartero 14
18 janer 1907

Amic Patxot: Anant al gra, vet-aquí les respostes a les vostres set qüestions:

1ª Accent grafic. D'acord am vós.

No escatimeu els accents. Precisament en les meves qüestions d'ortografia catalana (treball presentat en el Congrés de la llengua cat.) me declaro partidari de marcar graficament *totes* les vocals toniques. Es altament convenient evitar els dubtes que vós dieu, combatre defectes de pronuncia, ensenyar el catalá per la lectura, remeiar en fi 'l gran defecte de la nostra ortografia actual, que no posseeix sinó cinc signes pera la representació de les nostres nombroses vocals.

2ª Esdruixols. Si tenim un nombre menor d'esdruixols que 'l castellá, això es degut, no a un desplassament del accent, sinó a la supressió de les vocals finals *e*, *o* (cast. *mérito*, cat. *mèrit*)

En els mots hereditaris (populars) els desplassaments d'accent son excessivament rars en *totes* les llengües romaniques.

Els nombrosos esdruixols llatins conserven, doncs, el llur accent; si'ls veiem sovint esdevenir paroxitons o oxitons es per la supressió d'una de les dues vocals posttoniques (*mán[i]cu* > cast. *mango*, *hóspit[e]* > cast. *houésped*) o de totes dues (*ér[e]m[u]* > cat. *erm*). L'italiá conserva les vocals finals i molt sovint les medials posttoniques: té molts esdruixols.

El castellá supprimeix rarament les finals, però molt sovint les medials (*mango*, *asno*, *fresno*, *pulga*...): té pocs esdruixols (hereditaris). El francès supprimeix sempre la medial i supprimeix o redueix a *e* sorda la final: no té *cap* esdruixol; no té sinó paroxitons en *e* (*manche*, *âsne*, ...) o oxitons (*oeil*, *vert*, ...). Al introduir-se en les llengües vulgars mots llatins (savis) esdruixols, el francès s'ha trobat en una situació en la qual no s'ha trobat *cap més* llengua romanica: el francès no comportava més d'una sillaba darrera de la tonica. Així, en els esdruixols que emmanllevava, o fo sacrificada una sillaba (l'última *ángele ange*) o l'accent passá a la penultima (*músique*, *musique*) El catalá no s'ha trobat en la situació del francès, sinó en la de les altres llengües romaniques: el catalá tenia prous esdruixols (*mánega*, *cárrega*, *llémena*, *tébea*, esdevingut avui *tebia*, etc.); soportava perfectament dues sillabes atones darrera de la tonica; doncs *música*, *època*, *baròmetre*, etc. L'existencia de mots com *filosòp*, *paragráf*, el pop. *musíc*, no es raó suficient pera que'ns posem a desfigurar l'accentuació classica! Ló\\\\ contrari en absolut a l'introducció dels símbols *ph*, *th*, *ch*, *rh*, *y*, que cap falta 'ns fan o dels quals se passen perfectament castellans, italians, rumanesos, suecs, danesos, eslaus (els portuguesos ara treballen pera treure-sels de sobre!)

3^a *d* final. Si: els antics escrivien gaire bé constantment *ŧ* final (*vert*, mai *verd*), així com *ch* (*larch*, mai *larg*) tot escrivint *b* (*sap* i *sab*). No obstant, jo no só pas

partidari de rebujar sistemàticament la *d* final. En mots savis com *multitud*, *àcid*, jo escric *d*; ara, en mots populars com *verd*, *perd*, *llard*, dubto.

4^a *l* palatal. Els antics l'escrivien *l*, *ll*, *yl* (*lop*, *caval*, *sella*, *trebayl*). *l* i *ll* són inacceptables, *yl* no es en principi de paraula (imagineu-vos *ylop*, *yli*). Prescindint de la *l* palatal inicial, nosaltres tenim dues altres *ll* palatals: l'una procedent de *ll* llatina (*caballus*), a la qual correspon *ll* castellana (*caballo*), *l* port. (*cavallo*), *l* franc. (*cheval*), *ll* it. (*cavallo*); l'altra procedent de les combinacions llatines *c'l*, *lī*, *lě* (*oc'lus*, *folīa*), a la qual correspon *j* cast. (*ojo*, *hoja*), *lh* port. (*olho*, *folha*), *il* = *ill* (pron. *y*) franc. (*oeil*, *feuille*), *cchi* o *gli* it. (*occhio*, *foglia*)

Les dues *ll* palatals no s'han confos en tot el domini català: les varietats nord-orientals i el balear les distingeixen pronunciant la primera *ll* (*cavall*) i la segona *i* (*ui*, *fui*); es dir que aquests dialectes fan una distinció que fan *totes* les altres llengües literàries (Ep. el rumanès *cal*, *ochiŭ*, *foaië*). Tenint en compte això, jo proposo: una *l* amb un diacritic pera la *l* palatal inicial i la procedent de *ll* llatina i el dígraf *yl* pera la *l* palatal procedent de *c'l*, *lī*, *lě*. Mireu de llegir el meu treball sobre la *l* palatal

A l'Avenç el tenen

5^a Podeu perfectament escriure *je*, *ji* en els casos que dieu.

6^a *viatge*, *paratge*, *calitja* son bons; en quant a *mitja*, *desitja*, *platja*, la meua opinió es que deuen esser reemplaçats (en la llengua literària) per *mija*, *desija*, etc. Vós, que sou empordanès, escrigueu sense por *mija*, etc. En quant a *tz*, ja es diferent: la pron. catalana de la *ξ* grega sembla haver estat *tz* (*Llätzer*, *horitzó*) es clar que això no vol dir que en els emmanlles recents no poguem adoptar el sò sensill *z* (que, per altra part, trobem en principi de paraula: *zel*, *zona*), sobretot en el sufixe verbal *-ižáre*, cast. *-izar*, fran. *-iser*, angl. *-ize*.

7^a El cas de *igual* es diferent del cas de *anada* (*aquelles noies van iguals*, *jo hi som anada*). Els adjectius concorden *sempre* amb el substantiu al qual se refereixen; el que hi ha es que 'l català (com el cast., etc.) posseeix adjectius de dues terminacions (*bo*, *bona*) i adjectius d'una (*gran*) i així com, al costat de *home bo*, diu *dona bona*, al costat de *noi gran*, diu *noia gran*, sense que deixi d'haver-hi concordança. Originàriament en totes les llengües romaniques, els adjectius de dues terminacions (flexibles) corresponen als llatins de tres (*bonus*, *-a*, *-um*) i els d'una (no-flexibles) als llatins de dues (*brevis*, *-e*) o d'una (*prudens*); doncs, originàriament son no-flexibles els adjectius provinents de *brevis*, *dulcis*, *prudens*, *fortis*...

Ara, en totes les llengües se manifesta una tendència a introduir la *a* de *bona*, etc. en el femení dels adjectius de la segona classe. El francès arriba al extrem de fer acabar tots els seus adj. femenins en *e* (< *a*): *brève*, *douce*, *prudente*, *forte*, etc. (masc. *bref*, *doux*...). Les altres llengües *totes* s'han quedat molt endarrera del francès; totes, sense exceptuar el català. Es un error creure (n'hi ha que ho creuen) que l'invariabilitat de certs adjectius es un castellanisme.

El catalá mig-eval apenes coneix adj. no-flexibles esdevinguts flexibles: encara usa com a femenins no tant sols *igual, prudent*, sinó *fort, dolç*. En catalá modern, aon, durant els segles podriem dir illiteraris, s'ha manifestat de nou la tendència a generalisar la *-a*, ens trobem que certs adjectius hesiten entre la forma sense *a* i la forma amb *a*. Quina es la preferible?

Jo, tenint en compte 'l desenrotllament historic del catalá, prefereixo en general la forma sense *a*, *principal, vertical* etc., a *principal, verticala*.

Anem als participis. Aquí la qüestió es diferent: el participi té sempre les dues terminacions; aquí 's tracta de saber si s'ha de fer concordar o no am tal o tal nom. Pera un barceloní es artificial tot lo que sigui fer concordar el part. en altres casos que 'ls dos següents: 1º Amb el subjecte quan l'auxiliar es *esser*; 2º Amb el complement directe quan l'auxiliar es *haver* i el compl. dir. *el, la, els, les, ne*. Que vós, *parlant*, el feu variable (espontaniament) en tal i tal altre cas, *escriuiu-lo* variable en tal i tal altre cas; però en cap més o... *sempre*; però gardeu-vos sobretot de confeccionar regles artificioses, imitant o copiant altres llengües!

Esperant noves qüestions, que procuraré respondre 'l millor que sapiga, us saluda aft.

P. Fabra

4. L'INTERÈS I L'ESTUDI DE LA CARTA

L'epistolari inclòs en el volum 8 de les *Obres completes* de Pompeu Fabra presenta «516 cartes, trameses o rebudes, de les quals prop de 400 van ser escrites per Fabra», concretament són 394 les cartes enviades per Fabra i incloses en aquest volum, i de totes aquestes cartes 198 eren inèdites i, per tant, es feien públiques en aquest epistolari. Sumem, doncs, una carta més, la que faria 199, i un destinatari més, Rafael Patxot i Jubert.

Com Jordi Manent en editar l'epistolari, en presentar aquesta nova carta trobada, també es vol inscriure-la en el context concret en què va ser escrita; per això, a mode de nota biogràfica, en l'apartat següent s'explicarà qui va ser Rafael Patxot, en general, i qui era Pompeu Fabra, concretament el gener de 1907.

Pel que fa al contingut de la nova carta, es pot afirmar que és un document substancial. Com deia al començament, el valor més preuat del document és que només s'hi tracten temes lingüístics, concretament set qüestions lingüístiques, sobretot ortogràfiques, però també una de morfosintàctica i una altra de caràcter més perceptual.

Abans d'endinsar-nos en les set qüestions lingüístiques, val la pena que comentem l'estil del Mestre a l'hora d'escriure. En la introducció a l'epistolari de Pompeu Fabra, hi ha un apartat, el 3.3.1, titulat «Fabra, antítesi de grafòman», en

què Jordi Manent diu: «Tot i tenir una obra d'extensió considerable, majoritàriament lingüística, Fabra només escrivia per necessitat. No ho feia ni per plaer ni com a passatemps. Albert Manent ho deia d'una altra manera el 1990: "Jo encara en trec una altra conclusió: Fabra era dels qui escrivia poc i encara ho feia per raons professionals" (Manent 1990: 22)». La carta que es presenta és un exemple clar d'aquest tret de la personalitat fabriana; el començament mateix de la missiva ho posa de manifest: «Amic Patxot: Anant al gra, vet-aquí les respostes a les vostres set qüestions». Directament, sense preàmbuls de marcada cortesia i sense concessions a l'àmbit personal o familiar. I un cop es passa a llegir les respostes a les set qüestions lingüístiques, es constata un cop més l'estil directe, senzill, precís i concret. Com també ressalta Jordi Manent en la introducció de l'epistolari (Mir i Solà, dir., 2012, p. 32), només «Davant d'una discussió lingüística o d'una qüestió ortogràfica transcendent Fabra es transmuta en polemista, en un mestre allixonador i contundent». Això no passa en l'epístola que Fabra escriu a Rafael Patxot, ja que es dedueix que Patxot es devia adreçar al Mestre amb la consideració de mestre i el que li devia plantejar en la seua carta —que malauradament no s'ha trobat— no eren pas punts de vista propis sobre aquelles set qüestions lingüístiques, sinó consultes i dubtes presentats amb humilitat i que Fabra respon també de manera senzilla i respectuosa, alhora que concreta i aclaridora.

Els documents que componen l'epistolari de Pompeu Fabra s'han valorat des dels punts de vista lingüístic, filològic, sociolingüístic i històric. Si s'ha de destacar un valor de la carta recentment trobada ha de ser, sense cap mena de dubte, el valor lingüístic. El motiu és ben evident: Fabra explica en la carta set solucions ortogràfiques. És molt important, també, inserir aquest testimoni lingüístic en el temps, per poder entendre, d'una banda, les respostes concretes sobre la posició ortogràfica de Fabra en aquell moment precís i, d'altra banda, per poder justificar l'escriptura mateixa de Fabra en aquella època —gener de 1907— i en aquell context —pel que fa a publicacions i a pautes lingüístiques.

Manent diu: «Així, com si es tractés de metalingüística, la correspondència fabriana arrenca amb l'etapa —valgui la redundància— prefabriana de la codificació, continua amb una etapa intermèdia en què el procés codificador s'està discutint, elaborant i polint, i acaba amb l'etapa normativa, oficial o institucional».

En aquesta contextualització també cal tindre en compte les tres etapes que va distingir Josep Murgades (2000) i que, per fidelitat a l'edició del vuitè volum de les *Obres completes* —Jordi Manent segueix Murgades—, es tenen en consideració. Es distingeixen tres etapes epistolars: l'etapa de contestació, la d'institucionalització i la d'exili. Segons Murgades, l'etapa de contestació aniria des del 1892 fins al 1911-1912; per tant, inclou l'època de Fabra a *L'Avenç* i les seues primeres pro-

postes codificadores, i arriba fins que el Mestre s'integra a l'IEC com a membre de la Secció Filològica. És lògic pensar que a partir d'aquell moment comença l'etapa d'institucionalització, concepte que Murgades entén com «el resultat gradual d'acceptació i difusió en la llengua escrita i en la llengua parlada de la nova normativa gramatical establerta durant les primeres dècades de segle» (Mir i Solà, dir., 2012, p. 29).

Anem al gra, ara també nosaltres. Com ja s'ha dit, no es coneix la carta que Rafael Patxot va enviar a Pompeu Fabra i en la qual li transmetia set consultes de tipus lingüístic; a més, fidel al seu estil, Fabra no reproduïx cap fragment ni pregunta de la carta de Patxot, i les respostes a cada un dels temes es presenten directament, sense cap introducció. De totes maneres, gràcies a la concreció i la precisió del Mestre en les seues respostes, es poden arribar a deduir quines devien ser les preguntes plantejades. Les set qüestions que s'hi tracten són: (1) l'accent gràfic; (2) els mots esdrúixols (a partir de la percepció de Patxot que en castellà n'hi ha més que en català); (3) la *-d* final de paraula; (4) la *l* palatal; (5) les grafies *je/ji*; (6) les grafies *tg/tj*, *tz* i *gj*, i (7) el gènere dels adjectius i participis.

A partir d'aquí és important conèixer la posició i el criteri del seny ordenador de la llengua catalana sobre cada un d'aquests temes, i també resultarà interessant contrastar aquestes respostes del 18 de gener de 1907 a aquestes qüestions amb el que Fabra mateix deia el 1904 en el *Tractat de ortografia catalana* i el 1906 —llavors oralment, tot i que només va tindre temps de parlar de la *h*, tema que la carta no inclou, i per escrit, el 1908, en les actes del Congrés— en la comunicació «Qüestions d'ortografia catalana», presentada en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

El mateix Fabra, el 2004, en la introducció del *Tractat de ortografia catalana* (Mir i Solà, dir., 2008, p. 71), diu: «El tractat d'ortografia que avui donem al públic és una obreta purament didàctica. No es un llibre més on se faci l'exposició i la defensa d'un sistema ortogràfic determinat: el seu objecte es explicar l'ortografia usual». En aquesta obra es tracten les qüestions (1), (3), (4), (5) i (6) de la carta. (1) al capítol v, «Signes ortogràfics», punt i, «Accents gràfics»; (3) al capítol iii, «Consonants finals de síl·laba»; (4) al capítol ii, «Consonants inicials de síl·laba», i (5) i (6) al capítol ii, «Consonants inicials de síl·laba».

L'article «Qüestions d'ortografia catalana» (1906 [1908]), fruit de l'extensa comunicació que Fabra havia preparat per al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, es compon d'aquests apartats: I. «La lletra *h*»; II. «La *l* palatal»; III. «La *r* muda»; IV. «L'accentuació gràfica»; V. «La lletra *ç*»; VI. «Varia» (*b/v*, *tj/tg/tx/tg/x*, separació entre verb i pronom, *o* o *u*). Per tant, hi trobem tractades les qüestions (1), (4) i (6).

5. ELS CORRESPONSALS: POMPEU FABRA I RAFAEL PATXOT EL GENER DE 1907

Pompeu Fabra va escriure la carta que es presenta el gener de 1907, des del carrer d'Espartero de Bilbao, i a punt de complir quaranta anys. Rafael Patxot, en el moment d'escriure la carta a Fabra, té trenta-cinc anys i viu a Barcelona —tot i que manté sempre un vincle important amb Sant Feliu de Guíxols, la població on va nàixer. No és estrany que aquests dos personatges, d'edats properes, acabessin entrant en contacte.

El 1881 Jaume Massó i Torrents i Ramon Casas van fundar *L'Avenç*, editorial, més tard llibreria, i títol d'una revista, que va significar una institució clau per a la llengua i la literatura catalanes. Vehicle del Modernisme, va atraure els personatges més influents de la intel·lectualitat catalana del moment, entre els quals hi havia Pompeu Fabra i Rafael Patxot; va impulsar una campanya lingüística (1890) a fi de propiciar la reforma ortogràfica, i, el maig de 1891, va publicar la primera gramàtica de Pompeu Fabra, *l'Ensayo de gramática de catalán moderno*. Patxot va col·laborar en la «Col·lecció Popular *L'Avenç*».

La campanya lingüística de *L'Avenç* es va cloure amb un cicle de conferències al Centre Excursionista de Catalunya (CEC), que és una altra de les entitats a les quals van concórrer Fabra i Patxot. Fabra, soci del Centre, encapçalava la proposta de les normes ortogràfiques que s'hi van presentar. Força anys més tard, el 1923, el CEC va rebre el mecenatge de Rafael Patxot per realitzar l'Estudi de la Masia Catalana, un conjunt documental d'un valor incalculable sobre l'evolució de l'hàbitat rural a Catalunya.

En un col·loqui internacional sobre la figura de Pompeu Fabra, segurament no cal explicar les dades, prou conegudes, sobre la vida i l'obra del Mestre. Sí que podem comentar, com a molt, el moment vital i acadèmic de Fabra el 18 de gener de 1907, data d'emissió d'aquesta carta inèdita.

Fa cinc anys que viu a Bilbao, on ocupa la càtedra de química general de l'Escola d'Enginyers Industrials, i ja ha publicat «La representació de la *l* palatal en català» (1903), *Silabari català* (1904), *Tractat de ortografia catalana* (1904) i «Les *e* toniques du catalan» (1906). Ha començat a col·laborar amb *El Poble Català*, plataforma des de la qual alguns intel·lectuals li reclamen que torne a Catalunya i, a partir de 1907, aquesta col·laboració es materialitza en la publicació regular de les «Qüestions gramaticals». El 1906 visita Barcelona per participar en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, en què va presentar el treball «Qüestions d'ortografia catalana».

Rafael Patxot i Jubert respon perfectament al perfil d'un gran humanista. Va ser meteoròleg i escriptor, i va dedicar la major part de la seua vida al mecenatge i la difusió de la cultura catalana en tots els seus vessants. Va néixer a Sant Feliu

de Guíxols el 1872, en el si d'una família benestant, i el 1936 va emigrar a Ginebra, on va morir el 1964.

Entre les seues accions de mecenatge i promoció de la cultura catalana hi ha, entre d'altres, la creació de molts ajuts i beques per a la recerca, i la institució de fundacions pedagògiques i musicals en memòria de les seues filles i d'altres membres de la família, com la seua cunyada Concepció Rabell o el seu pare, Eusebi Patxot Llagustera, en record dels quals va instituir un premi musical de composició i un concurs per a compositors. També són destacables les promocions de l'Estudi de la Masia Catalana, com hem esmentat més amunt, i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

A part de les entitats ja apuntades, Patxot també va dur a terme tasques de mecenatge a institucions com l'Orfeó Català, l'Acadèmia de Bones Lletres i la Biblioteca de Catalunya. I encara hem d'esmentar una altra institució que uneix Pompeu Fabra i Rafael Patxot: l'Institut d'Estudis Catalans. A partir de 1926, Patxot va patrocinar les publicacions de l'IEC.

L'interès de Patxot per la llengua catalana també queda palès amb la col·laboració que va oferir a l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines i els ajuts per a la publicació del sisè volum del *Diccionari Aguiló* (1929), l'*Atlas lingüístic de Catalunya* d'Antoni Griera (1923-1964), els sis números del *Butlletí de Dialectologia Catalana* (entre 1925 i 1930) i la *Gramàtica històrica del català antic*, també de Griera (1931).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CASTELLET, Manuel (2013). *L'exili de la marededéu de Núria (1936-1941)*. Granollers: Alpina.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.) (2006). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 3. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- (2008). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 4. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- (2012). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 8. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- MURGADES, Josep (2000). «Fabra, entre la contestació i la institucionalització». A: *Simpòsi Pompeu Fabra*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 31-57.
- SEGARRA, Mila (2002). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Empúries.

Sobre Puig i Ferrerter i la codificació fabriana.

Els adverbis en *-ment*

M. TERESA DOMINGO MASDÉU
Universitat Rovira i Virgili

1. OBJECTIUS DE LA COMUNICACIÓ

Aquesta comunicació té l'objectiu de contribuir a l'estudi dels usos escrits d'aspectes morfosintàctics de l'escriptor Joan Puig i Ferrerter. L'objectiu inicial era estudiar-ne l'ús d'una categoria gramatical: la categoria adverbial. Per circumscriure'm als límits d'espai i temps permesos he acabat limitant l'estudi als adverbis en *-ment*. Aquesta reducció significa que els resultats seran, forçosament, parcials. Tot i això, els resultats poden ser extrapolables a tota la categoria si, seguint Fabra (2007 [1956], p. 81) i altres autors (Bonet i Solà, 1986; López i Morant, 2002, p. 1802-1803; Bonet, 2012, p. 119-220), acceptem com a vàlid el supòsit que d'adverbis pròpiament dits només hi ha els adverbis en *-ment*, i que aquests resulten adequats per representar la totalitat de la categoria en la mesura que poden realitzar-ne totes les funcions.

Un altre objectiu de l'estudi és comparar els resultats amb els de l'estudi d'altres autors perquè les dades que se'n desprenguin puguin ser més significatives i, com que ens trobem en un congrés sobre Pompeu Fabra, m'ha semblat pertinent i engrescador escollir el mateix Fabra com a referent de comparació, també perquè disposem d'un treball dedicat específicament a l'ús dels adverbis en *-ment* en l'obra del gramàtic (Bonet, 2012).

2. JOAN PUIG I FERRETER I POMPEU FABRA

L'època en què Puig i Ferrerter va començar a escriure és una època de crisi i de canvi: els models de llengua propis de la Renaixença semblen ja superats i els escriptors han d'esforçar-se davant de la manca d'un sistema lingüístic de refe-

rència comuna. Com ja sabem, Fabra va contribuir decisivament a crear aquest model general de llengua, i els assoliments i les vacil·lacions d'escriptors que van començar a escriure a començaments del segle xx, com Puig i Ferrer, els devem en bona part a l'acció de l'obra codificadora de Fabra. Pel que fa a la posició de Puig i Ferrer davant la qüestió del codi lingüístic, a la novel·la *Vida interior d'un escriptor* (1928) ens diu, en relació amb els seus inicis literaris, el següent: «La primera cosa que vaig cercar fou la naturalitat. D'altres es preocupen més de la norma». I afegeix: «Aquesta condició de llenguatge viu i natural és la que jo voldria per a mi. Més viu que bell» (1928, p. 75 i 76). Posteriorment, Puig i Ferrer pateix una crisi com a dramaturg (1914-1917). D'acord amb Guillem-Jordi Graells (2001, p. 30), «passa una etapa de desconcert i d'aclimatació a les noves circumstàncies literàries, un cop produïda l'hegemonia aclaparadora del Noucentisme. Així, reapren el català i se subjecta a la normativa fabriana consagrada per l'Institut». Puig i Ferrer (1975, p. 46) es refereix a aquesta etapa i testimonia aquest mestratge de Fabra:

Els adolescents d'ara són més sortosos. Tenen Carner, Carles Riba, Costa i Llobera, Guerau de Liost, els bons de la generació que a nosaltres ens precedí i que nosaltres teníem massa prop. I Pompeu Fabra. Nosaltres, jo si més no, a trenta anys vaig tornar a aprendre el català com un qui reforma la seva escriptura. Això quan ja havia escrit les meves obres de teatre més importants. Quan em vaig sentir seriosament escriptor tenia quaranta anys.

La voluntat de Puig i Ferrer d'acceptar el model lingüístic que proposava Pompeu Fabra és, doncs, clara, i per això un estudi comparatiu de la llengua d'aquests dos autors ens podrà aportar dades sobre el procés d'acostament de Puig a les pautes del gramàtic.¹

3. EL CORPUS. PUIG I FERRETER I POMPEU FABRA

Per fer l'estudi he treballat amb l'obra dramàtica de Puig i Ferrer, amb 23 obres en total. L'obra dramàtica de Puig té, segons el meu recompte actual, una extensió total de 328.233 ocurrences o paraules de text i 7.217 unitats lèxiques diferents. Pel que fa a Fabra, he recorregut a un corpus parcial. Per establir aquest corpus fabrià de contrast, he fet servir, com Bonet (2012), un llibre en què en origen es van aplegar, seleccionades i revisades pel mateix autor, la primera sèrie de les *Converses filològiques*: el volum de 368 pàgines de l'editorial Regina publi-

1. Per a més detalls relacionats amb la posició lingüística de Puig i Ferrer, vegeu Domingo i Ginebra (2008) i Domingo i Ginebra (2012).

cat l'any 1924 amb el títol *Qüestions de gramàtica catalana* (a la coberta; *Converses filològiques*, a la portada).

4. RESULTATS DE L'ESTUDI COMPARATIU. DADES GENERALS D'OCCURÈNCIES I LEMES

Després de fer el recompte dels adverbis en *-ment* en l'obra dramàtica de Joan Puig i Ferrer, les xifres ens donen una quantitat de 946 ocurrences (del total de 328.233 ocurrences del corpus de què partia). Quant a lemes, la xifra és de 210 (del total de 7.217). Pel que fa a Fabra, he seguit l'estudi de Bonet (2012, p. 219-236) i, a partir del quadre del repertori d'adverbis que hi relaciona, he fet un recompte de les ocurrences (Bonet les anomena *incidències*) totals d'adverbis en *-ment*, que dona una xifra de 410. Pel que fa als lemes o unitats lèxiques diferents (Bonet les anomena *ítems*), el recompte em dona una xifra de 114.

Aquestes xifres ja permetrien fer una comparació en termes absoluts, però em calia calcular l'extensió total del corpus de Fabra de què partia per poder establir una proporció a fi que les ocurrences parcials dels dos autors poguessin ser significatives. Bonet no ens proporciona la xifra total d'ocurrences del text de Fabra que serveix com a corpus. Per tant, he hagut d'establir-ne un mètode de recompte: he comptat el nombre total de línies del llibre i les he multiplicat pel nombre de paraules per línia del text.

Si la línia no arribava a la meitat, no l'he comptat. Si arribava a la meitat o la sobrepassava, l'he comptat com a sencera. Quant a les paraules per línia, he fet la mitjana de mots que apareixen en 10 línies completes, i la mitjana resultant ha estat de 7,8 paraules per línia. He multiplicat les 8.162 línies totals que apareixen en el llibre per les 7,8 paraules per línia, i n'ha sortit un total de *63.663,6 mots (ocurrences). La xifra l'acompanyo d'asterisc perquè el sistema de recompte no ha estat fet per mitjans electrònics, com sí que passa en el cas de Puig i Ferrer.

A aquestes xifres totals d'ocurrences, els he aplicat una operació matemàtica de proporcionalitat i he obtingut els resultats següents: si a les 328.233 ocurrences del corpus de Puig i Ferrer hi corresponen 946 ocurrences d'adverbis en *-ment*, a les *63.663,6 ocurrences del corpus de Fabra hi haurien de correspondre de manera proporcional 183,5 ocurrences d'adverbis en *-ment*. Ara: segons el recompte de Bonet, les ocurrences d'adverbis en *-ment* en aquesta obra de Fabra són 410.

També es pot establir una operació de proporcionalitat entre els dos autors pel que fa als lemes: si a les 946 ocurrences d'adverbis en *-ment* que apareixen a l'obra de Puig hi corresponen 210 lemes, a les 410 ocurrences de Fabra hi correspondrien 91 lemes. El total de lemes al corpus de Fabra supera lleugerament aquesta proporció, perquè el nombre total és de 114 lemes.

Fabra supera Puig i Ferrer, doncs, en nombre d'ocurrències i en nombre de lemes.

5. REPERTORI D'ADVERBIS DE PUIG I FERRETER (QUADRE 1) I CRITERIS DE CLASSIFICACIÓ. COMPARACIÓ DELS RESULTATS ENTRE ELS DOS AUTORS (QUADRES 2, 3 I 4)

Per fer la classificació he fet servir parcialment la que proposen López i Morant (2002, p. 1797-1852). El seguiment de la classificació ha estat parcial, tot i que la meua intenció inicial era d'ajustar-m'hi amb el màxim de fidelitat possible, perquè em vaig trobar amb dificultats a l'hora d'establir límits en algunes de les classes proposades pels autors, sobretot pel que fa a la subclasse dels adverbis que anomenen *argumentals*. Coincideixo amb Bonet (2012, p. 221) que la distinció entre els adverbis *triargumentals* i els *biargumentals*, per exemple, pot resultar difícil de decidir. El seguiment ha estat parcial també perquè l'objectiu d'aquest treball és comparar de manera general els repertoris dels dos autors i, per tant, m'ha semblat útil fer servir el sistema de classificació de Bonet (2012), més operatiu en una anàlisi de textos com la que he realitzat.

Bonet ja ens adverteix que amb les etiquetes que fa servir no pretén cobrir amb exactitud absoluta les classes referides. El que sí que pretén és designar-les amb pertinència intuïtiva. Per tant, no em sembla estrany que puguem tenir dubtes raonables a l'hora de fer correspondre alguns adverbis a una etiqueta o a una altra. Per posar alguns exemples, Bonet classifica *profusament* i *abundosament* com a adverbis de freqüència, i potser es podrien considerar més propers als adverbis de quantitat [+quantitat, -freqüència]. Així mateix, Bonet fa correspondre els elements *morfològicament*, *sintàcticament* i *gramaticalment* al subgrup d'adverbis de qualitat; en canvi, *semànticament* l'inclou dins del subgrup dels temàtics. Potser semblaria més raonable que els primers els inclogués també en aquest últim subgrup, o tots al primer. El que vull dir és que és possible que alguns adverbis puig-i-ferrerians, de la mateixa manera que passa amb els de Fabra, siguin percebuts com de dubtosa classificació o que puguin ser considerats com a pertanyents a més d'un tipus a la vegada. Malgrat tot, la classificació de Bonet —que d'altra banda es basa explícitament en la de López i Morant (2002)— em sembla la més útil per a l'objectiu d'aquest treball.

En el quadre 1 podem observar els tipus d'adverbis en *-ment* que Puig i Ferrer fa servir, amb el nombre d'ocurrències i el nombre de lemes. El quadre 2 compara els tipus d'adverbis utilitzats pels dos autors. Els quadres 3 i 4 ordenen els adverbis de més recurrents a menys; primer, pel que fa a ocurrències totals; després, pel que fa a lemes diferents.

El resultat més significatiu dels quadres 2, 3 i 4 és que en ambdós autors els adverbis *de qualitat* estan al capdamunt de la classificació tant pel que fa a ocurrencies com a lemes. Pel que fa a ocurrencies, trobem que la segona posició és per als adverbis *de quantitat* en Puig i Ferrerter, i *de freqüència* en Fabra. Com he assenyalat anteriorment, els límits entre aquests subgrups no són nítids en tots els casos. Com podem observar, a partir de la tercera posició els resultats són menys paral·lels, però no presenten gaires divergències. Així mateix, en l'apartat de lemes, els patrons de tots dos autors són força paral·lels, patrons en els quals la primera posició, com passava amb les ocurrencies, és per als lemes *de qualitat*. Els *de focalització* apareixen en la mateixa posició cinquena i en les quatre últimes posicions trobem, per als dos autors, els grups *temàtics*, *contrastius*, *d'equiparació* i *distribucionals*, encara que no ordenats de la mateixa manera.

6. POSICIÓ EN LA FRASE DELS ADVERBIS EN -MENT EN PUIG I FERRETER (QUADRES 5 I 6). COMPARACIÓ D'AQUESTA POSICIÓ ENTRE ELS DOS AUTORS

Per a aquest punt de l'estudi he fet servir una sola de les obres de Puig: *Anna darrere la cortina* (1936), l'última de les seves obres dramàtiques, que és posterior a la publicació de les *Qüestions de gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1924). M'he centrat en aquesta obra perquè l'estil de Puig i Ferrerter en aquesta època ja està consolidat i perquè s'hi podran veure, en el cas que hi siguin, les petges de les propostes gramaticals del Mestre. M'he restringit a una sola obra perquè en una comunicació com aquesta no és possible fer anàlisis més extenses. De tota manera, n'he pogut extreure unes conclusions, com he fet fins ara, comparant proporcionalment els resultats d'aquesta obra amb els obtinguts per Bonet en el seu estudi de Fabra.

En el quadre 5 es descriuen els usos no parentètics (Bonet els anomena *no inflexionats*) i es divideixen en dos subgrups, el corresponent a les ocurrencies que apareixen en una posició postverbal i el que correspon a ocurrencies a inici d'oració i de clàusula i en el que anomeno *altres* posicions no parentètiques. En el quadre 6 trobem les posicions parentètiques. Em refereixo als usos de l'adverbi entre comes o precedint una coma en els casos en què els adverbis introdueixin una oració o una clàusula. De tota manera, he col·locat en el quadre 5 aquells casos en què, tot i portar una coma, la posició parentètica no em semblava que representés una inflexió real.

Pel que podem observar, el més rellevant és que de les 52 ocurrencies totals, 36 ocupen la posició immediatament postverbal no parentètica. Aquesta posició és la més recurrent i àmpliament majoritària entre els usos puig-i-ferrerterians, ja

que representa el 69,23 % del total. Si tenim en compte que el percentatge d'ús de Fabra en aquesta mateixa posició és del 74,2 % (dades proporcionades per Bonet, 2012), podem concloure que l'ús de Puig i Ferrer i el de Fabra convergeixen.

Quant a les altres posicions no parentètiques, el 9,6 % del total es corresponen a la posició d'inici d'oració o de clàusula. En Fabra, aquesta posició és del 9,97 %; per tant, en aquesta posició inicial l'ús d'ambdós autors també coincideix. Pel que fa a les posicions parentètiques, en l'autor selvatà només representen un 11,5 % del total i, dels 6 casos que he comptat, 5 apareixen en posició inicial d'oració. Fabra utilitza aquestes posicions en un 13,2 % i, de les 40 ocurrences no marginals, 24 es corresponen amb la posició inicial d'oració. La posició immediatament postverbal sumada a aquesta posició inicial d'oració o de clàusula representen el 78,83 % del total en Puig i Ferrer, xifra que, en el cas fabrià, és del 84,17%.²

Les dades dels quadres ens confirmen, d'altra banda, que hi ha una tendència molt majoritària a usar adverbis d'enunciat en aquesta posició immediatament postverbal no parentètica per damunt dels adverbis d'enunciació en les ocurrences dels dos autors. Vull remarcar també que, en aquesta posició majoritària, la més productiva en ambdós autors és la que segueix l'estructura «verb + adverbí de qualitat + complement directe». Té la freqüència més alta: apareix en Puig 29 cops, de les 52 ocurrences totals; la qual cosa representa el 55,77 % de les ocurrences, enfront del 8 % fabrià, en què aquesta estructura, però, també és la més productiva.

7. CONCLUSIONS

En primer lloc, cal assenyalar que Fabra fa servir més adverbis en *-ment* que Puig i Ferrer. En proporció, el corpus fabrià té més ocurrences d'adverbis en *-ment* que el de Puig. El que queda per determinar és si es tracta d'una diferència individual o d'una diferència atribuïble a la tipologia textual, ja que el text teatral té unes característiques diferents del text expositiu.

En segon lloc, cal indicar que Fabra és més ric en adverbis, és a dir, en nombre de lemes adverbials. Aquesta diferència, però, podria ser poc rellevant perquè la diferència no és gran i perquè el corpus de Puig i Ferrer és més extens que el de Fabra, i ja sabem que els corpus més extensos són menys rics des del punt de vista lèxic, ja que la probabilitat que es repeteixin lemes és més alta. D'altra banda, al teatre li correspon ser menys ric lèxicament que a la prosa expositiva (vegeu

2. Bonet fa un càlcul del 96 % en aquestes dues posicions. Per les dades parcials que aporta en el seu estudi, el meu recompte dona un total del 84,17 %.

Ginebra, 2015) i, per tant, la diferència es podria considerar un patró de normalitat.

I, en tercer lloc, pel que fa a la posició de l'adverbi, predomina tant en Fabra com en Puig la posició immediata postverbal, i això potser vol dir que és la posició normal en català. És a dir, contràriament al que suggereix Bonet, la posició immediatament postverbal potser no és un tret característic de l'estil de Fabra, sinó un tret general de la llengua escrita.

8. QUADRES

QUADRE 1

Repertori d'adverbis puig-i-ferreterians classificats per tipus

<p>De qualitat [612 ocurrences; 143 lemes]</p>	<p><i>admirablement</i> (1), <i>afectuosament</i> (5), <i>afogadament</i> (4), <i>airosament</i> (4), <i>agitadament</i> (1), <i>alegremment</i> (20), <i>altivament</i> (1), <i>amablement</i> (4), <i>amargament</i> (5), <i>amicalment</i> (1), <i>amorosament</i> (9), <i>apassionadament</i> (2), <i>ardidament</i> (1), <i>artísticament</i> (1), <i>asprament</i> (4), <i>atrevidament</i> (1), <i>àvidament</i> (2), <i>barroerament</i> (1), <i>bellament</i> (2), <i>bestialment</i> (2), <i>bojament</i> (6), <i>braument</i> (1), <i>briosament</i> (2), <i>bruscament</i> (7), <i>brutalment</i> (21), <i>calmosament</i> (9), <i>cegament</i> (2), <i>confidencialment</i> (1), <i>cordialment</i> (1), <i>correctament</i> (1), <i>cristianament</i> (1), <i>crudelment</i> (4), <i>cruelment</i> (1), <i>cuidadament</i> (1), <i>cuidadosament</i> (1), <i>delicadament</i> (1), <i>deliciosament</i> (2), <i>descuidadament</i> (4), <i>desesperadament</i> (4), <i>deshonradament</i> (1), <i>desinteressadament</i> (1), <i>desmesuradament</i> (2), <i>despectivament</i> (1), <i>desvergonyidament</i> (1), <i>diablenment</i> (1), <i>dignament</i> (3), <i>directament</i> (3), <i>discretament</i> (5), <i>dissimuladament</i> (6), <i>divinament</i> (2), <i>dolçament</i> (15), <i>dolorosament</i> (5), <i>durament</i> (3), <i>egoistament</i> (1), <i>emfàticament</i> (1), <i>enèrgicament</i> (6), <i>esbojarradament</i> (5), <i>escandalosament</i> (1), <i>esplendorosament</i> (1), <i>estèrilment</i> (2), <i>estranyament</i> (4), <i>estúpidament</i> (17), <i>fàcilment</i> (9), <i>familiarment</i> (1), <i>fidelment</i> (1), <i>finament</i> (4), <i>folgadament</i> (1), <i>fredament</i> (12), <i>frenèticament</i> (5), <i>furiosament</i> (9), <i>gallardament</i> (1), <i>graciosament</i> (1), <i>gravement</i> (1), <i>humanament</i> (2), <i>humilment</i> (1), <i>inconscientment</i> (1), <i>ingènuament</i> (4), <i>inhumanament</i> (8), <i>injustament</i> (1), <i>intel·lectualment</i> (1), <i>interiorment</i></p>
--	--

QUADRE 1 (Continuació)
 Repertori d'adverbis puig-i-ferreterians classificats per tipus

		(2), <i>inútilment</i> (1), <i>involuntàriament</i> (1), <i>irònicament</i> (2), <i>irresistiblement</i> (1), <i>joiosament</i> (6), <i>lentament</i> (36), <i>lliurement</i> (1), <i>malament</i> (75), <i>maliciosament</i> (1), <i>manyagament</i> (3), <i>maquinalment</i> (1), <i>maternalment</i> (1), <i>miserablement</i> (8), <i>misteriosament</i> (1), <i>nerviosament</i> (8), <i>noblement</i> (2), <i>ofegadament</i> (2), <i>orgullosament</i> (4), <i>passablement</i> (1), <i>pausadament</i> (3), <i>penosament</i> (10), <i>perfectament</i> (9), <i>personalment</i> (2), <i>pesadament</i> (1), <i>planyívolament</i> (2), <i>pobrament</i> (5), <i>precipitadament</i> (2), <i>pressosament</i> (1), <i>prudentment</i> (1), <i>purament</i> (6), <i>rabiosament</i> (1), <i>ràpidament</i> (11), <i>recíprocament</i> (1), <i>religiosament</i> (1), <i>sàviament</i> (1), <i>secament</i> (1), <i>secretament</i> (1), <i>sensillament</i> (2), <i>senzillament</i> (12), <i>separadament</i> (2), <i>serenament</i> (5), <i>sèriament</i> (12), <i>seriosament</i> (7), <i>severament</i> (2), <i>silenciosament</i> (7), <i>sincerament</i> (1), <i>solemnement</i> (1), <i>sordament</i> (1), <i>sorollosament</i> (5), <i>suaument</i> (8), <i>sutilment</i> (1), <i>tendrament</i> (12), <i>tendrosament</i> (1), <i>tímidament</i> (4), <i>tortuosament</i> (1), <i>tranquil·lament</i> (3), <i>triomfalment</i> (1), <i>tristament</i> (2), <i>victoriosament</i> (1), <i>visiblement</i> (3), <i>voluntàriament</i> (5), <i>voluptuosament</i> (5), <i>vulgarment</i> (1)
De quantitat [105 ocurrences; 24 lemes]		<i>absolutament</i> (5), <i>abundantment</i> (1), <i>abundosament</i> (1), <i>efusivament</i> (3), <i>eminentment</i> (1), <i>enterament</i> (5), <i>escassament</i> (1), <i>feblement</i> (1), <i>febrosament</i> (2), <i>ferament</i> (2), <i>fixament</i> (1), <i>fondament</i> (20), <i>fortament</i> (14), <i>horriblement</i> (1), <i>infinítament</i> (1), <i>llargament</i> (2), <i>lleugerament</i> (6), <i>lleument</i> (4), <i>plenament</i> (4), <i>pròdigament</i> (1), <i>profundament</i> (11), <i>terriblement</i> (3), <i>vagament</i> (8), <i>vivament</i> (7)
De freqüència [11 ocurrences; 3 lemes]		<i>constantment</i> (2), <i>contínuament</i> (5), <i>novament</i> (4)
Temporals [15 ocurrences; 4 lemes]		<i>darrerament</i> (1), <i>eternament</i> (7), <i>immediatament</i> (2), <i>sobradament</i> (5)
Temàtics o de punt de vista [10 ocurrences; 3 lemes]		<i>formalment</i> (8), <i>moralment</i> (1), <i>poèticament</i> (1)

QUADRE 1 (Continuació)
Repertori d'adverbis puig-i-ferreterians classificats per tipus

De focalització [31 ocurrences; 4 lemes]		<i>essencialment</i> (2), <i>justament</i> (17), <i>principalment</i> (1), <i>solament</i> (11)
D'ordenació textual [44 ocurrences; 8 lemes]	D'equiparació [15 ocurrences; 2 lemes]	<i>exactament</i> (2), <i>igualment</i> (13)
	Distribucionals [5 ocurrences; 2 lemes]	<i>diferentment</i> (4), <i>indiferentment</i> (1)
	Contrastius [13 ocurrences; 3 lemes]	<i>altrament</i> (7), <i>orgullosament</i> (3), <i>particularment</i> (3)
	De seqüencialització [0 ocurrences; 0 lemes]	
	De conseqüència [11 ocurrences; 1 lemes]	<i>talment</i> (11)
D'acte de parla [119 ocurrences; 20 lemes]	Modals [27 ocurrences; 7 lemes]	<i>clarament</i> (8), <i>convenientment</i> (4), <i>difícilment</i> (5), <i>necessàriament</i> (1), <i>probablement</i> (2), <i>segurament</i> (6), <i>volgudament</i> (1)
	Assertius [89 ocurrences; 11 lemes]	<i>certament</i> (4), <i>decididament</i> (2), <i>francament</i> (33), <i>inevitablement</i> (1), <i>irremissiblement</i> (1), <i>naturalment</i> (25), <i>netament</i> (2), <i>precisament</i> (8), <i>realment</i> (7), <i>verament</i> (3), <i>veritablement</i> (3)
	Factius [3 ocurrences; 2 lemes]	<i>afortunadament</i> (1), <i>desgraciadament</i> (2)

FONT: Elaboració pròpia.

QUADRE 2
Ús dels adverbis en els dos autors

		<i>Puig i Ferrer</i>		<i>Fabra</i>	
		<i>Ocurrències</i>	<i>Lemes</i>	<i>Ocurrències</i>	<i>Lemes</i>
De qualitat		612	143	80	33
De quantitat		105	24	21	12
De freqüència		11	3	79	13
Temporals		15	4	37	15
Temàtics o de punt de vista		10	3	3	3
De focalització		31	4	49	8
D'ordenació textual	D'equiparació	15	2	38	4
	Distribucionals	5	2	25	4
	Contrastius	13	3	10	3
	De seqüencialització	0	0	3	1
	De conseqüència	11	1	1	1
D'acte de parla	Modals	27	7	17	7
	Assertius	89	11	43	8
	Factius	3	2	4	2

FONT: Elaboració pròpia.

QUADRE 3
Comparació dels tipus d'adverbis. Ocurrències

<i>Puig i Ferrer</i>	<i>Fabra</i>
<i>Ocurrències</i> (de freqüència superior a freqüència inferior)	
De qualitat (612)	De qualitat (80)
De quantitat (105)	De freqüència (79)
Assertius (d'acte de parla) (89)	De focalització (49)
De focalització (31)	Assertius (d'acte de parla) (43)
Modals (d'acte de parla) (27)	D'equiparació (d'ordenació textual) (38)
Temporals (15)	Temporals (37)
D'equiparació (d'ordenació textual) (15)	Distribucionals (d'ordenació textual) (25)
Contrastius (d'ordenació textual) (13)	De quantitat (21)
De conseqüència (d'ordenació textual) (11)	Modals (d'acte de parla) (17)

QUADRE 3 (Continuació)
Comparació dels tipus d'adverbis. Ocurrences

<i>Puig i Ferrer</i>	<i>Fabra</i>
De freqüència (11)	Contrastius (d'ordenació textual) (10)
Temàtics o de punt de vista (10)	Factius (d'acte de parla) (4)
Distribucionals (d'ordenació textual) (5)	Temàtics o de punt de vista (3)
Factius (d'acte de parla) (3)	De seqüencialització (d'ordenació textual) (3)
De seqüencialització (d'ordenació textual) (0)	De conseqüència (d'ordenació textual) (1)

FONT: Elaboració pròpia.

QUADRE 4
Comparació dels tipus d'adverbis. Lemes

<i>Puig i Ferrer</i>	<i>Fabra</i>
<i>Lemes</i> (de més freqüent a menys freqüent)	
De qualitat (143)	De qualitat (33)
De quantitat (24)	Temporals (15)
Assertius (d'acte de parla) (11)	De freqüència (13)
Modals (d'acte de parla) (7)	De quantitat (12)
De focalització (4)	De focalització (8)
Temporals (4)	Assertius (8)
De freqüència (3)	Modals (d'acte de parla) (7)
Temàtics o de punt de vista (3)	D'equiparació (d'ordenació textual) (4)
Contrastius (d'ordenació textual) (3)	Distribucionals (d'ordenació textual) (4)
D'equiparació (d'ordenació textual) (2)	Temàtics o de punt de vista (3)
Distribucionals (d'ordenació textual) (2)	Contrastius (d'ordenació textual) (3)
Factius (d'acte de parla) (2)	Factius (d'acte de parla) (2)
De conseqüència (d'ordenació textual) (1)	De conseqüència (d'ordenació textual) (1)
De seqüencialització (d'ordenació textual) (0)	De seqüencialització (d'ordenació textual) (1)

FONT: Elaboració pròpia.

QUADRE 6
Usos parentètics (Bonet els anomena inflexionats)

Tipus d'estructura	De qualitat	De quantitat	De freqüència	Temporals	Temàtics	De focalització	D'ordenació textual					D'acte de parla			Totals
							D'equiparació	Distribucionals	Contrastius	De seqüencialització	De conseqüència	Modals	Assertius	Factius	
Posició inicial	V26 V26											V17 V24 V49			5
Orientat al subjecte															0
Posició postverbal						V16									1
Formen part d'incisos															0
Preposicionals															0
Antecedents de comparativa															0
Totals	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	3	0	6

FONT: Elaboració pròpia.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BONET, Sebastià (2012). «Fabra i els adverbis en *-ment*». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 219-235.
- BONET, Sebastià; SOLÀ, Joan (1986). *Sintaxi generativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DOMINGO, Maite; GINEBRA, Jordi (2008). «La llengua de l'obra dramàtica de Joan Puig i Ferrer. Reflexions i comentaris». A: GRAELLS, Guillem-Jordi; JULIÀ, Lluïsa; ESCANDELL, Dari; DOMINGO, Maite; GINEBRA, Jordi; BARGALLÓ, Josep; BAIXERAS, Josep A. *Puig i Ferrer: Cinquanta anys després*. Tarragona: Arola, p. 91-110.
- (2012). «El codi gramatical de Fabra i la praxi dels escriptors. A propòsit de Puig i Ferrer». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 61-71.
- FABRA, Pompeu (1924). *Qüestions de gramàtica catalana: Segona edició de la primera sèrie de converses filològiques*. Barcelona: Regina.
- (2007 [1956]). *Gramàtica catalana*. 19a ed. Barcelona: Teide.
- GINEBRA, Jordi (2015). «La riquesa lèxica dels escriptors catalans contemporanis: dades quantitatives». *Els Marges*, núm. 107 (novembre), p. 32-56.
- GRAELLS, Guillem-Jordi (2001). «Estudi introductori. La producció dramàtica de Joan Puig i Ferrer». A: PUIG I FERRETER, Joan. *Teatre complet*. Vol. I. Tarragona: Arola, p. 9-42.
- LÓPEZ, Àngel; MORANT, Ricard (2002). «L'adverbi». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. 3a ed. Vol. II. Barcelona: Empúries, p. 1797-1852.
- PRADILLA, Miquel Àngel (ed.) (2012). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PUIG I FERRETER, Joan (1928). *Vida interior d'un escriptor*. Barcelona: Arnau de Vilanova.
- (1936). *Anna darrere la cortina*. Barcelona: Catalunya Teatral.
- (1975). *Diari d'un escriptor: Ressonàncies, 1942-1952*. Barcelona: Edicions 62.

Els autors i la normativa fabriana: el cas concret de Mercè Rodoreda

TRINIDAD ESCUDERO ALCAMÍ

Estudiant de doctorat en filologia catalana de la Universitat de València

1. INTRODUCCIÓ

Per tots és a bastament conegut el fet que l'evolució de la normativa i les necessitats dels autors a l'hora d'escriure no sempre caminen de la mà. Així, el fet d'allunyar-se més o menys de la norma és una decisió que cada autor pren segons les necessitats que li presenta el text o, simplement, segons la seua voluntat. En aquest article ens plantejem resseguir quina era la posició de Mercè Rodoreda, com a escriptora, davant la normativa fabriana i analitzar, fins a quin punt, aquesta normativa li va suposar, o no, un fre en la seua activitat literària.

Per a arribar a l'objectiu plantejat, hem decidit centrar-nos en dos moments de la vida de l'autora que considerem significatius: l'etapa de joventut i formació i el període de maduresa. Hem escollit aquests dos moments i hem decidit analitzar-los per separat, perquè considerem molt interessant el fet de poder contrastar-los i extreure quina ha estat l'evolució de la posició de l'autora davant de la normativa fabriana.

El primer d'aquests moments, el període de joventut i formació, té lloc al voltant dels anys trenta. La normativa fabriana fa poc que ha vist la llum i la nostra autora, donada l'escassa formació rebuda i la seua joventut, és totalment permeable a les influències externes. Clarament, Mercè Rodoreda en els seus inicis com a escriptora és una ferma defensora de la normativa fabriana, però aquesta defensa es manté al llarg de la seua vida? Mercè Rodoreda ha canviat la seua posició amb relació a la normativa fabriana quan publica *La plaça del Diamant* el 1962? La normativa li suposa una barrera per a assolir la versemblança i la naturalitat que tant han caracteritzat la seua obra? Donar resposta a aquesta mena de preguntes és l'objectiu del present article.

2. EL MESTRATGE FABRIÀ

És a bastament conegut el fet que Mercè Rodoreda en la seua joventut no sabia escriure en català i va haver d'estudiar-lo, bàsicament a través de la gramàtica i el diccionari de Fabra. La mateixa autora fa referència a aquest fet en una entrevista que li realitza Carmen Alcalde per a la revista *Cuadernos para el Diálogo* el 1976: «Quan vaig voler escriure em vaig trobar que no sabia redactar una carta en català i a la meua època tampoc no hi havia escola. I em vaig posar a estudiar-lo» (Alcalde, 1976, p. 61).

Com explica Jordi Solé (1998, p. 30), Mercè Rodoreda va entrar a formar-se en la llengua pròpia al Liceu Dalmau l'any 1931 i la relació amb el director del centre, Delfi Dalmau, ha estat subratllada com un aspecte clau en la trajectòria inicial de l'autora, ja que aquest fou qui va ensenyar català i qui influí i animà Mercè Rodoreda a formar-se. Aquest fet es fa ben palès en un dels diàlegs que l'autora manté amb Dalmau en l'obra *Polèmica*, ja que ens trobem amb un fragment en què Dalmau fa referència a l'esforç de Rodoreda per millorar el seu domini de l'idioma propi. Concretament podem llegir: «la nostra llengua, que amb tanta devoció heu mirat de polir-vos» (Dalmau, 1934, p. 7-8).

La relació entre Delfi Dalmau i l'autora va anar molt més enllà amb la fundació de la revista *Clarisme. Periòdic de Joventut - Art i Literatura* l'any 1933. Una revista que en el seu primer número, l'octubre d'aquell any, dedicava una salutació a Pompeu Fabra, titulada «Déu-vos-guard, Pompeu Fabra!». Aquest fet evidencia, perfectament, un dels objectius clars de la revista: la cerca de la normalitat lingüística i l'ús fidel de la normativa fabriana. La salutació es proposava en els termes següents:

Un Déu-vos-guard ben espontani, ben natural, ben de cor, és aquest nostre per a vós, mestre Fabra. Modest com sou potser us sorprendrà aquesta nostra salutació. No ha d'estranyar-vos: avui, a Catalunya, el vostre nom és estimat i, fora de Catalunya, conegut. Perquè us ho mereixeu. Perquè no hi ha victòria més bona que l'aconseguida amb les armes morals i culturals i podeu tenir la satisfacció d'haver vençut de manera brillant i definitiva per vós i per Catalunya. Heu refet la llengua; heu refet el català que imposicions alienes a la voluntat dels catalans havien desfet i convertit si no en un autèntic dialecte, en una cosa pitjor; i l'agraïment de Catalunya envers vós mai no serà prou gran; i així ho reconeixen els qui, ara, ens trobem amb una parla per a expressar els nostres sentiments, que només en una poden expressar-se: en la pròpia: en aquest català que no ens han pogut prendre de tan nostre com era, que és i que serà.

Per això, en aquest primer número de CLARISME creiem, no un deure ineludible —perquè un deure ineludible sempre és una cosa que es fa per força, per obligació— sinó perquè sincerament en sentim necessitat, i imperiosa, de

donar-vos el nostre Déu-vos-guard, que si bé és dit a mitja veu, és dit, també, amb tota l'ànima.

I penseu, mestre Fabra, que encara que tingueu, com els té el qui val molt, els vostres detractors, el jovent d'ara, aquestes noves generacions que vós endevineu patriòtiques, les que ja són i les que vindran, serven, i servaran, per a vós, el màxim respecte, i la màxima admiració; i el vostre nom anirà lligat a la història com el de la nostra bandera, que mentre no ens deixaven que ho fos, battegava en tots els cors dels catalans que l'estimen, com us estimen i us estimaran els qui vénen i els qui vindran!

Accepteu, doncs, el nostre Déu-vos-guard com una prova de respecte al gramàtic més eminent de Catalunya, i de simpatia a l'home senzill que sou, acompanyat d'una bona encaixada, ben ferma, ben vigorosa, i ben noble; tan noble com nobles han estat els vostres anhels i les vostres il·lusions esdevingudes realitat.

Si un dels objectius de la revista era la cerca de la normalitat lingüística i l'ús fidel de la normativa fabriana, indefectiblement, també ho era de les persones que hi estaven al darrere i, per tant, de la nostra autora. A més, existeixen molts altres exemples que podríem utilitzar per a palesar la fidelitat de l'autora envers la normativa fabriana durant aquest període de joventut i de formació. Sols farem esment, per motius d'extensió, de dos d'aquests exemples que significativament il·luminen aquesta posició, així com la importància que l'autora donava a la correcció lingüística.

En primer lloc, a l'inici de les converses amb Delfí Dalmau, en la ja citada *Polèmica*, podem llegir com l'autora explica que ha cercat el significat de la paraula *excepcional* al *diccionari* de Fabra. Aquest fet, en paraules de Neus Real Mercadal, «il·lumina anecdòticament, una vegada més, la preocupació lingüística i expressiva de l'autora» (Real, 2005, p. 109). També podem observar idèntica preocupació quan, a l'article «El petit protagonista de Sor Angèlica», l'autora fa referència a la pròpia autocorrecció dels textos: «Quan tens el cap atabalat de mal corregir el que escrius i, els ulls plens de faltes, que ja no saps distingir l'accent agut del greu» (Rodoreda, 1934, p. 3).

És també en aquest període de joventut quan Mercè Rodoreda i Pompeu Fabra es coneixen personalment. De fet, l'admiració de Mercè Rodoreda envers Pompeu Fabra no sols era de caràcter intel·lectual, sinó també de caràcter personal. L'autora i el lingüista van compartir un dels moments més complicats de les respectives trajectòries vitals: els primers dies d'exili. La mateixa Rodoreda fa referència a aquesta experiència en una entrevista concedida a Lluís Busquets i Jordi Tàssies el 1978: «Era el 3 de febrer de 1939. Vam anar a espetegar a l'Agullana amb en Fabra i la seva família. En tinc un record extraordinari, car era un home senzill, cordial i simpatiquíssim». A més, en aquesta mateixa entrevista, Rodoreda conta una anècdota esdevinguda amb el lingüista: «En passar la frontera, en Fabra

em va donar 3 o 4 francs francesos. Vam anar a una mena de bar, del qual ja havien desaparegut el pa, l'oli i la sal» (Busquets i Tàssies, 1978, p. 19-20).

Considerem que el respecte i l'admiració de la normativa fabriana per part de Mercè Rodoreda en la seua joventut han quedat més que demostrats. És el moment, ara, d'analitzar si aquesta posició, fruit de la permeabilitat pròpia de la joventut i del cercle que rodejava Mercè Rodoreda al centre Dalmau, es manté ferma en la seua maduresa.

3. LA MADURESA I LA FIDELITAT A LA NORMATIVA FABRIANA

Per tal de demostrar la fidelitat de l'autora envers la normativa fabriana durant la seua maduresa, ens centrarem en un únic exemple: la gestació de l'edició de *La plaça del Diamant*, a través de la correspondència de l'autora amb el seu editor, Joan Sales, procés que es pot resseguir a l'epistolari Rodoreda-Sales publicat l'any 2008. El desgranament d'aquestes cartes esdevé una mostra més que significativa de com Mercè Rodoreda no varia, en la maduresa, la posició respecte a la normativa que tenia en la seua joventut.

Dins d'aquesta correspondència, ens interessen especialment les discussions que Mercè Rodoreda manté amb el seu editor, Joan Sales, al voltant del model de llengua que l'autora utilitza a *La plaça del Diamant*, concretament, al voltant de certes opcions lèxiques emprades per l'autora. Els interlocutors hi reprenen, en gran mesura, l'antic debat entre el català normatiu i el català que ara es parla, un debat recurrent que, més tard, en els anys vuitanta, adoptarà la fórmula de problemàtica entre el català *light* i el català *heavy*. Joan Sales defensava un model de llengua per a la novel·la proper a la llengua del carrer i considerava la llengua literària l'enemic principal del triomf d'un tipus de novel·la que resultara fàcilment llegible per un públic normal.

Aquesta posició lingüística de l'editor fa que, en la primera carta que Sales adreça a Rodoreda després d'haver llegit la novel·la, el 16 de maig de l'any 1961, ja planteja a l'autora el canvi de certs elements del lèxic. Per a ell, aquests elements resultaven inversemblants en boca de Colometa i pressuposava que l'autora els havia triat fruit de la creença, errònia, que eren obligatoris. Els canvis que li proposa són: *vídua* per *viuda*, *enterrament* per *enterro*, *vorera* per *acera*, *globus* per *globo* o *globu*, *cambrà* per *quarto* o *dormitori* i *condol* per *pésam*. Ara bé, per damunt de la resta, mostra un interès especial en el canvi de la paraula *globus*, ja que afirma que és la paraula «que fa més estrany en boca de Colometa» (Rodoreda i Sales, 2008, p. 38). El problema el troba en la desinència llatina *-us*, que qualifica com «un dels errors més notables de Pompeu Fabra, que en general ho encertava tot» (Rodoreda i Sales, 2008, p. 38).

Mercè Rodoreda, al llarg de l'intercanvi epistolar, va canviant la seva posició davant de les propostes de lèxic fetes per l'editor. De fet, es pot observar que com més bel·ligerant es mostra ell i amb més rotunditat defensa el canvi dels mots, més forta es fa ella en la posició contrària. En primera instància, Rodoreda comunica a l'editor que està en favor de canviar *vorera* per *acera* i llevar la paraula *globus* o bé substituir-la per *campana de vidre*. Ara bé, li explica que ha sigut incapaç de canviar la paraula *cambra* per *quarto*, tot i que de petita utilitzara la forma *quarto* i no *cambra*. A poc a poc, però, aquesta mitja obediència inicial per part de Rodoreda va quedant enrere. És significativa l'opinió de Rodoreda expressada a Sales en una carta del 10 de juliol del 1961. Rodoreda li explica el següent:

Encara tinc els meus dubtes, sobretot després de la vostra carta, de si deixo *vorera* o bé poso *acera*. Us he de dir que posar *acera* m'ha repugnat una mica. Sobretot perquè jo no faig parlar Colometa com una noia de Gràcia, encara que jo no ho digui. Sóc jo que parlo i que faig el que vull amb la sintaxi i que dono un català natural [...] i que procuro tant com puc dir les coses d'una manera diferent de com es diuen. [...] La manera de parlar de Colometa no és una *ca-sualitat*. Dic tot això per a justificar els meus escrúpols. (Rodoreda i Sales, 2008, p. 50 i 51)

Joan Sales, carta rere carta, no deixa d'insistir en el fet que la paraula *acera* té partidaris entre la Secció Filològica de l'IEC i que és molt probable que qualsevol dia la incloguen al diccionari normatiu. Possiblement, és fruit d'aquesta insistència que, en darrer terme, Mercè Rodoreda es tanca en banda i es nega, d'una manera rotunda, als canvis de *vorera* per *acera* i de *cambra* per *quarto*. De fet, en una carta del 3 de gener de 1962, Rodoreda deixa ben clar a Sales que no vol cap d'aquestes dues paraules a la seua novel·la. Ho fa a través de la postdata on molt clarament exposa: «No vull *acera*. Ni *quarto*» (Rodoreda i Sales, 2008, p. 32). Però no sols això, la indignació final de l'autora amb l'editor va més enllà ja que, d'una carta de Sales, podem extreure que Rodoreda acaba afirmant que a la seua novel·la els castellanismes no tenen cabuda i ataca frontalment l'editor preguntant-li per què, seguint la línia de les concessions, no era partidari també de mots com *menos*, *anda*, *hasta luego* o *basura*.

Aquesta última reacció i l'evolució de la posició de l'autora davant dels canvis proposats desvela quina era l'actitud de Mercè Rodoreda davant la normativa. Es veu d'una manera fefaent que l'autora n'era una defensora aferrissada. A més, si la seua reacció ja va ser, en cert sentit, desmesurada, encara ho podria haver sigut més si darrere d'aquestes reaccions temperamentals no hi haguera estat la figura d'Armand Obiols. En les cartes que Obiols enviava a Rodoreda, també es poden resseguir, indirectament, aquestes discussions i es pot observar com Obiols, tot i que està totalment d'acord amb l'autora, en tot moment, intenta calmar-la i evitar

que les seues reaccions siguen excessivament desmesurades. Aquest fet s'evidencia a la perfecció en la citació següent extreta d'una carta d'Obiols a Rodoreda de l'11 de desembre de 1961:

Digues a Sales —sense enfadar-te, que no cal— que després d'haver-hi pensat molt has pres una decisió definitiva sobre *quarto* i *acera*. El llenguatge de Colometa és natural, però estilitzat; més ben dit: no és gens natural, però dóna la sensació de ser-ho; la gràcia consisteix que dóna aquesta sensació sense recórrer al català tal com es parla. (Obiols, 2011, p. 318)

Les discussions entre Sales i Rodoreda no són altra cosa que l'enfrontament entre una *purista* i un *antipurista*, enfrontament que al cap i a la fi no deixa de girar entorn de l'acceptació o no d'unes paraules concretes, encara que es base en la defensa d'uns criteris o altres. Joan Fuster, en una carta adreçada a Sales el 25 de juliol de 1961, explica l'essència d'aquest tipus d'enfrontaments, d'una manera que ens ajuda a entendre amb claredat la disputa entre l'editor i l'autora:

En la vostra sorda polèmica *puristes* versus *antipuristes*, els *puristes* poden argumentar en nom d'uns principis clars —en nom d'una *norma*, artificiosa si vols, però *norma*—, mentre que els *antipuristes* disposen d'unes fórmules generals explícites. Al capdavall, les discrepàncies són poques i concretes, i la discussió possible s'ha de situar sempre sobre casos particulars [...]; altrament, caureu en un galimaties estèril o davallareu a l'insult personal. (Rodoreda i Sales, 2008, p. 1030)

Però què passa finalment amb aquestes paraules en l'edició de *La plaça del Diamant*? En la gestació de la primera edició de la novel·la, trobem que Mercè Rodoreda no es va posicionar de la mateixa manera davant dels diferents elements dels lèxic fruit del conflicte. Així, en primer lloc, va acceptar, de seguida, el fet de canviar *condol* per *pésam*, possiblement, perquè, en primera instància, l'autora havia posat *pésam* i ella mateixa s'havia autocorregit, segons el que podem extreure de la carta de Sales del 16 de maig de 1961. En segon lloc, davant de paraules com *cambrà*, *globus* o *vídua* va buscar la manera de substituir-les o bé de fer-les desaparèixer del text, però es va negar a introduir les propostes de Sales que ella considerava castellanismes. Per exemple, va substituir la paraula *cambrà* per altres sinònims com ara *dormitori*, *habitació*, *recambró* o *sala*, però no *quarto*. En tercer lloc, es va negar totalment a la substitució de *vorera* per *acera* i d'*enterament* per *enterro*.

Sales, en tot moment, es va mostrar transigent i, tot i la insistència en què l'autora duguera a terme aquests canvis, sempre va respectar la seua voluntat. Així, la primera edició va aparèixer sols amb els canvis que l'autora havia consentit. Ara bé, aquesta actitud bel·ligerant de Mercè Rodoreda perd força amb la se-

gona edició de la novel·la. De fet, en el transcurs de la revisió de la segona edició de la novel·la, Rodoreda va acceptar la inclusió de la paraula *acera* i també de la paraula *quadro*, aquesta fruit de discussions posteriors. Aquest canvi d'opinió sols queda reflectit a l'epistolari en una carta que Sales envia a Rodoreda el 4 de febrer de 1964 on Sales expressa a l'autora l'emoció que li provoca aquest fet i, per tant, ens resulta impossible saber què va motivar l'autora a voler introduir aquests canvis a la novel·la. Possiblement, la raó podem buscar-la en el fet que Sales no va deixar d'insistir en què *quadro* i sobretot *acera* serien acceptades per l'IEC en un futur immediat.

Finalment, tot i aquests canvis d'opinió de l'autora en la segona edició de *La plaça del Diamant*, considerem que la posició de Mercè Rodoreda, en aquesta discussió, és més que suficient per a demostrar la fidelitat que professava a la normativa fabriana també en la maduresa. Aquesta posició davant la normativa fabriana per part de Rodoreda va continuar al llarg de la seua vida i fruit d'aquesta posició són les declaracions següents de l'autora a l'entrevista de Carmen Alcalde ja citada:

El que considero vital de la nostra cultura són els fonaments. I els fonaments són la llengua. Mai no em cansaré de repetir-ho. Em disminueix que a dintre del cap dels catalans hi hagi tanta pesa mental. Tant parlar malament, tant deixar-te influir per una altra llengua, esplèndida, però forastera. Valdria que cada català tingués l'orgull de parlar i d'escriure bé el seu idioma, que considerés una aristocràcia la naturalitat d'expressar-se el més purament possible. [...] La llengua és l'ànima d'un país i mereix moltes atencions. (Alcalde, 1976, p. 61)

4. CONCLUSIONS

En aquest article hem intentat demostrar la importància que Mercè Rodoreda donava a la correcció lingüística als seus textos i el seguiment de la normativa fabriana per part de l'autora. Aquest fet guanya encara més importància si tenim en compte que, com a bastament ja ha sigut dit per molts investigadors de la narrativa rodorediana, el seu estil es caracteritza per cercar la representació d'una llengua oral, plana, senzilla, per l'ús d'un model de llengua versemblant. El fet de poder unir la correcció lingüística amb l'ús d'aquesta mena d'estil és tot un repte. Com va ser capaç de fer-ho Rodoreda? Per a respondre a aquesta pregunta el primer que cal recordar és que, per a l'autora, una novel·la eren paraules, és a dir, per a Rodoreda el triomf literari es basava en la cerca de la paraula adequada per al lloc adequat. Sols cal pensar en el canvi alludit de *globus* per *campana de vidre* per entendre a què ens volem referir. La paraula *globus* en boca de Colometa podia

resultar inversemblant. Davant d'això, l'autora no accepta el fet de canviar-la per *globo* o *globu*, sinó que busca una solució totalment adequada, des del punt de vista normatiu i del registre, que evite el conflicte.

En definitiva, Mercè Rodoreda era capaç de conjuminar aquest doble vessant (correcció lingüística i versemblança) perquè amb el seu estil va ser capaç de crear un artifici lingüístic i literari que feia una aparença de plena naturalitat. Ara bé, aquest triomf no es pot adjudicar a cap altra causa que no siga el treball constant i la revisió permanent dels textos que escrivia. En l'entrevista duta a terme per Lluís Busquets i Jordi Tàssies, la mateixa Rodoreda es referia a aquest fet en els termes següents: «Les pàgines que semblen més naturals, versemblants i espontànies són les més treballades. La feina de treballar un text és fer-lo lliscar, treure-li la literaturalitat» (Busquets i Tàssies, 1978, p. 19).

August Rafanell (1993, p. 62) en el seu article anomenat «La llengua inadvertida de Mercè Rodoreda» tractava precisament aquesta qualitat de la prosa rodorediana i afirmava que l'escriptora aconsegueix un equilibri fantàstic entre la correcció lingüística i l'ús d'un model de llengua popular, que ajuda a modelar la versemblança dels personatges. Ara bé, en aquest mateix article de l'any 1993, l'estudiós planteja el fet que una solució com l'assolida per Rodoreda, avui, és impossible. Per a Rafanell, Rodoreda va formar part d'un context en el qual el bilingüisme social i la degradació de la llengua no eren tan presents com ho són actualment. Davant d'aquest fet, afirmava:

[...] és justament la norma la que no ajuda, la que bloqueja el lligam de la ficció amb el món real. Perquè avui el català «natural» transferit a la literatura, ja no es pot maquillar correctivament sense atemptar contra la versemblança més elemental. [...] Tot plegat fa que la feina del novel·lista català contemporani sigui, en certa manera, encara més «heroica» del que havia cregut Fuster. (Rafanell, 1993, p. 62)

D'altra banda, és cert que són innegables les complicacions actuals a l'hora d'aconseguir un model de llengua col·loquial que ajude a dotar de versemblança una novel·la, una sèrie o una pel·lícula. Ara bé, no considerem que aquest fet siga un repte impossible, ni que el fet de buscar la correcció, en un registre plagat de castellanismes, sols pugui aconseguir-se duent a terme un atemptat contra la versemblança més elemental. Potser, per trobar la solució, caldrà pensar en els escriptors com Rodoreda que, en els seus inicis, no sabien ni escriure una línia en català i, més que en ells, en l'esforç que van dur a terme del no-res. A més, potser, per trobar una solució a aquest problema també caldrà recordar una de les màximes de Rodoreda, «Una novel·la són paraules», i el treball d'artifici inherent a l'aplicació d'aquesta màxima.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCALDE, Carmen (1976). «La Noia de las camelias: entrevista con Mercè Rodoreda». *Cuadernos para el Diálogo*, núm. 157 (maig), p. 61.
- BUSQUETS, Lluís; TÀSSIES, Jordi (1978). «Mercè Rodoreda, passió eterna i fràgil». *El Correo Catalán. Cap de Setmana* (22 abril), p. 19-20.
- DALMAU, Delfí (1934). *Polèmica*. Barcelona: Clarisme.
- «Déu vos guard, Pompeu Fabra!» (1933). *Clarisme: Periòdic de Joventut - Art i Literatura*, núm. 1 (octubre), p. 3.
- OBIOLS, Armand (2011). *Cartes a Mercè Rodoreda*. Ed. a cura d'Anna Maria Saludes. Sabadell: Fundació La Mirada.
- RAFANELL, August (1993). «La llengua inadvertida de Mercè Rodoreda». *Revista de Girona*, núm. 157 (març-abril), p. 60-63.
- REAL MERCADAL, Neus (2005). *Mercè Rodoreda: L'obra de preguerra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RODOREDA, Mercè (1934). «El petit protagonista de Sor Angèlica». *Clarisme: Periòdic de Joventut - Art i Literatura*, núm. 30 (maig), p. 3.
- (2011). *La plaça del Diamant*. 19a ed. Alzira: Bromera.
- RODOREDA, Mercè; SALES, Joan (2008). *Cartes completes (1960-1983): Mercè Rodoreda, Joan Sales*. Ed. a cura de Montserrat Casals. Barcelona: Club Editor.
- SOLÉ, Joan (1998). *Políglotisme i raó: El discurs ecoidiomàtic de Delfí Dalmau*. Lleida: Pagès.

Model de llengua i qualitat lingüística a les escriptures populars de l'exili republicà del 1939¹

NATÀLIA CARBONELL ROS
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Universitat de Girona

S'ha considerat que a la dècada dels anys trenta del segle xx la reforma lingüística de Pompeu Fabra estava consolidada entre les elits del país (Miracle, 1968; Segarra, 1985, p. 288-382). Tanmateix, ens hauríem de preguntar com va repercutir la codificació fabriana fora d'aquest àmbit literari i intel·lectual. Quina presència tenia la reforma de Fabra en el sector popular? És sabut que en aquest grup social la vitalitat del català oral era hegemònica, però quin és el model de llengua que adopten les classes populars en el registre escrit? Aquesta comunicació vol contribuir a l'estudi d'un tipus d'escriptura fins ara força desatès en el camp de la lingüística i la història de la llengua.

Abans d'entrar en l'anàlisi dels textos que he seleccionat per aquest estudi ens convindria definir el concepte *escriptura popular*. D'entrada, és un terme que remet a un camp molt ampli, ja que, segons la disciplina o l'àmbit nacional, sota l'etiqueta *popular* es poden assenyalar aspectes socials, polítics, culturals, demogràfics i lingüístics. És per això que cada disciplina ha acotat el concepte de la manera més convenient per a la seva recerca.² Per a la nostra anàlisi partirem de la base que les escriptures populars són documents privats (cartes, memòries, dietaris, etc.), produïts per persones que no són professionals de l'escriptura; són textos que s'originen en l'àmbit privat i per motius estrictament personals. Els

1. Aquest estudi ha estat realitzat en el marc del projecte de recerca del Grup d'Història de la Llengua i Llengua Normativa «Sobre los territorios de la lengua: la frontera franco-española en la historia de la identidad catalana» (ref. FFI2011-27361), finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat del Govern d'Espanya.

2. Per a l'historiador Antonio Castillo (2003), l'escriptura popular es distingeix per la condició social dels seus autors (mitjana-baixa) que comparteixen una certa proximitat social i una experiència escolar similar.

autors són, generalment, persones que estan poc o gens habituades a la pràctica de l'escriptura i que s'hi acosten per necessitat, sense la intenció de publicar els seus escrits.

Si la necessitat de comunicació o la necessitat de deixar per escrit l'experiència viscuda és el fet principal que impulsa l'escriptura popular, les circumstàncies d'immigració i d'exili són alguns dels contextos més productius per aquest tipus d'egodocuments.³ Centrant-nos en l'exili republicà del 1939, la conjuntura històrica va empènyer cap a l'escriptura els qui van viure l'experiència de separació i desarrelament. En epistolaris populars que he analitzat s'evidencia la necessitat, gairebé primària, que tenien els seus autors: escrivien per deixar constància de la dramàtica experiència viscuda, escrivien per comunicar-se amb familiars i amics que es trobaven allunyats. Les escriptures dels exiliats són, doncs, una font essencial per estudiar la llengua des de diferents perspectives: des del nivell de catalanització escrit dels sectors populars fins al mateix model de llengua, entès aquest en un sentit ampli: grau d'acostament a la normativa fabriana i a la llengua culta, control del codi escrit (i per tant, grau d'influència de l'oralitat), o interferències d'altres llengües, especialment el castellà i el francès. Val a dir que en la historiografia catalana diferents investigadors, com Joan-Lluís Marfany (2008) o Jordi Ginebra (2010), han dedicat importants estudis respecte als usos del català i del castellà com a llengües escrites durant el segle XIX. Aquest treball historiogràfic, però, no s'ha estès per al segle XX i encara menys en les escriptures populars com a objecte d'estudi.

1. LES ESCRIPTURES POPULARS, VARIETAT DIASTRÀTICA. ESTUDIS PRECEDENTS

A l'hora d'analitzar el model de llengua que presenten les escriptures populars, un dels factors més importants que hem de tenir en compte és la variació lingüística, fenomen inherent a totes les llengües. Es distingeixen generalment quatre tipus de variació: la diacrònica (relacionada amb l'evolució de les llengües a través del temps), la diatòpica (lligada amb l'espai geogràfic del parlant), la diastràtica (estudia les formes lingüístiques pròpies de grups socials depenent de l'edat, el sexe, les condicions econòmiques i el grau d'instrucció) i la diafàsica (relacionada amb la situació comunicativa i que dóna pas al registre lingüístic formal o informal).

3. El concepte *egodocument*, desenvolupat per Espinet (1994 i 1997), fa referència als documents que comuniquen, de manera subjectiva, l'experiència del mateix autor (*l'ego*) i del seu entorn.

Els estudis de llengua catalana sobre variació lingüística sovint s'han centrat a analitzar bàsicament la variació diacrònica i diatòpica, com és el cas del projecte *Scripta* promogut per Joan Veny i Àngels Massip, deixant de banda la variació diastràtica.⁴

En el context internacional els treballs sobre variació diastràtica són més habituals. Des d'una perspectiva comparada entre el cas francès i el cas italià, Rosso (2005) ha apuntat que, tot i que primer va néixer *le français populaire*, és a Itàlia on s'han portat a terme més estudis i de més qualitat de la varietat anomenada *l'italiano popolare*.⁵ Si ens aturem un moment en aquests estudis és per veure com han definit i utilitzat el terme *popolar* i fins a quin punt pot ser útil la identificació amb el cas català.

Tant a França com a Itàlia s'ha associat l'escriptura popular amb aquelles persones que han estat alfabetitzades, però que no han adquirit una plena competència de l'ús de la llengua: «modo d'esprimersi di un incolto che, sotto la spinta di comunicare e senza addestramento, maneggia quella che ottimisticamente si chiama la lingua "nazionale", l'italiano» (De Mauro, 1970); «il tipo di italiano imperfettamente acquisito da chi ha per madrelingua il dialetto» (Cortelazzo, 1972). Tenint en compte que les fonts utilitzades per Cortelazzo són escrites i produïdes per autors poc instruïts, Francesco Bruni (1984) farà notar que l'italià popular és un fenomen principalment escrit, però amb un acostament a certs registres orals. Per tant, els autors són persones que han estat alfabetitzades, que s'inspiren en el model de llengua escrita sense poder-lo reproduir de manera integral. Amb Bruni apareix, doncs, un nou terme per anomenar les escriptures populars: *l'italiano dei semicolti*. En tot cas, les dues propostes de nomenclatura pel concepte que ens interessa estudiar van lligades a l'àmbit sociocultural.

4. En certa manera, aquesta mancança en estudis de variació social és normal si tenim en compte que les fonts d'estudi de la majoria de treballs realitzats són provinents de l'àmbit intel·lectual o literari que, per tant, passen pel registre formal i per la llengua estàndard. Un altre element que determinaria l'absència dels treballs centrats en la variació diastràtica podria ser el fet que el concepte *grup social* admet diferents interpretacions o, com apunta Bibiloni (1997, p. 63-108), és un concepte «fosc».

5. Els primers estudis realitzats a França que recullen la varietat diastràtica daten del 1872 i van ser portats a terme per Charles Nisard a *Etude sur le langage populaire ou patois de Paris et de sa baulieu*. Després cal fer un salt fins al 1920 on trobem l'estudi descriptiu d'Henri Bauche, *Le langage populaire*. A aquesta obra segueixen les de Pierre Guiraud (1965) i la de Françoise Gadet (1992), totes dues titulades *Le français populaire*. En el cas d'Itàlia, els precursors en estudis centrats en la varietat popular de la llengua han estat Tullio de Mauro i Manlio Cortelazzo. Aquests autors, a principi de la dècada dels anys setanta del segle xx, a partir d'epistolari privats com cartes de soldats i emigrants, i memòries autobiogràfiques, van definir el concepte i van portar a terme un estudi de les característiques de l'italià popular.

2. CASOS D'ESTUDI: EPISTOLARIS DE PALAFRUGELLENC

En aquesta comunicació analitzaré epistolaris fruit de l'exili republicà del 1939, escrits per persones amb un nivell d'alfabetització baix, en general, o nul pel que fa a la llengua catalana, que es comuniquen dins l'àmbit familiar o privat.⁶

Com que l'objecte d'anàlisi serà la variació diastràtica, perquè és un tipus de variació molt productiu en les escriptures populars, les bases d'aquest estudi seran, d'una banda, situar els autors de la correspondència (l'època, el context professional, l'educatiu i el social) i, de l'altra, relacionar el nivell de llengua (posant atenció en les influències que presenta) amb la trajectòria educativa i cultural dels seus autors.

De les dades obtingudes puc destacar que la majoria dels autors dels epistolaris són baixempordanesos, vinculats principalment al municipi de Palafrugell. Pel que fa al sexe i l'edat, el 95,7% són homes i la mitjana d'edat és de 25 a 35 anys. Quant a les seves professions, eren esparter, electricista, fuster, propietaris agrícoles i comercials, treballadors de la indústria del suro, de l'escorxador, de l'Administració local, etc. Pel contingut dels epistolaris he deduït que, a més de la proximitat social i geogràfica que hi havia entre ells, compartien una vinculació ideològica cap a moviments d'esquerres o catalanistes. Són persones nascudes entre el 1890 i el 1915, aproximadament, i, per tant, escolaritzades entre el 1900 i el 1930 a Palafrugell, majoritàriament.

Referent a l'ús de les llengües en els epistolaris, d'un total de 346 cartes, es distribueix de la manera següent: el castellà és la llengua majoritària, un 71,7% (248 cartes), tot i que l'ús del català és molt significatiu, un 25,1% (87 cartes), i el francès ocupa només un 3,2% (11 cartes).

3. CONTEXT SOCIOCULTURAL

Com que dos dels components importants que donen un caràcter unitari a les escriptures populars són l'escola i la cultura popular, repassem sumàriament la situació d'aquestes a Palafrugell a principi del segle xx. En aquesta època l'escola pública a Palafrugell, com a la resta de Catalunya, era força precària. Tot i això, va

6. Concretament, els epistolaris que formen el corpus d'aquest estudi són: *a*) l'epistolari del fons Ramir Bruguera (dipositat a l'Arxiu Municipal de Palafrugell (AMP)), el qual conté 174 cartes i 8 targetes postals, repartides entre 27 corresponsals, i escrites entre el 1939 i el 1952 (el gruix més important pertany als primers anys de la dècada dels anys quaranta); *b*) l'epistolari del fons Rosa Laviña (també dipositat a l'AMP), el qual conté 161 cartes, repartides entre 21 corresponsals, i datades entre el 1939 i el 1950 (la majoria, però, són escrites entre el 1939 i el 1940), i *c*) l'epistolari Cateura (conservat particularment), escrit per un únic corresposnal entre el 1939 i el 1945.

rebre un important impuls amb el paper que hi va desenvolupar el mestre Josep Barceló i Matas, al capdavant de l'escola pública número 2 del 1907 al 1917. Només d'arribar, Barceló va adoptar mètodes i sistemes d'ensenyament més moderns, va defensar l'ensenyament en llengua catalana i va lluitar per la gratuïtat i obligatorietat de l'ensenyament, a més de la millora general dels locals i l'augment de sou dels mestres.

Amb la inestabilitat que patia l'escola pública, es van consolidar ràpidament les acadèmies privades. Entre les més reconegudes destaquen la dels Maristes (1894-1936), d'ensenyament religiós eminentment en castellà; l'Academia Palafrugellense (1884-1936), i el Col·legi Mercantil Hispano-Francès. Amb la creació de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923), l'escola es va modernitzar i van aparèixer noves acadèmies, com l'Escola Menor d'Arts i Indústries i l'Escola d'Idiomes, que es van integrar a la xarxa d'institucions que la Mancomunitat anava desenvolupant arreu de Catalunya (Busquets i Molero, 1993, p. 51-109).

Si bé l'escola era un dels elements importants en la formació intel·lectual dels palafrugellencs que estem analitzant, no era l'únic. Les últimes dècades del segle XIX i les primeres del segle XX, a Palafrugell, els casinos eren centres d'esbarjo col·lectiu, amb tertúlies, activitats culturals i, de vegades, polítiques. Els més destacats d'aquesta vila van ser el Cercle Mercantil i el Centre Fraternal. A principi dels anys trenta, la massa social del Fraternal eren joves procedents de les classes populars. Les activitats que es promovien des del Fraternal tenien voluntat educadora: s'hi van portar a terme conferències, cursets de divulgació i tertúlies, entre els quals destaquen les conferències i els cursets sobre l'esperanto que van tenir lloc el 1913, el 1935 i el 1936. El casino va exercir una tasca culturitzadora i catalanitzadora en cedir en nombroses ocasions el seu espai a ateneus culturals com l'Ateneu Palafrugellenc, entitat adherida el 1915 al Comitè pro-Llengua Catalana. A més, el Fraternal disposava d'una biblioteca pública, i tant al Fraternal com als altres cafès de la vila s'hi podia llegir la premsa local.⁷

Un cop presentat el marc educatiu, cultural i social de principi de segle XX, resseguiré les característiques principals dels textos analitzats. L'estudi l'he centrat en els punts següents: les interferències d'altres llengües, les influències de la llengua oral i la llengua culta, les formes pròpies de la varietat diastràtica anomenada *llengua popular* i la vacil·lació ortogràfica d'acord amb la normativa.

7. En aquesta època, Palafrugell disposava de dos periòdics en català: *Ara* (1930-1937), portaveu de l'esquerra, i *Baix Empordà* (1909-1936), com a òrgan mediàtic de la dreta. El Centre Fraternal, a més, rebia revistes i periòdics en català d'abast més extens que el local com *La Humanitat* i *La Veu de Catalunya*.

4. INTERFERÈNCIES D'ALTRES LLENGÜES

Els sectors populars que van portar a terme l'activitat d'escriure durant el seu exili a França entre el 1939 i el 1959 recreen sovint la particular situació lingüística en els seus escrits. Generalment són dues les llengües que entren en joc, tot i que sovint se'n poden observar tres. Recordem que el català era la llengua materna i la utilitzada per a situacions orals i el castellà era la llengua de l'escola. En entrar a França, el francès —una llengua per a alguns ben desconeguda i per a d'altres una llengua de la qual tenien petites nocions— oferia la inserció en el nou espai i, de mica en mica, va esdevenir la llengua vehicular entre molts dels refugiats catalans provinents dels sectors populars. Com que la formació acadèmica de les classes populars era limitada i no tenien un bon domini de la llengua escrita, en els seus escrits es produiran interferències de les diferents llengües amb què estaven en contacte.

En els textos en català analitzats, destaca, com és d'esperar, la influència de la llengua castellana. Alguns dels molts exemples de lèxic castellà o castellanitzant que he pogut recollir són: «lograr» ('aconseguir'), «honrades» ('honradesa'), «alambrades» ('filferrades') i «trance» ('tràngol'). De vegades trobem mots existents en el lèxic català que per influència de la similitud gràfica a un mot castellà de diferent significat s'usen inadecuadament. És el cas de la paraula «gosar» que apareix en la frase següent: «El treballar en aquests llocs, representarà gosar de una relativa llibertat, doncs el lloc ahont están emplaçats aquestes oficines es a fora dels Camps» [Ribell 1]. Podem anomenar aquest fenomen, força habitual a les escriptures populars, *présteq semàntic*, en el sentit que aparentment és un mot català, però el valor semàntic que se li dona ve establert per una altra llengua.

Com a interferències de la llengua francesa destaca, principalment, el lèxic inserit en les cartes escrites en català. A tall d'exemple trobem: «en fi, demain sera mieux», «treballar en una ferme» ('granja'), «col·locat de manobre en un chantier» ('obra'), «colis» ('paquet'). En algunes ocasions la influència francesa no és tan estrictament d'ordre lingüístic com cultural. Per exemple, a l'encapçalament de la carta que Massot, un dels corresponsals de Bruguera, dirigeix a la dona d'aquest utilitza el francès: «Madame Carmen Bruguera». En aquest cas, no només utilitza el mot francès *Madame*, sinó que s'adreça a la senyora Maldonado amb el cognom del seu marit, Bruguera, seguint el model francès en el qual les dones adopten el cognom del seu marit.

5. INFLUÈNCIA DE LA LLENGUA ORAL

Els epistolaris populars reflecteixen la voluntat comunicativa i la capacitat expressiva dels escriptors. Encara que l'escola imposés models a seguir, en la rea-

litat dels textos populars, i per manca d'un aprenentatge complet, se seguïen altres models per aconseguir els mateixos efectes tot i els escassos mitjans de què es disposava. La llengua oral —és a dir, les expressions provinents de l'àmbit col·loquial i familiar— era un d'aquests mitjans, i en els textos populars que analitzem hi té una gran influència.

Trobem formes verbals com «estesis» ('estiguessis'): «Al rebra aquesta desitjaria que estesis bé de salud» [Flaqué 1]; «estigue» ('estigui'): «faix vots perquè l'teva tant estimade filleta estigue millor» [Flaqué 1]; «vui» ('vull'): «Vui que els dies passin» [Narro 5]; «sapigut» ('sabut'): «He sapigut que has estat malalta» [Massot 3]; «volger» ('voler'): «la meva intenció no ha sigut altre que el posarme en contacte am tu i volger explotar les nostres velles amistats» [Flaqué 1]. També podem adduir al fenomen oral la terminació amb la consonant de reforç a la 1a persona del singular, fenomen propi de la zona geogràfica d'on són originaris els corresponsals: «acceptut» ('accepto'): «y així serà que senza mouràs l'acceptut, y seguiré la meva sort» [Flaqué 1], i solucions pròpies de la llengua oral com ara «dugues» ('dues'), «istiu» ('estiu'), «mentres» ('mentre'), «aixis» ('així'), «mellor» ('millor'), «casi» o «casi bé» ('quasi' o 'gairebé') o «abun» ('on').⁸

També podem atribuir a la influència de la llengua oral i/o al poc control del codi escrit errors ortogràfics com ara la confusió de l'escriptura de les vocals *a/e* en posició àtona: «en contre d'aquest feixisme»; la repetició d'un mateix pronom (*en*): «no t'nen faré» ('no te'n faré'); o la manca de percepció dels límits de la paraula, enganxant articles i preposicions a mots amb significat ple: «dença» ('d'ença').

En la morfologia, la influència oral l'observem en el femení d'adjectius d'una sola terminació: «decentes» ('decents'), i en l'ús generalitzat del mot *lo* com a article neutre: «lo dolent es que hagi arribat».

6. EXPRESSIONS POPULARS

En aquest apartat intentaré reflectir mots o expressions que no només estan lligats a la llengua oral, sinó que estan directament vinculats a la variació social de les classes populars. Es tracta de formes que no es trobarien en un context que no fos el popular fins i tot en un registre informal. Els autors dels exemples que segueixen són aquells que menys contacte van tenir amb la cultura escrita i amb

8. Alguns dels exemples apuntats a més de ser una mostra de variació diastràtica ho són també de variació diatòpica, perquè una varietat lingüística és una noció teòrica que correspon a «un *continuum* sense fronteres ni talls nítids. Qualsevol intent de segmentar aquest *continuum* en unes unitats determinades sempre serà una operació arbitrària i convencional» (Bibiloni, 1997, p. 68-69).

activitats socioculturals fora del món de l'ensenyament. Un exponent molt clar és el cas de Josep Flaqué, corresponsal de Bruguera. Flaqué, electricista, i Bruguera, fuster, es coneixien per la seva vinculació als partits d'esquerres de Palafrugell. Tots dos van refugiar-se a França, per separat, amb les seves respectives famílies, i van mantenir durant el seu exili una correspondència freqüent. En una carta Flaqué s'acomiada així: «fot-li un pesic de part meba» [Flaqué 1]. Tota l'expressió remet a la parla popular, però el verb «fotre» ho marca especialment i per això el trobem sovint en aquests textos: «es fotan de gane» [Flaqué 1]. En una altra carta, Flaqué per explicar la situació que els seus familiars vivien a Palafrugell ho va fer amb aquestes paraules: «ens diuen que están bé, encare que de butxaca crec que no l'passant molt bé, ya que ens parlan de quand disposaran de medis s'faran fotografias per enviar-nos una foto, això bolt dir que l'pasan un poc putas» [Flaqué 5]. L'expressió *passar-les putes* s'associa perfectament a la llengua popular i donades les circumstàncies d'aquestes escriptures la trobem en diverses ocasions. Altres expressions que exemplifiquen la varietat popular són: «anat en orris», «anar molt al tanto», «que'ts pocasolta», «quina barra que tens», «a vegades fa estragos».

7. INFLUÈNCIA DE LA LLENGUA CULTA

Una de les constants que observem en els textos populars és la barreja de registres. Si en els apartats anteriors senyalàvem un nombre elevat de formes provinents del registre oral i popular, hem observat que al costat d'aquestes solucions n'hi ha d'altres més pròpies de la llengua culta i/o literària que hi contrasten. La majoria de mots i expressions que he pogut recollir en aquest sentit pertanyen als escrits de Miquel Pujol, un palafrugellenc que, tot i estudiar a l'escola pública només fins als catorze anys, va arribar a tenir un domini notable del català escrit, amb tendència a recórrer a solucions cultes.⁹ Alguns dels exemples són: «hom», «quelcom», «llurs», «adhuc» ('àdhuc'), «aci» ('ací'), «dissortadament», «arranjar», «pregon», «fervents», «sanitosa». Com a mostra d'aquest contacte amb la llengua culta destaca l'ús del plural *-s* en lloc de fer servir la terminació *-os*: «bombardeigs»; l'ús del passat simple: «estigue», «es passà»; i la utilització del relatiu *qui*: «el meu cunyat Tomàs, qui es trobava tallant pins» [Pujol 1], tot i que Fabra (2002 [1956], p. 94) no recomana l'ús del relatiu *qui* en la funció de subjecte.

També es troben l'ús d'oracions subordinades com a solució més formal: «Creu que en les circumstàncies en que la majoria de nosaltres ens hem trobat i

9. Amb l'entrevista realitzada al seu fill, Jordi Pujol Cofan, sabem que freqüentava la biblioteca del Centre Fraternal. Vegeu biografia i cartes editades de Miquel Pujol Lloset a Carbonell (2012).

ens trobem des de fa dos anys i mig és una alegria de veritat la que hom sent en sentir noves d'un bon amic com tú, del qual amic feia llarg temps que no s'en sabia res directament» [Pujol 1]. On es manifesta més clarament la influència dels patrons cultes és en les fórmules de salutació de les cartes: «Benvolgut Ramir», «Volguda companya Rosa», i en el comiat: «Disposa del teu cosí que tan t'aprecia», «reb la simpatia d'el teu cosí que molt t'aprecia», «Amb les meves cordials salutacions». Són calcs d'estructures estretes de models escolars o de l'Administració, és a dir, de models textuals d'àmbit formal.

La riquesa lèxica i l'expressió fins i tot literària són a vegades notables. El desig dels autors de fer servir solucions més cultes comporta la utilització de mots als quals no s'està habituat i en ocasions es produeixen estructures semànticament estranyes. És el cas de l'ús que fa Narro, corresponsal de Laviña, del verb *finir*: «He finit acostumant-me», «tot fineix per marxar, evaporant-se en la bruma del temps», «que la compassió de lo que sigui o del que sigui faci que fineixi amb aquest totes les nostres tribulacions».

8. ORTOGRAFIA

Una de les característiques que comparteixen els epistolaris escrits en llengua catalana analitzats és la vacil·lació ortogràfica d'acord amb la normativa fabriana, depenent del grau de formació i el bagatge cultural dels autors. Per mostrar la dimensió dels problemes ortogràfics que presenten n'he pres nota d'uns quants: «deçitjant», «an-nari», «vritat», «fuixin», «no agué dit may». Pel grau d'error que presenten aquests exemples es revela que alguns dels escriptors no només tenien desconeixement de la normativa catalana, sinó que també es desprèn un nivell d'alfabetització general baix.

D'altres casos, els errors detectats s'expliquen per l'escolarització dels autors en llengua castellana. Un exemple especialment remarcable és l'accentuació: «día», «familia», «tú», «María». També és destacable la vacil·lació que una mateixa persona presenta, de vegades prenent una solució catalana: «Espanya», de vegades castellana: «España», i en una altra ocasió combina les solucions de l'ortografia catalana i de la castellana: «Espanyols».

9. CONCLUSIONS

Tot i que el grau de formació i d'alfabetització varia d'un escriptor a un altre i fa que els textos analitzats presentin un model de llengua heterogeni, es manifesten uns trets comuns que caracteritzen les escriptures populars de l'exili republi-

cà. D'una banda, els textos inclouen trets lingüístics, sovint de caràcter oralitzant, que denoten la proximitat de l'emissor i el receptor pel fet de formar part d'un determinat grup social. D'altra banda, moltes cartes reflecteixen usos lingüístics apresos de models en castellà, pel fet de ser aquesta llengua la més generalitzada en l'educació de principis de segle xx.

Hem observat que la distribució d'usos de les llengües en els epistolaris analitzats presenta un percentatge marcadament superior de textos escrits en llengua castellana. Aquesta característica s'explica per raons socioculturals, tal com ho reflecteixen les escriptures populars. Si els estudis sobre llengua popular que s'han portat a terme a Itàlia i a França han apuntat la influència de la situació de diglòssia —l'italià i el francès s'han utilitzat per a situacions formals, escrites o orals, mentre que el *dialetto* i el *patois* s'han fet servir en el registre col·loquial o informal, preferiblement oral—, a Catalunya també podem identificar aquesta influència a les escriptures produïdes durant l'exili republicà.

A la Catalunya del segle XIX i de la primera meitat del segle XX, l'àmbit d'ús lingüístic alt es vinculava al castellà, mentre que el català quedava reservat per a la comunicació privada, familiar i/o col·loquial, generalment oral. Tot i això, la llengua estatal no havia arribat a absorbir la varietat lingüística dominada com en els casos d'Itàlia i de França. Si en aquests països, com s'ha explicat, s'estudia la varietat popular de la llengua estatal amb les influències de la llengua materna (*dialetto*, en el cas d'Itàlia, i *patois* en el de França), a Catalunya podem identificar dues solucions per a la llengua popular. D'una banda, l'opció que presenta una minoria —però significativa— dels casos del corpus de treball és l'ús del català. En aquest cas, possiblement, han prevalgut els motius ideològics lligats al catalanisme o motius identitaris, com hem vist amb el cas de Pujol que, a més, tenia un bon domini de la llengua catalana gràcies a un aprenentatge autodidacte. L'autoformació genera, doncs, un model d'escriptura popular situat proper al model d'escriptura més culta. Per tant, el concepte *escriptura popular* que he estat utilitzant en aquesta comunicació no es podria reduir a un tret socioeducatiu de les persones.

L'altra opció, que representa la majoria dels textos analitzats, és l'ús del castellà com a llengua per a la comunicació escrita. Es tracta de la llengua apresada a l'escola que per manca de domini cal completar amb expressions sorgides de la llengua oral d'ús col·loquial, és a dir, de la llengua materna, en aquest cas el català. Analitzar els textos escrits en llengua castellana en un estudi futur permetrà aprofundir en les propietats dels textos populars i la varietat diastràtica que representen. Textos que, sense que els seus autors en fossin conscients, poden obrir una nova perspectiva en la història de la llengua.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BAGUÉ, Enric (1995). *El Palafrugell popular*. Girona: Diputació de Girona; Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell.
- BERRUTO, Gaetano (1987). *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. Roma: La Nuova Italia Scientifica.
- BIBILONI, Gabriel (1997). *Llengua estàndard i variació lingüística*. València: Eliseu Climent.
- BRUNI, Francesco (1984). *L'italiano: Elementi di storia della lingua e della cultura*. Torí: Unione Tipografico-Editrice Torinese.
- BUSQUETS, Joan; MOLERO, Josep (1993). *L'ensenyament a Palafrugell*. Girona: Diputació de Girona; Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell.
- CARBONELL, Natàlia (2012). *Esriptures populars de l'exili: el cas de Ramir Bruguera i els seus corresponents (1939-1952)*. Treball de recerca de màster dirigit pel doctor Narcís Iglésias. [Inèdit]
- CASTILLO, Antonio (2002). «De la suscripción a la necesidad de escribir». A: CASTILLO, Antonio (coord.). *La conquista del alfabeto: Escritura y clases populares*. Gijón: Trea.
- (2003). «De las manos al archivo. A propósito de las escrituras de la gente común». *PerCursos: Revista do Centro*, vol. 4, núm. 1, p. 257-289.
- CORTELAZZO, Manlio (1972). *Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana*. Vol. III: *Lineamenti di italiano popolare*. Pisa: Pacini.
- D'ACHILLE, Paolo (1994). «L'italiano dei semicolti». A: SERIANNI, Luca; TRIFONE, Pietro (ed.). *Storia della lingua italiana*. Vol. II. Torí: Einaudi.
- (2003). *L'italiano contemporaneo*. Bolonya: Il Mulino.
- (2008). «Le varietà diastratiche e diafasiche delle lingue romanze dal punto di vista storico: italiano». A: ERNST, Gerhard; GLESSGEN, Martin-Dietrich; SCHMITT, Christian; SCHWEICKARD, Wolfgang (ed.). *Romanische Sprachgeschichte: Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. Vol. 3. Berlín; Nova York: De Gruyter, p. 2334-2355.
- DE MAURO, Tullio (1970). «Per lo studio dell'italiano popolare unitario». A: ROSSI, Anabella. *Lettere da una tarantina*. Bari: De Donato, p. 43-75. [Nota lingüística]
- ESPINET, Francesc (1994). *Teoria dels egodocuments: La literatura del jo i la història*. Barcelona: Llibres de l'Índex.
- (1997). *Notícia, imatge, simulacre: la recepció de la societat de comunicació de masses a Catalunya, de 1888 a 1939*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions.
- FABRA, Pompeu (2002 [1956]). *Gramàtica catalana*. 17a ed. Barcelona: Teide.
- GINEBRA, Jordi (2010). *Llengua, nació i modernitat: Projectes i conflictes en la Catalunya dels segles XIX i XX*. Valls: Cossetània.
- MARFANY, Joan-Lluís (2008). *Llengua, nació i diglòssia*. Barcelona: L'Avenç.
- MARUNY, Lluís (2011). «La biblioteca del Centre Fraternal de Palafrugell (1887-1939)». *Estudis del Baix Empordà*, núm. 30, p. 181-212.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà.
- NAVARRO, Ramon (1979). *L'educació a Catalunya durant la Generalitat, 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62.

- REMYSEN, Wim (2013). «Le français et la variation linguistique». *Les Éditions Delisme* [en línia]. <http://www.academia.edu/3647010/Le_fran%C3%A7ais_et_la_variation_linguistique>.
- ROSSO, Elisa (2005). *Italiano popolare e francese popolare*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Pàdua.
- SALVATELLA, Josep; COLOMÉ, Montserrat (2000). *Crònica d'un segle: Palafrugell, 1900-1999*. Palafrugell: Baix Empordà.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries, p. 288-382.

De les dificultats d'editar Verdaguer normativament en el segle XX: el cas de les obres completes de la Llibreria Catalònia (1928-1936)*

RAMON PINYOL I TORRENTS
Universitat de Vic

Entre els problemes que se suscitaren amb l'aplicació de les normes fabrianes n'hi ha un que té un interès singular i que fou resolt, o no resolt, de maneres diverses: la reedició de les obres dels autors previs a la reforma que ja eren morts i, doncs, no podien decantar-se a favor o en contra de la nova normativització. Ens ocuparem aquí del cas de Verdaguer i, més en concret, de la polèmica que va generar l'edició de les seves obres completes per part de la Llibreria Catalònia¹ en un moment crucial de la implantació de la normativa de l'IEC.

Val a dir que Verdaguer (1845-1902) és l'autor català amb més col·leccions d'obres completes, totes *post mortem*, i fins i tot d'un intent fallit de fer-ne, a càrrec de la Real Academia Española, una edició bilingüe (Pinyol, 2010).² Les primeres, de 1905, iniciades per la Llibreria Científich-Literaria, de Toledano, López y Cía., i continuades pel llibreter-editor Josep Agustí, van publicar, fins al 1907, set dels deu volums previstos. L'ortografia fou la de l'època de les obres originals, amb vacil·lacions i contradiccions. En paral·lel, Jaume Massó i Torrents dins la Tipografia L'Avenç editava una «Col·lecció d'Obres Pòstumes de Verdaguer», a cura de Josep Pijoan i ell mateix (cinc volums entre 1907 i 1908), set títols dins la «Biblioteca Popular de l'Avenç» i sis llibres més fora de col·lecció (Pinyol, 2007).

* Treball realitzat dins del projecte de recerca FFI2011-26367 finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat i en el marc del grup de recerca consolidat de la Universitat de Vic TEXTLICO (2009SGR736).

1. Els drets de propietat intel·lectual de totes les obres, completes i soltes de Verdaguer, pertanyien des de 1926 a Enriqueta de Quadras, mare de Manuel Borràs de Quadras i sogra de Josep M. Cruzet (els dos socis de López Llausàs a la Llibreria Catalònia), i li foren adjudicats en judici executiu.

2. Antoni Maura, que tenia la doble condició de president del Govern espanyol i de president de la RAE, escrivia al pare Manuel Miguélez, promotor de la idea, que «seria un mercedismo homenaje a la memoria del insigne poeta», ahora que també una «oportúnísima triaca contra la ponzoña del desafecto», o sia, el catalanisme (Pinyol, 2010, p. 428).

En aquests casos la regularització (que afecta tant l'ortografia com la morfosintaxi i el lèxic) resulta variada, depenent del curador (no sempre conegut), però com a fabrista Massó i Torrents tendeix a seguir les recomanacions del Mestre.

Entre 1913 i 1925, es publicaren per la Il·lustració Catalana de Francesc Matheu unes obres completes de Jacint Verdaguer —conegudes com l'«edició popular», en trenta volums que no porten data—, amb una presentació senzilla i a un preu força barat. Precedides per una publicitat desconeguda fins aleshores per a obres catalanes, segueixen un criteri sobretot cronològic i l'ortografia és prenortativa, com no podia ser d'altra manera en una empresa dirigida per un antifabrià tan conspicu com Matheu, i en la qual col·laboraren, pel que sembla, altres personatges de la mateixa línia com Anton Busquets i Punset o Lluís Carles Viada i Lluch (Molas, 2006, p. 509). Aquesta edició, de la qual es van fer tiratges alts i que és fàcil de trobar en moltes llars i a totes les llibreries de vell, va fer, si ho mirem amb perspectiva històrica, un pobre servei a Verdaguer. L'escriptor, bandejat pels noucentistes (en menyspreaven la poesia i, en canvi, en valoraven la prosa) i que no va començar a ser recuperat pel món intel·lectual fins a l'antologia poètica que en va fer en Riba el 1922, sempre havia tingut una considerable audiència popular. L'edició de Matheu, feta en els anys que es va fer, però, no va aconseguir de guanyar-li precisament lectors joves, ans al contrari, el va convertir en un clàssic arcaïtzant, difícil de llegir en aquella ortografia antiquada i amb una temàtica que no el connectava precisament amb l'actualitat. Val a dir que alguns estudiosos de prestigi, com és el cas de Josep M. de Casacuberta i també Joaquim Molas en un primer moment, van convertir les obres completes de la Il·lustració Catalana en canòniques, obviant les normativitzades de la Llibreria Catalònia i les de la Selecta (les edicions d'aquesta darrera de 1943 i 1946 reproduïen el text i l'ortografia, per imposició governativa, de l'edició de Matheu³ i no és fins a la de 1949 que es regularitzà). Això no va ajudar gaire tampoc, en el període que va dels anys quaranta als setanta, a treure el poeta del clos en què l'havia tancat la seva condició d'eclesiàstic i l'apropiació que n'havien fet certs sectors dretans i clericals.

En tot cas, el 1928, un editor de criteris empresarials moderns, Antoni López Llausàs, que controlava la Llibreria Catalònia (que era editorial, distribuïdora i llibreria), va gosar publicar unes noves obres completes, amb caràcter d'«edició definitiva» i amb l'ortografia adaptada (amb algun matis) a la normativa fabriana. En una «Nota preliminar» del volum I, *L'Atlàntida*, signada P. M. E., o sia, pare

3. L'edició fou autoritzada «con la ortografía de la época». Vegeu un resum de tota la qüestió a Gallofré (1991, p. 154-161). Segons sembla, fou el filòleg falangista Antonio Tovar, anys més tard enfrontat al franquisme, el responsable d'aquesta norma, que no és pas pintoresca, sinó que va de dret contra la reforma de Fabra, veritable obsessió dels intel·lectuals de la Falange d'aquells anys. Ja deia Joan Fuster, en una declaració en castellà, que Riba li havia dit que «Eso no sale de un cuarto de banderas, sino de una cátedra de Filología», citat per Gallofré (1991, p. 159).

Miquel d'Esplugues, un caputxí que gaudia d'un enorme prestigi intel·lectual, destaca els valors i la importància històrica de Verdaguer. Ve a continuació una «Advertència editorial» sense signar, que, entre altres coses, diu: «La ràpida evolució de l'idioma català en aquests darrers temps fa que, tot i el poc temps que ens separa de Verdaguer, hàgim hagut de tractar la seva obra com la d'un autor antic: respecte absolut al llenguatge, però adaptant-lo tant com se pugui a l'ortografia moderna». El fet de trobar-se la «Nota» i l'«Advertència» seguides ha fet pensar sovint als verdagueristes que el responsable de la regularització havia estat Miquel d'Esplugues. Com veurem més endavant, fou un altre, que s'identificà arran de la sorollosa polèmica que es desfermà en publicar-se aquell primer volum. Sigui com vulgui, tant Esplugues com l'editor eren fabrians convençuts, i convé, a més, recordar que López fou precisament qui encarregà i publicà fins a la darrera edició el *Diccionari general* de Fabra (1994).⁴

Segons un anunci de la Llibreria Catalunya publicat a *La Publicitat* del dia 13 d'abril de 1928, s'afirma que aquell mateix dia es posa a la venda el primer volum, *L'Atlàntida*, de les obres completes de Verdaguer en «Edició definitiva en VIII volums» (finalment en sortiran deu), al preu d'«en rústega a 4 ptes» i «relligat a 6 ptes.». Se'n tiraven, segons diuen en volums mateixos, entre 1.950-2.000 i 2.500 exemplars (normalment cent en paper de fil). El mateix diari, dos dies més tard, ja inseria a la primera plana, a la secció «Carnet de les lletres», una breu columna que signava Tomàs Garcés, la nota titulada «Verdaguer en “Edició definitiva”». Garcés segurament havia rebut el llibre uns dies abans per part de l'editorial, com era i és habitual, a fi d'aconseguir que es parlés de les novetats de l'empresa editora. A banda d'explicar que s'havia d'entendre per «definitiva» simplement «l'ordenació tipogràfica»,⁵ hi afegia: «Calia, en efecte, una edició de biblioteca, més manejable i elegant, que la utilíssima col·lecció popular de la Il·lustració Catalana». Pel que fa a la regularització ortogràfica, que com veurem serà el punt central de la polèmica, d'una manera una mica crítica i com si ja intuís que l'afer portaria cua, comentava el següent:

Els editors han seguit en aquesta ocasió, contra el que hom hauria esperat, un criteri potser excessivament respectuós. Han tractat el text verdaguerià com un text antic; només n'han modificat l'ortografia. És una actitud ben defensible, i, no cal dir-ho, nobilíssima, però potser no del tot justa i fins pertorbadora.

4. Sobre l'obra editorial de López, vegeu Llanas i Pinyol (2013). En aquest mateix treball es donen a conèixer documents inèdits sobre les circumstàncies que van envoltar l'edició del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra.

5. Just Cabot, en la resposta a les crítiques rebudes, de la qual parlem extensament al final d'aquest treball, afirma que «Algú ha dit que “les paraules ‘edició definitiva’” es deuen referir, més que res, a l'ordenació tipogràfica”. Fa un mes i mig que aquesta frase fou publicada i encara no he entès què vol dir». L'autor del present estudi ha de confessar que tampoc.

La polèmica la va iniciar, de fet, l'escriptor en castellà i pintor Màrius Verdaguer (Maó, 1885 - Barcelona, 1963), fill d'un cosí del nostre poeta, Magí Verdguer i Callís, que exercí la crítica literària a *La Vanguardia* durant molts anys. A la secció «Libros catalanes», i amb el títol d'«Obras completas de Jacinto Verdguer», el 24 d'abril de 1928, Màrius Verdguer, després de celebrar que es tracti d'una edició que es troba enmig de les populars i de les de bibliòfil, carrega així contra els criteris de regularització normativa de *L'Atlàntida*:

Todo esto estaría muy bien si unas manos pecadoras —que Dios perdone— no se hubiesen atrevido, con una buena fe e intención de la cual no dudamos, a meterse con el intangible texto del glorioso poeta y a dar a todos los versos, con una paciencia digna de mejor tarea, una especie de barniz ortográfico, de pulimento gramatical que, desvirtuando el aroma y el sabor clásico del libro, rascando ya su pátina venerable, colocan a *L'Atlàntida* una especie de uniforme flamante, cortado según el último patrón de la moda por un excelente modisto de la gramática; pero es inadmisibile dentro del poema. Una obra literaria es una cosa definitiva e intangible, que no puede evolucionar ni modificarse a través de los tiempos.

Després s'embranca en un seguit de disquisicions, retòriques i gens filològiques, per rebatre l'«Advertència editorial» que hem citat més amunt, per acabar dient que això de regularitzar només és possible en edicions «didàcticas». I afirmant finalment:

Las modificaciones ortográficas —que algunas veces llegan a violentar el verso— obedecen más que a una necesidad a una moda o a una disciplina unitaria. Aquel que reflexione serenamente ha de comprenderlo. Nosotros tenemos la obligación de respetar este glorioso monumento de nuestra tierra.

La edición definitiva es la última edición corregida por el autor, y no puede haber otra.

Ràpidament, Jaume Collell (Vic, 1846-1932), de primer l'amic més íntim i entranyable de Verdguer i després un dels que més el va combatre en l'hora del drama, uns anys després de la mort de l'escriptor folguerolenc s'havia convertit en una mena de guardià de les essències verdguerianes. Collell, la importància històrica del qual és innegable, era home intransigent, que usava una llengua encara més estraforària que la d'altres antifabrics. I així, en el número 3404 del periòdic que controlava, *La Gazeta de Vich*, dos dies després de l'article de *La Vanguardia* ja el reproduïa i publicava a la primera plana, precedit d'una nota titulada «Ben dit», on donava suport complet a les afirmacions del crític del diari barceloní, després de blasmar l'edició de la Llibreria Catalònia com una «profana-

ció quasi diré sacrílega de l'obra del nostre gran poeta», concloïa (n'hem respectat les formes lingüístiques originals):

No sols hi están [*sic*] completament d'acort, ab lo juhí crítich del redactor de *La Vanguardia*, sinó que hi reblarém el clau com se mereix un *factum* que sols s'explica per eixa obstinada déria de fer del catalá lo que ells ne diuen una *lléngua nova*. Es el primer cas en el mon civilisat d'una lléngua, més que estrafeta, martirisada per uns catalans que enfáticament parlan de la *rápida evolució del idioma catalá*. Tan rápida com insensata.

L'entrada de mots del camp semàntic del sagrat, que ja eren presents en la crítica de Màrius Verdaguer, no s'acabarà en el comentari de Collell, sinó que continuarà en altres articles de la polèmica.

Un dia més tard que Collell, el 27 d'abril, el crític i novel·lista Domènec Guansé (Tarragona, 1894 - Barcelona, 1978) publicava a *La Nau*, el diari que dirigia Antoni Rovira i Virgili, dins la seva secció de la primera plana «Del matí al vespre», l'article «Comentaris tendenciosos», una rèplica en tota regla a Màrius Verdaguer. Comentant la publicació simultània de les obres completes de Verdaguer per la Catalònia i les de Joan Alcover per la Il·lustració Catalana, Guansé s'expressava així:

En la de Verdaguer han estat aplicades, a les grafies arcaïques o caigudes en desús, l'ortografia de l'Institut. En la de Joan Alcover, en canvi, les grafies correctes escrites segons les normes de l'Institut, se les ha fetes passar per l'adreçador, d'una ortografia fora de combat, que avui ja no empra quasi cap escriptor en actiu a Catalunya. No ens cal, doncs, assenyalar que el procediment seguit pels editors de Jacint Verdaguer és la bona doctrina. No es tracta pas d'un caprici uniformista o, millor dit, d'un uniformisme per caprici. A tot arreu, si fa no fa, s'esdevé una cosa semblant. Vegi's, per exemple, el que fan els editors de llibres castellans amb llurs poetes i prosistes. No parlem ja de les esmenes ortogràfiques que els cal fer quan es tracta d'un clàssic... Però encara que es tracti d'un llibre del segle passat —i fins de començament del nostre— els cal ja introduir-hi modificacions. Hom té de canviar moltes vegades la g per la j. Hom té de suprimir alguna h inicial, com la de la paraula «harmonía». Hom treu els accents de l'a i l'o solitàries. I és clar que a ningú no se li ocorrerà de dir que això és una profanació de l'esperit del poeta.

Altra volta un mot del sagrat, «profanació», que diu que s'ha emprat per un crític, que no esmenta, en un diari «força divulgat», que tampoc cita. I acaba l'escrit de manera contundent:

Hom pot suposar que si Verdaguer avui visqués, estaria amb les normes de l'Institut. Ningú, en canvi, no pot suposar que Joan Alcover hi deixés d'escriu-

re. Hi ha una mena de fingida amor per les nostres coses que consisteix a tractar-les amb un to equànim i aparentment les enalteixen. En altres, però, el que fan és enterbolir-les, procurar alentir certs processos. Coneixem l'escola.

No hem trobat cap nova referència a l'afer fins a l'article de Manuel de Montoliu (Barcelona, 1877-1961), historiador i crític literari molt reputat aleshores, que en una coneguda secció de *La Veu de Catalunya*, «Breviari crític», en l'edició del matí del 20 de maig va entrar en la polèmica amb una ressenya titulada «Obres completes de Jacint Verdaguer. *L'Atlàntida*. Poema. Edició definitiva». La recensió és llarga, continua la terminologia del sagrat —cal col·locar el poeta «en l'elevat altar que ell mereix» i es congratula que «Grat sia a Déu, el culte al nostre gran Verdaguer continua essent viu en el nostre poble»— i fa també algunes disquisicions entorn del tipus d'edició concloent que aquesta «s'hauria de qualificar de “reproducció de l'edició definitiva”», és a dir, basada en les darreres edicions controlades per l'autor. El gruix de l'article, tanmateix, se centra en la regularització lingüística. Felicita els editors per haver «respectat absolutament el llenguatge, però adaptant-lo tant com ha estat possible a l'ortografia moderna», un criteri que qualifica de «sa i ponderat», que no segueix «la perillosa tendència unificadora del llenguatge que porta a molts editors d'obres dels primers temps de la nostra Renaixença no sols a modernitzar-ne l'ortografia, ans encara el lèxic, la morfologia i la sintaxi». I finalment entra en la qüestió delicada:

Quant a l'ortografia, la seva adaptació a les normes modernes no és un problema tan senzill com sembla de primer antuvi. Entre les normes ortogràfiques n'hi ha un bell nombre que afecten també la morfologia. I això no ho han tingut prou en esment els editors de «*L'Atlàntida*»; i per això en el text apareixen certes contradiccions que en els volums successius farien molt bé d'evitar. Per exemple, l'article masculí emprat per Verdaguer és «lo», «los», i els editors l'han respectat. Però no han advertit que el fet de no admetre (seguint les actuals normes ortogràfiques) les formes sincopades i apostrofades «l», «ls» quan van precedides de vocal final de mot, es veuen obligats a escriure «el», «els» en contradicció amb les formes clàssiques de l'article usades per Verdaguer; i així llegim en una mateixa plana: «tanca “el” vell mur que “els cíclops li daren per cinyell» i «de Múrcia i Almeria “los” cims». *Aquesta divergència és massa vistent i crua per a acceptar-la en una edició amb aspiracions de definitiva* [la cursiva és del transcriptor]. Hauríem preferit que els editors haguessin canviat francament «ab» per «amb» però que haguessin respectat les formes apostrofades dels articles i pronoms indispensable per harmonitzar la morfologia d'aquests amb l'admissió de les formes plenes de l'article clàssic «lo», «los».

Val a dir que els editors no van canviar de criteri en els volums posteriors. No s'acaba d'entendre, però, per què no van regularitzar d'acord amb les normes de

l'IEC l'«ab», un arcaisme gràfic que feia dècades que s'havia aclarit que calia grafiar-lo «amb».⁶

La següent intervenció en la polèmica, pel que tinc notícia, va ser de Joaquim Civera i Sormaní (Barcelona, 1886-1967), un autor avui oblidat que ni té entrades en els diccionaris de la literatura catalana actuals, encara que sí a la GEC.⁷ Periodista, divulgador gramatical i lexicògraf, era col·laborador assidu de la premsa catòlica i escriví algunes novel·les i comèdies de to moralitzant, a més de traduir *El Quixot* al català. Era el cap de redacció de la revista d'apostolat social catòlic *Catalunya Social* (1921-1936),⁸ i aquí, en el número 362 (5 de maig de 1928), signat per ell, hi va aparèixer el més llarg dels articles sobre la qüestió i el més combatiu, amb el títol «L'obsessió de l'ortografia» (p. 312-313). Després de qualificar de «pintoresques» les afirmacions de Màrius Verdaguer i d'afirmar que el petit grup que no segueix les noves normes no ha demostrat mai cap «competència en matèria filològica», continua bescantant els antifabrians per no saber ni què passa en el món ni que l'ortografia és «convencional i transitòria», i que és cosa ridícula dir que «l'obra de Verdaguer ha estat profanada» amb la regularització ortogràfica. Fa una defensa aferrissada de la tasca de Fabra («un home providencial»), tot argüint, entre altres raons, que no es poden acceptar certes formes dels poetes «del renaixement [= Renaixença], per ser espúries». Acaba afirmant que, en contra del que asseveren els antinormistes, són aquests els qui «torturen la llengua» entestats a escriure «un català del temps d'En Pitarra».

El darrer text, pel que sembla, que tanca el debat és el de Just Cabot (Barcelona, 1898 - París, 1961), notable crític, periodista, traductor i assagista, que es declara «únic responsable d'aquesta adaptació». L'afirmació té l'interès afegit de saber, finalment, qui l'havia fet, ja que fins a aquell moment els verdagueristes ho desconeixien. La resposta de Cabot va sortir a *La Publicitat* del 5 de juny d'aquell 1928, amb el títol ben explícit d'«Al marge de les obres de Verdaguer: Encara la fòbia de les "Normes"!». Després de tractar com a irrellevant el tema de l'«edició definitiva»,⁹ respon a Montoliu que la qüestió de «les formes sincopades i apostrofades de l'article quan segueixen un mot acabat en vocal» és una «contradicció de la qual s'adonen més els ulls que les orelles». Continua amb una resposta con-

6. Vegeu sobre la qüestió el resum i la bibliografia que dona Joan Coromines a l'entrada *amb* del seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

7. Provisòriament, hom pot tenir algunes referències sobre la seva trajectòria a Bacardí i Estany (2006, p. 210-211) i a Blasi (1967, p. 225-226).

8. El corrector de proves era Just Cabot (Blasi, 1967, p. 161).

9. «Algú ha cridat [sobre la menció "edició definitiva"] com si els editors volguessin suplantar l'autoritat de mossèn Cinto en una qüestió de la seva única competència. Estem d'acord a admetre que la darrera edició revisada per l'autor és l'edició definitiva d'una obra? Doncs bé, en la present edició de les obres completes de Verdaguer seguim l'edició que l'autor va donar per definitiva.»

tudent i molt irònica adreçada a Màrius Verdaguer, que havia qualificat l'adaptador de «pecador» i que demanava a Déu que el perdonés. Acaba responent-li que ell també demana a Déu que perdoni l'articulista de *La Vanguardia*, «perquè essent mallorquí, fill de pare vigatà, ningú, sentint-lo, no ho diria». Una referència clara, diria, al fet de ser un escriptor en castellà i castellanitzat. Es burla també de Jaume Collell, que tan de pressa s'havia posat a elogiar Màrius Verdaguer pels seus comentaris, i afirma que en les diverses edicions en vida de Verdaguer hi ha ortografies contradictòries i que fins Matheu ha canviat mots dels originals. I conclou amb aquest paràgraf que reflecteix perfectament l'esperit de l'editorial i de les noves generacions d'intel·lectuals catalans:

Al cap i a la fi, l'adaptació a l'ortografia actual, més senzilla i clara, no pot sinó beneficiar la difusió de l'obra verdagueriana, puix l'ortografia, diguem-ne vuitcentista, exigeix del lector actual un esforç que no costa res d'evitar i en beneficia tothom: l'autor i el públic. Aquesta adaptació, hi insisteixo perquè n'estic segur, ha estat feta amb tant de respecte, digui's el que es vulgui, que temo ben poc, doncs, que se m'aparegui Mossèn Cinto a tirar-me res en cara, i si aquest prodigi s'operés, no fóra jo, precisament, qui més hauria de témer la seva severitat.

No tinc constància que l'afer continués. Però en el magma de publicacions periòdiques de l'època no m'estranyaria que encara sortís algun altre text. Sigui com vulgui, tot plegat posa de manifest, per si calia, alguns aspectes rellevants de la implantació i la recepció de la reforma fabriana que crec que paga la pena de posar en relleu. D'una banda, que les resistències foren moltes, cosa sabuda. D'una altra, que quan afectava els autors vuitcentistes, la regularització, com diuen Montoliu i Cabot, no era una qüestió senzilla. I Cabot rebla que ho sap perquè ell l'ha feta «amb més escrupolositat que mèrits», i de cap manera «a la lleugera». I, finalment, convé recordar que les adaptacions a les normes de l'IEC no es van fer en tots els casos de manera semblant. Precisament el 1928 sortiran les obres completes de Narcís Oller editades per l'editor Gustau Gili, adaptades en l'ortografia, la morfologia i la sintaxi (sembla que no en el lèxic) per Emili Guanyavents i amb l'acceptació de l'autor —podria haver estat una mica forçada per les circumstàncies, ja que Oller tenia així una oportunitat de sortir de l'ostracisme a què se l'havia sotmès feia anys.¹⁰ Potser podria ser d'interès fer un estudi comparatiu de les modernitzacions editorials d'aquests autors renaixentistes. En tot cas, l'estudi de la recepció editorial i social de la normativa de Pompeu Fabra encara pot donar molt de joc i presentar sorpreses.

10. Sobre la qüestió, vegeu les interessants consideracions de Sunyer (2012).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BACARDÍ, Montserrat; ESTANY, Imma (2006). *El 'Quixot' en català*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BLASI, Fernando (1967). «La revista "Catalunya Social"» (I i II). *Revista del Instituto de Ciencias Sociales* [Barcelona], vol. IX, p. 159-191, i vol. X, p. 223-250.
- GALLOFRÉ I VIRGILI, Maria Josepa (1991). *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GAROLERA, Narcís (1986). «La transmissió impresa de les obres de Verdaguer». *Anuari Verdaguer* [Vic: Eumo: Ajuntament de Barcelona], núm. 1, p. 147-167.
- LLANAS, Manuel; PINYOL I TORRENTS, Ramon (2013). «Notes sobre l'activitat professional d'Antoni López-Llausàs fins al 1939». A: BACARDÍ, Montserrat; FOGUET, Francesc; GALLÉN, Enric (ed.). *La literatura catalana contemporània: intertextos, influències i relacions*. Barcelona: Societat Catalana de Llengua i Literatura: Universitat Autònoma de Barcelona, p. 169-182.
- MOLAS, Joaquim (2006). «Sobre l'edició en quatre volums de *Totes les obres de Verdaguer*». *Anuari Verdaguer* [Vic: Eumo: Ajuntament de Barcelona], núm. 14, p. 507-517.
- PINYOL I TORRENTS, Ramon (2007). «Les edicions verdaguerianes de la Tipografia L'Avenç». A: CODINA, Francesc; PINYOL, Ramon; TORT, Antoni; TONEU, Miquel (ed.). *Miscel·lània Ricard Torrents*. Vic: Eumo: Universitat de Vic: Eumogràfic, p. 377-399.
- (2010). «L'edició (fallida) de l'obra completa de Verdaguer per part de la Real Academia Española (1904)». A: LAFARGA, Francisco; PEGENAUTE, Luis; GALLÉN, Enric (ed.). *Interacciones entre las literaturas ibéricas*. Berna: Peter Lang, p. 423-435.
- SUNYER, Magí (2012). «Editar Narcís Oller». *Anuari Verdaguer* [Vic: Eumo: Ajuntament de Barcelona], núm. 20, p. 299-306.

Cels Gomis i Mestre i la discrepància de les *Normes ortogràfiques* de 1913

EMILI SAMPER PRUNERA
Universitat Rovira i Virgili

1. PREÀMBUL¹

L'aparició de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1913 va originar la reacció d'una sèrie d'escriptors que es van posicionar clarament en contra d'aquesta reforma ortogràfica. Aquesta resistència a la normativa fabriana és una de les exterioritzacions més espectaculars de l'antinoucentisme (Murgades, 1995, p. 53). A la llista d'antinormistes ja coneguts,² s'hi troben noms com els de Francesc Matheu, Josep Pin i Soler, Narcís Oller, Apelles Mestres, Ramon Miquel i Planas o Josep Franquesa i Gomis. Cal afegir-hi, també, el folklorista Cels Gomis i Mestre. Nascut a Reus l'any 1841 i mort a Barcelona el 1915, Gomis, format amb estudis d'enginyer de camins i conegut sobretot per la seva activitat en l'excursionisme i el folklore en els anys de naixement d'aquestes disciplines al nostre país, va fer aportacions també en altres àmbits, com la política, la literatura i la pedagogia. És en aquest darrer àmbit on cal situar els treballs elaborats al voltant de la llengua, com ara el *Nuevo silabario* o els *Elementos de gramática de la lengua castellana*, tots dos publicats el 1901 dins la «Biblioteca de Primera Enseñanza» de Lluís Tasso (Samper, 2013, p. 153-154). A més d'aquests treballs, centrats en aquest cas en la llengua castellana, la sensibilitat lingüística del folklorista es fa palesa en altres escrits d'altres àmbits (com l'excursionista)

1. Aquest treball s'emmarca en el projecte de R+D FFI2015-64128-P (MINECO/FEDER), que ha rebut finançament del Ministeri d'Economia i Competitivitat, i forma part de la investigació del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), reconegut per la Generalitat de Catalunya (2014 SGR 755).

2. I que han estat estudiats, entre d'altres, per Sunyer (2012) o Ribes (2011). Sobre aquesta qüestió posada en relació amb l'antinoucentisme, vegeu Murgades (1995 i 1996) i, en relació amb els aspectes lingüístics, vegeu Segarra (1985, p. 346-358).

(Samper, 2011) i també en documents inèdits que formen part del Fons Cels Gomis i Mestre (FCGM), conservat a l'Arxiu Municipal de Reus.³

2. UNA INTRODUCCIÓ A LES NORMES

Un d'aquests documents inèdits és un article escrit precisament amb motiu de l'aparició de les *Normes ortogràfiques*. El document, sense data, són set fulls manuscrits que reflecteixen l'opinió del folklorista sobre les *Normes*. Es tracta només de la introducció d'un text en el qual l'autor havia de tractar, una per una, «les dues dotzenes de normes que l'Institut d'Estudis Catalans ha tingut la generositat de donar-nos per la insignificant quantitat de 10 céntims» (FCGM, registre 069/03 [7]).⁴

En la mateixa carpeta, es conserva l'opuscle publicat per l'Institut d'Estudis Catalans amb les vint-i-quatre normes ortogràfiques (FCGM, registre 069/04), que és el que hauria utilitzat Cels Gomis, i retalls de premsa sobre l'aparició de les *Normes* (FCGM, registre 069/05). Són concretament dos: en primer lloc, un exemplar de *La Veu de Catalunya* del 31 de gener de 1913 titulat «Per l'unitat de l'idioma. Les Normes Ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans», que conté l'article «Per la llengua catalana» d'Enric Prat de la Riba i la reproducció del text de les *Normes*; en segon lloc, una pàgina d'*El Correo Catalán*, sense data, que reproduceix un fragment de les dues conferències pronunciades per Ramon Miquel i Planas a l'Ateneu Barcelonès els dies 21 i 25 de juny de 1918.⁵ En aquest segon cas, es tracta, com és evident per la data de les conferències i de la publicació (1918), d'un document recollit per un familiar de Cels Gomis i no per ell mateix, que no en va poder veure el contingut.

Com ha assenyalat Xavier Ferré (2007) en el seu estudi de l'ideari catalanista de Cels Gomis, en aquest document el folklorista mostra la seva disconformitat amb la normativització de l'acadèmia entesa com a control:

Aquesta concepció popularista explica que Cels Gomis dissentís de la normativització —interpretada com a control— de l'acadèmia. Així, discrepava de les normes ortogràfiques fabrianes, perquè, segons aquest folklorista (tenint en

3. El fons, format per la documentació personal del folklorista, va ser donat pel seu nét, Cels Gomis i Serdañons, a la seva mort, l'any 2003. Per als detalls, vegeu Samper (2013, p. 20-21) i Puyol (2003, p. 15-23), que l'ha catalogat.

4. Assenyaló, entre claudàtors, l'inici de cada full.

5. A més de donar el títol de les diferents seccions d'aquesta llarga conferència, «Contra la reforma lingüística», publicada íntegrament a la revista *Catalana* (núm. 13, 30 juny 1918), el diari en reproduceix tres: «§ 17. La qüestió del “amb”», «§ 18. La supressió de la “y”» i «§ 19. La qüestió de la “h” y de la “ch”».

compte d'altres oposicions d'etnògrafs de l'idioma com Antoni Alcover), bandejaven altres reflexions establertes prèviament al filòleg proposat per l'Institut i, a més, no s'hi tenien en compte les variants dialectals fora de Barcelona. Un lloc de referència era que les llengües depenien de la pròpia evolució, més que no pas de les correccions acadèmiques. (Ferré, 2007, p. 158, n. 629)

Gomis comença aquesta introducció fent referència precisament a l'evolució de les llengües: «Que les llengües vives evolucionen, tots ho sabem; dexarien d'esser vives si no ho fessin. Però evolucionen natural y paulatinament, per elles mateixes, no perque a un o a varis homens se'ls hi posi al cap modificarles». Aquesta mateixa idea es pot trobar en una sentència del folklorista que es troba en un altre document inèdit de l'FCGM, sense data. Segons Gomis:

Les llengües no son pas resultats del capritxo ni productes d'invençions de moment, sino traducció y expressio d'habits y costums inveterades que 'es van formant, modificant y desenrotllant en lo transcurs dels temps. (FCGM, registre 069/02)⁶

Tornant al text sobre les *Normes*, Gomis compara a continuació la formació de les llengües amb els diferents sediments que formen «la crosta del planeta que habitem». La creació de noves paraules respon a les necessitats comercials i socials. Gomis repassa a grans trets les relacions del poble català amb altres pobles (des d'un punt de vista històric), i esmenta els romans, els francs, els gots, els alarbs i els castellans, relacions que explicarien la creació de nou vocabulari. Tot i aquestes relacions, l'autor creu fermament que «la base, lo essencial de la llengua de un poble no sofreix greus modificacions al través dels sigles». Cada llengua té uns trets característics que la diferencien de la resta. I aquestes característiques de tipus lingüístic estan directament relacionades amb el caràcter de cada poble, en una concepció ben romàntica:

Cada una de aquestes llengües té un caràcter particular que la distingeix de totes les altres y sol estar d'acord ab lo modo d'esser del poble qui la parla. La nostra, carregada de monosílabs, es ben diferenta de la castellana. Aquella es concisa y no es tant adecuada com aquesta a la verbositat, lo qual fa que en materia de oratoria estiguem molt per dessota dels espanyols de l'altra banda de l'Ebre. (FCGM, registre 069/03 [2])

Com es pot veure, segons aquesta teoria lingüística, les característiques de cada llengua estarien associades, de manera indissoluble, a qüestions que no te-

6. La sentència forma part d'un conjunt d'escrits en prosa de temes i formats diversos, recopilats pel nét del folklorista i que cal situar, de manera genèrica, entre els anys 1863 i 1913.

nen res a veure amb la lingüística. I d'aquí el prejudici sobre l'ús d'unes llengües per damunt d'unes altres, com en l'exemple del folklorista segons el qual el català no és tan vàlid com el castellà per a l'oratória.

Si fins ara Gomis centrava el seu discurs en la llengua parlada, ara passa a la llengua escrita, terreny en el qual cal aplicar precisament les normes ortogràfiques. Segons l'autor, si a través de la llengua parlada s'expressa un caràcter propi, en la llengua escrita s'hi pot trobar una arquitectura o «estètica peculiar» que cal respectar per evitar confusions. Davant la qüestió d'unificar l'ortografia catalana, Gomis respon:

Qué convé unificar la ortografía de la nostra benvolguda llengua? Tots hi estem d'acord. Mes per aixó no cal pas fer cas omís de la seva arquitectura, com se'n fa en les esmentades normes, ans al contrari, cal tindre-la molt en compte. (FCGM, registre 069/03 [3])

En aquest paràgraf Gomis enceta la seva disconformitat amb les *Normes*, després de la introducció general al voltant de la naturalesa de les llengües i de les característiques de la llengua oral i l'escrita. És ara el moment escollit per l'autor per a fer una repassada històrica a iniciatives semblants a la que ara duu a terme l'IEC. Gomis recorda l'*Ortografia de la lengua catalana* de 1884, encomanada a Balari i Jovany, Adolf Blanch i Antoni Aulèstia per part de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona,⁷ iniciativa que va fracassar, ja que «era aquesta tant deficient que ningú'n va fer cabal y cada hu, fins los matexos académichs, van seguir escribint a la seva manera». El folklorista prediu (erròniament, com és evident) un futur semblant a les normes publicades per l'IEC:

Y si axò va succeir ab l'obra de tant docta composició, qué no passarà ara ab aquestes *normes ortografiques* que comensen per no satisfacer a molts dels matexos qui les han firmades, més per compromís que per convicció. Perque la veritat és que les tals *normes* no descansen en cap fonament sólit y son purament arbitrarias. (FCGM, registre 069/03 [3])

Abans d'entrar a discutir aquesta arbitrarietat, Gomis continua aquesta repassada històrica amb l'exemple espanyol. El folklorista remet al *Diccionario de autoridades* de la Reial Acadèmia Espanyola (1713-1739), per a l'elaboració del qual es van «consultar les obres dels millors autors castellans no posant-hi cap paraula que no's trobés als escrits d'aquestos». No és aquest el model seguit per les *Normes*, ja que en aquest cas «s'ha prescindit de tant important tasca y s'ha donat

7. Segons l'acord pres en la sessió del 8 de març del 1879 (Segarra, 1985, p. 161-166, reproduït també a Segarra, 1988).

de barato que cap autor català anterior a Pompeu Fabra havia sapigut may un borrall d'ortografia». Gomis posa com a exemple els treballs elaborats per Joaquim Rubió i Ors, Manuel Milà i Fontanals, Marià Aguiló, Josep Miquel Gandia i Jacint Verdaguer. El que critica el folklorista no és només que s'hagin obviat les aportacions lingüístiques prèvies d'aquests autors, sinó que també s'ha obviat el seu mateix ús de la llengua i no s'han tingut en compte els seus textos. Per a exemplificar aquest fet, cita precisament l'únic cas en el qual, segons ell, s'ha tingut en compte aquest ús. Es tracta de la norma IX: «S'escriurà *amb*, evitant-se així un divorci no prou justificat entre la llengua escrita i la parlada» (IEC, 1913, p. 8). Gomis sosté:

Y precisamente aquesta preposició *amb* es un barcelonisme, com *mossan per mossen y no n'hi han, no n'hi habien* y may ha figurat en cap diccionari, hont sempre hi ha *ab*, que es com se diu per tot, menos en la part baixa de la Ribera d'Ebre, hont diuen *en*. (FCGM, registre 069/03 [5])

Aquesta observació evidencia la sensibilitat lingüística del folklorista davant les variants dialectals que ell ha observat personalment gràcies als viatges efectuats durant tota la seva vida per motius laborals.⁸ En aquest cas concret, critica, d'una banda, l'ús de la preposició *amb* justificant que es tracta d'un tret propi del barceloní que no apareix en cap diccionari. De l'altra, exposa l'ús dialectal de la preposició *en* a la «part baixa» de la Ribera d'Ebre. El respecte per les formes dialectals i la crítica per l'adopció de formes lingüístiques pròpies del barceloní centren la part final del discurs de Gomis. Aquesta posició lingüística del folklorista no és pas nova i es pot resseguir en la seva producció excursionista i folklòrica. Així, i pel que fa a la presència de diferents varietats dialectals, l'any 1902 diu:⁹

Dins de Catalunya mateix ab prou feines hi ha cap encontrada que no tinguí alguna particularitat de llenguatge que la distingeixi de totes les demés. Per això és precis escriure lo que's reculli tal com ho diguin els que ho contin, a fi y efecte de no fer parlar a un pagès del Camp de Tarragona com a un de la Conca de Tremp, o a un de l'Empordà com si fos de la Vall de Ribes, de la Conca de Barbarà o de la Ribera d'Ebre. (Gomis, 1902, p. 49)

8. Gomis viatja per bona part de la Península (Catalunya, Aragó, Andalusia, País Basc, etc.) a causa de la seva feina. Per als detalls d'aquests desplaçaments, vegeu Samper (2013, p. 27-47).

9. Per a commemorar el vint-i-cinquè aniversari de la fundació del Centre Excursionista de Catalunya es realitzen unes festes jubilaris, en les quals Cels Gomis pronuncia una conferència sobre «L'excursionisme y el folk-lore», que es publica posteriorment al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Es tracta d'una de les aportacions teòriques fetes pel folklorista sobre aquest tema (Samper, 2013, p. 124-126).

En aquest cas concret, Gomis fa referència a la importància de recollir les variants folklòriques i conservar-les posteriorment en la seva forma original. Per al folklorista, totes les solucions lingüístiques tenen el mateix grau d'acceptació, motiu pel qual rebutja la imposició d'una o altra per motius, segons ell, extralingüístics. Un altre cas, en aquest mateix sentit, és l'ús de l'article neutre. Tornant a la introducció a les *Normes*, Gomis critica que no es tingui en compte el seu ús «que's marca ben bé per casi tot Catalunya», i que s'hagi substituït per *el*. El seu raonament es recolza en el fet que aquest darrer «no's diu enlloch ni's troba imprès en cap llibre català anterior a la primera gramàtica del esmentat Pompeu Fabra». Com a exemple, el folklorista remet de nou a Jacint Verdaguer. En l'edició de les seves obres completes (realitzades de manera pòstuma), a l'escriptor de Folgueroles «li han canviat tots los *los* per *els*, modificant-li fins los versos que, naturalment, resultaven coxos ab aytal canvi».¹⁰ Per a Gomis, aquest canvi resulta inacceptable.

El folklorista insisteix en la seva crítica davant el que ell considera la tria deliberada de solucions lingüístiques que són pròpies del barceloní i que no es troben representades en altres indrets:

Y es que aquestos bons senyors, fixant-se ab lo modo de parlar de Barcelona, donen per mortes o desusades les paraules o locucions que aquí no s'empleen, per més que siguin vives y estiguin en us a totes les demás encontrades catalanes, sense tindre en compte que ahont se parla pitjor una llengua es en les grans urbs a causa de la molta gent de totes procedencies que s'hi agombola. (FCGM, registre 069/03 [6])

Gomis ja havia expressat públicament aquesta opinió amb anterioritat, quan havia qualificat precisament el barceloní de «català bord»:

Y què direm del català que's parla a Barcelona? Lo que aquí's parla y s'hi escriu és un català bord, barreja de català y castellà, y encara hi ha qui hi barreja además paraules del francès pera que hi hagi una mica de tot; qui més qui menys, tothom hi parla en municipal, y fins s'hi escriuen els diaris que més s'alaben de voler conservar la puresa de la nostra llengua. Y lo que hi passa ab el llenguatge hi passa encara en molta més gran escala ab les tradicions: les han barrejades de tal manera que no hi ha medi de treure-n l'entrellat. (Gomis, 1902, p. 47)

10. Gomis deu fer referència a la «Col·lecció d'Obres Pòstumades de Verdaguer» publicada en cinc volums, entre 1907 i 1908, a cura de Josep Pijoan i Jaume Massó i Torrents. Agraïxo a Ramon Pinyol aquesta informació que prové del seu treball «De les dificultats d'editar Verdaguer normativament en el segle xx: el cas de les obres completes de la Llibreria Catalònia (1928-1936)», publicat en aquest mateix volum.

En l'àmbit general (més enllà del cas català), aquesta crítica s'estén a les variants parlades «en les grans urbs»:

Hi ha tanta diferencia com de la nit al dia entre'l francès de Paris y'l de la Touraine; entre'l castellà de Madrid y'l de Salamanca, Burgos o Valladolid y entre'l català de la nostra ciutat comptal y'l de Lleyda o Tarragona; no sent ni a Barcelona, ni a Madrid, ni a Paris ahont més s'hi ha conservat la puresa del llenguatge. (FCGM, registre 069/03 [6])

Aquesta mateixa idea sobre la «puresa del llenguatge», expressada amb pràcticament els mateixos exemples, la trobem en el mateix text de l'any 1902:

La continua immigració de forasters fa que no hi hagi en les grans viles un poble típic, sinó una barreja de pobles que poch a poch se compenetren y acaben per formar un poble mestiç que corromp la llengua y les costums locals. Y la prova és que aon pitjor se parla la llengua d'un país és en els grans centres de població. Quina diferencia entre'l francès que's parla a la Touraine y el que's parla a París! Quant més pur y castiç no és el castellà que's parla a Valladolid o a Salamanca que'l que s'usa a Madrit! (Gomis, 1902, p. 47)

Les paraules del folklorista, tant les de la introducció a les *Normes* com les anteriors de 1902, són un clar ressò d'aquell esperit romàntic que cercava la puresa de la llengua i de les manifestacions populars al camp i no pas a la ciutat, que ha estat «corrompuda» per l'arribada dels nouvinguts i pel contacte entre cultures diferents. Aquesta és la idea amb la qual Gomis tanca la seva introducció a les *Normes*. Com deia a l'inici, el document finalitza sense que l'autor aprofundeixi en la crítica de cadascuna de les vint-i-quatre normes ortogràfiques. En les quatre darreres línies, el folklorista insisteix en la reivindicació dels escriptors que no s'han tingut en compte a l'hora d'elaborar-les, escriptors que «si tornaven al món, tindrien que anar a aprendre de lletra a les aules dels superhomens de avuy dia». No és l'únic cop en què Gomis qualifica de «superhomens» els responsables de la normativització de la llengua catalana. En un altre escrit inèdit de l'FCGM, el folklorista expressa la relació entre llengua i pensament i la seva disconformitat davant la imposició normativa:

La llengua es lo pensament.
Puch pensar en castellá.
Puch pensar en francés.
Puch pensar en inglés o italiá,

pero quan penso en catalá penso tal y com parlaven los meus pares, no tal y com volen que s'escrigui aquestos superhomens que' ns han sortit a tras' cantó. (FCGM, registre 069/02)

3. UN ANTINORMISTA MÉS

Cels Gomis mor als setanta-quatre anys d'edat el 13 de juny de 1915, amb la qual cosa no presència la campanya antinormista duta a terme per Miquel i Planas (amb les seves conferències «Contra la reforma lingüística» ja esmentades) i Francesc Matheu des de la revista *Catalana*. El seu paper com a antinormista queda expressat en aquest document inèdit, recolzat per les idees que ja havia manifestat públicament de manera prèvia. De la mateixa manera, tampoc es té constància de l'existència d'una relació més directa entre el folklorista i aquests autors que van encapçalar el moviment contrari a les *Normes* de l'IEC. Tot i això, sí que trobem dues proves més de la seva posició discrepant respecte de la normativització de Fabra. En primer lloc, Gomis rep el suport d'un altre antinormista, com és Josep Franquesa i Gomis. Amb motiu de la publicació del poemari *Aubades y capvespres*, aquest li escriu una targeta de felicitació datada a Barcelona el 28 de novembre de 1913:

Rebo son elegant volum *Aubades y capvespres* y li agraeixo molt l'obsequi. He comensat a fullejarlo ab molt gust trovanthi no poques corrandes ben inspirades y ben justes. Dexi que diguin los metges: qui trova cantars tan bonichs no es pas manco del tot, encara que li falti un bras y qui té prou seny per no subjectarse a la estúpida imposició de les *Normes* pot donar llissons de cordura als doctors que dubtin de si te'l cap com cal. (FCGM, registre 31/04)

Franquesa i Gomis fa referència a l'amputació del braç esquerre patida per Cels Gomis el març de 1909, solució dràstica adoptada per tal d'evitar el creixement d'un tumor aparegut l'any anterior a causa d'una caiguda,¹¹ tot i l'oposició inicial del folklorista, que s'hi resistia «tossudament», com ell mateix explica a l'«Advertencia de l'autor» dins aquest recull poètic:

Jo havia perdut la gana, les cames se m'anaven embotint y's cobrien de taques grogues; no podia ja ni exir de casa, y la meua familia tot era fer-me visitar per metjes y més metjes, y tots ells, després d'haver examinat tot lo meu cos punt per punt, acabaven per preguntar-me lo mateix: «Y del cap, còm se troba?». Tant y tant me la van fer aquesta pregunta, que vaig acabar per creure que's pensaven que jo estava trastocat, y vaig volguer fer una prova per sapiguer si ho era o no ho era de boig. (Gomis, 1913, p. 5).

Aquesta «prova» és la publicació del poemari. Per a Franquesa i Gomis, l'autor d'*Aubades y capvespres* no només prova que té el cap «com cal» amb la publi-

11. La caiguda es produeix precisament en la que ha de ser la darrera feina de Cels Gomis com a enginyer, concretament en el projecte de portar aigües des d'Esparreguera fins a Barcelona a principis de 1908 (Samper, 2013, p. 45-46).

cació d'aquests versos, sinó que demostra tenir prou seny per a no «subjectarse a la estúpida imposició de les Normes».

El segon exemple està relacionat amb la consigna adoptada pels antinormistes, segons la qual «si algun periòdic amb Normes els demanés col·laboració literària, que se li exigís de publicar el treball tal com ells l'havien escrit, i encara amb la inserció obligatòria d'una nota que advertís el lector que per voluntat seva s'havia respectat l'ortografia de l'autor» (Miracle, 1963, p. 49-50). L'any 1907, Francesc Carreras i Candi havia iniciat la direcció d'una monumental *Geografia general de Catalunya*, publicada per l'Establiment Editorial d'Albert Martí entre els anys 1913 i 1918 i formada per sis volums. Cels Gomis és l'encarregat de redactar el volum dedicat a la província de Barcelona.¹² En el primer capítol de l'obra («Situació, límits, extensió y nombre de habitants») hi apareix una nota de l'editor:

Devèm fer constar que l'autor d'aquest treball, D. Cels Gomis, té criteri propi ortogràfic, lo qual hem respectat en part, en tot allò que no trenca la unitat ortogràfica de conjunt. Això no perjudja que nostre criteri siga millor o pitjor, sols com comprendràn nostres lectors, hem volgut evitar lo mal efecte que causa una obra escrita en diferenta ortografia. (Gomis, 1913-1918, p. 1)

Aquest criteri ortogràfic propi no segueix, evidentment, les Normes de l'IEC. Es tracta del darrer testimoni d'un autor preocupat per la varietat dialectal i contrari a la imposició.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CREUS, Imma; PUIG, Maite; VENY, Joan R. (ed.) (2011). *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. 3: *La llengua dels escriptors*. Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FERRÉ TRILL, Xavier (2007). *Pensament positivista a Catalunya*. Valls: Cossetània.
- GOMIS I MESTRE, Cels (1902). «L'excursionisme y el folk-lore». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 85 (febrer), p. 46-50.
- (1913). *Aubades y capvespres*. Barcelona: Fidel Giró.
- (1913-1918). *Província de Barcelona*. A: CARRERAS I CANDI, Francesc (dir.). *Geografia general de Catalunya*. Vol. 3. Barcelona: Establiment Editorial de Albert Martín.
- IEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1913). *Normes ortogràfiques*. Barcelona. [Aprova-des el 24 de gener]

12. Els altres volums estan redactats pel mateix Francesc Carreras i Candi (*Catalunya; La ciutat de Barcelona*), per Emili Morera (*Província de Tarragona*), Ceferí Rocafort (*Província de Lleyda*) i Joaquim Botet i Sisó (*Província de Girona*) (Samper, 2013, p. 158-159).

- MIRACLE, Josep (1963). «La reacció contra les *Normes* de l'Institut». *Serra d'Or*, núm. 12 (desembre), p. 48-51.
- MURGADES, Josep (1995). «Constants històriques de l'antinoucentisme». *L'Avenç*, núm. 194 (juliol-agost), p. 52-55.
- (1996). «Sinopsi de l'antinoucentisme històric». *Llengua & Literatura*, núm. 7, p. 105-127.
- PUYOL TORRES, Carme (2003). *Inventari del fons personal de Cels Gomis i Mestre*. Reus: Arxiu Municipal de Reus.
- RIBES, Salomé (2011). «L'antinorma com a model de llengua en Miquel i Planas i altres dissidents de la reforma fabriana». A: CREUS, Imma; PUIG, Maite; VENY, Joan R. (ed.). *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. 3: *La llengua dels escriptors*. Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 109-119.
- SAMPER PRUNERA, Emili (2011). «Interferència i cultura popular: la sensibilitat lingüística de Cels Gomis». A: CREUS, Imma; PUIG, Maite; VENY, Joan R. (ed.). *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. 3: *La llengua dels escriptors*. Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 81-90.
- (2013). *De l'anarquisme al folklore: Cels Gomis i Mestre (1841-1915)*. Tarragona: URV.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.
- (1988). «L'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i l'ortografia catalana». A: *Studia in honorem M. Riquer*. Vol. 3. Barcelona: Quaderns Crema, p. 151-175.
- SUNYER, Magí (2012). «Una reflexió sobre el primer antinormisme». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 169-176.

El pròleg de Riba a la segona edició del DGLC

ISABEL TURULL I CREXELLS
Universitat La Sapienza de Roma

1. INTRODUCCIÓ

Cal anar amb compte a treure conclusions d'una lectura superficial del pròleg de Carles Riba a la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC). La referència a la qualitat del *gust* de Fabra i sobretot la seva comparació amb l'*honnête homme* han provocat grans polèmiques que encara cuegen: alguns crítics hi han vist una demostració d'un cert menyspreu envers Fabra, un cert sentit de superioritat del literat per sobre del lingüista, i el mateix Josep Murgades, que discrepa d'aquestes posicions (Murgades, 2012), no s'explica algunes de les afirmacions que hi apareixen.¹

2. RIBA A L'IEC

És coneguda la relació entre Riba i Fabra des del moment en què el poeta entra a treballar a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans a les ordres de Pompeu Fabra, el 1923 (Medina, 1989a, p. 54), però caldria fer un estudi més aprofundit sobre quin va ser el seu paper efectiu en cada una de les preses de decisions de l'organisme al qual pertanyia. Segons les informacions que tenim, sabem que la seva especialització era l'adaptació dels patronímics romans al català (Medina, 1989a, p. 54) i també que va preparar, juntament amb Manuel de Montoliu, unes paperetes per a l'elaboració del que, segons Joaquim Rafel, hauria estat anomenat *Diccionari de la llengua literària* (Rafel, 1996, p. 232). Aquestes

1. Aquest treball forma part de la recerca del grup A Cura De (2009 SGR 552).

paperetes van ser utilitzades per Fabra pel que fa a les lletres A, B i C del que coneixem com a *Diccionari Fabra*.

Sabem, també, que la relació entre Riba i Fabra no era d'estreta col·laboració científica (Turull, 2012, p. 179). Això es pot veure, entre altres coses, en l'informe sobre les activitats de les Oficines Lexicogràfiques que Riba prepara arran del breu empresonament de Fabra després dels fets del Sis d'Octubre, en què el nostre autor esmenta projectes que en realitat havien estat relegats a un segon pla de feia temps (Rafel, 1996, p. 236).

Després de la mort de Fabra, però, Carles Riba va ser elegit, per vot unànim, president de la Secció Filològica de l'IEC, és a dir, president de torn de l'IEC mateix, segons ens diu a la carta adreçada a Xavier Benguerel el 26 de març de 1950 (Guardiola, 1991, p. 438). En aquest càrrec tampoc no el veiem prendre part en discussions estrictament lingüístiques, però tindrà un paper rellevant en el moment de la reedició del diccionari de Fabra i, per tant, en la polèmica que va envoltar aquest esdeveniment.

3. LA SEGONA EDICIÓ DEL DGLC

Per analitzar com s'articula la polèmica al voltant de la segona edició del DGLC, podem consultar el segon volum de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans* (Balcells, Izquierdo i Pujol, 2007, p. 114-128), on trobem una bona anàlisi dels fets. Els investigadors es basen, principalment, en la correspondència d'aquell període entre Carles Riba i Joan Coromines, però també comenten les afirmacions d'altres investigadors, des de les encomiàstiques de Joan Triadú que parla d'heroisme pel que fa a la posició de Riba al llarg de la dictadura, fins a les de Joan Fuster, el qual d'alguna manera desmitifica la figura del poeta. Segons ell, és la circumstància de trobar-se sol perquè la resta d'intel·lectuals o bé són a l'exili o bé són en connivència amb la dictadura que li dóna una autoritat que d'altra manera no hauria tingut: «[Riba,] que abans de 1940 podia semblar *un de més* entre ells, passà a ser-hi el *primer*» (Fuster, 1988 [1971], p. 199).

Cal tenir en compte, també, el text més recent i més tècnic sobre aquesta qüestió dins les *Obres completes* de Fabra, en el volum que recull justament la primera edició del DGLC: «*El Diccionari general de la llengua catalana: precedents, posterioritat, dialectalismes*», de Joan Veny, i concretament el capítol «La segona edició del DGLC (1954)» (Veny, 2007, p. 52-57).

En primer lloc, cal dir que la iniciativa de la reedició no va ser de l'Institut, malgrat que fos una idea que tenia de feia temps, sinó d'Antoni López Llausàs, que ja s'havia ocupat de la primera edició i que en principi només n'havia de fer una reimpressió. Pel que es deia en aquells moments, «essent En López posseïdor

de tot el plom amb el qual es va imprimir... el reimprimeix» (Ermengol Vila i Vallès citat per Joan Coromines² [Ferrer i Pujadas, ed., 2002, p. 106]).

Pel que fa a Coromines, la primera carta de la correspondència amb Riba en què apareix la qüestió demostra com s'ha assabentat per casualitat que s'està preparant una nova edició del diccionari de Fabra: a partir d'aquí, el seu disgust anirà creixent pel fet de no poder-hi intervenir o, si més no, no tant com ell voldria i com considera que hauria de poder fer donades les seves capacitats de *dictionary-making* (Ferrer i Pujadas, ed., 2002, p. 113). Riba, per la seva banda, intenta trobar-hi els aspectes positius i veu fins i tot com una victòria el fet que finalment hi hagi estat acceptada la intervenció de l'IEC: «Ja es va obtenir prou (ho considero una victòria personal meua) acceptant la intervenció de l'Institut d'Estudis Catalans» (Guardiola, 1993, p. 173; Ferrer i Pujadas, ed., 2002, p. 135).

En segon lloc, i pel que fa a la posició concreta de Riba, és necessari no confondre-la amb la de Ramon Aramon, que en la seva qualitat de secretari de l'Institut sí que hi intervindrà pel que fa a les qüestions lingüístiques. Si és cert que Riba assumeix la responsabilitat del diccionari que sortirà finalment a la llum el 1954 amb el seu «Prefaci», veiem a través de les cartes a Coromines com les seves intervencions concretes en les qüestions de la llengua són mínimes, de manera coherent amb tot el que ja hem dit. Riba insisteix sempre en l'autoritat que per a ell té el lexicògraf i diu per exemple:

[...] tots els acords relatius a la intervenció de l'Institut d'Estudis Catalans a la reedició del Diccionari Fabra, van ésser presos tenint les cartes de V. damunt la taula, llegint-les pel damunt, per sota i entre línies, com si V. fos allí. (Guardiola, 1993, p. 174; Ferrer i Pujadas, ed., 2002, p. 135)

El mateix Coromines comenta a Nicolau d'Olwer (carta de 31 d'agost de 1954, citada a Balcells, Izquierdo i Pujol, 2007, p. 118) que Riba havia acceptat les seves propostes, «fora d'un parell de detalls», mentre que Aramon no.

El fet és que si per a Coromines aquesta nova edició era l'ocasió per a renovar el DGLC, que ja tenia més de vint anys, i ell es considerava la persona adient per continuar la tasca de Pompeu Fabra després de la mort d'aquest, Riba, en canvi, adoptava un punt de vista d'escriptor, i, més que les qualitats lingüístiques intrínseques del producte, trobava important que fos acceptat. Per a ell era fonamental, doncs, que pogués demostrar d'alguna manera la seva autoritat i és per aquest motiu que la seva actitud era totalment conservadora.

En els pocs comentaris que tenim sobre qüestions lingüístiques concretes, veiem com el nostre poeta només indica els acords que han estat presos per la

2. Carta de Joan Coromines a Carles Riba, datada a Xicago el 6 de gener de 1954.

Secció, sense dir-hi la seva, fins i tot quan es tracta dels famosos *viuda, pendre i racó*.

Citarem, ara, diversos punts de la carta que envia a Coromines el 26 de novembre de 1954 (Ferrer i Pujadas, ed., 2002, p. 134-137; Guardiola, 1993, p. 173-176):

Només s'han fet addicions i modificacions (a part les del propi Fabra, i encara no totes) *proposades per V. Racó* s'ha admès com a forma única. Només han restat per a ulterior estudi els casos de *prendre-pendre* i de *vídua-viuda*...

Més avall, insisteix que els canvis no són ben rebuts pels usuaris del diccionari, i que per això tota l'actitud de l'IEC ha de ser conservadora:

Pensi que la gent més aviat rondina dels canvis que hem fet fins ara; i amb raó, perquè en la vida de la llengua tot és vivent i per tant té capacitat d'engendrar vida, fins els errors en les formes gràfiques [...].

D'altra banda, la situació de privacions de tota mena i en particular la manca d'escola en català o de mitjans per a la difusió d'aquests canvis en feia difícil la posada en pràctica: «i d'altra banda, *hic et nunc*, els canvis difícilment poden ésser donats a conèixer».

Totes aquestes consideracions són les que el portaran a articular el pròleg de la manera que veurem. Ja amb aquesta carta, tanmateix, podem veure com el justifica referint-se diversos cops a l'*autoritat* i, d'altra banda, a l'*acceptació*, etc.:

La impressió que va fer el meu pròleg en ésser llegit en el ple, és que seria acceptat fins per aquells que de vegades semblen, o són, adversos a l'autoritat de l'Institut d'Estudis Catalans o del mateix Fabra.

I més avall:

És sobre les raons per a reconèixer la màxima autoritat al nostre Mestre que més m'aturo en les meves pàgines.

Les dues darreres cartes en què es parla d'aquest assumpte són conseqüència de la reacció final de Coromines que amenaça amb la seva dimissió (que finalment no es farà efectiva) i que posa algunes condicions per a la seva permanència a l'IEC. En la seva del 28 de febrer de 1955 (Guardiola, 2005, p. 265-270; Ferrer i Pujadas, ed., 2002, p. 156-163), Riba justifica altre cop la manera com havia anat la publicació de la segona edició del diccionari en el sentit que no se'n volia fer un de nou, sinó que «es reeditava, es reimprimia simplement corregit segons els papers pòstums d'en Fabra, el diccionari del nostre mestre comú». Coromines, en la

seva curta resposta (Ferrer i Pujadas, ed., 2002, p. 164-165), només diu que pot estar d'acord amb algunes coses però no amb totes, i, a partir d'aquí, els pocs contactes epistolars entre els dos abans de la mort de Riba tractaran de qüestions sobre les traduccions per a la Fundació Bernat Metge.

4. EL PREFACI DE RIBA A LA SEGONA EDICIÓ DEL DGLC

Una part important de la polèmica que va seguir la segona edició del DGLC es va concentrar en el pròleg de Riba, el qual es va considerar, per una banda, un aval en un moment en què l'autoritat de Fabra començava a ser discutida i, per altra banda, un atac envers la mateixa persona de Fabra, que hi apareixia com un lingüista considerat amb condescendència pel literat Carles Riba.

Ens aturarem, ara, a veure'l punt per punt.

Diguem per començar que si continuem llegint la carta que acabem tot just de citar (de febrer de 1955), veiem com el mateix Riba en cap moment no considera que el seu pròleg pugui anar més enllà, sobretot pel que fa a l'autoritat, del del mateix Fabra:

O jo no tinc consciència del que escric, o desafiio qui V. vulgui a demostrar que, dins el meu pròleg, jo vaig, en la proclamació d'aquesta autoritat, més enllà d'on arribava el mateix Fabra en el seu prefaci a la primera edició. (Ferrer i Pujadas, ed., 2002, p. 161-162; Guardiola, 2005, p. 268-269)

Tanmateix, el pròleg ja era un aval pel sol fet de ser-hi; a més, l'IEC el va considerar un document fonamental, i en la sessió plenària del 6 de novembre de 1954 va votar per unanimitat adherir-s'hi: «s'acorda per unanimitat [...] l'adhesió de l'Institut en ple a les doctrines exposades pel Sr. Riba i a la forma de llur exposició».³

Vegem, ara, doncs, quines són aquestes «doctrines» i com s'exposen.

Si comparem el pròleg de Riba amb el que Fabra anteposava a la primera edició del DGLC el 1932, ens adonem de seguida de dos fets obvis: en primer lloc, que el del lingüista és molt més curt, és a dir, més concís i pràctic; en segon lloc, que les primeres paraules de Fabra són per justificar la manera amb què havia treballat per a la confecció de l'obra, és a dir, introduir per què es tractava d'un *canemàs* del futur Diccionari de l'Institut, mentre que les de Riba són encomiàstiques de l'obra de Fabra. Per a ell, la justificació d'aquesta reedició és encara

3. Document consultable a l'Arxiu de l'IEC i en línia a <<http://arxiudigital.iec.cat/Exe/ZyNET.exe?Client=ADIEC&Init=1&ZyAction=ZyActionr&Index=1>>. Per aquesta, com per moltes altres informacions, agraeixo l'ajut del doctor Joan Soler i Bou, de l'IEC.

l'autoritat del Mestre: «Cal celebrar com una ventura aquesta reedició del *Diccionari general de la llengua catalana*: el correntment anomenat *Diccionari Fabra*» (Riba, 1954, p. xi).

És clar, doncs, que Riba actua en qualitat d'escriptor, un escriptor amb una bona preparació lingüística, però escriptor al cap i a la fi.

Pel que fa als continguts dels dos pròlegs, altre cop veiem en el primer justificacions sobre decisions lingüístiques, és a dir, per què alguns mots no han estat inclosos al diccionari, mentre que Riba estructura el seu al voltant de la figura del seu predecessor, i la utilitza com a justificació suficient per a la validesa del volum. En realitat, el poeta va fins i tot més enllà, i dóna la seva interpretació sobre el terme tants cops citat posteriorment de *canemàs* de manera que no sigui considerat una limitació:

No és, doncs, com han interpretat alguns, el *Diccionari Fabra* el simple canemàs d'un futur diccionari de la llengua literària, amb un valor normatiu precari, a perdre així que surti un diccionari més gros. Canemàs, ho és d'un repertori total [...]. (Riba, 1954, p. xvii)

És a dir que, segons ell, la validesa del volum continua sent la mateixa, i encara afegeix que el diccionari més gros de l'Institut pot esperar ja que s'està publicant l'anomenat *Diccionari Alcover*.

Alguns crítics han vist una certa desautorització de l'obra d'Alcover en la crítica de Riba respecte a la disposició tipogràfica dels materials, que «fa arriscada la seva consulta» (Riba, 1954, p. xvii). Entre aquests, encara Veny creu necessari justificar aquesta disposició afirmant que «l'actitud orientadora sobre la normativa és constant [...]» (Veny, 2007, p. 66). Cal pensar que també aquí Riba segueix al peu de la lletra l'*autoritat* que reconeix a Fabra; el nostre poeta té davant dels ulls el pròleg on aquest detallava explícitament, malgrat que fos un text curt, quin havia de ser la disposició tipogràfica concreta del futur diccionari de l'Institut:

En aquest, en què els mots figuraran distribuïts en dues llistes alfabètiques distintes (com, per exemple, en el Webster, anglès, o en el Petrocchi, italià) [...] poden acollir-se —separats que vagin dels mots d'ús general en la llengua— des del mot antic completament caigut en desuetud [...]. (Fabra, 1932, p. vi)

Per a Riba, doncs, la disposició tipogràfica del *Diccionari Alcover* no és correcta només perquè no segueix els preceptes fabrians, o el que ell considera «preceptes fabrians».

Al final del seu pròleg, i insistint encara en la qüestió segons ell bàsica de l'autoritat, Riba fa una referència implícita a la polèmica amb Coromines de la qual hem parlat, alludint als nous genis. Per a ell, aquests, que seran els que podran

efectivament elaborar el diccionari del català literari, podran ser filòlegs o literats, però sobretot hauran de tenir el reconeixement que els doni autoritat:

Sempre serà bo de reconèixer-li [al diccionari Fabra] autoritat «fins aquell moment»; vull dir fins al moment, no de l'aparició, sinó del reconeixement irrefutable dels nous genis de la llengua, que siguin literats o que siguin filòlegs. (Riba, 1954, p. xvii; recollit també a Ferrer i Pujadas, ed., 2002, p. 250)

Així, veiem com per a Riba la doctrina és l'autoritat de Fabra, i la validesa del diccionari és exactament la que li havia donat el lingüista en el moment de la seva primera edició. El que és important és presentar al públic un producte de prestigi i evitar, així, qualsevol risc de desafecció per la llengua. A la carta que ja hem citat (de 26 de novembre de 1954), on justifica davant Coromines les seves decisions respecte al diccionari, veiem la seva angoixa pel risc que alguna acció produeixi en els parlants aquesta desafecció fent que la llengua acabi convertint-se en una mena de *patuès*:

No s'ha de desdenyar ni de negligir *res* que d'una manera o altra pugui dur a augmentar o a sostenir en la gent el sentiment del prestigi de l'idioma; V. com a lingüista sap que són la minva i la desaparició d'aquest sentiment que fan lliscar una parla de la situació d'idioma culte a la de *patuès*. El perill d'això, que és la nostra angoixa de cada dia, des de fora queda ocult [...]. (Guardiola, 1993, p. 173; Ferrer i Pujadas, ed., 2002, p. 135)

És evident, tanmateix, i ja ho hem dit més amunt, que en aquell moment és Riba qui està donant autoritat al diccionari amb el seu pròleg i amb el suport de l'IEC, i que el mateix Fabra probablement no hauria avalat el diccionari tal com va ser publicat vint anys després de la seva primera edició, però la situació no permetia un procés *normal*.

5. EL GUST I L'HONNÊTE HOMME

L'altra qüestió que apareix com a base de tot aquest escrit és la del *gust*, és a dir, el fet que, segons Riba, Fabra tenia aquesta qualitat en gran manera, i l'aparent contradicció entre aquesta afirmació i la que conferia a Fabra una curiositat literària no gaire superior a la «mínima exigible en l'*honnête homme*» (Riba, 1954, p. xiv).

Abans que res, cal col·locar cronològicament aquestes afirmacions i ens podem basar en l'anàlisi de Murgades (2012, p. 335).

Segons aquest autor, la primera referència al *gust* de Fabra es troba en un co-

mentari de Carles Soldevila publicat a *La Publicitat* el 1932 i la següent, en un article de Josep M. de Sagarra de 1933. Murgades, però, també afirma, d'acord amb el que ja havíem dit en altres llocs (Turull, 2008 i 2012), que quan Riba esmenta el *gust* de Fabra, el 1954, en el seu pròleg a la segona edició del diccionari, ho fa «tenint més *in mente* la doctrina del preceptista francès Vaugelas [...] que no pas l'apunt sagarrià» (Murgades, 2012, p. 336).

Riba, en efecte, està carregant el terme *gust* amb un valor que li proporciona la seva història cultural, potser de la mateixa manera que ho fa en el seu llenguatge poètic. Recordem el comentari de Ferrater sobre la dificultat de la poesia ribiana causada per la manera d'usar el lèxic, exigint als mots un rendiment que, en català, aquests no tenen a causa de la manca de tradició:

[Aquesta dificultat] Ve, simplement, del fet que Riba ha usat termes com *voluptat*, com *casta*, com *gelosia*, com *folia*, termes dels quals ha exigint un rendiment de sentit més fort del que poden tenir en català [...] perquè l'anglès o bé el francès tenen els termes de descripció moral molt llimats i molt ajustats per una enorme tradició de novel·la, que és el que el català no té. (Ferrater, 1979, p. 31)

Per aquest motiu, creiem que els comentaris polèmics que va fer el mateix Ferrater el 1968 (o la seva «torpedinada directa», amb paraules de Murgades [2012, p. 336]), referint-se amb sarcasme a l'aplicació, feta per diversos autors, d'una qualitat com el *gust* a Fabra, no tindrien raó de ser, com a mínim pel que fa a Riba. Vegem-ho.

En el seu article, Ferrater deia, entre altres coses: «Si Fabra tenia o no tenia bon gust, ni ho sospito, perquè mai no he llegit cap comentari seu ni sobre la moda ni sobre els poms de flors» (Ferrater, 1981, p. 3).

És cert que, com diu encara Murgades, el que pretenia Ferrater era fer una provocació per «trencar amb la tradició més hagiogràfica que no pas pròpiament epistemològica generada fins llavors entorn de la figura i de l'obra de Fabra» (Murgades, 2012, p. 336), però la seva provocació es basava en una interpretació banal de l'ús del terme *gust*. Si aquesta interpretació podia ser correcta en el cas dels comentaris que havien fet en aquest sentit Soldevila o Sagarra, en el cas del comentari de Riba aquesta banalització no és adient.

La veritable polèmica que encara no s'ha aplacat, però, després del primer «irat» comentari de Coromines el 1968, és la provocada per la referència a una pretesa limitació de la curiositat literària de Fabra (Murgades, 2012, p. 336-337). També, aquí, ens hem de fixar en el valor que Riba dóna a la seva afirmació.

Carles-Jordi Guardiola fa un seguiment esquemàtic però exhaustiu de la qüestió en nota a la carta de Riba a Coromines de 26 de novembre de 1954 (Guardiola, 1993, p. 176).

En primer lloc es refereix al comentari de Coromines del 1968, que apareix a *Lleures i converses d'un filòleg* (Coromines, 1974 [1971], p. 394). Passats ja uns anys des de la mort de Riba, Coromines deixava sortir en aquest text tot el malestar que li havia causat no poder influir sobre l'escrit que introduiria la segona edició del diccionari de Fabra. En triem, per exemple, un fragment:

Amb horror vaig llegir fa setze anys aquesta frase referent a Fabra, en un prefaci escrit per un il·lustre crític català: «no crec que la curiositat literària [de Fabra] hagués mai passat gaire de la mesura mínima exigible en l'*honnête homme*».

Si no fos prou clara la seva posició, accentuada per l'ús d'un substantiu tan radical com *horror*, veiem com més avall Coromines encara insisteix que aquest «il·lustre crític català», és a dir, Riba, era un poeta, i amb to despectiu parla dels poetes com una raça irritable i, per tant, perillosa: «O genus irritabile vatum», exclama, inspirant-se en el famós vers d'Horaci. Podem afegir aquesta consideració a la polèmica sobre lingüistes i literats, però el que ens interessa aquí és simplement que Coromines veu ofensiva la frase de Riba, i hi respon amb el mateix to que ell hi veu.

En l'esquema de Guardiola, la polèmica continua amb altres crítics que veuen més o menys profunda la cultura literària de Fabra: Lamuela i Murgades la matisen (1984, p. 212), Mila Segarra considera que «A ell [Fabra] no l'interessaven gaire les traduccions dels clàssics llatins i grecs» (Segarra, 1991, p. 112), però també hi ha autors declaradament fabrians que en cap moment semblen veure-hi cap ofensa. Josep Miracle (1968, p. 8), per exemple, considera «molt recomanable» la lectura del pròleg de Riba, i això vol dir que segons ell no pot haver-hi res d'ofensiu contra el Mestre. De la mateixa manera, el fet que el Ple de l'IEC l'aprovi i publiqui la seva adhesió en ple «a les doctrines que s'hi exposen», com hem vist més amunt, significa que en cap moment no hi han vist res d'ofensiu.

Per acabar aquest seguiment de la polèmica segons Guardiola, citem encara el comentari «barroer i mancat de tot rigor» de Xavier Bru de Sala publicat en una revista setmanal el 1993 (Guardiola, 1993, p. 176):

L'honnête homme, vist per Riba, és un pobre d'esperit [...] Insult amagat al pròleg del Diccionari [...]. Refugiat [el disgust] amb arteria a les pàgines d'un pròleg escrit en homenatge. («Dos disgustos eternos», *Set Dies/Idees*, 21 febrer 1993)

El fet és, doncs, que la crítica en general o bé no s'ha referit de cap manera a l'afirmació de Riba, o bé hi ha vist una disminució de les qualitats de Fabra. Encara Murgades (2012, p. 336) parla de «contradicció» en un text que altrament qualifica de «ditiràmbic» sobre el lingüista:

La relativa contradicció per part de Riba és que, en aquest mateix passatge ditiràmbic sobre Fabra del seu prefaci al DGLC, gosa atribuir-li una curiositat literària no gaire superior a «la mesura mínima exigible en l'*honnête homme*».

Murgades en parla només de passada, perquè considera que les afirmacions fonamentals de Riba sobre Fabra en el seu prefaci són les que indiquen justament en el lingüista les qualitats de l'humanista, però hi veu efectivament una contradicció.

Ara bé, ja hem dit més amunt que no podem analitzar el lèxic de Riba limitant-nos al nivell superficial. Si, en el cas del *gust*, vèiem com l'havíem de col·locar dins el context del segle XVII francès i especialment de Vaugelas, aquí encara amb més motiu haurem de pensar en el context d'un concepte que se'ns proposa fins i tot directament en francès.

Vegem en un manual ben conegut una bona descripció del que hauria de ser l'*honnête homme*:

Cultivé sans être pédant, distingué sans être précieux, réfléchi, mesuré, discret, galant sans fadeur, brave sans forfanterie, l'honnête homme se caractérise par une élégance à la fois extérieure et morale qui ne se conçoit que dans une société très civilisée et très disciplinée. (Lagarde i Michard, 1985, p. 8-9)

Es tracta d'un concepte ideal i en cap cas no es pot considerar despectiu.

És cert que Riba l'utilitza en una frase on apareixen diverses negacions i termes limitadors (*mínima*, etc.), però la seva és una matisació sobre un nivell d'admiració que és en realitat altíssim. Si analitzem la seva expressió dins el context i li donem el valor que històricament ha de tenir, veiem clarament que no existeix cap contradicció amb el to encomiàstic de la resta del pròleg.

6. CONCLUSIONS

Carles Riba, com diu ell mateix, és un autor d'una «més aviat extensa lectura» (Riba, 1928, p. 12). La dificultat de llegir els seus escrits no es troba, o com a mínim, no es troba exclusivament, en el valor semàntic del lèxic que utilitza, cosa que un bon diccionari pot resoldre fàcilment, sinó en la utilització de termes amb un valor que han anat obtenint gràcies al seu ús cultural i no necessàriament l'ús cultural en català. Per llegir Riba ens cal acostar-nos tant com puguem a la seva «més aviat extensa lectura» i resseguir-ne la història en cada mot que utilitza.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BALCELLS, Albert; IZQUIERDO, Santiago; PUJOL, Enric (2007). *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. 2: *De 1942 als temps recents*. Catarroja; Barcelona: Afers.
- COROMINES, Joan (1974 [1971]). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- FABRA, Pompeu (1932). «Prefaci». A: *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia, p. v-ix.
- FERRATER, Gabriel (1979). *La poesia de Carles Riba*. Barcelona: Edicions 62. (L'Escorpi; 39)
- (1981). «Les gramàtiques de Pompeu Fabra». A: FERRATÉ, Joan (ed.). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 3-12.
- FERRER, Josep; PUJADAS, Joan (ed.) (2002). *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*. Barcelona: Fundació Pere Coromines.
- FUSTER, Joan (1988 [1971]). *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial.
- GUARDIOLA, Carles-Jordi (ed.) (1991). *Cartes de Carles Riba*. Vol. II: 1939-1952. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: La Magrana.
- (1993). *Cartes de Carles Riba*. Vol. III: 1953-1959. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: La Magrana.
- (2005). *Cartes de Carles Riba*. Vol. IV: *Apèndix 1916-1959*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema. (Assaig; 2)
- LAGARDE, André; MICHARD, Laurent (1985). *Les grands auteurs français du programme: Anthologie et histoire littéraire*. Vol. 3: *XVIIe siècle*. París: Bordas.
- MEDINA, Jaume (1989). *Carles Riba (1893-1959)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 2 v. (Biblioteca Abat Oliba; 71, 74)
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà.
- MURGADES, Josep (2012). «No fets per a un destí bestial: Fabra i Riba». A: MIRALLES, Carles; MALÉ, Jordi; PUJOL PARDELL, Jordi (ed.). *Actes del III Simposi Carles Riba*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 321-348.
- RAFEL, Joaquim (1996). «El Diccionari de l'Institut i el Diccionari Fabra». A: *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*. Vol. III. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 217-269.
- RIBA, Carles (1928). *Sis Joans*. Sabadell: La Mirada.
- (1954). «Prefaci a la segona edició». A: FABRA, Pompeu. *Diccionari general de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: López-Llausàs.
- SEGARRA, Mila (1991). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Empúries.
- TURULL, Isabel (2008). *Carles Riba, lingüista*. Treball de recerca. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filologia Catalana.
- (2012). «Carles Riba i Pompeu Fabra». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La Lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 177-185.
- VENY, Joan (2007). «El Diccionari general de la llengua catalana: precedents, posterioritat, dialectalismes». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 5. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 41-76.

L'auxiliar *ser* i la discrepància més explícita del fabrista rossellonès Carles Grandó amb Pompeu Fabra

FRANCESC FELIU i PEP SERRA
Universitat de Girona

El gramàtic, dramaturg i folklorista Carles Grandó (1889-1975) és considerat el principal valedor de l'obra codificadora de Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans a les terres de la Catalunya del Nord. L'obtenció d'un premi de l'IEC l'any 1917 per un treball sobre el dialecte rossellonès va comportar-li l'hostilitat d'una part significativa del catalanisme local que, en el context de la Gran Guerra europea, associava l'Institut i el seu president Alcover amb una germanofilia intolerable per als nord-catalans —bons patriotes francesos, al capdavall.¹ Grandó va participar intensament, durant tota la seva vida, en l'activisme catalanista a Perpinyà, i fou autor d'innombrables conferències, programes de ràdio, obres de teatre, lletres de cançons, etc.² La fidelitat de Carles Grandó a l'obra reformadora de la llengua capitanejada per Fabra va persistir i li va valer un lloc entre els «amics» del Mestre que Joan Coromines va voler incloure en la *Miscel·lània Fabra*, confegida en homenatge a qui havia estat el seu mentor.³

L'obra gramatical de Grandó se circumscriu, en realitat, entorn de la redacció d'una monografia de caràcter dialectològic que finalment va quedar inèdita: *El*

1. Sobre aquesta qüestió, que va comportar una escissió en la Société d'Études Catalanes i en la seva *Revue Catalane*, i la creació de la revista *Montanyes Regalades*, des d'on el grup encapçalat per Juli Delpont feia forat en la suposada traïció de Carles Grandó, vegeu sobretot el treball de Pere Verdaguer (2002).

2. Sobre la figura de Carles Grandó cal remetre, avui, a la tesi de Clara Vilarrasa (2011), encara inèdita. Entre els altres escassos treballs que s'hi han referit, hem de citar el número monogràfic que li va dedicar la revista *Sant Joan i Barres* l'any 1978 (és el número 71 d'aquest butlletí del Grup Rossellonès d'Estudis Catalans) i, més centrat en la qüestió lingüística, el treball de Joan Tocabens (1990).

3. La *Miscel·lània Fabra* havia de ser un homenatge al gramàtic en ocasió del seu setantè aniversari, l'any 1938. Els esdeveniments de la Guerra Civil van posposar la seva publicació, que va produir-se, finalment, l'any 1943 des de l'exili, a Buenos Aires. Ha estat reeditada fa uns anys per l'Institut d'Estudis Catalans (1998).

sotadialecte català de Perpinyà i de la plana de Rosselló. Una primera versió d'aquest treball, avui extraviada, és la que va obtenir el reconeixement de l'IEC l'any 1917;⁴ l'obra va ser reelaborada i complementada pel seu autor durant molts anys, i restà encara inacabada en el moment de la seva mort.

En el present treball volem parlar l'atenció en un punt concret d'aquesta obra gramatical inèdita, que avui podem conèixer millor gràcies a la tesi doctoral de Clara Vilarrasa (2011). Es tracta d'un aspecte especialment treballat en l'apartat de la sintaxi, sobre l'ús dels verbs auxiliars en català.

1. UNA REIVINDICACIÓ OBJECTIVA, EMPARADA PER UN SUPOSAT AVAL DEL MESTRE

Dins del segon bloc d'*El sotadialecte...*, constituït per les anomenades «Notes filològiques», el cinquè capítol s'ocupa de la «Sintaxis». En aquest capítol, força breu ja que, segons l'autor, «si n'exceptuen l'ús dels pronoms, la sintaxis del rossellonès no s'aparta molt de la sintaxis purament catalana», el nucli principal el constitueix l'apartat sobre «Verb i participi», centrat exclusivament en l'ús dels verbs auxiliars:

Lo punt lo més important de la sintaxis del verb resideix dins l'ús dels auxiliars. Si s'és conservat a Rosselló l'ús de l'auxiliar *ésser* fins a entrar dins la conjugació del perfet indefinit (perfet compost) de tots los verbs, no s'ha de creure que *haver* deixa d'ésser usat, i lo que anem a dir pot parèixer estrany als filòlegs que no ouen cada dia la gent del nostre poble: Hem de confessar que l'auxiliar *haver* és més usat assí que a Catalunya. Quina és la raó d'aqueixa divergència? L'influència castellana no ha pogut manifestar-se tant com dellà del Pireneu i, per altra banda, lo francès, que forma amb *ésser* els temps compostos dels verbs pronominals (reflecsius) i una part dels verbs intransitius, no ha pogut res sus d'aqueixes dues veus del rossellonès, que-s formen gairebé sempre amb *haver*.

Creiem que l'ús correcte dels dos auxiliars ha anat perdent-se amb lo temps, després que'l català no fou més llengua oficial i durant el llarg període d'ensopiment que ha precedit el moviment de renaixença actual. D'aquí vénen totes les discrepàncies que-s distingeixen avui dins la conjugació rossellonesa, absolutament dialectal i popular, ja que, des de el sigle XVII, quedà privada amb la llengua de tota cultura, de tota norma.⁵

4. No s'ha localitzat, ni entre els papers del Fons Grandó dipositat a la Universitat de Perpinyà (Vilarrasa, 2012) ni en l'Arxiu de l'IEC, cap exemplar del treball premiat, que duia per títol *El català del Rosselló*.

5. Grandó (s/d), p. 334.

Ens adonem que l'interès principal del gramàtic és «demostrar» que l'abundant i notori ús rossellonès de l'auxiliar *ser* no és pas un calc del francès, i que l'auxiliar *haver* és, fins i tot, «més usat assí que a Catalunya». El prejudici lingüístic subjacent es pot endevinar: com que el castellà només té l'auxiliar *haver* i el francès utilitza els dos auxiliars, *ser* i *haver*, la presència més important de l'auxiliar *ser* en el parlar dels rossellonesos seria el resultat d'una francesització que l'autor vol desmentir. No ens interessa, ara, entrar en la valoració de la distribució rossellonesa dels verbs auxiliars —qüestió que ja ha estat estudiada en diverses ocasions—,⁶ sinó en la idea que, en comparació, el gramàtic Grandó manifesta tenir de la distribució dels auxiliars en el català general.

En efecte, i amb la voluntat de concretar i remarcar la particularitat lingüística rossellonesa, l'autor confecciona un complet quadre expositiu on les solucions del Rosselló es contraposen amb les de «França», per una banda, i amb les de «Catalunya», per l'altra. L'observació dels usos descrits com a propis del català «normal» resulta sorprenent i ens remet a un estat de coses que, com a mínim, queda lluny de la descripció canònica de la llengua catalana que Pompeu Fabra, en l'època de la redacció de la monografia dialectal, havia perfectament establert. La distribució clàssica, o medieval, dels dos auxiliars es considera que és la pròpia dels parlars de Catalunya.⁷ I la sorpresa s'incrementa, encara, quan el gramàtic Grandó es val, precisament, d'una citació de Fabra per reivindicar l'ús desacomplexat de l'auxiliar *ser* en el rossellonès:

Com conclusió an aqueixa important qüestió dels auxiliars, citarem lo que l'excel·lentíssim gramàtic don Pompeu Fabra declarà al primer Congrés de la Llengua Catalana (1906): «Els escriptors de les regions on és vivent l'auxiliar *ésser* faran bé d'usar-lo sempre que espontàniament els vingui a la ploma.» Aixís hauríem de fer-ho també per les formes on *ésser* existia i que'l poble, que sol regir-ho tot amb *haver*, ha perdudes o oblidades.⁸

6. L'estudi gramatical més recent i complet de la varietat rossellonesa és la tesi doctoral de Gemma Gómez (2011).

7. A dir veritat, Grandó no és pas l'únic gramàtic que té aquesta idea del català. Venanzio Todesco, un professor venecià que havia ensenyat al liceu de l'Alguer, havia publicat l'any 1910 una *Grammatica della lingua catalana ad uso degli italiani*, on es descriu el sistema de doble auxiliar del català com a cosa absolutament general (1910, p. 119-121), si bé és veritat que, en nota, hi llegim l'advertiment següent: «A proposito degli ausiliari è opportuno notare che l'uso sempre più generale di *haver* e il conseguente limitarsi di *ser* è dovuto all'influenza castigliana, contro la quale gli intelletti più forti e i grammatici più eruditi accennano a ribellarsi» (p. 120).

8. Grandó (s/d), p. 337-338.

2. EL DEBAT SOBRE ELS AUXILIARS EN EL CONGRÉS DE 1906

La citació de Fabra que fa Carles Grandó procedeix, en efecte, de les actes del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906, però és tret absolutament de context. En realitat, Fabra va intervenir en el Congrés per manifestar la seva posició contrària a l'ús de l'auxiliar *ser* que defensava una de les ponències de la «Secció filologica-historica». Val la pena que ens entretinguem un moment en la polèmica que va produir-se sobre aquesta qüestió en el Congrés, perquè potser serà l'última vegada que es discuteixi obertament aquest tema.

El ponent va ser Bernat Obrador —sembla que en substitució del seu pare, Mateu Obrador—, i la seva intervenció tractava «Del ús dels verbs auxiliars catalans». En el transcurs de la discussió congressual, s'acceptarà una esmena addicional de mossèn Antoni Maria Alcover, mentor del ponent, i es refusaran, en canvi, una altra esmena addicional del metge empordanès Ermengol Puig⁹ i l'esmena a la totalitat que hi havia presentat Pompeu Fabra.¹⁰ La ponència defensava el manteniment (i la reintroducció, si era el cas) de la distribució clàssica catalana entre els dos auxiliars: *ser* i *haver* en els temps compostos, segons la naturalesa del verb (reflexius, intransitius o de moviment). La reducció a un sol auxiliar que es produïa en determinats territoris de la llengua és considerada un castellanisme.

El principal argument de Pompeu Fabra en contra d'una proposta que considera «tornar endarrera» és que la simplificació del sistema de doble auxiliar s'ha produït no sols en el castellà (i el portuguès), sinó en altres varietats romàniques —bàsicament, en alguns dialectes italians (el cas del romanès, que Fabra també cita, és força més complex, i manté l'auxiliar *ser*). El raonament és, llavors, de caràcter pragmàtic i «naturalista»: si «aquesta simplificació s'ha operat també en català modern: *hem vingut, havien mort*, etc. (antich y dialectal: *som venguts, eren morts*, etc.). Per quina raó no l'acceptariem en el català escrit? Allí aont l'evolució de la llengua ha produït una simplificació, se pretendria tornar endarrera y esta-

9. Ermengol Puig i Sais, nascut a Albons el 1860, va exercir de metge a Barcelona, on va dirigir diversos equipaments mèdics, així com també l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques (1915-1916), el Sindicat de Metges de Catalunya (1920-1927) i l'Associació General de Metges de Llengua Catalana (1932). Profundament implicat en el moviment catalanista des de l'organització del Primer Congrés Universitari Català (1903), va participar activament en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana i va col·laborar anys més tard en el *Diccionari de medicina* de Manuel Corachan, així com en diversos butlletins i revistes. Va ser força conegut el seu treball titulat *El problema de la natalitat a Catalunya. Un gravíssim perill per a la pàtria* (Barcelona, 1915).

10. La documentació corresponent pot trobar-se dins el volum *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (1906), a les pàgines 130-135 (la ponència), 135-138 (les esmenes i la resposta del ponent) i 684-685 (les conclusions finals).

blir una diferenciació artificiosa?». Per això conclou amb el paràgraf que abans hem llegit només parcialment:

Els escriptors de les regions ont es vivent l'auxiliar *esser* faràn bé d'usarlo sempre que espontaniament els vingui a la ploma; els escriptors de les regions ont s'ha operat la simplificació dels dos auxiliars en un sol (*haver*), poden perfectament prescindir de l'auxiliar *esser* en els temps compostos, evitant així un divorci entre 'l llenguatge escrit y el parlat.¹¹

El ponent Obrador, amb el suport del canonge de Palma, refusa els plantejaments de Fabra perquè, si bé «la tradició lingüística es una base indispensable pera investigar y establir les lleys filològiques; però, es insuficient y no té valor absolut quan la llengua ha sofert per llarch temps l'influència excessiva y desnaturalisadora d'algun altre idioma extern».¹² En el fons, les motivacions d'un i altre són molt elementals: a Mallorca fan servir l'auxiliar *ser* i a Barcelona, en el temps de Fabra, ja no.

3. LA DESCRIPCIÓ FABRIANA DEL FENOMEN

El dubte que ens queda, però, en revisar la polèmica del Congrés Internacional, és fins a quin punt la realitat barcelonina era la realitat majoritària al Principat. El fet que Carles Grandó, en el quadre que hem citat, donés per bona la versió clàssica dels dos auxiliars per al català general, que ell més o menys devia conèixer —almenys el de la zona de Girona—, i l'existència també de l'esmena addicional de Puig i Sais, per a qui la regla dels dos auxiliars «presenta nombroses excepcions dignes d'estudi en el llenguatge parlat d'algunes comarques de Catalunya, particularment de l'Empordà»,¹³ ens fan pensar que la pervivència de l'auxiliar *ser* en el català central va ser més gran del que Fabra suggeria, i que justament és la normativització fabriana el que eradica i torna invisible un fenomen que a molts parlants ens resulta encara ben familiar.

L'evolució dels plantejaments de Fabra sobre aquesta qüestió resulta ben reveladora. Al llarg de la seva trajectòria posterior com a gramàtic i sota la seva responsabilitat codificadora, Pompeu Fabra anirà fixant i consolidant la seva posició en contra de l'auxiliar *ser*, relegat a ser només un tret de la llengua medieval,

11. «Esmena total de D. Pompeu Fabra, no acceptada pel Ponent», a *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1906, p. 138.

12. «Conclusions del Ponent D. Bernat Obrador», a *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1906, p. 684.

13. «Esmena addicional del senyor Puig i Sais», a *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1906, p. 684.

amb anecdòtica presència dialectal. De fet, si repassem les obres estrictament gramaticals, en parla només la *Gramática de la lengua catalana* de 1912; a la pàgina 135 —cap. XIV, «Tiempos compuestos. Significación y empleo de los tiempos»— hi surt la qüestió:¹⁴

§ 104. — Los tiempos compuestos de los verbos catalanes se forman añadiendo á los tiempos simples del verbo *avèr** el participio pasado del verbo que se conjuga [...].

El catalán medio-eval emplea para la formación de los tiempos compuestos los dos auxiliares *aver* y *esser* (á semejanza del francés y del italiano). Se conjugan con *esser* (y en este caso el participio pasado concuerda con el sujeto de la proposición): — 1.º Los verbos pronominales.¹ [...] 2.º Un gran número de verbos intransitivos, entre otros: *neixer* (nacer), *morir*, *restar* (quedarse), *romandre* (quedarse, permanecer), *esdevenir* (sobrevenir, volverse), *cessar* (cesar) y la mayor parte de los verbos de movimiento tales como *anar* (ir), *venir*, *tornar* (volver), *entrar*, *exir* (salir), *arribar* (llegar), *partir*, *passar* (pasar), *fogir* (huir), *caure* (caer), no sin que se encuentren de vez en cuando excepciones [...] El verbo *esser* aparece conjugado, ora con el auxiliar *aver* (como en francés. Ej.: ...*e demaná-li on havia estat*. LLULL), ora con el auxiliar *esser* (como en italiano. Ej.: ...*per be que la fortuna vos sia stada adversa*... TIRANT).

— Nótese el empleo del auxiliar *esser* con los verbos *poder*, *saber*, *voler*, *haver de* y análogos cuando les sigue alguno de los verbos arriba citados.

[1. Excepto en casos como S'han escrits dues lletres, Nos havem rentades les mans [en oposició con el francés, que dice *Ils se sont écrit deux lettres, Nous nous sommes lavé les mains*].]

La consideració del fenomen és, doncs, purament de caràcter històric, i tots els exemples que s'aporten són de textos medievals. La reflexió, tanmateix, no s'atura aquí:

Respecto á la adopción de un mismo auxiliar para todos los verbos en la lengua moderna, cabe advertir que, al paso que en el dialecto central se emplea únicamente el auxiliar *avèr* (salvo en algunas frases hechas. Ej.: *On s'es vist. Dónde se ha visto*), en algunas regiones persisten todavía construcciones con *esser* (al lado generalmente de las construcciones con *avèr*). Notemos que en las regiones norte-orientales la simplificación se ha operado en ciertos tiempos y personas á favor de *èsser*; así, se dice, no sólo *sə anət* (*he ido*), *sə vingut* (*he venido*), sino *sə menjət pə* (*he comido pan*), *sə begut vı* (*he bebido vino*).¹⁵

S'hi recullen, per tant, d'alguna manera, les observacions del metge empordanès Puig i Sais a propòsit d'una certa particularitat de «las regiones norte-orienta-

14. Fabra, 1912, p. 135-136.

15. Fabra, 1912, p. 136.

les» i s'admet, en definitiva, que «en algunas regiones persisten todavía» les construccions amb *ser*, però donant a entendre que són purament residuals. El rigor expositiu, finalment, no li estalvia la inclusió d'una nota reveladora:

Algunos escritores, suponiendo que la adopción de un solo auxiliar (*aver*) para todos los verbos es debida á la influencia del castellano, proponen la reintroducción del auxiliar *esser*, estableciendo para su empleo reglas más ó menos en consonancia con el uso antiguo.¹⁶

4. LA PROSCRIPCIÓ DEL DOBLE AUXILIAR

La veritat és que no podem llegir, en la gramàtica de 1912, cap desqualificació explícita dels anònims escriptors que reivindicuen la reintroducció de l'auxiliar *ser*, però hi ha dos fets que resulten significatius, a partir d'aquest moment. En primer lloc, Fabra no tracta aquesta qüestió en cap altra de les seves obres gramaticals —i ja se sap que, d'alguna manera, allò que no es descriu, no existeix— i, en segon lloc, quan el tema surt en algun dels seus articles paranormatius —converses filològiques i similars— la valoració és clarament negativa i la condemna, taxativa. Vegem-ne algun exemple:

«Altrament jo... *sóc sofert* molts desenganys.» Absolutament inadmissible. I és lamentable la insistència d'un prosista notabilíssim com l'autor del passatge transcrit, a usar la construcció dialectal *sóc sofert*, *sóc menjat*, etc.

El català literari no pot renunciar a les oracions dites per passiva, en què el subjecte denota la persona o cosa sobre la qual recau l'acció del verb (Exemple: *El senyal ha estat vist per tothom*), oracions que ocorren, per altra banda, abundantament en la nostra llengua medieval i que trobem igualment en espanyol, portuguès, francès i italià. I, mentre no renunciem a aquesta mena d'oracions (cosa que posaria el català en un grau d'inferioritat respecte a les altres llengües literàries), ens està vedat de formar els temps compostos dels verbs transitius mitjançant l'auxiliar *ésser*. En una llengua on *sóc vist* vol dir *je suis vu*, no pot fer-se-li significar *j'ai vu*.

El fet que en una contrada la gent digui *sóc vist una guineu*, *sóc menjat pa*, etc., no justifica que els escriptors adoptin una construcció que produiria, en una infinitat de verbs, la confusió de la veu activa amb la passiva, i en últim terme la desaparició d'aquesta.¹⁷

16. Fabra, 1912, p. 136.

17. Conversa XXXIII (17 XII 1922), reproduïda a Mir i Solà (dir., 2010, p. 388-389).

No sabem a quin «prosista notabilíssim» anava dedicada aquesta «conversa»,¹⁸ però és clar que la posició de Fabra no és gens contemporitzadora. Encara un altre exemple:

La reintegració de mots i girs de la llengua antiga ha estat altament beneficiosa per a la llengua literària: amb ella ens ha estat donat de reemplaçar satisfactòriament un gran nombre de castellanismes de lèxic i de sintaxi. Però cal reconèixer —i avui ja ho reconeixem la majoria— que ens havíem excedit en l'arcaïtzació de la llengua escrita: posats a acceptar arcaïsmes, no sabérem sovint destriar els convenients dels superflus, els viables dels no viables. Tota divergència entre el català actual i l'antic no ha estat pas sempre deguda a la influència pertorbadora del castellà; però hi hagué un temps que, en tots els casos, s'intentà de reemplaçar el mot o el gir moderns pels corresponents mot i gir medievals. No hi hagué arcaïsmes, fos o no fos avantatjós, vingués o no a reemplaçar un veritable castellanisme, fos o no fos viable, que hom no assagés d'introduir-lo en la llengua literària, talment com si es tractés, no simplement de depurar aquesta, sinó de ressuscitar la llengua antiga. Ja, però, en ple període arcaïtzant, es féu notar per alguns que en molts punts en què la llengua actual diferia de l'antiga, no es tractava d'un castellanisme, que l'arcaïsmes en tot cas era, doncs, superflu, i àdhuc es féu notar que ens certs casos de divergència la construcció antiga no era pas superior sinó més aviat inferior a la moderna. Avui ja estem lluny de creure que tot arcaïsmes, pel sol fet d'ésser un arcaïsmes, és admissible, i són unànimement acceptades per la llengua literària un cert nombre de solucions que estan en oposició amb les antigues.

Però ocorre un fet curiós: certs escriptors que accepten tal construcció moderna en lloc de l'antiga, es plauen, de tant en tant, a usar aquesta. No sabríem aprovar aquestes vel·leïtats arcaïtzants. Si accepten la solució moderna, què n'acaben d'emprar de tant en tant l'antiga? Retardar evidentment la fixació de la sintaxi. O és que l'accepten a desgrat i sols provisionalment, amb l'aspiració de restablir, un dia, l'antiga? Llavors que usin aquesta sistemàticament des d'ara declarant-se francament dissidents. Però si no és així, que abandonin del tot l'antiga. No treu cap a res que el qui, en la formació dels temps compostos, admet com a auxiliar *haver* per a tots els verbs, es plagui de tant en tant a escriure *és mort* com a equivalent (que no ho és!) d'un *ha mort*.¹⁹

18. L'editor Joaquim Rafel anota: «Josep M. Folch i Torres? Prudenci Bertrana? Sobre la tendència d'aquests dos escriptors a servir-se del verb *ésser* com a auxiliar per formar el temps compost, vg. Joan Ferrer (2008: 79-108; les ref. són a les pàg. 94 i 100)».

19. Article a *La Publicitat* (19 gener 1930), reproduït a Fabra (2010, p. 905). L'exemple adduït al final, i que dona lloc a tota la reflexió, apareix també en un altre article de *La Publicitat*, de l'any anterior, on es parla de les aportacions dels dialectes i de la llengua antiga: «Si avui fem una distinció perfecta entre *ha mort* i *és mort*, la llengua no guanyaria res que ressuscitéssim en *és mort* la significació de *ha mort* i suprimíssim aquesta perifrasi» (23 juny 1929, reproduït a Mir i Solà, dir., 2010, p. 895-896).

L'ús de l'auxiliar *ser* és, doncs, una construcció antiga l'ús de la qual retarda «la fixació de la sintaxi». Vet aquí el motiu del refús —un motiu, d'altra banda, prou sòlid, tenint en compte la precarietat amb què es pogué dur a terme el procés normalitzador, apuntalat en els breus períodes de llibertats polítiques de la primera meitat del segle xx. Fabra degué veure ben aviat que ja no era possible reintroduir arreu els dos auxiliars, i va optar per eradicar directament una romanalla que, si bé no era pas ben morta, li feia nosa.

5. CONCLUSIÓ

Aquest breu paper no ens ha permès d'entrar amb profunditat en la naturalesa gramatical del fenomen de la doble auxiliaritat, que està íntimament relacionat amb la continuïtat de l'antiga veu mitjana i amb els efectes de la transitivitat verbal.²⁰ La veritat és que, pel que fa al català, pràcticament cap dels treballs de referència actuals no fa esment d'aquesta qüestió en plantejar-se la descripció gramatical del català contemporani, i només el treball de Mar Batlle (2002) ha abordat monogràficament el tema, referint-lo sempre, però, a la llengua antiga.

Com a conseqüència de la proscripció fabriana —i de la pressió del castellà, no cal amagar-ho—, un tret sintàctic que tenia ja segurament, a principis del segle xx, un caràcter inestable i es trobava en fase de descomposició, però que devia afectar encara una bona part del català central, ha desaparegut amb extraordinària rapidesa. Els plantejaments de Fabra han triomfat —sortosament, potser. Però els rossellonesos, en això, han d'haver-se sentit, una vegada més, abandonats. El gramàtic Carles Grandó cercava la singularitat rossellonesa, però mantenia la referència d'un català general que pensava més proper del que finalment ha esdevingut. El fabrista de Perpinyà potser no va adonar-se que les decisions del seu estimat mestre discrepaven, implacables, del conservacionisme dialectal per atènyer les escasses oportunitats per a l'èxit normalitzador.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BATLLE, Mar (2002). *L'expressió dels temps compostos en la veu mitjana i la passiva pronominal*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DELANCEY, Scott (1987). «Transitivity in grammar and cognition». A: TOMLIN, R. S. (ed.). *Coherence and grounding in discourse*. Amsterdam: John Benjamins. (Typological Studies in Language; 11), p. 53-68.

20. Les consideracions teòriques sobre el tema provenen, sobretot, de la lingüística cognitiva: vegeu, per exemple, Hopper i Thompson (1980) o DeLancey (1987).

- FABRA, Pompeu (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç. [Reproducció facsímil a MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.) (2005). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans]
- FERRER, Joan (2008). «Observacions sobre els paisatges de la llengua catalana de 1907: Fabra, Folch i Bertrana com a exemples». A: CASACUBERTA, Margarida [et al.]. *La llengua de 1907*. Girona: CCG, p. 79-108.
- GÓMEZ, Gemma (2011). *Gramàtica del català rossellonès*. Tesi doctoral dirigida per Joan Mascaró i Joan Peytaví. Universitat Autònoma de Barcelona. [Inèdita]
- GRANDÓ, Carles [s/d]. *El sotadialecte català de Perpinyà i de la plana de Rosselló*. [Edició inclosa dins la tesi doctoral, inèdita, de Clara Vilarrasa, 2011, p. 265-433]
- HOPPER, P. J.; THOMPSON, S. A. (1980). «Transitivity in grammar and discourse». *Language*, núm. 56/2, p. 251-299.
- MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.) (2010). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 7: *Converses filològiques*. Ed. a cura de Joaquim Rafel, Joan A. Argenter, Josep Murgades, Maria Toldrà i Antoni Tobella. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Miscel·lània Fabra: Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (1998). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Barcelona octubre de 1906* (1985). Ed. facsímil. Barcelona: Fundació II Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Vicens-Vives.
- TOCABENS, Joan (1990). «Carles Grandó: Il·lustració i defensa de les formes dialectals rosselloneses». *Conflent*, núm. 164 (març-abril), p. 13-17.
- TODESCO, Venanzio (1910). *Grammatica della lingua catalana ad uso degli italiani*. Milà: La Casa d'Aldo.
- VERDAGUER, Pere (2002). «Història d'una ruptura nord-catalana greu: la revista *Muntanyes Regalades*». *Revista de Catalunya*, núm. 176, p. 112-130.
- VILARRASA, Clara (2011). *La particularitat rossellonesa a través de Carles Grandó*. Tesi doctoral dirigida per Francesc Feliu. Universitat de Girona. [Inèdita]
- (2012). «El Fons Grandó de la Biblioteca Universitària de Perpinyà». A: *Joan Solà, in memoriam*. Ed. a cura de Salvador Oliva. Girona: Universitat de Girona, p. 149-167.

La introducció de les *Normes de 1913* a Menorca: *Llum Nova*, la revista capdavantera a difondre l'adhesió¹

GEMMA ALBIOL TORRES
Grup d'Història de la Llengua i Llengua Normativa
Universitat de Girona

Per parlar de la introducció de les *Normes ortogràfiques* de 1913 a Menorca cal primer referir-nos als principals intel·lectuals protagonistes d'aquest afer tan rellevant en la història recent de la llengua catalana. Podrem entendre, llavors, què és *Llum Nova* i en quin context aquesta revista capdavantera va difondre l'adhesió a les *Normes* emanades de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1913. M'agradaria comentar prèviament que l'edició que Moll i Marquès (2001) han fet de la revista és fabulosa; sense els índexs que han elaborat, aquest treball hauria estat molt més difícil de dur a terme.

El nom principal és, sens dubte, el de Francesc Camps Mercadal (1852-1929), *Francesc d'Albranca*, qui va ser un dels representants més emblemàtics de la investigació i la recerca folklòrica a la Menorca de finals del segle XIX. La seva ingent obra contribuï a la formació d'una identitat cultural i lingüística, i la influència que exercí en la societat menorquina ha creat un cert mite sobre la seva figura. Ell fou el principal fundador i impulsor de la revista *Llum Nova*. El cert és, però, que en aquesta empresa no hem de perdre de vista la feina desenvolupada per Andreu Ferrer Guinart (1887-1975) —arribat de Mallorca feia només cinc anys— com a activista cultural i col·laborador de mossèn Alcover. Tanmateix, qui hi escrivia més era Camps Mercadal.

El doctor Camps fou un gran defensor de la llengua catalana i el primer menorquí que va col·laborar en el *Diccionari català-valencià-balear*. És per això, i perquè també va intervenir en la tasca lexicogràfica i dialectològica de l'Institut d'Estudis Catalans a través del seu *Butlletí de Dialectologia Catalana*, que he co-

1. Aquesta comunicació forma part del projecte «Sobre los territorios de la lengua: la frontera franco-española en la historia de la lengua y de la identidad catalanas» (FFI2011-27361; investigador principal: Francesc Feliu).

mençat amb l'esment de la seva tasca. L'estimació per la seva terra va fer que, mogut pel corrent romàntic de l'època, s'interessés per la història i la llengua de Menorca. A ell li devem la majoria de les recopilacions de les diverses manifestacions de la cultura popular que la societat pagesa d'entresegles conservava gelosament: llegendes, costums, cançons, rondalles, refranys, gloses, endevinalles, pregàries, acudits, etc. Si hi ha una obra que destaca és el seu *Folklore menorquí*, amb la qual obtingué el premi de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó l'any 1912.

En aquell moment, Menorca es trobava en un període de confrontació ideològica important. D'un costat, ens trobam amb una Menorca rural, pagesa, catòlica, conservadora, reaccionària i, de l'altre, una Menorca urbana, menestral, anticlerical, progressista i revolucionària, amb una part de la societat que s'organitzava segons els ideals socialistes, comunistes i anarquistes. Francesc Camps Mercadal va militar en la primera de les dues illes.

Va creure que aquells elements del folklore de la pagesia expressaven una manera de ser pròpia i s'hi va abocar; per això la seva labor com a folklorista va ser extraordinària. Tanmateix, això no vol dir que Francesc d'Albranca recollís tota la cultura popular, ja que va seleccionar-ne bona part de la que romanien en la ruralia, però va ignorar pràcticament la cultura popular urbana i va silenciar, en general, aquells elements, com ara cançons o endevinalles, que va considerar immorals o bé que, en paraules seves, induïen a un «equivoc indecent».

1. LA MENORCA DE PRINCIPIS DEL SEGLE XX: EL CONTEXT EN QUÈ APAREIX *LLUM NOVA*

El «periòdic catòlic i regionalista» —segons Torrent i Tasis— *Llum Nova* d'Andreu Ferrer Guinart, Francesc Camps Mercadal i Bernat Borràs Piris, publicat a Migjorn Gran al llarg dels anys 1912 i 1913, se circumscriu a un territori on havien sorgit ja diverses revistes en els anys precedents, maldament fossin de curta durada, cosa que demostra una certa inquietud vers el fet cultural.

Si ens situem en els nuclis més grans de l'illa, a Ciutadella trobam una revista satírica anomenada *Mestre Libori* i dirigida per Antoni Cursach des del 1886; al costat d'aquesta, però, la revista mensual catòlica *Monte-Toro* (1912-1929) tindrà molta més rellevància i surt a càrrec de l'il·lustre Josep Maria Quadrado. A Maó havien aparegut *Es Pandero* (1869), el setmanari literari *El Glosadó* (1882-1884), la revista literària *Es Menurquí* (1891-1892), dirigida per Jaume Ferrer i Parpal, i sobretot la *Revista de Menorca* creada el 1906 al voltant de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, que encara avui és de consulta obligatòria. També hi apareixen *La Alquitara* (1912-1919) i *La Roqueta* de Pere Rosselló (1912-1913), i

el setmanari anticlerical *Tramontana* (1914). Finalment, el *Butlletí de Nostra Parla* (1923-1924), de Joan Mir i Mir, amb col·laboracions dels intel·lectuals Hernández Sanz i Hernández Mora.

En opinió de Coll Mesquida, després d'un període molt advers, marcat pels efectes de la Llei d'impremta de 1838, «la revolució de Setembre de 1868 donarà a la premsa menorquina un impuls molt considerable, i la maduresa definitiva s'assolirà en la llarga etapa de la Restauració». Antoni-Joan Pons i Josefina Salord expliquen la segona meitat del segle XIX com una època de redreçament econòmic que crea una certa indústria a l'illa, amb una petita burgesia i un proletariat urbà bàsics per propiciar aquestes publicacions: «Socialment el període és molt actiu: aparició de grups polítics, d'organitzacions obreres i tot aquesta activitat es veurà reflectida en un nou mitjà de difusió, producte també de la revolució industrial: la premsa».

Al marge d'altres fórmules, com la del diari polític o diari «de partit», apareixerà en paral·lel un tipus de premsa centrada en els gèneres literaris populars, que, segons Pons, «sofreixen durant aquests anys una transformació important» en raó que «de la tradició oral en una societat eminentment agrària passen a una transmissió impresa». Aquesta cultura popularitzant és la que ens mostren diverses publicacions d'entresegles, entre les quals la que ara ens ocupa. Pons, tanmateix, escriu que «no s'hi trobarà un reflex cultural clar d'alta cultura. Perdut l'impuls del XVIII i amb un romanticisme sense forces, caurà en un provincianisme gairebé absolut». Em permetré d'explicar aquest «gairebé» amb l'anàlisi d'un dels pocs contactes que es mantingueren amb l'alta cultura catalana, ço és, l'adopció de les *Normes* que fa *Llum Nova*.

Ara no tenc temps per repassar tot l'espectre de publicacions que a principis de segle veren la llum a l'illa de Menorca, amb ulls posats en les diferents manifestacions de la cultura local. El localisme —o regionalisme— de la premsa, tanmateix, no va ser en va. No l'hem de desmerèixer, sobretot, comparant-ho amb la buidor del panorama de la creació literària en general. Des del meu punt de vista, els múltiples treballs periodístics d'aquells anys són vertaderament admirables com ho és també d'admirable l'esforç que feren els escriptors menorquins per mantenir relacions fructíferes amb els catalans i mallorquins amb qui compartien una certa ideologia i afinitat cultural en raó de l'interès per la llengua i, amb això, pel folklore. Pons i Salord conclouen que es «posaven les bases d'un redreçament que possibilitava una normalitat cultural per la via de l'autoconeixement col·lectiu i de la connexió amb la cultura catalana comuna». La participació de Ruiz Pablo, Francesc Camps i Cosme Parpal, tots ells dirigits per mossèn Alcover, amb qui mantenien una bona amistat, en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana significa que realment la intel·lectualitat menorquina tenia un cert paper en el redreçament cultural català.

2. LLUM NOVA I LES NORMES

El 29 de juny de 1912, per primera vegada es publica una revista as Migjorn Gran, produïda exclusivament per persones del poble, vinculades a la Unió des Migjorn Gran. Concretament els components de la Secció Minerva, com bé ens especifica el subtítol de la revista. Aquesta Secció era una entitat cultural que es dedicava a organitzar conferències, vetllades literàries, lectures, excursions, i segons els seus membres havia «fet entrar tants de joves pel camí de la il·lustració i la cultura». De tot això es feia ressò la revista. Tot plegat va sorgir al voltant d'un col·lectiu que treballava a redós del mestre d'escola Andreu Ferrer Guinart. Ell va ser el gran impulsor de *Llum Nova* i Francesc Camps Mercadal, un dels que més la van defensar quan el mestre va partir cap a Mallorca. Camps Mercadal va seguir la tasca cultural iniciada i va evitar la desaparició de la revista. Tanmateix, qui figura sempre com a director és Bartomeu Pons Moll.

La redacció de la revista la formaven molts noms més, alguns més recordats que altres: Bernat Borràs Piris, Jaume Camps Fayas, Joan Estelrich i Artigues (*Turricano*), Josep Fayas Pons, Andreu Ferrer Artigues, Gabriel Martí Bella, mossèn Antoni Pons Pastor, Joan Riudavets Moll (*En Joan de Ca'n Pere*), Pere Riudavets Moll, Geroni Roig Adrover, Josep Sintes de la Torre i «En Quatre Ulls», i molts més pseudònims sorgits per mor de les crítiques que feien. La revista va arribar a assolir trenta-cinc números i va sortir cada quinze dies, durant un any i mig (1912-1913), una vegada impresa a la Impremta i Llibreria de Salvador Fàbregues a Ciutadella. *Llum Nova* publicava notícies molt diverses i detallades dels pobles oferint una visió de com vivia la societat menorquina; fotografiava la realitat d'una societat catalana concreta, la menorquina, però també en bona mesura la de la resta de territoris catalans.

La revista consta d'unes quatre pàgines on podem trobar diverses seccions: un editorial; algun article de societat; cartes al director; poesies; una «Secció recreativa» on hi havia jocs, jeroglífics, semblances, endevinalles, coverbos, epigrames, fuga de vocals, preguntes, entre d'altres; una «crònica» —«De ca nostra»—; necrològiques, i, a vegades, publicitat. Es venia as Migjorn Gran per unitats (5 cèntims per unitat) o per subscripcions (0,30 cada trimestre a Espanya i 0,60 a l'estranger).

Podem dividir la seva trajectòria en dues etapes: del número 1 al 25 i del 26 al 35. Les raons per les quals fem aquesta divisió són diverses. Una té a veure amb el format: de dues columnes passa a tres. Un altre motiu són les seccions; en la segona etapa s'estructuren clarament quatre seccions: *a*) articles de fons i actualitat política, *b*) plana literària, *c*) notícies i comentaris («De la Roqueta» i «De ca Nostra») i *d*) rondalles de Menorca. A més a més, la qualitat del contingut augmenta notablement i també la tipografia canvia: la tasca editorial es refina i la revista

pren un altre aspecte. Una de les particularitats que també cal destacar és que hi surten articles extrets d'altres revistes de Barcelona, com per exemple, d'*El Cultivador Moderno*.

Pel que fa al contingut literari, podem diferenciar-hi la presència de la literatura més dialectal, de tall popular i tradicional, de la publicació de literatura culta. En el primer grup, hi agrupariem el recull de rondalles, glosats, etc., majoritàriament de caràcter amorós. En aquest vessant hi ha les aportacions de Francesc d'Albranca i d'Andreu Ferrer, principalment. Quant a la literatura culta, *Llum Nova* acull les col·laboracions de Pere Rosselló, algun poema d'Àngel Ruiz Pablo i reproduccions del que es produïa al Principat i a Mallorca, com ara *La vaca cega* de Maragall, *Rialla d'abril* d'Apelles Mestres, *Polls venturers* de M. Antònia Salvà, *La llàgrima* de Joan Alcover i un llarg etcètera. Però no només hi apareixen textos poètics, sinó també fragments dels famosos quaderns de «Lectura Popular. Biblioteca d'Autors Catalans», a partir dels quals es fan breus ressenyes i crítiques de les obres. Joan Estelrich hi publicava també traduccions de poemes clàssics. Hi ha també una forta propaganda de les obres de Jacint Verdaguer, i tot això en un context en què la literatura produïda fora de la premsa era a Menorca insignificant.

Si l'haguéssim de definir ideològicament, podríem dir que representava una tendència liberal, més aviat moderada. Tot i això, *Llum Nova* es definia com a apolítica i acollia col·laboradors de molt diversa mena. Cal remarcar que s'integrava en un moviment regeneracionista: la feina que fa el mestre Ferrer Guinart entorn de *Llum Nova*, juntament amb l'aportació folklòrica de Francesc d'Albranca, en realitat, és una feina de recuperació cultural. Segons Torrent i Tasis, ambdós autors seguien la línia d'investigació de Milà i Fontanals: el folklore ha de ser la base a partir de la qual es retroba la «puresa» pròpia del país i amb ella, la identitat cultural i lingüística. Aquest revifament cultural es va consolidar amb l'Associació Menorquina i el seu *Butlletí de Nostra Parla*, a partir de 1923. *Llum Nova* va fer grans esforços per no ser una publicació menor, perquè en el camp de la literatura, com hem vist, es va ocupar tant de textos populars com de poderosos exemples del Modernisme i del Noucentisme i, fins i tot, s'atreuï amb la traducció. Però tornem al nostre objectiu i revisem en quina mesura tota aquesta tasca de divulgació literària va anar acompanyada de la difusió i defensa de la norma moderna del català.

Si considerem que la darrera redacció de les *Normes* de l'Institut d'Estudis Catalans és del 26 de gener de 1913, aviat podrem concloure que els directors de *Llum Nova* no s'ho pensen gaire. Tan sols vint dies més tard —dos números després— fan el canvi ortogràfic, que precedirà un canvi també estètic. A partir d'aquell moment se significaran, a més, en la tasca de la difusió de la nova ortografia. És interessant repassar els números de la revista on es tracten qüestions lingüístiques o ortogràfiques.

Ja en els números 3 i 7, de 1912, hi ha unes breus referències a la qüestió de la llengua. L'opció és clara: una revista plenament en català. En el primer número diu que *Llum Nova* admetrà «colaboració de pertot, castellana, ó en plá, donant publicitat á tots es trabays que répiga si á judici del cos de Redacció son publicables». Però només cal que fullegem les pàgines per veure que aquesta opció castellana és minoritària i únicament admesa excepcionalment en casos de reconegut prestigi. En el número 7, en els «Mots de coratge», es diu: «Amb aquest nombre se compleix es primer trimestre desde l'aparició de *Llum Nova*. Avuy que dins Menorca hi ha encara tant poch delit en escriure la llengua nativa y tants ne sentim que mos censuran diguent que en castellá es periodich sería mes llegit, mos complauem també en recuhi els mots de coratge que persones aimants de Mitjorn y de Menorca mos envian». I així es publiquen diverses citacions de diferents lectors que animen a la continuació de la revista.

Els números que recullen i expliquen les *Normes ortogràfiques* de l'IEC bàsicament són set —17, 18, 20, 21, 23, 24 i 25—, que es publiquen entre el febrer i el juny de 1913.

Amb el número 25 (14 de juny de 1913) es compleix el primer any de la publicació de la revista i s'anuncien nous canvis lingüístics —«Reformes importants»— que veurem aplicats en el número següent. En aquest article es fa explícita la voluntat de seguir les *Normes* de la manera següent:

Encara que admetres colaboració castellana si es bona i de molt d'interés p'els llegidors, el periodich sera menorquí, escriguent la primera i segona secció segons les normes ortogràfiques de la llengua catalana, i la tercera i quarta, sense defugir d'aquestes, serán escrites amb el dialecte menorquí.

Repartides en els set números esmentats, doncs, es reproduïxen les vint-i-quatre normes fabrianes. No acaba aquí, però, la feina de difusió. La revista *Llum Nova* creu que la norma d'una regió hegemònica forneix els criteris per a una preceptiva aplicable a tot el domini lingüístic corresponent. En tots els escrits publicats, per tant, s'aplicaven les *Normes*. Així, la normativa catalana de l'Institut barceloní aconseguia ser universal i aplicable a qualsevol de les grans modalitats geogràfiques del domini lingüístic català, com ara el menorquí.

3. ALTRES QÜESTIONS LINGÜÍSTIQUES: NÚMEROS 26, 29 I 30

En aquests tres números de la revista, de la darrera etapa, hi trobem tractades diverses qüestions sobre la llengua que val la pena de resseguir, com sigui que els redactors hi assenyalen que «aquest es un punt sobre el qual convé insistir» (número 26).

— *Llum Nova*, núm. 26 (28 juny 1913). El guionet apareix en el títol per primera vegada com a nova forma a introduir en l'ortografia. Ara, la revista és *Llum-Nova*. Des dels seus inicis fins al febrer de 1913, *Llum Nova* havia mantingut el mateix rètol. Però llavors la revista se sotmet a una gran reforma que, a primera vista, es nota en la font de la lletra i en l'ortografia. Havien de seguir essent coherents amb les opcions lingüístiques preses i, si no havien dubtat a adoptar les *Normes* ràpidament, amb la incorporació del guionet en el títol aconseguen un veritable canvi estètic.

A més a més, en aquell número se celebra el primer any de vida de la revista i es fa una estimació de l'èxit que ha tingut a causa d'estar escrita en català. La resposta és clara: perquè en castellà «No haurien durat tres mesos. [...] ¿Com se pot comprendre assó? Creim que a res mes se deu sino a que está escrit en Menorquí»; és per això que «antes que sortir vestida amb llengua extranya, deixarà d'existir».

— *Llum Nova*, núm. 29 (23 agost 1913). En el primer article d'aquest número simplement es fa un breu apunt on s'explica que s'usa la paraula *vaga*, i no *huelga*, per descriure aquella nova realitat social, «per esser aquella mes castiça en nostre idioma».

— *Llum Nova*, núm. 30 (6 setembre 1913). A la segona columna d'aquest número hi ha «un interessant article» intítulat «El Catalá, obligatori» i extret, diuen, de la «Plana Del Agre de la Terra» del *Sóller*; l'article va signat per un tal Alanis de la Lluna. En aquest text es tracta la importància que té que «els espanyols qui ho són de bon de veres» aprenguin el català. Es diu que la llengua ja té «prou títols» perquè cap home culte la desconegui, i el redactor hi aventura també una predicció, i és que «si les coses de Catalunya segueixen la marxa d'ara, que serà ensenyada, no sols en les escoles nacionals, (es a dir, catalanes), sino en totes les espanyoles». És important l'apreciació de l'adjectiu «nacional» aplicat a les escoles catalanes, ja que contínuament les idees expressades apunten cap aquesta direcció. Hi ha nombrosos exemples d'aquesta concepció pancatalana que es difonia a través de la revista: per exemple, més endavant es parla d'«el camí únic que'ns pot dur a l'unió germanivola de tots», o s'afirma que «no ens coneixerem mentres no'ns entenguem parlant cadascú la propia llengua».

D'altra banda, l'article a què ens referim fa una descripció clara de la realitat sociolingüística, i de la falsa realitat del bilingüisme —«nosaltres los entenem a ells, però ells no'ns entenen»— que deriva cap a un monolingüisme unidireccional d'«els qui voldrien matarlo, millor dit, que nosaltres el matassem» —l'idioma— o els qui «ens demanen que l'extrangulem». L'articulista que s'amaga sota el pseudònim explica als lectors que és «un error pensar que basta amb el castellà» i és contundent quan sentència que els qui reneguen d'usar la llengua sentida com a pròpia «s'avendrien al propi suïcidi, per fer present d'un mort a la patria espa-

nyola». La racionalització que es fa d'aquesta realitat lingüística es basa en l'existència d'un «jo intraduïble», un «jo vertader».

4. ELS EFECTES DE L'ADHESIÓ A LES NORMES

És curiós de notar com, a partir de l'adhesió a les *Normes ortogràfiques*, la revista canvia estèticament i lingüísticament. Començant pel guionet de la composició del títol i pel nom dels mesos. Val la pena fer un buidatge dels aspectes concrets que defineixen clarament un abans i un després en la pràctica lingüística de la revista *Llum Nova*.

La llengua d'abans de l'adhesió presentava les característiques següents:

<i>Ortografia</i>	<i>Fonètica</i>	<i>Morfologia</i>
Ús de les regles castellanès d'accentuació gràfica	Incoherència en la representació de les consonants finals <i>t/d</i>	Ús tant de la desinència <i>o/u</i> com zero dels verbs per al present d'indicatiu
Ús de l'apòstrof per indicar l'elisió vocàlica	Ús de les sibilants sorda i sonora segons la fonètica dialectal	Desinència <i>-am, -au</i> del plural del present d'indicatiu dels verbs
Ús de la conjunció <i>y</i>	Absència de marques en els pronoms proclítics	Alternança de l'article literari i del salat
Ús de la <i>y</i> grega en diftongs	Confusió de la <i>ela</i> i <i>o/u</i> àtones	De vegades, concordança en gènere i nombre entre participi i el complement d'objecte directe o subjecte
Manteniment de la <i>hac</i> final	Assimilacions i dissimilacions vocàliques com <i>mellorament, inimich</i>	
Plurals amb <i>-es</i> i <i>-as</i>	Addició d'una <i>-t</i> final en alguns mots	
	Epèntesis vocàliques i consonàntiques en els contactes preposicionals	
	Sonorització d'algunes consonants intervocàliques com ara <i>entidat</i>	
	Ús de la <i>y</i> en lloc de <i>-ll</i> en els grups etimològics <i>C'L, LY</i>	
	Addició d'epèntesi vocàlica als pronoms febles	

Després de la publicació de les *Normes*, i de manera immediata, apareixen els usos normatius i resulten especialment significatius els canvis següents: en l'ortografia, l'ús sistemàtic de la *i* conjuntiva, l'intent d'utilitzar el guionet com a marca de separació de mots, i la *ela* doble o geminada amb incorporació de guionet o punt volat. En la morfologia, els plurals femenins en *-es* i les formes verbals en *-en*.

5. CONCLUSIÓ

Hem de concloure, doncs, que *Llum Nova* fou una revista important en la història de la codificació del català contemporani. Ja a partir del febrer de 1913, reconsiderada com una «nova revista», es fa el propòsit d'escriure la primera i la segona plana seguint les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, i la tercera i la quarta no en defugiran pas, encara que no hi regirà el mateix rigor.

Les *Normes* probablement s'hi publicaren perquè mossèn Alcover els les havia passat per via epistolar, ja que Francesc Camps era col·laborador del *Diccionari*. De fet, Alcover dóna nota en el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* de les publicacions que s'havien adherit en primer lloc a les *Normes* i hi surt *Llum Nova* com a l'única publicació menorquina que ho va fer de bon principi. S'ha de dir que, tot i l'adopció de les *Normes*, hi afloren força incoherències gràfiques. Tanmateix, hem de veure que el veritable valor de tot plegat és que no sols va executar-se una tasca de difusió, sinó que també es van intentar assumir els nous criteris normatius en l'escriptura de la revista i, fins i tot, en aquells escrits de registre més dialectal.

És veritat que no es pot estimar quina incidència va tenir aquest procés de normativització en la societat menorquina, però el fet és que té una significació important en la història lingüística de tots. La llengua catalana tornava com a llengua de l'alta cultura, era una realitat innegable per a una part dels erudits, però era també una realitat per la qual calia encara combatre. La revista *Llum Nova* n'és un bon exemple i una satisfacció per a nosaltres, ara.

Llum Nova ens ofereix, al capdavant, una mostra significativa del procés de modernització de la llengua catalana i, en la mesura que va poder incidir en la consciència lingüística menorquina, va permetre que la consolidació d'unes propostes de codificació es pogués dur a terme sense l'exclusió dels menorquins.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ATENEU CIENTÍFIC, LITERARI I ARTÍSTIC DE MAÓ (1984, 1988, 1990, 1992). *Revista de Menorca* [Menorca: Consell Insular de Menorca].

- CAMPINS PONS, Antònia (1987). «*Llum Nova* (1912-1913): un periòdic amb vocació catalana». *Randa* [Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat], núm. 21, p. 151-160.
- CASASNOVAS CAMPS, Miquel Àngel (2005). *Història de Menorca*. Mallorca: Moll.
- COLL MESQUIDA, Germà (1992). «La premsa a Menorca a la primera meitat del segle XIX». *Randa* [Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat], núm. 31, p. 131-141.
- GRAÑA I ZAPATA, Isabel (1995). *L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIFSUD CISCAR, Àngel (2000). «La proposta lingüística de J. Ferrer i Parpal: un tren en via morta a la Menorca del XIX». *Randa* [Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat], núm. 45, p. 97-120.
- MOLL BENEJAM, Antoni Lluís; MARQUÈS SINTES, Miquel A. (cur.) (2001). *Llum Nova: 1912-1913*. Menorca: Institut Menorquí d'Estudis.
- MURILLO TUDURÍ, Andreu (1992). «La societat menorquina en temps d'Antoni Febrer i Cardona». *Randa* [Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat], núm. 32, p. 5-39.
- PONS, Antoni-Joan; SALORD RIPOLL, Josefina (1987). «La literatura catalana de Menorca a estudi: un estat de la qüestió». *Randa* [Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat], núm. 21, p. 89-107.
- QUINTANA, Josep Maria (1988). *Regionalisme i cultura catalana (1888-1936)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SALORD RIPOLL, Josefina (1987a). «Pròleg». A: HERNÁNDEZ SANZ, Francesc. *Cultura i societat a Menorca*. Vol. I. Menorca: Institut Menorquí d'Estudis.
- (1987b). «La Renaixença a Menorca: una història (gairebé) impossible». *Randa* [Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat], núm. 21, p. 107-119.
- (1993). «La catalanitat menorquinista del *Butlletí de Nostra Parla*». A: *Miscel·lània Jordi Carbonell*. Vol. 6. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 187-207.
- TORRENT, Joan; TESIS, Rafael (1996). *Història de la premsa catalana*. Barcelona: Bruguera.

Les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans: repercussions al País Valencià

JOSEP DANIEL CLIMENT
Doctor en filologia catalana

El 24 de gener de 1913 van ser publicades les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans, que havien estat objecte d'una laboriosa elaboració durant quasi dos anys, amb l'objectiu d'aconseguir «una llengua igualment usada per tots els pobles de llengua catalana», segons s'afirmava al «Preàmbul» redactat per Pere Coromines.

A hores d'ara no cal insistir en la importància i significació que la seua aprovació tingué per a la consolidació i normalització de la llengua catalana a principis del segle xx. De fet, les *Normes* de 1913 van ser acceptades, no sense dificultats, per la gran part d'escriptors i publicacions del nostre domini lingüístic, la qual cosa propicià l'elaboració i publicació del corpus normatiu de la llengua catalana.

A més a més, l'aprovació de la normativa ortogràfica de 1913 tingué una significativa repercussió entre els escriptors i les institucions valencianes de l'època, segons veurem a continuació, que inicià un camí que portarà a l'adopció de les *Normes* de Castelló de 1932.

1. L'INTERÉS PER LA LLENGUA DURANT EL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX

A principis de segle constatem un increment significatiu d'iniciatives en l'àmbit de la llengua i cultura dels valencians, producte del naixement d'una dèbil consciència regionalista impulsada a partir de les bases establertes per la Renaixença, que amb enormes dificultats havia bastit una narrativa identitària que permetia integrar sense cap tipus de conflicte el sentiment valencià en l'articulació de la nació espanyola. De fet, hi hagué un augment considerable de plataformes periodístiques com ara *València Nova*, *Renaiximent*, *Lo Crit de la Pàtria*, *El Crit de la Muntanya* o *Pàtria Nova*.

En aquest sentit, observarem més interès per l'estudi de la llengua i per la seua regularització, que es traduirà en polèmiques a la premsa o en intents de posar fi a l'anarquia ortogràfica que encara arrossegàvem des del segle anterior. Així, cal destacar les aportacions que farà Josep Nebot i Pérez, amb la publicació de les seues gramàtiques i les seues intervencions en determinades polèmiques lingüístiques que es van produir a la premsa de Castelló i València. Però sobretot cal destacar l'obertura i la intensificació de les vies de col·laboració entre estudiosos de la llengua de tots els territoris catalanoparlants a partir de dues iniciatives ben significatives:

a) Els treballs de recollida de materials lexicogràfics per a la confecció del *Diccionari català-valencià-balear*, impulsat per Antoni M. Alcover.

b) La celebració, el 1906, del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, que fou clau en la potenciació del procés de codificació del català.

D'altra banda, la creació el 1907 de l'Institut d'Estudis Catalans generà acalorades polèmiques entre els escriptors valencians al voltant de dos temes clau per al futur de la llengua: el model de llengua literària i la conveniència de constituir una acadèmia de la llengua d'àmbit valencià.

En aquest sentit, en els ambients literaris valencians i en les publicacions valencianistes surava el debat sobre el model de llengua literària que calia emprar i, consegüentment, el problema de l'autoritat acadèmica sobre la llengua, temes que estaven en consonància amb les inquietuds dels lletraferits i polítics catalans que maldaven per consolidar l'IEC com a entitat normativa de referència. No obstant això, però, a diferència de Catalunya, al País Valencià no existia un entramat polític i social que donés resposta a aquestes qüestions, atesa la feblesa del moviment valencianista.

En l'àmbit cívic, en aquests moments Lo Rat Penat encara representava l'essència del valencianisme cultural, tot i que el 1904 es fundà l'entitat València Nova, germen de l'incipient regionalisme valencià.

En el vessant polític, partits com el Centre Regionalista fracassava estrepitosament en les eleccions de 1909 i la Joventut Valencianista, fundada el 1908, no pogué consolidar-se com un projecte efectiu abans de la seua desaparició un parell d'anys després.

Siga com siga, en l'àmbit valencià el que més ens interessarà en l'aspecte lingüístic serà la problemàtica existent al voltant de la idea d'aconseguir una normativització ortogràfica i gramatical. De fet, aquesta qüestió es convertí en l'objectiu prioritari per a un bon nombre d'estudiosos, escriptors i dirigents d'entitats culturals valencianes, com ara Lo Rat Penat, la Societat Castellonenca de Cultura o el Centre de Cultura Valenciana.

En aquest sentit, el feble valencianisme polític aconseguí situar la preocupació per la llengua en el centre del debat polític, i implicar les diverses forces polí-

tiques i entitats culturals valencianes en la seua defensa. Tant és així que, a poc a poc, assumiran algunes reivindicacions bàsiques que incidien en la recuperació de la identitat valenciana, que ja havien estat tímidament insinuades pels autors renaixentistes, com ara la proposta de Constantí Llobart de constituir una acadèmia de les lletres llemosines que havia d'elaborar una ortografia, una gramàtica i un diccionari.

Aquest procés, però, estigué fortament condicionat per l'evolució política i cultural a Catalunya. De fet, com hem manifestat anteriorment, l'aprovació de les *Normes* de l'IEC tingué una important repercussió en l'àmbit cultural i lingüístic.

2. LES REPERCUSSIONS DE L'APROVACIÓ DE LES *NORMES* DE L'IEC AL PAÍS VALENCIÀ: LES *NORMES* DE LO RAT PENAT

Tan bon punt aprovades les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, s'hi van produir les primeres reaccions positives en alguns sectors valencianistes. Jacint M. Mustieles, aleshores secretari de Lo Rat Penat, entitat renaixentista per excel·lència, en la reunió de la Junta de Govern del 24 de febrer de 1913, proposà la convocatòria d'una assemblea per tal d'aprovar una normativa ortogràfica.

Posteriorment, l'11 de març de 1913, es va reunir la Secció de Literatura de Lo Rat Penat, «con objeto de estudiar el asunto de la uniformidad de la ortografía y las normas adoptadas por los escritores catalanes para la suya», segons informava *Las Provincias* el dia següent, que publicava una nota que explicitava l'ambient de clar optimisme que es vivia entre el sector ratpenatista respecte a la unificació ortogràfica, i on s'afirmava que era «unánime el deseo de que se llegue a aquella uniformidad, aceptándose las normas catalanas, que se ajustan perfectamente al valenciano».

A partir d'aquell moment es produí entre els reduïts cercles del valencianisme cultural un interessant debat en la premsa sobre la necessitat d'adoptar una codificació ortogràfica per al valencià, tal com s'havia fet a Catalunya.

La idea de Mustieles era que Lo Rat Penat estudiés les *Normes* de 1913 i que, després de consultar el nombre més gran possible d'escriptors i d'acceptar els suggeriments que formularen, s'arribés a proposar un model ortogràfic que es convertís, almenys per a aquesta institució, en definitiu. El mecanisme seguit fou el de facilitar una còpia de les *Normes* a determinats membres de Lo Rat Penat per tal que donaren a conèixer la seua opinió.

Els autors que contestaren a Mustieles van ser José Martínez Aloy, Eduard Genovés Olmos, Josep Nebot, i per descomptat, Lluís Fullana, sens dubte la persona més ben preparada pels seus coneixements lingüístics, que va confeccionar un interessant treball estudiant i analitzant les *Normes* de l'IEC.

Efectivament, el franciscà elaborà un complet estudi de les *Normes*, en què n'acceptava algunes per considerar-les convenients per al valencià i en rebutjava d'altres per inconvenients. L'objectiu final de l'estudi, que porta per títol *Les Normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans*, era «poder unificar les ortografies en la majoria dels casos» de Catalunya i València. El menoret franciscà hi manifesta la voluntat dels membres de Lo Rat Penat de no romandre indiferents davant les iniciatives dutes a terme a Catalunya, i «estan molt disposats a secundar l'acció catalana, i resolts a adaptar dites Normes a la nostra Ortografia, en tot quant càpia dins la nostra fonètica i en la tradició dels nostres antics i bons escriptors». Fullana presentarà una valoració general molt positiva de les *Normes* i manifestarà que, «en general, afavorixen la nostra Ortografia, i que veem aplegat el moment de poder unificar les ortografies en la majoria dels casos».

Estem, per tant, davant d'un document importantíssim que ens mostra les posicions defensades pel franciscà sobre la unificació ortogràfica entre les terres de llengua catalana, i que ens servirà per a constatar l'evolució dels seus plantejaments al llarg del temps, des d'un primer moment, en què Fullana defensava la unificació ortogràfica entre el valencià i el català, a una època posterior, que podem situar al voltant de 1914-1915, en què mantindrà una ferma posició de separació entre les dues ortografies, la catalana i la valenciana.

Amb el que hem vist podem constatar quin era l'ambient a València pel que fa a la possibilitat d'adoptar unes normes ortogràfiques per al valencià en consonància amb les aprovades per l'IEC.

Tanmateix, però, aquest tímid ambient de reivindicació lingüística encetat a principis de 1913 anava gelant-se, i Lo Rat Penat no acabava d'eixir de la seua peresa i immobilisme.

3. LES NORMES DE LO RAT PENAT

A principis de 1914 tornarem a veure un acusat interès per la llengua en les pàgines de la premsa valenciana, el qual es manifestarà amb la publicació d'una sèrie d'articles sobre qüestions ortogràfiques.

Així, dins d'aquest ambient d'un cert optimisme existent en els cercles valencianistes, nascut a partir de l'aprovació de les *Normes* de l'IEC, el dia 21 de gener de 1914 es va realitzar a Lo Rat Penat «la magna assemblea para tratar sobre la unificación de la ortografía valenciana». Encara haurem d'esperar uns mesos, concretament fins al 24 d'abril de 1914, que s'anunciava la celebració en Lo Rat Penat d'una «Asamblea de literatos y escritores valencianos que ha de conocer y emitir su opinión sobre el proyecto de normas ortográficas redactado por el ilustre filólogo Padre Luis Fullana, según acuerdo de la última junta».

Dies després, el 27 d'abril, el *Diario de Valencia* va publicar l'esmentat «Proyecte», amb una interessant introducció en la qual s'advertia que «pera forjar este projecte de normes ham consultat el pareixer de tots els nostres filòlegs i literats que ham pogut i qu'en nenguna manera ham segut atraguts per influències estranyes», referint-se, evidentment, a qualsevol influx de la normativa vigent al Principat.

En total se celebraren sis assemblees, fins al 27 de maig de 1914 i que van culminar amb l'aprovació del que coneixerem amb el nom de les *Normes* de 1914. El text definitiu, redactat pel pare Fullana, portava per títol «Normes ortogràfiques de la llengua valenciana», i encara que no es va publicar en la premsa de l'època fou reproduït fil per randa en la *Gramàtica elemental de la llengua valenciana* de Lluís Fullana publicada el 1915. Aquest text consta d'una introducció, seguida de les normes pròpiament dites exposades al llarg de 31 pàgines en format quartilla.

El resultat final de tot aquest procés foren unes normes allunyades tant com podien de les aprovades per l'IEC el 1913, malgrat totes les declaracions anteriors formulades per Mustieles o Fullana.

Què havia passat en tan sols uns mesos perquè el menoret franciscà i els seus coreligionaris de Lo Rat Penat canviaren de manera tan radical d'opinió respecte a la codificació del valencià? L'explicació l'hem de cercar en el clima polític de la València d'aleshores, amb un creixent enfrontament entre la nounata Joventut Valencianista, organització amb uns plantejaments nacionalistes, i els conservadors regionalistes, arrecerats a Lo Rat Penat. De fet, hi ha diversos moments ben significatius en què es manifesten aquestes discrepàncies, com ara la celebració de l'Acte d'Afirmació Valencianista el 26 de juliol de 1914, convocat per la Joventut Valencianista de València i de Barcelona, al qual s'adheriren nombroses entitats culturals i polítiques de València, Castelló i Alacant, llevat de Lo Rat Penat, la qual cosa resultava molt cridanera. I especialment, el boicot dut a terme pels joves valencianistes als Jocs Florals de 1915, organitzats pels ratpenatistes, en els quals la gota que va fer vessar el got va ser el nomenament d'un diputat maurista andalús com a mantenidor i que, evidentment, parlava en castellà, i que va suposar, com diu Alfons Cucó, «la definitiva ruptura entre valencianistes i ratpenatistes».

Per tot això, no ens ha d'estranyar que tan bon punt aprovades les *Normes* de 1914 sorgiren les veus dels joves valencianistes rebutjant una ortografia allunyada de l'aprovada per l'IEC. Així, Marià Ferrandis Agulló reivindicava a *Las Provincias*, el 8 de juny de 1914, l'existència d'una «llengua escrita única —la que fou en altre temps, la que no ha deixat de ser— pera València, Catalunya, Mallorca, Roselló, etc. Y naturalment, una sola ortografia, unes soles Normes Ortogràfiques». O Miquel Duran, que afirmava a l'opuscle *El Centre de Cultura Valenciana* (1915) que «la llengua catalana és una. I unes solament deuen de ser les seues normes ortogràfiques».

4. LA DIFUSIÓ DE LES NORMES DE 1914: LA GRAMÀTICA VALENCIANA DE LLUÍS FULLANA

Després de redactades les *Normes* de 1914 calia difondre-les i atorgar-los una certa oficialitat, més enllà del suport que una entitat com Lo Rat Penat els pogués conferir. En aquest sentit, els promotors de les *Normes* de 1914 iniciaren un procés semblant al dut a terme a Catalunya, tot i les limitacions d'actuació que tenien, atès que els valencians no disposàvem de cap organisme de poder propi, a diferència de Catalunya, que a través de la Mancomunitat i de l'IEC oferia un suport oficial a la codificació del català.

Així, Teodor Llorente Falcó, membre de la Junta Directiva del recentment creat Centre de Cultura Valenciana (20 de gener de 1915), que depenia de la Diputació Provincial de València, proposà la publicació d'una gramàtica valenciana, confeccionada d'acord amb la nova normativa i avalada per una entitat oficial, a la qual va seguir la publicació del *Vocabulari ortogràfic valencià-castellà* (1921), obra també de Fullana, i posteriorment un diccionari, projecte que finalment no va quallar.

Tot i les expectatives creades per l'aparició de la *Gramàtica* de Fullana, les joves generacions d'autors valencians van ignorar i rebutjar el treball de Fullana en veure que s'allunyava excessivament de la normativa aprovada per l'IEC.

Per aquest motiu, les *Normes* de Lo Rat Penat van tenir escassa transcendència en el panorama literari i social valencià de l'època: els interessos de la majoria dels autors valencians estaven ben lluny d'acceptar una normativa que, d'entrada, rebutjava qualsevol relació amb l'aprovada a Catalunya, conscients com eren que això significava el definitiu aïllament de la resta del domini lingüístic.

Però les disconformitats amb la *Gramàtica* de Fullana de 1915 no van venir únicament de les terres valencianes. El seu amic, el filòleg català Pere Barnils, va publicar una educada però contundent crítica de l'obra del franciscà que, de rebot, va provocar el definitiu allunyament de Fullana de mossèn Alcover i el trencament de les relacions amb els autors catalans. La ressenya, publicada al *Butlletí de Dialectologia Catalana* (juliol-desembre de 1915), afirmava amb rotunditat que «l'obra del Rde. P. Fullana, síntesi d'un gran treball i d'un gran amor al parlar de València, no respon, en general, a l'estat actual dels estudis lingüístics a la nostra terra». Un any després, el gener de 1917, Antoni M. Alcover escriurà una extensa ressenya de la *Gramàtica* de Fullana al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, on farà una crítica una mica benèvola i es mostrarà comprensiu amb la posició mantinguda per l'autor, i li arriba a dir que es fa «càrrec de la situació especial a on se troba el P. Fullana».

5. EL REBUIG A LES NORMES DE LO RAT PENAT DE 1914

Siga com siga, l'intent de Fullana i dels regionalistes conservadors d'adoptar unes normes ortogràfiques i gramaticals fou un estrepitós fracàs, al qual contribuí poderosament el fet que abandonaren el consens aconseguit durant la Renaixença de reconeixement de la unitat de la llengua catalana. Els sectors ratpenatistes, principals usuaris d'aquesta nova normativa, continuaran emprant majoritàriament el castellà en els seus escrits, i, d'altra banda, les joventuts valencianistes, veient la impossibilitat d'arribar a unes mínimes posicions comunes, es decantaven progressivament per l'adopció de la normativa fabriana en publicacions com *Pàtria Nova*, *El Cuento del Dumenche*, *Nostra Novella* o *Taula de Lletres Valencianes*.

Ara bé, el rebuig més explícit a la normativa de Fullana i de Lo Rat Penat es produí amb la publicació, el 1918, de la *Gramàtica valenciana. (Nocions elementals)*. Per a les escoles de primeres lletres, de Bernat Ortín, el primer manual escolar per a l'ensenyament del valencià, que incorporava les propostes gramaticals de l'IEC i, per tant, desestimava les aprovades el 1914, considerades excessivament populistes.

Des d'aquest punt de vista no ens ha d'estranyar la contundent i furibunda reacció de Fullana davant d'aquesta obreta adreçada a l'ensenyament del valencià a les escoles, atès que, de manera explícita, s'oposava als projectes dissenyats pels valencianistes conservadors d'imposar una normativa gramatical autòctona diferenciada de la catalana. Tant és així que Fullana publicà nou articles contra Ortín a *Las Provincias*, en primera pàgina, acusant-lo d'introduir catalanismes en la gramàtica, i aquest li respondrà amb huit articles des de *La Correspondencia de Valencia*, ja que *Las Provincias* es va negar a publicar-los.

Siga com siga, Fullana encara va continuar publicant diverses obres que difonien aquesta normativa, que fins i tot utilitzarà a les classes que impartia a la Universitat de València, molt minoritàries, que van acabar el 1927 per manca d'alumnes.

6. CONFLUÈNCIA AMB LES NORMES DE L'IEC: LES NORMES DE CASTELLÓ DE 1932

Anys més tard, seran els sectors nacionalistes els que iniciaran un nou procés de codificació ortogràfica, amb uns plantejaments totalment diferents, a partir de la crida «Als escriptors valencians i a les publicacions valencianes», apareguda el juliol de 1930 a *Taula de Lletres Valencianes*, i sobretot per l'edició aquell mateix any de l'obra *La llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu*, del castello-

nenc Lluís Revest, on trobarem els orígens de les *Normes* de Castelló. Aquestes obres, la d'Ortín i la de Revest, que seguien bàsicament la normativa ortogràfica aprovada a Catalunya adaptada a la realitat valenciana, encetaren un camí que amb el pas dels anys es convertí en l'únic factible, amb l'aprovació de les *Normes* de Castelló, i que obtingué un consens gairebé total l'any 1932, gràcies als esforços de persones com Adolf Pizcueta, Gaetà Huguet, Carles Salvador, Teodor Llorente i molts d'altres més.

7. CONCLUSIONS

De l'anàlisi del període transcorregut des de la promulgació de les *Normes* de l'IEC, el 1913, fins a l'aprovació de les de Castelló el 1932, presentem diverses consideracions:

1. La nova situació política encetada amb la proclamació de la Segona República propicià que els sectors valencianistes s'adonaren de la necessitat d'adoptar una normativa ortogràfica i gramatical davant de la perspectiva d'una probable introducció de l'ensenyament del valencià a l'escola.

2. El moviment valencianista continuava sent minoritari en la societat valenciana, però en la nova etapa republicana aconseguiren que algunes de les seues reivindicacions clau, com ara la consecució d'un estatut d'autonomia o l'oficialitat del valencià, i fins i tot la reivindicació del seu ensenyament a l'escola, foren assumides per la majoria de forces polítiques i socials.

3. Després del fracàs de l'intent codificador dut a terme pel valencianisme regionalista, el sector nacionalista inicià un nou procés amb una estratègia totalment diferent, producte de l'experiència viscuda en terres valencianes amb la iniciativa de Lo Rat Penat, que havia demostrat que el camí de la imposició no era l'adequat. Per això, el manifest de *Taula* afirmava: «Per a arribar a la unificació ortogràfica no veiem més que un camí. No és el de les autoritats, que ja està vist que ningú reconeix, ni el de la imposició, sinó el de l'acord».

Però en aquesta nova tàctica també es tingué present la dinàmica generada a Catalunya amb l'aprovació de les *Normes* de 1913, que no aconseguí impedir el naixement d'un moviment antinormista que, encara que minoritari, entrebançà un projecte que havia de comprendre tota la societat i que s'hi mantingué actiu fins a 1932.

La fragilitat del valencianisme polític i l'escassa consciència nacional i lingüística dels valencians no es podien permetre nous episodis de dissensions i per això calia actuar amb molta cautela. Calia generar consensos i conformitats, i per això s'havia d'actuar amb tacte i sensibilitat, sense presses, amb intel·ligència i, si calia, allargar durant anys tot el procés fins a aconseguir l'acceptació dels sectors

més reticents. I així fou, perquè entre la publicació del manifest de *Taula* i l'aprovació definitiva de les *Normes* de Castelló hagueren de transcórrer més de dos anys.

4. Cercar el consens implicava acceptar renúncies, i per això tant els valencianistes regionalistes com els nacionalistes hagueren d'abandonar part de les seues conviccions. O si més no, hagueren d'acceptar no fer-les explícites en la «Declaració» que encapçalava el document de les *Normes* de 1932. Per una part, els regionalistes hagueren d'acceptar una normativa en consonància amb la de l'IEC, tot i que aconseguiren que només s'emprara el demostratiu *este*, el pronom *nosaltres* i l'increment *-ix* en els verbs incoatius, i s'acceptaren opcionalment les formes de l'article *lo* i *los*, la preposició *ab* o la partícula *atre*, que simbòlicament marquen l'especificitat valenciana. En tot cas, fou un triomf ben efímer, atès que els posteriors estudis i les obres gramaticals de Carles Salvador, Josep Giner i Manuel Sanchis Guarner adoptaren les formes més convergents amb l'ortografia de l'IEC, seguint el que es demanava en la «Declaració» «d'anar rectificants i millorant» aquests preceptes, «a base també naturalment d'amples acords».

Per altra part, els nacionalistes hagueren de renunciar a fer qualsevol referència explícita al nom de la llengua i a la seua relació com a part de la llengua catalana. De fet, en la «Declaració» que precedeix les bases del 32 només trobarem expressions com «la nostra llengua», «el parlar del País Valencià» o «la llengua vernacle».

5. Finalment, es constata que l'aprovació de les *Normes* de 1913 per l'IEC generà una intensa repercussió en els altres territoris catalanoparlants, en aquest cas al País Valencià, que facilità la tasca dels sectors que treballaven des de feia anys en favor de la recuperació i dignificació del valencià i per expandir les seues conviccions a la resta de la societat. Segurament els gairebé vint anys transcorreguts entre l'aprovació de les dues normatives poden semblar excessius, però aquesta sensació desapareix quan comprovem que les *Normes* de Castelló foren assumides per tot l'espectre polític, social i cultural valencià, no només durant el període republicà, sinó fins i tot durant el franquisme, quan la llengua catalana va patir els atacs més virulents des del poder establert; i no serà fins a la mort del dictador que sectors minoritaris de la societat valenciana qüestionaran aquesta normativa.

Actualment, però, les *Normes* de Castelló han estat ratificades per les Corts Valencianes en la Llei de creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua quan afirma que aquesta entitat «té per funció determinar i elaborar, en el seu cas, la normativa lingüística de l'idioma valencià [...] a partir de les denominades Normes de Castelló».

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARCHILÉS, Ferran; MARTÍ, Manuel (2002). «Renaixença i identitats nacionals al País Valencià». A: NICOLÁS, Miquel (ed.). *Bernat i Baldoví i el seu temps*. València: Universitat de València, p. 51-71.
- CLIMENT MARTÍNEZ, Josep Daniel (2004). *L'obra lingüística de Lluís Fullana i Mira*. València: Denes.
- (2007a). «La Gramàtica Valenciana (1918) de Bernat Ortín». A: *Valencià a l'escola. Memòria i testimoni*. Gandia: CEIC Alfons el Vell; València: Universitat de València, p. 125-146.
- (2007b). *Les Normes de Castelló: L'interés per la llengua dels valencians al segle xx*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- (2013). «Els precedents de les Normes de Castelló». A: COLÓN, Germà; GIMENO, Lluís (ed.). *A l'entorn de les Normes de Castelló*. Castelló: Universitat Jaume I, p. 17-38.
- CUCÓ, Alfons (1971). *El valencianisme polític, 1874-1936*. Barcelona: Lavínia.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (2000). «Fabra i el País Valencià». A: ARGENTER, Joan A. (ed.). *Simposi Pompeu Fabra*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 121-157.
- (2006). «Percepció i institucionalització de la norma lingüística entre els valencians: panorama històric». A: FERRANDO, Antoni; NICOLÁS, Miquel (ed.). *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 189-251.
- PITARCH I ALMELA, Vicent (2011). *Pompeu Fabra, l'autoritat admirada pel valencianisme*. Benassal: Fundació Carles Salvador.

La implantació de les propostes fonètiques fabrianes segons Antoni M. Badia i Margarit¹

DAVID PALOMA
Universitat Autònoma de Barcelona

1. «LA PERSONA QUE DOMINAVA MÉS AQUEST TERRENY»

Pérez Saldanya, Rigau i Solà afirmen que el 1918 Pompeu Fabra «era sens dubte la persona que dominava més aquest terreny [la pronunciació i la fonètica]» (2009, p. 20). Aquell any Fabra va presentar la seva quarta gramàtica: *Gramàtica catalana*, i l'ampli currículum del Mestre en el terreny esmentat justifica l'afirmació inicial: el 1891, un Fabra molt jove havia publicat l'*Ensayo de gramática de catalán moderno*, amb l'objectiu «no [...] de prescriure com havia de ser la llengua escrita convencional sinó de descriure com era realment la llengua parlada» (Bonet, 2005, p. 159); el 1898 havia publicat la *Contribució a la gramática de la llengua catalana*, en el primer capítol de la qual «trasllueixen uns amplis coneixements de fonètica, tant en el vessant sincrònic com en el diacrònic» (Bonet, 2005, p. 176), i el 1912 havia publicat la *Gramática de la lengua catalana*, «l'obra mestra de Pompeu Fabra» (Coromines, 1971, p. 401), els sis primers capítols de la qual són «la més completa descripció fonètica del català apareguda en un manual fabrià» (Bonet, 2005, p. 185). Fins aleshores, Fabra havia publicat uns quants treballs de fonètica, tots molt rellevants, a banda de les gramàtiques: des de l'«Étude de phonologie catalane (catalan oriental)», de 1897, fins a «Els mots àtons en el parlar de Barcelona», de 1913-1914 (Pérez Saldanya, Rigau i Solà, 2009, p. 20).

1. Aquesta comunicació forma part d'un projecte de recerca més ampli, en el marc del grup Avalnorm, i arrenca de la I Jornada d'Estudi de la Implantació de la Normativa (UPF, Barcelona, 6 de juny de 2013). Agraïxo a Joan Costa la lectura atenta a una versió provisional del text. De fet, ell mateix és autor d'un article amb un títol similar a aquest, que es publica en aquest mateix volum: «La implantació de les propostes sintàctiques fabrianes segons Antoni M. Badia i Margarit».

La *Gramàtica catalana*, de 1918,² és un manual d'establiment de la normativa —si més no *de facto*, perquè enlloc no es diu de manera explícita que l'obra tingui un caràcter normatiu (Pérez Saldanya, Rigau i Solà, 2009, p. 13-16)—,³ en la introducció de la qual Fabra escriu deu pàgines d'«observacions sobre la pronunciació» de les vocals i les consonants de la llengua catalana. Cal subratllar, ara, quatre aspectes entorn d'aquestes observacions sobre la pronunciació:

a) La llengua de base era la de Barcelona, però Fabra es refereix també a pronunciacions pròpies dels «parlars occidentals i valencians», dels «parlars balears» i fins dels parlars «nord-orientals» (Fabra, 1933, p. 17). El valencià, per exemple, hi sovinteja com a contrapunt: «A València aquesta pronunciació (pròpia de la capital i la seva comarca) ha donat lloc a [...]», «[E]ls parlars valencians pronuncien l'africada sorda en lloc de la fricativa sorda; i això explica [...]» (Fabra, 1933, p. 19), «A la ciutat de València i la seva comarca, l'antiga africada sonora es troba, però, reemplaçada per l'africada sorda, i això explica [...]» (Fabra, 1933, p. 20).

b) Les «observacions sobre la pronunciació» es presenten de manera ordenada sota els epígrafs «Observacions sobre la pronunciació de les vocals», «Consonants inicials de síl·laba» i «Consonants finals de síl·laba», però no es formulen d'una manera única i exclusivament prescriptiva. Al contrari. «[Fabra es va centrar] en els aspectes directament útils a un lector catalanoparlant de l'època» (Pérez Saldanya, Rigau i Solà, 2009, p. 18), la qual cosa ajuda a explicar el to molt sovint descriptiu de les observacions sobre la pronunciació: «La lletra *r* té dos valors: *r* dita forta (*raó*, *rodó* [...]) i *r* dita suau (*cara*, *cera* [...])» (Fabra, 1933, p. 22).

c) Els sons consonàntics s'exposen en correspondència amb la grafia: se'n descriu l'articulació (velar sorda, africada sonora, fricativa sorda, etc.) i, a continuació, la grafia o les grafies que hi corresponen. Només en el cas del valencià, Fabra detalla, sempre amb un to neutre, que hi ha una altra grafia que «[e]ls autors valencians representen generalment» (Fabra, 1933, p. 19): la *ch* de *coche*, *viache*, *charol*, *chermà*... Fabra no avala ni condemna aquest ús.

d) Les «observacions sobre la pronunciació» es presenten en la introducció de l'obra. No tenen un capítol independent de la gramàtica, com sí que tenen a la gramàtica de 1891 («Pronunciació»), a la de 1898 («Sons i llur representació») i a la de 1912 (els sis capítols de «Fonètica»: I. «Pronunciació: Vocales y conso-

2. Hi ha una certa tradició de citar l'obra amb els anys de la primera i l'última edició: 1918/1933. En aquest article, citaré l'obra amb l'any de l'edició definitiva: 1933. Parteixo, de fet, de l'edició facsímil que en va fer l'Institut d'Estudis Catalans el 2008 a partir de l'edició definitiva.

3. A la nota preliminar de l'edició facsímil que en va fer l'Institut d'Estudis Catalans, escrita el setembre de 1995, es diu que «[s]ense que mai s'hi hagi dit formalment que aquest text tenia caràcter normatiu [...], tant l'Institut com els lectors del llibre sempre l'hi han considerat».

nantes catalanas», II. «Pronunciación: Vocales contiguas», III. «Pronunciación: Grupos de consonantes catalanas», IV. «Pronunciación: Enlaces», V. «Correspondencias entre las vocales castellanas y las catalanas» i VI. «Correspondencias entre las consonantes castellanas y las catalanas»). Aquest tractament especial de la pronunciació dins la gramàtica pot ser un senyal de rellevància (com si Fabra indiqués que la pronunciació és a la base dels vuit capítols de la gramàtica: «Article definit», «Substantiu», «Adjectiu qualificatiu», «Pronom i adjectiu determinatiu», «Verb», «Adverbi», «Preposició» i «Conjunció»), però també pot ser un senyal volgut de poca rellevància (com si Fabra advertís que la pronunciació no ocupa «encara» els capítols nuclears de la gramàtica).⁴

Els objectius de l'article són tres: 1) aplegar i classificar les indicacions de pronunciació de la llengua catalana que surten a la «Introducció» de la *Gramàtica catalana* (1933), de Pompeu Fabra; 2) aplegar i classificar les indicacions que recull la «Guia de pronunciació» de la *Gramàtica de la llengua catalana* (1994), d'Antoni M. Badia i Margarit, associades (o no) a la descripció dels «nivells d'expressió de la llengua» (1994, p. 43 i 72), i 3) comparar les indicacions de pronunciació compartides i etiquetades, compartides i no etiquetades, i no compartides però etiquetades entre les dues obres. La hipòtesi és que Badia i Margarit assigna a N1 les prescripcions fabrianes que no s'havien implantat el 1994, quan publica la *Gramàtica de la llengua catalana*.

Entenem per *indicació de pronunciació* l'observació sovint exemplificada sobre una determinada pronunciació. Per a la inclusió o exclusió de determinats fenòmens en la mateixa indicació de pronunciació ens basem en la versió de treball de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I. Fonètica* (1990), i no en la numeració fabriana perquè aquesta recull, dins de cada número, diverses indicacions de pronunciació. Així, la no-recomanació de pronunciar sorda la sibilant sonora, i sonora la sibilant sorda, són dues indicacions de pronunciació (incloses en el mateix número de la gramàtica de Fabra) i, en canvi, la no-recomanació de pronunciar allargats sords els grups <bl> i <gl> és una sola indicació de pronunciació (inclosa en dos números diferents de la gramàtica de Fabra).

Entenem per *nivell d'expressió de la llengua* o *registre* el conjunt de característiques lingüístiques associades a una situació de comunicació. Badia i Margarit en considera tres: el nivell elevat (N1), el nivell del llenguatge corrent o de la llengua habitual (N2) i el nivell del parlar col·loquial (N3).

Finalment, entenem per *implantació* el resultat de l'exposició de les formes normatives oficials en un marc de condicions sociolingüístiques favorables, que

4. El 10 de juny de 1923, a la conversa filològica 389, Fabra escriu que «[a]vui, gràcies a tenir fixada l'ortografia, podem començar ja a ocupar-nos d'ortoèpia» (Mir i Solà, dir., 2010, p. 466).

provoca que els destinataris les aprenguin, les valorin i les utilitzin (Vila, Nogué i Vila, 2007; Costa, 2013c).

2. LES INDICACIONS DE PRONUNCIACIÓ DE LA GRAMÀTICA CATALANA (1933), DE POMPEU FABRA

La introducció de la *Gramàtica catalana* (1933), de Pompeu Fabra, conté 34 indicacions de pronunciació de les quals 10 (29 %) són clarament prescriptives: o bé es prescriu una pronunciació o bé es condemna o bé es considera tolerable o preferible. Presentem, primer, aquestes 10 indicacions en els quadres *a*, *b*, *c* i *d*, encapçalats per la fórmula prescriptiva corresponent⁵ i la referència al nombre de pronunciacions avalades.

Quadre *a*) «[*Tal*] és una pronunciació que cal evitar». Hi ha una sola possibilitat de pronunciació. Només en el cas 1 hi ha una doble possibilitat de pronunciació: es prescriu l'allargament sord de la <g> i de la en els grups <gl> i <bl>, si bé és possible l'allargament sonor (*regla*, *probable*) i també el no allargament (*aglutinar*, *biblioteca*).

<p>F1. Les dues consonants <i>c</i> i <i>g</i> situades entre una vocal i una <i>l</i> sonen freqüentment geminades (<i>cc</i>, <i>gg</i>): [<i>c</i> geminada a] <i>espectacle</i>, <i>tecla</i>; [<i>c</i> no geminada a] <i>aclucar</i>, <i>aclarir</i>; [<i>g</i> geminada a] <i>regla</i>, <i>segle</i>, [<i>g</i> no geminada a] <i>aglomerar</i>, <i>aglutinar</i>. Hom pronuncia sovint <i>cc</i> en lloc de <i>gg</i> en els mots <i>regla</i>, <i>segle</i>, &. És una pronunciació que cal evitar. [...] La <i>b</i> situada entre una vocal i una <i>l</i> sona freqüentment geminada (<i>bb</i>); la <i>p</i> en igual cas sona també algun cop geminada (<i>pp</i>): [<i>b</i> geminada a] <i>probable</i>, <i>deixeble</i>; [<i>b</i> no geminada a] <i>ablanir</i>, <i>biblioteca</i>; [<i>p</i> geminada a] <i>tiple</i>, <i>triple</i>; [<i>p</i> no geminada a] <i>aplec</i>, <i>replicar</i>. Hom pronuncia sovint <i>pp</i> en lloc de <i>bb</i> en els mots <i>probable</i>, <i>deixeble</i>, &. És una pronunciació que cal evitar.</p>
<p>F2. La [lletra] <i>s</i> és sonora entre dues vocals. [També] és sonora en <i>enfonsar</i> (derivat de <i>fons</i>), <i>endinsar</i> (derivat de <i>dins</i>) i en el prefix <i>trans</i> (Ex.: <i>transacció</i>, <i>intransigent</i>). Un gran nombre de mots amb <i>s</i> intervocàlica (tals com <i>adhesió</i>, <i>centèsim</i>, <i>entusiasme</i>) són freqüentment pronunciats amb <i>s</i> sorda. Cal evitar aquesta pronunciació errònia de la <i>s</i> intervocàlica.</p>
<p>F3. La lletra <i>z</i> té el so de <i>s</i> sonora. Ex.: <i>zel</i>, <i>zero</i>, <i>alzina</i>. És un defecte molt generalitzat, i que cal evitar curosament, el de pronunciar <i>s</i> sorda la <i>z</i> d'un gran nombre d'hel·lenismes (tals com <i>zona</i>, <i>topazi</i>, <i>trapezi</i>).</p>
<p>F4. Alguns mots amb <i>ss</i> (tals com <i>impressió</i>, <i>dissolut</i>, <i>premissa</i>) són sovint pronunciats amb <i>s</i> sonora. Cal evitar aquesta pronunciació errònia del dígraf <i>ss</i>.</p>

5. La redacció de totes les indicacions de pronunciació és literal però abreujada, amb només tres exemples a tot estirar; la numeració és nostra. La F dels quadres vol dir *Fabra*.

F5. [El nexa *tj* representa] l'africada sonora (geminada): *sutja*, *encoratjar*, *ultratjós*. És freqüent a Barcelona la substitució de l'africada sonora per l'africada sorda, pronunciant-se *viatge*, *sutja*, &., com si fossin escrits *viatxe*, *sutxa*, &. És una pronunciació que cal evitar.

F6. Hom pronuncia habitualment *n* per *m* en la quarta categoria d'exemples (*conte*, *redentor*, &.). És una pronunciació que cal evitar.

F7. Dues *l* [...] escrites *ll* representen una *l* doble o geminada (*putxinelli*, *collegi*, *fal·lera*) [...]. Modernament, però (indubtablement sota la influència del castellà), la majoria d'aquests mots són pronunciats amb *l* simple. És una pronunciació que cal evitar.

Quadre *b*) «La [lletre *tal*] ha d'ésser pronunciada [...]». Hi ha una sola possibilitat de pronunciació.

F8. Davant de consonant, la lletra *m* ha d'ésser pronunciada sempre *m* (bilabial o labiodental): [...] *commoure*, *columna*, *compte*, *premsa*.

Quadre *c*) «La pronunciació [*tal*] és tolerable». Hi ha una doble possibilitat de pronunciació.

F9. Quan la vocal *i* feble va seguida d'una altra vocal, les dues vocals pertanyen a síl·labes diferents [...]. Quan la vocal *u* feble [...] va seguida d'una altra vocal, les dues vocals són pronunciades en síl·labes diferents [...]. En molts casos, però, és corrent de pronunciar les dues vocals dins una mateixa síl·laba formant un diftong creixent. S'esdevé això principalment en la combinació *ió* (Ex.: *ac/ció*), en les combinacions posttòniques *ia*, *ie* (Ex.: *grà/cia*, *grà/cies*) i en les combinacions pretòniques (Ex.: *so/cie/tat*). La pronunciació monosil·làbica de les dues vocals contigües és tolerable, però en poesia convindria d'adoptar exclusivament la pronunciació disil·làbica.

Quadre *d*) «La pronunciació [*tal*] és preferible». Hi ha una doble possibilitat de pronunciació.

F10. Entre les diferents pronunciacions que rep el diftong feble *ou*, és la preferible la que dona a la *o* un so semblant però no idèntic al de la *a* feble: *plourà*, *roureda*.

Presentem, a continuació (quadre *e*), les 24 indicacions de pronunciació restants (71 %). Seguint Costa (2013c), entenem que des d'un punt de vista locutiú són descripcions amb un «sentit deliberadament prescriptiu». Així, per exemple, si la <o> «té el valor de *o* oberta» a *or*, *cosa*, *prova*..., és que no deu ser correcte fer la <o> tancada en aquests casos.

Quadre e) L'emascament de la prescripció.⁶ En alguns casos hi ha una sola possibilitat de pronunciació; en altres casos, hi ha més d'una possibilitat de pronunciació.

F11. Moltes paraules pronunciades amb <i>e</i> oberta a Barcelona (per regla general aquelles en què la <i>e</i> catalana prové d'una <i>e</i> llarga o d'una <i>i</i> breu llatines, tals com <i>ple</i> , <i>pebre</i> , <i>sec</i> , <i>seda</i> , <i>veta</i> , <i>negre</i> , <i>enveja</i> , <i>cep</i> , <i>cera</i> , <i>pera</i> , <i>tres</i> , <i>estret</i> , <i>dret</i> , <i>net</i> , <i>vermell</i> , <i>abella</i> , els diminutius en <i>et</i> , els infinitius en <i>er</i> , els derivats en <i>eda</i> , <i>esa</i> , &.) són pronunciades amb <i>e</i> tancada en els parlars occidentals i valencians, i amb una <i>e</i> neutra (semblant a la <i>e</i> barcelonina de <i>pare</i>) en els parlars balears. Assenyalarem encara la pronunciació tancada de la <i>e</i> de la terminació <i>ència</i> en els parlars nord-orientals.
F12. En les síl·labes febles o no accentuades (Barcelona), la <i>a</i> té un so tot altre que en les síl·labes fortes. La <i>e</i> té el mateix so que la <i>a</i> feble. La <i>o</i> és pronunciada <i>u</i> : <i>rodó</i> , <i>content</i> , <i>poder</i> .
F13. La <i>e</i> feble és pronunciada <i>e</i> tancada quan es troba en contacte amb una <i>a</i> (forta o feble): <i>crear</i> , <i>creació</i> , <i>teatre</i> , <i>pàncreas</i> , <i>aeriforme</i> .
F14. La lletra <i>o</i> pot tenir dos valors. [Té el valor de] <i>o</i> oberta a <i>or</i> , <i>cosa</i> , <i>prova</i> [...] i [té el valor de] <i>o</i> tancada a <i>pou</i> , <i>jove</i> , <i>genoll</i> [...].
F15. La lletra <i>c</i> sona <i>c</i> (<i>accent</i> , <i>delicte</i> , <i>sacsejar</i>) o <i>g</i> (<i>dracma</i> , <i>anècdota</i> , <i>èczema</i>). La lletra <i>g</i> sona <i>g</i> (<i>fragment</i> , <i>dogma</i> , <i>maragda</i>) o <i>c</i> (<i>estrateg</i> , <i>pròleg</i> , <i>pròfug</i>). La lletra <i>t</i> sona <i>t</i> (<i>blat</i> , <i>paret</i> , <i>nebot</i>) o <i>d</i> (<i>aritmètica</i> , <i>ètnic</i> , <i>atlas</i>); la lletra <i>d</i> sona <i>d</i> (<i>adjacent</i> , <i>admirar</i> , <i>adverbi</i>) o <i>t</i> (<i>adscriure</i> , <i>àvid</i> , <i>solitud</i>). La lletra <i>p</i> sona <i>p</i> (<i>captar</i> , <i>precepte</i> , <i>adopció</i>) o <i>b</i> (<i>capgirell</i> , <i>capmàs</i>). La lletra <i>b</i> sona <i>b</i> (<i>abdicar</i> , <i>objecte</i> , <i>abnegació</i>) o <i>p</i> (<i>abstracte</i> , <i>observar</i> , <i>obtenir</i>).
F16. La velar sorda, representada ordinàriament per <i>c</i> (<i>casa</i> , <i>cosa</i> , <i>curt</i> [...]), és escrita <i>qu</i> davant de <i>e</i> o <i>i</i> , i <i>q</i> davant dels diftongs creixents <i>ua</i> , <i>ue</i> [...] i <i>uo</i> . Ex.: <i>queixa</i> , <i>quitrà</i> , <i>quatre</i> [...]. Les combinacions <i>qua</i> , <i>qüe</i> , <i>qüi</i> i <i>quo</i> són monosil·làbiques; les combinacions <i>cua</i> , <i>cue</i> , <i>cui</i> i <i>cuo</i> són disil·làbiques. Ex.: <i>o/bli/quar</i> , <i>e/va/cu/ar</i> , <i>quo/ta</i> [...].
F17. La velar sonora, representada ordinàriament per <i>g</i> (<i>gat</i> , <i>gust</i> , <i>glaç</i>), és escrita <i>gu</i> davant de <i>e</i> o <i>i</i> (<i>guerra</i> , <i>noguera</i> , <i>guineu</i>). Les combinacions <i>gua</i> , <i>güe</i> , <i>güi</i> i <i>guo</i> són monosil·làbiques (<i>quant</i> , <i>se/güent</i> , <i>lin/güís/ti/ca</i> ...).
F18. La <i>g</i> davant de <i>n</i> sona com la <i>n</i> dels mots <i>blanc</i> , <i>sang</i> . Ex.: <i>sagnar</i> , <i>regne</i> , <i>digne</i> . El grup <i>cn</i> és sovint pronunciat com el grup <i>gn</i> .
F19. Les dues lletres <i>t</i> i <i>d</i> són mudes darrera de <i>n</i> i <i>l</i> , i entre <i>r</i> i <i>s</i> (Barcelona). Ex.: <i>cant</i> , <i>pont</i> , <i>evidentment</i> , <i>estupend</i> , <i>profund</i> , <i>malalt</i> , <i>esvelt</i> , <i>herald</i> , <i>forts</i> , <i>curts</i> , <i>perds</i> , <i>sords</i> [...]. Les dues lletres <i>p</i> i <i>b</i> són mudes darrera de <i>m</i> . Ex.: <i>camp</i> , <i>romp</i> , <i>temps</i> , <i>compte</i> , <i>redempció</i> , <i>tomb</i> , <i>ambdós</i> , <i>amb</i> (davant d'un mot començat en consonant).

6. Agafem aquest terme de Berrendonner (1982). Recentment hi ha treballat Costa (2013c).

F20. [La lletra <i>s</i> és] sorda en principi de paraula i darrera de consonant [...]. És sorda darrera dels prefixos llatins <i>ante</i> (Ex.: <i>antesala</i>), <i>contra</i> (Ex.: <i>contrasegell</i>), <i>sobre</i> (Ex.: <i>sobresortir</i>), <i>supra</i> (Ex.: <i>suprasensible</i>), <i>uni</i> (Ex.: <i>unisexual</i>), <i>bi</i> (Ex.: <i>bisulfat</i>), <i>tri</i> (Ex.: <i>trisecció</i>), &; darrera dels prefixos grecs <i>a</i> privatiu (Ex.: <i>asèptic</i>), <i>anti</i> (Ex.: <i>antisocial</i>), <i>hipo</i> (Ex.: <i>hiposulfít</i>), <i>para</i> (Ex.: <i>parasintètic</i>), <i>mono</i> (Ex.: <i>monosèpal</i>), <i>di</i> (Ex.: <i>disíl·lab</i>), &, <i>poli</i> (Ex.: <i>polisulfur</i>); i en els compostos com <i>gamosèpal</i> , <i>ictiosaure</i> , <i>flousilícic</i> [...].
F21. La lletra <i>c</i> té el so de <i>s</i> sorda quan va davant de <i>e</i> o de <i>i</i> . Ex.: <i>cel</i> , <i>recent</i> , <i>poncem</i> . La lletra modificada <i>ç</i> té també el so de <i>s</i> sorda. Ex.: <i>glaçar</i> , <i>lliçó</i> , <i>força</i> .
F22. La fricativa sorda és escrita <i>x</i> en principi de paraula (<i>xarop</i> , <i>xop</i> , <i>xuclar</i>) [i] darrera de consonant, <i>i</i> o un diftong decreixent (<i>marxa</i> , <i>planxa</i> ; <i>clixé</i> , <i>guixa</i> ; <i>disbauxa</i> , <i>arrauxat</i>). [La pronunciació és com a fricativa sorda.]
F23. En els mots presos del llatí i del grec, la lletra <i>x</i> és pronunciada <i>cs</i> (sorda) en general, i <i>gz</i> (sonora) quan forma part del prefix <i>ex</i> . Ex.: <i>x</i> sorda (= <i>cs</i>): <i>axioma</i> , <i>òxid</i> , <i>complexió</i> , <i>asfíxia</i> , <i>sintaxi</i> ; <i>x</i> sonora (= <i>gz</i>): <i>examen</i> , <i>exemple</i> , <i>exordi</i> , <i>inexorable</i> . ¹
F24. [El nexa <i>ix</i> representa] la fricativa sorda: <i>caixa</i> , <i>engreixar</i> , <i>gruixa</i> , <i>ruixim</i> .
F25. [La lletra <i>j</i> representa] la fricativa sonora: <i>neteja</i> , <i>ajeure</i> , <i>rojor</i> . La fricativa sonora és escrita generalment <i>g</i> davant de <i>e</i> o <i>i</i> . Ex.: <i>germà</i> , <i>rogent</i> , <i>veges</i> . Antigament la <i>g</i> davant de <i>e</i> o <i>i</i> i la <i>j</i> representaven l'africada sonora (no geminada), pronunciació que conserven principalment en els parlars valencians. A la ciutat de València i la seva comarca, l'antiga africada sonora es troba, però, reemplaçada per l'africada sorda, i això explica grafies com <i>chermà</i> , <i>Chesús</i> , &.
F26. [El nexa <i>tx</i> representa] l'africada sorda (geminada): <i>cotxe</i> , <i>fletxa</i> , <i>esquitxar</i> .
F27. Les dues lletres <i>b</i> i <i>v</i> representen respectivament les consonants sonores: <i>bo</i> , <i>vi</i> ... A Barcelona, però, la <i>v</i> és pronunciada <i>b</i> . ²
F28. La lletra <i>n</i> , al contrari, canvia de pronunciació segons la consonant que la segueix: [és] nasal velar (<i>blancor</i> , <i>llenca</i> , <i>congre</i>), [és] nasal palatal (<i>àngel</i> , <i>esponja</i> , <i>punxa</i>), [és] nasal dental (<i>canta</i> , <i>grandària</i> , <i>enraonar</i>), [és] nasal labial (<i>infla</i> , <i>confegir</i> , <i>enveja</i>).
F29. El nexa <i>tl</i> representa una <i>l</i> palatal geminada. Ex.: <i>espatlla</i> , <i>vetlla</i> , <i>ametlla</i> , <i>esquitlla</i> .
F30. Una assimilació anàloga de la <i>t</i> a la consonant següent trobem en <i>setmana</i> , <i>cotna</i> , <i>cotnar</i> , <i>reguitnar</i> , <i>Rotlà</i> (pronunciats <i>semmana</i> , <i>conna</i> , <i>connar</i> , <i>reguinnar</i> , <i>Rol·là</i>). És així mateix corrent de pronunciar <i>ll</i> , i àdhuc <i>mm</i> i <i>nn</i> , per <i>tl</i> , <i>tm</i> i <i>tn</i> , en els mots presos del grec, com <i>atlas</i> , <i>atlètic</i> , <i>aritmètica</i> , <i>logaritme</i> , <i>ètnic</i> .
F31. La lletra <i>r</i> té dos valors: <i>r</i> dita forta (<i>raó</i> , <i>rodó</i> , <i>honra</i> , <i>colrat</i> , <i>somriu</i>) [i] <i>r</i> dita suau (<i>cara</i> , <i>cera</i> , <i>vorí</i> , <i>braç</i> , <i>agre</i> , <i>pedra</i>). El so de <i>r</i> forta és representat per <i>rr</i> entre dues vocals. Ex.: <i>terra</i> , <i>sorra</i> , <i>arrelat</i> .
F32. La <i>r</i> final és muda en un gran nombre de paraules: els infinitius (<i>parlar</i> , <i>voler</i> , <i>patir</i>), els derivats en <i>er</i> (<i>ferrer</i> , <i>presseguer</i> , <i>galliner</i>), en <i>ar</i> (<i>bestiar</i> , <i>campanar</i> , <i>pinar</i>), en <i>or</i> (<i>blancor</i> , <i>fredor</i> , <i>tristor</i>), en <i>dor</i> (<i>governador</i> , <i>teixidor</i> , <i>abeurador</i>), els noms verbals en <i>tor</i> i <i>sor</i> (<i>protector</i> , <i>ascensor</i>), <i>clar</i> , <i>altar</i> , <i>plaer</i> ...

F33. Quan dos mots contigus, el primer acabat en una consonant sorda i el segon començat en vocal o *h*, es pronuncien íntimament units, la consonant final del primer, en enllaçar-se amb la vocal inicial del segon, conserva el so sord si és una *c* (escrita *c* o *g*), una *t* (escrita *t* o *d*) o una *p* (escrita *p* o *b*) [...]. Ex.: *mig* (pron. *mitx*).

F34. Quan dos mots contigus, el primer acabat en una consonant sorda i el segon començat en vocal o *h*, es pronuncien íntimament units, la consonant final del primer, en enllaçar-se amb la vocal inicial del segon, [...] el canvia en el so sonor corresponent si és una *tx* (escrita *tx*, *ig* o *g*), una *x* palatal (escrita *ix* o *x*), una *ts* (escrita *ts* o *ds*), una *s* (escrita *s* o *ç*) o una *fj*; la *x* final pronunciada *cs* canvia anàlogament aquest so en el de *gz*. Ex.: [...] *peix i carn* (pron. *pegicarn*); *tots ells* (pron. *totzells*); *tres homes* (pron. *trezomes*); *lluç i congre* (pron. *lluzicongre*).

3. UNA DE LES PERSONES QUE DOMINAVA MÉS AQUEST TERRENY

El 1974 Antoni M. Badia i Margarit era possiblement una de les persones que dominava més aquest terreny, el de la pronunciació i la fonètica. Aquell any va prologar el *Diccionari manual castellà-català català-castellà*, el primer diccionari que oferia una transcripció fonètica per a cada entrada de la llengua catalana. Badia i Margarit hi afirmava que no era habitual trobar indicada la pronunciació dels mots en diccionaris bilingües i n'assenyalava la utilitat amb aquestes paraules: «Per a una llengua que lluita amb dificultats greus (de manca d'escola i de "mass media"), el fet d'enregistrar la pronunciació admesa per a tots els mots corrents contribuirà en gran manera a assegurar la unitat lingüística i a difondre el model de la llengua correcta» (Badia i Margarit, 1974, p. xvi). El gramàtic aclaria, també, que la notació fonètica reflectia «la manera com pronuncien les persones cultes però en expressió habitual, més a prop del to familiar que de l'amaneirament» (Badia i Margarit, 1974, p. xvi). No deia res, tanmateix, de l'accent presentat com a estàndard, el del català central, ni del lloc que ocupaven els altres accents en el marc referencial.

Badia i Margarit havia escrit, el 1962, la famosa *Gramàtica catalana*, en castellà, «la [gramàtica] més completa que existeix encara avui en un nivell més exigent que el de simple divulgació» (Rico i Solà, 1995, p. 67), i aquí sí que subratllava que «aspira a ser expresión de la modalidad barcelonesa en el conjunto del dominio catalán, modalidad que el uso y la tradición identifican con la lengua común o literaria» (Badia i Margarit, 1962, p. 7). L'autor manejava amb regularitat el terme *no admitido* («n. a.») i afegia, esporàdicament, comentaris relacionats amb «el habla enfática», «la dicción rápida» i «el habla lenta» per a certs usos lingüístics. Badia i Margarit aprofundiria en l'etiquetatge descriptiu i normatiu, diatòpic i diastràtic, a la *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*, de 1994. Tres raons, com a mínim, justificaven aleshores l'aparició d'una nova gramàtica, en el marc d'una oralitat creixent: l'evolució dels

estudis gramaticals, poc reflectits «en una obra de caràcter general» (Badia i Margarit, 1994, p. 10); el procés evolutiu de la llengua com a tal, que «no havia pogut ésser recollit en una gramàtica que simplement no existia» (Badia i Margarit, 1994, p. 10), i també la consideració social i lingüística que ha anat adquirint el llenguatge oral. Aquesta nova gramàtica naixia, com afirma el mateix Badia i Margarit, sota l'empremta inconfusible de Pompeu Fabra. «Si me n'és permesa la vanitat, diré que he cercat de fer la gramàtica que Pompeu Fabra faria avui, en trobar-se rodejat de condicionaments teòrics i sociolingüístics ben diferents dels que ell mateix hagué de tenir en compte en escriure les gramàtiques de 1912 i de 1918» (Badia i Margarit, 1994, p. 11).

És aquesta la gramàtica que hem pres en consideració amb vista a recollir les (noves) indicacions de pronunciació.

4. LES INDICACIONS DE PRONUNCIACIÓ DE LA GRAMÀTICA DE LA LLENGUA CATALANA. DESCRIPTIVA, NORMATIVA, DIATÒPICA, DIASTRÀTICA (1994), D'ANTONI M. BADIA I MARGARIT

La «Guia de pronunciació» de la *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica* (1994), d'Antoni M. Badia i Margarit, conté 142 indicacions de pronunciació,⁷ de les quals només 31 (22 %) s'associen a la descripció dels «nivells d'expressió de la llengua». La concreció d'aquests nivells pel que fa a la fonètica és la següent: N1 «implica ritme lent i precisió articulatòria, s'aparta poc de la llengua escrita i no crea problemes de comprensió» (1994, p. 101); N2 és el de la «llengua que es fa servir més i, per tant, la que necessita més d'ésser ensenyada i apresada» (1994, p. 42), i N3 «[dóna peu] a nombroses deformacions de sons» (1994, p. 101). L'autor mateix assenyalava que «sóc molt prudent a l'hora de posar etiquetes a les formes i a les construccions. No en poso tan sovint com caldria o com el lector desitjaria. En llur immensa majoria, les deixo sense marcar [en el nostre cas es tracta de 111 indicacions, que representen el 78 % del global], la qual cosa significa que no sorprenen si hom les fa servir en qualsevol nivell» (1994, p. 73).

Presentem, a continuació (quadre *f*), les 31 indicacions de pronunciació associades als nivells d'expressió. En paraules del mateix autor, «[el fet de marcar pocs casos] dona més valor a tots els trets que senyalo com d'un nivell o d'un altre» (1994, p. 73).⁸

7. L'autor s'hi refereix com «una sèrie d'instruccions per a llegir textos escrits en català» (1994, p. 75).

8. En sintaxi, l'adscripció de les diferents variants fonètiques es divideix en diversos grups (Costa, 2013b): adscripció de totes les variants a tots els nivells explícitament o implícitament; adscripció d'una variant a l'N1 sense adscriure explícitament l'altra o les altres als altres nivells, o bé adscriuint-

BM1. N2, N3: <i>paciència</i> (3 síl.), enfront N1 <i>pa-ci-èn-ci-a</i> (5 síl.); altres exemples: <i>beneficiar</i> , <i>emoció</i> , <i>excursió</i> , <i>circumstància</i> . La reducció de les dues vocals a un diftong és acceptable en els nivells indicats ³ (en els quals el manteniment del hiatus sorprèn), però sembla convenient d'evitar-la en una dicció més acurada.
BM2. [En] el cas de certs diftongs àtons a l'interior d'una paraula (com <i>obligatorietat</i>), la pronunciació correcta en dues síl·labes (<i>ri-e</i>) resulta afectada (N1) i hom la redueix simplement a <i>i</i> (<i>ri</i>) (N2, N3). ⁴
BM3. [...] <i>coordinar</i> (N1) es pronuncia [kurði'na] (N2, N3); però la reducció també afecta dues vocals diferents, mentre siguin àtones: en <i>extraordinari</i> (6 síl.) (N1, també N2) se sol pronunciar [-trur-] en el llenguatge col·loquial (N3), <i>caurà</i> esdevé N3 [ku'ra].
BM4. [...] <i>dogma</i> , <i>digne</i> ; el N1 conserva l'articulació de [g].
BM5. La <i>f</i> es pronuncia com a [v] quan, en posició interior, és seguida d'una consonant sonora (situació raríssima: <i>afganès</i>) [...] (la llengua es resisteix a fer l'assimilació, i, per mica que el ritme de l'elocució es faci més lent, queda restablerta la [f], la qual és mantinguda sistemàticament al N1).
BM6. [...] <i>brunz</i> (forma del verb <i>brunzir</i>) [...] (al N1 hom hi manté la [z]).
BM7. [y] en el cas particular d'alguns mots (com <i>jo</i> , <i>ja</i> , i algun altre), en comptes de la pronunciació correcta [ɟ] (que es manté inalterada en el N1); és un tret propi del parlar barceloní i del País Valencià.
BM8. La [g] no se sol pronunciar en mots com <i>sang</i> , <i>fang</i> (si bé els òrgans articuladoris en preparen la pronunciació, que en el N1 es fa efectiva, només, però, com implosiva [...]); en els N2 i N3 la velar final queda absorbida per la <i>n</i> anterior, també velaritzada.
BM9. La geminació és característica dels sons que s'assimilen a les líquides <i>l</i> , <i>ll</i> . Exemples: [...] (ni més ni menys que a l'interior de mot: <i>atles</i> [adləs] [N1] o [alləs] [N2-N3]); [...] (i, semblantment: <i>espatlla</i> [əspadllə] [N1] o [əspall·llə] [N2-N3], a Ca, o <i>espatla</i> , amb [ll] a Va i a Ba).
BM10. [y] en alguns mots [...] per exemple, amb <i>palla</i> i <i>ull</i> [...]. Als N1 i N2 és recomanable d'atenir-se a la grafia i pronunciar sistemàticament [ɫ].
BM11. La <i>ll</i> (<i>l</i> geminada) es pronuncia com a [ll] o [l] en posició intervocàlica: <i>carretella</i> , <i>xarel·lo</i> , <i>collegi</i> , <i>novel·la</i> [...]. En general, però, l'ús de [ll] queda reservat al N1.
BM12. [N]o se sol pronunciar la <i>r</i> en certs casos, gairebé sempre per la proximitat d'una altra <i>r</i> dins el mateix mot (en el N1 es pronuncien totes dues): <i>arbre</i> ['abrə].
BM13. [N]o se sol pronunciar la <i>r</i> en certs casos, gairebé sempre per la proximitat d'una altra <i>r</i> dins el mateix mot (en el N1 es pronuncien totes dues): <i>prendre</i> ['pændrə].

les-hi explícitament; adscripció implícita o explícita d'una variant a l'N3 sense adscriure explícitament l'altra o les altres a cap altre nivell, i adscripció d'una variant a l'N1 i N2 (a vegades només N1) adscriuint explícitament l'altra o les altres a l'N3, o sense adscriure-les-hi de manera explícita. Les lletres BM dels quadres volen dir *Badia i Margarit*.

BM14. [L]a pronunciació diftongada és normal, però sempre hi ha la possibilitat de sentir <i>bo-i-ba-rat</i> (N1) en quatre síl·labes, en un llenguatge molt afectat. [De manera implícita es pot entendre que <i>boi-ba-rat</i> pertany a N2, N3.]
BM15. Sembla que el diftong és més corrent en casos de fonètica sintàctica: N1 <i>tu ets així</i> , N3 [twets] (i amb absorció: N3 [tudzə'ʃi] [...]).
BM16. [U]na frase com <i>a mi em sembla</i> es pot dir de tres maneres: N1 <i>a-mi-em</i> (hiatus: 3 síl.), N2, N3 <i>a-miem</i> (diftong: 2 síl.) o N2, N3 <i>a-mim</i> (absorció: 2 síl.) (aquesta és la pronunciació més estesa en el bloc oriental).
BM17. [...] <i>el pa és bo</i> [-'paz-] (N3), <i>el pi és alt</i> [-'pi'zal] (N3), « <i>el senyor és amb vós</i> » (de l'Ave Maria) [-'nyo-zəm-].
BM18. [...] <i>comença i acaba</i> , pronunciat normalment [-ə-yə-], pot arribar a sentir-se [ku'mɛn-si-'ka-βə] (N3); <i>porta-ho a casa</i> , que en principi es pronuncia [-ə-wə-], no és rar que es converteixi en [p'ɔr-tu-'ka-zə] (N3).
BM19. Grups de vocal tònica + vocal àtona: a) l'àtona és [ə]. Aquesta és absorbida per la vocal tònica: <i>el capità arriba</i> [-'ta-'rri], <i>ha de venir avui</i> [-'ni-βui] (N3), <i>el cafè anima</i> [-fe-ni-] (N3), <i>des del cantó es veu bé</i> [-'oz-] (N3); b) si la vocal àtona és <i>i</i> , <i>u</i> , generalment es forma un diftong decreixent: <i>el capità hi serà</i> [-'tai-], <i>el capità ho diu</i> [-'taɯ-], <i>ha de venir un dia</i> [-'niɯn-] (N3), <i>el cafè ho provoca</i> [-fɛɯ-] (N3), <i>des del cantó ho veuré</i> [-'toɯ-] (N3).
BM20. Grups de vocal àtona + vocal tònica: a) l'àtona és [ə]. La tònica hi absorbeix la [ə]: <i>la porta és oberta</i> [-'te-] (N3), <i>la primera illa</i> [-'ri-] (N3), <i>la casa alta</i> [-'zal-], <i>és una cosa útil</i> [-'zu-] (N3), <i>una bona obra</i> [-'nɔ-] (N3).
BM21. Dues vocals àtones consecutives [...]. Si la vocal [ə] es troba amb una de més tancada (<i>i</i> , <i>u</i>), és aquesta darrera l'única que es pronuncia: <i>és a casa i no sap res</i> [-zi-] (N3), <i>a casa ho faré</i> [-zu-] (N3).
BM22. Una altra conseqüència de les assimilacions entre consonants [...] és l'aparició d'una consonant africada. Es tracta de la solució del contacte entre una oclusiva i una sibilant: [...] <i>cap xoc</i> N1, N2 ['kap'tʃɔk] i N3 ['kɑ'tʃɔk].
BM23. Quan la <i>t</i> és final de mot i ensems final de grup consonàntic [...], la <i>t</i> se sol articular si segueix vocal: <i>la sort és boja</i> (bé que no sempre), però si segueix consonant només se sent en una dicció acurada (N1): <i>la sort va ser així</i> .
BM24. La geminació és característica dels sons que s'assimilen a les líquides <i>l</i> , <i>ll</i> . Exemples: N1 <i>tot l'acte</i> ['tod'laktə] i N2, N3 ['tol'laktə]; [...] <i>set llops</i> N1 ['sɛd'λops] i N2, N3 ['sɛλ'λops].
BM25. Les assimilacions [...] les retrobem en d'altres modalitats articulatòries: <i>ara han fet llum</i> pot aparèixer pronunciat ['aramfed'λum] (N1 i N2) o ['aramfɛλ'λum] (N3).
BM26. Les assimilacions [...] les retrobem en d'altres modalitats articulatòries [...]: <i>aquest més</i> , normalment pronunciat al N1 (i al N2) [ə'kɛd'mɛs] (amb assimilació de sonoritat [...]) es transforma al N3 en [ə'kɛm'mɛs].
BM27. [D]iversos gramàtics i fonetistes no admeten que es produeixi el grau següent en l'escala d'assimilacions: la del punt d'articulació; aquesta, però, no és rara en un tipus elocutiu ràpid i menys acurat: N3 <i>cap gos</i> ['kag'gos], N3 <i>tot bé</i> ['tob'be], N3 <i>poc dur</i> ['pɔd'du] (o: ['pɔd'dur] a V).

BM28. La <i>f</i> es pronuncia com a [v] quan [...], en posició final, és seguida de consonant sonora o vocal: <i>baf desagradable</i> , <i>fotògraf artista</i> (la llengua es resisteix a fer l'assimilació, i, per mica que el ritme de l'elocució es faci més lent, queda restablerta la [f], la qual és mantinguda sistemàticament al N1).
BM29. Quan la <i>s</i> es troba en contacte amb una palatal sibilant següent, la modificació que sofreix és tan considerable, que arriba a desaparèixer, absorbida dins el so veí: <i>dos jardins</i> es pronuncia com si fos escrit * <i>do jardins</i> [...] (al N1 es manté sempre la <i>s</i> [...]). La mateixa absorció es dona a <i>dos ximplés</i> [...] (al N1 hom hi manté la <i>s</i>).
BM30. Les assimilacions [...] les retrobem en d'altres modalitats articulatòries [...]. Una frase pronunciada N3 ['feŋ'ʒuntə] [...] tant pot correspondre a <i>fem junta</i> (present) com a <i>fent junta</i> (gerundi). De la mateixa manera, l'enunciat N3 ['feŋ'kə'mí] [...] pot expressar <i>fem camí</i> (present) o <i>fent camí</i> (gerundi), segons la situació.
BM31. Les assimilacions [...] les retrobem en d'altres modalitats articulatòries [...]. La frase <i>com se fa</i> , dita al N1 (i al N2) ['kəmsə'fa], es pronuncia ben sovint ['kənsə'fa] (al N3) [...].

5. CONCLUSIONS

Pompeu Fabra presenta 34 indicacions de pronunciació a la *Gramàtica catalana*. Aquestes indicacions són clarament prescriptives en un percentatge baix (29 %) i s'expressen amb quatre fórmules: «[*Tal*] és una pronunciació que cal evitar», «La [lletra *tal*] ha d'ésser pronunciada [...]», «La pronunciació [*tal*] és tolerable» i «La pronunciació [*tal*] és preferible». En canvi, el percentatge majoritari (71 %) són descripcions des d'un punt de vista locutiui, si bé amb un sentit deliberadament prescriptiu. Les fórmules són diverses i «emascarades» de prescripció: «La [lletra *tal*] sona [...]», «La [lletra *tal*] és pronunciada [...]», «el nexa [*tal*] representa [*tal so*]», etc.

Les indicacions de pronunciació que presenta Antoni M. Badia i Margarit a la *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica* són molt més nombroses (142), si bé només 31 indicacions (22 %) s'associen a algun(s) nivell(s) d'expressió de la llengua: N1 o elevat, N2 o corrent i N3 o col·loquial. Cal observar el següent: *a*) les adscripcions de les variants als diferents nivells poden ser explícites o implícites. A BM4, per exemple, només N1 hi és explícit: N2 i N3 hi són implícits; *b*) les 111 indicacions restants (78 %) «no sorprenen si hom les fa servir en qualsevol nivell», i *c*) N1 pot associar-se a una «dicció acurada» (BM23), a una pronunciació «afectada» (BM2) o a «un llenguatge molt afectat» (la cursiva és nostra) (BM14). En qualsevol cas, «la llengua escrita forneix el mòdul de dicció» de l'N1 (Badia i Margarit, 1994, p. 101).

Les indicacions de pronunciació compartides i etiquetades amb N1 són 3: es reserva per a N1 la pronunciació ortografista *co[ll]egi* (F7, BM11), *espa[d]lla* (F29, BM9) i *emoc[ió]* (F9, BM1). Les indicacions de pronunciació compartides i no

etiquetades de cap manera són 31: totes les 34 de Fabra llevat d'F7, F9 i F29. Algunes d'aquestes realitzacions són vàlides en qualsevol nivell (*enfon[z]ar* (F2), *[z]ero* (F3)...), d'acord amb les paraules de Badia i Margarit. Tanmateix, n'hi ha d'altres que semblen tenir realitzacions diferents segons el nivell: *proba[bbl]e* (F1), *impre[s]ió* (F4), *via[dz]e* (F5), *se[mm]ana* (F30)...

Les indicacions de pronunciació no compartides i etiquetades són 28: totes les 31 de Badia i Margarit llevat de BM1, BM9 i BM11. Són, en general, pronunciacions ortografistes no implantades en el llenguatge corrent: *o-bli-ga-to-ri-e-tat* (BM2), *co-or-di-nar* (BM3), *do[g]ma* (BM4), *a[f]ganès* (BM5)... Les indicacions de pronunciació no compartides i no etiquetades són 80, i escapen dels objectius del treball.

Confirmem la hipòtesi que Badia i Margarit assigna a N1 les prescripcions fabrianes que no s'havien implantat el 1994, quan publica la *Gramàtica de la llengua catalana*. De fet, Badia i Margarit amplia les assignacions d'N1 a realitzacions ortografistes no implantades en el llenguatge corrent, però es mostra molt prudent a etiquetar un bon nombre d'indicacions de pronunciació fabrianes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1962). *Gramàtica catalana*. Madrid: Gredos.
- (1974). *Diccionari manual castellà-català català-castellà*. Barcelona: Bibliograf-Vox.
- (1994). *Gramàtica de la llengua catalana: Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Proa.
- BERRENDONNER, Alain (1982). *L'éternel grammairien: Étude du discours normatif*. Berna: Peter Lang.
- BONET, Sebastià (2005). «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 1. Barcelona: Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 159-204.
- CABRÉ I MONNÉ, Teresa (1992-1993). «Ortografia i pronúncia als diccionaris catalans». *Llengua & Literatura*, núm. 5, p. 353-370.
- COROMINES, Joan (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- COSTA CARRERAS, Joan (2013a). «Anàlisi del discurs de la 'Gramàtica catalana' (1933), de Pompeu Fabra». [Comunicació llegida al IX Col·loqui Internacional «Problemes i mètodes d'història de la llengua» (Universitat de Girona, 25, 26 i 27 de juny de 2013)]
- (2013b). «La implantació de les propostes sintàctiques fabrianes segons Antoni M. Badia i Margarit». [Comunicació llegida al IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Universitat Rovira i Virgili, 18, 19 i 20 de novembre de 2013)]
- (2013c). *Sobre el «marc de condicions sociolingüístiques favorables» per a la implantació de la normativa lingüística*. [Manuscrit inèdit]
- FABRA, Pompeu (2008 [1918/1933]). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [Edició facsímil de la setena edició]
- GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ GILI, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel (ed.) (2000). *La*

- lingüística de Pompeu Fabra*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: Universitat Rovira i Virgili. 2 v.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1990). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana I: Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [La versió de treball és consultable a <<http://retoc.iula.upf.edu/SOLC/>>]
- JULIÀ I MUNÉ, Joan (2000). «Pompeu Fabra, “eurofonetista”». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ GIL, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel (ed.) (2000). *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. I. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: Universitat Rovira i Virgili, p. 237-256.
- MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.) (2010). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 7. Barcelona: Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma; SOLÀ, Joan (2009). «La gramàtica de Pompeu Fabra de 1918/1933». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.) (2010). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 6. Barcelona: Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 13-133.
- RICO, Albert; SOLÀ, Joan (1995). *Gramàtica i lexicografia catalanes*. València: Universitat de València.
- VILA I MORENO, F. Xavier; NOGUÉ PICH, Marina; VILA I MORENO, Ignasi (2007). *Estudis d'implantació terminològica: Una aproximació en l'àmbit dels esports*. Barcelona: Eumo: TERMCAT.

La implantació de les propostes sintàctiques fabrianes segons Antoni M. Badia i Margarit*

JOAN COSTA CARRERAS
Universitat Pompeu Fabra

1. INTRODUCCIÓ

Badia (1994, p. 11) afirma que va cercar «de fer la gramàtica que Fabra faria avui, en trobar-se rodejat de condicionaments teòrics i sociolingüístics ben diferents dels que ell mateix hagué de tenir en compte». Pel que fa a la distribució sociolingüística, més concretament estilística o «diastràtica» (en paraules de l'autor), dels fenòmens lingüístics, Badia (1994, p. 43 i 72) explica que hi distingirà tres «registres o nivells d'expressió [...]»: N1 vol dir “nivell elevat”; N2, “llenguatge corrent, llengua habitual”, i N3, “parlar col·loquial”. I afegeix «que un asterisc (*) precedeix les formes agramaticals o incorrectes [...]».

De les nombrosíssimes variants¹ sintàctiques marcades «diastràticament» per ell, n'hem identificat 66 que Fabra (1933) ja tracta. La nostra comunicació exposa les coincidències i les diferències entre les classificacions de Fabra (1933) i les de Badia (1994).

* Agraïxo al meu incansable col·lega David Paloma, amb qui duem a terme una anàlisi de l'última gramàtica d'Antoni M. Badia, les seves agudes observacions, sense les quals aquest text estaria encara més mancat del que ho està.

1. Seguint la tradició variacionista, parlem de *variables* i *variants*, en el sentit exemplificat a continuació: una variable pot ser, p. ex., *adverbi de lloc dític de 1a i 2a persones*, la qual presenta les variants *ací/aquí*.

2. VARIABLES CLASSIFICADES «DIASTRÀTICAMENT» PER BADIA (1994) I TRACTADES PER FABRA (1933)²

El resum quantitatiu és el que es mostra en el quadre següent:³

<i>Variants amb alguna remarca de Fabra (1933)</i>	16
Variants marcades com a arcaïsmes per Fabra i classificades per Badia com a N1	8
Variants marcades com a «tolerables» per Fabra	5
Variants marcades com a «tolerables» per Fabra i classificades per Badia com a N1	3
Variants marcades com a «tolerables» per Fabra i classificades per Badia com a N2 i N3	1
Variants marcades com a «tolerables» per Fabra i classificades per Badia com a *N3 (incorrectes)	1
Variants marcades com a orals per Fabra i classificades per Badia com a *N2 i *N3 (incorrectes)	1
Variants marcades com a «dialectals» per Fabra i classificades per Badia com a N1 i N2	1
Variants marcades com a no ambigües per Fabra i classificades per Badia com a N1	1

2.1. Variants marcades com a arcaïsmes per Fabra i classificades per Badia com a NI⁴

2.1.1. Adscripció d'una variant a l'N1 sense adscriure explícitament l'altra o les altres als altres nivells

2.1.1.1. ADVERBI DE LLOC DÍCTIC DE 1A I 2A PERSONES

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
P. 100: « <u>Antigament</u> , en l'estil epistolar, hom emprava <i>ací</i> per a denotar la localitat on era el qui escrivia la lletra, i <i>aquí</i> per a designar la localitat on era aquell a qui aquesta anava adreçada [...]. Convindria sens dubte de restablir, en l'estil epistolar, aquesta distinció	P. 147-148 (i 702 i s.): «el diccionari fa sinònims <i>ací</i> i <i>aquí</i> (per més que el primer, que a Ca és exclusivament del N1, és l'únic emprat a Va a tots els nivells d'expressió). [...] <i>aquí</i> (i N1 <i>ací</i>) [...] »f) [...]. No cal dir que, en l'estat actual de la

2. Havíem començat a mirar també la informació de Fabra (1932), però, per raons de temps, vam abandonar aquesta tasca de seguida.

3. Les variants sense cap remarca de Fabra (1933) classificades per Badia de maneres diferents són 50.

4. Subratllem en les citacions els mots que ens permeten identificar les classificacions.

entre *aquest* i *ací* d'un costat i *aqueix* i *aquí* de l'altre.»

llengua, aquest tractament s'ha de reservar per als nivells més elevats (N1). Tanmateix, potser no s'hauria d'excloure, amb vista a un futur més o menys remot, un retorn general a la triple gradació locativa de la llengua medieval [...]. Així s'havia manifestat el mateix Fabra [...]. En tot cas, escriptors i docents hi haurien de convenir, i els parlants, correspondre-hi.»

2.1.1.2. POSSESSIU AMB POSSESSOR PLURAL

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
P. 57: «El possessiu <u>arcaic</u> <i>llur</i> es pot usar en lloc de <i>seu</i> [...]».	<i>llur</i> : N1 (p. 450, 503). «article + <i>seu</i> »: sense adscriure.

2.1.1.3. PREPOSICIÓ LOCATIVA /SOTA/

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
P. 124: « <i>Sots</i> és una forma <u>arcaica</u> i de cap manera preferible a <i>sota</i> . És, però, perfectament admissible formant part de certes locucions prepositives [...] i com a prefix [...]».	«[...] forma arcaica <i>sots</i> [...] 114.4»: N1 [i p. 241]. «Prep. <i>sota</i> »: sense adscriure.

2.1.1.4. «RELACIÓ NO PRECISAMENT CONJUNTIVA»

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
P. 63, § 66.II: «[...] s'ha usat molt, modernament, la combinació <u>arcaica</u> <i>ço que</i> , que avui és més aviat evitada.» P. 129, VI: «La coordinació entre dues proposicions (o membres de proposició) es fa sovint incloent en la segona un mot demostratiu (l'adverbi <i>així</i> , el neutre <i>això</i>) o	<i>la qual cosa, ço que</i> : N1 (p. 319). <i>així, per això, això, cosa que</i> [«d'ús universal»]: sense adscriure. Relatiu neutre (p. 368) <i>la qual cosa</i> : N1 («aquesta solució (al capdavant, la correcta) ⁵ és sistemàticament absent del llenguatge parlat (on es fan servir

5. És a dir que N1 = correcte?

<p>relatiu (el neutre <i>la qual cosa</i>) representatiu de la primera [...]». Sense distinció estilística.</p>	<p>expressions forasteres, com <i>*lo qual</i> o <i>*lo que</i> [...]»); p. 375: «[11]b [...] N2, N3 <i>per lo qual es refredà</i>)».⁶</p> <p><i>i...</i> pronom feble: sense adscripció (p. 369: «la més usada en la llengua col·loquial (i àdhuc en la parlada per persones cultes) [...]»).</p> <p>Però:</p> <p>Nexe causal:</p> <p><i>d'ací que</i>: N1⁷ / <i>per això</i> / <i>per aquest motiu</i>: N2, N3.</p> <p>P. 170: «en els casos en què les locucions N1 <i>d'ací que</i>, N2, N3 <i>per això</i> i N2, N3 <i>per aquest motiu</i> tenen idèntic significat, és obvi que podem valer-nos de qualsevol d'elles per a expressar el mateix fet.»</p>
---	---

2.1.1.5. PREPOSICIÓ /SENSE/

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
<p>P. 124: Esmenta <i>sens</i> «avui <i>antiquada</i> [...] que trobem encara usada en la locució adverbial <i>sens dubte</i> [...]»</p>	<p>P. 205 [i 236]: «Prep. <i>sense</i>»: sense adscriure a cap nivell, però després diu que «A l'altre extrem del ventall, existeix la forma N1 <i>sens</i> [...]»</p>

2.1.2. Adscripció d'una variant a l'N1 adscrivint l'altra o les altres a l'N2

2.1.2.1. RELATIU ÀTON SUBJECTE (p. 365-366)

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
<p>P. 59-60: «El català <i>antic</i> posseïa un <i>qui</i> feble [...] semblava representar un guany considerable per a la llengua; però avui, havent-se demostrat que el que la llengua podria guanyar amb el restabliment del <i>qui</i> feble no compensaria els danys que aquesta</p>	<p><i>qui</i>: N1 («[...] si se sent arcaica i és reservada a un tipus de llengua molt recercat, no deixa de tenir l'avantatge d'aclarir el significat en casos que [...] la frase podria crear ambigüitat. [...] el relatiu àton <i>qui</i> no és aprofitat i la major part dels registres</p>

6. Sense asterisc.

7. És N1 per la locució com a tal, per l'adverbi ací (v. «Adverbi de lloc dític de 1a i 2a persones»), o per totes dues coses? A quin nivell pertanyeria *d'aquí que*?

en sofriria [...], la quasi totalitat dels escriptors [...] hi han anat renunciant [...]. Ara, convé notar que, àdhuc entre els qui ja no accepten el *qui feble arcaic*, és encara bastant freqüent, en les oracions [...] explicatives, d'emfasitzar el relatiu en funció de subjecte [...]: *En Pere Bosch, QUI és el capità de l'equip [...]*»

idiomàtics l'ignoren»).
que: N2.

2.1.3. Adscripció de 3 variants a l'N1, adscrivint-ne 2 més a l'N2 i N3 amb asterisc (*) i una altra a N2 i N3

2.1.3.1. PREPOSICIÓ ADDITIVA

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
<p>P. 124: «<i>ultra</i>, <i>arcaica</i>, recentment reintroduïda en la llengua escrita per substituir la locució <i>ademés de</i> (traducció servil del <i>además de</i> castellà).»</p>	<p>Preposició <i>ultra</i>: N1 (p. 205, 424); p. 236: «[...] cap dels altres possibles substituïts de <i>ultra</i> (com N1 <i>de més de</i>, N1 <i>en addició a</i>, etc.) no s'escapa d'una forta connotació de forma culta.»</p> <p>Preposició <i>ademés</i> «(castellanisme)»: «incorrecta» [*N3?].</p> <p>«locució <i>a més de</i>»: «<i>cal promouvoir[-la]</i>», contra aquesta «no sembla que hi hagi res a dir»; és «la preposició que defensem». N2?</p> <p>«La prep. <i>sobre</i>»: N2?</p> <p>Però:</p> <p>Preposició «additiva» (GCC)</p> <p>Preposició <i>ultra</i>: N1 (p. 205).</p> <p>Locució prepositiva «<i>a més de</i> (cf 115.1)»: N2, N3.</p>

2.1.4. Adscripció d'una variant o més a l'N1 i l'altra a l'N3 (indirectament)

2.1.4.1. NEXE CAUSAL

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
<p>P. 133, § 135: «<u>l'arcaica</u> <i>per tal com</i>».</p> <p>P. 134, § 136: «Una altra conjunció causal del català antic, <i>car</i>, és avui correntment usada en la llengua literària».</p> <p>P. 130, § 131.γ: «<i>Que</i> en les proposicions circumstancials: [...] <i>Cuitem, QUE si vénen ens faran quedar</i>», sense distinció estilística.</p>	<p><i>car / per tal com</i>: N1 («d'estil literari»); p. 390.</p> <p><i>que</i>: sense adscripció («del parlar colloquial [...] [7] <i>aguanta, que la corda es trencarà</i>»); p. 390.</p>

2.2. Variants marcades com a «tolerables» per Fabra

2.2.1. Variants marcades com a «tolerables» per Fabra i classificades per Badia com a N1

2.2.1.1. ADSCRIPCIÓ D'UNA VARIANT A L'N1 SENSE ADSCRIURE EXPLÍCITAMENT L'ALTRA O LES ALTRES ALS ALTRES NIVELLS

2.2.1.1.1. Introducció del complement directe pronom

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
<p>P. 113, § 112.III: «<u>tolerable</u>», sense distinció estilística.</p> <p>Però, si la preposició hi és «tolerable» deu ser perquè l'altra variant és la preferible o, si més no, normal.</p>	<p>Introducció sense <i>a</i>: N1 [p. 208].</p> <p>P. 115: «se sol admetre la preposició <i>a</i> davant el complement directe quan aquest és un pronom de la mena de <i>tothom</i>, <i>tots</i>, etc. o el relatiu <i>el qual</i> [...], per més que sempre és preferible d'ometre-la (això no obstant, el sentiment que la manca de preposició violenta les maneres més espontànies de la llengua és pràcticament universal):</p> <p>»[11]a N1: <i>hi he saludat tothom</i>» [i p. 208].</p> <p>Introducció del complement directe pronom indefinit <i>tots</i>:</p> <p>«[12]a N1 <i>els han aprovats tots</i>.»⁸</p> <p>Introducció del complement directe pronom relatiu <i>el qual</i>:</p> <p>«[13]a N1 <i>vaig veure-hi el teu amic, el qual volien presentar com a candidat</i>.»⁹</p>

8. Notem la concordança del participi passat: també N1?

9. Per tractar amb detall aquest tema, remet al § 113.1.II, p. 207.

2.2.2. Variants marcades com a «tolerables» per Fabra i classificades per Badia com a N2 i N3

2.2.2.1. ADSCRIPCIÓ D'UNA VARIANT EXCLUSIVAMENT A L'N1 I D'UNA ALTRA O ALTRES ALHORA A L'N2 I L'N3

2.2.2.1.1. *Introducció del verb d'una oració negativa precedit d'un dels mots cap, ningú, res, enlloc, mai o gens*

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
<p>P. 105 i s.: sense distinció estilística. «<u>inadmissible</u>» l'omissió quan els mots tenen valor positiu però la frase és negativa: <i>Si mai (no) véns</i>. En els altres casos, <u>tolerable</u> si no hi ha «equivoc».</p>	<p>Introducció amb <i>no</i>: N1. P. 175: «[11]a N1 cap protesta no ens ha arribat.» Introducció sense <i>no</i>: N2, N3 [p. 252, ex. 14b i 18b: N2]. «[11]b N2, N3 cap protesta ens ha arribat.» P. 176: «Tal com són formulats els exs. [...], potser les solucions de N1 que costen més d'acceptar a l'oïda popular són les [12]a [ningú no s'ho creia] i [16]a [gens no en queda]; potser la més necessària és la [13]a [res no m'espanta] (per la duplicitat <i>res / no res</i>, 112.2), etc. Però deixem-nos d'estimacions difícils de provar [...]. No ignoro que costa molt de remar contra corrent, però seria bo que escriptors, docents i altres professionals de la llengua no abandonessin la construcció més genuïna (sol.a.). Sens dubte aquesta seria la via més segura per a salvar els usos no negatius de les sis paraules [...], les quals no deixen de ser una singularitat de la llengua catalana [...]» P. 177: diu el mateix de <i>tampoc, en absolut i en ma vida</i>. P. 251: «[10]a N1 presentaran un balanç no gens favorable.» «[10]a N1 presentaran un balanç no gens favorable [...] modalitat més corrent [...]» «[11]a Déu creà el món de no res.» «modalitat més corrent [...] [11]b N2 Déu creà el món de res [...]» Però: «[12]a N1 no res em posa malalt [...]» »[13]a N1 res no em posa malalt. »[...] [12]c N2 qualsevol cosa, la més petita cosa (o quelcom així) em posa malalt. »[13]c N2 no em posa malalt res.»</p>

2.2.3. Variants marcades com a «tolerables» per Fabra i classificades per Badia com a *N3 (incorrectes)

2.2.3.1. ADSCRIPCIÓ D'UNA VARIANT A L'N1 ADSCRIVINT EXPLÍCITAMENT L'ALTRA O LES ALTRES A L'N3 PERÒ AMB ASTERISC (*)

2.2.3.1.1. Relatiu complement del nom

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
P. 62: «Aquestes construccions [“és una fusta que se'n fan mobles”] no són en tot cas tolerables sinó en l'estil <u>col·loquial</u> .»	«Preposició + article + <i>qual</i> »: N1 / <i>que</i> + represa pronominal: *N3 (i p. 370). P. 166: «[4]a N1 són casos dels quals no saps què dir. »[4]b *N3 són casos que no saps què dir-ne. »[...] L'oració [4]a és gramaticalment correcta. Però la veritat és que pertany al N1 i només sol aparèixer escrita. La [4]b és la manera d'expressar-la en el llenguatge col·loquial». ¹⁰

2.3. Variants marcades com a orals per Fabra i classificades per Badia com a *N2 i *N3 (incorrectes)

2.3.1. Adscripció d'una variant a l'N2 (oral) i l'N3, amb asterisc (*), i l'altra a cap nivell

2.3.1.1. PRONOMS: COMBINACIÓ DE 3A PERS. MASC. SING. CD + 3A PERS. SING. CI/LOCATIU (p. 488-489)

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
P. 52: «El llenguatge parlat confonent [...]» P. 55: «El llenguatge parlat (Barcelona) usa <i>n'hi</i> [...] és <u>preferible</u> <i>li'n</i> [...]»	Forma * <i>li</i> de la llengua parlada: *N2 (oral), *N3. <i>l'hi</i> : sense adscriure.

10. Dóna després els exemples *és una fusta que se'n fan mobles, l'alumne que li han donat el premi i la torratxa que la (seva) teulada brilla al sol*, que diria que són de Fabra (1933).

<p>Pronoms: combinació de 3a pers. fem. sing. CD + 3S CI/locatiu (p. 488-489): Forma *<i>li</i> de la llengua parlada: *N2 (oral), *N3. <i>la hi</i>: sense adscriure.</p> <p>Pronoms: combinació de 3a pers. sing. CI + neutre CD (p. 488-489): Forma *<i>li</i> de la llengua parlada: *N2 (oral), *N3 <i>li ho</i>: sense adscriure.</p> <p>Pronoms: combinació de 3a pers. sing. CI + locatiu (p. 488-489): Forma *<i>li</i> de la llengua parlada: *N2 (oral), *N3. <i>li hi</i>: sense adscriure.</p> <p>Pronoms: combinació de 3a pers. sing. CI + partitiu (p. 492): Forma *<i>ni</i> de la llengua parlada: *N2 (oral), *N3. <i>li'n</i>: sense adscriure.</p>

2.4. Variants marcades com a «dialectals» per Fabra i classificades per Badia com a N1 i N2

2.4.1. Adscripció d'una variant exclusivament a l'N1, d'una segona alhora a l'N1 i a l'N2, d'una tercera alhora a l'N2 i a l'N3 (però amb asterisc) i sense adscriure una quarta

2.4.1.1. PRONOMS INDEFINITS (p. 531, 538)

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
<p>P. 68: «<i>alguna cosa</i> (o <i>qualque cosa</i>)»: sense distinció estilística. «el pronom <u>dialectal</u> <i>quelcom</i>.»</p>	<p><i>qualque cosa</i>: N1 («però d'ús corrent a Ba»).</p> <p><i>quelcom</i>: N1, N2.</p> <p><i>alguna cosa</i>: sense adscriure.</p> <p>*<i>algo</i>: N2, N3.</p>

2.5. Variants marcades com a no ambigües per Fabra i classificades per Badia com a N1

2.5.1. Adscripció d'una variant a tots els nivells, adscripció d'una segona a l'N1 i adscripció d'una tercera alhora a l'N2 i l'N3

2.5.1.1. RELATIU DARRERE PREPOSICIÓ (p. 366-367)

<i>Fabra (1933)</i>	<i>Badia (1994)</i>
<p>P. 60: <i>qual</i>, «Darrera de la major part de les preposicions hom empra <i>el qual</i> de preferència als relatius simples <i>què</i> i <i>qui</i>. »Un cas en què convé especialment de recórrer a <i>el qual</i> és quan l'ús del relatiu simple ocasionaria un equívoc [...]».</p> <p>P. 61: «Tot <i>el que</i> [...] substituïble per <i>el qual</i> [...] és incorrecte [...]» Sense distinció estilística.</p>	<p>«Relatiu tònic»: sense adscripció («<i>amb/sobre/de</i>»); «generals i les més recomanables en qualsevol nivell».</p> <p>«Relatiu compost»: N1 («apareix en un registre més elevat»; «sorpren de sentir-les en la comunicació oral ordinària». P. 367: «[...] donen una pesantor a la frase que no tenen els relatius monosíl·labs [...] explicariem la prevenció que se sent en català modern [...]». En canvi, les formes compostes són les més adequades quan el relatiu queda lluny del seu antecedent [...]. P. 368-369: «poc acceptats en la llengua corrent, que els té per impopulars i afectats; aquesta reacció [...] té precedents remots. [...] la llengua més formal (escrita o oral) [l']empra [...] per més que qui se'n val tingui sovint la sensació que es produeix d'una manera forçada, però 2) la llengua més espontània el rebutja instintivament [...]» (i p. 379).</p> <p>«preposició + article + <i>que</i>»: N2 («més freqüents en el llenguatge corrent [...] en principi posades en entredit per la normativa gramatical. [...] la construcció coincideix, per la forma, amb la del relatiu àton <i>que</i> quan l'antecedent [...] deixa sobreentès el substantiu [...]. Per al parlant sense preparació lingüística especial, no hi ha gaire diferència [...]. La impròpia ha estat adoptada per analogia partint de la genuïna (sense negar que hi hagi contribuït el paralelisme amb les solucions castellanés). Atesa l'extensió social d'aquesta construcció, que no és d'avui i és prou documentada per</p>

escrit, jo no m'atreviria a proscriure-la del llenguatge corrent, si bé no l'admetria en els nivells de la llengua més correcta. [...] només tolerables en els N2 i N3 i no poden ésser considerades pròpies de la llengua correcta.»¹¹ (p. 366-367.)

3. VARIANTS SENSE CAP REMARCA DE FABRA (1933) CLASSIFICADES PER BADIA DE MANERES DIFERENTS: 50

3.1. Adscripció d'una variant a l'N1 sense adscriure explícitament l'altra o les altres als altres nivells (17)

1. Absència de complement agent.
2. Absència de complement agent amb verbs reflexius.
3. Conjuncions temporals de correlació (p. 320).
4. Correlacions alternatives distributives (p. 342).
5. Element introduït per la preposició *sense*.
6. Evitació de la «successió cacofònica» **que que*.
7. Introducció de l'infinitiu complement directe de verbs com *oferir*.
8. Introducció de l'infinitiu subjecte.
9. Nexes adversatius.
10. Nexes concessius.
11. Preposició d'acord o conformitat (*segons / segons que*).
12. Preposició de direcció /fins/ seguida d'adverbi locatiu.
13. Temps verbal en la pròtesi condicional hipotètica.
14. Adjectius indefinits (p. 529): *mant/qualque/qualsevulla* vs. *molt/algun/qualsevol*.
15. Correlacions alternatives distributives (p. 342-343): *l'un(a)... l'altre(a)..., que... que... que...*
16. Locució prepositiva que introdueix «un sintagma anteposat amb el valor de tema informatiu» (Sancho Cremades, 2002, p. 1714): *Tocant a*.
17. Preposició modal: *mitjançant*.

11. Segons això, l'N2 no forma part de la «llengua correcta»?

3.2. Adscripció d'una variant exclusivament a l'N1 i d'una altra o altres alhora a l'N2 i l'N3 (10)

1. Nexe causal.
2. Introducció d'un complement locatiu amb una preposició sola o amb una locució prepositiva: *darrere* vs. *darrere de*.
3. Introducció de l'adverbi de lloc *fora*: *fora* vs. *a fora*.
4. Preposició de direcció (GCC): *devers/envers/vers* vs. *de cara a / amb / cap a / etc.*
5. Temps verbal d'una oració no negativa introduïda per un verb de temor.
6. Adjectius indefinits (p. 530): *ambdós/sengles/altri* vs. *tots dos / respectius / (un) altre*.
7. Adverbis en *-ment*: abreujament o no (p. 698-699).
8. Concordança o no entre el participi passat i el CD anteposat (p. 684-686).
9. Infinitiu complement de règim: introducció amb preposició (p. 672): *amb en* vs. *amb a*.
10. Temps verbals en les relatives adjectives (p. 653).

3.3. Adscripció d'una variant a l'N1 i d'una segona «a tots els nivells» (3)

1. Conjuncions i locucions conjuntives causals (p. 324): *com sigui que, vist que, atès que, per tal com, puix (que)* (N1) vs. *perquè* («en qualsevol nivell i en qualsevol situació»), *que* («en textos tradicionals [...] i no manca en escrits literaris»).
2. Conjuncions i locucions conjuntives condicionals (p. 325): *posat que, sols que, amb que, mentre que* (N1) vs. *només que*.
3. Conjuncions i locucions conjuntives concessives (p. 326, 397): *malgrat que, bé que, si bé, per bé que* (N1) vs. *encara que, per més que*.

3.4. Adscripció d'una variant a l'N1 adscrivint explícitament l'altra o les altres als altres dos nivells però amb asterisc (*) a l'N3 (2)

1. Introducció d'una subordinada amb conjunció [I p. 243-244 amb *des que* i *d'ençà que*; i p. 355].
2. «Locucions continuatives afirmatives d'intensificació i d'afegiment» (p. 317): *i encara* vs. *i fins i tot / i a més, i de més a més* vs. **i hasta *i además* vs. *i àdhuc / i més, i demés, i endemés / i així mateix, no res menys*.

3.5. Adscripció d'una variant a l'N1 adscrivint l'altra o les altres a l'N2 (2)

1. Relativa substantiva referida a coses (p. 362 i 372):¹² *allò que* vs. *el que*.
2. Relativa substantiva referida a persones (p. 361): «article definit / demostratiu / *tothom + qui*» vs. «article definit / demostratiu / *tothom + que*».

3.6. Adscripció d'una variant a l'N1 adscrivint-ne explícitament una altra o unes altres a l'N2 i una tercera o terceres a l'N3 (2)

1. Nexes adversatius (p. 246): *salvant* vs. *llevat de*; *tret de*; *excepte* vs. *menys*.
2. Nexes relatius (p. 358): «(preposició +) article + *qual* + nom» vs. *Que* / «(preposició +) article + *qual*» vs. «*que* + represa pronominal» «(preposició +) article + *que*».

3.7. Adscripció d'una variant a l'N1 adscrivint explícitament una altra o unes altres a l'N2 (però amb asterisc (*)) i una tercera o terceres a l'N3 (1)

1. Nexes relatius (p. 358): «(preposició +) article + *qual* + nom» vs. «*quin/qual* + nom» / (*N2) / vs. / «*que* + represa / pronominal» / «(preposició +) article + *que*».

3.8. Adscripció d'una variant a l'N1 i a l'N2 (escrit) adscrivint l'altra o les altres a l'N2 (oral) i l'N3 (1)

1. Preposició concessiva: *malgrat* vs. *malgrat de* / *a malgrat de* / *no obstant* vs. *a pesar de* (cf. § 115.1).

3.9. Adscripció d'unes variants exclusivament a l'N1, d'una segona alhora a l'N1 i l'N2, i una tercera alhora a l'N2 i l'N3 (però amb asterisc) (1)

1. Relativa substantiva referida a coses (p. 362; i p. 452 i s.): «article neutre + *que*» (N1, N2) vs. *allò que*, *ço que* (N1) vs. *lo que* (N2, *N3).

12. V. l'apartat 2.1.1.4 d'aquest treball, «Relació no precisament conjuntiva».

3.10. Adscripció d'una variant a l'N1 adscrivint implícitament l'altra o les altres a l'N2 (1)

1. Introducció del verb d'una oració no negativa introduïda pel nexce temporal *abans que*: amb *no* vs. sense *no*.

3.11. Adscripció d'una variant explícitament a l'N1 i implícitament a l'N2 (escrit?) i adscrivint implícitament l'altra o les altres a l'N2 (oral?) i a l'N3 (però amb asterisc (*)) (1)

1. Complement indirecte plural (p. 471-472): *los/els/'ls* vs. *elzi*.

3.12. Adscripció d'una variant a l'N2 (oral) i l'N3, amb asterisc (*), i l'altra a cap nivell (1)

1. Complement indirecte plural (p. 471-472).

3.13. Adscripció d'una variant a l'N1 i una altra altra a l'N2 i l'N3, amb asterisc (*) (2)

1. Pronoms: combinació de 3a pers. CI + 3 CD / neutre / partitiu (p. 489): **elzi* de la llengua parlada (*N2, *N3) vs. *els* + *el/la/els/les/ho/en*.

2. Relatiu neutre.

3.14. Adscripció d'una variant explícitament a l'N1 i implícitament a l'N2 (escrit?) i adscrivint implícitament l'altra o les altres a l'N2 (oral?) i a l'N3 (1)

1. Introducció de l'«infinitiu temporal»: amb la preposició *a* seguida de l'article *el* (N2 (oral) i N3) vs. amb la preposició *en* (N1 [i N2?]).

3.15. Adscripció d'una variant a l'N3 sense adscriure explícitament l'altra o les altres als altres nivells (1)

1. Preposició de direcció /fins/ seguida d'expressió temporal: *fins a*, N3.

3.16. Adscripció d'una variant a l'N3, amb asterisc (*), adscrivint una altra variant a l'N1 i sense adscriure explícitament una tercera a l'N2 (1)

1. Conjuncions temporals de terminis (p. 321; i 377): *des que / després que* (N1) vs. *des de que, des de què // després de que, després de què* (*N3); *d'ençà que* vs. «*després de + infinitiu*».

3.17. Adscripció d'una variant a l'N1 i l'N2, i una altra a l'N3, amb asterisc (*) (1)

1. Conjuncions de terminis (p. 321): *abans que* vs. *abans de que, abans de què*.

3.18. Adscripció d'una variant a l'N1 i a l'N2, una segona a l'N1 i una tercera «a tots els nivells» (1)

1. Conjuncions i locucions conjuntives finals (p. 323): *a fi que* (N1, N2. Ep! P. 387 (§ 146.1): «N1 a fi que») vs. *per tal que* (N1) vs. *perquè* (a tots els nivells).

3.19. Adscripció de dues variants a l'N1 sense adscriure l'altra o les altres explícitament a cap nivell (1)

1. Adjectiu indefinit (p. 535): *altre* posposat vs. *diferent*.
2. Correlacions alternatives distributives (p. 342): *adés... adés; ara... adés* vs. *ara... ara*.

4. CONCLUSIONS

La nostra experiència en la consulta de Badia (1994) ens feia pensar que es podia considerar que moltes de les variants classificades com a N1 per ell eren proposades de Fabra (1933) que Badia creu que no han arrelat en l'N2, la «llengua habitual, corrent» i, per tant, han quedat relegades a l'N1. Per comprovar-ho, David Paloma (en la part de fonètica) i jo (en la part de sintaxi) hem començat la classificació d'aquestes variants, cosa que no ha estat gens fàcil —com es pot veure en les descripcions que ens hem vist obligats a utilitzar. Només pel que fa a sintaxi, hem identificat 66 variants considerades N1 que ja havien estat tractades

per Fabra. D'aquestes, en només 16 casos Fabra fa alguna observació sobre la seva vigència o distribució estilística. Destaquen els 8 casos que Fabra qualifica d'arcaïsmes: és sabut que Fabra proposava les formes antigues per enriquir les possibilitats expressives de la llengua o substituir algun castellanisme. No és agosarat afirmar que, en canvi, l'N1 de Badia és la constatació que aquestes variants tan sols han arrelat en el «nivell elevat». Pel que fa a les altres 8 variants, destaca el fet que Fabra (1933) consideri «tolerable en l'estil col·loquial» construccions com «És una fusta que se'n fan mobles», que Badia (1994, p. 370) considera *N3: és a dir, col·loquial però «incorrecta», fora de la normativa.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1994). *Gramàtica de la llengua catalana: Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Proa. (Biblioteca Universitària; 22)
- FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- (1933). *Gramàtica catalana*. 2a reimpr. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1995. (Biblioteca Filològica; XII). [1a reimpr.: Aqua, 1981 (Biblioteca Vidal de Besalú; 1)] Disponible en línia a: <<http://publicacions.iec.cat>>.
- GCC = SOLÀ, Joan [et al.] (dir.) (2002). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries.
- SANCHO CREMADES, Pelegrí (2002). «La preposició i el sintagma preposicional». A: SOLÀ, Joan [et al.] (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, p. 1689-1796.

L'ensenyament de la llengua a l'exterior des de l'estàndard occidental. Dificultats i contradiccions

ANNABEL GRÀCIA I DAMAS
Universitat de Girona

A casa meua o a casa teua? Al marge d'una de les primeres interpretacions que aquesta expressió pot suscitar, la qüestió morfològica i sociolingüística que se'n desprèn i que pot ésser resolta ràpidament per qualsevol de nosaltres requereix força més temps en una aula universitària en què l'alumnat té poques nocions de llengua catalana.

I és que aquest és el títol de la unitat 4 del material didàctic *Veus 1*, que molts docents de català com a llengua estrangera fem servir a les nostres classes. En realitat, però, el títol original és *A casa meua o a casa teua?* I és clar, quan hom pronuncia *meua* i *teua* en lloc de *meva* i *teva* es disparen les primeres alarmes. De seguida, el docent, amb ferma convicció, explica: «Es tracta d'una qüestió dialectal; cal tindre en compte...». «Ep! ¿Tindre?, ¿Está usted segura?» —interromp un alumne agosarat que confessa escoltar habitualment l'emissora RAC1. «Aturem-nos un moment, que el semàfor es troba en roig, que deia sovint el meu padrí.» «¿Roig?», «¿padrí?...» I el que podria haver quedat perfectament aclarit en uns segons es converteix en una lliçó de dialectologia i sociolingüística, fet que suposa una desviació excessiva dels continguts de la sessió.

Així ocorre a la Universitat de Granada (UGR), la primera d'ençà de la Guerra amb docència en llengua i literatura catalanes a l'Estat espanyol fora de terres catalanoparlants. Tal vegada les particulars circumstàncies històriques del català a la ciutat de l'Alhambra fan que s'hi mantingui viu l'interès.¹ Però segur que no és l'única universitat en què tenen lloc situacions com la descrita.

1. Actualment, és l'única universitat andalusa en què s'imparteixen classes de català i, a més, constitueix l'únic centre andalús homologat per examinar per al certificat internacional en la nostra llengua. Per tot plegat, i si tenim en compte que ha comptat any rere any amb nombrosos alumnes interessats en la llengua, la literatura i la cultura catalanes, no haurien d'estranyar les contínues interrupcions a l'aula en forma de peticions d'explicacions lingüístiques o sociolingüístiques.

Quan Pompeu Fabra va codificar la llengua, probablement hom no pensava en la possibilitat d'exportar l'ensenyament del català. Calia prioritzar la fixació d'una normativa que contribuís a la normalitat de la llengua. I no serà fins fa relativament poc que un organisme públic s'encoratjarà a dur a terme aquesta tasca. En aquest sentit, és indubtable la labor de l'Institut Ramon Llull (IRL), que té com a finalitat la projecció i promoció internacional de la llengua i la cultura catalanes mitjançant convenis amb universitats d'arreu del món.

M'agradaria que ens aturéssim un moment a reflexionar en la responsabilitat concedida als docents en qui es materialitza aquesta tasca, altrament anomenats *lectors*. Com qualsevol professional de l'àrea, s'encarreguen de transmetre els seus coneixements per tal que els aprenents puguin adquirir les habilitats mínimes necessàries de cada nivell lingüístic, tal com vénen determinades pel *Marc europeu comú de referència per a les llengües*. Ara bé, tenen una responsabilitat afegida a la resta de docents que exerceixen al territori d'on és pròpia aquesta llengua. I és que, normalment, la vivor d'una llengua estrangera només roman a través de la figura del lector, atès que no l'empra només com a objecte d'estudi, sinó també com a instrument per a la docència. Però òbviament no hi ha una immersió lingüística i, en conseqüència, la figura del docent no esdevé un model, sinó *el* model a seguir.

En aquest punt és que faig la reflexió següent. Malgrat ser conscient de la *permissivitat*, minsa però, que se m'atorga a l'hora d'expressar-me oralment com a parlant nord-occidental, la meua experiència a la UGR ha evidenciat una sèrie de dificultats i contradiccions amb què poden trobar-se altres companys. Encara massa llicències en l'oralitat no troben un reflex en l'escriptura. Així, de què ens serveix pronunciar «meua», si en els manuals trobarem únicament el possessiu «meva»? Resulta paradoxal. Hi ha diversos factors que ens han dut a aquesta estranya situació, el més rellevant dels quals és, al meu parer, l'oblit del nord-occidental.

Els darrers anys força lingüistes s'han encarregat de denunciar reiteradament la no-presència de la varietat nord-occidental en els diversos àmbits d'actuació formal, tals com Solís (2001) o Teixidó (2000). I és ben cert, com constata Antoni Ferrando (1991), que de la codificació fabriana del català a l'aparició de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* (PEOC) es va produir un avenç: el reconeixement del nord-occidental com una de les grans modalitats dialectals de la llengua catalana.

Mestre Fabra, tothora preocupat per preservar la unitat nacional, s'havia encarregat de construir una llengua polimòrfica muntada sobre el que ell considerava els tres grans dialectes: valencià, català i mallorquí. Era la por del procés sociolingüístic de dialectalització en via de fragmentació el que l'hi va moure. I certament aquesta era una qüestió fonamental a què calia fer front.

Anys després, el nord-occidental treia el cap en una nova normativa fonètica (1990) i morfològica (1992), promoguda per l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), que no passaria de *proposta*. Malgrat tot, això no seria suficient perquè un dels dialectes constitutius de la llengua —no ho perdem de vista— tingués més presència als mitjans de comunicació. De fet, durant dècades els responsables de Televisió de Catalunya han considerat que l'estàndard va indissolublement unit a la varietat oriental del Principat. I tots sabem la forta influència que els mitjans tenen en una societat, ja que esdevenen el principal agent de difusió de models lingüístics. Tant és així que a voltes hem pogut constatar algun periodista de Ponent esforçant-se per articular vocals neutres, amb poc encert, creant una mena de *lleidarceloní*, un poti-poti dialectal que l'únic que ha aconseguit és crear rebuig pels parlants d'un i altre dialecte.

De tots els trets fonètics i morfològics nord-occidentals no considerats per l'IEC com a formes corresponents a la varietat estàndard, n'hi ha uns quants que han estat reclamats contínuament, sobretot per Creus, Romero i Julià. Alguns, efectivament, grinyolen per diversos motius, però sobretot per la dificultat que li pot suposar a un parlant nord-occidental emetre una pronúncia alternativa. És el cas de la realització /ɛ/ de la *-a* desinencial d'adjectius i substantius, com *cuina*, la qual cosa em recorda una anècdota que evidencia que una parla central en una zona perifèrica està acceptada, però a la inversa pot arribar a fer riure, fet que ja havien denunciat Navarro i Rull (2000). Es tracta d'una situació que crec que requereix com a mínim una reflexió, motiu pel qual l'explico tot seguit. En un centre de secundària d'Esplugues de Llobregat, una companya de carrera exercia la feixuga tasca de professora de *preadolescents* lluny de casa seua. El primer dia de curs, amb el neguit que això suposa, procedia a la seua presentació amb posat ferm: «Bon dia. El meu nom és Anna i seré la vostra professora de català». Les rialles esclataven una i altra vegada que es presentava en grups diferents. «*Anne, Anne*», la cridaven els alumnes. És clar que els nens són nens, però algú hauria d'explicar als marrecs d'aquestes i altres àrees geogràfiques que el que ells pronuncien com a /ə/ en altres territoris es pronuncia com a /ɛ/ i no com a /e/. Potser així podrien emetre el nom d'aquesta i altres professores (Sònia, Eva, Laura, etc.) en la seua varietat dialectal. Estic convençuda que si una docent de parla central s'hagués presentat com a Anna en un centre de Balaguer, posem per cas, ningú no hauria fet cap comentari, per tal com aquest fonema vocàlic és reconegut dins el sistema fonològic català encara que els xiquets de Balaguer no l'emetin.

La dissociació d'educació lingüística i sociolingüística de què tant ens ha parlat Solís (2001) es fa més que palesa en aquests casos. I tot plegat desemboca en una qüestió molt visible i preocupant: les actituds lingüístiques que deriven en prejudicis intracomunitaris.

És evident la influència que exerceix el model lingüístic actual eminentment barceloní sobre les altres varietats dialectals. Navarro i Rull ho expressen amb contundència: com més semblant és la varietat dialectal que ofereixen els mitjans més es considera «la correcta», enfront d'altres com el català de la Franja, el lleidatà, el valencià o el parlar de la zona de l'Ebre. A propòsit d'aquest darrer, Pradilla (1996) ens parlava fa uns anys del paradigmàtic cas del tortosí, atès que es troba entre dues fronteres politicoadministratives i dos models lingüístics clarament diferenciats, el central i el valencià.

Els parlants nord-occidentals de les Terres de Ponent sortosament no vivim aquesta situació —si bé en el passat ja es va qüestionar la nostra filiació catalana—, però hi ha un fenomen que compartim amb els tortosins i que alhora ens en distància. Malgrat que és cert que cap de les dues microcomunitats se sent representada en el model imposat des de Barcelona, també és cert que les actituds lingüístiques dels parlants són força diferents. Perquè si algun tret ha caracteritzat la societat ponentina durant segles ha estat la seua baixa autoestima i, entre altres factors que en més d'una ocasió han destacat professionals com Vallverdú i Pueyo, no hi ha dubte que una de les causes d'aquest sentiment d'inferioritat ha estat la manca de prestigi de la seua varietat dialectal, que encara arrossega qualificatius de ruda, pagesa i graciosa en el millor dels casos.

En relació amb aquesta qüestió, l'autora d'aquestes ratlles en el seu treball de final de màster *Consciència identitària lingüísticonacional i autoestima de la gent jove de Lleida* ha constatat alguns canvis que ajuden a superar un sentiment d'autoodi secular. Preguntats pel patró lingüístic impulsat per TV3, els lleidatans mostren un alt grau d'insatisfacció i una manca d'identificació amb el model, mancança que ja ha estat denunciada en reiterades ocasions per diversos lingüistes i filòlegs, com Sistac² i Ferrando,³ que al seu torn han reclamat més reconeixement del català nord-occidental a la televisió i una revisió de la PEOC.

Sortosament, els darrers anys no han faltat estudis en aquesta línia. Tant és així que sota la iniciativa que assumí la Secció Filològica de l'IEC d'elaboració d'un estàndard oral mitjançant la presentació de la descripció de la varietat nord-occidental, Creus, Julià i Romero, l'any 2004, van publicar *El català nord-occidental. Descripció i orientacions ortoèpiques*. De fet, l'autor del pròleg, Joan Martí i Castell, hi dedica un títol prou significatiu: «El nord[-occidental] també existeix».

2. «La Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (i, per excel·lència TV3) ha difós un patró lingüístic monocèntric amb el qual els ponentins no sempre se senten totalment identificats.» Amb aquestes paraules es va expressar Ramon Sistac l'any 1991 en les Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida.

3. Antoni Ferrando posava de manifest la conveniència que el català nord-occidental tingués una representació adequada als mitjans de comunicació audiovisuals del Principat i un tractament escolar escaient.

Òbviament no ajuden gens a superar aquest desprestigi dialectal iniciatives com la sèrie televisiva *Lo Cartanyà* i *Lo nou diccionari lleidatà-català*. I aquí em vénen al cap els comentaris de l'alcalde de Lleida, Àngel Ros, en una entrevista que jo mateixa vaig fer-li el mes de gener passat a propòsit del meu estudi. Deia el senyor Ros: «A Lleida li cal un major reconeixement per part de la resta de territoris del Principat i acabar amb els prejudicis que els mitjans de comunicació s'han encarregat d'estendre, sobretot TV3 i Catalunya Ràdio, ja que amb missatges subliminals transmeten la imatge caricaturitzada del pagès lleidatà». I afegeix mig enfadat el paer en cap: «I que quedi clar que el pagès ja no va amb boina, i si en porta és per criteri estètic. No es pot caricaturitzar com a *palurdo* el lleidatà. El pagès actual de Lleida està més a prop de l'enginyer agrònom que del pagès tradicional». En la mateixa línia, el director de l'Institut d'Estudis Ilerdencs responia davant les meues preguntes per a la mateixa investigació: «Els lleidatans, juntament amb els gironins, probablement se senten més catalans que la resta, però amb el dialecte nord-occidental la qüestió no és tan senzilla».

He exemplificat abans un cas de prejudicis en què de manera innocent l'alumnat es mofava de la pronúncia del nom d'una professora. Però podria trobar-ne d'altres. Rull (2006), de fet, elabora tota una llista de situacions semblants, que posen en relleu que no hem aconseguit encara la normalització de la llengua dins la mateixa comunitat lingüística, i aquest també és un procés derivat de l'estandardització sobre l'ús de les varietats dialectals.

Hem lluitat durant anys per aconseguir una immersió lingüística escolar que acrediti resultats satisfactoris, però hem passat per alt un tractament sociolingüístic escolar adient en relació amb la diversitat dialectal, que permetés superar prejudicis lingüístics que posen en perill la unitat de la llengua. Perquè això és el que comporta la manca de reconeixement d'una comunitat lingüística dins el conjunt lingüístic català. Una comunitat —la lleidatana— que paradoxalment manifesta un indiscutible sentiment de profunda catalanitat.

Quant a les formes de l'idioma, vull evidenciar un cop més allò que alguns ja havien començat a fer palès. Si acceptem en l'ús formal de la llengua, posem per cas, l'existència de geosinònims per tal com són «parelles perfectament compatibles, que no pertorben per a res la funcionalitat de la llengua comuna», com diu Bibiloni (1995), per quin motiu no passem d'aquesta afirmació i la traslladem als àmbits d'actuació formals? Per què en la pràctica no es reflecteix el polimorfisme i la diasistematzació lingüístics de què tant se'ns omple la boca en parlar de la nostra llengua estàndard? És responsabilitat dels professionals de la llengua que no gosem fer un pas endavant, o existeix una decisió editorial perquè el material docent no avanci en la mateixa línia en què les institucions lingüístiques prenen decisions?

I és que certament manquen encara materials pedagògics en aquest estàndard polimòrfic i composicional. És clar que una opció és ignorar alguns continguts

que no responen a la realitat lingüística immediata. Em refereixo al tractament específic de la vocal neutra que fan els manuals de l'ESO, i que em consta que en molts centres de la banda més occidental del domini lingüístic són passats per alt per raons òbvies. Però què se suposa que hem de fer els lectors occidentals amb aquest fonema vocàlic aliè al nostre sistema fonològic?

No obstant això, com a professora lectora allò que més em preocupa és el model lingüístic impulsat en el material de suport, ja que no podem ignorar l'absència de formes reconegudes per la normativa com *tomata*, *padrí* o *roig*. Aprofito l'ocasió per dir que no deixa de ser curiós que en el material *Veus*, a propòsit dels noms dels colors, s'equipara el *carbassa* (no *carabassa*!) amb el *taronja* i, en canvi, no apareix *roig* al costat de *vermell*.

D'altra banda, no fóra just ignorar la tasca d'algunes entitats en aquest àmbit. Fet i fet, amb la finalitat de reflectir la variació diatòpica del català, l'IRL va crear els curtmétratges dels *4CATS* en què apareixen personatges procedents de diversos punts del territori i que s'expressen amb les diverses variants dialectals, si bé en realitat novament només trobem la representació del central, el valencià i el balear.

Són iniciatives diferents les promogudes pel Servei de Política Lingüística del Govern d'Andorra, per una banda, i l'Institut de Llengües de la Universitat de Lleida, per l'altra. Ambdues entitats han publicat un material docent adaptat a les necessitats fonètiques, morfosintàctiques i lèxiques dels parlants nord-occidentals. Ara bé, ni el *Veus d'Andorra* ni el *Pervindre* poden esdevenir material de suport exclusiu en l'ensenyament del català com a L2 per a un docent nord-occidental que exerceix a l'exterior, ja que ambdós estan adaptats a la seua realitat immediata, l'andorrana i la lleidatana, i no pas la del conjunt de les terres catalanoparlants.⁴

Per tant, són pocs els recursos per a l'ensenyament del català com a L2. I al capdavall aquesta mancança de materials crea inseguretats i contradiccions.

Abans d'anar concloent, voldria explicar què m'ha mogut a parlar d'aquesta qüestió tan conflictiva, delicada i interessant alhora. Feia anys que algunes situacions viscudes en l'àmbit professional i en el personal em creaven cert malestar. De sobte un dia vaig topar amb un article de Sabaté (2011) que plantejava el pro-

4. Sortosament, sembla que per fi arriba un projecte que pretén donar una visió més justa de l'enriquidora realitat dialectal catalana. I és que a propòsit del trentè aniversari de la Llei de normalització lingüística, la Direcció General de Política Lingüística ha difós a través d'Internet el vídeo *El català, llengua per a tothom*. En aquest els protagonistes parlen del creixement i l'extensió de l'ús del català des del 1983 fins a situar-se al nivell d'altres llengües mitjanes d'Europa. El que m'interessa reflectir, però, és que els joves que hi apareixen provenen de diversos punts dels Països Catalans, entre els quals també hi ha Lleida, i s'expressen amb una correcció formal pròpia en cada cas de la seua varietat dialectal.

blema de les inseguretats dels docents a l'hora d'expressar-nos en un català estàndard tan allunyat del nostre parlar formal. Amb l'estrident títol d'«Esquizofrènia lingüística», confessava estar tip de no ser capaç de controlar els seus continus salts inconscients del *meua* al *meva*, del *vore* al *veure* i del *siguen* al *siguin*, i de no trobar les eines necessàries en intentar expressar-se amb l'estàndard que correspon a les Terres de l'Ebre, si més no amb seguretat i de manera coherent.

És evident que no és l'únic que es troba en aquesta situació. Hem après una normativa massa allunyada del nostre parlar i escriure formals. Una normativa que ha anat, amb el temps, admetent formes dialectals que originàriament havien estat bandejades. Però en el meu parer anem amb retard. A la Terra Ferma, per exemple, hom ha abandonat trets de la personalitat lingüística ponentina, ja que en la configuració de l'estàndard no hi havien tingut cabuda. Amb les modificacions incorporades per la Secció Filològica de l'IEC, es fa necessari un procés de recuperació. En el meu cas he de confessar que m'ha suposat un gran esforç tornar a dir «meua», bo i sabent que no era imprescindible per expressar-me amb correcció. Això no obstant, sí que ho era per mi com a filòloga i lleidatana, per forjar-me un idiolecte correcte i coherent amb el meu lloc de procedència i ser fidel a la meua varietat dialectal.

Ara bé, no es tracta només d'una decisió personal. Ja hem vist que són múltiples els efectes negatius de la dissociació entre la parla i el model referencial. Navarro i Rull (2000) parlen de marcatge, autoodi, endodiglossia, canvi lingüístic, creació de subestàndards, manca de preparació en l'oral formal, secessionisme, conflictivitat, o hipercorrectivitat per manca de coneixements.

En una aula externa algunes d'aquestes conseqüències negatives no sempre queden ocultes o dissimulades. És clar que el docent és lliure de renunciar als trets dialectals propis per bé que admesos per la normativa. De fet, és la posició més còmoda. La decisió contrària, però, crea inseguretat i alguna incomoditat en el docent, que es veu immers en una constant d'explicacions per desfer tot un seguit de prejudicis.

A tall de conclusió, voldria incitar a la reflexió al voltant de diversos punts. Ningú no discuteix la necessitat d'un estàndard i d'una normativa catalans, com tampoc el fet que hàgim d'agrair aquesta feixuga tasca a la figura de Pompeu Fabra i a la represa dels seus esforços per part de l'IEC. Però d'ençà de l'aparició de la PEOC de fonètica (1990) i de morfologia (1992) i més encara de la publicació del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) del Mestre, han transcorregut prou anys perquè algunes qüestions comencin a ésser resoltes. Qüestions polèmiques sorgides arran de l'exportació de l'ensenyament del català a l'exterior, que he anat comentant fins ara.

I és que no pot ser —i ja ho dic pla i català— que un alumne universitari (i andalús per a més inri!) s'acosti al professor per comentar-li que, al marge de la

seua professionalitat, el seu parlar se li fa estrany, poc agradable a l'oïda i, fins i tot, poc seriós. No pot ser que alguns ciutadans de Lleida es confessin reticents al rotatiu ponentí de més tiratge perquè —argumenten— es presenta a la societat ple d'errors lingüístics com «meua». No pot ser que hi hagi gent entre la societat catalana que infravalori un filòleg català per haver nascut a la Terra Ferma o haver-se llicenciat a la UdL. Perquè el malestar que es deriva d'aquest tipus de situacions l'hem permès els professionals de la llengua, els dels mitjans de comunicació i els del món de l'educació.

Per aquest motiu, sóc del parer que als mitjans catalans encara hi ha feina a fer per afavorir la presència, proporcionalment ajustada, de totes les varietats de la llengua, i no només pel que fa als locutors, sinó també als doblatges i a les veus en off. Això facilitaria la integració i la desculpabilització dels parlants de les varietats tradicionalment amb menys prestigi social. Només cal l'hàbit de sentir-s'hi i reconèixer-s'hi per desitjar-hi més presència del català tal com es parla a Lleida.

Per tant, és feina de filòlegs i lingüistes reconsiderar el model d'estàndard que tenim i incloure-hi de manera visible la variant (nord-)occidental per tal que els parlants no sentim que «ens estan imposant un estàndard» en paraules de Teixidó (2000), el qual afegeix: «El drama del nord-occidental és que la manca de referents reconeguts pot arribar a qüestionar qualsevol iniciativa». Sistac (1992) creu que cal superar definitivament el debat entre «el posicionament entre una llengua monolíticament unitària, muntada exclusivament sobre el català central/barceloní, i una llengua disgregadora i dialectalitzant, muntada en cada cas sobre cada un dels altres dialectes». Si de debò volem un estàndard flexible i polimòrfic, hem «d'aportar elements essencials per a la definició d'un model de llengua composicional, en què tots se sentin identificats, el qual ha de transmetre's prioritàriament, ultra per l'escola, a través dels mitjans audiovisuals de comunicació», assegura Martí i Castell (2004). Rull (2006) ens proposa sis vies d'actuació per dur-ho a terme.

Així, doncs, crec que és necessària i urgent una revisió de la *Proposta*, que la converteixi en una possible *Normativa EOC*, capaç de reflectir la composicionalitat de la nostra llengua. Finalment, l'elaboració de material didàctic en aquesta llengua composicional també escrita permetrà que lectors com jo ens sentim còmodes i segurs ensenyant la nostra llengua en un estàndard que tingui en compte la nostra varietat lingüística.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BEJARANO, José (2007). «Catalán en Granada, a pesar de Franco». *La Vanguardia*, núm. 45310 (9 desembre), p. 22.

- BIBILONI, Gabriel (1995). «L'estandardització del català, un debat obert». *Revista de Catalunya*, núm. 97 (juny), p. 9-24.
- CASTELLANOS, Josep Anton (1993). *Manual de pronunciació*. Vic: Eumo.
- CREUS, Imma; JULIÀ, Joan; ROMERO, Sílvia (2004). *El català nord-occidental: Descripció i orientacions ortoèpiques*. Lleida: Pagès.
- CREUS, Imma; ROMERO, Sílvia (1999). «Els mitjans de comunicació orals a Lleida». *Llengua i Ús: Revista Tècnica de Normalització Lingüística*, núm. 14 (primer quadrimestre), p. 31-36.
- FERRANDO, Antoni (1991). «El català nord-occidental en la proposta d'estàndard oral de l'IEC». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs: Universitat de Lleida, p. 63-70.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA (1990). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1992). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II: Morfologia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- JULIÀ, Joan (2000) (ed.). *Llengua i ús a les Terres de Ponent: Criteris i àmbits d'aplicació*. Lleida: Pagès.
- LLADONOSA, Josep; PORTA, Francesc; MIQUEL, Simeó; VALLVERDÚ, Josep; GABERNET, Joan (1967). *Lleida, problema i realitat*. Barcelona: Edicions 62.
- MARÍ, Isidor (1982). «L'estandardització de la llengua catalana: perspectives actuals». *Affar*, núm. 2, p. 43-53.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (2004). «Pròleg». A: CREUS, Imma; JULIÀ, Joan; ROMERO, Sílvia. *El català nord-occidental: Descripció i orientacions ortoèpiques*. Lleida: Pagès, p. 11-14.
- (2005). «Llengua i identitat nacional. L'obra de Pompeu Fabra». A: *Miscel·lània Joan Veny* 6. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; 50), p. 167-187.
- NAVARRO, Bartomeu; RULL, Xavier (2000). «Estàndard, dialecte, endodiglossia: la llengua que tots volem». A: CREUS, Imma; JULIÀ, Joan; ROMERO, Sílvia (ed.). *Llengua i mitjans de comunicació: Actes del Congrés de Llengua i Mitjans de Comunicació*. Lleida: Pagès, p. 269-280.
- PRADILLA, Miquel Àngel (1996). «El procés d'estandardització: a propòsit de l'especificitat del tortosí». *Rails*, núm. 8 (tardor), p. 70-76.
- PUEYO, Miquel (1984). *Lleida: ni blancs, ni negres, però espanyols*. Barcelona: Edicions 62.
- PUEYO, Miquel; LLOP, Josep M.; TREPAT, Marta; MORELL, Ramon (1996). *Lleida, l'extrema: La societat de Ponent a les acaballes del segle XX*. Lleida: Pagès.
- RULL, Xavier (2006). «Què podem salvar dels dialectes? Sis vies d'actuació respectadores, autorespectadores, autoestimadores, aportadores i integradores». *Llengua Nacional*, núm. 57 (quart trimestre), p. 19-27.
- SABATÉ, Josep (2011) [en línia]. «Esquizofrènia lingüística». <<http://surtdeca.cat/ebre/blogs/cabories-aborigens/esquizofrenia-linguistica>>.
- SISTAC, Ramon (1992). «El dialecte nord-occidental en els àmbits d'actuació formal». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs: Universitat de Lleida, p. 39-43.
- (2000). «Pròleg». A: JULIÀ, Joan (ed.). *Llengua i ús a les Terres de Ponent: Criteris i àmbits d'aplicació*. Lleida: Pagès, p. 13-16.

- SOLÍS, Marina (2001). «Actituds per al canvi: educar en la llengua i la societat». *Llengua i Ús: Revista Tècnica de Política Lingüística*, núm. 21 (segon quadrimestre), p. 70-73.
- TEIXIDÓ, Josep-Enric (2000). «La reconstrucció de l'estàndard català des de l'àmbit universitari. A: JULIÀ, Joan (ed.). *Llengua i ús a les Terres de Ponent: Criteris i àmbits d'aplicació*. Lleida: Pagès, p. 47-53.
- TELEVISIÓ DE CATALUNYA (1998). *El català a TV3: Llibre d'estil*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62.

PART III

Aspectes gramaticals: descripció i codificació

Com es pronuncien aquestes vocals? De les normes fabrianes als dubtes actuals en el vocalisme àton

IMMA CREUS i JOSEFINA CARRERA-SABATÉ
Universitat de Lleida
Universitat de Barcelona

1. COM ES PRONUNCIEN AQUESTES VOCALS?

Probablement molts professionals de la llengua que es dediquen a tasques docents o de correcció, i especialment si tenen a veure amb el component oral, han hagut de donar resposta en algun moment a preguntes com ara: es pronuncia igual en català central el so vocàlic final de *euro* i el de *ESO*?, es considera estàndard la diftongació del final de *història*?, són àtons en català oriental els prefixos de *reenviar* i *preguerra*?, és estàndard en català occidental pronunciar *c[u]nill*? I gosàriem dir que les respostes no sempre s'han resolt satisfactòriament, ja sigui per desconexió del que estableix la normativa fonètica de la nostra llengua, per manca de concreció d'alguns fenòmens en aquest àmbit o per una variació fonètica que precisament dificulta establir normes de pronúncia gaire rígides. Els dubtes que es generen a l'entorn de la pronúncia del vocalisme àton i les dificultats que implica de vegades resoldre aquests dubtes constitueixen el punt de partida de l'anàlisi que presentem.¹

El nostre objectiu també és doble. D'una banda, revisar l'aportació gramatical fabriana en l'aspecte que ens ocupa i alhora constatar si aquesta s'ha mantingut o bé ha sofert algun canvi en les actuals propostes oficials de l'IEC (*Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica* —PEOF, d'ara endavant— i *Gramàtica de la llengua catalana* [esborrany provisional] —GLC—); d'una altra, fer una aproximació quantitativa als dubtes que afecten el vocalisme àton a partir

1. Aquest treball s'emmarca en la recerca que les autores desenvolupen en els seus grups de recerca respectius: Josefina Carrera-Sabaté (Grup d'Estudi de la Variació de la Universitat de Barcelona) i Imma Creus (Grup de Recerca en Fonètica de la Universitat de Lleida).

de les poques dades disponibles —concretament les del servei de consultes lingüístiques Optimot—, però sobretot amb recerca empírica personal desenvolupada com a prova pilot que permet mesurar els usos i les actituds dels parlants sobre la pronúncia d'alguns fenòmens de vocalisme àton. Els resultats d'aquesta prova serveixen per concretar algunes de les tendències que s'observen a l'hora d'assimilar la normativa fonètica.

2. DE FABRA ALS DUBTES ACTUALS RELATIUS AL VOCALISME ÀTON

Un repàs al contingut de les diferents gramàtiques fabrianes ens permet extraure les principals observacions del lingüista en relació amb el vocalisme àton. Com no podia ser altrament, ateses les característiques particulars de cada gramàtica, de vegades ens trobem amb una simple descripció articulatòria, d'altres amb directrius ortoèpiques i, encara en altres ocasions, Fabra es fa ressò de tendències o hàbits de pronúncia (evitables o no) dels parlants de la seva època. Tenint en compte els fenòmens en què hem focalitzat la nostra atenció (vegeu l'apartat 3), ens fixarem en les consideracions fabrianes referents a: *i/u* àtones + vocal tònica/àtona, simplificacions i elisions vocàliques, pròtesis vocàliques i pronúncies específiques (p. ex., pronúncia de prefixos).

Les consideracions fabrianes relatives al contacte de *i/u* àtones + vocal tònica/àtona tenen a veure, sobretot, amb el fet de si el contacte vocàlic es resol amb una pronunciació diftongada de l'element dèbil (*i, u*) o amb hiat. En aquest sentit, Fabra apunta que normalment aquests contactes no formen diftong, però amb algunes excepcions: *i/u* + *a/e* posttòniques (*copia, especies, continuas*); *io* < sufix llatí *io* (*acció, flexions, comissionista, religiós*); *u* precedida de gutural (*següent, quant*) (Fabra, 1891 i 1898), *io* precedida de *s* sorda o sonora (*s, ss, c, x*) (*ex-plosió, ex-pres-sió, na-ció, re-fle-xio-nar, a-via, qua-tre, se-güent*) i les combinacions posttòniques *ia, ua* (*a-via*) (Fabra, 1898). De manera semblant s'expressa Fabra en la gramàtica normativa del 1918/1933, en què s'observa un to prescriptiu poc contundent:

En molts casos, però, és corrent de pronunciar les dues vocals dins una mateixa síl·laba formant un diftong creixent. S'esdevé això principalment en la combinació *ió* (Ex.: *ac|ció*), en les combinacions posttòniques *ia, ie* (Ex.: *grà|cia, grà|cies*) i en les combinacions pretòniques (Ex.: *so|cie|tat*). La pronunciació monosil·làbica de les dues vocals contigües és tolerable, però en poesia convindria d'adoptar exclusivament la pronunciació disil·làbica. (Fabra, 1933 [1918], p. 18; OCF, 2009, p. 152)

En la gramàtica de 1912 Fabra ja s'havia referit a hàbits de pronúncia d'aquests segments indicant que se solien pronunciar amb diftong mots com *so-cie-tat*, *va-ria-bi-li-tat*, pronunciació que literalment «es, en general, considerada como defectuosa y poco catalana» (Fabra, 1912, p. 16; OCF, 2005, p. 482), tot i que immediatament matisa: «eso no obstante, los poetas suelen adoptarla con preferencia á la disílaba»; aquests només tracten com a monosil·làbiques «las combinaciones postónicas -ia, -ie, -ua y -ue [...] y, con escasas excepciones, la combinación io en los derivados verbales en -cio, -sio y -xio» (Fabra, 1912, p. 16; OCF, 2005, p. 482). En una conversa filològica (CF) publicada el 1925 es refereix novament a les llicències poètiques: «Avui els poetes semblen inclinats a preferir la pronunciació disil·làbica en els mots com *oració*, *aprovació* i àdhuc *gràcia*» (CF 688, citem per l'edició de les OCF, 2010, p. 691). En aquesta mateixa *conversa* és interessant comentar que Fabra es refereix a la tendència de la «llengua moderna» de fer monosil·làbiques combinacions com ara el final *-ió* i algunes combinacions febles o inaccentuades, encara que es constaten casos de vacil·lació (una síl·laba: *gràcia*, *aprovació*, vs. pronúncia vacil·lant: *oració*, *història*). Sembla clar, però, que en la majoria dels mots en què la segona de les dues vocals en contacte és forta o accentuada, la pronunciació exclusiva de les dues vocals és la disil·làbica. Fabra conclou que la pronúncia monosil·làbica és «la moderna» i la disil·làbica, «l'antiga».

Precisament bons exemples dels hàbits fonètics en l'estat de llengua que ens presenta Fabra els trobem en relació amb els fenòmens de supressió (simplificacions i elisions) o d'addició (pròtesis) de sons vocàlics. Val a dir, però, que en aquests casos ens movem normalment en el nivell de la descripció —amb algunes excepcions com veurem tot seguit—, perquè Fabra no en fa cap esment en la gramàtica normativa del 1918/1933. Consegüentment, únicament podem constatar la freqüència de pronúncies (tant dins del mot com de mots en contacte) com ara: *q(u)antitat*, *q(u)ocient*, *aig(u)a*, *lleng(u)a* (Fabra, 1891 i 1912), *coresma*, *coranta* (Fabra, 1912); darrere la preposició *per*, sol suprimir-se la *a* àtona inicial d'algunes paraules (*per 'questa*...*) (Fabra, 1898); *cargol*, *carbaça*, *vritat** (Fabra, 1898); supressió de *a/e* àtones finals seguides d'un mot que comença amb vocal o *h* (*un(a) altr(a) hora*) o precedida de mot acabat en vocal o *r* muda (*voldrà (e)stuidiar (a)m tu*) (Fabra, 1891 i 1898), i *a/e* àtones finals seguides de mot que comença amb *i*, *u*, *ú* pot elidir-se la neutra o formar diftong (*aquell(a) història* o *aquell[əy] stòria*) (Fabra, 1891 i 1912). De totes maneres, cal dir que, malgrat de no tractar-se d'una gramàtica prescriptiva, Fabra en la gramàtica de 1898 ja dóna algunes orientacions per a la bona pronúncia, encara que en aquest cas més aviat se'ns adverteix de la dificultat d'establir «normes» referents a processos d'elisió (Fabra, 1898, p. 14; OCF, 2005, p. 342).

També ens movem en el terreny bàsicament descriptiu en el cas dels fenòmens d'addició de sons vocàlics. Així es recullen pronúncies populars del tipus:

grayella, xemeneya, ideyə, teatru, tøyatru (Fabra, 1891); *agraieix**, *graiella, caient*; la *aideia* (*idea*), *treiato, dugues, llagut* (Fabra, 1898). Tanmateix, comentaris posteriors de Fabra mostren una evolució en l'apreciació del fenomen: «Hi hagué, tanmateix, un temps en què hom sostingué que les formes *ideia, teiatre, recreia*, etc., eren millors, *més catalanes*, que les formes *idea, teatre, recrea*, etc. Però avui la interposició de la *i* en el grup *ea* no sembla ja tenir partidaris [...]» (CF 214 [1920]; OCF, 2010, p. 334).

Finalment, constatem altres tipus d'observacions vinculades amb pronúncies segmentals més específiques com són els compostos amb prefixos (*contra, entre, sobre: cònrəbàix, énrəcləró*) (Fabra, 1898), l'absència de diftong de *i/u* àtones darrere d'un prefix àton (*re-u-nir*) (Fabra, 1898 i 1912) o les vocalitzacions de «l» en «u» davant de labials (*aubada, aubergínia, aubercoc*). També, ara, els comentaris fabrians sembla que apunten cap al rebuig d'aquestes pronúncies («¿No preferim *albercoc* a *aubercoc*, *albada* a *aubada*, etc.? Ja, avui, va abandonant-se el costum d'escriure *aub* per *alba* [...]» (CF 497 [1923]; OCF, 2010, p. 542).

La primera lectura que es pot fer a partir d'aquesta síntesi és que la gran majoria de fenòmens vocàlics seleccionats de les distintes obres fabrianes continuen encara presents en les pàgines dels materials de l'IEC esmentats anteriorment (PEOF i GLC) i que prenem com a referència actual de la normativa fonètica. I, més encara, la coincidència generalment s'estén també en el nivell descriptiu i prescriptiu, només amb algunes diferències o matisos que comentarem tot seguit.

Pel que fa al contacte de *i/u* àtones + vocal tònica/àtona, s'observa alguna diferència del tractament que se'n fa a la PEOF i a la GLC; en contrast amb el contingut de les gramàtiques fabrianes, hi trobem a faltar la referència a algun context força freqüent (p. ex., *io* precedida de *s* sorda o sonora (*s, ss, c, x*)). A la PEOF, hi ha una generalització *i*, consegüentment, una simplificació del fenomen (*i* seguida d'una altra vocal: *condició, ciència*) que es resol amb una restricció funcional d'ús: només es pot emprar la pronunciació unisil·làbica en registres informals. A la GLC, la descripció de la tipologia de diftongs és molt més extensa. En el cas dels diftongs decreixents, i específicament del context que ens interessa, es comenten casos de certa vacil·lació entre la pronúncia amb hiat o amb diftong de mots cultes com ara: *hiat, hiatus, hialí, hioglòs* (es recomana la pronúncia consonàntica); *ió, iònic, ionitzar* (s'ha de realitzar una pronúncia vocàlica), i en sigles del tipus IEC, IESE, IUCE (es recomana la pronúncia vocàlica) (GLC, p. 61). Quant a la *i* i la *u* postconsonàntiques (amb l'excepció dels mots en què *u* és precedida d'una consonant velar), s'assenyala que tradicionalment es pronuncien com a vocals, és a dir, que no formen diftong, malgrat alguns casos en què les pronúncies amb diftong creixent són molt freqüents: *i* + vocal en posició final de mot (*València, gràcia, acció*); amb la *u* només se sol pronunciar diftong en els

grups àtons finals *-ua* i *-ues* (*contínua, ingènua, assídues*). Les pronúncies diftongades es consideren acceptables tot i que s'afirma que «convé mantenir el hiat en els registres més formals i en la versificació» (GLC, p. 61).

Amb relació a l'elisió, l'addició de sons o altres modificacions, tant la PEOF com la GLC deixen fora de l'estàndard alguns d'aquests, encara que en alguns casos amb matisos terminològics diferents (PEOF: les considera formes *no recomanables*; GLC: formes *no recomanables en els registres formals*). Ens referim a: la caiguda de *a/e* per contacte amb «r» (*v(e)ritat*), la supressió o addició de *a-* (*gulla, anou*), l'addició de sons adventicis entre dues vocals (*ideia*), la reducció de diftongs (*coranta, cantitat*) o la vocalització de «l» (*aubercoc*). Una consideració semblant —formes només admeses en registres informals— tenen les vocals de suport que apareixen en la pronunciació dels pronoms febles (*no us e la donarê*). En l'àmbit de la fonètica sintàctica, hi ha més permissivitat a l'hora de resoldre el contacte vocàlic: sinalefa (*qui avisa*), elisió (*mitj(a) hora*) i fusió (*que es diu*).

3. DADES DE PRODUCCIÓ I PERCEPCIÓ SUBJECTIVA DE FENÒMENS VOCÀLICS

Del que acabem de comentar seria fàcilment deduïble que tractem de pronúncies o de fenòmens fonètics sobre els quals és rellevant de fer-ne un tractament particular perquè són susceptibles de generar males pronúncies. Tanmateix, sabem quins són els dubtes reals que els parlants actuals tenim en relació amb el vocalisme àton? Disposar de dades d'aquest tipus, encara que només sigui amb un valor estadístic relatiu, no és fàcil. En aquest sentit, però, les dades² obtingudes pel Servei d'Atenció Personalitzada (SAP) de l'Optimot ens en poden oferir una aproximació.

Des de l'obertura del SAP el 2008 fins a mitjan 2013, s'havien rebut un total de 33.823 consultes de les quals 347 (1 %) corresponien a consultes sobre fonètica i prosòdia. Del total de 3.116 fitxes generades, 31 s'havien classificat dins la categoria de «fonètica i prosòdia». Sobre la base d'una mostra de 130 consultes (37 % del total corresponents a consultes de fonètica i prosòdia), la tipologia d'aquestes darreres tenia a veure amb: pronunciació de mots comuns, pronúncia d'antropònims i topònims (catalans i no catalans), manlleus adaptats i no adaptats, marques comercials i similars, fonètica sintàctica, sigles i un apartat genèric on els usuaris demanaven explicacions sobre alguns aspectes fonètics més concrets. En

2. Agraïm la col·laboració dels responsables del servei Optimot i especialment de Montserrat Montagut, cap del Servei de Recursos Lingüístics, que tan amablement ens ha facilitat aquestes dades.

tots els apartats hi havia mots que implicaven alguna qüestió relativa a la pronúncia de vocalisme àton.

Des d'una altra perspectiva, si ens fixem en la recerca desenvolupada en l'àmbit de la fonètica en sentit ampli, la majoria d'estudis que s'ocupen d'analitzar la variació sociofonètica del català ho fan a partir de dades productives, i són ben pocs encara els que ho fan des de la perspectiva que aporta la subjectivitat dels parlants. Tanmateix, diverses investigacions sobre percepció (vegeu Goldinger, 1997; Johnson, 1997; Pierrehumbert, 2001 i 2002) assenyalen la interrelació que existeix entre la informació fonètica i sociodialectal dels enunciatos. Conseqüentment, sembla que l'observació de la percepció i la subjectivitat dels parlants sobre un determinat fenomen variable, a banda d'altres factors externs, aporta dades rellevants a fi de poder explicar millor les raons que motiven els parlants a seleccionar una forma lingüística concreta. És per aquesta raó, doncs, que ens ha semblat oportú desenvolupar una prova pilot per tal de donar raó, a grans trets, de l'impacte de la norma en la producció i la percepció lingüístiques de parlants de diferent procedència dialectal. Alhora, esperem que les nostres dades permetin disposar d'una visió més real i propera als dubtes actuals relatius al vocalisme àton.

3.1. *Selecció dels informants*

Per realitzar la prova pilot, que es va dur a terme el curs 2012-2013, es van enquestar 54 informants, estudiants de grau i postgrau de tres universitats catalanes de procedència dialectal diversa: 1) grau de comunicació i indústries culturals de la Universitat de Barcelona (UB, 21 informants), 2) postgrau de correcció lingüística de la Universitat de Girona (UdG, 12 informants), 3) grau de filologia catalana de la Universitat de Lleida (UdLc, 9 informants) i 4) grau de filologia hispànica de la Universitat de Lleida (UdLhi, 12 informants). L'edat dels estudiants de grau oscil·lava entre els 19 i els 25 anys en el moment de passar la prova, mentre que en el cas dels alumnes de postgrau la franja se situava entre els 30 i els 50. En tots els casos es tractava d'informants catalanoparlants, tot i que en el grup 4 n'hi havia alguns de bilingües que utilitzaven, a més del català, també el castellà com a llengua d'ús habitual. Cal dir que per a la selecció de la mostra no van prevaldre criteris de representativitat estadística —es tracta d'una prova pilot—, sinó que es va prioritzar un perfil d'informant que, en el nostre cas, correspon al d'estudiants de formació universitària amb diferents coneixements i consciència (meta)lingüístics.

3.2. *Corpus i procediment d'enquesta*

Els informants es van sotmetre a dos tipus de prova: una de producció i una de percepció subjectiva o de valoració, mantenint aquest ordre, sobretot per no condicionar la fase productiva. En la primera, se'ls va demanar de llegir un text elaborat *ad hoc* amb mots o sintagmes que contenien els diferents sons o fenòmens fonètics que es volien analitzar. Simultàniament a la lectura, el text s'enregistrava. Quant a la prova de percepció subjectiva o de valoració, es va elaborar una bateria de 60 preguntes a partir de diversos fenòmens fonètics relacionats amb la PEOF de l'IEC. Les preguntes es van dividir en dos grups segons l'adscripció dialectal dels parlants: 40 preguntes comunes a tots els enquestats, 10 de destinades als parlants del bloc oriental i 10 als del bloc occidental. Els enquestats podien triar entre quatre opcions com a resposta a les pronúncies o els fenòmens que se'ls plantejaven en cada una de les preguntes: *a*) sí (= normatiu), *b*) no, *c*) no hi ha res escrit sobre el tema, *d*) no ho sé; si ho consideraven convenient, hi podien afegir alguna observació. Les preguntes se'ls formulaven per escrit sense usar la transcripció fonètica (p. ex., pronunciar *istiu* és normatiu?), per evitar possibles problemes d'interpretació per part dels informants menys familiaritzats amb aquesta simbologia. Els fenòmens analitzats són: *a*) seqüències del tipus <Cia>, <Cio>, <qua>, *b*) elisió, *c*) epèntesis vocàliques, *d*) variacions de timbre vocàlic i diftongacions, *e*) vocals amb accent secundari i *f*) vocals àtones especials.³

3.3. *Anàlisi dels resultats*

En aquest apartat ens fixem en els mots de la prova de producció i en les preguntes del qüestionari de la prova de percepció subjectiva o de valoració que exemplifiquen cadascun dels fenòmens en què ens hem fixat i que acabem d'esmentar (els fenòmens relacionats amb el qüestionari de valoració apareixen transcrits tal com es van presentar als enquestats). En els casos en què el contrast d'ambdós tipus de dades és possible —encara que el mot que representa el fenomen no sigui exactament el mateix— es presenten, primer, els gràfics de la prova de producció i, a sota, els resultats de la prova de percepció subjectiva.

a) Seqüències del tipus <Cia>, <Cio>, <qua>

Tal com ja hem vist en l'apartat 2, malgrat que es tracti de comprovar si es produeixen pronúncies diftongades o amb hiat, les seqüències implicades se situen

3. A causa de la naturalesa d'algun d'aquests fenòmens, només s'han enquestat els informants orientals (*e, f*) o nord-occidentals (una part de *d*).

en diferents contextos fonètics, com exemplifiquen els mots: *admiració*, *devoció*, *adhesió*; *ràdio*; *període*; *quasi* i *quaranta*.

Segons les dades obtingudes, es constata que en els grups *-ció*, *-sió* tots els informants pronuncien les tres paraules amb diftongs en la prova de producció. Pel que fa a la valoració, que en aquest cas correspon a un grup *-ió* en posició posttònica, excepte els informants gironins, que presenten un percentatge molt elevat d'indecisió o dubte (superior al 70%), més de la meitat dels enquestats considera que la forma diftongada és normativa. Aquests resultats contrasten lleument amb els obtinguts amb el mot *període*; novament la diferència més significava l'evidencien els informants gironins, que ara consideren la pronúncia diftongada de les vocals medials d'aquest mot no normativa quasi en un 65%. La resta d'informants podríem dir que es debaten entre el que és normatiu i el que no ho és, ja que la valoració d'acceptabilitat en un sentit o altre s'equilibra al 50% de mitjana (vegeu els gràfics de la figura 1).

En canvi, a grans trets, la pronúncia no diftongada de *quasi* i *quaranta* es valora no normativa per bona part dels enquestats, tot i que cal exceptuar una part

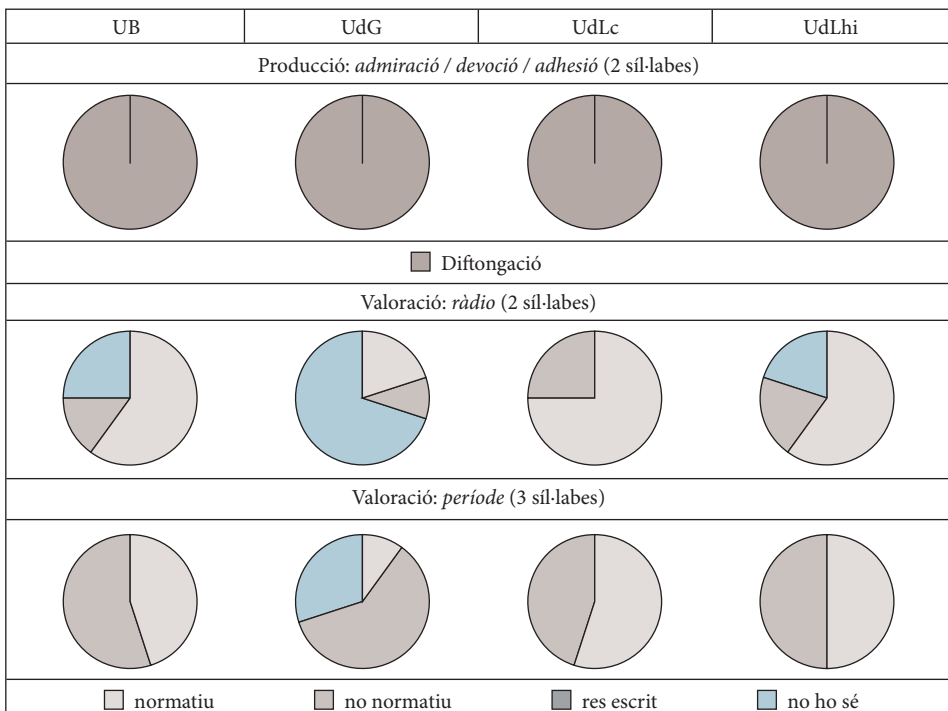

FIGURA 1. Producció i valoració de diftongs creixents no normatius.

FONT: Elaboració pròpia.

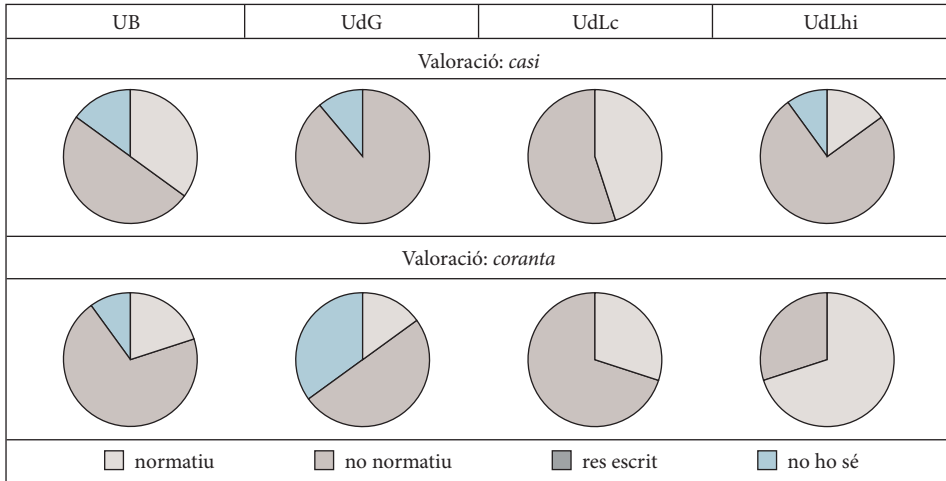

FIGURA 2. Producció i valoració d'absència de diftongs.

FONT: Elaboració pròpia.

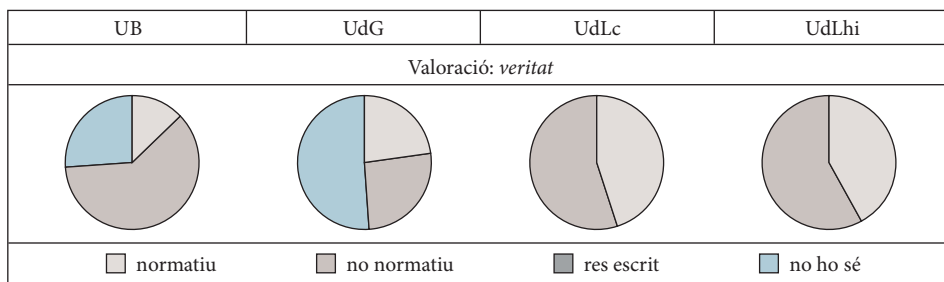
dels enquestats de Lleida (UdLhi), que tenen el castellà com a L1, però només en la paraula *quaranta*. De fet, com es pot veure en els gràfics de la figura 2, malgrat tractar-se del mateix fenomen fonètic, sembla haver-hi implicacions de tipus lèxic que fan que els percentatges no siguin simètrics en els dos mots.

b) Elisió vocàlica

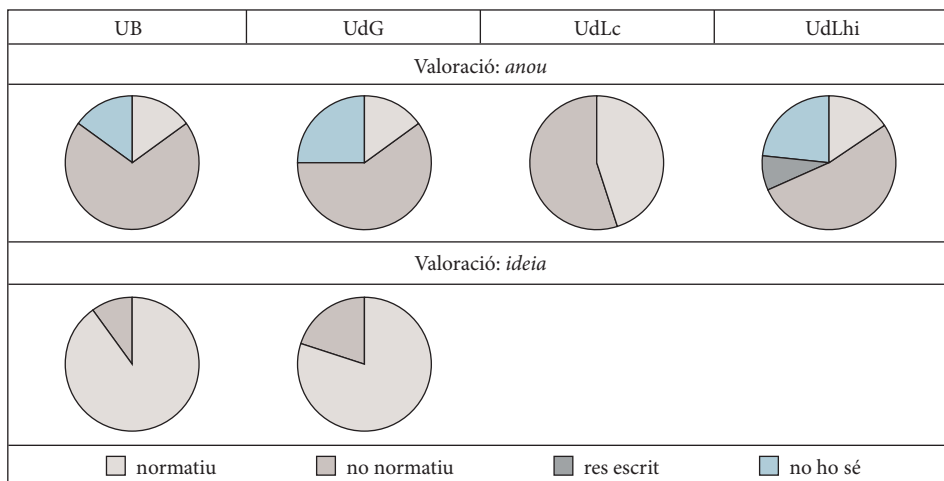
Malgrat que disposem de molt poca representativitat d'aquest fenomen, els resultats considerem que posen de manifest una valoració diferent segons l'adscripció dialectal dels informants. A Girona, la meitat de les respostes es mouen al voltant de la indecisió, possiblement perquè la pronúncia elidida (*vritat*) els resulta habitual, raó que possiblement també explicaria el major rebuig per part dels informants barcelonins. En els informants lleidatans, per als quals la pronúncia no és freqüent, aquest percentatge baixa i se situa en la ratlla del 60 % (vegeu els gràfics de la figura 3).

c) Epèntesis vocàliques

De manera semblant al que es produïa amb el fenomen anterior, també ara s'observa una valoració diferent dels fenòmens segons la pertinença a un o altre bloc dialectal dels informants. Així, mentre que tant en el cas de *anou* com *ideia* en els informants orientals l'epèntesi no s'accepta en percentatges força elevats (entre 60-90 %), els lleidatans mostren (només en el cas de *anou*) uns percentatges a la franja del 50 % —lleument superior en el grup de catalanoparlants; l'altre 50 % o bé l'accepta o bé no en sap dir res en un percentatge significatiu (UdLhi: 25 %) (vegeu els gràfics de la figura 4).

FIGURA 3. Valoració de l'elisió vocàlica de *veritat*.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 4. Valoració de l'epèntesi vocàlica a *nou* i *idea*.

FONT: Elaboració pròpia.

d) Variacions de timbre vocàlic i diftongacions

En el cas del mot *suportar* pronunciat amb [o], els gràfics següents permeten comprovar que els parlants nord-occidentals accepten més el canvi de timbre que els orientals. Tanmateix, no passa el mateix amb *estiu* pronunciat amb [i] (vegeu els gràfics de la figura 5), ja que el canvi de timbre vocàlic no és acceptat per més del 65 % dels enquestats, independentment de la procedència dialectal.

Quant a les valoracions en relació amb les diftongacions i el canvi de timbre en les vocals pretòniques de *sortir* i de *embut*, es constata que les pronúncies diftongades de la vocal inicial de *olor* no es consideren normatives per més de la meitat dels enquestats; en el cas del mot *alfals*, la diftongació [aw]fals s'accepta sobretot en els enquestats d'origen catalanoparlant. La pronúncia [u] de la prime-

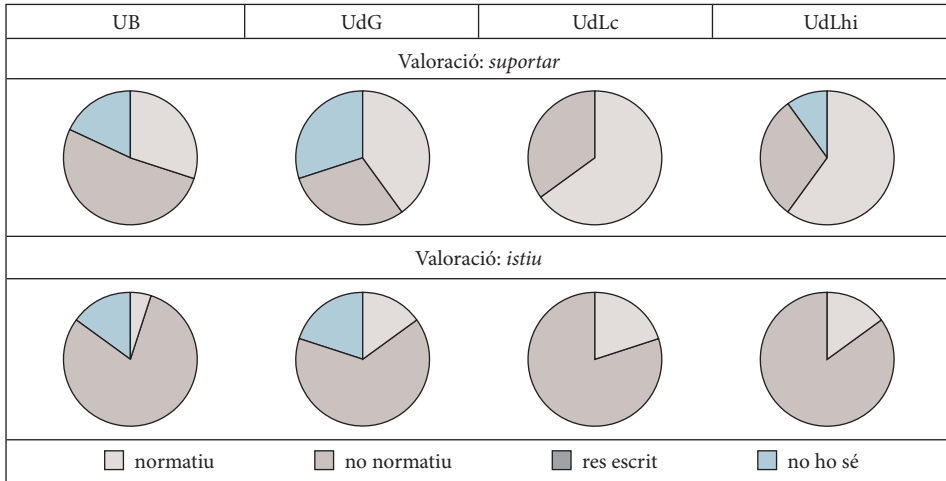

FIGURA 5. Valoració dels canvis de timbre en les vocals de *suportar* i *istiu*.

FONT: Elaboració pròpia.

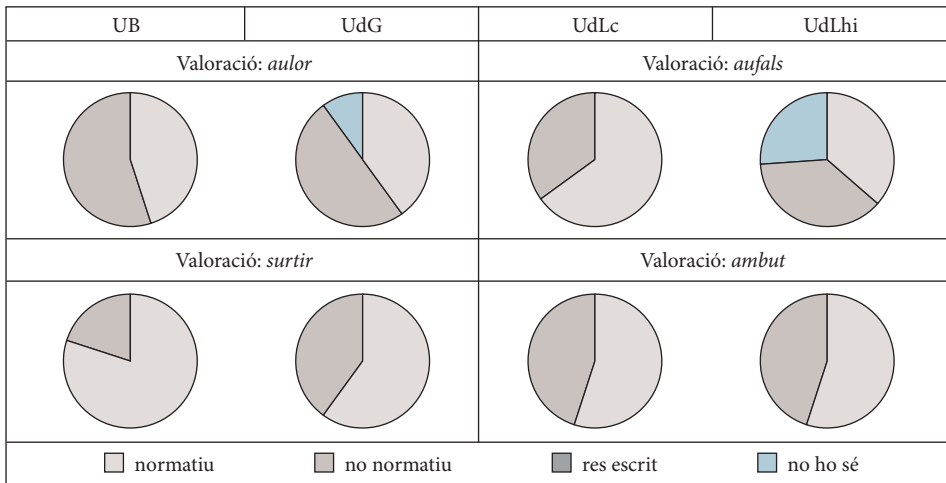

FIGURA 6. Valoracions de diftongacions i canvis de timbre vocàlic en lleidatà.

FONT: Elaboració pròpia.

ra vocal del verb *sortir* marca més distàncies percentuals: és plenament acceptada pels enquestats d'origen català i pel 58 % dels d'origen hispànic. Pel que fa a la pronúncia [a] de la vocal pretònica inicial de *ambut*, s'accepta en un 60 % dels casos (vegeu els gràfics de la figura 6).

e) Vocals amb accent secundari

Els mots inclosos en aquest bloc són compostos o prefixats, amb doble accentuació. Segons els resultats obtinguts, l'emissió de la vocal inicial de *certament* és,

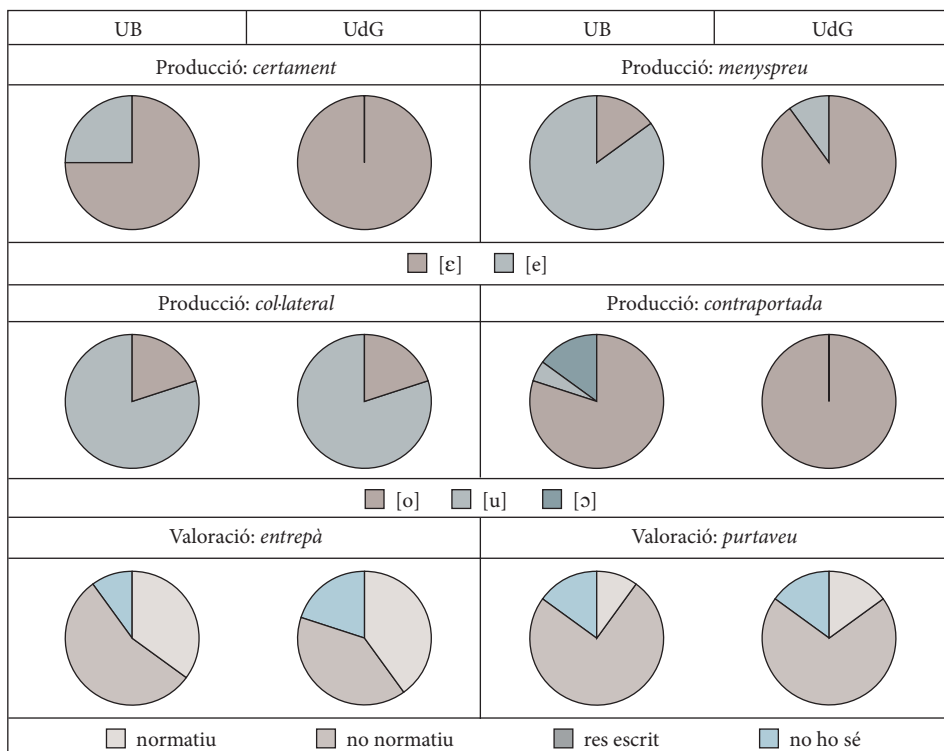

FIGURA 7. Producció i valoració de vocals amb accent secundari en català oriental.

FONT: Elaboració pròpia.

en la major part dels enquestats, [ɛ]; la de *menyspreu*, en canvi, és majoritàriament [ɛ] a Girona i [e] a Barcelona. Les valoracions de la pronúncia [e] en la primera vocal de *entrepà* no són les mateixes segons la procedència dialectal: a Barcelona es considera no normatiu més del 50% dels casos, i a Girona en menys del 40% dels casos. Quant a *collateral*, més del 80% dels enquestats emeten la vocal [u] en tots dos indrets; sembla, doncs, que s'ha perdut la idea de composicionalitat semàntica d'aquest mot. Contràriament, a *contraportada*, més del 85% dels enquestats (a Girona, 100%) pronuncia el mot amb la vocal [o]. La valoració de la pronúncia amb [u] de *portaveu* es resol de manera similar: poc més del 70% en cada cas jutja que no és normativa (vegeu els gràfics de la figura 7).

f) Vocals àtones especials

En aquest apartat hem observat alguns mots que són excepcions a la reducció vocàlica del català oriental. D'una banda, presentem excepcions lèxiques, com les de *foto*, *làser*, *RENFE* o *efe*, i, d'una altra, les excepcions contextuais, amb mots com *agraeixen*, *reacció* i *teòric*. Si tenim en compte les excepcions lèxiques,

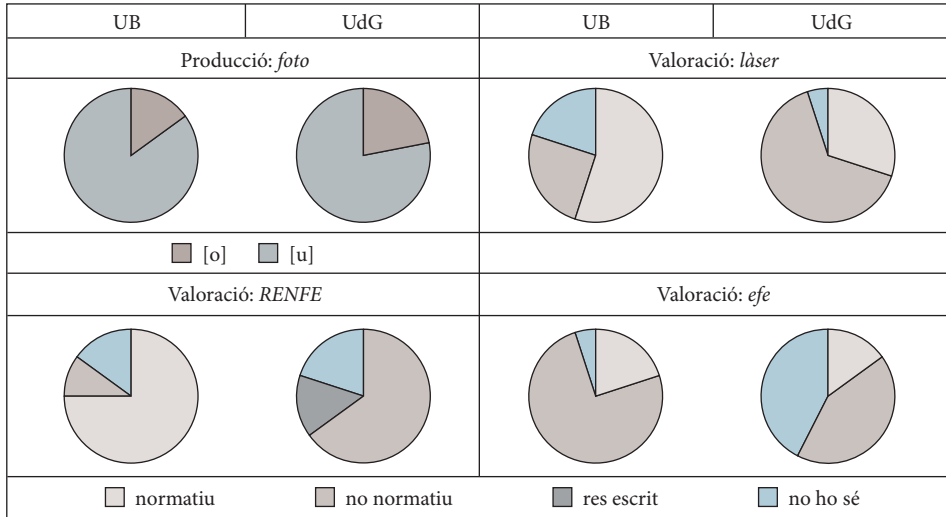

FIGURA 8. Producció i valoració de vocals àtones en excepcions lèxiques de la reducció vocàlica.
FONT: Elaboració pròpia.

podem observar en la prova de producció que en un mot com *foto*, més del 75 % dels parlants orientals fan la reducció vocàlica. Més diferents són, però, els resultats de la prova de percepció subjectiva en relació amb el mot *làser* pronunciat [e]: a Girona aquesta pronúncia es considera no normativa en uns percentatges propers al 65 %; a Barcelona, una mica més de la meitat dels informants valoren normatiu l'ús de la vocal [e] en posició posttònica. També es mostren distants els resultats que tenen a veure amb el final de l'acrònim RENFE o del nom de la lletra *efa*, pronunciat amb [e] final: així, en la pronúncia de la vocal final de *RENFE* els resultats van en direcció contrària (Barcelona: un 76 % la considera normativa; Girona: quasi un 65 % la considera no normativa). La pronúncia de [e], també en posició final, del mot *efe* es valora no normativa per més del 75 % dels enquestats de Barcelona i per prop d'un 45 % dels de Girona (vegeu els gràfics de la figura 8).

Mentre que en la prova de producció la pronúncia de *agraeixen* presenta [ə] en posició àtona i hi ha alternances entre [e] i [ɛ] en posició tònica a Barcelona, a Girona totes les vocals àtones s'han emès [ə] i les tòniques, [e]. A *reacció* s'emeta, en la major part dels casos, [e] seguida de vocal neutra i un petit 5 % a Barcelona emet [a] en posició àtona. A *teòric* els parlants accepten la pronúncia amb vocal neutra en un 50 % a Girona, percentatge que disminueix lleument a Barcelona. En qualsevol cas, en els dos grups es produeix un 25 % de dubtes (vegeu els gràfics de la figura 9).

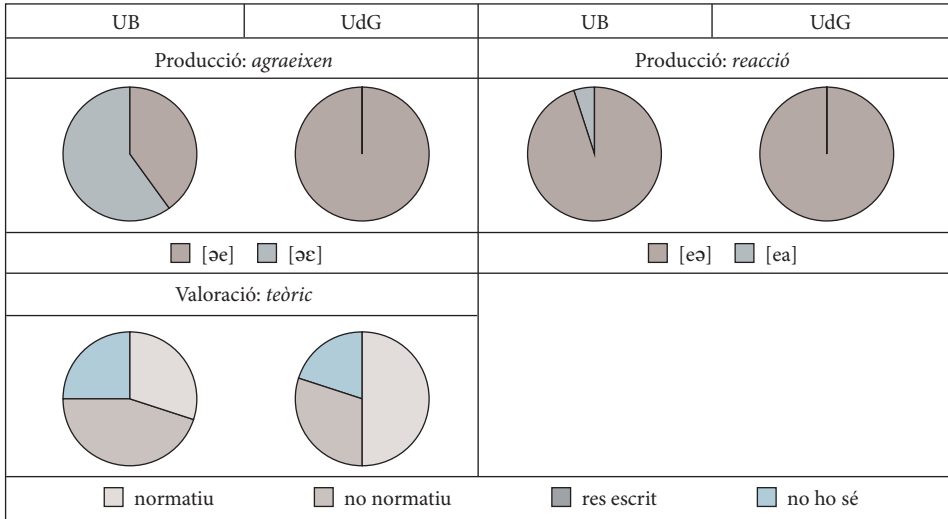

FIGURA 9. Producció i valoració de mots amb vocals àtones que constitueixen excepcions contextuals a la reducció vocàlica.

FONT: Elaboració pròpia.

4. CONCLUSIONS

L'observació detallada de les propostes fabrianes a l'entorn de la pronunciació de determinats sons vocàlics ens condueix a concloure que encara són ben actuals. En aquest sentit, per exemple, les pronunciacions monosil·làbiques de seqüències vocàliques <io> com a *admiració* o *ràdio* són avui les pronúncies habituals —les «modernes», en el context fabrià—; però malgrat tot, ni en la normativa actual ni en les gramàtiques de Fabra s'accepten sense reserves. Un tractament també difícil de concretar és el que es produeix en els processos d'elisió, dificultat que ja observà Fabra. Els resultats de la prova pilot es mostren desiguals en aquest cas, tot i que sembla que hi ha una lleugera tendència a considerar-los fenòmens no normatius (*v(e)ritat*). Això mateix sembla que es produeix en les epèntesis —Fabra considerà que no tenien partidaris—, fet que queda ben corroborat en mots com *ideia*. Finalment, altres fenòmens com els canvis de timbre vocàlic o alguns casos de diftongació, en general, mostren comportaments més desiguals segons la varietat dialectal dels informants o el fet de ser parlants catalanoparlants o bilingües (català i castellà).

Al marge d'aquests aspectes, l'estudi pilot sobre la valoració dels informants ens ha permès observar que, d'entrada, com més consciència i coneixement lingüístics tenen aquests, més alt és el percentatge de dubte sobre la llengua en general. A més,

els parlants són poc conscients dels aspectes que no estan tractats per la normativa. Probablement això és una evidència que els usos, la percepció i les directrius prescriptives no sempre convergeixen, fet que ens duu a la necessitat de demanar una profunda reflexió sobre el paper de la norma en la societat catalana actual.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FABRA, Pompeu (1891). *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona: Est. y Llib. L'Avenç de Massó y Casas. [Reproduït a Fabra (2005)]
- (1898). *Contribució a la gramática de la llengua catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç. [Reproduït a Fabra (2005)]
- (1912). *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç; Massó, Casas & C^a. [Reproduït a Fabra (2005)]
- (1933 [1918]). *Gramàtica catalana*. 7a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [Reproduït a Fabra (2009)]
- (1954-1956). *Converses filològiques* [CF]. Ed. a cura de Santiago Pey. Barcelona: Barcino. [Reproduït i ampliat a Fabra (2010)]
- (1983-1984). *Converses filològiques* [CF]. Ed. a cura de Joaquim Rafel. Barcelona: Edhasa. [Reproduït i ampliat a Fabra (2010)]
- (2005). *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes* [OCF]. Vol. 1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2009). *Gramàtiques de 1918/1933, 1956, 1946; Traduccions de teatre*. A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes* [OCF]. Vol. 6. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2010). *Converses filològiques*. A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes* [OCF]. Vol. 7. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- GOLDINGER, Stephen D. (1997). «Words and voices: perception and production in an episodic lexicon». A: JOHNSON, Keith; MULLENNIX, John W. (ed.). *Talker variability in speech processing*. Londres: Academic Press, p. 33-66.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1998 [1990]). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica*. 3a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Disponible en línia a: <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000062/00000072.pdf>> [Consulta: 10 gener 2014].
- *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Disponible en línia a: <<http://www2.iec.cat/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp>> [Consulta: 10 gener 2014].
- JOHNSON, Keith (1997). «Speech Perception without speaker normalization: An exemplar model». A: JOHNSON, Keith; MULLENNIX, John W. (ed.). *Talker variability in speech processing*. Londres: Academic Press, p. 145-165.
- PIERREHUMBERT, Janet B. (2001). «Exemplar dynamics: Word frequency, lenition and contrast». A: BYBEE, Joan; HOPPER, Paul (ed.). *Frequency effects and emergent grammar*. Amsterdam: John Benjamins, p. 137-158.
- (2002). «Word-specific phonetics». A: GUSSENHOVEN, Carlos; WARNER, Natasha (ed.). *Laboratory phonology 7*. Berlín; Nova York: Mouton de Gruyter, p. 101-139.

El règim nominal en la tradició gramatical catalana del segle XIX i fins a Pompeu Fabra

ELGA CREMADES
Universitat Masaryk

1. PROPÒSIT

Aquesta comunicació, que s'emmarca en un estudi més ampli relacionat amb una tesi doctoral en curs sobre l'estructura argumental dels noms en català, pretén fer una primera anàlisi de l'organització de la informació sobre els complements nominals regits en l'obra gramatical i lexicogràfica de Pompeu Fabra.

2. EL RÈGIM NOMINAL I LA TRADICIÓ GRAMATICAL DEL SEGLE XIX

L'anàlisi del sintagma nominal com a estructura paral·lela al sintagma verbal i la consideració que alguns noms, com els verbs, regeixen els seus complements han estat qüestions debatudes en sintaxi des de la dècada dels anys setanta del segle xx, sobretot a partir de l'article «Remarks on nominalization», de Noam Chomsky (1970).

En aquest treball, Chomsky plantejava un seguit de qüestions clau al voltant de les propietats de les nominalitzacions deverbals i obria la porta al debat sobre un dels problemes centrals en la discussió sobre els noms eventuals, que és el caràcter argumental (o no) dels sintagmes que els complementen.¹

Ara bé, els estudis sobre la complementació nominal són molt anteriors a aquesta data i, de fet, la idea que el nom admet complements regits és relativament freqüent a les gramàtiques tradicionals.

1. Seguint la proposta de Carme Colomines (2008), traduïm com a 'eventualitat' el concepte conegut en anglès com a *eventivity* i que fa referència a la capacitat d'algunes categories de denotar esdeveniments (o *eventualitats*).

Tal com explica Ginebra (1996, p. 77), en moltes gramàtiques llatines els apartats de sintaxi es dedicaven exclusivament a qüestions de concordança i de règim, que no sols incloïa el règim verbal. De la mateixa manera, en l'àmbit de la gramàtica espanyola de finals del segle XVIII i principis del XIX, els estudis de la Real Academia Española, els treballs gramaticals de Luis de Mata y Araujo i les gramàtiques castellanes de Ballot van contribuir a instaurar una divisió de la sintaxi en *construcció*, *règim* i *concordança*.

En aquesta divisió, la concordança és la necessitat que unes paraules *concertin* amb les altres en la flexió gramatical. Per exemple, la gramàtica de 1796 de la RAE explica que «lo primero que enseña la Sintaxis es á concertar unas palabras con otras, haciendo que sean comunes unas mismas propiedades y accidentes á aquellas que pueden serlo por su naturaleza» (RAE, 1796, p. 276).

La construcció és «otra especie de dependencia que las une, no con tanta precision como el régimen, sino con mayor anchura y libertad» (RAE, 1796, p. 326).

I, pel que fa al règim, es concep bàsicament com una relació de dependència entre les anomenades *parts de l'oració*, una relació de jerarquia que s'estableix entre les diferents categories sintàctiques: «ademas de la concordancia que se ha explicado de las partes declinables de la oracion, para formarse esta debidamente se han de enlazar entre sí de tal manera, que se sigan unas de otras con una dependencia precisa» (RAE, 1796, p. 286). Aquesta relació no només s'aplica als verbs, sinó que també és vàlida per a altres categories (o *parts de l'oració*):

Las partes de la oracion que rigen á otras son: el *nombre sustantivo*, el *verbo activo*, el *participio*, la *preposicion* y la *conjuncion*: en esta forma: *El nombre sustantivo rige á otro nombre sustantivo, y al verbo: este rige al nombre sustantivo, á otro verbo, y al adverbio: el participio, por lo que participa de verbo, rige al nombre sustantivo: la preposicion rige al nombre sustantivo, y al verbo: la conjuncion rige al verbo.* (RAE, 1796, p. 286-287)²

És en aquest marc que es fa notar que els noms *regeixen* uns complements *en genitiu*, poden ser possessius, però també complements subjectius i objectius (correspondrien al subjecte i al complement directe de configuracions oracionals):

El nombre sustantivo en qualquier caso que se le considere, ó quiera ponerse en la oracion, puede regir á otro nombre sustantivo en genitivo, v. g. *la casa de Pedro*. [...] Llámase este genitivo de *posesion*, porque verdaderamente la significa, pues expresa ser *Pedro* poseedor de la casa; y significa igualmente accion que *pasion*, v. g. el amor *de mi padre, de mi hijo*, significa del mismo

2. En aquest fragment podem constatar que en diverses gramàtiques vuitcentistes es considera que el nom en nominatiu és una part de l'oració que regeix però que en canvi no és regida.

modo el amor de mi padre y de mi hijo hácia mi, que mi amor hácia mi padre ó mi hijo. (RAE, 1796, p. 289)

La constatació del fet que els complements en genitiu poden exercir les funcions semàntiques d'agent o de pacient en el sintagma nominal es fa més palesa a la gramàtica de la RAE de 1931, en què es reprenen els termes *genitiu subjectiu* i *objectiu* de la tradició gramatical llatina i s'apliquen als complements nominals:

El complemento en genitivo [...] puede tener, a veces, una doble significación. Así, por ejemplo, cuando decimos *el amor de Dios*, podemos significar el amor que tenemos a Dios, o el amor que Dios tiene a las criaturas. En el primer caso el genitivo *de Dios* se llama objetivo, porque es el objeto de la significación del sustantivo *amor*; y sería el objeto directo de la oración si substituyéramos dicho complemento por una oración de relativo [...]. En el segundo caso se llama genitivo *subjectivo*, porque haciendo la dicha substitución, el mismo complemento se convertiría en sujeto. (RAE, 1931, p. 179, *apud* SUBIRATS, 2001, p. 204-205)

Podríem afirmar, doncs, manllevant terminologia de la gramàtica generativa, que, en aquests casos, els complements del nom es caracteritzen, d'alguna manera, a partir de la projecció de l'estructura argumental del nucli (per tant, es tracten com a predicats).

Fins i tot destaquen obres lexicogràfiques que s'ocupen d'aquesta qüestió. És el cas del *Diccionario de construcción y de régimen de la lengua castellana* de Rufino José Cuervo, que és el primer diccionari de valències pròpiament dit en castellà.

L'autor d'aquest diccionari defineix el significat dels elements predicatius del lèxic segons les construccions de què poden formar part (associa, doncs, definicions semàntiques a construccions sintàctiques) i analitza l'estructura argumental dels noms predicatius. Ofereix exemples que il·lustren el que actualment considerariem com la realització dels arguments del nom (règim preposicional, admissió de completives, etc.). En aquest sentit, fa notar que alguns substantius hereten el règim del primitiu, tot i que també es pot recórrer a preposicions semànticament més explícites:

Sustantivos y adjetivos. [...] Unas veces sucede que se conserva el régimen del verbo primitivo, como en *agregación*, *agradable*, que se construyen con *á* como *agregar*, *agradar*. Otras depende el régimen del modo en que se considera la relación [...].

Entran también muchos sustantivos con los cuales el complemento siguiente formado con la preposición *de*, puede tomarse en sentido activo ó en sentido pasivo [...]; no obstante, en obsequio de la claridad y á veces de la eufonía, acude el uso á otros modos de fijar el sentido, de donde resulta que con frecuen-

encia concurren varias construcciones: «El amor de Dios á los hombres», «El aborrecimiento del pecado, á la virtud, contra los buenos ciudadanos». (Cuervo, 1886-1994, p. iv-v)

Empra, a més, una terminologia inequívoca: parla de *genitiu subjectiu* i *objectiu* en els casos en què el complement nominal és un sintagma preposicional introduït per *de* (d'ara endavant, SP[*de*]) que correspon al subjecte o a l'objecte directe del verb, i distingeix els complements oracionals dels preposicionals. Fixem-nos en la informació que ens dóna en una entrada com *afición*:

Afición. [...]. — β) Con *á*, para expresar el objeto en que se halla gusto. — $\alpha\alpha$) Cuando *afición* es acusativo de ciertos verbos, el compl. con *á* se considera como dat. «Mirad no os dejéis cegar de la *afición* que tenéis á vuestra lengua. Valdés, *Dial.* [...]. — γ) Con genitivo subjetivo, y *á* para denotar el objeto de la *afición*. [...]. — δ) Con genitivo objetivo (raro hoy) [...]. (Cuervo, 1886-1994, p. 233-234)

Tota aquesta divisió tripartida de la sintaxi i el tractament del règim nominal que trobem en les gramàtiques castellanes del segle XIX van influir notablement sobre les catalanes —que sovint van copiar-ne els models—, i és per això que en aquesta comunicació hem volgut presentar fins a quin punt trobem, en el cas del català, observacions sobre el règim nominal, i en quina mesura aquestes observacions van exercir influència sobre l'obra gramatical de Pompeu Fabra.

3. EL RÈGIM NOMINAL EN ALGUNES GRAMÀTIQUES CATALANES DEL SEGLE XIX

Per observar el tractament del règim —concretament, del règim nominal— en les gramàtiques catalanes del segle XIX prendrem en consideració diverses gramàtiques publicades al llarg d'aquest segle: la *Gramàtica i apologia de la llengua catalana* de Josep Pau Ballot (1813), la *Gramática de la lengua mallorquina* de Joan Josep Armengual (1835), la *Gramática catalana-castellana* de Magí Pers i Ramona (1847), la *Gramática de la lengua catalana* de Pau Estorch i Siqués (1857), l'obra *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana* d'Antoni de Bofarull (1864) i la *Gramática de la lengua catalana* d'Antoni de Bofarull i Adolf Blanch. A més, també farem alguns comentaris sobre la informació en matèria de règim nominal que trobem a la *Gramática catalana predispositiva per a la més fàcil intel·ligència de la espanyola i llatina* de Joan Petit i Aguilar i dels *Principis generals de la llengua menorquina* d'Antoni Febrer i Cardona, si bé aquestes dues gramàtiques no van poder exercir cap influència sobre l'obra fabriana perquè van restar inèdites fins a finals del segle xx.

En general, com explica Ginebra (1988, p. 260), «la idea que els nostres gramàtics ens donen de la noció de règim és bastant homogènia», si bé cal fer notar que no tots defineixen aquest concepte i, entre els qui ho fan, n'hi ha que només tenen en compte el règim verbal.³

Ballot, Petit i Aguilar, Estorch, i Bofarull i Blanch coincideixen a considerar, com hem pogut observar en el cas de les gramàtiques castellanes, que el règim és una relació de dependència, de jerarquia, entre unes paraules i unes altres. Les definicions més detallades d'aquest concepte ens les proporcionen Estorch (1857) i Bofarull i Blanch (1867, p. 68):

El régimen es la dependencia que una parte de la oracion tiene de otra: esta se llama *la que rige*, aquella *la regida*. *Regir* es pedir la dición principal á la que depende de ella que se halle en tal *modo* ó en tal *tiempo*; ó bien reclamar de tal adverbio, tal preposicion ó tal conjuncion, á fin de expresar la idea que nos proponemos sin desviarnos de la regla del buen lenguaje. (Estorch, 1857, p. 142)

Régimen, es el gobierno de procedencia y dependencia que tienen unas partes de la oracion con otras. Las partes precedentes rigen y se llaman *regentes*, y las dependientes, ó que están de mas, son y se llaman *regidas* [...]. Para que una palabra rija ó sea regida por otra, es menester que la regida se siga de la regente, con tal dependencia que sin la primera no pueda substistir la segunda, v. g. *lo caball corre*. (Bofarull i Blanch, 1867, p. 68)

Totes dues definicions indiquen que hi ha un mot de l'oració que exigeix que apareguin uns altres tipus de paraules, que, a més, han de tenir unes determinades característiques morfològiques i sintàctiques. En tots els casos, doncs, hi ha una paraula que *regeix* (també anomenada *digció* per Petit i Aguilar, *regente* per Bofarull i Blanch, i *que diu relació ó dependència de* per Ballot) i un mot *regit*.

Per a aquests gramàtics, les categories gramaticals que tenen capacitat de regir són bàsicament tres: el verb, el nom (*substantiu* i *adjectiu*) i la preposició.⁴

3. És el cas de Joan Josep Armengual, que considera que el règim només és aplicable als verbs: «Régimen es la construccion de un verbo con la preposicion y caso ó modo que pide, y de una preposicion con el caso que le corresponde [...]» (Armengual, 1835, p. 244).

4. Cal fer un comentari sobre la capacitat rectora de la preposició, i és que si en la teoria de règim que desenvolupen aquests autors la preposició és un tipus de paraula que habitualment depèn dels requeriments del verb o del nom, pot resultar paradoxal que sigui alhora un element que regeix uns suposats complements. Ara bé, tal com constata Ginebra (1988, p. 264), «dir que la preposició regeix un nom no es contradiu amb la definició de règim», ja que qualsevol sintagma preposicional ha d'estar completat per un sintagma nominal o verbal, que seran complements de primer nivell (en la terminologia de Jackendoff (1977)). Des del punt de vista de la teoria actual, en què es considera que els nuclis sintagmàtics són les paraules funcionals, és més fàcil d'entendre que la preposició pugui regir. En el cas que ens ocupa, el que cal fer notar és que el sentit que es dóna a la noció *règim* varia en funció de si la categoria rectora és un nom o un verb, o bé si és una preposició: en aquest darrer cas, com diu Ginebra (1988, p. 264), «és més aviat la preposició la que no és "subsistent", la que no pot anar sola».

És, doncs, en aquest marc que trobem el nom com a categoria (*part de l'oració*) que regeix uns complements. En realitat, però, de les gramàtiques examinades només quatre (Petit i Aguilar, Ballot, Bofarull i Blanch i, fins a cert punt, Febrer i Cardona) desenvolupen la noció de règim nominal.⁵

Com ja podíem observar en les gramàtiques castellanques a què hem fet referència anteriorment, la capacitat rectora dels noms es limita a dos aspectes: d'una banda, la consideració del nom en nominatiu com a *supòsit* de l'oració (element *principal* de l'oració, aquell que regeix però que no és regit), i, de l'altra, la capacitat del nom de regir SP[*de*], que habitualment es fa correspondre a genitiu (sovint sense distingir entre genitiu subjectiu, genitiu objectiu o possessiu), però que també pot ser considerat ablatiu.⁶

El nombre sustantivo rige á otro sustantivo en genitivo y al verbo; para lo cual debe estar, para regir al primero, en cualquier caso, y en nominativo para regir al segundo, v. g. *Mireu lo gos de N Joan; lo lladre roba la fruyta del hort.* (Bofarull i Blanch, 1867, p. 69)

Petit i Aguilar va més enllà i posa de manifest que hi ha certs paral·lelismes entre el règim verbal i el nominal (tot i que, com la resta de gramàtics del segle XIX que tracten aquesta qüestió, no distingeix entre nivells de complementació i inclou dins del règim nominal qualsevol complement nominal). Així, s'adona que els noms deverbals (que ell anomena *substantius verbals*) presenten (en termes de la gramàtica generativa) estructura eventual i els mateixos arguments que els verbs (o arguments molt semblants), com l'acusatiu o el datiu (introduïts, segons aquest gramàtic, per *a*):

[...] els Substantius verbals [...] signifiquen més aviat acció, ú passió, que substància corpòrea, ó incorpòrea [...] y de altra part participen dits Noms del Rèjimen de dits Verbs a més del que els correspon com á Substantius, v. g.: Lo *Amòr* de Jesu-Christ als hòmens [...]. El *Dañ* de mi á tu [...].

En el primer egzemple, el Substantiu *Amòr* rejex el Genitiu *de Jesu-christ* i lo Acusatiu *als hòmens*. En el segon el Substantiu *Dañ* rejex lo Abblatiu, ó Genitiu *de mi*, y el Datiu *á tu* [...]. (Petit i Aguilar, 1998, § 336)

5. Armengual (1835, p. 244) només fa referència al règim verbal (v. nota 3). Per la seva banda, Pers i Ramona (1847) fa consideracions sobre el règim verbal i alguns aspectes dels adjectius. Estorch (1857), tot i que afirma que les categories amb capacitat rectora són el verb, el nom i la preposició i que ofereix una llista de *règim* (una llista de paraules amb el règim corresponent), només té en compte els verbs i els adjectius (és a dir, en terminologia seva, els *noms adjectius*).

6. Petit i Aguilar considera que hi ha complements nominals realitzats com a SP[*de*] que en realitat són ablatius («signifiquen Origen, Matèria, Llinadje, Pàtria, ó Nació» (Petit i Aguilar, 1998, § 335)).

En definitiva, és constatable com, en diverses gramàtiques del segle XIX, ja sigui per influència de la tradició llatina, ja sigui per influència de la tradició gramatical castellana, l'apartat del règim —que no només és verbal— constitueix un dels punts forts dels capítols de sintaxi (d'altra banda, sovint molt desatesos). I, encara que la noció *règim* que es desprèn d'aquests treballs és normalment molt general i fins i tot ambigua (es considera regit gairebé qualsevol complement que aparegui posposat a una categoria lèxica o a una preposició), formulen plantejaments interessants des del punt de vista de l'anàlisi del sintagma nominal (com la constatació dels paral·lelismes entre el règim verbal i el nominal).

És per això que, com presentarem a l'apartat següent, hem considerat convenient examinar fins a quin punt Fabra va analitzar l'estructura del sintagma nominal en la seva obra gramatical i lexicogràfica, i si va prendre en consideració les reflexions dels treballs dels gramàtics vuitcentistes.

4. EL RÈGIM NOMINAL EN L'OBRA GRAMATICAL I LEXICOGRÀFICA DE POMPEU FABRA

Per fer aquest estudi, hem tingut en compte l'*Ensayo de gramática de catalán moderno* (1891), la *Contribució a la gramática de la llengua catalana* (1898), l'obra *Qüestions de gramática catalana* (1911), la *Gramática de la llengua catalana* (1912), i les gramàtiques catalanes de 1918, 1933 i 1956, a més de les *Converses filològiques* i el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), que, d'una banda, ens han permès comprovar si Fabra va plantejar algun debat teòric sobre aquesta qüestió i, de l'altra, ens han servit per observar exemples d'ús de sintagmes nominals amb complements argumentals.

Cal remarcar, d'entrada, que cap de les set obres gramaticals considerades no presenta cap apartat dedicat específicament a la complementació nominal, ni des d'un punt de vista teòric ni per sancionar usos preposicionals relacionats amb el règim nominal: ni tan sols la gramàtica de 1956, que conté més apartats dedicats a la sintaxi, inclou informació sobre el règim nominal.

En general, els capítols més susceptibles de contenir informació sobre règim nominal, com els que dedica als substantius o a la formació de noms deverbals, només aporten informació sobre qüestions morfològiques. Només hi ha un apartat en què d'alguna manera apareixen els complements nominals, encara que sigui amb uns objectius molt allunyats de la mera descripció de l'estructura argumental dels noms), i és el que destina a la caiguda de preposicions davant de la conjunció *que*. Alguns dels exemples que ofereix són noms psicològics amb els seus arguments:

Tenien l'esperança de trobar-t'hi
 Té por dels llops
 Tenien l'esperança que vindríeu un dia o altre.
 Té por que no vindran.
 (Fabra, 2006 [1933], § 121)

En resum, tot i que en algun apartat de les seves gramàtiques Fabra fa alguna referència a la complementació nominal, no planteja cap teoria sobre el concepte de règim aplicat als noms en el mateix sentit que els gramàtics vuitcentistes, ni tampoc sembla advertir els paral·lelismes en el règim verbal i nominal que trobàvem en casos com el de Petit i Aguilar. I aquesta manca de formulacions teòriques sobre la qüestió també es posa de manifest a les *Converses filològiques*, en què les úniques referències sobre els complements nominals apareixen en relació amb el canvi i la caiguda de preposicions.

Tanmateix, en contrast amb l'obra gramatical, ha estat possible observar alguns casos d'ús d'arguments nominals al *Diccionari general de la llengua catalana*. Fabra, en aquesta obra, tampoc pren el règim nominal com a objecte d'estudi des d'un punt de vista teòric, i ni tan sols en comenta res a les definicions pròpiament dites. Ara bé, sí que podem extreure dades relacionades amb els usos preposicionals dels complements nominals a partir dels exemples del diccionari. Com explica Ginebra (2003, p. 442), «els exemples resolen molts dels dubtes dels usuaris dels diccionaris, ja que proporcionen, de manera clara i econòmica, informació que és difícil de donar només amb la definició».

Per analitzar el tractament del règim nominal en l'obra lexicogràfica fabriana, doncs, ens hem centrat en els exemples de diverses entrades, que corresponen totes a noms psicològics.⁷

Si ens basem en la teoria més estesa actualment sobre la complementació nominal, hem de distingir en l'anàlisi de les diferents entrades els arguments externs (que anomenarem *complements subjectius*) dels arguments interns (que poden ser complements *objectius* —si equivalen al complement directe verbal—, indirectes o preposicionals).

Badia (2002) fa notar que, habitualment, els arguments externs dels noms predicatius es poden realitzar en català com a possessius, com a adjectius relacionals o bé com a sintagmes preposicionals introduïts per les preposicions *de* o *per part de* (locució que apareix quan l'argument extern és agent). És el que podem observar a continuació:⁸

7. Hem centrat la cerca en els noms psicològics, que són els que presenten més variació en el règim preposicional dels complements. Hem partit de la llista que proposa Fullana (1994-1995), a la qual hem afegit *afecció*, *afecte*, *aversió*, *conhort*, *inquietud*, *molestia* i *ofensa*.

8. Hi ha autors, com Picallo (1999), que consideren que només tenim veritables arguments externs del nom si la preposició que introdueix el complement és *per* (*part de*), mentre que SP[de] només

- (1) *a.* La fugida {del president / presidencial} va alarmar tothom.
b. La seva fugida va alarmar tothom.

En el cas dels noms psicològics, però, els arguments externs es poden realitzar com a SP[*de*], com a adjectius relacionals o bé com a possessius, però mai com a SP[*per part de*], ja que en aquests casos l'argument extern és l'experimentador i no pas l'agent. Aquestes realitzacions són precisament les que presenta Fabra (les cursives són nostres):

admiració. *f.* [...] *Allò causa l'admiració de tothom.*
afecte. *m.* [...] *Afecte maternal, fraternal.*
amor. *m. i f.* [...] *Amor de pare, de mare, de fill. Amor paternal, filial.*
interès. *m.* [...] *El seu interès per la ciència.*

Els arguments interns equivalents als complements objectius, per la seva part, s'acostumen a realitzar com a SP[*de*], com a adjectius relacionals o com a possessius:⁹

- (2) *a.* l'exploració {lunar / de la Lluna} per part dels astronautes va ser un èxit.
b. [?]la seva exploració per part dels astronautes va ser un èxit.

Ara bé, en el cas dels noms psicològics, hi ha més variabilitat en la preposició que introdueix els arguments interns, que admeten l'ús de preposicions semànticament més explícites. Badia (2002) distingeix tres grups de noms psicològics en funció de la preposició que regeix el complement argumental. El primer grup, format per noms com *amor* o *odi*, tendeix a realitzar el complement objectiu com a SP[*a*] (o amb preposicions com *vers*, *envers*, *per* o *cap a*). El segon grup, format per noms com *por* o *temor*, manté la realització amb SP[*de*]. I el tercer grup, format per noms com *interès*, tendeix a realitzar els arguments interns com a SP[*per*].¹⁰

apareix en les nominalitzacions resultatives (no en les eventuals), que en general no tenen estructura argumental. De totes maneres, oracions com *L'actuació del pianista va durar quatre hores*, de lectura eventual, SP[*de*] també pot introduir complements subjectius de noms eventuals.

9. Solà (1987) i Ginebra (2001) dubten de l'acceptabilitat, en català, del possessiu com a complement objectiu, i autors com Picallo (1999) o Resnik (2010) expliciten que, en principi, els complements objectius no es poden realitzar com a adjectius relacionals. El debat teòric sobre aquestes qüestions depassa de llarg l'objectiu d'aquest treball i no hi entrarem. Només fem notar que els sintagmes següents, en què els complements objectius són expressats com a possessiu i adjectiu relacional, respectivament, ens semblen gramaticals en català: *la seva detenció per part de la policia*; *l'exploració lunar per part dels astronautes*. Per tant, de moment considerarem que aquestes realitzacions són possibles en català (encara que puguin presentar restriccions que aquí no comentarem).

10. En aquest cas, podem entendre que en realitat el nom, si deriva del verb, deriva de la forma ergativa (*interessar-se [per]*).

Això queda reflectit en els exemples de les entrades d'aquests noms, que en definitiva contenen l'única informació que ofereix Fabra sobre el règim nominal.

En relació amb el primer grup, podem observar que, com esperariem, els complements objectius són introduïts per *a* o per preposicions semànticament més explícites (les cursives són nostres), si bé en alguns casos apareixen amb verbs de suport i pot ser que aquest verb determini, almenys en part, el règim del complement:

afecció. *f.* [...] Una gran afecció *a* cercar antiguitats.

amor. *m.* i *f.* [...] Amor *als* pares, *a* la família. Amor *a* la pàtria. Amor *a* la veritat, *a* la justícia. L'amor *als* diners, *al* guany. | Amor *de* Déu [...].¹¹

odi. *m.* [...] Tenir odi *contra* algú. [...] Tinc odi *al* tabac.

Pel que fa al segon grup de noms, tenim els casos de *por* i *temor*:

por. *f.* [...] ¿*De* què tens por? | [...] Tenir por *de* caure. Tinc por que ens castigaran, que no ens castiguin. Arribaran massa tard: en tinc por. No veníem perquè teníem por *de* molestar-vos.

temor. *m.* [*i.f.*] [...] El temor *de* la mort. El temor *de* Déu.

I finalment, de l'últim grup, presentarem l'entrada *interès*:

interès. *m.* [...] El seu interès *per* la ciència.

En definitiva, podem afirmar que l'única informació que Fabra aporta sobre el règim preposicional és la dels exemples de les entrades d'alguns noms predicatius, si bé cal comentar que només n'hem pogut localitzar en algunes entrades.

5. CONCLUSIONS

En aquest treball hem pogut observar, d'una banda, que en la tradició gramatical catalana del segle XIX, fortament influïda per la tradició llatina i, alhora, per la castellana, la qüestió del règim nominal es va tractar amb força deteniment. Encara que la noció *règim* no es correspongués exactament amb el concepte que en tenim actualment, els textos d'autors com Petit i Aguilar mostren reflexions molt acostades a les actuals, en el sentit que constata els paral·lelismes entre l'estructura del sintagma nominal i la del sintagma verbal.

11. Considerem que l'expressió *amor de Déu* és una expressió fossilitzada del català antic, en què era habitual introduir el complement objectiu d'aquest nom amb la preposició *de*.

D'altra banda, en contrast amb la tradició, Fabra no parla mai d'aquest tema. Segurament això es deu al fet que, d'alguna manera, Pompeu Fabra va voler renovar el concepte del que havia de ser una gramàtica, i, com afirma Bonet (2005, p. 165), ja a l'*Ensayo de gramática de catalán moderno* es veu com «Fabra va trencar frontalment amb una manera de fer prescriptivista que procedia de la tradició immemorial de les gramàtiques llatines [...]». És a dir, d'alguna manera Fabra va establir una ruptura amb els models llatinitzants i castellanitzants de la gramàtica.

Hem de tenir en compte, a més, que en un primer moment va focalitzar els seus estudis gramaticals en la fonologia i la morfologia (temes que havien ocupat la naixent filologia romànica). I, d'altra banda, tal com expressa Coromines al pròleg de 1956, la gramàtica de 1918, per exemple, «es concentra a la doctrina essencial» i «es despulla de doctrines lèxiques i literàries» (Coromines, 2007 [1956], p. III).

Com a conseqüència d'aquest trencament i del fet d'haver-se ocupat durant molt de temps de l'ortografia, la fonologia i la morfologia, tenim, doncs, que Fabra, quan més endavant dedica atenció preferent a la sintaxi, potser perquè es va fixar llavors en gramàtiques més modernes, ja no recupera, en cap obra, el tema del règim nominal, que és segur que hauria presentat interès.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARMENGUAL, Joan Josep (1835). *Gramática de la lengua mallorquina*. Palma: Juan Guasp i Pascual.
- BADIA, Toni (2002). «Els complements nominals». A: SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 2. Barcelona: Empúries, p. 1591-1640.
- BALLOT, Josep Pau (1813). *Gramàtica i apologia de la llengua catalana*. Barcelona: Joan Francisco Piferrer.
- BOFARULL, Antoni de (1864). *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*. Barcelona: Librería de El Plus Ultra.
- BOFARULL, Antoni de; BLANCH, Adolf (1867). *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona: Espasa Hermanos.
- BONET, Sebastià (2005). «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 159-206.
- CHOMSKY, Noam (1970). «Remarks on nominalization». A: JACOBS, Roderick A.; ROSENBAUM, Peter S. (ed.). *Readings in English transformational grammar*. Waltham: Ginn and Company, p. 184-221.
- COLOMINES, Carme (2008). «La traducció dels sintagmes nominals complexos de l'alemany». *Quaderns: Revista de Traducció*, núm. 15, p. 187-196.
- COROMINES, Joan (2007 [1956]). «Prefaci». A: FABRA, Pompeu. *Gramàtica catalana*. A cura de Jordi Ginebra i Joan Solà. Barcelona: Teide, p. I-IX.

- CUERVO, Rufino José (1886-1994). *Diccionario de construcción y de régimen de la lengua castellana*. París: Roger; Bogotà: Instituto Caro y Cuervo.
- ESTORCH I SIQUÉS, Pau (1857). *Gramàtica de la lengua catalana*. Barcelona: Herederos de la Viuda de Pla.
- FABRA, Pompeu (2006 [1933]). *Gramàtica catalana*. 3a reimpr. del facsímil de la 7a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2007 [1956]). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- FEBRER I CARDONA, Antoni (2004). *Obres gramaticals, I*. Estudi introductor i edició a cura de Jordi Ginebra. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Institut Menorquí d'Estudis.
- FULLANA, Olga (1994-1995). «Els noms psicològics en català: un estudi descriptiu». *Llengua & Literatura*, núm. 6, p. 173-200.
- GINEBRA, Jordi (1988). *Antoni de Bofarull i la Renaixença*. Pròleg de Pere Anguera. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- (1996). *L'obra gramatical d'Antoni Febrer i Cardona (1761-1841)*. Maó: Institut Menorquí d'Estudis.
- (2001). «Nota sobre els possessius». *Llengua Nacional*, núm. 35, p. 21-22.
- (2003). «Règim verbal i lexicografia: el *Diccionari català-valencià-balear*». A: GUISCAFRÈ, Jaume; PICORNELL, Antoni (ed.). *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover*. Barcelona: Universitat de les Illes Balears: Càtedra Alcover-Moll-Villangómez: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 436-453.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- JACKENDOFF, Ray (1977). *X-Bar Syntax: A study of phrase structure*. Cambridge: MIT Press.
- MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.) (2005-2012). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 1, 2, 3 i 7. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 9 v.
- PERS I RAMONA, Magí (1847). *Gramàtica catalana-castellana*. Barcelona: A. Berdeguer.
- PETIT I AGUILAR, Joan (1998). *Gramàtica catalana*. Paraules preliminars de Germà Colón. Edició i estudi a cura de Jordi Ginebra. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PICALLO, Carme (1999). «La estructura del sintagma nominal: las nominalizaciones y otros sustantivos con complementos argumentales». A: BOSQUE, Ignacio; DEMONTE, Violeta (ed.). *Gramática descriptiva de la lengua española*. Vol. 3. Madrid: Visor, p. 4367-4422.
- RAE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1796). *Gramática de la lengua castellana*. Madrid: Real Academia Española.
- RESNIK, Gabriela (2010). *Los nombres eventivos no deverbales en español*. Tesi doctoral. Barcelona: UPF.
- SOLÀ, Joan (1987). *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2002). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries. 3 v.
- SUBIRATS, Carlos (2001). *Introducción a la sintaxis léxica del español*. Madrid: Iberoamericana; Frankfurt del Main: Vervuert.

Un cas d'instabilitat en la duplicació pronominal: *Els aspectes tractats anteriorment i (d')altres que (en) tractarem tot seguit**

JOAN-RAFAEL RAMOS
Universitat de València

1. INTRODUCCIÓ

Rellegint les obres del nostre malaguanyat Joan Solà, ens va cridar l'atenció l'ús del pronom feble *en* en contextos com els següents:

- (1) *a.* La comparança entre [37] i [38] il·lustra els aspectes tractats a 4 i altres que *en* tractarem tot seguit (J. SOLÀ, *Estudis de sintaxi catalana/1*, Barcelona, Edicions 62, 1972, p. 86)
- b.* Aquest valor del femení no és de cap manera exclusiu del cat.: cf. els estudis de Mariner (*El femenino de indeterminación*) i d'altres que *en* cita Mariner (J. SOLÀ, *Estudis de sintaxi catalana/1*, Barcelona, Edicions 62, 1972, p. 97)
- c.* Anomenarem *H(ipotètiques)* les proposicions interrogatives, condicionals i altres que *en* veurem més avall (10) (J. SOLÀ, *Estudis de sintaxi catalana/2*, Barcelona, Edicions 62, 1973, p. 93)
- d.* La vacil·lació dels usuaris i dels teoritzadors en casos de fraseologia com els que recullo a 4 *b-d* podria ser en part deguda al fet que moltes d'aquelles construccions o d'altres que se'n podria recollir són neologismes fraseològics poc o molt recents (J. SOLÀ, *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 35)
- e.* En els milers de pàgines que ha escrit, a penes s'hi observa mai ni un sol descuit: per tant, el lector farà bé de minimitzar-ne algun que aquí n'adduiré (J. SOLÀ, *Lingüística i normativa*, Barcelona, Empúries, 1990, p. 66)

* Aquesta comunicació és una primera versió sintètica d'un treball més extens que apareixerà publicat a la revista *Caplletra*, núm. 56 (Ramos, 2014).

Fixem-nos que es tracta d'oracions de relatiu amb antecedent implícit, és a dir, les tradicionals relatives substantivades, que presenten l'estructura bàsica il·lustrada a (2), en la qual el clíctic *en* és coreferent de l'element elidit.

(2) Quantificador indefinit + Ø + *que* + *en* + Verb.

Però la nostra intuïció com a usuari de la llengua ens feia percebre aquest tipus de repeses pronominals com a estranyes. De fet, al costat de (3a), que exemplifica aquest ús, és molt habitual la construcció corresponent sense *en* (3b).

- (3) a. Els aspectes tractats anteriorment i [_{SN}(d')altres Ø] que *en* tractarem tot seguit.
 b. Els aspectes tractats anteriorment i [_{SN}(d')altres Ø] que tractarem tot seguit.

Pel que fa a la informació gramatical sobre aquest punt, l'única notícia de què disposem és més prompte testimonial. Fa uns anys, Ruaix (2003, p. 24-25), recollint usos pleonàstics, va esmentar el cas representat a (1d) i n'aportà uns quants més del mateix Solà, però es limità a classificar-los com a usos abusius i pleonàstics, advertint que «tenen en comú que el relatiu té com a antecedent un pronom indefinit (*altres, algun*)» i que «segurament es tracta d'un tret dialectal». Una percepció ben diferent devia tenir el mateix Solà, que, a banda de mantenir-ne l'ús durant tota la seua dilatada vida com a estudiós de la llengua, en un dels seus treballs més recents i més acurats, el que dedica dins de la *Gramàtica del català contemporani* a les oracions de relatiu, escriu aquestes paraules referint-se al tema de la represa pronominal:

Igualment crec que han de dur pronom feble d'altres casos com els següents, també difícils de reduir a l'anàlisi de (60b): *Tots aquests aparells i molts altres que jo en desconec contribueixen a fer funcionar bé la fàbrica | Més avall dona les següents excepcions, vora unes quantes altres que en recullo a la llista general | Aquests volums inclouen, com altres que n'hem vist, uns vocabularis temàtics*. Per tant, considero irregular aquest exemple: «[Al llibre] *Cine o sardina* [...] parlo de pel·lícules, una darrere l'altra, unes que Ø he vist, unes que Ø he tornat a veure, unes altres que Ø he vist de diferent manera» (*Avui*, 2.X.1997, pàg. 1). (Solà, 2008, p. 2519)

Resulta xocant que construccions com les de (1) siguen percebudes de manera ben diferent per filòlegs de primera línia; però també sorprén, tot i la insistència que els tractats gramaticals posen en els diferents usos del pronom *en*, que no s'hagen explorat les possibilitats sintàctiques d'aquestes construccions.

En aquest sentit, notem que els exemples de (1) i els que s'inclouen en la citació de Solà tenen com a antecedent un quantificador de caràcter indefinit (*altre, algun, un*), però en cap moment no s'entra a valorar què passa quan aquest quantificador és un quantitatiu o un numeral, com ara a (4), on (4*b*) representa l'esquema teòric de la nova possibilitat sintàctica:¹

- (4) *a.* L'esquema il·lustra els temes tractats i dos més que (n')abordarem tot seguit.
b. Quantificador (quantitatiu, numeral) + Ø + *que* + (*en*) + Verb.

Tampoc no s'entra a valorar si el relatiu, dins de la subordinada, realitza només la funció sintàctica de complement directe, com a (1), o pot realitzar també la de subjecte (5).

- (5) *a.* L'esquema il·lustra els temes tractats i uns altres que (*en*) queden per fer.
b. L'esquema il·lustra els temes tractats i dos més que (*en*) queden per fer.

En vista d'aquest panorama, el nostre objectiu és estudiar tant els casos en què l'antecedent inclou un indefinit com els que inclou un quantitatiu o un numeral, i mirar d'esbrinar si hi ha diferències en relació amb la funció sintàctica que realitza el relatiu *que*. L'anàlisi que abordem parteix de l'esquema sintàctic il·lustrat a (6), en el qual (6*a*) representa la represa pronominal i (6*b*) l'absència d'aquesta represa:

- (6) *a.* Quantificador (indefinit, quantitatiu o numeral) + Ø + *que* (CD o subjecte) + *en* + Verb.
b. Quantificador (indefinit, quantitatiu, numeral) + Ø + *que* (CD o subjecte) + Ø + Verb.

Però, abans d'entrar a valorar els resultats de les nostra investigació, ens pot resultar útil fer una reflexió teòrica que compare el comportament del pronom *en* en les construccions no relatives amb el que podria ser l'ús en les construccions relatives analitzades. A (7) mostrem la solució habitual en les construccions no relatives:

- (7) *a.* Has trobat alguna cadira? Sí, n'he trobat una altra/moltes/dos.
b. Queden clients? Sí, en queden alguns/molts/dos.

1. Seguint Brucart i Rigau (2008) i Brucart (2008), incloem dins de la categoria genèrica del quantificador (Q) els indefinits, els quantitatius i els numerals.

Fixem-nos que, quan hi ha una elisió del nucli del SN postverbal i aquest SN va encapçalat per un quantificador, siga del tipus que siga (indefinit, quantitatiu o numeral), la llengua no vacil·la, i hi apareix sistemàticament el pronom *en*, tant si el SN és un complement directe (7a) com si és un subjecte (7b). L'esquema de (8) ens servirà per a representar aquesta situació:

$$(8) \text{En}_i + \text{V} + [{}_{\text{SN}}\text{Q } [\emptyset_i]].$$

Si (8) segueix aquest esquema amb represa pronominal, teòricament hauríem de pensar que les estructures relatives estudiades amb un antecedent que inclou un quantificador haurien de donar un resultat similar, això és, hauríem de fer aparéixer també el pronom *en*, tal com representa l'esquema de (9):

$$(9) [{}_{\text{SN}}\text{Q } \emptyset_i]_j + \text{que}_j + \text{en}_i + \text{Verb} + [{}_{\text{SN}}t]_j.$$

Observem que a (9) el relatiu, *que*_j, remet a un antecedent no definit compost per un quantificador i per un nucli buit o implícit, [_{SN}Q \emptyset_i]_j, però al mateix temps manté una connexió (això és, deixa una traça, *t*) amb la posició que ocuparia si no fos una construcció de relatiu, [_{SN}t]_j. De fet, aquesta relació és la que ens permet identificar el relatiu amb la funció sintàctica de CD o de subjecte del verb de l'oració de relatiu, i la que, teòricament, permet activar l'aparició del pronom *en*.

Fetes aquestes reflexions teòriques, és el moment d'analitzar les fonts que hem estudiat. Les dades que en puguem extraure ens serviran per a veure si aquesta equiparació teòrica que acabem de fer, i que, en definitiva, guia l'ús de Joan Solà (cf. els exemples de 1), es veu reflectida en l'ús que en fan altres autors. Per a dur a terme aquesta investigació, ens basem en la informació que ens aporten tres fonts diferents:

- a) Una enquesta guiada;
- b) l'anàlisi d'un corpus escrit de la llengua contemporània;
- c) l'estudi de la llengua antiga.

Pel que fa a la primera font, es tracta d'una enquesta que intentava recollir la casuística d'aquesta construcció amb les possibles alternances, (6a) o (6b). La persona entrevistada havia de marcar les alternatives que li oferíem indicant si la construcció li semblava normal, rara o inviable. De les disset persones que han respost l'enquesta, la majoria estan vinculades a l'àmbit professional de l'ensenyament i totes tenen un ús estable del pronom *en* en les construccions no relatives corresponents. Encara que vam intentar que la mostra contingués persones de diferents zones dialectals, no s'ha d'interpretar pròpiament com una investigació

dialectal, ja que en aquest cas s'hauria hagut d'aprofundir molt més en la selecció dels enquestats.²

En segon lloc, s'ha estudiat una mostra significativa del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana de l'Institut d'Estudis Catalans. Hem seleccionat el període que abraça els darrers vint anys del Corpus (1969-1988), tant dels textos literaris com dels textos no literaris, i hem realitzat diferents extraccions combinades que ens permeten establir les tendències que s'observen en la producció escrita d'aquest període. Aquestes extraccions són les següents: *que* (relatiu) + pronom *en*; *un/altre/quants/poc/mica + que* (relatiu).³

En tercer lloc, hem fet un buidatge de tot el corpus de textos que conté el Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA). En aquest cas, hem seleccionat les cerques combinades següents: *un/altre/algun/dos/tres/poc/molt + que* (relatiu).⁴

2. LA PERCEPCIÓ DE L'USUARI SEGONS L'ENQUESTA

Malgrat les vacil·lacions que solen manifestar bona part dels enquestats i amb independència de la seua procedència geogràfica, quan el quantificador nominal és un indefinit les dades obtingudes ens permeten establir una primera generalització compartida per la majoria: els usuaris (en un 95% de les respostes) solen rebutjar la represa amb el pronom *en* tant si el relatiu representa la funció del CD de la relativa (10a), com si actua com a subjecte (10b); i solen considerar normal la solució sense represa (11a-11b):

- (10) a. ?Els teus llibres i uns altres que *n*'ha portat el meu germà seran suficients.
 b. ?Els teus cotxes i uns altres que *n*'arribaran després participaran en la cursa.
- (11) a. Els teus llibres i uns altres que ha portat el meu germà seran suficients.
 b. Els teus cotxes i uns altres que arribaran després participaran en la cursa.

A pesar d'aquesta generalització, hi ha diverses circumstàncies que poden interactuar en la viabilitat o no de la represa. De fet, com menys freqüent siga el

2. Volem agrair la disponibilitat de totes aquelles persones que han col·laborat en la resposta a les enquestes. L'enquesta s'ha dut a terme durant el període de novembre a desembre de 2012.

3. Agraïm a l'IEC que ens haja permès accedir a tot aquest material i, de manera especial, a Joan Soler.

4. El corpus CICA no presenta usos de les construccions que analitzem amb les combinacions: *uns quants + que* i *mica + que*. La consulta s'ha realitzat per mitjà de l'accés <<http://cica.cat/>>, durant els mesos de novembre i desembre de 2012.

verb en el parlar espontani, més inviades es consideren les solucions amb represa. Per contra, hi ha verbs com *tenir*, que, en bona part dels enquestats (el 70%), admeten la represa (12a); sobretot, si apareix un indefinit més marcat com *uns quants* (12b) o si el verb de l'oració de relatiu va en subjuntiu (12c). D'altra banda, la tematització de l'element elidit (12d) també pot afavorir aquesta represa (en un 80% de les respostes).

- (12) a. Els teus llibres i uns (altres) que *en* té el meu germà seran suficients.
 b. Els teus llibres i uns quants que *en* té el teu germà seran suficients.
 c. Els teus llibres i uns (altres) que *en* tinga el meu germà seran suficients.
 d. (De) llibres, uns que *n'*ha portat no els vol.

Quan el quantificador és un quantitatiu o un numeral, la presència del pronom *en* és la solució més estesa en els enquestats (el 95% de les solucions), també amb independència de la procedència geogràfica, encara que les respostes no estan tampoc exemptes de vacil·lacions. El fenomen s'observa tant en les construccions en què el relatiu fa de CD (13a), com en les que fa de subjecte (13b):

- (13) a. Aquests diners i molts més que *en* guanyaré treballant seran suficients.
 b. Ens vam menjar la coca i en vam guardar una miqueta que *en* va sobrar.

3. ESTUDI DE LA LLENGUA ESCRITA

Les dades que es poden extraure de l'anàlisi del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC) de l'IEC, tenint en compte que la variable de distinció entre les obres literàries i les no literàries no té incidència en els resultats obtinguts, són les següents:

a) En les construccions que duen un quantificador indefinit, si el pronom relatiu funciona com a CD, la represa pronominal és esporàdica (4 casos) (14) i molt inferior als usos sense represa pronominal (39 casos) (15).

- (14) [...] que notem que tots aquests condicionaments i *d'altres que en* podríem citar, potser afecten més els religiosos que els [...] (M. ESTRADÉ, *Ençà i enllà de la pregària*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1974. 94:0:30:16:3)
 (15) [...] que les fulles no tinguin el moviment d'*algunes altres que* trobem en els capitells del claustre (J. VIGUÉ, *El monestir romànic de Sant Pau del Camp*, Corbera de Llobregat, Artestudi, 1974. 1304:0:94:17:5)

Quan el relatiu fa la funció de subjecte, tots els usos que hem documentat, d'un total de 69, són sense represa pronominal (16):

(16) Ens inquietava la història d'*uns que* havien estat sepultats en viu en viu dins fosses de calç (G. JANER MANILA, *Els alicorns*, Barcelona, Destino, 1972. 1217:0:74:30:3)

b) Quan el quantificador és un element quantitatiu o un numeral, si el relatiu fa de CD, malgrat l'escassetat d'usos del nostre corpus (només dos), l'única solució és amb represa pronominal (17).

(17) a. Cobraven en saques de farina i amb *una miqueta que* n'espigolaven de cada sac que no era de la seva propietat (M. A. OLIVER, *Cròniques de la molt anomenada ciutat de Montcarrà*, Barcelona, Edicions 62, 1972. 1329:0:77:26:8)

b. [...] per 63 vots contra *11 que* n'obtindria el diputat de la Lliga Raimon d'Abadal (*Arreu. Setmanari d'Informació General de Catalunya*, núm. 7 (1976). 1481:4.17.5:4)

El nostre corpus no conté usos en què el relatiu realitza la funció de subjecte de la subordinada. Això no obstant, fora d'aquest corpus, en tenim una mostra del filòleg Joan Coromines:

(18) [...] que en català anà minvant ràpidament fins a quedar reduïda: als sis casos que en conserva avui la llengua literària, a *pocs més que* en quedaven a l'E. Mj., i algun més com aquest (J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. VII, Barcelona, Curial i La Caixa, 1995, p. 413)

4. ESTUDI DE LA LLENGUA ANTIGA

Partint del buidatge del corpus CICA, els resultats de la nostra recerca, encara que limitats per la peculiaritat de la construcció, són els següents:

a) Amb quantificador indefinit, si el relatiu fa la funció de CD, es posen de manifest alternances, amb represa pronominal (19a) i sense represa (19b). Però hi ha una tendència fins al segle XIV de predomini de la represa (12 casos amb *en* i 2 sense *en*); per contra, a partir del segle XV, es produeix una preferència per les construccions sense represa sobre les que tenen represa (8 casos amb *en* i 21 sense *en*).

- (19) *a.* [...] e els mercaders no podran acabar qu-éls pusquen trer d'aquel loch aqueles mercaderies que eyls comprades hauran ne encara *negunes altres que eyls na volguessen comprar* (*Llibre del Consolat de Mar*, s. XIV, 171, 8)
- b.* [...] ja ha gran temps que aveu poscut comprendre en quanta amor m'ha condoït la vostra bellesa, la qual sense neguna falla trespasa *cas-cuna altra que may aga vista* (*Decameró*, 1a part, s. xv, 229, 6)

Quan el relatiu fa la funció de subjecte de la subordinada, la solució generalitzada és sense represa pronominal (d'un total de 38 casos documentats), tal com il·lustra (20):

- (20) [...] com me tardaven tant lletres, jo temia que era recruada, y també *una que* aribà a mes mans de don Guillem, sens data, me posà en sospita (*Epistolari d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens 2*, s. xvi, carta 111, 11)

b. Amb quantificador quantitatiu o numeral, quan el relatiu funciona com a CD, la solució preferent és amb represa pronominal (21*a*), llevat d'algun ús vacil·lant sense represa (21*b*): 11 casos amb *en* i 2 sense *en*.

- (21) *a.* E si sent a romaní, en bon ora, si no, met-n'í un poch en herba que sia bé picat e sech, emperò guarda no n'í metes massa, que per *poch que* n'í metes hi sabrà (*Llibre de coch*, s. xvi, 75, 16)
- b.* Emperò él és home qui tem mort, dién: «Trista és la mia ànima entrò a la mort». E *molts que* eu é fetz orbs sanà, els rancaloses féu ben anar (*Vides de sants rosselloneses*, s. xiii, 386, 4)

Quan el relatiu actua com a subjecte de la subordinada, els pocs exemples documentats manifesten alternances prou igualades: 2 casos del segle xv amb represa (22*a*) i 3 casos dispersos sense represa (1 del segle xiii, 1 del xvi i 1 del xvii) (22*b*).

- (22) *a.* [...] tenien càrrech de portar moros del dit Regne de València per poblar lo dit vall de Ricot, e *molts que-n* passaven en terra de moros a cert for per cascun cap (*Capítols de greuges per la ciutat d'Oriola*, s. xv, f. 25v, 27)
- b.* [...] a esquivar molts mals que podrien esdevenir, e *moltz que* ja heren estatz fetz de qui plena veritat no podrà ésser trobada ne sabuda (*Costums de Tortosa*, s. xiii, 487, 8)

5. INTERPRETACIÓ DE LES DADES

En la llengua antiga, la investigació que hem dut a terme ens permet deduir que, tot i les vacil·lacions apuntades, hi ha una tendència a equiparar les solucions de (23) amb les de (24), sobretot en els textos més antics. És a dir, la represa pronominal en les relatives segueix una dinàmica semblant a la de les oracions no relatives, independentment del tipus de quantificador de l'antecedent del relatiu.

(23) $En_i + V + [{}_{SN}Q [\emptyset_i]]$.

(24) $[{}_{SN}Q \emptyset_i]_j + que_j + en_i + Verb + [{}_{SN}t]_j$.

A hores d'ara, però, la percepció de l'usuari, tal com ha quedat reflectit en la nostra investigació sobre els usos orals i escrits de la llengua actual, és que, tot i les alternances, la situació s'ha modificat. Els casos en què l'oració de relatiu té un antecedent amb quantificador indefinit solen formar-se sense represa pronominal; per contra, els que duen un antecedent amb quantificador numeral o quantitatiu prefereixen la solució amb represa.

En aquesta evolució, poden haver interactuat diversos factors: *a*) les implicacions partitives del pronom *en*; *b*) les diferències semàntiques entre els quantificadors, i *c*) la fesomia de les construccions relatives.

De fet, l'aparició del pronom *en* sempre va lligada a un coreferent clarament marcat amb un sentit partitiu. Dels tres tipus d'antecedent, amb quantificador indefinit, amb quantificador quantitatiu o amb quantificador numeral, és el primer el que té menys significat partitiu, ja que manifesta un significat quantitatiu més vague, i l'últim el que té un sentit més partitiu, perquè posa de manifest una quantificació ben delimitada. Entre l'un i l'altre hi ha els quantificadors quantitatius, amb un significat menys precís que els numerals, però més que els indefinits (Todolí, 2008, p. 1380; Brucart i Rigau, 2008, p. 1548). Per tant, estem davant d'una jerarquia de quantitat: numerals > quantitatius > indefinits.

L'evolució de la represa pronominal amb *en* es pot explicar a partir dels efectes d'aquesta jerarquia: els elements amb més càrrega quantitativa, els numerals i els quantitatius, són els que manifesten un vincle més fort amb la idea de partitivitat i, per tant, amb el manteniment del pronom de represa *en*. Per contra, els indefinits, amb una quantificació més vaga, són els més vulnerables quant al manteniment del vincle partitiu.

Aquesta vulnerabilitat ve reforçada per les característiques sintàctiques de les construccions de relatiu: la distància, inherent en aquesta classe de construccions, entre l'antecedent i la posició postverbal buida, amb un coreferent intermediari, el pronom relatiu. Si el quantificador de l'antecedent no manifesta un valor partitiu

molt evident, es debilita el vincle amb la posició postverbal del verb de la relativa, imprescindible perquè pugui aparèixer el pronom *en* (25).

$$(25) \text{ } [_{\text{SN}}\text{Q } \emptyset]_j + \textit{que}_j + (\textit{en}_i) + \text{Verb} + ([_{\text{SN}}t]_j).$$

La vulnerabilitat més important en els casos en què el relatiu fa de subjecte es pot deure al fet que es podria interpretar, per part del parlant, que la traça deixada pel SN dins de la relativa no ocupa una posició postverbal, sinó la seua posició més habitual, la preverbal (26). En aquest cas, la represa dins de la relativa ja seria completament inviable.

$$(26) \text{ } [_{\text{SN}}\text{Q } \emptyset]_j + \textit{que}_j + [_{\text{SN}}t]_j + \text{Verb}.$$

D'altra banda, com hem vist més amunt a (12), la debilitació de la idea de partitivitat en usos amb quantificador indefinit pot ser compensada per un reforçament d'aquesta idea amb altres elements. Ens referim a la utilització de recursos com ara la tematització a través de la preposició *de*, la presència del verb possessiu *tenir*, l'ús de l'indefinit *uns quants* (més pròxim als quantitius) o el mode subjuntiu (Quer, 2008, § 25.2.3), que afavoreixen la represa amb *en*.

6. CONCLUSIONS

La situació actual és una conseqüència d'un procés de pèrdua progressiva de la interpretació partitiva de l'antecedent. En aquest procés, hi han pogut interactuar diversos factors com ara la jerarquia de quantitat i la interpretació de les co-referències en relació amb la posició dels constituents oracionals.

Vistes les alternances i les vacil·lacions que hem apuntat, és convenient establir una normativa que oriente l'usuari i evite divergències entre els filòlegs a l'hora de valorar la construcció. Al nostre entendre, una proposta de mínims passa per l'assumpció que, quan tenim un quantificador indefinit, la represa pronominal no és necessària; en canvi, quan el quantificador és quantitius o numeral, la represa s'ha de mantenir com a obligatòria.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BRUCART, Josep Maria (2008). «Els determinants». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. II. Ed. definitiva. Barcelona: Empúries, p. 1435-1516.

- BRUCART, Josep Maria; RIGAU, Gemma (2008). «Els quantificadors». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. II. Ed. definitiva. Barcelona: Empúries, p. 1517-1589.
- QUER, Josep (2008). «Subordinació i mode». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. III. Ed. definitiva. Barcelona: Empúries, p. 2799-2866.
- RAFEL, Joaquim (dir.) [en línia]. *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*. Institut d'Estudis Catalans. <<http://ctilc.iec.cat/>> [Consulta: 8 desembre 2012].
- RAMOS, Joan-Rafael (2014). «Les oracions de relatiu i la represa pronominal amb *en*». *Caplletra*, núm. 56 (primavera), p. 67-98.
- RUAIX, Josep (2003). «Límits en l'ús dels pronoms febles *en*, *hi*». *Llengua Nacional*, núm. 44, p. 15-34.
- SOLÀ, Joan (2008). «Les subordinades de relatiu». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2008). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. III. Ed. definitiva. Barcelona: Empúries, p. 2455-2565.
- SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2008). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. II-III. Ed. definitiva. Barcelona: Empúries. [1a ed., 2002]
- TODOLÍ, Júlia (2008). «Els pronoms». SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2008). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. II. Ed. definitiva. Barcelona: Empúries, p. 1337-1433.
- TORRUELLA, Joan (dir.) [en línia]. *Corpus Informatitzat del Català Antic*. Selecció de textos: Manuel Pérez-Saldanya, Josep Martines i Vicent Martines. <<http://cica.cat>> [Consulta: 4 desembre 2012].

És de clivellades que parla Fabra

NOÈLIA SÁNCHEZ CANDELA¹
Universitat Autònoma de Barcelona

1. LES CONSTRUCCIONS CLIVELLADES I PSEUDOCLIVELLADES: DEFINICIÓ

Les construccions de clivellament són aquelles que va fer cèlebres el poeta J. V. Foix al vers «És quan dormo que hi veig clar». Són construccions que serveixen per a «focalitzar un element d'una oració»² (Solà, 2008, p. 2540) i estan presents no només en el conjunt de les llengües romàniques, sinó també en diverses llengües del món tipològicament molt diferents, com l'anglès, l'amazic, el japonès o l'àrab, entre moltes altres, però sempre presenten propietats formals i funcionals que, en gran manera, se superposen.

El català presenta dos tipus principals de construccions de clivellament: les clivellades (1) i les pseudoclivellades (2), i aquestes darreres poden presentar, encara, tres subtipus, depenent de l'ordre en què apareixen els diferents elements que les formen:

És quan dormo [que hi veig clar] / Sou vosaltres [que ho dieu].

(2) a. És quan dormo [quan hi veig clar] / Sou vosaltres [qui ho dieu].

b. [Quan hi veig clar] és quan dormo / [Qui ho dieu] sou vosaltres.

c. Quan dormo és [quan hi veig clar] / Vosaltres sou [qui ho dieu].

1. Agraïsc el suport del Centre de Lingüística Teòrica de la Universitat Autònoma de Barcelona, del projecte de «Lingüística Teòrica» 2009SGR 1079 de la Generalitat de Catalunya i del subprojecte FFI2011-29440-C03-03 del Ministeri d'Economia i Competitivitat, així com del Programa FPU2010 del Ministeri d'Educació.

2. La focalització, en termes generals, és el recurs que fan servir els parlants per a seleccionar un element del discurs al qual volen donar rellevància informativa i assenyalar-lo mitjançant una prominència prosòdica més intensa, o fent servir estratègies morfosintàctiques com l'alteració de l'ordre neutre dels constituents o l'ús de partícules focals en forma de mots o morfemes lligats.

Totes aquestes construccions són formades per tres constituents principals: un verb copulatiu, un component clivellat (focalitzat) i un component oracional. La principal diferència entre les construccions d'(1) i de (2) és que les primeres presenten l'element invariable *que* introduint el component oracional, independentment de la funció sintàctica de l'element clivellat i, en canvi, les de (2) presenten un relatiu que variarà depenent de la funció sintàctica de l'element clivellat.³

Jespersen (1924) fou el primer que assajà una classificació d'aquestes construccions en anglès, dividint-les en dos tipus: *Cleft* i *Pseudo-cleft sentences*, etiquetes que continuen encara vigents (amb excepcions puntuals). En català, un dels estudis més recents i més detallats sobre les construccions de clivellament és el de Solà (2008) a la *Gramàtica del català contemporani*. Solà (2008), en l'apartat dedicat a les clivellades i les pseudoclivellades, sorprenentment, inclou una secció final que titula «Genuïnitat de la construcció». Aquest punt concret i el seu contingut són la motivació principal d'aquesta comunicació.

Solà (2008, p. 2547) inicia aquest apartat sobre la genuïnitat de les nostres construccions al·ludint a Fabra, i diu que «potser només es va referir a aquesta mena de construccions dins la *Gramàtica francesa* (1919: 144-145)». I després afegeix que «aquest tractament del fenomen [el de Fabra], si s'interpreta precipitadament, potser explica que s'escampés l'opinió que en català la construcció era un gal·licisme, com encara afirmen Ruaix i Lacreu i repeteix (i aplica) més d'un corrector». Solà (2008, p. 2547) sentència la qüestió afirmant que «aquesta opinió avui és insostenible, a la vista de l'allau de bibliografia existent» i que la seua intuïció tampoc no l'accepta.

Efectivament, Lacreu i Ruaix les consideren, respectivament, «afectades» l'un, i «estranyes» i «recarregades» l'altre. Lacreu (1990, p. 176) afirma que es fan servir en «registres literaris [...] i en l'ús espontani, aquestes construccions resulten *afectades*. Per això, [...] semblen preferibles altres solucions». Ruaix (1995, p. 114-117) manté que l'estructura de les clivellades «és típica (no exclusiva) del francès, i que en altres llengües romàniques (català, castellà, italià...) *preferim* altres solucions», perquè són construccions que «ens sonen, en general, *estranyes* (pel que fa a la genuïnitat) i *recarregades* (pel que fa a l'estil)».⁴

Solà (2008) apunta, doncs, que el tractament que Fabra dóna a les construccions de clivellament motivà (o pogué motivar) les opinions de gramàtics i correctors posteriors que consideren les clivellades un gal·licisme. Aquesta afirmació ens ha suscitat un seguit d'interrogants que tractarem de respondre al llarg de la

3. No ens detindrem aquí a considerar si el tipus (2a) s'ha d'agrupar amb (1) o, com hem fet, amb els de (2b) i (2c).

4. La cursiva és nostra.

comunicació: què va dir Fabra exactament sobre les construccions de clivellament?, què motivà el tractament que en féu?, i fins a quin punt les seues declaracions van condicionar les opinions de gramàtics posteriors?

2. CLIVELLADES I PSEUDOCIVELLADES EN L'OBRA DE FABRA

Efectivament, Fabra només parla de les nostres construccions a la *Gramàtica francesa* de 1919 (d'ara endavant, GF) i «encara interpretant el fenomen d'una manera poc clara» (Pérez Saldanya, Rigau i Solà, 2009). Les defineix com a recursos per «posar en relleu» un component oracional, i n'admet l'existència en català, però també reconeix que en francès són molt més habituals i tradueix un feix d'exemples de clivellades franceses per oracions declaratives neutres en català posant entre parèntesis l'equivalent clivellada catalana: «*C'est de vous que nous parlons. Parlem de vós* (literalment: És de vós que parlem)» (Fabra, 1919, p. 144-145). A més, Fabra es refereix a les nostres construccions quan tracta el demostratiu neutre francès *ce*, «sense que hi hagi cap referència al valor sintàctic de [...] les clivellades» (Garcia Castanyer, 2006).⁵

Davant d'aquesta opacitat de Fabra i de la fama de «gal·licisme» al·ludida per gramàtics com Ruaix (1995, p. 114-117), serà interessant fer un repàs general a les gramàtiques romàniques i comprovar què han dit de les nostres construccions.

3. CLIVELLADES I PSEUDOCIVELLADES A LES GRAMÀTIQUES ROMÀNiques

3.1. *Les gramàtiques del català*

En català, com hem vist, tenim gramàtics que qüestionen la genuïnitat de les clivellades (Ruaix, 1995), però també en tenim fermes defensors (Solà, 1999 i 2008).

Sembla que el primer gramàtic català que al·ludí a les nostres estructures fou el menorquí Antoni Febre i Cardona (1761-1841), que les anomenà un «Idiotisme ô una Construcció pròpia â la nóstra llengua». Al gramàtic menorquí, però, al contrari del que opinen Ruaix o Lacreu, no li agradaven les formes amb relatiu, que considerava redundants. Per tant, segons ell, tindriem «És a vós {*que* / **a qui*} jo vull parlar» (Ginebra, 1996, p. 148-149).

5. Recordem, això sí, que el nostre gramàtic no podia fer servir els termes *clivellada* o *pseudoclivellada* perquè, com hem esmentat anteriorment, aquestes denominacions foren proposades per Jespersen l'any 1924 i la GF fabriana és del 1919.

De fet, tot i que es tracta de construccions poc freqüents en els textos medievals, és possible trobar algun exemple, tant de pseudoclivellades com de clivellades, en textos catalans des del segle XIII: «Qui és *que* no sàpia que Crist vos aya enseiyada la art de fer encantamens!» (*Vides de sants rosselloneses*, p. 170, l.15).

3.2. *Les gramàtiques de l'espanyol*

En espanyol, la distribució dialectal dels diferents tipus de construccions de clivellament és bastant irregular. Mentre que l'espanyol peninsular només presenta construccions pseudoclivellades, l'espanyol americà té, a més de les equivalents pseudoclivellades (2) i clivellades (1) que hem presentat al principi per al català, un subtipus més de clivellada: «Juan fue *que* llegó tarde».

Així, mentre que les pseudoclivellades, presents a tots els dialectes de l'espanyol, són considerades genuïnes, les clivellades pròpiament dites (amb *que*), presents només a l'espanyol americà, han estat tradicionalment condemnades pels gramàtics, considerades un francesisme i denominades, de fet, «copulativas de *que* galicado» (RAE, 2009).

A la *Gramática descriptiva de la lengua española*, Moreno Cabrera (1999, p. 4281) dóna compte de la controvèrsia que les clivellades han suscitat històricament en la lingüística espanyola i al·lega que es tracta d'una construcció que «está extendida por toda Hispanoamérica y que en modo alguno puede considerarse como representativa de un fenómeno marginal o residual». Tanmateix, a la mateixa *Gramática* Gómez Torrego (1999) defineix les clivellades com «la construcción llamada “*que* galicado”, por ser de influencia francesa».

Pel que fa a la tradició gramatical, Andrés Bello (1847, apèndix II, § 812) titllà les clivellades de «construcciones anómalas» i de «crudos galicismos con que se saborean algunos escritores suramericanos». El primer a denominar-les «construcciones de “*que* galicado”» fou Rufino José Cuervo. Amb tot, com el mateix Cuervo admet, podem trobar exemples de construccions clivellades (amb *que*) en textos de la tradició literària espanyola: «Por vos es *que* yo he sufrido el oprobio, y que la confusión ha cubierto mi rostro» (F. de Quevedo, *Vida devota*, part III, cap. VIII, extret de Cuervo, 1881 [1867-1872], p. 499-500).⁶

6. Alguns estudis de corpus recents com el de Dufter (2008) evidencien l'existència de clivellades i pseudoclivellades en espanyol ja des del segle XIII en obres com la *General estoria* d'Alfons X o la *La gran conquista de ultramar*.

3.3. *Les gramàtiques de l'italià*

La presència de les clivellades en italià fou considerada també una influència francesa pels gramàtics puristes del segle XVIII. A finals del XIX, però, gramàtics com Raffaello Fornaciari, basant-se en la recerca en textos de la tradició literària italiana, canviaren positivament de parer respecte de la genuïnitat de les clivellades en italià, això sí amb excepcions: només el clivellament del subjecte i d'elements temporals i locatius es considerava genuí, perquè apareixia en textos antics.

Fornaciari, concretament, analitza les nostres estructures com a recursos per a posar en relleu només «il *soggetto* della proposizione» i puntualitza que aquesta construcció «è lecito» també amb «il rinforzamento con qualche *avverbio di tempo*» i amb «gli avverbi relativi *quando, dove*». Com a francesisme considera, en canvi, les clivellades amb focalització d'elements diferents al subjecte o als adverbis de temps i de lloc (vegeu D'Achille, Proietti i Viviani, 2005, p. 269).

Efectivament, podem trobar clivellades amb focalització de subjecte i d'elements temporals i locatius ja des del segle XIII, en versos de l'*Scuola poetica siciliana*: «Vostro amor'è che mi tene in disi[r]o» (Pier della Vigna, *Rime*, «Amore, in cui disio ed ò speranza»).

3.4. *Les gramàtiques del francès*

Les principals gramàtiques franceses de finals del segle XIX, és a dir, les que Fabra tenia més a l'abast quan redactà la seua GF, fan un tractament de les clivellades i de les pseudoclivellades molt semblant al que ens ofereix el gramàtic català. La *Grammaire française* de Brachet i Dussouchet (1888, p. 340-341) no tracta directament el fenomen; quan s'ocupa del demostratiu neutre *ce* evidencia que aquest sovint acompanya el verb *être* per «*mettre en relief*» un constituent oracional i posa alguns exemples de construccions clivellades. En el punt següent, on encara s'ocupa de la relació entre *ce* i *être*, destaca que aquest pronom es relaciona amb un bon nombre de gallicismes, i aquí posa exemples de les interrogatives clivellades del francès.

La gramàtica de Darmesteter (1897) que, a més, sabem que va servir de model a Fabra per a la GF (vegeu Garcia Castanyer, 2006) fa un tractament del fenomen semblant al de Brachet i Dussouchet (1888). I Fabra, en general, fa una distribució de la part de morfosintaxi de la GF anàloga a la de Darmesteter (1897); de fet, molts dels exemples que fa servir el gramàtic català són presos de l'obra del francès. Darmesteter (1897), com farà Fabra a la GF, parla de les nostres construccions en l'apartat que dedica al demostratiu neutre *ce*, definint-les com a recursos «pour mettre en relief un des termes d'une proposition principale en transformant cette dernière en relative» (Darmesteter, 1897, p. 71/4).

4. LES CLIVELLADES COM A GALLICISME

En resum, mentre que les construccions pseudoclivellades són considerades genuïnes i acceptades pràcticament per totes les gramàtiques romàniques (amb excepcions puntuals com Febrer i Cardona), les clivellades pròpiament dites han rebut valoracions desiguals per part dels gramàtics. En general, hi ha una tendència des del segle XVIII a considerar les clivellades un gallicisme. Però si, com hem vist, clivellades i pseudoclivellades són construccions presents a tot el territori romànic i podem trobar-ne exemples des dels segles XIII-XIV, què pogué motivar i difondre l'opinió que aquestes construccions són pròpies només del francès?:

Com el mateix Fabra apunta a la GF, el francès, efectivament, recorre a les construccions de clivellament amb més freqüència que la resta de llengües romàniques.

A més, les gramàtiques franceses són les primeres que les descriuen (*Grammaire générale et raisonnée de Port Royal* d'Arnauld i Lancelot, 1660) i també sembla que són les primeres a considerar-les un «gallicisme», almenys pel que fa a les clivellades interrogatives (vegeu D'Achille, Proietti i Viviani, 2005).

Què fa, en definitiva, que afirmem que el francès recorre a les clivellades «molt més que el català» (Fabra, 1919, p. 144) i que la resta de llengües romàniques?

5. LA FOCALITZACIÓ EN LES LLENGÜES ROMÀNIQUES

Totes les llengües del món tenen recursos gramaticals per a codificar l'estructura informativa: algunes llengües marquen l'estructura informativa prosòdicament; d'altres morfològicament, amb l'adjunció de morfemes específics, i d'altres ho fan mitjançant la sintaxi.

En general, les llengües romàniques presenten una organització de l'estructura informativa semblant: el focus informatiu⁷ apareix sempre al final de l'oració, el focus contrastiu⁸ es marca amb una entonació emfàtica, el tòpic oracional es marca amb una dislocació a les perifèries esquerra o dreta, hi ha estructures sin-

7. El terme *focus informatiu* «s'usa per a designar aquell element que constitueix la part informativa de l'oració», és a dir, aquella informació nova que es posa en relleu en l'enunciat. També s'ha definit com la part no pressuposada de l'oració o la informació que el parlant aporta a l'oient o que creu que l'oient no comparteix (Zubizarreta, 1998). En situacions no marcades el focus informatiu de l'oració en català se situa al final de l'oració i rep l'accent d'enunciat.

8. El *focus contrastiu*, en canvi, expressa contrast, oposició o identificació d'un dels constituents oracionals respecte d'un altre subgrup conceptual present o implícit en el discurs; és el recurs que fa servir el parlant per a contrastar o oposar-se a una afirmació de l'oient que creu errònia o imprecisa.

tàctiques específiques per a l'expressió del focus (com les construccions de clivellament), etc. Amb tot, hi ha alguns aspectes concrets que diferencien unes llengües romàniques de les altres.

Dins el conjunt de la Romània, el francès és la llengua que presenta un ús més freqüent de clivellades i pseudoclivellades. De fet, en francès les nostres construccions són el principal recurs sintàctic de focalització. En canvi, en català, en castellà o en italià, les construccions de clivellament (3) i la focalització prosòdica *in situ* (4), també present en francès, conviuen amb altres recursos sintàctics de marcatge de focus més econòmics i productius, com la focalització en la perifèria esquerra (o *focus fronting*) (5):⁹

(3) És *un somni* que tinc (i no son).

(4) Tinc *un somni* (i no son).

(5) *Un somni*, tinc (i no son).

Les clivellades i pseudoclivellades en català, italià o espanyol es reserven per a expressar focus emfàtic, contrastiu o identificatiu, és a dir, les opcions de focus més marcades i, en cap cas, expressen focus informatiu. En francès, en canvi, una construcció de clivellament seria una resposta vàlida a una pregunta com «Qui ha vingut?» o «On vas?», opció que no és reeixida en les altres llengües.

En les llengües romàniques, la posició de subjecte preverbal està reservada únicament per a material temàtic. Quan tota la unitat oracional és completament informativa (com a resposta a una pregunta com «Què ha passat?») i, per tant, el subjecte preverbal conté material focal, o com a resposta a una pregunta pel subjecte («Què s'ha espatllat?») (6), l'anglès, per exemple, pot recórrer a la inversió de l'estructura prosòdica¹⁰ (6a); en canvi, com que les llengües romàniques són d'accent fix, han de fer servir mecanismes sintàctics per a evitar la coincidència de material focal en posició de subjecte preverbal. Així, català, italià o espanyol solucionen aquesta restricció mitjançant la inversió subjecte-verb (6c-e); el francès, que té una estructura sintàctica més rígida, recorre al clivellament:

(6)¹¹ Context: Què ha passat?

a. *My car* broke down.

b. *J'ai ma voiture* qui est en panne./ *C'est ma voiture* qui est en panne

9. Assenyallem amb cursiva aquell element sobre el qual recau l'accent principal de l'oració.

10. En anglès, com en les llengües romàniques, en una oració neutra (que segueix la partició subjecte-tema / predicat-remà), l'accent principal i la prominència prosòdica més important recauen sobre el darrer element de l'oració. En canvi, quan tota l'oració és remàtica o quan focalitza el subjecte, l'anglès inverteix l'estructura prosòdica, assenyalant, mitjançant més prominència, el subjecte-focus.

11. Exemples adaptats dels treballs de Lambrecht (1994 i 2001).

- c. Mi si é rotta la *macchina*.
- d. Se me ha roto el *coche*.
- e. Se m'ha espatllat el *cotxe*.

Per tant, mentre que el català, l'italià o l'espanyol compten amb recursos sintàctics de focalització emfàtica o contrastiva alternatius al clivellament, com el *focus fronting* i, en el cas de focalització informativa de subjecte, fan servir la inversió subjecte-verb, el francès, sintàcticament, en ambdós casos, ha de recórrer al clivellament.

6. CONCLUSIONS

Certament, el tractament que dona Fabra a les construccions de clivellament en la seua obra és, com a mínim, «intrigant», no només perquè no s'hi refereix enlloc excepte a la *Gramàtica francesa* (1919), sinó perquè deixa obertes moltes qüestions: diu que el català pot recórrer a aquesta construcció però que el francès ho fa amb molta més freqüència i després tradueix les clivellades del francès per declaratives neutres en català (amb l'equivalent clivellada catalana entre parèntesis).

Tanmateix, en comparació amb les opinions d'altres gramàtics europeus, que condemnaven obertament l'ús de les clivellades, Fabra, simplement, no es posicionà. No podem afirmar, doncs, que les opinions d'alguns gramàtics catalans posteriors, que consideren les clivellades una influència del francès, estiguen fonamentades en les declaracions de Fabra, sinó que més aviat hem de situar aquestes opinions en un context romànic més general.

Fabra era un «home prudent» (Solà, 1987, p. 225) i, si coneixia l'existència de les construccions de clivellament, no significa que se sentira amb la seguretat i els coneixements suficients per a parlar-ne i, menys encara, per a oferir una visió normativa del fenomen. De fet, l'anàlisi d'aquestes construccions actualment encara genera controvèrsia (vegeu Frascarelli, 2010, per exemple). Si el va descriure, precisament, a la *Gramàtica francesa* (1919), degué ser perquè era una obra que no el comprometia gaire, ja que no es tractava d'una obra normativa del català. A més, les fonts que prengué com a referència a l'hora de redactar la part morfosintàctica d'aquesta obra, simplement, ja en parlaven (vegeu Darmesteter, 1897, p. 71/4). Aquest és també el motiu pel qual s'hi refereix a les nostres construccions quan tracta el demostratiu neutre francès *ce*: així ho feien les gramàtiques franceses.

Tanmateix, com a bon lingüista devia saber que el català tenia una construcció homònima a la francesa; per això parla en primera persona del plural quan diu que «per posar en relleu un dels termes d'una proposició podem fer servir [...]»,

però també devia percebre que les dues llengües no es comportaven de la mateixa manera en l'ús d'aquestes construccions i que, certament, «el francès hi recorre molt més que el català» (Fabra, 1919, p. 144-145). El nostre gramàtic era un bon coneixedor de la llengua francesa i possiblement va fer que s'adonara que el clivellament era una estratègia molt més productiva en francès i que apreciara que el francès fa servir construccions clivellades i pseudoclivellades en contextos discursius diferents del català. Com hem vist, mentre que altres llengües romàniques com el català, l'espanyol o l'italià compten amb mecanismes sintàctics alternatius al clivellament per a marcar focus, el francès ha de recórrer, bàsicament, a les nostres construccions. A més, clivellades i pseudoclivellades en català són construccions més marcades que en francès; expressen, únicament, focus emfàtic, contrastiu o identificatiu, és a dir, les opcions de focus més marcades. En francès, en canvi, les construccions de clivellament poden expressar, també, focus oracional informatiu, és a dir, en francès una clivellada seria una resposta vàlida a una pregunta com «Qui ha vingut?», opció que no és vàlida en català. Aquesta diferència podria explicar que, en una situació lliure de context, com als exemples, Fabra decidira traduir les clivellades franceses per declaratives neutres en català (això sí, afegint la clivellada catalana corresponent entre parèntesis).

Tal com afirma Solà (1987, p. 225), el nostre gramàtic «a més a més de prudent (quan no veia clara una cosa no en parlava, i quan s'havia equivocat no hi insistia o rectificava), era prou fi en lingüística, no en va tornar a parlar mai més, que jo sàpiga; i estic segur que si hagués estat conscient de l'amplitud, l'arrelament, la coherència del fenomen en català i del fet que el comparteixen tantíssimes llengües, hauria rectificat».

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BELLO, Andrés (1847). *Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos*. Santiago de Xile: Imprenta del Progreso.
- BOSQUE, Ignacio; DEMONTE, Violeta (dir.) (1999). *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa.
- BRACHET, Auguste; DUSSOUCHET, Jean-Jacques (1888). *Grammaire française*. París: Hachette.
- CUERVO, Rufino José (1881 [1867-1872]). *Apuntaciones críticas sobre el lenguaje bogotano*. Bogotá: Imprenta de Medardo Rivas.
- D'ACHILLE, Paolo; PROIETTI, Domenico; VIVIANI, Andrea (2005). «La frase scissa in italiano: aspetti e problemi». A: KORZEN, Iorn; D'ACHILLE, Paolo (ed.). *Tipologia linguistica e società*. Florència: Cessati, p. 249-279.
- DARMESTER, Arsène (1897). *Cours de grammaire historique de la langue française*. París: Delegrave.

- DUFTER, Andreas (2008). «Evolución pragmática de las oraciones hendidas en español: el papel de los usos no focalizadores». A: COMPANY, Concepción; MORENO DEL ALBA, José G. (coord.). *Actas del VII Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española: Mérida (Yucatán)*. Vol. 2. Madrid: Asociación de Historia de la Lengua Española: Arco/Libros, p. 1763-1780.
- FABRA, Pompeu (1919). *Gramàtica francesa*. Barcelona: Catalana.
- FRASCARELLI, Mara (2010). «Narrow focus, clefting and predicate inversion». *Lingua*, vol. 120, núm. 9 (setembre), p. 2121-2147.
- GARCIA CASTANYER, Maria Teresa (2006). «Introducció a la Gramàtica francesa de Pompeu Fabra». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 3: *Articles erudits; Gramàtiques francesa i anglesa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- GINEBRA, Jordi (1996). *L'obra gramatical d'Antoni Febrer i Cardona (1761-1841)*. Maó: Institut Menorquí d'Estudis.
- GÓMEZ TORREGO, Leonardo (1999). «La variación en las subordinadas sustantivas: dequeísmo y queísmo». A: BOSQUE, Ignacio; DEMONTE, Violeta (dir.). *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa, p. 2105-2148.
- JESPERSEN, Otto (1924). *The philosophy of grammar*. Londres: Allen & Unwin.
- LACREU, Josep (1990). *Manual d'ús de l'estàndard oral*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- LAMBRECHT, Knud (1994). *Information structure and sentence form*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2001). «A framework for the analysis of cleft constructions». *Linguistics*, núm. 39, p. 463-516.
- MORENO CABRERA, Juan Carlos (1999). «Las funciones informativas: las perífrasis de relativo y otras construcciones perifrásticas». A: BOSQUE, Ignacio; DEMONTE, Violeta (dir.). *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa, p. 4245-4302.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma; SOLÀ, Joan (2009). «Estudi introductor a la Gramàtica 1918/1933 de Pompeu Fabra». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 6: *Gramàtiques de 1918/1933, 1956, 1946; traduccions de teatre*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- RAE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2009). *Nueva gramática de la lengua española*. Vol. II. Madrid: Espasa Calpe, p. 2963-3034.
- RUAIX, Josep (1995). *Observacions crítiques i pràctiques sobre el català d'avui/2*. Barcelona: Moia.
- SOLÀ, Joan (1987). *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- (1999). *Parlem-ne: Converses lingüístiques*. Barcelona: Proa.
- (2008). «Les subordinades de relatiu». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, p. 2455-2569.
- Vides de sants rosselloneses* (1977). Ed. a cura de Charlotte S. Maneikis Kniazzezh i Edward J. Neugaard. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana.
- ZUBIZARRETA, María Luisa (1998). *Prosody, focus, and word order*. Cambridge: The MIT Press. (Linguistic Inquiry Monographs; 33)

***Tothom qui o tothom que?* Reflexió sobre la implantació d'una norma sintàctica de Fabra (1933)**

AINA LABÈRNIA ROMAGOSA i JOAN BORRÀS-COMES
Universitat Pompeu Fabra

Aquesta comunicació tracta de l'ús, la percepció i l'estatus normatiu dels relatius *qui* i *que* en oracions relatives substantives. L'anàlisi parteix, d'una banda, de les obres que tracten aquesta qüestió des de la normativa i, de l'altra, dels resultats de tres tasques realitzades per 248 alumnes de traducció i interpretació de la Universitat Pompeu Fabra (d'ara endavant, UPF).

L'estatus normatiu de les construccions *tothom qui* i *tothom que* en oracions relatives substantives constitueix una qüestió controvertida de la sintaxi del català, tal com es desprèn del tractament divers d'aquesta qüestió tant en les obres de normativa oficial (Fabra, 2006 [1933], i la versió en línia del DIEC2) com en altres obres de referència (Fabra, 1979 [1932]; Badia, 1994; Solà, 2002; Optimot).

Pel que fa a la normativa oficial, el DIEC2 (entrada de *qui*, accepció 2) prescriu l'ús del relatiu *qui* quan designa persones o coses personificades: «d) Darrere de pronoms demostratius o indefinits, usats facultativament, forma una combinació equivalent a la combinació *el qui*». Un exemple d'aquestes construccions és el cas que ens ocupa: la construcció del pronom indefinit *tothom* seguit del relatiu *qui*. Un altre exemple seria la construcció amb el pronom demostratiu *aquell* (amb les flexions corresponents) seguit del relatiu *qui*. Alhora, el diccionari prescriu que el relatiu *que* (primera entrada de *que*, accepció 2) designa coses i no persones. Així, indica que la construcció *el que* «serveix per a introduir oracions de relatiu substantives amb referència a cosa, en les quals fa de subjecte o de complement directe».

De fet, el DIEC2 subscriu la prescripció de Fabra (2006 [1933], p. 62-63):

66. Les oracions de relatiu substantives [...] són introduïdes amb el pronom *qui* o amb les combinacions pronominals *el qui* i *el que*.

I. *Qui*. Ex.: *QUI guanya primer, s'escanya darrer* [...].

Notem que les oracions introduïdes amb el pronom *qui* designen sempre una persona.

II. *El que*. Quan l'oració de relatiu substantiva no designa una persona, llavors és introduïda amb la combinació pronominal *el que* [...].

III. *El qui*. Les oracions substantives poden prendre una forma anàloga a la del cas II, àdhuc quan es refereixen a persona: la combinació pronominal no és llavors *el que*, sinó *el qui*. Ex.: EL QUI *ha dit això, ment. No us fieu DEL QUI no us aguanta la mirada. Sí: sóc EL QUI et penses. Ell després es burla DEL QUI ha enganyat*. Com pot veure's per aquests exemples, *el qui* pot emprar-se en funció de subjecte i de complement directe. El mateix ocorre amb la combinació pronominal *el que*. [...]

A vegades és usada amb la mateixa força que *el qui* la combinació *aquell qui*. Ex.: *Com AQUELL QUI no diu res*. Aquest *qui* relatiu no precedit de preposició pot així mateix adjuntar-se com a antecedent el pronom *tothom*.

Per tant, segons Fabra (2006 [1933], p. 62-63), cal escriure *tothom qui* i no *tothom que*, atès que *qui* fa referència a persones i *que* designa coses. Ara bé, si atenem als exemples que trobem al DIEC2, en trobem dos amb *tothom qui* (entrades *latitudinarisme* i *taula*) i tres amb *tothom que* (entrades *altre*, *comunicar* i *contagiar*):

latitudinarisme *m.* [RE] Moviment anglicà sorgit al segle XVII que admet la salvació per a tothom qui cregui en Crist i cerqui la veritat en la Bíblia.

taula 2 5 [LC] **tenir taula parada a**) Estar disposat a convidar a taula tothom qui es presenta.

altre² -a 2 2 [LC] **els altres** Tothom que no és un mateix, l'altra gent. *Cal saber escoltar els altres*.

comunicar 1 *v. tr.* [LC] [AD] Fer que un altre participi (d'allò que posseïm), fer que sigui comú a ell i a nosaltres, transmetre. *Us comunicaré les notes que tinc sobre aquest tema. Comunicar un secret, una notícia, els pensaments, els seus projectes, a algú. Comunica la seva alegria a tothom que té a prop. L'arbre comunica el moviment a tota la màquina. El foc es comunicà a les cases del costat*.

contagiar 2 *intr. pron.* [LC] [MD] Esdevenir malalt per contagi. *S'ha contagiat tothom que el va tocar*.

La taula 1 recull el nombre de casos en què el DIEC2 presenta construccions tant amb *qui* com amb *que*, precedits de *tothom*, *aquell* (i flexions) i *el* (i flexions). Com es pot observar, tal com passava amb les construccions amb *tothom*, en els altres dos casos també hi ha una alternança entre les formes *qui* i *que*. A part d'això, específicament en els casos de *el* i *aquell*, es constata que les construccions amb *qui* són majoritàries.

Malgrat la claredat amb què tant la gramàtica (Fabra, 2006 [1933]) com el diccionari (Fabra, 1979 [1932], p. 1415-1416) estableixen que *qui* designa persones i

TAULA 1

Recompte d'exemples del DIEC2 en què qui o que apareixen combinats amb el (i flexions), aquell (i flexions) i tothom

	~ qui	~ que
<i>tothom</i>	2 (40,0%)	3 (60,0%)
<i>aquell</i> (i flexions)	11 (61,1%)	7 (38,9%)
<i>el</i> (i flexions)	101 (89,4%)	12 (10,6%)

FONT: Elaboració pròpia.

que designa coses, el *Diccionari general de la llengua catalana* (Fabra, 1979 [1932]) ja presenta l'alternança de formes *qui/que* en algunes entrades (1979 [1932], p. 432 i 464):

qui *pron.* Quina persona o quines persones. *Qui és? Qui són?* [...] || Com a pronom relatiu, designant persones o coses personificades, és emprat: 1. En les oracions de relatiu adjectives, com a complement preposicional. *L'home de qui parlàveu.* [...] 2. En les oracions de relatiu substantives (generalment com a subjecte). *Qui guanya primer s'escanya darrer. Qui dia passa any empeny. Això, que ho faci qui vulgui. És ell qui ha dit això. És en Pere amb qui volem anar.* 3. Combinat amb l'article (*el qui*) introduint una oració substantiva en la qual el relatiu fa de subjecte o de complement directe. *El qui ha dit això, ment. No us fieu del qui no us aguanta la mirada. Sí: sóc el qui et penses, la qui et penses. Ell després es burla del qui ha enganyat. El dimoni es complau a turmentar els qui, mentre eren vius, enganyava amb grans afalagaments.* 4. Facultativament. Darrera certs pronoms (*tothom, algú, etc.*) principalment *aquell*, amb el qual forma una combinació equivalent a la combinació *el qui* [...]. (Fabra, 1979 [1932], p. 1415-1416)

taula *f.* Moble que consisteix en una peça llisa i plana sostinguda horitzontalment per tres o més peus o petges, que serveix per a menjar, escriure, treballar, jugar. [...] *Tenir taula parada*, es diu del qui convida a taula tothom qui es presenta, del qui habitualment té convidats a taula [...]. (Fabra, 1979 [1932], p. 1614)

comunicar *v. tr.* Fer que un altre participi (d'allò que posseïm), fer que sigui comú a ell i a nosaltres, transmetre. *Us comunicaré les notes que tinc sobre aquest tema. Comunicar un secret, una notícia, els pensaments, els seus projectes, a algú. Comunica la seva alegria a tothom que té a prop. L'arbre comunica el moviment a tota màquina. El foc es comunicà a les cases del costat [...].* (Fabra, 1979 [1932], p. 432)

contagiar *v. tr.* Transmetre per contagi. *Li va contagiar la tinya.* | Pron. Transmetre's per contagi; esdevenir malalt per contagi. *És un mal que es contagia amb molta facilitat. Contagiar-se tothom que el va tocar.* | Fig. *Contagiar-se un vici, l'entusiasme.* (Fabra, 1979 [1932], p. 464)

De fet, tres dels cinc exemples del DIEC2 amb el relatiu *que* i el relatiu *qui* són idèntics a Fabra (1979 [1932]). Els dos restants (entrades de *latitudinarisme* —en

què hi ha la combinació *tothom qui*— i *altre* —en què hi ha la combinació *tothom que*—) són novetats del DIEC2.

En resum, la prescripció tant de Fabra (2006 [1933]) com del DIEC2 és que cal utilitzar *qui* darrere de *tothom*, però ni tan sols aquestes dues obres la segueixen estrictament en els exemples que proporcionen.

Quant a les obres de referència no oficials, en aquesta comunicació s'analitzen la *Gramàtica del català contemporani* (Solà, 2002), la *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica* (Badia, 1994) i l'Optimot (fitxa 2125/3: «*el que* o *el qui?*; *aquell que* o *aquell qui?* / pronoms relatius de persona en relatives substantives»). Cal notar que en aquestes obres s'accepten tant *qui* com *que*, amb matisos respecte del nivell de formalitat.

Solà (2002, p. 2494) exposa el quadre que es reproduïx a la taula 2.

TAULA 2
Formes i estructures del relatiu amb antecedent implícit

B1. (P) + <i>qui</i> (humà)	(36g) [Qui la fa la paga]
B2. (P) + (tots) + art./ dem. + <i>que/qui</i> (humà)	(36a-d) [(36) a El que/qui hagi de venir ha de fer-se el passaport Els que/qui hagin de venir han de fer-se el passaport b Hem saludat els que/qui hem vist c Tots els que/qui no tinguin passaport han de portar el DNI d (??Tot) aquell que/qui hagi de venir ha de tenir invitació (Tots) aquells que/qui hagin de venir han de tenir invitació]
B3. (P) + <i>tothom</i> / <i>qualsevol que</i> / <i>qui</i> (humà)	(36e) [Apunta a tothom que/qui no tingui passaport] [...]
art. = <i>el, la, els, les</i> dem. = <i>aquest / -a / -s / -es</i>	

FONT: Solà (2002, p. 2494).

Solà (2002) proporciona l'explicació següent dels casos que ens ocupen i els relaciona amb la classificació reproduïda a la taula 2 (2002, p. 2495-2496):

Fabra (1930; 1918/1933: § 66.III; vg. també 1956: § 110) va intentar que la llengua estàndard evités l'ambigüïtat [entre *el qui* i *la qui*] adoptant per a B2 *el qui*, forma encara ben viva en la llengua oral, a la vora de l'altra. Una certa tradició manté encara aquesta distinció com a «aconsellable» o «millor» (Ruaix 1985: 96; 1995: 34-38, 71-73; i Manuel Miquel i Planas dins aquesta última obra, pàg. 64-66), bé que ja amb clares vacil·lacions (Badia 1994: 360-361). La veritat és que la llengua ha acabat decantant-se decididament per la forma *que*

en les estructures de B2 i B3, en qualsevol nivell de llengua (vg. Calveras 1930: § 82-98; Solà 1972: 124; Jané 1978).³³

[Nota 33: No és clar si les formes castellanques (*el/los que = quien(es)*) poden haver influït en l'opció del català a favor de *que*. Ruaix (1995: 71-73) fa veure que la barreja de formes ja és antiga. Hi pot haver d'altres causes. En primer lloc, l'ambigüitat només es produeix amb l'article *el*, no amb cap altre element de B2-3 (inclòs el plural *els*). En segon lloc, l'opció *qui* només és possible quan hi ha contigüitat absoluta entre article/demostratiu i *qui*, com també observa Ruaix (1995: 36-38, d'on són els dos primers exemples): «Els qui *treballen* o que *juguen...*», «*Ordeno que* tot aquell, *de qualsevol poble, nació o llengua, que parli...*»; «Com *el qui* veu alguna cosa en somnis, / i *que* després li'n queda la impressió» (Dante, *Comèdia: Par.*, XXXIII.58). En algun cas *qui* es troba potser poc o molt estereotipat i es pot sentir més: concretament amb algun ús de *tothom qui* i en *com aquell qui* (*Ell ho escoltava tot com aquell qui sent ploure*; amb reducció de *aquell* ja no hi ha opció: «—Com és això? / —Mira. Com qui diu “La vida”», Martín, *Flanagan*: 49).]

Així, a grans trets, Solà (2002, p. 2494-2496) accepta tant *que* com *qui* darrere de *tothom*, tot i que esmenta que pot ser que *tothom qui* i *com aquell qui* siguin formes estereotipades i que, per tant, es puguin sentir més.

De Badia (1994) cal tenir en compte, en primer lloc, la distinció que fa entre N1 («nivell elevat»), N2 («llenguatge corrent») i N3 («parlar col·loquial») (1994, p. 43). En relació amb l'estatus normatiu de *tothom que* i *tothom qui*, destaca el següent (1994, p. 361-362):

3. *Funcions*. Hi distingirem dues situacions, segons que el subjecte sigui una persona o una cosa.

a) *Referència a persones*. Com ho acabem de veure respecte als seus recursos formals, l'oració substantivada de relatiu pot ésser introduïda pel pronom *qui* o pels grups de formes *el qui* o *el que* (i flexions), *aquell qui* o *aquell que* (i flexions) i *tothom qui* o *tothom que*. La primera possibilitat (*qui*) encapçala moltes dites populars, que són una veritable mina d'aquest tipus sintàctic (ultra el ja citat ex. [5], vegeu-ne ací els [6] i [7]). Ara bé, es tracta d'una expressió d'ús ben general (com es veu als altres exs. [8] i [9], i tants d'altres que el lector pot imaginar).

[11] *qui dia passa any empeny*

[...] Això, com dic, quan l'oració substantivada és iniciada per *qui*. En canvi, en els restants grups de formes (és a dir: els que són introduïts per *el* i flexió, *aquell* i flexió i per *tothom*) el pronom *qui* (que es manté força bé en el N1) hi alterna amb *que* (més propi de les modalitats corrents): *el que* (i flexió), *aquell que* (i flexió) i *tothom que* (exs. [15] a [17]).

[15]a N1 *el qui* truca es deu haver equivocat

[15]b N2 *el que* truca es deu haver equivocat

[16]a N1 *tothom qui* arribava hi era acollit

[16]b N2 *tothom que arribava hi era acollit*
 [...] Cal dir que, si abans no he marcat els exs. [7]a i [8]a amb el signe del N1 (com ho acabo de fer amb els [15]a, [16]a i [17]a), ha estat per raó que aquells no se senten lluny de les dites populars i no sorprenen en el llenguatge més corrent. [[7]a *s'ho prenia com aquell qui sent ploure* / [7]b *s'ho prenia com aquell que sent ploure*].

No hem adduït mostres dels grups *aquells qui* (i flexió) perquè en realitat aquests grups es consideren més aviat feixucs i no es troben en la llengua corrent, i ben poc en la llengua escrita.

Badia (1994, p. 43 i 361-362), per tant, accepta tant *que* com *qui* quan el relatiu designa una persona, tot i que fa una diferència de formalitat respecte a l'ús de l'un o l'altre: *que* és considerat N2 i *qui*, N1.

L'Optimot té una fitxa sobre l'ús del relatiu *qui* o *que* en oracions relatives substantives (fitxa 2125/3: «*el que* o *el qui*?; *aquell que* o *aquell qui*? / pronoms relatius de persona en relatives substantives»; consulta del 29 de desembre de 2013), en la qual exposa que tant *qui* com *que* són admissibles, tot i que en registres formals és preferible l'ús de *qui*:

- › *qui*, *el qui*, *aquell qui* (registre formal)
- › *el que*, *aquell que* (registre informal)

Quan es construeixen oracions amb un subjecte o un complement verbal introduïts per relatius que es refereixen a persones, es pot utilitzar tant el relatiu *qui* (que sovint va precedit dels mots *el*, *la*..., *aquell*, *aquella*..., *tothom*) com el relatiu *el que* (o *la que*, *els que*, *les que*). Cal tenir en compte, però, que la construcció amb *qui* pertany a un nivell de llengua més formal que no pas el *que*.

Per tant, dels dos relatius possibles, és preferible usar *qui* en registres més formals:

- Qui digués això mentiria* (o bé *El qui* / *Aquell qui digués això mentiria*)
- És ella qui no vol venir* (o bé *És ella la qui* / *aquella qui no vol venir*).

Si recapitem, Fabra (2006 [1933]) i el DIEC2 expliciten que l'opció normativa és *qui*, si bé hi ha exemples del DIEC2 que contradiuen aquesta prescripció, alguns dels quals s'han adoptat directament del diccionari de Fabra (1979 [1932]). D'altra banda, obres de referència més recents com ara la gramàtica de Badia (1994), la *Gramàtica del català contemporani* (Solà, 2002) o l'Optimot admeten tant *qui* com *que*, amb el matís que Badia i l'Optimot fan distincions respecte a la formalitat de cada forma.

Aquesta comunicació s'emmarca en un projecte d'un abast més llarg (Labèrnia, 2015), que té com a objectiu descobrir la incidència de certs factors sociolingüístics en la implantació de la normativa sintàctica en les produccions escrites en català dels alumnes del grau en traducció i interpretació de la UPF. Aquest estudi

s'emmarca en l'anàlisi variacionista i pretén relacionar la correcció de setze variables sintàctiques —com ara l'absència o la presència de la preposició *a* per introduir el complement directe referit a persones, la caiguda o el manteniment de preposició davant de *que* o bé l'ús del relatiu *qui* o *que* darrere de *tothom*— amb diversos factors —com per exemple el curs que fa l'alumne en la carrera, el lloc de procedència tant de l'alumne com dels pares, els usos lingüístics, etc. La mostra de l'estudi consisteix en 248 alumnes, cosa que representa el 41,78 % de la població. Aquests alumnes han omplert una enquesta d'usos lingüístics i han realitzat una redacció, un exercici d'omplir buits i un exercici d'elecció múltiple.

En la redacció, tots els alumnes havien d'explicar la mateixa historieta muda de Quino, la qual cosa propicia l'aparició d'elements lingüístics similars. A l'exercici d'omplir buits, només podien escriure *tothom qui* o *tothom que*; a l'exercici d'elecció múltiple, podien triar entre *tothom qui*, *tothom que*, «totes dues són correctes» o «no ho sé». Els ítems d'aquests dos exercicis a partir dels quals es va avaluar l'ús i la percepció normativa de *qui* i *que* darrere de *tothom* van ser els següents:

EXERCICI D'OMPLIR BUITS:

12. Tothom ____ vulgui podrà assistir a l'acte.

EXERCICI D'ELECCIÓ MÚLTIPLE:

12. Estic molt contenta, perquè tothom ____ ha participat en el joc s'ho ha passat bé.

a) qui b) que c) Totes dues són correctes d) No ho sé

La taula 3 exposa els resultats de les tres tasques.

TAULA 3

Resultats de l'exercici d'omplir buits, de l'exercici d'elecció múltiple i de la redacció

Resposta	Omplir buits	Elecció múltiple	Redacció
Pronom/article + <i>qui</i>	155 (62,5%)	68 (27,4%)	1 (12,5%)
Pronom/article + <i>que</i>	91 (36,7%)	72 (29,0%)	7 (87,5%)
Totes dues són correctes	—	96 (38,7%)	—
No ho sé	0 (0,0%)	11 (4,4%)	—
Nuls i blancs	2 (0,8%)	1 (0,4%)	—

FONT: Elaboració pròpia.

D'aquests resultats, en destaca el fet que a l'exercici d'omplir buits —que avalua l'ús formal— la majoria d'alumnes van optar per *tothom qui* (un 62,5%), mentre que a l'exercici d'elecció múltiple —enfocat a la percepció normativa formal— la

percepció majoritària (un 37,7% dels alumnes) va ser que tant *qui* com *que* eren correctes. Pel que fa a la redacció, que representa un ús menys formal, l'ús de *que* i *qui* en relatives substantives no és gaire freqüent o s'evita (només se n'han detectat 8 casos en les 248 redaccions); d'altra banda, l'opció majoritària és la tria del relatiu *que* (7 casos dels 8 totals, cosa que representa el 87,5% del total de casos).

La taula 4 recull els casos concrets de les redaccions.

TAULA 4

Casos de les redaccions en què es va utilitzar una combinació d'article, pronom demostratiu o indefinit seguit de qui o que

<i>Ocurrencia</i>	<i>Context</i>
el què	el policia que va aparèixer, el què suposadament havia de defensar-la
dels que	algunes actituds dels que estaven a càrrec de fer justícia
tothom que	Tothom que està a la sala es queda mirant els tres homes amb una certa sorpresa.
la que	No obstant, la que s'ha sorprès més ha estat, clarament, la dona que els havia denunciat.
aquell qui	la vida pot donar moltes voltes, i convertir-se en l'apuntat per l'arma o aquell qui apunta.
pels que	és famós inclús pels que no tenen contacte amb aquest món
als que	hauríem de reflexionar sobre la política actual de la justícia, que [...] només satisfà als que tenen poder i influència
la que	només esperava que no fossi ella mateixa la que acabara entre rejas per ésser tan inoportuna

FONT: Elaboració pròpia.

Com es pot veure, en la major part de les ocurrencies s'opta per l'ús del relatiu *que*, i només en una apareix el relatiu *qui* (*aquell qui*). Aquest ús minoritari del relatiu *qui* podria estar justificat per la voluntat de l'alumne de desambiguar la frase; és a dir, si s'hagués emprat *que*, es podria haver entès que *aquell que apunta* pot fer referència a l'apuntat per l'arma o bé a la persona que està apuntant amb l'arma. Amb l'ús de *qui*, però, aquesta ambigüitat desapareix: *aquell qui apunta* fa referència a la persona que està apuntant amb l'arma.

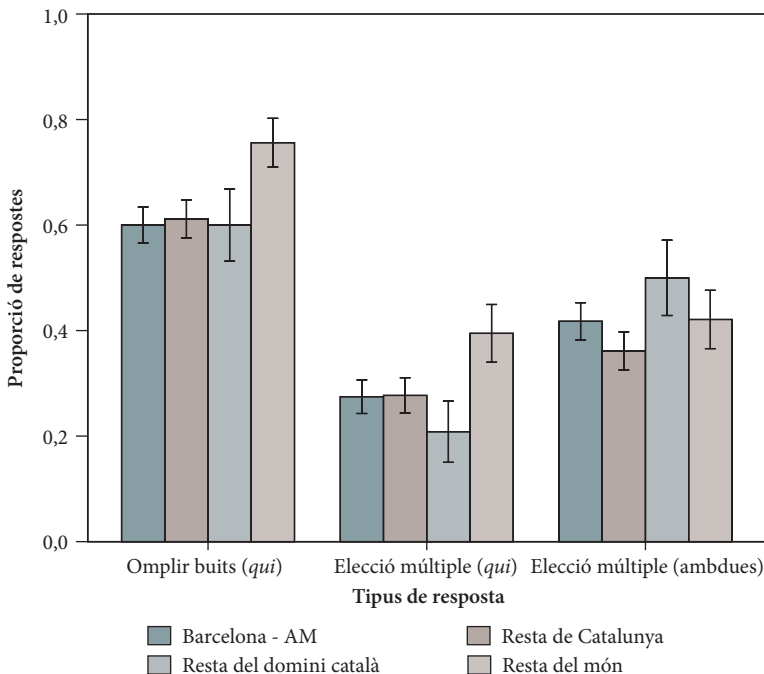
Els gràfics que es mostren a continuació presenten els resultats dels dos exercicis des de tres perspectives diferents. En primer lloc, la proporció de respostes de *tothom qui* obtinguda en l'exercici d'omplir buits (si s'hi sumen les respostes de *tothom que* s'assoleix el 100% dels casos totals); en segon lloc, la proporció de respostes de *tothom qui* obtinguda en l'exercici d'elecció múltiple, i, en tercer lloc, la proporció de respostes de «totes dues són correctes» obtinguda

en l'exercici d'elecció múltiple (com en el cas anterior, si a les respostes de *tothom qui* i «totes dues són correctes» s'hi sumen les respostes de *tothom que*, s'assoleix el 100 % dels casos totals). Els resultats obtinguts s'analitzen atenent a quatre variables sociolingüístiques presents a l'enquesta d'usos lingüístics que es va administrar als alumnes. Només es presenten els resultats que han estat rellevants per explicar l'ús i la percepció de *tothom qui* i *tothom que*.

Aquestes variables sociolingüístiques són el *lloc de naixement* (té 4 nivells: Barcelona i àrea metropolitana, resta de Catalunya, resta del domini lingüístic català, resta del món), els *anys de residència a Catalunya* (té 3 nivells: 6 anys o menys, de 7 a 14 anys, més de 15 anys), el *grau d'escolarització en català* (té 3 nivells: alumnes gens escolaritzats en català, escolaritzats en català només en part, escolaritzats en català plenament) i la *percepció de l'alumnat del seu coneixement de català* (té 3 nivells: baix, mitjà i alt).

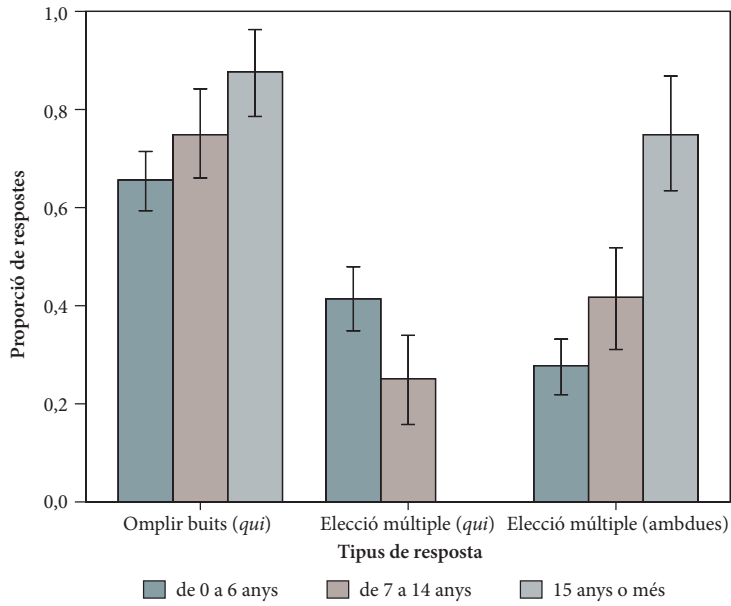
Els gràfics 1-4 permeten extreure les conclusions següents:

1. En l'exercici d'omplir buits, els nouvinguts i els alumnes que fa més anys que viuen a Catalunya opten majoritàriament per *tothom qui*.

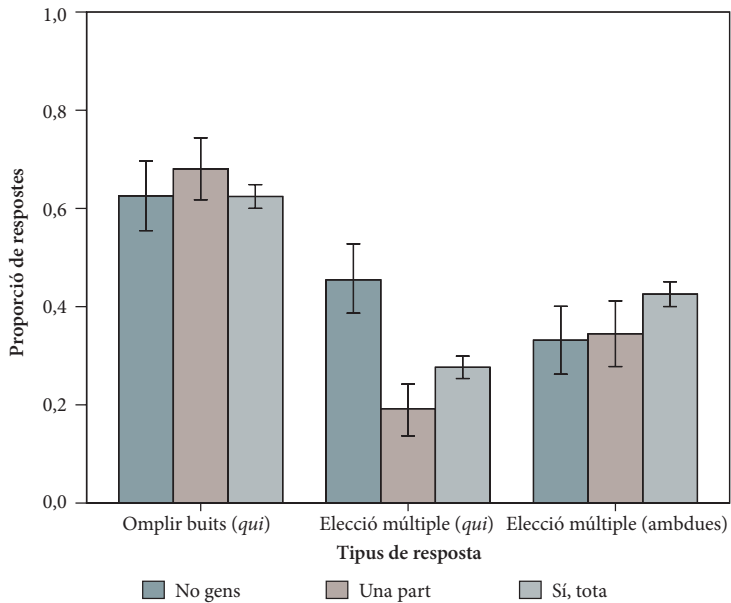

GRÀFIC 1. Lloc de naixement.

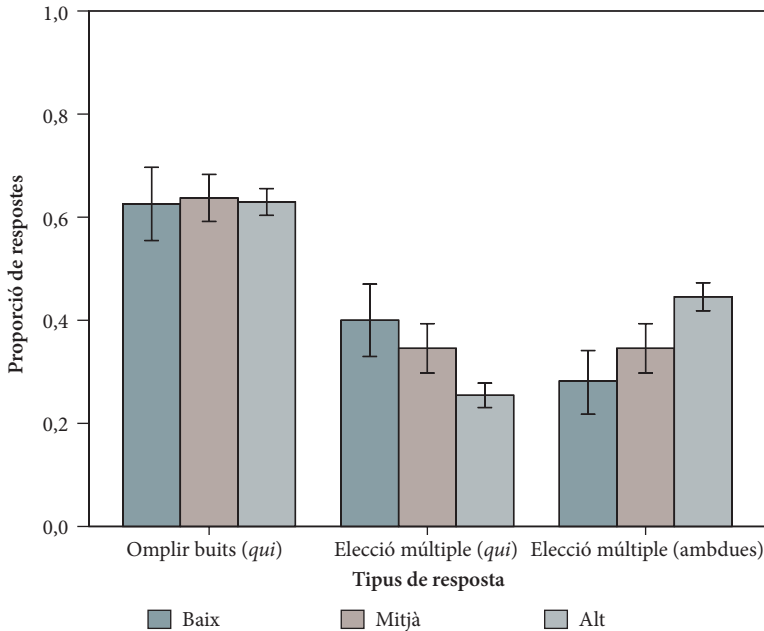
FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 2. Anys de residència a Catalunya.
FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 3. Grau d'escolarització en català.
FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 4. Percepció de l'alumnat del seu coneixement de català.

FONT: Elaboració pròpia.

2. En l'exercici d'elecció múltiple, trien *tothom qui* com a única opció correcta els alumnes nascuts fora del domini lingüístic català, els qui fa pocs anys que viuen a Catalunya, els qui no s'han escolaritzat gens en català i els qui manifesten un coneixement de català baix. Això podria ser degut a un «model lingüístic d'aula», és a dir, la tria de *tothom qui* es podria deure al fet que l'alumne estigués poc familiaritzat amb la col·loquialitat de la llengua.

3. En l'exercici d'elecció múltiple, trien l'opció «totes dues són correctes» els alumnes que fa molts anys que viuen a Catalunya, els que han fet tota l'escolarització en català i els que manifesten un coneixement de català alt.

En conclusió, pel que fa a l'estatus normatiu de *tothom qui* i *tothom que*, Fabra (2006 [1933]) utilitza *tothom qui* tant en la codificació com en els exemples; el DIEC2 i Fabra (1979 [1932]), en canvi, utilitzen *tothom qui* en la codificació, però alternen les formes *qui* i *que* en els exemples, fet que implica que la norma oficial referent a aquesta qüestió no se segueix plenament. Badia (1994) i l'Optimot lliuen la tria de *qui* o *que* al registre. Caldrà veure si en la nova *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC hi haurà cap canvi respecte d'aquesta norma, que no resulta gaire implantada, tal com s'ha pogut veure en els resultats de les tasques que s'han analitzat.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1994). *Gramàtica de la llengua catalana: Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Proa.
- DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana* [en línia]. 2a ed. <<http://dlc.iec.cat/>> [Consulta: 1 setembre 2013].
- FABRA, Pompeu (1979 [1932]). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Editora i Distribuïdora Hispano Americana, S. A. (EDHASA).
- (2006 [1933]). *Gramàtica catalana*. 3a reimpr. del facsímil de la 7a ed. També disponible en línia a: <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/0000004400000005.pdf>> [Consulta: 12 setembre 2013].
- LABÈRNIA, Aina (2015). *La incidència de certs factors sociolingüístics en la implantació de setze variants sintàctiques en català*. Tesis doctoral. Universitat Pompeu Fabra. Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge.
- Optimot = GENERALITAT DE CATALUNYA (2008). *Optimot: Consultes lingüístiques* [en línia]. <<http://www.gencat.cat/optimot/>> [Consulta: 29 desembre 2013].
- SOLÀ, Joan (2002). «Les subordinades de relatiu». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 3. Barcelona: Empúries.

PART IV

Aspetes lexicogràfics

Els gallicismes del *Gazophylacium catalano-latinum* de Joan Lacavalleria

PERE MONTALAT
Oficines Lexicogràfiques
Institut d'Estudis Catalans

1. INTRODUCCIÓ

Força lingüistes i lexicògrafs han fet notar abans d'ara la presència de gallicismes en el *Gazophylacium catalano-latinum* de Joan Lacavalleria. Per exemple, Joan Coromines en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* atribueix un origen francès a mots com ara *contracolp*, *comboiar* i *entretemps*, entre molts d'altres; el *Diccionari català-valencià-balear* d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll indica que són d'extracció francesa mots com *assortir*, *moda* i *paisatge*, i Joan Solà (1989, p. 23 i 26) diu, a propòsit del *Gazophylacium*:

[...] en Lacavalleria [...] hi ha hàpaxs com ara [...] «*fantassi*, *soldat de infanteria*» (que A[lcover]-M[oll] accentuen *fantassi* i el fan derivar del francès *fantassin*) [...]

[...] Coromines fa referència més d'una vegada a la presència de gallicismes en l'obra de Lacavalleria. Així serien «formes afrancesades» *perioda* / *periodo* i *episodo*. El nostre autor conté força termes semblants, com *dosa* 'dosi' 343, *apoteosa* 44, *piramida* 856, etc. Encara en el terreny del lèxic, hi trobem *mina* 'semblant, rostre, pinta' i altres (com el *fantassi* ja vist). En la fraseologia i la sintaxi és fàcil d'apuntar uns quants exemples que podrien també ser gallicismes.

Com es pot comprovar, doncs, són ja un bon grapat els mots d'origen francès documentats en el *Gazophylacium*, però la manca de dades relatives a les fonts lexicogràfiques d'aquesta obra feia de mal explicar la procedència dels gallicismes damunt dits.

2. LA FONT FRANCESA DEL *GAZOPHYLACIUM CATALANO-LATINUM*

En el segle XVII es publicaren a Barcelona tres diccionaris bilingües català-llatí: el *Fons verborum ac phrasium*, del jesuïta i professor de gramàtica Antoni Font, publicat l'any 1637; el *Thesaurus verborum ac phrasium* de Pere Torra, publicat l'any 1640, i el *Gazophylacium catalano-latinum* de Joan Lacavalleria, publicat l'any 1696.

En un article que és en curs de publicació fem saber que la font principal del *Gazophylacium* no és l'obra de cap d'aquests predecessors immediats de Lacavalleria, sinó un diccionari francès-llatí, el *Dictionnaire royal augmenté*, del pare jesuïta François-Antoine Pomey, pedagog i polígraf, publicat l'any 1671 a Lió. Probablement, Lacavalleria va prendre el diccionari de Pomey com a model perquè aquella obra incorpora una nomenclatura més abundosa i un exemplari de frases llatines molt més ric que no pas els d'Antoni Font i de Pere Torra.

Ignorem per quina via el diccionari francès va arribar a coneixement de Joan Lacavalleria, però, tenint en compte que procedia d'una família d'impressors barcelonina, no es pot descartar la hipòtesi que fos a través dels contactes comercials amb els impressors de Lió, la capital francesa de l'edició en aquella època. Sigui com sigui, estem en disposició d'afirmar que Lacavalleria va treballar amb un exemplar del diccionari francès imprès el 1680.¹

El *Dictionnaire royal augmenté* és una obra d'orientació pedagògica, destinat als alumnes de retòrica dels col·legis jesuïtes, i, com informa el títol, es tracta de l'edició ampliada d'un diccionari francès-llatí anterior. Consta que aquesta obra va gaudir d'una considerable difusió en l'àmbit de la lexicografia bilingüe i trilingüe de l'època, ja que se'n coneixen nombroses impressions no solament a França, on se'n comptabilitzen nou impressions, sinó també en altres països: n'hi ha una versió trilingüe francès-llatí-alemany reimpressa a Alemanya almenys en deu ocasions, i una versió neerlandès-llatí amb no pas menys de quinze reimpressions. Encara cal prendre en consideració el treball d'altres lexicògrafs, com ara Guy Miège² i Matthias Kramer,³ que en les obres respectives es declaren deutors, d'una manera o altra, del diccionari de Pomey.

1. A la sala de reserva de la Universitat de Barcelona es conserva un exemplar del *Dictionnaire royal augmenté* de 1680, signatura 07 XVII-8572, que conté anotacions manuscrites atribuïbles a la mà de Lacavalleria. En una llista de verbs llatins irregulars que figura en apèndix al final del diccionari hi ha crides que remetent a peu de pàgina, on s'han afegit a mà alguns paradigmes verbals per completar la llista original. Aquesta llista, juntament amb els paradigmes afegits manualment, figuren ben indexats i impresos en un annex anàleg del *Gazophylacium*.

2. Guy MIÈGE (1677), *A new dictionary French and English with another English and French* [...], Londres, Thomas Dawks, for Thomas Basset, at the George, near Cliffords-Inn, in Fleetstreet.

3. Matthias KRAMER (1712-1715), *Le vrayment parfait dictionnaire roial, radical, etimologique, synonymique, phraseologique et syntactique françois-allemand*, Nuremberg, Verlegung Johann Andrea Endters seel[igem] Sohn und Erben, 5 v.

A diferència de Lacavalleria, que en la nota «Al lector» no dóna cap informació pel que fa a l'elaboració del diccionari ni a la selecció de la nomenclatura del *Gazophylacium*, Pomey és molt explícit tocant a aquests aspectes. A l'«Avis au lecteur» hi diu el que segueix:

Ayant durant l'espace de six ou sept ans lû avec soin tous les auteurs français que j'ay rencontré qui passent pour les maîtres de nôtre langue, j'ay tâché de ne passer aucune belle expression que je n'aye recueillie et enchassée dans ce livre et que je n'aye rendue en latin avec toute la netteté que j'ay pû. Or le nombre de ces expressions ou locutions est si considérable qu'elles vont pour le moins à deux ou trois mille, sans mettre en ligne de conte plus de mille mots effectifs que vous ne trouverez ny dans ma première édition ny dans nul autre de ces dictionnaires qui ont paru avant celle-cy.

En el passatge anterior l'autor fa saber que va dedicar sis o set anys a llegir els autors de la seva època considerats mestres de la llengua francesa, i que en el curs d'aquestes lectures va espigolar més de mil mots i de dues a tres mil expressions noves que després va incorporar en la nova edició del seu diccionari. A quins escriptors es refereix? En els textos preliminars Pomey no ens n'informa, però, en canvi, sí que ho fa d'una manera indirecta en el cos del diccionari. En efecte, Pomey dóna la primera documentació d'un mot o d'un ús determinat indicant el nom d'un autor francès a continuació d'un lema, d'una accepció o d'un exemple. Es tracta d'escriptors de la primera meitat del segle XVII, l'època de formació de la llengua clàssica francesa. Els autors més citats són Claude Favre de Vaugelas, Jean-Louis Guez de Balzac, François Eudes de Mézeray, Georges de Scudéry i Nicolas Perrot d'Ablancourt, entre d'altres, membres de l'Académie, molts d'ells, i, a més, traductors reputats dels clàssics grecollatins.

Així, doncs, hem de concloure que el gruix dels mots i les expressions que Pomey incorpora en la segona edició del seu diccionari representa *grosso modo* la llengua francesa de la primera meitat del segle XVII. Alguns d'aquests mots i expressions que Pomey introdueix com a novetats en el seu diccionari foren transferits al *Gazophylacium*, com tindrem ocasió de veure.

3. OBJECTIU DEL TREBALL

La localització del diccionari d'Antoine Pomey com a font principal del de Lacavalleria ens mena a una primera evidència: la recerca que s'emprenghi al voltant del *Gazophylacium* haurà de prendre en consideració la dita font francesa. Tenint present això, en aquest treball oferim el resultat d'una primera prospecció de totes dues obres amb el propòsit d'esbrinar el grau d'influència exercit per la

font francesa en l'obra de Lacavalleria, i en particular el grau de penetració del text francès.

Amb aquest propòsit, hem mirat d'identificar mots i expressions del *Gazophylacium* la procedència dels quals fos atribuïble a aquella font.⁴ El resultat és una llista de gallicismes transferits per manlleu o calc del diccionari de Pomey. Vegeu-la en annex a aquest treball. Els mots es mostren en una doble columna, a la de l'esquerra hi ha els gallicismes del *Gazophylacium*, seguits de la paràfrasi definidora o bé d'un exemple d'ús o, a manca d'altra informació, d'una remissió o d'una equivalència llatina. A la columna de la dreta hi ha els mots i les expressions francesos corresponents tal com apareixen en el diccionari de Pomey.

A continuació, abordem l'anàlisi dels gallicismes localitzats en el *Gazophylacium*, fent atenció, primer, als procediments d'adaptació emprats per Lacavalleria en el moment de transferir els mots francesos al català. Després, en donem una caracterització i els situem en el context cultural en què varen aparèixer. Finalment, tractem breument de com van ésser rebuts per la tradició lexicogràfica posterior.

4. ANÀLISI DELS GALLICISMES DEL *GAZOPHYLACIUM* CATALANO-LATINUM

4.1. *Procediments d'adaptació*

Com es desprèn dels mots i les expressions recollits a l'annex, la transferència de mots duta a terme per Lacavalleria va des de la poca o nul·la intervenció a l'adaptació plena del manlleu, passant per estadis intermedis de semiadaptació o calc, en què s'aprecia bé que el resultat és una mala traducció del mot francès o bé una traducció descurada. Vegeu, a continuació, els procediments d'adaptació seguits.

— Manlleus directes poc o gens adaptats: *comboy* (del fr. *convoy*), *isabelle* (del fr. *isabelle*), *persecutar* (del fr. *persecuter*) i *prealablement* (del fr. *préalablement*).

— Manlleus semiadaptats o calcs: *depenjar* (del fr. *dépendre*), *descripar* (del fr. *décrier*), *perill eminent* (del fr. *peril éminent*) i *solidarment* (del fr. *solidairement*).

— Manlleus adaptats gràficament: *ambreta* (del fr. *ambrette*) i *floreta* (del fr. *fleurette*), en què el grup consonàntic *-tt-* es redueix a *-t-*, i *vinyeta* (del fr. *vignette*), en què, a més de la reducció del grup consonàntic *-tt-*, el grup *-gn-*, que representa el so nasal palatal, passa al nostre dígraf *-ny-*.

4. Obviem, per tant, els gallicismes del *Gazophylacium* que ja comptaven amb arrelament i tradició en català.

— Manlleus adaptats fonèticament: *saló* (del fr. *salon*), en què el grup *-on* passa a *-ó*.

— Manlleus adaptats a la fonètica francesa: *corbeta* (del fr. *courbette*), en què el grup *-ou-*, pronunciat [u], passa a *-o-*, pronunciat [u] en els parlars del català central, i *imbecillo* (del fr. *imbécille*), en què la *-e* final de *imbécille*, que és caduca, es transcriu mitjançant una *-o*.

— Manlleus adaptats morfològicament: *equipatge* (del fr. *équipage*), en què el sufix *-age* passa a *-atge*; *ambreta* (del fr. *ambrette*), en què el sufix *-ette* passa a *-eta*, i *intrepiditat* (del fr. *intrepidité*), en què el sufix *-ité* passa a *-itat*.

Abans de cloure aquest apartat, volem comentar un aspecte de morfologia lèxica a propòsit del mot *imbecillo*.

Solà (1989, p. 25) ha assenyalat que les gramàtiques i els diccionaris dels segles XVII-XVIII «donen massivament formes en *-o*». El *Gazophylacium* no n'és una excepció: a part del mot *imbecillo*, hi ha nombrosos cultismes, com ara *episodo*, *período* o *astrolabo* amb aquesta terminació.

Cenyint-nos al cas de *imbecillo*, convé fer notar primerament que l'adaptació que Lacavalleria dona d'aquest mot no s'aparta gaire de la forma original: d'una banda, manté l'accent francès sobre la penúltima síl·laba, però, d'una altra, transcriu la *-e* final d'*imbécille*, que és caduca, per *-o*, quan el que seria esperable és la caiguda de la *-o* i la reducció de la *ela* geminada.

D'altra banda, no es pot pensar que aquest gal·licisme ens hagi arribat per una altra via que no sigui el francès, ja que en castellà *imbécille* adopta la forma *imbécil*. Aquesta és, almenys, la forma gràfica que recull el *Diccionario de autoridades* de la Real Academia Española, publicat entre 1726 i 1739. Tampoc sembla que la tradició lexicogràfica catalana anterior a la segona meitat del segle XIX s'hagi deixat influir pel castellà, atès que tant el *Diccionario catalán-castellano-latino* d'Esteve-Bellvitges-Juglà com el *Diccionari de la llengua catalana* de Pere Labèrnia, obres de la primera meitat del segle XIX que tenien el *Diccionario de autoridades* com a obra de referència, recullen aquest mot amb la mateixa forma gràfica que Lacavalleria, *imbecillo*.

Lacavalleria adapta els mots del francès terminats en *-e* caduca amb la vocal *-o* a final de mot. Es tracta d'un primer intent de naturalització del manlleu que posteriorment va ésser revisat. Més endavant, *imbecillo* quedarà fixat definitivament amb les formes *imbecil* i *imbècil*, amb desplaçament de l'accent en aquesta segona forma, potser per influència del castellà. Passa el mateix amb els nombrosos cultismes terminats en *-o* que Lacavalleria introdueix, els quals s'acabaran adaptant més tard amb les formes *episodi*, *període* i *astrolabi*, respectivament, seguint les normes d'adaptació de cultismes.

4.2. Caracterització dels gallicismes

Una ullada ràpida als mots de l'annex permet de veure de seguida que es tracta de manlleus introduïts per via escrita. Aquest fet es nota especialment en aquells manlleus que ara ens semblen més immotivats i que també són els menys adaptats. Ens referim a mots com ara *persecutar* i *prealablement*, manlleus que, com s'indica en el mateix *Gazophylacium*, concorren amb els genuïns 'perseguir' i 'primerament', respectivament.

Altres mots i expressions, com *perill eminent* i *solidarment*, figuren en el diccionari sense paràfrasi definidora i amb equivalències llatines per tota informació. I no podem deixar de preguntar-nos per què Lacavalleria va tenir interès a introduir-los. Potser, perquè li semblava que eren expressions amb prestigi, o bé perquè li interessava oferir als lectors els equivalents i les expressions llatines que vénen a continuació del lema? Aquesta segona hipòtesi és prou versemblant, ja que, al cap i a la fi, el *Gazophylacium* és un diccionari concebut per a l'aprenentatge del llatí.

Entre els manlleus transmesos hi ha tecnicismes procedents de camps semàntics molt francesitzats com ara *corbeta*, de l'àmbit de l'hípica, i *vinyeta*, de l'àmbit del dibuix. També trobem neologismes encunyats pels preciosistes, mots i expressions a la moda com *floreta*, *perill eminent* i *saló*. La llengua de la preciositat es caracteritza pels girs rars i enginyosos, per les expressions farcides de metàfores, d'antítesis, d'allegories i d'abstraccions. Els preciosistes empraven una llengua distingida, bo i evitant els mots obsolets o pedants i tot allò que evoqués la parla corrent, però sovint queien en l'afectació.

A propòsit d'aquest darrer grup de mots, em vull referir breument al cas de *perill eminent*, una expressió que fa de mal interpretar si no es recorre al context cultural que la va produir, ja que la seva motivació està incardinada en el model de llengua que els reformadors de la llengua francesa de l'època, amb Vaugelas al capdavant, maldaven per imposar.

Sota la veu *perill* del *Gazophylacium* hi ha l'expressió *perill eminent* amb la informació següent: «PERILL [...] *Perill eminent*. Periculum imminens. Periculum praesens. [...]».

A primera vista, quan el lector llegeix l'expressió anterior no pot evitar de pensar que l'adjectiu *eminent* és una errada tipogràfica per *imminent*, ja que les dues equivalències llatines que segueixen l'expressió no deixen lloc al dubte: *periculum imminens* i *periculum praesens* signifiquen 'perill immediat'. El diccionari de Pomey també recull l'expressió de què tractem, que en francès és *peril éminent*, amb els mateixos equivalents llatins del *Gazophylacium*. Hem de concloure, doncs, que l'expressió *perill eminent* no és una errada tipogràfica, sinó que Lacavalleria incorpora volgudament la dita expressió. Per la seva part, en el diccionari

de Pomey tampoc figura cap aclariment suplementari que ajudi el lector d'avui a interpretar l'expressió *peril éminent*.

Per a poder-ne descodificar el sentit, cal recórrer a una remarca lingüística que Vaugelas va dedicar a aquesta expressió i que va sotmetre al parer dels membres de l'Académie, de la qual ell també formava part. Reproduïm, tot seguit, la remarca sencera:

Peril éminent

Voyci un exemple de ce que l'Usage fait souvent contre la Raison; car personne ne doute, j'entens de ceux qui sçavent la langue latine, que *peril éminent* ne soit pris du latin qui dit *periculum imminens*, pour signifier la mesme chose et toutefois nous ne disons pas *peril imminent* pour éviter, comme je crois, le mauvais son des trois *i*, mais *éminent*, qui ne veut nullement dire cela, ni mesmes il n'est pas possible de concevoir comme on peut donner cette épithète au peril. Au lieu qu'*imminent*, voulant dire *une chose preste à tomber sur une autre*, l'épithète convient fort bien au peril qui est sur le point d'accabler une personne. Pour cette raison, j'ay vu un grand personnage qui n'a jamais voulu dire autrement que *peril imminent*, mais avec le respect qui est deu à sa memoire, il en est repris non seulement comme d'un mot qui n'est pas françois, mais comme d'une erreur, qui n'est pardonnable à qui que ce soit, de vouloir en matière de langues vivantes s'opiniastres pour la Raison contre l'Usage.

Vaugelas comença la remarca apellant a la primacia de l'ús per sobre de la raó en matèria de llengua. A la primera meitat del segle XVII els reformadors de la llengua francesa pretenien depurar-la amb el concurs dels bons autors i dels bons locutors, bo i prenent per model la preceptiva gramatical de Quintilià, segons la qual el bon ús s'ha de fonamentar en la precisió, la claredat i el decòrum. Així, doncs, malgrat que l'equivalent francès de l'adjectiu *imminens* és *imminent*, Vaugelas proposà als acadèmics de substituir *imminent* per *éminent* per evitar el so cacofònic de la [i] en tres síl·labes seguides.

Se sap que el ple de l'Académie no solament va aprovar el contingut íntegre de la remarca anterior sinó que, a més, va incorporar la dita expressió a la primera edició del diccionari acadèmic francès.

5. ELS GALLICISMES DEL GAZOPHYLACIUM CATALANO-LATINUM EN LA LEXICOGRAFIA CATALANA POSTERIOR

Per valorar degudament com van ésser acollits els gal·licismes introduïts per Lacavalleria en el seu diccionari és indispensable acarar els mots i les expressions localitzats amb la tradició lexicogràfica posterior. Amb aquest objectiu, hem escollit dos diccionaris destacats en la lexicografia catalana moderna, els autors dels

quals varen aprofitar el *Gazophylacium* per a l'elaboració de les obres respectives. Es tracta del *Diccionari català-castellà-llatí* de Joaquim Esteve, Josep Bellvitges i Antoni Juglà, publicat en dos volums els anys 1803 i 1805, respectivament, i del *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina* de Pere Labèrnia, el lèxic més representatiu de la Renaixença, publicat també en dos volums, l'any 1839 el primer i el 1840 el segon.

Atenent al tractament donat pels dos diccionaris esmentats als gallicismes del *Gazophylacium* que estudiem en aquest treball, aquests mots es poden classificar en tres grups.

En primer lloc, hi ha un grup dels gallicismes que no varen ésser seleccionats per formar part dels lemaris respectius, perquè probablement no eren tinguts per catalans. En el diccionari d'Esteve-Bellvitges-Juglà formen aquest grup els mots *ambreta*, *corbeta*, *floreta*, *isabelle*, *perill eminent* i *solidarment*; i en el diccionari de Labèrnia, els mots *ambreta*, *corbeta* i *perill eminent*.

En segon lloc, hi ha un grup de gallicismes poc motivats lingüísticament perquè ja comptaven amb un equivalent genuí. Els dos diccionaris consultats ho assenyalen mitjançant la marca *ant.*, *antiquat*, donant a entendre, d'aquesta manera, que havien estat substituïts per d'altres, cosa que, al cap i a la fi, porta implícita una marca d'exclusió que no hauria de trigar gaire a fer-se efectiva. En el diccionari d'Esteve-Bellvitges-Juglà formen aquest grup els mots *persecutar* i *prealablement* (recollit amb la grafia *preablement*); i en el de Labèrnia, els mots *descriuar*, *isabelle*, *persecutar* i *prealablement* (també escrit *preablement*).

En tercer lloc, hi ha un grup de neologismes ben motivats lingüísticament, que són acollits en els dos diccionaris de què parlem sense cap marca valorativa. Els mots d'aquest grup en uns casos mantenen la mateixa forma gràfica transmesa per Lacavalleria i en d'altres es tornen a adaptar o bé s'incorporen als diccionaris respectius amb una variant gràfica al costat de la forma fixada en el *Gazophylacium*. En el diccionari d'Esteve-Bellvitges-Juglà formen aquest grup els mots *comboy*, *depenjar*, *descriuar*, *equipatge* (recollit amb la grafia *equipatge*), *imbecillo*, *intrepiditat*, *saló* i *vinyeta*; i en el diccionari de Labèrnia, els mots *comboy*, *depenjar* (recollit juntament amb la variant *dependir*), *equipatge*, *floreta* (escrit en plural), *imbecillo*, *intrepiditat* (recollit juntament amb la variant *intrepidesa*), *solidarment*, *saló* i *vinyeta*.

Com es pot comprovar, l'actitud envers els gallicismes del *Gazophylacium* varia d'un diccionari a l'altre. El d'Esteve-Bellvitges-Juglà és més restrictiu que no pas el de Labèrnia tocant a la selecció d'unitats lèxiques: dels setze mots i expressions considerats en aquest treball, n'inclou deu, dos dels quals amb la marca *ant.*, 'mot antic', mentre que el diccionari de Labèrnia n'incorpora tretze, per bé que quatre hi figuren amb la marca *ant*.

A grans trets, doncs, es pot afirmar que la selecció de gallicismes introduïts

per Lacavalleria queda fixada i estabilitzada gràcies a la tasca de selecció i adaptació parcial duta a terme pels lexicògrafs de la primera meitat del segle XIX. Així, els diccionaris actuals hereten els gallicismes del tercer grup suara esmentat amb les adaptacions gràfiques corresponents —*comboi* en comptes de *comboy*, *dependre* i no pas *depenjar/dependir*, *imbecill/imbècil* per *imbecillo*— i amb algun ajust suplementari tocant a la selecció de la nomenclatura —exclusió definitiva dels mots *descriidar* i *solidarment*.

6. CONCLUSIONS

La presència de gallicismes en el *Gazophylacium catalano-latinum* no és una qüestió anecdòtica: el nombre no pas petit de mots i expressions d'arrel francesa documentats en aquesta obra per Coromines, Alcover-Moll i Solà, juntament amb la mostra dels que aportem en aquest treball, evidencia que la influència francesa hi és important.

La identificació del *Dictionaire royal augmenté* de François-Antoine Pomey com a font principal del diccionari de Lacavalleria ens permet afirmar amb certes garanties que els gallicismes documentats en el *Gazophylacium* provenen del diccionari de Pomey. Si més no, tots figuren en la dita obra.

D'altra banda, el coneixement de la font francesa del *Gazophylacium* també permet donar compte d'aspectes lingüístics i extralingüístics d'aquesta obra que altrament farien de mal explicar. Posem, per exemple, l'origen de força mots —no solament gallicismes, sinó també cultismes presos del diccionari de Pomey— que Lacavalleria adapta amb la terminació *-o* (e. g. *imbecillo*), o també l'origen de l'expressió *perill eminent*, que només es pot interpretar si es coneix el context cultural en què es va produir la font francesa.

Més enllà de l'àmbit estricte dels gallicismes, hi ha diversos aspectes del *Gazophylacium* que poden haver estat influïts per la font francesa i que convindria estudiar. Els indiquem tot seguit.

Germà Colón i Amadeu Soberanas, en l'epígraf que dediquen al diccionari de Joan Lacavalleria (1986, p. 111), destaquen la presència d'una munió considerable de verbs i noms abstractes amb llurs derivats en el lemmari d'aquesta obra. El grup de mots més nombrós és el format per noms d'acció terminats en *-ment*, com *assortiment*, *decelament* i *retrossament*, seguits dels terminats en *-ció*, com *immatriculació* i *subalternació*. Si bé els procediments de formació de noms d'acció com els esmentats no eren nous, sí que ho era la incorporació massiva d'aquests mots en els repertoris lexicogràfics, juntament amb els verbs dels quals deriven. Aquesta novetat probablement cal posar-la en relació amb el diccionari de Pomey, ja que en aquesta obra els noms d'acció en *-ment* i en *-tion* també són molt

abundosos, fet que tindria a veure amb el caràcter general de la llengua francesa del segle XVII que resumeix Guillaumie (1927, p. 165):

Les mots introduits au XVIIIe siècle sont abstraits, désignent une manière d'être des choses: ils ne nomment pas un objet, ils en déterminent plutôt les qualités, les défauts, les effets; s'appliquent surtout aux personnes, exprimant une disposition quelconque de l'âme, un état exceptionnel des sentiments. Tout cela donne à ces termes un aspect analytique qui convient parfaitement à la prose française.

Un altre aspecte de morfologia lèxica del *Gazophylacium* que també podria ésser deutor del diccionari francès és la presència de nombrosos compostos per prefixació: compostos amb el prefix *contra-* (*contracambi*, *contracolp*, *contren-gany*, etc.), compostos amb el prefix *entre-* per crear verbs de sentit recíproc (*entrebesar-se*, *entremirar-se* i *entretocar-se*) i compostos formats amb els prefixos de sentit privatiu *des-* i *in-/im-* (*desermar* i *dessembossar*, i *imprenable* i *inaplicació*, entre d'altres).

Esperem poder desenvolupar ben aviat aquests aspectes que aquí només deixem apuntats.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BRUNOT, Ferdinand (1966). *Histoire de la langue française*. París: Colin. [T. III: *La formation de la langue classique (1600-1660)*, 1a ed., 1909; t. IV: *La langue classique (1660-1715): Première partie*, 1a ed., 1913]
- COLÓN, Germà; SOBERANAS, Amadeu-J. (1985). *Panorama de la lexicografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. (Biblioteca Universitària; 7)
- ESTEVE, Joaquim; BELLVITGES, Josep; JUGLÀ I FONT, Antoni (1803-1805). *Diccionario catalan-castellano-latino*. Barcelona: Oficina de Tecla Pla, Viuda.
- GUILLAUMIE, Gaston (1927). *J. L. Guez de Balzac et la prose française: Contribution à l'étude de la langue et du style pendant la première moitié du XVIIIe siècle*. París: Picard.
- LABÈRNIA, Pere (1839-1840). *Diccionari de la llengua catalana: Ab la correspondencia castellana y llatina*. Barcelona: Estampa dels Hereus de la Viuda Pla.
- LACAVALLERIA I DULAC, Joan (1696). *Gazophylacium catalano-latinum: Dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens: Cui subijcitur irregularium verborum elenchus*. Barcelona: Apud Antonium Lacavalleria.
- MONTALAT, Pere (2015). «La font francesa del *Gazophylacium catalano-latinum* de Joan Lacavalleria». *Llengua & Literatura*, núm. 25, p. 7-27.
- POMEY, François-Antoine (1671). *Le dictionnaire royal augmenté. Seconde édition, enrichie d'un grand nombre d'expressions elegantes; de quantité de mots François nouvellement introduits; des Termes des Arts, & de cinquante Descriptions; comme aussi d'un petit*

Traité de la Venerie & de la Fauconnerie. Composé par le P. François Pomey, de la compagnie de Jesus. Lió: Antoine Molin.

SOLÀ, Joan (1989). «El català a les gramàtiques i els diccionaris llatins dels segles XVII-XVIII». A: *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. II. Ed. d'Antoni M. Badia i Margarit i Michel Camprubí. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 7-28.

VAUGELAS, Claude Favre de (1970 [1647]). *Remarques sur la langue françoise*. Facsímil. Introducció, bibliografia i índex de Jeanne Streicher. Ginebra: Slatkine Reprints.

ANNEX

Mostra de gallicismes del *Gazophylacium* procedents del *Dictionaire royal augmenté* de François-Antoine Pomey

<i>Lacavalleria</i>	<i>Pomey</i>
ambreta <i>Certa flor petita que té lo olor del ambre.</i>	ambrette
comboy <i>de víurers per a un exèrcit. Comboy de víurers per a una ciutat.</i>	convoy
corbeta , <i>saltet que sab fer lo cavall adestrat.</i>	courbette
depenjar , <i>ésser dependent.</i>	dépendre
descreditar <i>o desacreditar a algú; llevar la reputació a algú.</i>	décrier
equipatge <i>Posar-se en gran equipatge o pompa.</i>	équipage
floreta <i>Home mal graciós que va comptant floretes a les dones.</i>	fleurette
imbecillo , <i>flach. innocent.</i>	imbécille
intrepiditat , <i>ànimo intrèpit.</i>	intrepidité
isabelle . <i>Color isabelle, color de palla.</i>	isabelle
perill eminent . <i>Periculum imminens. Periculum praesens.</i>	peril éminent
persecutar V. <i>Perseguir.</i>	persecuter
prealablement , <i>primerament.</i>	préalablement
saló , <i>sala gran.</i>	salon
solidarment . <i>In solidum. In universum. [‘Completament’].</i>	solidairement
vinyeta , <i>en fet de estampa.</i>	vignette

Fabra i Alcover: hi ha alguna cosa més a dir-ne quant a l'ús del lèxic?¹

MARIA PILAR PEREA
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

La contraposició entre Pompeu Fabra i Antoni M. Alcover s'ha assuaujat amb el pas del temps a causa de la constatació d'una certa complementarietat en relació amb llur actitud envers la llengua. Tanmateix, és interessant de donar compte de diversos elements de contraposició, els quals es manifesten també, actualment, en oposar dialectes i llengua estàndard tant en l'àmbit de la gramàtica com en el del lèxic. L'aportació fabriana als estudis gramaticals és inqüestionable, i el mateix Alcover va afirmar, fins i tot en els moments en què va experimentar un rebuig més accentuat per part de l'IEC i de la política catalanista, que «En Fabra per mi és lo millor gramàtic que ha tengut Catalunya i un dels millors filòlegs catalans» (*Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLC), vol. XI, 1920, p. 273). Pel que fa al lèxic, la tria de Fabra respon, a grans trets, a quatre característiques: la preponderància de la varietat pròpia, l'absència de termes dialectals, el bandejament de castellanismes i la preferència pels gal·licismes.

Aquest treball vol examinar, a partir de les referències que, sobre el lèxic, apareixen al BDLC, fins a quin grau s'acompleixen les característiques esmentades en l'obra lexicogràfica fabriana. La documentació procedeix de les anomenades «Notes dialectals», que van aportar els col·laboradors alcoverians, i també de diversos articles on Alcover qüestionava la genuïnitat de les propostes que es feien en aquells moments per donar forma al que havia de ser el diccionari normatiu.

1. Aquest treball s'adscriu en el projecte FFI2010-18940 (subprograma FILO), finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació.

Es partirà de l'anàlisi de setze mots tant de caràcter general com diatòpic. El contrast amb les informacions que, sobre aquests termes, apareixen en altres reculls lexicogràfics permetrà d'arribar a unes determinades conclusions.

L'estudi es divideix en cinc parts. A més de l'apartat introductori, el segon apartat descriu el lèxic seleccionat; el tercer localitza els termes analitzats en la primera edició del *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC) i també en altres fonts lexicogràfiques; el quart apartat examina els criteris de selecció lèxica de Fabra a partir dels mots analitzats; el cinquè, en darrer lloc, recull les conclusions.

2. EL LÈXIC EXAMINAT

A partir del 1911, Alcover comença a publicar en el BDLC articles expositius relacionats amb el lèxic i dona també veu als col·laboradors, els quals comenten els mots que el manacorí usa o proposa, o aporten informacions lingüístiques dels indrets on viuen. L'estudi del vocabulari es clou, durant la primera etapa d'aquesta obra, els anys 1925 i 1926, amb diversos treballs de Francesc de B. Moll, els quals fan un èmfasi particular en l'etimologia.

Els mots seleccionats en aquest treball i que apareixen en el BDLC durant aquest període de quinze anys tenen característiques i motivacions diverses. Es tracta de *femada*, *tomar*, *report*, *carnet*, *boldró*, *ajornar*, *flairar*, *quedar* i *viuda*, pel que fa als termes de caràcter general; i de *xampar*, *taba*, *lluc*, *empomar*, *turriburri* i *panoli*, pel que fa al lèxic dialectal.

En alguns casos, la crítica que reben alguns dels mots esmentats és el seu origen francès i la tendència a acollir-los sense gaire miraments (vegeu, per exemple, «¡Per amor de Deu aqueis galicismes!» (BDLC, vol. VII, 1912-1913, p. 396)). En d'altres, tot i que Alcover comparteix amb Fabra la necessitat de bandejar els castellanismes, es mostra crític amb la tendència a desestimar els mots catalans acabats en *-o* pel seu origen presumptament castellà (vegeu «Els noms acabats en *-o* àtona dins el català» (BDLC, vol. XI, 1920, p. 238-240)).

Cal destacar que els estudis lèxics de caràcter monogràfic que Alcover desenvolupa estan sempre ben documentats i avalats per la consulta de diccionaris i de fonts romanístiques de primer ordre. Aquest fet, però, no es troba en Fabra, llevat de les referències que apareixen en casos molt concrets a les *Converses filològiques*. Vegeu, per exemple, *mensual* (CF 480) o *destret* (CF 568).

Els mots seleccionats són els següents:

2.1. Femada² Un dels primers mots que Alcover analitza extensament és *femada*, l'ús del qual, amb el sentit de 'adob', tant fent servir excrements com

2. BDLC, vol. VI, 1911, p. 245-250; vol. VII, 1912-1913, p. 11-15.

substàncies químiques, havia suscitat certa polèmica en les pàgines del setmanari *La Aurora* de Manacor. *Femada* és defensat pel manacorí per evitar «l'invasió del mot castellà “*abono químico*”»; i no s'oposa a «adob químic», terme utilitzat a la Catalunya continental. De fet, a Mallorca el verb *adobar* té uns altres sentits, com ara «*adobar un'eyna; fer un adob a una cosa espenyada*», i Alcover vindica, constatant que apareix en un bon nombre d'obres lexicogràfiques amb el sentit adduït, que els pagesos mallorquins utilitzin *femar* i *femada* allà on el castellà faria servir *abonar* i *abono*. Constata, a més, com els mots castellans *abono* i *abonar* agafen preponderància en terres valencianes i catalanes, tot arraconant *fem* i *femada*, i fa una crida als col·laboradors perquè aportin proves del possible ús d'aquests darrers mots amb el significat de 'adob' i especialment de 'adob químic'.

Els col·laboradors, però, gairebé de manera general, no assimilen *femar* amb *adobar*, atès que consideren que el primer implica fer servir excrements animals i el segon, substàncies artificials. En altres casos, *femar* té un caràcter més general que *adobar*, fet que mostra que en el català continental hi havia una variació més àmplia quant al significat i ús d'aquests mots.

2.2. Tomar³ Alcover inicia el comentari del mot *tomar* tot indicant que havia demanat a un dels seus col·laboradors que indagés si el verb continuava mantenint el sentit de 'agafar' o de 'prendre'. La resposta que li ofereix Plàcid Vives i Canals, monjo de Montserrat, li fa afirmar: «El verb *tomar* en sentit de *prendre* el consideram un pur *castellanisme*, que cal desterrar sense apellació; el *tomar* en sentit de *penjar-se, enganxar-se, embarriolar-se* no ens fa tan mals averanys».

Les aportacions d'un altre col·laborador, Alfons Sans i Rossell, del Penedès, fan reduir l'abast semàntic del terme a 'agafar al vol', «que correspon a l'*amparar* i *engospar* mallorquí i an el *copsar* català continental». L'estudi de *tomar*, però, es complementa amb els termes dialectals que s'estudien més endavant: § 2.10, *xam-par* i § 2.13, *empomar*.

2.3./2.4. Report/carnet⁴ L'examen dels mots *report* i *carnet*, localitzats en un document d'una entitat catalanista, motiven Alcover a considerar la influència dels gallicismes en el lèxic català, que fa que s'adoptin aquests termes tenint-ne d'altres de propis. En el primer cas, considera la idoneïtat d'usar *relació*, «que expressa exactament lo mateix que el francès *rapport*»; en el segon cas, advoca per *quadern, quèrn* o *quadernet*, quan *carnet* es refereix a llibreta de notes. La constatació d'aquesta influència el fa afirmar: «[D]esgraciadament per certs catalans just és *foraster* el castellà, no el francès; per nosaltres és *foraster* tot idioma que no és

3. BDLC, vol. viii, 1914-1915, p. 205 i 233-234; BDLC, vol. viii, 1914-1915, p. 246; BDLC, vol. ix, 1916-1917, p. 127-128.

4. BDLC, vol. ix, 1916-1917, p. 129-131.

el que mamàrem amb la llet materna, i consideram els *galicismes* tan fatals com els *castellanismes* pel Català» (BDLC, vol. ix, p. 131).

2.5. Boldró⁵ Fent constar la genuïtat del terme *boldró*, ben viu a Mallorca, Alcover advoca pel seu ús en lloc de *grup*, el qual considera d'influència castellana, partint prèviament d'una base italiana, que al seu torn prové d'una arrel germànica —*kruppa*. Examinant la procedència de totes dues paraules i indicant la impossibilitat d'utilitzar *grup*, que adopta un altre valor semàntic, el dialectòleg considera que el català té altres mots per indicar la idea de 'aplec de gent'. S'inclina per *boldró*, provinent del llatí *BOLDRONUS*, ben present en diverses fonts documentals amb els dos sentits amb què s'usa a les Balears: «1r clapes de sembrat o de bosc més espesses que lo del voltant; 2n remolí d'aigua que brolla fent saboneral», les quals coincideixen a expressar la mateixa idea que *gruppo* «*embalum rodonenc, mole rodonenca*». I sosté, doncs, que ja que existeix a Mallorca el terme *boldró* per expressar un aplec, juntament amb els seus derivats, *aboldronar* i *boldronejar*, té més sentit prendre'l d'aquesta varietat que manllevar-lo d'una altra llengua.

2.6. Ajornar⁶ El verb *ajornar* amb el sentit de 'diferir' és considerat per Alcover un nou gallicisme que s'afegeix als que s'introdueixen en aquells moments en català. Demostrant que no existeix tradició documental d'aquest mot, ofereix, a més de *diferir*, altres alternatives possibles, com ara *perllongar* o *aplaçar*. *Perllongar* és emprat a Mallorca pel «poble, la gent de més saba mallorquina».

Si *perllongar* és un dialectalisme, *aplaçar* és, sens dubte, un castellanisme, com es recull a la segona edició del DCVB. En la primera edició, *aplassar* es considera que prové etimològicament del castellà, però no duu l'empremta de castellanisme. És interessant de constatar la diferenciació que fa el DCVB entre *castellanisme*, que sol aparèixer al costat del lema, i *pres del castellà*, que apareix en l'apartat final destinat a l'etimologia.

2.7. Flairar⁷ Aprofitant la publicació d'un text del botànic Àngel Sallent i Gotés en relació amb l'ús dels verbs *flairar* o *enflairar* que fa mossèn Lluís Carreras en un article a *La Veu de Catalunya*, Alcover n'examina el sentit i l'ús en català. Provenent del llatí *FRĀGRĀRE, FLĀGRĀRE*, *flairar* té el significat de «exhalar olor, deixar anar olor, aroma» i té un valor intransitiu (i no transitiu com apuntava Carreras).⁸

5. BDLC, vol. ix, 1916-1917, p. 289-299 i 337-338.

6. BDLC, vol. ix, 1916-1917, p. 362-366.

7. BDLC, vol. x, 1918-1919, p. 368-370.

8. Aquest és el text de Carreras: «Flor graciosa de Natzaret, nard divinal que enflairàveu la casa del Senyor, doneu a nostres llars cristianes aires de cel, que avivin l'esperit de família i purifiquin els costums de nostra terra. "Ave Maria"».

2.8. Quedar⁹ Alcover qüestiona el fet que Fabra consideri el verb *quedar* un castellanisme i li retreu que no hagi aportat cap prova documental d'aquesta afirmació. El manacorí considera que *quedar* és el resultat de l'evolució del llatí «*quietare*, d'on havia de resultar per l'indicada lley *quetare*»; i d'aquí sorgiria el català «*quet, queda* i *quedar*, sense cap intervenció ni influència del castellà».

2.9. Viuda¹⁰ Novament, en oposició a Fabra, Alcover reclama la genuïnitat de *viuda* i *viudo* davant la tendència del gramàtic gracienc de fer servir *vídua*, *víduu* o *vidu*. Analitzant-ne els orígens, la cronologia i la documentació, afirma que *viuda* és el fruit d'una metàtesi de *vídua*, ja usada al segle xv, i que, per tant, no és cap castellanisme.

2.10. Xampar¹¹ Arran dels comentaris que apareixen al BDLC sobre el mot *tomar* (§ 2.2), amb el valor de 'copsar', diversos col·laboradors aporten mostres lexicals que tenen també el valor de 'agafar una cosa en l'aire que altre tira'. *Xampar* («en diuen *txampar*»), enviat per un col·laborador de Sort, n'és una mostra, com també *enxampar*, adreçat per un altre de Sant Andreu de Palomar; *ansampa(r)*, documentat a Tortosa, juntament amb *ampoma(r)* (o *empomar*) i *emplomar*; i també amb *escupsar* [əskutsá], usat al Vallespir i al Rosselló.

2.11. Taba¹² Irene Rocas situa *taba* a Llofríu, amb el valor de «conversa. *Donar taba a un* vol dir parlar-li de moltes de coses».

2.12. Lluc¹³ El fill d'Irene Rocas, Serafí Bassa i Rocas, adreça a Alcover un terme usat a Santa Maria de Corcó, tot i que sembla que es troba també al Montseny. És el cas de *lluc*, amb el sentit de cara o aspecte. I afegeix diversos exemples: «un dia al cel fa cara d'haver de ploure; doncs diuen: *avui te lluc de ploure*. Si un camp de blat o d'altra vianda presenta bon aspecte, diuen que *té lluc d'anar mol(t) bé*».

2.13. Empomar¹⁴ Relacionat semànticament amb els mots *tomar* (§ 2.2) i *xampar* (§ 2.10), amb el sentit de 'agafar al vol', el col·laborador eivissenc, Vicenç Serra i Orvay, es refereix al mot *empomar* dient: «Aquí (Eivissa) tambe deim [...] **empumà** una cosa en su sentit de no deixar-la caure en-terra, y lu mateix *empoma* un allot una taronja que li tiren d'un tros lluny, que *empoma* un ca un rusegó de pa que li tiren a l'aire». Vegeu, també, Colón (2007).

2.14. Turriburri¹⁵ Entre altres valors semàntics que té *turriburri* destaca el que li dona Francesc Camps i Mercadal, un col·laborador de Menorca, amb el

9. BDLC, vol. xi, 1920, p. 238-240.

10. BDLC, vol. xi, 1920, p. 324-327.

11. BDLC, vol. viii, 1914-1915, p. 246-247 i 259-261.

12. BDLC, vol. ix, 1916-1917, p. 93-94.

13. BDLC, vol. ix, 1916-1917, p. 94.

14. BDLC, vol. ix, 1916-1917, p. 127.

15. BDLC, vol. ix, 1916-1917, p. 158.

sentit de «marruell, barrundanga, *contralidat* fatigosa o fastigosa; atac de greu malaltia». Alcover complementa aquest significat amb el que es troba a Artà i a Manacor, on «hi ha la dita: *Qui no menja turri-burri no arriba (o no entra) a Patriarca!* Amb lo qual volem dir que una persona de seny ha de menjar de tot, s'entén, de lo que menja l'altra gent, que no ha d'esser massa triat, massa esquitarell (exigent) en la manjúa». I explica: «Això mou el Dr. Camps a creure que a Menorca en temps primer *turri-burri* vendria a tenir el mateix sentit que a Mallorca, i que més envant s'extendria aquell sentit a lo que ara significa, això és, que *passar turri-burri* vol dir passar-ne de verdes i de madures, d'agres i dolces».

2.15. Panoli¹⁶ El mot *panoli* és analitzat per un jove Moll amb la finalitat de contradir el filòleg Max Leopold Wagner, el qual afirmava que aquest terme, amb el valor de 'babau', «no és de formació catalana». Per contra, Moll en sosté l'origen català i que, a més, el terme es transferí al castellà. Troba el terme al Maestrat i a la Ribera d'Ebre, on el *panoli* (< pa-en-oli) designa «una mena de pasta menjatívol, «cosa rodona ensucrada» segons F. Mestre, *Vocabulari tortosí*».

Moll explica que a les Balears *pa(a)mboli* —i no *pa(e)noli*, atès que la conjunció copulativa que s'utilitza és *amb* i no *en*— designa «la menja, molt freqüent i modesta, d'una llesca de pa abeurada d'oli i ordinàriament d'un pessich de sal o sucre»; i és freqüent l'expressió «éts un pamboli» amb el sentit de «beneytarro, un bàmbol». Es produeix, doncs, en aquest cas, una aplicació metafòrica del mot *pa* al sentit d'una persona que, de tan bona, degenera cap a la ximpleta o la beneiteria.

3. EL LÈXIC ALCOVERIÀ EXAMINAT, EL *DICCIONARI GENERAL DE LA LLENGUA CATALANA (1932)* I ALTRES FONTS LEXICOGRÀFIQUES

En aquest apartat es constata la presència o l'absència dels mots examinats en el *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC), en el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECLC), de Joan Coromines, i en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2).

3.1. *El DGLC i el DCVB*

Si es compara la presència dels mots estudiats en el DGLC i en el DCVB, cal observar-ne coincidències absolutes en el significat de *tomar*, *ajornar*, *report* i *quedar*. Els mots restants presenten certes divergències:

16. BDLC, vol. ix, 1923-1924, p. 356-357.

a) Parcial en relació amb el significat: en el cas de *femada*, el DGLC no expressa si són de tipus orgànic o químic (fet que havia suscitat el comentari d'Alcover); en el cas de *boldró*, coincideixen en el valor semàntic de 'redol de sembrat', però el DGLC no pren en consideració el valor de 'aplec de gent'.

b) Parcial en relació amb la sintaxi: el DGLC considera que *flairar* pot ser tant transitiu com intransitiu, mentre que el DCVB el considera sols transitiu.

c) Absolutes: el DGLC no recull el mot *viuda* (per raó de la grafia); en contrapartida, el DCVB, mantenint-se fidel al concepte de gallicisme que en tenia Alcover, no inclou *carnet*.

Pel que fa als dialectalismes, s'observen força discrepàncies quant a la presència dels termes en tots dos diccionaris. Hi ha, però, alguna coincidència, com en el cas de *taba*. No deixa de cridar l'atenció, però, que aquest mot aparegui en el DGLC, atesa la tendència a no incloure-hi dialectalismes. Coromines esmenta que *taba* és documentat al *Diccionari Aguiló* (DA) i atribuït erròniament a Barcelona (vegeu l'accepció 1).

Tres mots són recollits pel DGLC però amb un valor diferent del que els atorga el DCVB: *empomar*, que el DGLC defineix com a 'agafar pel pom', i *lluc*, amb sentits diversos que no coincideixen amb el que Alcover indicava. Els altres termes (*xampar*, *colla*, *xampat*, *turriburri* i *panoli*) no apareixen al DGLC.

3.2. *El DECLC i el DIEC2*

Coromines documenta tots els termes examinats, tant de caràcter general com dialectal, amb les definicions corresponents, i molt sovint fa referència a les informacions que en donà Alcover tant al BDLC com al DCVB per concretar-ne el significat, reproduint-ne la citació o ampliant les localitzacions.

En alguns casos, Coromines rectifica l'opinió del manacorí: considera que *report* i *ajornar* no són gallicismes, i en un nombre molt reduït d'entrades relacionades amb aquesta qüestió afegeix alguns comentaris sorneguers. Precisament en el cas de *report*, indica que no és un gallicisme «per més que vagi provocar les ires d'AMAlcover»; i en parlar de *ajornar*, explica que «AMAlcover féu un gran mullader denunciant aquest mot com a gallicisme». En la resta d'entrades, però, no s'aprecia cap to burleta, sinó que la referència a Alcover és absolutament neutra.

En altres casos, el DECLC es limita a documentar el mot, sense inclinar-se, però, obertament pel parer d'Alcover; és el cas de *femada*, en el qual, en relació amb la incorporació de fertilitzants químics, conclou: «ni hem de mirar l'ús que ell preconitzava com a desaconsellable, ni imposar-lo a ningú que no li plagui»; i de *boldró*, que examina com a substitut del resultat de l'italianisme *grupo*, malgrat

que, en lloc d'usar *grop*, «la llengua es decidí, en aquesta noció internacional pel vocalisme internacional».

Coromines està d'acord amb Alcover en el fet de considerar *carnet* un gallicisme, malgrat que n'accepta l'ús, i de titllar *quedar* com un castellanisme. Coincideix també a designar *viuda* com la forma més recomanable. Al seu torn, coincideix amb Alcover i amb Fabra en el cas de *tomar*, *ajornar*, *report* i *quedar*. Finalment, pel que fa a *flairar*, per bé que considera que antigament també va ser usat com a intransitiu, n'observa la predominància del valor transitiu, el qual, de fet, és el que recull ara el DIEC2.

Hi ha dues opinions que mereixen un comentari a part: *a*) considera que *taba* no és un mot barceloní, malgrat que així consti en el *Diccionari Aguiló*: «el DAG. ho atribueix a Barcelona (infundat?: no l'hi recordo); però sí que puc donar fe que és molt usual el terme en el parlar familiar de Girona (als nois barcelonins que hi anàvem ens venia de nou com cosa d'allà, 1918)»; *b*) indica que *xampar*, terme propi del català central, va ser inclòs el 1918 al *Diccionari ortogràfic*. Tanmateix, malgrat que sorprenia que no fos present al DGLC, no s'ha trobat aquest mot en cap de les edicions del *Diccionari ortogràfic*.

El DIEC2, tant en relació amb els mots de caràcter general com amb els dialectals, es manté fidel a la inclusió de termes que fa el DGLC, molt sovint reproduint-ne les definicions, però n'incorpora dos que Fabra no incloïa: *boldró* en el sentit de grup i *viudo*; però repeteix el significat de *empomar* amb el sentit de 'agafar pel pom'.

4. CARACTERÍSTIQUES DEL LÈXIC FABRIÀ EN CONTRAPOSICIÓ AMB ELS CRITERIS ALCOVERIANS

Després de l'examen dels mots esmentats i de constatar-ne la presència en diferents fonts lexicogràfiques, es pot arribar a corroborar les característiques de la tria lèxica que va fer Fabra per bastir el DGLC, que s'han apuntat al començament.

La varietat fabriana pròpia és certament la que apareix majoritàriament al DGLC. Aquesta afirmació no vol dir que l'obra inclogués totes les formes del català oriental, sinó que més aviat es decantava per les de la varietat de Barcelona. De fet, com Perea i Colón (2013) han descrit, el DGLC es troba mancat de molts termes de l'àrea oriental (o central), com ho demostra la llista de paraules que Eduard Fontserè va anotar al marge d'un exemplar seu del *Diccionari ortogràfic*. D'aquests, cinquanta-sis mots de lèxic comú no es troben tampoc en el DGLC, per bé que tots estan documentats en el DCVB: *verdissot*, *trenca*, *ronso*, *maldonat* o *llepum* en constitueixen una petita mostra. Altres mots indicats per Fontserè es localitzen, segons el DCVB, també a Barcelona, però el DGLC tampoc no els inclou: *grípia*, *mamadits*, *munta* o *travalera*, per exemple.

D'altra banda, si l'ús de la varietat pròpia de Fabra implicava l'exclusió d'algunes de l'àrea oriental, l'anàlisi dels mots estudiats mostra l'absència destacable de termes d'altres indrets. Tot plegat demostra la presència escadussera de dialectalismes en el DGLC.

Adicionalment, si Alcover veia gallicismes on no n'hi havia —per exemple, en el cas de *ajornar* o *report*—, és cert que el DGLC n'inclou una sèrie, que, seguint Alcover, potser podrien haver estat substituïts per termes catalans ja existents. A més de *carnet* com a 'llibreta de notes', el DGLC també compta amb termes francesos, com ara *claraboia*, *xamfrà*, *pinacle*, *ximeneia* (Colón, 1976, p. 171-176) i *turbot* o *jonquilla* (Colón, 2009, p. 23-24). Aquesta elecció és prou freqüent en casos de formes castellanes prefixades: *condicionar* (fr. *conditioner*), *terroritzar* (fr. *terroriser*), *creditor* (fr. *créancier*).

En darrer terme, l'eliminació de castellanismes havia de ser el resultat de la tasca de depuració que la normalització i normativització del català duïen implícites. Si és ben lícit de suprimir-los, no ho és tant d'adoptar unes actituds puristes i intransigents que eliminin tot el que faci pensar en el castellà, com ara el reiquitzell de mots acabats en *-o* àtona, que recollia Alcover (BDLC, vol. XI, 1920, p. 238-240) o el mateix Coromines (1971, p. 197-209).

Aquesta mateixa actitud tendeix a bandejar paraules que, per raó de la seva similitud formal, pel fet de tenir un origen comú, recorden massa al castellà. I així s'explica el refús d'alguns parlants de paraules autòctones com ara *vas*, *abandó*, *manxego*, *trago*, *pillo*, que acostumen a ser substituïdes per les corresponents *got*, *abandonament*, *manxec*, *tragueta*,¹⁷ *pillet*.¹⁸

5. CONCLUSIONS

Els quatre criteris esmentats més amunt en relació amb el lèxic són aspectes que uneixen i alhora separen Fabra d'Alcover, tot mostrant una contraposició d'actituds en relació amb la creació d'un diccionari.

Tots dos comparteixen, en elaborar els seus repertoris, el fet d'incloure-hi les formes que usen o que més coneixen. Així, la presència de mallorquinismes i de solucions balears és, al DCVB, quantitativament important. És comú a tots dos l'interès a excloure termes forasters, que Alcover no sols limita als castellanismes sinó també als gallicismes, en la mesura que aquests mots poden substituir els que ja existeixen en la llengua o en alguna de les seves varietats.

17. Acceptada sols en el DGLC, i no *trago*, la qual ara ja consta al DIEC.

18. *Pillet* apareix al DGLC i al DIEC.

La discrepància més important, entre Alcover i Fabra, radica en la presència de dialectalismes en el diccionari, però aquest fet està vinculat al concepte que es tenia de l'obra lexicogràfica que s'havia d'elaborar. L'obra lingüística fabriana responia a la necessitat de crear una llengua estàndard. Potser, però, aquesta necessitat és més pròpia dels aspectes gramaticals, en el coneixement, l'ordenació i la sistematització dels quals Fabra reeixia, que en els aspectes lèxics, que el gracienc, per la seva formació, no dominava, almenys des del punt de vista de les varietats del català.

Sobta, però, que la llengua literària barri el pas al lèxic propi de totes les comarques que parlen català, malgrat que no tancava el pas als arcaïsmes.¹⁹ Aquesta actitud respon al model dels diccionaris francesos, que limiten el lèxic a la llengua de l'*honnête homme* (cf. el pròleg de la 2a edició del DGLC, p. XIV, i Colón, 2007, p. 17), però no al de les obres lexicogràfiques veïnes, com ara el castellà (*Diccionario de la Real Academia Española*), l'italià (*Dizionario della lingua italiana* de Nicolò Tommaseo i Bernardo Bellini) o el portuguès (*Dicionário da língua portuguesa* d'António Cândido de Figueiredo), i molt menys l'anglès (*Oxford English Dictionary*), el qual es planteja, pel seu caràcter *comprehensive*, d'incloure tots els mots de la llengua, fins i tot localitzant-los geogràficament.

El DCVB i el DECLC contenen un deversall de mots catalans que són usats i documentats (o ho han estat) en diferents indrets i donen compte de la varietat i riquesa de la llengua. Aquestes paraules són ara lluny de generar la confrontació que es va suscitar els anys cinquanta entre la segona edició del DGLC i el DCVB (vegeu la conferència de Moll (1956), «Els dos diccionaris»). On romandrien aquests mots si el DCVB o el DECLC, fruit de l'esforç i de la tenacitat dels seus autors, no haguessin existit? Quin seria el model lèxic del català aleshores? I tinent-los, quina repercussió han d'exercir —o haurien d'exercir— en el model lèxic del català estàndard del segle XXI, reconegut, en general, com de caràcter composicional, el qual té unes necessitats ben diferents de les que existien en el primer terç del segle XX?

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALCOVER, Antoni M. (1911-1926). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, vol. VI-XIV.
COLÓN, Germà (1976). *El léxico catalán en la Romania*. Madrid: Gredos.

19. Com el mateix Fabra indica en la primera conversa filològica: «L'obra de redreçament del català literari és sobretot una obra de descastellanització i en la majoria dels casos és la llengua antiga que ens dona el mot o el gir amb què cal reemplaçar el mot o el gir castellà. D'aquí el nombre creixent d'arcaïsmes de la llengua escrita actual».

- COLÓN, Germà (2007). «De postergats i afavorits: el cas d'*empomar*, *agafar al vol*». *Els Marges*, núm. 81, p. 43-46.
- (2009). «Català: del general al particular». A: KABATEK, Johannes; PUSCH, Claus D. (ed.). *Variació, poliglòssia i estàndard: Processos de convergència i divergència lingüístiques en català, occità i basc*. Aachen: Shaker, p. 21-32.
- COROMINES, Joan (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1961-1969). *Diccionari català-valencià-balear*. 2a ed. Palma: Moll.
- DCVB1 = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1930). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Impremta d'Antoni M. Alcover.
- DECLC = COROMINES, Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial. 10 v.
- DGLC = FABRA, Pompeu (1931). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- Diccionari Aguiló*. Materials lexicogràfics aplegats per M. Aguiló i Fuster, revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1914-1934. 8 v.
- DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana. Disponible en línia a: <<http://dlc.iec.cat/>>.
- FABRA, Pompeu (1917). *Diccionari ortogràfic*. Barcelona: Publicacions de l'Institut de la Llengua Catalana.
- (1923). *Diccionari ortogràfic*. 2a ed. Barcelona: Publicacions de l'Institut de la Llengua Catalana.
- (2010). *Converses filològiques*. A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 7. A cura de Joaquim Rafel, Joan A. Argenter, Josep Murgades, Maria Toldrà i Antoni Tobella. Barcelona: Proa: Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- MOLL, Francesc de B. (1956). *Els dos diccionaris*. Barcelona: Obra del Diccionari Català-Valencià-Balear.
- PEREA, Maria Pilar; COLÓN, Germà (2013). «Les aportacions d'Eduard Fontserè a la lexicografia catalana». *Els Marges*, núm. 99, p. 28-58.

El tractament dels auxiliars en el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra

ROSER LLAGOSTERA i XAVIER RULL
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

Els diccionaris adreçats al gruix de la població —com el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra— solen recollir els mots del llenguatge general (i algun altre mot propi de camps tècnics o registres informals que, per una raó o altra, és aconsellable que hi figurin). Per tant, és obvi que aquesta mena de diccionaris han de consignar els auxiliars, és a dir, el primer membre d'una perífrasi verbal.

Amb tot, la representació lexicogràfica dels auxiliars presenta dificultats tècniques. Hi ha un primer dilema a resoldre que és determinar la natura de la categoria d'*auxiliar*. Aquesta categoria no ha tingut un tractament homogeni en les gramàtiques. El fet que sovint se'n digui *verb auxiliar* és un recordatori del lligam d'aquesta classe de mots amb els verbs (de fet, històricament ha sigut així: els auxiliars provenen dels verbs) i permet imaginar-se l'auxiliaritat com un ús especial d'alguns verbs. En canvi, l'etiqueta *auxiliar* a seques permet fer veure —com han volgut representar alguns autors— que es tracta d'una classe de paraules específica i diferent, talment com *determinant* o *preposició*.

D'aquí se'n deriven els problemes lexicogràfics. En efecte, per a la tècnica lexicogràfica aquesta dualitat és un maldecap: hom ha de decidir si l'auxiliar ha de tenir entrada pròpia o si ha d'anar dins l'article del verb del qual procedeix. Sigui com vulgui, mentre els gramàtics no facin una definició clara de què és un auxiliar, els lexicògrafs poc poden treballar-hi, ja que, en aquest camp, els segons van a remolc dels primers.¹

1. Val a dir que aquest dilema es dona, en general, en qualsevol altra paraula gramaticalitzada. En efecte, als diccionaris catalans les preposicions *cap* 'vers' i *via* 'a través de, mitjançant' solen aparèi-

Un segon problema és l'etiquetatge gramatical si es consigna l'ús auxiliar dins l'article del verb. Etiquetes com *tr* (transitiu), *intr* (intransitiu) i *pron* (pronominal), aplicades als verbs, gaudeixen d'una llarga tradició en la lexicografia romànica; però aplicades als auxiliars (o dels usos auxiliars dels verbs, si es vol) esdevenen inservibles. Cal dir que, en el cas de la lexicografia catalana, l'aparició del *Gran diccionari 62 de la llengua catalana* d'Edicions 62 (2000) i de la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (2007) ja va significar un esforç de sistematització en aquest camp, recorrent a l'etiqueta *aux*, que diccionaris anteriors havien emprat escadusserament i irregularment (vegeu el *Gran diccionari de la llengua catalana* d'Enciclopèdia Catalana, 1998).

Un tercer problema és com s'explicita la informació sintàctica dels auxiliars quan la seva configuració sintàctica supera amb escreix l'etiquetatge gramatical tradicional. Per exemple: com s'indica que *començar* pot dur nexa *a* (o escadusserament *de*) i *per* quan s'usa com a auxiliar (*Veniu, que comença a ploure; Comença per dir la veritat*)?

És evident, doncs, que aquest tema és complicat per a qualsevol lexicògraf. En aquest sentit, és interessant intentar veure com va gestionar Fabra aquest conjunt de mots dins el seu *Diccionari general de la llengua catalana* (1932). A fi d'esbrinar-ho hem triat uns quants auxiliars i hem analitzat els recursos de què va servir-se Fabra a l'hora de consignar-los al diccionari.

2. LA INFORMACIÓ DELS AUXILIARS AL DICIONARI FABRA

Reportem tot seguit els passatges que, al *Diccionari general de la llengua catalana*, donen informació sobre l'ús com a auxiliar dels verbs *acabar*, *anar*, *arribar*, *començar*, *continuar*, *deixar*, *deure*, *ésser* —per tal com entenem que la veu passiva s'expressa mitjançant una perífrasi verbal—, *estar*, *gosar*, *haver*, *mirar*, *poder*, *soler*, *tenir*, *tornar* i *voler* (en el sentit de futur immediat).²

acabar v. *tr.* i *intr.* Tr. [...] Intr. [...] *Acabar de*, estar a punt de, mancar poc per a. *Encara no hi som, però ja hi acabem d'arribar.* | Però també: haver

xer en entrades diferents dels substantius *cap* 'testa' i *via* 'camí, trajecte', respectivament; però la preposició *vora* 'prop' sol figurar com a accepció dins l'article corresponent al substantiu *vora* 'part extrema d'una superfície'.

2. El mateix Fabra, a la *Gramàtica catalana* de 1956 (publicada per Teide, p. 87-88), reporta una llista d'auxiliars de perífrasis d'infinitiu: «Hi ha certs conjunts formats per un verb seguit d'un infinitiu en els quals aquest fa cos amb el verb principal, conjunts que vénen a ésser com temps perifràstics del verb que està en infinitiu. Això s'esdevé amb els verbs *poder*, *voler*, *gosar*, *deure*, *haver de*, *començar a*, *deixar de* [...]». Sobta que al text fabrià hi surti l'expressió *vénen a ésser* i tot seguit no esmenti *venir* a la llista.

acabat de, haver (fet) adés. *Ara acaben d'arribar i ja són a la sala.* | *Acabat de* (amb un infinitiu), recent (amb el participi corresponent). *Acabat de néixer.* || *No acabar de*, no abastar a. *No acabem de comprendre-ho.* *No acabem d'arribar-hi amb la mà.*

anar v. intr. [...] Amb un infinitiu: *La pedra va anar a rompre un vidre.* | *El cotxe anava a caure* (indicant la imminència de l'acció). [...] | Seguit d'un gerundi, indica la continuïtat d'una acció. *Anar treballant.* *Anar depurant el català.* *El malalt es va posant bé d'un dia a l'altre.*

arribar v. intr. [...] || Fig. Atènyer el fi perseguit. *Arribar a la presidència.* *Arribar a obtenir el que desitgem.* [...] Ascendir una cosa que és susceptible de variació (que creix, puja, etc.) a un cert grau o nivell; tenir extensió, potència, etc., suficients a un cert objecte o fi; durar una cosa que passa, es consumeix, etc., fins a una certa època. *L'aigua arribava fins als balcons de les cases.* *Els diners no ens arribaran per a pagar totes les factures.* *És massa lluny, no ho arribo a veure.* *El malalt no arribarà al dilluns.*

començar v. tr. i intr. Tr. [...] | *Començar per alguna cosa*, fer-la en primer lloc. *Començaren per despullar-lo.* Intr. [...] Davant d'un infinitiu regit per la preposició *a* o *de*: fer el primer acte o la primera part de l'acció indicada per aquell infinitiu. *Començar a fer alguna cosa.* *Començà d'anar d'una banda a l'altra.* *La neu comença a caure.* *Comença a ploure, a nevar.*

continuar v. tr. i intr. Tr. Prosseguir (allò que hom està fent); reprendre (allò que havia estat inacabat). *Continuar la lectura, la tasca, els treballs, els estudis.* *Continuar treballant.* *Encara que li parlessin, ell continuava escrivint.* [...].

deixar v. tr. [...] | *Deixar de fer, de dir, d'estudiar, de treballar.* *No deixar de fer*, fer-ho malgrat qualsevol motiu en contra. *No deixaré de fer-ho per més que t'hi oposis.* *No et pensis per això que ell deixarà de venir.* *Això no deixa de molestar-me.*

deure v. tr. [...] Haver de (fer quelcom) per necessitat física o lògica, per obligació moral; no poder deixar de fer o d'ésser fet quelcom. *L'home deu menjar per viure.* *Un noi deu obeir els seus pares.* *A mi deu atribuir-se tota la culpa.* || Ésser d'inferir (l'ocurrència de quelcom). *Deu haver plogut, perquè tot és mullat.* *Encara no són ací: deuran arribar amb el tren de les deu.* *Seieu: deveu estar cansats.*

ésser v. intr. [...] Verb còpula servint per a afirmar del subjecte que posseïx tal o tal qualitat o atribut. [...] | Amb un participi passat expressa un estat del subjecte o que l'acció del verb recau sobre el subjecte. *Ell és nat de l'agost.* *Son pare és mort.* *Jo seré castigat pel mestre.* *La casa ha estat comprada pels senyors del castell.*

estar v. intr. [...] Trobar-se, mantenir-se, per algun temps en una actitud, estat, condició, fent una cosa; tenir algú accidentalment tal o tal qualitat. *Estar dret, assegut, ajagut.* *Estar de genollons, de bocaterrosa.* *Estar amb la boca oberta.* *Estar llegint.* *Quan hi arribarem, estaran sopant.* *Estar de festa.* *Estar de viatge.* *Estar bo, malalt, refredat* [...].

Estar per, per a denotar que una cosa s'ha deixat de fer, és imminent que s'esdevingui, tenim el propòsit de fer-la. *Vet aquí que la carn encara està per coure.* *El tren encara està per arribar.* *Etic per dir-li-ho.*

gosar v. *intr.* Tenir el coratge suficient (per a fer alguna cosa). *No hi goso anar. No han gosat dir-t'ho.*

haver v. *intr.* i *aux.* Com a auxiliar serveix per a formar els temps dits composts de tots els verbs denotant que l'acte expressat pel verb principal, que està en participi, és completament acomplert o perfet en el moment indicat pel verb auxiliar. *Ja hem après la lliçó. Havia plogut i feia fresca. Quan hauré acabat aquesta feina, en començaré una altra.* || Construït amb la preposició *de* i l'infinitiu d'un verb, denota la necessitat física, moral o lògica que s'acompleixi l'acte expressat per l'infinitiu. *Aquesta branca ha de rompre's per força si no l'apuntales. Hem de sortir a les vuit, abans no es faci fosc. Aquestes dues rectes, essent l'una perpendicular i l'altra obliqua a una mateixa recta, han de trobar-se. [...].*

mirar v. *tr.* i *intr.* *Tr.* [...] | Anar amb compte. *Mira que no t'equivoquis. Mira de no fer-ho mai més. [...].*

poder v. *tr.* Ésser capaç físicament o mentalment, tenir la força, l'habilitat, els mitjans (de fer una cosa); tenir-ne ocasió; tenir-ne el dret, l'autorització, la llibertat. *No puc alçar-lo, aquest pes: no tinc prou força. Vós podeu saltar-lo perfectament, aquest obstacle. Aquesta nit no he pogut dormir. Ací no es pot respirar. No costa sinó vint pessetes: podem molt bé comprar-lo. La porta és oberta: ara pots entrar-hi. No podíem sortir: ens ho havien privat. D'això, en puc disposar com vulgui: m'ho han donat. | No poder sinó, menys de, haver forçosament de. La sala no pot contenir sinó vint persones. Aquesta casa no pot valer cinquanta mil pessetes. | Ésser possible que sigui o s'esdeingui alguna cosa. Demà podria ésser que plugués, pot molt ben ploure.*

soler v. *intr.* Acostumar; ésser freqüent. *Solc anar-hi cada dia. Als vespres sol fer fred.*

tenir v. *tr.* [...] Ésser tingut de, estar obligat a. *Ell era tingut d'obeir les ordres de X.*

tornar v. *intr.* i *tr.* [...] *Intr.* Fer de nou, esdevenir-se de nou, alguna cosa. *Això, no tornis a dir-ho, a fer-ho. Ja torna a ploure, a tronar. Ja li ha tornat la febre. Si no te'n recordes, t'ho tornaré a contar. ¿Quant dius que val? ja veuràs: tornem-ho a comptar. El metge tornarà (a venir) aquest vespre. ¿Quan hi tornarem (a anar)? Una avinentesa com aquesta ja no tornarà mai més.*

voler v. *tr.* [...] Ésser imminent (l'ocurrència d'alguna cosa). *Vol ploure. Aquesta borla vol caure, sembla.*

3. L'ETIQUETATGE EMPRAT PER FABRA EN ELS AUXILIARS

Quant a l'etiquetatge, en el diccionari de Fabra hi trobem:

— No fa servir l'etiqueta *aux* (excepte a *haver*, on sí que l'empra). En general usa les etiquetes *tr* i *intr*. Això fa pensar que la categoria auxiliar no era percebuda per Fabra com a tal, almenys amb la claredat amb què molts autors posteriors la defineixen.

— Si entrem una mica més al detall, observem que s'etiqueten com a intransitius alguns auxiliars que duen nexes. Això podria explicar-se per la presència d'aquest nexes —una preposició—, que pot ser considerada un cas d'intransitivitat (*Ara acaben d'arribar; És massa lluny, no ho arribo a veure; Comença a ploure; Hem de sortir a les vuit, abans no es faci fosc; Això, no tornis a dir-ho, a fer-ho*). Fixem-nos, alhora, que *deure, poder* i *voler* no duen nexes quan funcionen com a auxiliars (*Un noi deu obeir els seus pares; Deu haver plogut, perquè tot és mullat; No podíem sortir; Aquesta borla vol caure, sembla*) i s'etiqueten com a transitius. Tanmateix, també observem que els verbs *deixar* (en la perífrasi [*deixar + de + infinitiu*]), *començar* (en la perífrasi [*començar + per + infinitiu*]) i *mirar* (en la perífrasi [*mirar + de + infinitiu*]) són etiquetats com a transitius; i *soler* és etiquetat com a intransitiu. Per tant, la raó d'aquest etiquetatge ha de ser una altra. Sembla que, en aquests verbs, Fabra hi posava l'etiquetatge sintàctic de l'ús més corrent; i, més avall, en consignar l'ús com a auxiliar, no hi posava cap etiqueta sintàctica específica. Així, si *deixar, començar* i *mirar* són transitius en el seu ús ple (*Deixa això aquí; Comenceu la feina; Mirar un paisatge*), així es consignen al diccionari; i, en l'accepció de l'ús auxiliar (encara que sigui amb un nexes: *Deixa de molestar-me; Comenceu per dir la veritat!; Mira de no prendre mal*), no hi ha cap etiqueta específica diferent de la de l'ús general.

— El mateix passa en perífrasis de participi i gerundi. En el cas de *ser* per a la veu passiva, també hi trobem l'etiquetatge d'intransitiu, segurament perquè *ser* Fabra el considera com a tal en altres usos. Quant a les perífrasis de gerundi (*anar, continuar* i *estar*), hi trobem l'etiquetatge d'intransitiu a *anar* i *estar*, i l'etiquetatge de transitiu a *continuar*. Altra volta hi consten els règims habituals d'aquests verbs (*Anam a casa; Estem en un lloc tranquil* (tots dos intransitius); *Continua la festa!* (transitiu)). Aquesta idea es desprèn del fet que, en *continuar* i *estar*, Fabra fins i tot barreja els exemples com a auxiliar amb exemples amb altres complements.

4. INDICACIÓ DE LA PRESENCIA DE NEXE

Les perífrasis d'infinitiu poden dur nexes (*Deuen ser molts* no en porta; *Comença a ploure* sí). Els diccionaris han de donar informació sobre aquesta mena de fenòmens sintàctics, i és preferible que ho facin sistemàticament. Fabra, en aquest punt, no va trobar un mecanisme sistemàtic, i hi trobem diverses fórmules; en concret:

— Consignar l'estructura infinitiu + preposició en una mena de subentrada (en cursiva). És el que fa a *acabar de, estar per* (en els seus diversos sentits) i *ésser tingut de*.

— Indicar, dins la definició (generalment anteposant-ho a la definició), quin nexa hi va. És el que fa a *haver*, on, dins la definició, hi llegim: «Construït amb la preposició *de* i l'infinitiu d'un verb, denota [...]»; o a *començar*, on, dins la definició, hi llegim: «Davant d'un infinitiu regit per la preposició *a* o *de*: [...]».

— No indicar res i confiar-ho tot als exemples. És el que fa a *tornar*, *arribar*, *anar* i d'altres.

5. DISCRIMINACIÓ DE SIGNIFICATS D'UNA MATEIXA PERÍFRASI

Una mateixa perífrasi verbal pot tenir més d'un significat. A tall de mostra, [*haver* + *de* + infinitiu] expressa no tan sols obligació (*Has de venir amb mi*; *Heu de participar-hi*), sinó també alta probabilitat (*Ha de ser ell, qui truca: no esperem ningú més*; *Mireu, quines nuvolades: ha de ploure*).³ El repte del lexicògraf és representar adequadament aquest eixamplament semàntic que s'observa a les perífrasis, i fer-ho —en la mesura que sigui possible— sistemàticament.

En aquest camp Fabra tampoc va saber trobar un mecanisme únic. Efectivament, als verbs *deure* i *poder* consigna en accepcions diferents els dos significats de cada verb ('obligació' i 'suposició', en el primer cas, i 'capacitat' i 'probabilitat', en el segon cas).⁴ Passa si fa no fa el mateix en *acabar*, amb els diversos sentits de la construcció [*acabar* + *de* + infinitiu], per bé que el tractament que hi fa no es pot considerar sistemàtic si ho comparem amb *deure* i *poder*. En canvi, a la construcció [*estar* + *per* + infinitiu] posa, en una sola definició, els tres significats que pot adoptar la construcció esmentada (amb un exemple per a cada sentit): manca de realització de l'acció (*Vet aquí que la carn encara està per coure*), imminència (*El tren encara està per arribar*) i intenció (*Estic per dir-li-ho*).

El verb *anar* és un cas a banda. Fabra consigna la construcció amb infinitiu com a mera estructura oracional, on *anar* expressa una idea de desplaçament (*La pedra va anar a rompre un vidre*), que és el significat d'aquest mot quan funciona com a verb ple. Però tot seguit, només separat per una plecra (|), hi posa un exemple de l'ús perifràstic (*El cotxe anava a caure*), amb la definició posposada i entre parèntesis («indicant la imminència de l'acció»). Sembla que Fabra volia consignar plegades les construccions amb infinitiu ([*anar* + *a* + infinitiu]), tant la que

3. De fet, aquest mecanisme és el que ha permès que [*deure* + infinitiu] expressi dues coses, obligació —el significat primigeni— i probabilitat —el significat evolucionat. Es pot deduir que les expressions d'obligació també permeten expressar alta probabilitat.

4. Sent molt primmirats, encara es podria discutir si no caldria separar els diversos subentits a l'entorn de la capacitat, atès que pot ser de tipus legal (*Per aquesta carretera hom pot córrer a 100 km/h*) o purament física (*No puc arribar a dalt de tot; em pots ajudar, tu que ets alt?*).

expressa un sentit de desplaçament —per tant, proper al sentit ple— com la perífrasi verbal. El resultat, però, és irregular, com es pot comprovar (fa estrany veure una definició després de l'exemple).⁵

6. AGRUPAMENT D'EXEMPLES

Fabra recull els usos auxiliars de *tornar* i *estar*, però a diferència d'altres casos (per exemple, *haver*, on l'ús auxiliar és explicat a la definició), l'ús auxiliar només es veu en els exemples. En el cas del verb *estar*, la definició és genèrica («Trobar-se, mantenir-se, per algun temps en una actitud, estat, condició, fent una cosa; tenir algú accidentalment tal o tal qualitat») i tot seguit hi ha diversos exemples (*Estar dret, assegut, ajagut; Estar de genollons, de bocaterrosa; Estar amb la boca oberta; Estar de festa; Estar de viatge; Estar bo, malalt, refredat;* etc.) enmig dels quals hi apareixen casos que poden considerar-se de perífrasis verbals (*Estar llegint; Quan hi arribarem, estaran sopant*). El mateix passa a *arribar* i *continuar*. En el cas de *tornar*, la tècnica és la mateixa: després d'una definició genèrica que evoca la idea de 'fer una cosa de nou' i que val tant per a l'ús no perifràstic com per a l'ús perifràstic («Fer de nou, esdevenir-se de nou, alguna cosa»), hi ha tot d'exemples que es poden considerar de perífrasis verbals (*Això, no tornis a dir-ho, a fer-ho; Ja torna a ploure, a tronar; Si no te'n recordes, t'ho tornaré a contar; Tornem-ho a comptar*) però, entremig, exemples que, en principi, no ho són pas (*Ja li ha tornat la febre; Una avinentesa com aquesta ja no tornarà mai més*). Fins i tot Fabra posa altres exemples que podrien considerar-se un ús auxiliar, però en què l'infinitiu va entre parèntesis; això passa quan el verb que acompanya *tornar* és de moviment, *anar* i *venir*: *El metge tornarà (a venir) aquest vespre; ¿Quan hi tornarem (a anar)?* En aquest sentit, en exemples com *Ja li ha tornat la febre* o *Una avinentesa com aquesta ja no tornarà mai més* podríem pensar que hi ha elidit el verb de moviment (*Ja li ha tornat (a venir) la febre* o *Una avinentesa com aquesta ja no tornarà mai més (a venir, a arribar)*). Sigui com vulgui, Fabra potser no veia *tornar* com un auxiliar (la construcció perifràstica amb *tornar* no figura a la llista de perífrasis d'infinitiu de la gramàtica del 1956).⁶

5. Es podria arribar a considerar *anar a rompre* un cas de verb seriat, similar a *anar a parar, anar a petar, anar a raure, venir a parar, venir a petar*, etc., on el segon verb complementa el significat del primer (és a dir: s'hi expressa 'desplaçament' + 'arribada').

6. Vegeu la nota 2.

7. DOS CASOS COMPLEXOS

Fem esment, finalment, de dos casos complexos. El primer afecta els verbs *soler*, *gosar* i *tornar*, que tenen nexa optatiu. En concret, en algunes zones del Camp de Tarragona i espais propers es pot sentir *Això sol a passar* i *No goso a dir-ho*, mentre que en altres indrets es diu *Sol passar* i *No goso dir-ho*; i a les Illes i a la Catalunya Central es pot sentir *No tornis fer-ho*, mentre que en altres indrets es diu *No tornis a fer-ho*. Fabra no diu res d'aquesta optativitat (els dos exemples de *soler* són sense nexa; *gosar* només hi apareix consignat sense possibilitat de nexa, i *tornar* només hi apareix consignat amb nexa). Com a mínim fa estrany que no recollís l'optativitat del nexa a *tornar*, ja que els usos amb nexa i sense apareixen tant a la llengua del segle xx com a la llengua medieval.

El segon cas complex és [*tenir + de + infinitiu*]. És una perífrasi d'obligació que Fabra recull a la seva gramàtica pòstuma com a no aconsellable.⁷ Al *Diccionari general* no hi apareix consignada. Podríem considerar que aquest fet consona amb la instrucció exposada a la gramàtica: si es desaconsella una determinada construcció és esperable que no figuri en un diccionari general. Ara bé: al diccionari sí que hi ha l'estructura fixada *ésser tingut de*, una construcció freqüent en textos medievals i amb vacil·lació quant al règim en la llengua antiga.⁸

8. CONCLUSIONS

La primera conclusió és que Fabra refusa usar una etiqueta *aux* (només la veiem en *haver*). Per tant, només hi apareixen les etiquetes corrents *tr* i *intr*, que són les que ell mateix ha consignat a l'inici de l'article (o de l'accepció) en els usos generals dels verbs afectats.

La segona conclusió és que la indicació del nexa tampoc segueix un patró fix. Generalment Fabra es recolza en els exemples, però en alguna ocasió el consigna a la definició, com un contorn.

En definitiva, es pot afirmar que Fabra no tenia clar quin mètode havia d'emprar a l'hora de consignar els verbs auxiliars al diccionari.

7. *Gramàtica catalana* de 1956 (publicada per Teide, p. 88). Hi diu que «No és recomanable la substitució de *haver de* per *tenir de*; la de *haver de* per *tenir que* és del tot inadmissible».

8. Exemples del *Diccionari català-valencià-balear* (entrada *tenir*, accepció 4): *Digues-me... si'l ballester és tengut de dar-li alguna cosa* (Llull); *Cascun any cascú sia tengut de confessar e combregar* (Eiximenis); *Tot hom és tengut de loar a Déu* (Jahuda); *Tot hom és tengut que crea aquests 14 articles de la fe* (Llull); *No era tengut que'n degués respondre* (Jaume I); *Sien tenguts dir per ànima del dit defunt X pater nostres* (any 1298); *No és hom tengut creure que axí sia* (Metge); *La muller és tenguda d'ell a seguir* (segle xv).

Vista la mecànica utilitzada per Fabra, sembla aconsellable recórrer a una tècnica lexicogràfica específica per als usos auxiliars, diferent de l'etiquetatge sintàctic tradicional (transitiu *versus* intransitiu), fet que en facilitaria la sistematització (via encetada a la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1926-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. 10 v.
- FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Edhasa.
- (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- Gran diccionari 62 de la llengua catalana* (2000). Barcelona: Edicions 62.
- Gran diccionari de la llengua catalana* (1998). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62; Enciclopèdia Catalana.

El procés d'incorporació a la lexicografia catalana dels vegetals americans des del *Diccionari de la llengua catalana* de Pere Labèrnia al *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra

RAMON MARRUGAT CUYÀS

Llicenciat en filologia catalana per la Universitat Rovira i Virgili

1. LA PARTICULARITAT DELS VEGETALS VINGUTS D'AMÈRICA

L'impacte lèxic de l'arribada al domini català dels vegetals americans va ésser, i és, immens, tot i que només sigui una petita part de les prop de 120.000 espècies que hom calcula en la flora americana i que aportí un ben migrat testimoni de la diversitat de les 1.600 llengües inventariades en el moment del descobriment, que podria haver arribat a un gruix força notable si cadascun dels vegetals importats hagués anat acompanyat de l'entorn cultural original.

I, tanmateix, les conseqüències de l'allau van afectar en gran manera la vida quotidiana, en incorporar una realitat que havia de transformar radicalment tant els hàbits alimentaris com les relacions afectives amb el territori, en modificar-ne substancialment el paisatge.

A les nostres terres, l'arribada es produïa de totes les maneres possibles: des de la subtilesa de la incorporació en la vegetació mediterrània de l'*atzavara* (*Agave americana*) i la *figuera de moro* (*Opuntia ficus-indica*), a l'esclat explosiu que es va produir en els hàbits urbans per causes com la de la *xocolata* derivada del *cacau* (*Theobroma cacao*) o pel consum de *tabac* (*Nicotiana tabacum*).

El desembarcament americà va incidir visiblement en els més diversos camps de l'activitat humana, com, per exemple:

a) En l'alimentació, amb el consum massiu de *tomàquets* (*Lycopersicon esculentum*), *fesols* (*Phaseolus vulgaris*), *pebrots* (*Capsicum annuum*), *patates* (*Solanum tuberosum*) i tants d'altres productes imprescindibles avui a la taula.

b) En la indústria tèxtil, amb la utilització de les fibres de la *pita* (*Agave americana*) o el *sisal* (*Agave sisalana*).

c) En la medicina, des de l'aprofitament de les propietats de la *quina* (*Cinchona*) a l'ús de la *marialluïsa* (*Lippia triphylla*) com a remeiera.

d) En la indústria de la fusta, amb la incorporació al mobiliari de la bellesa i els avantatges de la *caoba* (*Swietenia mahagoni*) o la *xicranda* (*Jacaranda mimosifolia*), i del *roure americà* (*Quercus rubra*) per a la boteria.

e) En la jardineria, des de la versatilitat de les *buguenvil·lees* (*Bougainvillea aurantiaca*), a la gran varietat cromàtica de flors com la *dàlia* (*Dahlia variabilis*), la *passionera* (*Passiflora caerulea*), la *begònia* (*Begonia semperflorens*) i tantes d'altres.

f) En la gastronomia, amb la satisfacció que proporciona al plaer dels gurmets, l'àmplia diversitat especiera que va de la *vainilla* (*Vanilla planifolia*) al *pebre de Jamaica* (*Pimenta dioica*).

g) En les addiccions, amb l'extensió del consum del *tabac* (*Nicotiana tabacum*) i de la *coca* (*Erythroxylum coca*).

h) En la vegetació urbana, amb el conreu de tants arbres americans com la *tipuana* (*Tipuana tipu*) o el *pebrer bord* (*Schinus molle*).

i) Al comerç i la indústria, amb la polivalència del *cautxú* (*Hevea brasiliensis*).

Hom té ja notícia de l'aclimatació a València, als anys seixanta del segle XVI, de plantes com ara el *mamei* (*Mammea americana*), el *gira-sol* (*Helianthus annuus*) i el *copaier* (*Copaifera* ssp.)¹ i dels intents, des del segle XVI, d'establir-hi jardins botànics, que podrien haver estat ja veritables caps de pont per a la introducció d'espècies foranes, de les quals també hi ha constància del conreu del *xirimoier* (*Annona cherimola*) al segle XVII i del *cacauet* (*Arachis hypogaea*) al segle XVIII.²

Com una taca d'oli, els vegetals americans s'introdueixen en la societat catalana, no solament per la via castellana com hom podria creure, sinó que, en tanta o més gran mesura, des de tots els racons europeus, sobretot a l'empara del corrent il·lustrat del segle XVIII, a partir del qual ja és ben evident la necessitat d'un nou lèxic que moduli l'adaptació a la vida col·lectiva dels canvis socials que se'n derivaven i que hi incidien de la més diversa manera, com en són exemple:

— La creativitat del receptari: el *pa amb tomàquet*, l'*escalivada*, el *xató*, el *cabell d'àngel*...

— La necessitat d'atendre nous usos massius com el del blat de moro per a l'alimentació del bestiar: *barrusca*, *canyoca*, *espanotxar*, *farratjó*, *tabissot*...

— Les novetats en el comerç de proximitat: *estancs*, *xocolateries*, *botigues d'ultramarins*...

— La revolució del món agrícola que va comportar la implantació de *peus americans* a la vinya en la lluita contra la fil·loxera: *arrelat*, *llambrusca*, *ripària*...

1. Valderas (1992).

2. Lora (2002).

— El disseny i la fabricació d'estrís per a atendre les noves necessitats: *broquets, pipes, xicres...*

2. L'EVOLUCIÓ DE LA LEXICOGRAFIA CATALANA

La irrupció a Catalunya dels nous productes que, primer lentament i després de manera massiva, es va produir a partir dels segles XVI-XVII, havia de comportar una forta sotragada per a una llengua que, si bé es mantenia viva en l'ús popular, no disposava dels instruments educatius i polítics que en podien assegurar la normalitat en els usos de relació i comunicació.

L'exotisme d'aquest grup de vegetals trasbalsava substancialment el vocabulari dels noms de planta i, per extensió, el d'altres camps semàntics, com els de l'agricultura i l'alimentació, tant pel requeriment de noves accepcions per als mots patrimonials, com per la forta incorporació de mots que no formaven part del cabal lèxic heretat del llatí.

La recepció del nou lèxic es veié necessàriament complicada perquè, en la nomenclatura vegetal, la polisèmia i l'homonímia tenen un rol activíssim: els lliscaments semàntics i les metàfores de substitució són procediments vius de formació de mots, en un panorama enrevessat encara més pels usos sinecdòquics i metonímics. D'altra banda, els habituals compartiments dialectals hi són particularment accentuats per raons climàtiques i d'hàbitat.³

A la presència esporàdica de vegetals americans en la lexicografia dels segles XVI i XVII, cal sumar-hi la discontinuïtat, com per exemple va passar amb els noms de *figuera de les Índies* i *pala* per a l'espècie *Opuntia ficus-indica*, que tot i estar ja compresos en el *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou (1600), estaven absents un segle després en el *Gazophylacium* de Joan Lacavalleria (1696).

Malgrat els entrebancs, la incidència en la lexicografia no tenia aturada, amb un increment quantitatiu molt constatable en la plenitud del diccionari de Labèrnia (1839), que és el gran lèxic de la Renaixença i pràcticament l'únic que a Catalunya gaudí de prestigi i autoritat en el segle XIX.

Efectivament, aquest diccionari representa un gran salt endavant, si tenim en compte que partíem dels escassos sis mots referits explícitament a espècies inequívocament americanes que havia recollit el *Gazophylacium* (*brasil, fasol, girasol, pebrot, tabaco, xocolata*), un nombre ben escàs, encara que el podríem incrementar fins a la quinzena si hi comptem la incertesa de les homonímies (*amaranta, aristologia, bàlsem, benjuhy, canyella, carabassa, càssia, estorach, plàtano*).

3. Marrugat (2012, p. 406-407).

Com s'incorporen els nous mots i les accepcions a la lexicografia? Si generalment són recollits de manera natural del parlar popular, també, de vegades, es recorre a recursos morfològics interns de la llengua, com ara l'addició del sufix patrimonial *-er -era* quan hi ha un radical americà: *xirimoier* de *xirimoia*, *tomaquera* de *tomaca*, *cacauer* de *cacau* i, de la mateixa manera, *papaier*, *guanabaner*...

Quan no hi ha a l'abast el mot americà, el lexicògraf ha de recollir la creativitat popular del recurs al lliscament semàntic a partir de la semblança amb una espècie autòctona, de vegades amb el complement d'un qualificatiu que n'identifiqui la forasteria: *blat de l'Índia*, *blat de moro*, *panís de l'Índia* (*Zea mays*); *figuera de moro* (*Opuntia ficus-indica*), *pinya americana* (*Ananas comosus*); és aquest un procediment que, al seu torn, es fa extensible més endavant a noms naturalitzats: *patata de Màlaga* (*Ipomoea batatas*).

Podríem classificar de cinc maneres l'etimologia dels noms atorgats a les plantes procedents d'Amèrica:

a) Adaptació d'un ètim procedent d'una llengua americana: *cacau*, *patata*, *tabac*...

b) Lliscaments semàntics a partir de noms ja existents en la flora autòctona: *atzavara*, *panís*, *trumfa*...

c) El mètode composicional: *aromer americà*, *auró del sucre*, *blat de moro*, *patata de Màlaga*...

d) La creativitat metafòrica: *bellaombra*, *flor de la passió*, *gira-sol*, *meravella*, *mongeta*...

e) Noms procedents de bateigs científics: *buguenvíllea*, *dàlia*, *estèvia*, *magnòlia*...

3. LA CONSTRUCCIÓ D'UNA LEXICOGRAFIA CIENTÍFICA BOTÀNICA EN CATALÀ

Hi ha un tombant decisiu en la botànica catalana quan Antoni Josep Cavanilles (1795-1799) incorpora la metodologia linneana, perquè inicia un camí científic que ja no deixaren altres lexicògrafs com Ciprià Costa (1868), el mallorquí Francesc Barceló i Combis (1878-1881), Vayreda, Joan Cadevall, Sallent (1929), etc., tots ells precursors de la gran figura de Pius Font i Quer; un camí que han continuat, després, noms de la vàlua de Masclans (1954), Bolòs (1970), Riera (2000) i tants d'altres.

Una forta embranzida la va donar la publicació, el 1868, del *Diccionari suplement de tots los diccionaris publicats fins ara de la llengua catalana* revisat per Antoni Ciprià Costa, tan complementari del diccionari de Labèrnia, que fins i tot aparegué com un apèndix amb el mateix format, una funció que reblava la no inclusió de mots repetits.

La gran aportació d'aquest lèxic és l'allau de mots provinents de l'àmplia visió panoràmica que dels mons científic i etnogràfic havia obert l'enciclopedisme del segle de les llums, tot i l'inconvenient del calc sistemàtic poat en la lexicografia francesa sense adaptació crítica, motiu pel qual bona part dels nous mots ja no van tornar a aparèixer mai més en la lexicografia posterior, sigui perquè no podien superar la garbellada necessària, sigui perquè la insuficiència informativa no els fa identificables.

En el suplement de Costa hi trobem les úniques referències lexicogràfiques catalanes de molts de gèneres, com en els casos de *Aldina* i de *Almeidea*. En canvi, la pobresa de dades d'alguns articles en priva la identificació, com és el cas de prop d'un centenar de noms de planta que atribueix a procedència americana.

Tot amb tot, diferències i excessos a banda, aquest suplement venia a ser, amb relació al diccionari de Labèrnia, com la contribució que més endavant farien Pius Font i Quer i Manuel de Garganta a la publicació del diccionari normatiu, feta a petició de Pompeu Fabra en una sàvia decisió, perquè, com apuntava Francesc Masclans (1954, p. 24): «No és exagerat d'afirmar que sense el concurs de l'aciençat en matèria de Sistemàtica vegetal, tota obra de compilació de noms vulgars de planta resulta inicialment fallada».

Aquesta és la clau de volta del procés, perquè si és raonable de demanar als lexicògrafs que passin el material recollit pel sedàs de la quantitat, hem de convenir que en el discerniment de la qualitat és imprescindible la mà dels botànics.

Precisament per aquest motiu, i malgrat la gran aportació dialectal, la manca d'assessorament botànic al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) és especialment dolorosa, amb fets ben xocants, com que després de la correcta definició de *dacsa* com a «planta gramínia de l'espècie *Zea mays*» i de remetre-la a l'article sobre el *blat de moro*, posi com a exemple d'ús una citació del *Tirant*, visible anacronisme per a un producte vingut d'Amèrica. El mateix passa en altres articles, com en el de l'*atzavara* (*Agave americana*), on l'exemple proposat és un manuscrit del segle xv.

La millora del *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC), a banda del saber fer de Pompeu Fabra, és la presència de dos botànics amb recursos de lingüista de la talla de Miquel de Garganta, que redactava els articles, i de Pius Font i Quer, que els supervisava.

Hem de pensar que la incorporació dels nous mots no era solament una qüestió taxonòmica, o sigui, l'afegit d'una llista de plantes, perquè cadascun dels nous productes, en grau i intensitat diferents, anava molt més enllà en la incidència en la vida quotidiana, amb petjades notòries en la terminologia de l'agricultura, del comerç i de la indústria.

L'aportació significativa que van fer Pompeu Fabra i els seus col·laboradors a la lexicografia botànica catalana es va basar en l'adopció i racionalització de la terminologia morfològica i taxonòmica que havien preparat Cadevall i Font i

Quer,⁴ amb el doble propòsit de la sistematització del mètode científic, tant en la selecció del lèxic com en la redacció dels articles del DGLC, en els quals és notable l'esforç de racionalitat que es concreta en la regularitat de llur disposició.⁵ És una fita més del procés d'avenç de la lexicografia botànica catalana, que culmina satisfactòriament amb l'aparició de l'obra *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes*, de Francesc Masclans (1954), contemporània a la segona edició del DGLC.

4. L'IMPACTE EN LA LEXICOGRAFIA

Aquesta comunicació forma part d'un estudi més ampli a l'entorn del tema «L'adaptació a la llengua catalana dels noms dels vegetals procedents d'Amèrica i llur incidència en la lexicografia», per al qual ha estat necessària una prospecció lexicogràfica que ha recollit mots i accepcions de diversa índole:

- Cultismes botànics: noms de família i de gènere...
- Lexicografia històrica: *a)* noms de planta; *b)* morfologia vegetal, *c)* derivacions: noms intensius, col·lectius, adjectius i verbs.
- Creativitat lèxica: *a)* l'agricultura; *b)* l'alimentació, la cuina, la medicina, les addicions, i *c)* el comerç i la indústria.
- Homonímia i lliscaments semàntics: al món vegetal i a altres camps.
- Fraseologia: locucions, parèmies, endevinalles, cançoners...

L'esforç principal ha estat haver de delimitar quines espècies hi estan involucrades en haver de partir d'una bibliografia molt diversa i sovint confusionària, amb el resultat que fins al moment —i ja no és creïble que canviï gaire en la conclusió de la recerca— hem identificat en la lexicografia catalana l'acollida, entre taxons i terminologia de l'entorn cultural que han generat, a mots i accepcions relatius a 429 espècies diferents. Aquestes espècies amb productivitat lèxica s'han de reduir a 346 si ens limitem al període que acaba en la publicació de la segona edició del DGLC de Pompeu Fabra.

Si tenim en compte només els noms de planta (compresos els dialectals), dels 142 recollits en el diccionari de Labèrnia, passem als 312 del DCVB i als 217 del DGLC. Una visió més exacta del recompte la donaria si afegíssim al diccionari de Labèrnia els 195 noms de vegetals americans identificats en el suplement de Costa, amb una seqüència de disminució motivada per l'establiment de criteris de selecció més acurats.

Un resum succint de les dades lèxiques recollides ens facilita les dades següents:

4. Font i Quer (1937).

5. Marrugat (2012, p. 408-412).

— Les 346 espècies americanes que recull la lexicografia catalana fins al DGLC de Pompeu Fabra han donat lloc a 2.420 mots i accepcions (descomptats els cultismes botànics de família, gènere i espècie).

— Mots i accepcions de noms de planta: 904 (dels quals n'hi ha 142 al Labèrnia, 195 al Costa, 312 al DCVB i 217 al DGLC).

— Mots i accepcions de la morfologia vegetal: 503 (dels quals 87 al Labèrnia, 50 al Costa, 376 al DCVB i 73 al DGLC).

— Mots i accepcions formats amb els recursos interns de la llengua: 84 col·lectius, 126 adjectius, 182 intensius, 19 verbs, que fan un total de 411 (dels quals 48 al Labèrnia, 15 al Costa, 278 al DCVB i 77 al DGLC).

— Mots i accepcions provinents de la creativitat lèxica: 52 de l'agricultura, 153 del comerç i la indústria, 218 de l'alimentació, la cuina, la medicina i les addiccions, que fan un total de 423 (dels quals 54 al Labèrnia, 54 al Costa, 210 al DCVB i 104 al DGLC).

— Mots i accepcions homònims i lliscaments semàntics: 83 del món vegetal i 96 en altres camps lèxics, que fan un total de 179 (dels quals 35 al Labèrdia, 1 al Costa, 118 al DCVB i 40 al DGLC).

— També en la lexicografia d'aquest període i d'aquest grup d'espècies, hem recollit 80 locucions i 35 parèmies.

Les millores que va haver de fer el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC) del DGLC no van ser res més que donar continuïtat a l'afany de precisió que ja havia volgut Fabra per al seu diccionari, i de pas donar compliment a la voluntat expressada en la introducció que fos «l'obra que [...] pot realment ésser considerada com el *canemàs* del futur Diccionari de l'Institut.» (Fabra, 1954 [1932], p. VIII).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BARCELÓ I COMBIS, Francesc (1878-1881). *Flora de las Islas Baleares: seguida de un diccionario de los nombres baleares, castellanos y botánicos de las plantas espontáneas y de las cultivadas*. Palma: Gelabert.
- BIGAS, Montserrat; MILIAN, Marta (1996). *Anàlisi morfolèxica dels noms de planta*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BOLÒS, Oriol de (1970). «La formació del llenguatge botànic català». *Estudis Romànics* [Barcelona], vol. XIII, p. 209-224.
- (1985). «Consideracions sobre la terminologia científica catalana i el seu ús». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* [Barcelona], núm. 50, p. 391-394.
- CASASSAS, Oriol (2008). *El llenguatge de les ciències i Pompeu Fabra*. Barcelona: Fundació Universitat Catalana d'Estiu.
- CAVANILLES, Antonio Joseph (1795-1799). *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Madrid: Imprenta Real.

- COLÓN, Germà; SOBERANAS, Amadeu-J. (1991). *Panorama de la lexicografia catalana*. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- COSTA, Antonio Cipriano (1868). *Diccionari suplement de tots los diccionaris publicats fins ara de la llengua catalana*. Barcelona: Germans Espasa.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1930-1968). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. 10 v.
- DGLC = FABRA, Pompeu (1954 [1932]). *Diccionari general de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: A. López Llausàs.
- DIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007 [1995]). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana.
- FONT I QUER, Pius (1937). «Glossari». A: CADEVALL, Joan. *Flora de Catalunya*. Vol. VI. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 375-420.
- GARGANTA, Miquel de (1968). «La botànica en el diccionari Fabra». *Revista de Palafrugell* [Palafrugell], núm. 7, p. 3-4.
- LABÈRNIA I ESTELLER, Pere (1839-1840). *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana i llatina*. Barcelona: Estampa dels Hereus de la V. Pla. 2 v.
- LACAVALLERIA I DULAC, Joan (1696). *Gazophylacium catalano-latinum: Dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens: Cui subijcitur irregularium verborum elenchus*. Barcelona: Apud Antonium Lacavalleria.
- LORA GONZÁLEZ, Ángel (2002). *La diversidad vegetal del Nuevo Mundo: consecuencias etnobotánicas del descubrimiento de América*. Córdoba: Universidad de Córdoba.
- MARRUGAT CUYÀS, Ramon (2012). «Observacions sobre el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra i la normalització del llenguatge botànic català». A: PRADILLA CARDONA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 405-412.
- MASCLANS I GIRVÉS, Francesc (1954). *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PÉREZ SAMPER, María de los Ángeles (1995). «La integración de los productos americanos en los sistemas alimentarios mediterráneos». A: *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles v-xviii)*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, p. 89-99.
- POU, Onofre (1600). *Thesaurus puerilis*. Edició digitalitzada de la Biblioteca de Catalunya.
- RIERA I FONTS, Carles (2000). *El lèxic científic català de la botànica*. Barcelona: Claret.
- RIERA I FONTS, Carles; VALLÈS XIRAU, Joan (ed.) (1991). *Pompeu Fabra, Pius Font i Quer i Miquel de Garganta: Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SALLEN I GODÉS, Àngel (1929). «Els noms de les plantes». *Butlletí de Dialectologia Catalana* [Barcelona: Institut d'Estudis Catalans], vol. xvii, p. 3-45.
- VALDERAS, J. M. (1992). «Descubrimiento europeo de la flora americana». *Investigación y Ciencia* (octubre), p. 74-81.

El femení de familiars i altres animals: anàlisi de la representació en els diccionaris normatius

JOAN REBAGLIATO NADAL
TERMCAT, Centre de Terminologia

1. INTRODUCCIÓ

Són innegables els paral·lelismes entre la manera de ser dels animals i la manera de fer dels familiars. Gerald Durrell devia ser el primer de constatar-ho, en l'obra sobre els anys passats a Corfú *La meva família i altres animals*, però tothom podria aduir experiències personals que ho evidencien. Semblaria lògic, doncs, que les formes femenines de noms de parentiu i noms d'animals rebessin un mateix tractament en els diccionaris, però no és així.

Amb relació al femení dels noms de doble gènere (és a dir, noms amb forma masculina i forma femenina), cal recordar que Pompeu Fabra, en el diccionari de 1932, va optar per representar-lo reduït a la terminació diferenciada del masculí (per exemple, *professor -a*). Aquesta representació va fer tanta fortuna que la decisió del diccionari de l'IEC d'escriure completa la forma femenina (*professor professora*), ja en la primera edició de 1995, no s'ha imposat encara en la lexicografia i la terminografia catalanes, malgrat tenir forts arguments teòrics i pràctics a favor.¹

Per contra, la representació del femení específicament en els dos àmbits ajuntats per Durrell —família i zoologia— ha variat molt poc entre el *Diccionari general de la llengua catalana*, de 1932 (des d'ara, DGLC), i la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana*, de 2007 i amb actualitzacions posteriors en línia (des d'ara, DIEC2-E). És adequada, doncs, aquesta representació? I és útil per als usuaris?

1. *Arguments teòrics*: el gènere dels noms no és contextual sinó inherent i la forma femenina no deriva morfològicament de la masculina; *arguments pràctics*: no sempre és òbvia la reconstrucció del femení a partir de la terminació. (Vegeu *Denominació. Representació del femení (generalitats)* a <www.termcat.cat> (El Termcat / Línies d'actuació / Criteris i metodologia)).

En els punts següents, analitzem el tractament de noms de parentiu i noms d'animal en els diccionaris normatius catalans i plantejem una alternativa pensada des d'una concepció terminogràfica i no des de la concepció lexicogràfica dels diccionaris esmentats; tot i això, el nostre objectiu és que sigui vàlida per a tots els diccionaris, amb independència de l'orientació triada.

2. NOMS DE PARENTIU

El DGLC i el DIEC2 segueixen l'orientació semasiològica pròpia de la lexicografia, és a dir, que parteixen de la forma lingüística per establir el significat. Per tant, és un criteri formal, i no conceptual, el que determina que les formes masculina i femenina d'un mateix significat comparteixin article o encapçalin articles diferents. Segons aquest criteri, dues formes que comparteixin radical són recollides en el mateix article, mentre que dues formes que difereixin en el radical donen lloc a articles diferents.

<i>DGLC</i>	<i>DIEC2-E</i>
<i>germà -ana</i> Persona o animal nat dels mateixos pares, o del mateix pare o mare.	<i>germà germana</i> Persona o animal en relació amb altres nats dels mateixos pares, o del mateix pare o mare.
<i>pare</i> El qui ha engendrat un o més infants.	<i>pare</i> Home o mascle que ha engendrat un o més fills, especialment respecte a aquests.
<i>mare</i> Dona o femella que ha tingut un o més fills, esp. respecte a aquests.	<i>mare</i> Dona o femella que ha engendrat un o més fills, especialment respecte a aquests.

Ara bé, així com el DGLC segueix només aquest criteri formal, el DIEC2-E hi afegeix dos criteris que restringeixen la inclusió de dues formes en un mateix article:

1) Criteri segons el sexe apuntat pel descriptor (l'anomenem *criteri social*):² no s'integren en un mateix article les formes de radical compartit que no tinguin descriptor epicè (és a dir, aplicable indistintament a individus mascles i individus femelles).

2. Entenem per *descriptor* l'element que actua com a nucli semàntic de la definició —classificant el definit com un tipus d'objecte, acció, ésser, etc.— i també com a nucli sintàctic. (*Moble* és el descriptor de *taula* en la definició «Moble que consisteix en una peça llisa i plana sostinguda horitzontalment per peus o petges, que serveix per a menjar, escriure, treballar, jugar, etc.».)

DGLC	DIEC2-E
<i>cosí -ina</i> Fill d'un oncle o d'una tia d'algú (dit també <i>cosí germà</i>).	<i>cosí</i> Fill d'un oncle o d'una tia.
	<i>cosina</i> Filla d'un oncle o d'una tia.

Algunes formes que el DGLC ajuntava d'acord amb el criteri formal, tot i tenir descriptors sexualment marcats, el DIEC2-E les manté unides gràcies a la troballa d'un descriptor epicè.

DGLC	DIEC2-E
<i>cunyat -ada</i> El qui és casat amb el germà d'algú o és germà del cònjuge d'algú.	<i>cunyat cunyada</i> Cònjuge del germà o de la germana.
<i>padrí -ina</i> El qui i la qui presenten un infant a les fonts baptismals [...].	<i>padrí padrina</i> Persona que presenta un infant a les fonts baptismals [...].

2) Criteri d'exclusió del doble descriptor (l'anomenem *criteri metodològic general*): no s'integren en un mateix article les formes de radical compartit que exigeixen un doble descriptor.

DGLC	DIEC2-E
<i>avi àvia</i> Pare o mare del pare o de la mare.	<i>avi</i> Pare del pare o de la mare.
	<i>àvia</i> Mare del pare o de la mare.

El resultat de l'aplicació d'aquests criteris és que, de les catorze parelles de formes dobles detectades per als graus de parentiu, el DGLC n'ajunta deu (*avi-àvia*, *germà-germana*, *fill-filla*, *nét-néta*, *sogre-sogra*, *cunyat-cunyada*, *cosí-cosina*, *nebot-neboda*, *padrí-padrina* i *fillol-fillola*) i en separa quatre (*pare-mare*, *padrastra-madrastra*, *oncle-tia*, *gendre-nora*), mentre que el DIEC2-E només n'ajunta cinc (*germà-germana*, *fill-filla*, *cunyat-cunyada*, *padrí-padrina* i *fillol-fillola*) i en separa nou.

3. NOMS D'ANIMALS

En contrast amb la casuística dels noms de parentiu, en els noms d'animals el DGLC i el DIEC2-E presenten sempre en articles diferents la forma masculina i la forma femenina corresponents a un mateix animal, amb independència que coincideixin o divergeixin en el radical, que hi hagi dimorfisme sexual, etc. (El DIEC2-E és del tot sistemàtic, mentre que en el DGLC només hi ha dos contraexemples: *gat -a*, per bé que també hi ha l'article *gata*, i el cas especial de *mul -a*.)

Ara bé, així com tots els graus de parentiu tenen una mateixa estructura lingüística —per més que les relacions socials variïn tant de casa en casa—, la manera com ens acostem als animals és variable. D'entrada, només en un nombre reduït d'espècies animals distingim lingüísticament entre mascle i femella. A grans trets, són els casos següents:

1) Animals a qui donem funcions diferents o de qui busquem la reproducció (*bou vaca, ànec àneca*).

2) Animals amb diferències morfològiques clares segons el sexe (*cérvol cérvola, merlot merla*).³

3) Altres (*tigre tigressa, pardal pardala*).⁴

A més, el valor referencial de les formes no sempre coincideix amb el sistema general en la llengua d'atribuir al masculí valor de subconjunt de mascles i valor de conjunt de mascles i femelles, i d'atribuir al femení només el valor de subconjunt de femelles. Això dona lloc a definicions molt més dispars que en el cas dels noms de parentiu.

La taula següent mostra la tipologia establerta en els diccionaris normatius.⁵

Grup	Funció de la forma de gènere	Exemple
1 (25 casos)	Masculí Referit a l'espècie	<i>ànec</i> Ocell de la família dels anàtids, de cos feixuc i bec aplanat [...].
	Femení Referit a la femella	<i>àneca</i> Femella de l'ànec.
2 (9 casos)	Masculí Referit al mascle	<i>abel·lot</i> Abella mascle.
	Femení Referit a l'espècie	<i>abella</i> Insecte de l'ordre dels himenòpters que viu en eixams i produeix mel i cera (<i>Apis mellifera</i>).
3 (1 cas)	Masculí Referit a l'espècie i al mascle	<i>home</i> Animal mamífer [...] que es distingeix [...] per l'extraordinari desenvolupament mental [...]. Mascle de l'espècie humana, especialment quan ha arribat a l'edat adulta o viril.
	Femení Referit a la femella	<i>dona</i> Femella de l'espècie humana, especialment quan ha arribat a l'edat de la pubertat [...].

3. Les espècies domèstiques amb dimorfisme sexual es poden explicar pel criteri 1 i pel 2: *gall gallina, paó paona*, etc.

4. No és clar, de fet, que aquestes formes femenines estiguin justificades per als animals. Igualment, sobta que no hi hagi altres formes, com ara *búfala, conilla*, etc.

5. La taula s'ha elaborat a partir d'una cerca exhaustiva de *mascle* i *femella* en definicions de noms del DIEC2-E.

<i>Grup</i>	<i>Funció de la forma de gènere</i>	<i>Exemple</i>
4 (2 casos)	<i>Masculí</i> Referit al mascle	<i>boc</i> Mascle de la cabra.
	<i>Femení</i> Referit a l'espècie i a la femella	<i>cabra</i> Mamífer artiodàctil remugant domèstic, de grandària semblant a l'ovella [...]. Femella adulta de la cabra.
5 (1 cas)	<i>Masculí</i> Referit al mascle	<i>gall</i> Mascle d'una espècie d'ocells de la família dels fasiànids [...].
	<i>Femení</i> Referit a la femella	<i>gallina</i> Femella del gall, més petita que el mascle [...].

El tractament del DGLC i el DIEC2-E és quasi idèntic, tot i que el DIEC2-E és més sistemàtic en les fórmules de definició. (Per exemple, de 23 casos, el DGLC utilitza en 15 la fórmula «Femella de la *x*», en 5 «La femella de la *x*» i en 2 «*X* femella»; per contra, de 26 casos, el DIEC2-E utilitza en 23 la fórmula «Femella de la *x*» i només en 3 «*X* femella».)

Dins dels animals amb formes diferenciades per a masculí i femení, configuren un subconjunt particular els noms de les cries, per forma i per concepte:

— Totes les ocurrències detectades comparteixen radical, cosa que pot no passar en els adults corresponents (*cabrit-cabrida*, però *boc-cabra*).

— No hi ha dimorfisme sexual.

— Els humans no en treuen una utilitat diferenciada segons el sexe (això podria explicar la coincidència de radical).

Els diccionaris normatius hi apliquen un tractament diferent. Així, en el DGLC no hi ha un criteri establert, ja que separa tres parelles (*anyell-anyella*, *cabrit-cabrida*, *cadell-cadella*) i n'ajunta quatre (*borrec-borrega*, *garrí-garrina*, *primal-primala* i *titet-titeta*); per contra, el DIEC2-E separa tots els casos (els procedents del DGLC i tres més que hi afegeix, que són *porcell-porcella*, *porcastrell-porcastrella* i *toís-toïssa*).

<i>DGLC</i>	<i>DIEC2-E</i>
<i>anyell</i> Fill de l'ovella fins a l'edat d'un any.	<i>anyell</i> Cria de l'ovella fins a l'edat d'un any.
<i>anyella</i> Anyell femella.	<i>anyella</i> Anyell femella.
<i>borrec -ega</i> Animal de llana d'un a dos anys.	<i>borrec</i> Cria de l'ovella d'un a dos anys.
	<i>borrega</i> Borrec femella.

4. AVALUACIÓ

El DIEC2-E completa i sistematitza els criteris del DGLC per als noms de parentiu i els noms d'animals, però no els modifica. (Per exemple, regularitza les definicions formulàries i separa sempre les dues formes en les cries, enfront de l'ús vacil·lant del DGLC.) Ara bé, més enllà de la sistematització, els criteris lexicogràfics o terminogràfics són útils si faciliten la interpretació de les dades i redueixen al mínim possible ambigüitats i dubtes i, des d'aquest punt de vista, la bondat dels criteris normatius és discutible.

En primer lloc, perquè no és evident que estiguin més allunyats, conceptualment, un pare i una mare (articles separats) que un padrí i una padrina de bateig (un sol article). O que l'ànec i l'ànega no siguin una parella de fet (els diccionaris els separen). I encara hi ha les cries: no sobta que una anyella hagi d'al·letar-se en una parcel·la lexicogràfica independent dels anyells si el sexe és netament secundari en aquesta edat?

En segon lloc, perquè, si no dominem el català, no podem saber que l'home que acompanya la tieta de la nostra parella és l'oncle o que un marrà sol tenir debilitat per les ovelles, sobretot en època de zel.

Aquesta segona dificultat per a localitzar les dues formes de gènere d'un mateix concepte s'agreuja en el cas dels animals, perquè la mateixa existència de formes dobles és imprevisible i perquè un bon grapat de casos no segueixen el criteri habitual d'atribuir al masculí el valor referencial conjunt de mascles i femelles.

En realitat, tot fa pensar que l'àmbit de la família no s'estructura seguint criteris etimològics, per apassionants i objectius que resultin, i que, en l'àmbit dels altres animals, el sexe té un valor opositiu molt inferior a l'espècie.

5. PROPOSTA ALTERNATIVA

Davant de les deficiències en el tractament dels noms de parentiu i dels noms d'animals de doble gènere, proposem un nou model basat en la idea que un diccionari ha de servir per a interpretar un discurs (el DGLC i el DIEC2-E ho compleixen) i també per a generar un discurs (aspecte poc treballat en molts diccionaris).

Per a aconseguir-ho, ens sembla imprescindible agrupar formes masculines i formes femenines seguint un criteri conceptual, proporcionar la màxima informació possible a l'usuari sobre el concepte complet i proporcionar-la-hi, a més, d'una manera lògica i sistemàtica.

A continuació, detallem la nostra proposta, desglossada en noms de parentiu i noms d'animals:

1) *Noms de parentiu*: la restricció del DGLC i el DIEC2-E d'agrupar només formes masculines i formes femenines que comparteixin radical és sòlida lingüísticament però no conceptualment, ja que trenca les estructures de la llengua. Això fa que no sigui un tractament útil per a l'usuari, sobretot per a un usuari que no sigui un bon dominador de la llengua. (Des d'aquesta perspectiva, l'augment dels articles separats en el DIEC2-E es pot considerar que empitjora els resultats del DGLC.) Proposem, per tant, recollir sempre en una mateixa entrada doble les formes masculina i femenina corresponents a un mateix grau de parentiu, sense excepcions.

En les *formes de radical compartit*, la proposta coincideix amb el DGLC, que té com a criteri únic ajuntar aquestes formes, i difereix del DIEC2-E, que separa algunes formes de radical compartit perquè hi aplica, a més, el *criteri social* i el *criteri metodològic general* (vegeu el punt 2).

Tanmateix, la bondat del descriptor epicè preconitzat pel DIEC2-E és clara. Per a resoldre els casos que no permeten utilitzar un descriptor epicè pròxim, doncs, se'ns plantegen tres opcions de definició:

a) Descriptor simple del grau de parentiu més proper expressat en forma masculina (perquè en les llengües romàniques el masculí té un valor genèric que el fa aplicable a referents femenins).

b) Doble descriptor del grau de parentiu més proper integrat per la forma masculina i la forma femenina.

c) Descriptor epicè molt general.

<i>DIEC2-E</i>	<i>Proposta</i>
<i>nét</i> Fill d'un fill o una filla.	<i>nét</i> <i>néta</i> ⁶
<i>néta</i> Filla d'un fill o una filla.	a) Fill d'un fill o una filla. b) Fill o filla d'un fill o d'una filla. c) Persona nascuda d'un fill o d'una filla.

Ens sembla preferible l'opció *c* per motius diversos: *a* pot resultar confusa (per exemple, no és clar que el descriptor «pare» de *avi àvia* o *sogre sogra* englobi 'mare')⁷ i *b* cau en una pràctica metodològica no recomanable que impedeix la substitució del definit per la definició en el discurs, mentre que *c* evita aquests inconvenients i, tot i perdre precisió en el descriptor, no en perd en la definició.

6. La barra separadora entre les dues formes de gènere és un recurs adoptat pel TERMCAT, útil sobretot en cas de formes multinominals.

7. En l'exemple donat, a més, el descriptor «fill» difícilment es pot referir a 'fill' i 'filla' tenint en compte que l'interior de la definició sí que desdobra la forma masculina i la femenina.

En canvi, la proposta d'ajuntar les *formes de radical no compartit* difereix de manera essencial de tots dos diccionaris normatius, que les separen. Els avantatges són clars: es mostra que conceptualment *pare* i *mare* estan tan lligats com *germà* i *germana*, malgrat la diversitat formal, i l'usuari pot saber quina és la forma femenina corresponent a la masculina. Evidentment, convé que la forma femenina també tingui una entrada pròpia, que faci possible a l'usuari trobar-la per si mateixa tot i la distància morfològica respecte al masculí; proposem, per a aquest cas, una definició metalingüística que remeti a l'entrada doble masculina i femenina.

<i>DIEC2-E</i>	<i>Proposta</i>
<i>pare</i> Home o mascle que ha engendrat un o més fills, especialment respecte a aquests.	<i>pare mare</i> Persona o animal que ha engendrat un o més fills, especialment respecte a aquests. <i>mare</i> Forma femenina del nom <i>pare mare</i> que designa la dona o la femella.
<i>mare</i> Dona o femella que ha engendrat un o més fills, especialment respecte a aquests.	

D'aquesta manera, es pot accedir a la forma femenina (*mare*) a partir de l'entrada doble (*pare | mare*) i es pot accedir a la forma masculina (*pare*) a partir de la remissió que fa la definició de la forma femenina (*mare*) a l'entrada doble.

Es pot objectar que això trenca el principi lexicogràfic i terminogràfic contrari a les definicions metalingüístiques en els noms. Ara bé, en primer lloc, creiem que el guany d'utilitat per a l'usuari ja ho justificaria i, en segon lloc, com que l'entrada femenina no defineix el concepte (que queda recollit en l'entrada doble) sinó que és un mer accés de tipus lingüístic, entenem que pròpiament no hi ha una vulneració d'aquest principi.

2) *Noms d'animal*: el DGLC i el DIEC2-E recullen sempre en articles diferents la forma masculina i la forma femenina, encara que comparteixin radical, i el DIEC2-E amplia l'abast d'aquest criteri a les cries (en les quals el DLGC vacil·la).

Com en els noms de parentiu, això és molt poc informatiu per a l'usuari, sobretot quan les bases morfològiques són diferents. Aquí, a més, s'hi sumen altres circumstàncies especials:

a) No és previsible quins noms d'animals tenen dues formes de gènere i quins no. L'usuari pot consultar disciplinadament el diccionari i continuar ignorant l'existència d'una de les dues formes.

b) En un bon nombre de casos, la forma masculina no té un valor referencial general, com és norma en català, sinó que és la forma femenina la que fa referència a tota l'espècie (vegeu el punt 3).

Una solució adequada ha de donar resposta a totes dues circumstàncies. Això porta a fer un tractament múltiple, segons el valor referencial de les formes masculina i femenina:

— *Grup 1*: el masculí apunta als mascles i al conjunt; el femení, només a les femelles. (Recull els grups 1 i 3 dels diccionaris normatius, ja que entenem que la forma masculina, a més de referir-se a l'espècie, també es pot referir específicament als mascles, com sol passar en els noms de doble gènere. En total, 26 casos trobats en el DIEC2-E.)

Representació:

- La forma masculina i la forma femenina comparteixen article.
- Quan el radical no és el mateix, la forma femenina té una entrada pròpia amb una definició metalingüística que remet a l'article conjunt.

<i>DIEC2-E</i>	<i>Proposta</i>
<i>ànec</i> Ocell de la família dels anàtids, de cos feixuc i bec aplanat [...].	<i>ànec</i> <i>ànega</i> Ocell de la família dels anàtids, de cos feixuc i bec aplanat [...].
<i>ànega</i> Femella de l'ànec.	
<i>ase</i> Mamífer perissodàctil més petit que el cavall [...].	<i>ase</i> <i>somera</i> Mamífer perissodàctil més petit que el cavall [...].
<i>somera</i> Femella de l'ase.	<i>somera</i> Forma femenina del nom <i>ase</i> <i>somera</i> que designa la femella.

— *Grup 2*: el masculí només apunta als mascles; el femení, a les femelles i al conjunt. (Recull els grups 2 i 4 dels diccionaris normatius, ja que entenem que la forma femenina, a més de referir-se a l'espècie, també es pot referir específicament a les femelles. En total, 11 casos trobats en el DIEC2-E.)

Representació:

- La forma masculina i la forma femenina tenen articles separats. Això evita les males interpretacions a què podria donar lloc una entrada doble (**abel·lot* | *abella*), ja que, en contra del que és habitual, és la forma femenina i no la masculina la que té valor conjunt.
- La forma masculina té un article propi amb una definició formulària del tipus «X mascle». S'evita la definició metalingüística perquè en aquest cas, no havent-hi cap entrada doble, sí que es pot parlar d'un concepte i no d'un mer accés.
- La definició de la forma femenina indica el nom del mascle (per exemple, a continuació del nom científic final, que tampoc forma part pròpiament de la definició).

<i>DIEC2-E</i>	<i>Proposta</i>
<i>guillot</i> Mascle de la guineu.	<i>guillot</i> Guineu mascle.
<i>guineu</i> Mamífer carnívor de la família dels cànids [...] (<i>Vulpes vulpes</i>).	<i>guineu</i> Mamífer carnívor de la família dels cànids [...] (<i>Vulpes vulpes</i> ; mascle: <i>guillot</i>).

— *Grup 3*: el masculí només apunta als mascles; el femení, només a les femelles. (Recull el grup 5 dels diccionaris normatius. En total, 1 cas trobat en el DIEC2-E.)

Representació:

- La forma masculina i la forma femenina tenen articles propis amb definicions no lligades.
- La definició de cada forma indica el nom per al sexe oposat (introduït de la mateixa manera que en el grup 2).

<i>DIEC2-E</i>	<i>Proposta</i>
<i>gall</i> Mascle d'una espècie d'ocells de la família dels fasiànids [...] (<i>Gallus gallus</i>).	<i>gall</i> Mascle d'una espècie d'ocells de la família dels fasiànids [...] (<i>Gallus gallus</i> ; femella: <i>gallina</i>).
<i>gallina</i> Femella del gall, més petita que el mascle [...].	<i>gallina</i> Femella d'una espècie d'ocells de la família dels fasiànids, més petita que el mascle [...] (<i>mascle</i> : <i>gall</i>).

Finalment, pel que fa a les cries, són assimilables al cas d'animals del grup 1 amb radical compartit, ja que en les parelles detectades la forma masculina i la femenina assumeixen els valors habituals en la llengua (masculí per a l'espècie o per als mascles, femení per a les femelles) i, a més, el radical sempre és compartit.

Proposem, doncs, recollir-les en un sol article amb una entrada doble.

<i>DIEC2-E</i>	<i>Proposta</i>
<i>garrí</i> Porc petit.	<i>garrí</i> <i>garrina</i> Porc petit.
<i>garrina</i> Truja petita.	

6. CONCLUSIÓ

En aquest treball hem defensat que el tractament que fan els diccionaris normatius⁸ dels noms de parentiu i dels noms d'animal no és adequat. Ara bé, quan podem considerar que és adequat un criteri lexicogràfic o terminogràfic? Per respondre-hi, ens hauríem de posar d'acord sobre la finalitat dels diccionaris. Des del nostre punt de vista, un diccionari és una eina adreçada a l'usuari que neces-

8. Entenem per diccionaris normatius els elaborats des de l'IEC, és a dir, el DGLC (de 1932) i el DIEC (consultat en línia en la segona edició de 2007).

sita interpretar un text i a l'usuari que vol generar un text. Els criteris que estructuraven els diccionaris, per tant, no poden ser valorats per si mateixos, sinó per la manera com s'ajusten a aquest objectiu.

En els punts 2 i 3 hem analitzat com representen la forma femenina de familiars i animals els diccionaris normatius i en el punt 4 hem enumerat els inconvenients que, al nostre parer, planteja la representació triada. No és una qüestió de sistematicitat sinó de formulació mateixa dels criteris, ja que l'aplicació és força rigorosa en el DGLC i, sobretot, en el DIEC2-E. Quin és, doncs, el problema? Bàsicament, que no es respecta la integritat conceptual:

— En els noms de parentiu, tots dos diccionaris ajunten les formes del mateix grau que comparteixen radical (*germà germana*), però separen les de radical diferent (*pare mare*).⁹

— En els noms d'animals, tots dos diccionaris separen la forma masculina i la forma femenina (*gos* i *gossa* tenen articles diferents). A més, el DIEC2-E estén la separació a les cries, malgrat els arguments lingüístics i conceptuals contraris.¹⁰

Com a conseqüència, hi ha un nombre destacable de parelles de formes que, tot i constituir una unitat en l'organització del món que fa la llengua, apareixen per separat en els diccionaris; amb l'agreujant que, en cas de radical diferent, només es pot accedir a la forma de gènere oposat del mateix concepte quan ja es coneix la forma mateixa (no es pot trobar *gendre* des de *nora*, ni *somera* des de *ase*), fet paradoxal. A més, com que en els animals no és predictable quins tenen dues formes de gènere, l'usuari pot fins i tot ignorar l'existència mateixa d'una forma específica.

Davant d'això, plantegem una proposta alternativa, sobre el principi bàsic que, per a resultar màximament útil a l'usuari (objectiu de tot diccionari), l'agrupació o separació d'articles ha de respondre a una delimitació conceptual i no a criteris formals o metodològics.

Això ens porta a agrupar tots els casos en què el masculí apunta al conjunt de referents, encara que el radical no sigui compartit (*pare* | *mare*, *lleó* | *lleona*), ja que aquest és el valor referencial habitual del català; per raons d'utilitat, assignem a les formes femenines de radical diferent una entrada pròpia que remet a l'entrada doble. En canvi, en els casos en què és el femení el que apunta al conjunt de referents (*boc cabra*) o en què no hi apunta cap de les dues formes (*gall gallina*), proposem fer articles separats i indicar en cadascun quin és el nom del gènere oposat. (Vegeu el punt 5.)

9. El DIEC2-E hi afegeix criteris complementaris que disminueixen el nombre d'articles conjunts: necessitat d'un descriptor epicè (separació de *nét* i *néta* perquè el descriptor és «fill») i rebuig del doble descriptor (separació de *avi* i *àvia* perquè el descriptor del DGLC era «pare o mare»). (Vegeu el punt 2.)

10. Bàsicament, que el radical és compartit, que no hi ha dimorfisme sexual i que no donen lloc a aprofitaments diferents (vegeu el punt 3).

Una solució així retorna a l'usuari el paper de creador que els diccionaris normatius, en aquest punt i en d'altres, li escatimen, ja que, a banda de necessitar els diccionaris per a interpretar paraules de la realitat, també els necessita per a esdevenir ell mateix emissor. I, llavors, li pot ser indispensable saber quina parella de formes designa un mateix grau de parentiu. O en quins animals es distingeix entre mascles i femelles. O si és el masculí o el femení la forma que fa referència a una espècie animal.

L'aclaparadora irrupció de la informàtica en el món lexicogràfic i terminogràfic va permetre fa temps sistematitzar les tasques, augmentar exponencialment el rigor dels criteris i oferir a l'usuari múltiples possibilitats de consulta i actualitzacions constants dels productes. Uns anys després, és hora també de treure'n profit per repensar a fons els diccionaris, de manera que serveixin d'una vegada per a la interpretació i la creació, exactament com la llengua mateixa ens permet interpretar i crear. I és que, com a usuaris, volem gaudir de l'obra de Gerald Durrell i volem també explicar nosaltres les sensacions que ens desperten la fauna de la bellíssima illa de Corfú o les llargues sobretaules festives amb els nostres familiars.

BIBLIOTECA FILOLÒGICA

Títols publicats

- 1 Pere PUJOL (comp.), *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell* (1913)
- 2 Pere Barnils, *Die Mundart von Alacant. Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen* (1913)
- 3/[1] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. I, *Lletres A i B* (1915)
- 3/[2] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. II, *Lletra C* (1916)
- 3/[3] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. III, *Lletres D i E* (1918)
- 3/[4] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. IV, *Lletres F a Ll* (1921)
- 3/[5] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. V, *Lletres M a O* (1924)
- 3/[6] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VI, *Lletres P i Q* (1929)
- 3/[7] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VII, *Lletres R i S* (1931)
- 3/[8] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VIII, *Lletres T a Z* (1934)
- 4 Antoni GRIERA, *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic* (1914)
- 5 Josep M. ARTEAGA, *Textes catalans avec leur transcription phonétique. Précédés d'un aperçu sur les sons du catalan* (1915)
- 6 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. I (1916)
- 7 Pere BARNILS, *Vocabulari català-alemany de l'any 1502* (1916)
- 8 Jaume MARCH, *Diccionari de rims* (1921)
- 9 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. II (1917)
- 10 Vincenzo CRESCINI i Venanzio TODESCO (ed.), *La versione catalana dell'Inchiesta del San Graal. Secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano 1.79 sup.* (1917)
- [11] INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari ortogràfic. Precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'I. d'E. C.* (1917; 2a ed., 1923; 3a ed., 1931; 4a ed., 1937)
- 12 Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana* (1918; 2a ed., 1919; 3a ed., 1922; 4a ed., 1926; 5a ed., 1930; 6a ed., 1931; 7a ed., 1933; facsimil de la 7a ed., 1995; 1a reimpr., 2000; 2a reimpr., 2004; 3a reimpr., 2006)
- 13 Joseph ANGLADE, *Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal*
Pierre ROKSETH, *L'article majorquin et l'article roman dérivé de IPSE*
Pere BARNILS, *Les vocals tòniques del rossellonès*
Manuel de MONTOLIU, *El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic* (1921)
- 14/[1] Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. I, 1840-1874 (1922)
- 14/[2] Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. II, 1875-1880 (1932)

- 15 Pierre ROKSETH, *Terminologie de la culture des céréales à Majorque* (1923)
- 16 Max-Léopold WAGNER, *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais* (1924)
- 17 Jaume MEDINA i Enric SULLÀ (cur.), *Actes del Simposi Carles Riba. Barcelona, 17-19 d'octubre de 1984* (1986)
- 18 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. I, 1910-1938 (1989)
- 19 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, I* (1990)
- 20 Antoni NUGHES, *El sínode del bisbe Baccallar. L'Alguer, església i societat al segle XVI* (1991)
- 21 Daniel RECASENS, *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)* (1991; 2a ed., rev., 1996)
- 22 Núria VILÀ, *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp* (1991)
- 23 Loïs ALIBERT i Josep CARBONELL, *La correspondència entre Loïs Alibert i Josep Carbonell i Gener (Materials per a l'estudi de la codificació de la llengua occitana)* (1995)
- 24 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. II, 1939-1952 (1991)
- 25 Ernest QUEROL, *Anàlisi de camps lèxics de l'oví de la comarca dels Ports* (1992)
- 26 Pius FONT I QUER, Pompeu FABRA i Miquel de GARGANTA, *Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)* (1991)
- 27 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, II* (1992; 2a ed., rev., 1993; 3a ed., rev., 1996)
- 28 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. III, 1953-1959 (1993)
- 29 Jordi FARRÉ i Andreu MOIX, *Els noms de casa de Llorenç i de Maldà* (1993)
- 30 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, III* (1996)
- 31 Montserrat BIGAS i Marta MILIAN, *Anàlisi morfolèxica dels noms de planta* (1996)
- 32 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents normatius 1962-1996 (Amb les novetats del diccionari)* (1997)
- 33 Ramon ARAMON, *Estudis de llengua i literatura* (1997)
- 34 Guillem CALAFORRA, *Wilhelm Meyer-Lübke i 'Das Katalanische'. Introducció i traducció* (1998)
- 35 Joan PETIT I AGUILAR, *Gramàtica catalana* (1998)
- 36 Joan Anton RABELLA, *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV* (1998)
- 37 *Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (1998)
- 38 Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Les 'Regles de esquivar vocables' i «la qüestió de la llengua»* (1999)
- 39 Montserrat BARRI, *Aportació a l'estudi dels gal·licismes del català* (1999)
- 40 Francesc FELIU, *Catàleg dels manuscrits filològics d'Antoni de Bastero* (2000)
- 41 Pere BOHIGAS, *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari* (2001)
- 42 Antoni FEBRER I CARDONA, *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí* (2001; reimpr., 2005)
- 43 Joan ARMANGUÉ, *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (2001)
- 44 Aurora BEL, *Teoria lingüística i adquisició del llenguatge. Anàlisi comparada dels trets morfològics en català i en castellà* (2001)

- 45 Joaquim MIRET I SANS, *Cafè i quilombo. Els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans* (2001; reimpr., 2005)
- 46 Simona ŠKRABEC, *L'estirp de la solitud. Arthur Schnitzler, Italo Svevo, Thomas Bernhard, Drago Jančar* (2002)
- 47 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, IV* (2003)
- 48 *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit* (2003)
- 49 M. Dolores FARRENY, *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI* (2004)
- 50 Antoni FEBRER I CARDONA, *Obres gramaticals, I* (2004)
- 51 Josep Vicenç FOIX, *Diari 1918* (2004)
- 52 *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa? I Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 11 de març de 2004)* (2005)
- 53 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. IV, *Apèndix 1916-1959* (2005)
- 54 Joan SOLER, *Definició lexicogràfica i estructura del diccionari* (2006)
- 55 Paul AEBISCHER, *Estudis de toponímia catalana* (2006)
- 56 *Cap a on va la sociolingüística? II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 20 d'octubre de 2005)* (2006)
- 57 *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença* (2006)
- 58 Montserrat ADAM, *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia* (2006)
- 59 *Llenguatge. Articles de 'La Vanguardia' (1999-2002)* (2006)
- 60 Jordi JULIÀ, *L'art imaginatiu. Les idees estètiques de Gabriel Ferrater* (2007)
- 61 Antoni FEBRER I CARDONA, *Preceptiva poètica* (2008)
- 62 Anna MATAMALA RIPOLL, *Interjeccions i lexicografia. Anàlisi de les interjeccions d'un corpus audiovisual i proposta de representació lexicogràfica* (2008)
- 63 *Novetats del diccionari ('Diccionari de la llengua catalana', segona edició)* (2008)
- 64 *Del llatí al romanç, com hem emplenat el buit? III Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 17 de maig de 2007)* (2008)
- 65 Pere GÓMEZ I INGLADA, *Quinze anys de periodisme: les col·laboracions de J. V. Foix a 'La Publicitat' (1922-1936)* (2010)
- 66 M. Salomé RIBES, *L'obra lingüística d'Alfons Par* (2011)
- 67 *La lingüística romànica al segle XXI. IV Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 23 d'octubre de 2009)* (2012)
- 68 Andreu BOSCH I RODOREDÀ, *El lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia entre els segles XVII i XVIII* (2012)
- 69 Carles MIRALLES, Jordi MALÉ i Jordi PUJOL PARDELL (cur.), *Actes del III Simposi Carles Riba. Barcelona, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2009* (2012)
- 70 Josep MARTINES, *El valencià del segle XIX: el lèxic. L'aportació del 'Diccionario valenciano' de Josep Pla i Costa* (2012)
- 71 Ester LIMORTI i Artur QUINTANA, *El Carxe. Recull de literatura popular valenciana de Múrcia* (2012)
- 72 Cesàreo CALVO, *Estudi contrastiu del lèxic de la traducció italiana del 'Tirant lo Blanc' (1538)* (2012)
- 73 Miquel Àngel PRADILLA CARDONA (ed.), *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)* (2012)

- 74 Daniel RECASENS, *Fonètica i fonologia experimentals del català. Vocals i consonants* (2014)
- 75/1 Josep Antoni AGUILAR, *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146)*, vol. 1 (2015)
- 75/2 Josep Antoni AGUILAR, *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146)*, vol. 2 (2015)
- 76 M. Teresa CABRÉ (ed.), Judit FREIXA i Elisenda BERNAL, *La neologia lèxica catalana* (2015)
- 77 Joan PEYTAVÍ DEIXONA, *El català al nord de Catalunya a principi del segle XXI. Perspectiva històrica de la llengua i realitat lingüística del dialecte* (2016)
- 78 Joan PEYTAVÍ DEIXONA, *Le catalan dans le nord de la Catalogne au début du XXIe siècle. Perspective historique de la langue et réalité linguistique du dialecte* (2016)
- 79 Joan COROMINES, *Llibreta de Camp XXV de l'Onomasticon Cataloniae. Enquestes toponomàstiques i dialectals realitzades a la Catalunya del Nord (1959-1960)* (2016)
- 80 Daniel RECASENS, *Fonètica històrica del català* (2017)
- 81 Antoni FEBRER I CARDONA, *Obres gramaticals, II* (2017)
- 82 Miquel Àngel PRADILLA (coord.), *I Jornada in memoriam de Josep Panisello* (2017)
- 83 Miquel Àngel PRADILLA (ed.), *Comunitat lingüística i norma. Actes del IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 18, 19 i 20 de novembre de 2013)* (2018)

Comunitat lingüística i norma

Aquesta obra aplega les contribucions fetes en el IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra». El Departament de Filologia Catalana i l'Equip de Recerca en Llengua, Estructura i Ús de la Universitat Rovira i Virgili van organitzar aquesta trobada acadèmica, que es va celebrar entre els dies 18 i 20 de novembre de 2013 a Tarragona.

Seguint la línia dels dos darrers col·loquis, el conjunt d'aportacions abraça, d'una banda, l'estudi de l'obra de Pompeu Fabra i el seu entorn sociohistòric; de l'altra, l'avaluació del component sociolingüístic en l'establiment de la norma, una mirada sociolingüística que ens situa en l'àmbit de la planificació del corpus. Com és sabut, actualment, la societat receptora de la norma exigeix un repertori comunicatiu més matissat, que doni resposta a la multiplicitat de situacions comunicatives que se li presenten. Un univers comunicatiu on l'oralitat ha pres una dimensió molt destacada.

